TÜRK İMPARATORLUĞUNUN PAYLAŞILMASI HAKKINDA YÜZ PROJE

(1281-1913)

TRANDAFIR G. DJUVARA

ÇEVİREN: PULAT TACAR

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

TRANDAFIR G. DJUVARA
TÜRK İMPARATORLUĞUNUN PAYLAŞILMASI HAKKINDA YÜZ PROJE (1281-1913)

TARİH

TRANDAFIR G. DJUVARA

TÜRK İMPARATORLUĞUNUN PAYLAŞILMASI HAKKINDA YÜZ PROJE (1281-1913)

ÖZGÜN ADI
CENT PROJETS DE PARTAGE DE LA TURQUIE (1281-1913)
(PARİS, 1914 BASKISINDAN ÇEVRİLMİŞTİR)

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN
PULAT TACAR

Sertifika No: 29619

EDİTÖR
EMRE YALÇIN

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

REDAKTÖR
NURİYE BİLİCİ

DÜZELTMEN / DİZİN
NECATİ BALBAY

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: HAZİRAN 2017, İSTANBUL

ISBN 978-605-295-077-7

BASKI
SENA OFSET AMBALAJ MAT. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ
MALTEPE MAH. LİTROS YOLU SK. NO:2/4 MATBAACILAR SİTESİ 2 DK: 4NB7
ZEYTİNBURNU / İSTANBUL
(0212) 613 38 46
Sertifika No: 12064

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Trandafir G. Djuvara

Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje

(1281-1913)

Çeviren: Pulat Tacar

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Çevirenin Önsözü

Trandafir G. Djuvara 1887-1925 yılları arasında Romanya hariciyesinde üst düzey görevlerde bulunmuş olan ünlü bir diplomattır. Djuvara 1880-1883 yılları arasında Brüksel'de sefaret kâtipliği görevini yapmış, 1883-1884 yıllarında İstanbul'da Romanya elçiliği başkâtibi olarak bulunurken, ailevi nedenlerle Romanya'ya dönmüş, Romanya Kralı I. Karol tarafından 1896 yılında "dünyanın en güzel yeri" olarak nitelediği İstanbul'a elçi olarak tayin edilmiş, dört yıl süreyle 1900 yılına kadar bu görevi yapmıştır. Daha sonra, 1909-1920 yıllarında Brüksel'de, 1920-1925 yıllarında Atina'da Romanya büyükelçisi görevini ifa etmiştir. Romanya sarayına yakın bir diplomat olarak bilinmektedir.

Tarihe büyük ilgi duyan Trandafir G. Djuvara'nın Türkiye'yi ilgilendiren en önemli yapıtı, Fransızca olarak kaleme aldığı ve 1914 yılında Paris'te Alcan yayınevi tarafından yayımlanmış olan *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje*[1] başlıklı kitaptır. Trandafir Djuvara ayrıca, 1900 yılında Bükreş'te *Conflictul Vamal cu Turcia* [Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili uzlaşmazlıklar] adlı Rumence bir kitap yazmıştır. Djuvara, ayrıca, diplomatik görevleriyle ilgili

---

[1] 1914 yılında yayımlanmış olan bu kitabın Fransızca adının tam çevirisi "Türkiye'nin Paylaşılması Hakkında Yüz Proje"dir. Bu çevirinin başlığında "Türkiye" yerine "Türk İmparatorluğu" deyimini yeğlemiş olmamızın nedeni, kitaptaki paylaşma projelerinin Türkiye Cumhuriyeti dönemini kapsamadığına işaret etmektir.

anılarını Fransızca olarak kaleme almıştır. "Diplomatik Görevlerim" (*Mes Diplomatiques Mission*) başlıklı bu anılar 1930 yılında yine Paris'te Alcan yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje tarih boyunca çeşitli düşünürlerin, din veya devlet adamlarının Anadolu Selçuklu, Memluk ya da Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını öngören projeler ürettiklerini, ancak o dönemde kendi aralarındaki rekabet ve öz çıkarları nedeniyle bunları yürürlüğe koyamadıklarını göstermektedir. Bu durum 19. yüzyıldan itibaren artan ulusçuluk hareketleri dolayısıyla değişmiş, Osmanlı Devleti'nin fethettiği Avrupa topraklarından yaklaşık iki yüz yıl süren geri çekilmesi hızlanmıştır.

Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje kitabını Türkçeye çevirirken iki noktada asıl metne müdahale sınırlarına yaklaşmam gerekti: Dönemin ağdalı diplomatik diliyle yazılmış bazı raporlar, metinler ve Latince olarak alıntılanmış az sayıdaki metin. Ağdalı alıntıları, anlamlarına müdahale etmeden özetleyerek okuma kolaylığı sağladım; asıl hallerinin sadece metinleri biçimsel açıdan inceleyen uzmanları ilgilendirmesi ve eski yüzyıllara ait ifade tarzlarının çeviride sağlıklı biçimde aktarılmasının zorluğu dolayısıyla bu yöntemi tercih ettim. Latince raporları ve alıntıları ise 1914 baskısındaki sayfa numarasını belirtmek kaydıyla metne almayı tercih ettim. Bu dilden çevirmem mümkün olmadığı gibi, bunu yapabilecek ve benim ulaştığım az sayıdaki uzmanın da işlerinin yoğunluğu arasında bu alıntılar için zaman ayırması mümkün olmadı.

Türkçe baskısının sonuna, Djuvara'nın diplomatik görevleri ile anılarının Osmanlı Devleti ve Türkiye'yle ilgili bölümlerinden seçmeler ve özetlerden oluşan bir bölüm ekledim. Bu anılar hem 19. yüzyıl sonunda Osmanlı Devleti'nin durumunun yabancı bir diplomat tarafından nasıl değerlendirildiğine ışık tutması hem de 20. yüzyıl başında Yunanistan'ın Anadolu'yu işgal girişimini eleştirmesi, ayrıca Osmanlı Devleti yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni irdelemesi bakımından ilgi çekicidir.

Pulat Tacar

Önsöz

Tarihçi Albert Sorel, "Doğu Sorunu Türklerin Avrupa'ya girmesiyle başladı," demişti. Buna, "Türkleri Avrupa'dan atmak için planlar yapılmış, hatta girişimler olmuştur," sözleri de eklenebilir. Hıristiyan güçler, altı yüzyıldır Osmanlı Devleti'ne çeşitli saldırılar düzenliyorlar. Parçalanması yüzyıllardır planlanan, çeşitli iç ve dış güçlüklere rağmen son demlerine kadar, saldırılara direnebilen başka bir devlete rastlamak olası değildir. Çoğu kez, Osmanlı Devleti'nin artık sonunun geldiği sanılmıştı. Önceden hiç tahmin olunamayacak koşullarda Osmanlılara en ağır darbeler vuruldu. Ancak Osmanlılar her seferinde ya kendi güçleriyle ya da beklenmedik yardımlar alarak ayağa kalkabildiler. Bu nedenle, 1912 yılında Balkan Savaşı başladığında Türk imparatorluğunun birden ve mutlak bir yenilgiye uğraması beklenmiyordu. Aksine Türk imparatorluğuna karşı birleşenlerin eylemleri tedbirsizlik sayılıyor ve bu ülkelerin gerektiğinde nasıl korunabileceğinin hesapları yapılıyordu.

İster belirli dönemlerin incelenmesi biçiminde olsun, ister genel çerçeve içinde düşünülsün ya da Boğazlar gibi özel durumlarda olsun, "Doğu Sorunu" çok sayıda incelemenin konusu yapılmıştır. Bu araştırmalarda bazı politikacıların, hatta bazı hükümdarların Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimine ilişkin şu veya bu projelerinden söz edilmiş, ancak bunların bir araya getirilip bir bütün halinde,

karşılaştırmalı olarak incelenmesi düşünülmemiştir. Bir süre önce öğrencim olmasıyla övünç duyduğum saygın bir diplomat, Türk topraklarının bilfiil paylaşılmasına, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan adeta tamamen kaybolmasına tanık olduğumuz şu sırada, bu paylaşma operasyonuna ilişkin değişik projelerin mümkün olduğu ölçüde eksiksiz bir envanterinin yapılmasının, ilgi çekici olabileceğini düşündü. Romanyalı diplomat Trandafir Djuvara bu çalışmasını, eski hocası olduğum için bana göndermiş ve bir önsöz yazmamı istemiştir. Ben de bu görevi sevinerek kabul ettim.

Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasıyla ilgili projelerin okunması kanımca hem çok tuhaf hem de epey öğretici. Ben bu araştırmadan çıkan dersleri belirtmeye çalışacağım.

Önce "Kutsal Topraklar"ın yeniden ele geçirilmesiyle ilgili, Haçlıların devamı sayılabilecek projeler var. Daha sonra, Türklerin Avrupa'ya yerleşmesini izleyen dönemle ilgili, daha özel nitelikleri bulunan planlar geliyor. Bunların bir bölümü, Papa X. Leon ve Papa V. Pius örneklerinde olduğu gibi, papaların hazırladıkları ve Hıristiyanlığın genel çıkarlarını göz önüne alan projeler. Diğerleri ise, I. François, XIV. Louis, Büyük Petro, Büyük Katerina, II. Josef, Napolyon ve Aleksandr gibi hükümdarların daha ziyade kendi çıkarlarını göz önünde tutan projeleri. Erasmus, Leibniz, Volney gibi filozof ya da bilim insanları da paylaşma tasarıları hazırlamaktan kaçınmamışlar. Erasmus, pek de felsefi sayılamayacak bir üslupla Türklere karşı bir çeşit iddianame yazmış. Ona göre, "Türkler geçmişleri karanlık yabani insanlar"dır (*Gens barbara obscurae originis*). "Hıristiyanların varlıklarını sürdürmeleri için Türkleri yok etmek gerek"-tir (*Sic julare turcum ut exisstat chrtistianus, si dejicere impium, ut exoriatuır pius*). Bu sözlerin son bölümü insanı şaşırtıyor. Leibniz'in görüşleri siyasal niteliklidir. Asıl amacı Fransa Kralı XIV. Louis'yi, Hollanda seferine çıkmaktan vazgeçirmektir. Onu Mısır'ı fethetmeye yöneltmek için bir plan hazırlamıştır: "Sadece Mısır değil, tüm Doğu, ayaklanmak için, korkmadan güvenebileceği bir kurtarıcının gelmesini bekliyor. Mısır fethedilince Türk imparatorluğunun geleceği de belli olur ve her yanı çöker," diyen Leibniz, Fransa kralının Osmanlılara karşı gireceği bir savaşta, diğer Hıristiyan krallarla

anlaşabileceğini düşünüyordu; herhalde Fransızları bu yola çekebilmek için karşılaşılacak güçlükleri biraz fazla küçümsemişti.

Volney ise Osmanlı Devleti'nin eninde sonunda yıkılacağını düşünüyordu. Volney yıkılmasını kaçınılmaz olarak gördüğü Osmanlı İmparatorluğu konusundaki görüşlerini 1788 Avusturya-Rus Savaşı sırasında kaleme almıştı. Ona göre gelecek Ruslarındı: "Manevi ya da fiziksel bir ivme başlayınca, onu durdurmak güçtür. Hele ivme kazanan kütle büyük ise onun gidişini durdurmak daha da zorlaşır... Çok iyi bir iklimi olan, rahat bir hayat ve verimlilik vaat eden bir ülke, bulutlarla kapalı bir gök altında, verimsiz topraklar üzerinde yaşayan, yani çok çalışmayı ve zahmete girmeyi gerektiren bir yerde yaşayanlar için daha çekiciydi." Hiç de idealist bir yanı bulunmayan Volney şunları ekler: "Lehistan'ın başına gelenler Viyana ve Saint Petersburg saraylarının bu kez yeni bir paylaşım konusunda da uzlaşabileceklerini göstermektedir." Bu durumda, "Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığının genelde kendi çıkarlarına uygun olduğu görüşünü savunan Fransa ne yapmalıdır?" sorusunaysa Volney şu yanıtı verir: "Türk imparatorluğunu savunamayacağımıza göre, tedbiri elden bırakmamak, zaman kazanmak ve bir sistem geliştirmek zorundayız."

Görüldüğü gibi ünlü düşünür, paylaşılacak topraklarda oturanların duyguları ile çıkarlarını göz önünde tutmuyordu ve devletlerin parçalanmasını ve topraklarının salt siyasal ya da iktisadi gerekçelerle başkalarına verilmesini çok doğal karşılamaktaydı.

18. yüzyılda kimse Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunun yaklaştığını sanmıyordu. Djuvara'nın pek yerinde olarak atıfta bulunduğu Montesquieu şu düşünceyi ileri sürer:

> Türklerin İmparatorluğu, şu sıralarda Bizanslıların eskiden düştüğü zayıflık derecesindedir; ancak, daha uzun süre yaşamaya devam edecektir; çünkü, fetihleriyle bu imparatorluğu tehlikeye atacak hükümdarlar bulunsa bile, Avrupa'nın üç büyük tacir ülkesi çıkarlarına öylesine bağlılar ki, hemen Osmanlıların yardımına koşarlar.[2]

2 Montesquieu, kitabının 23. bölümüne Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımı projeleri konusunda şu notu eklemiştir: "Bu projeler ya ciddiyetten uzaktırlar ya da Avrupa'nın çıkarlarını düşünemeyenler tarafından yapılmışlardı."

Bu tahmin uzun süre doğru çıktı. 19. yüzyılın büyük bir bölümünde Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığının Avrupa'nın dengelerini koruma açısından gerekli olduğu düşüncesi, üzerinde tartışma bile yapılamayacak bir gerçek sayılıyordu. [İngiliz devlet adamı -ç.n.] Pitt'in şu ünlü sözleri bilinir:

> "Osmanlı İmparatorluğu'nun bekasının, İngiltere için bir ölüm kalım sorunu olduğunu söylemeyenle tartışmam bile."

Ancak benzer görüşlere artık İngiltere'de de, başka yerde de rastlanmıyor. Şurası da doğru ki, bir zamanlar Türk imparatorluğunun yok olmasından değil, şu ya da bu devletin Türklerden toprak alarak büyümesinden korkuluyordu.

Djuvara kitabına hükümdar, sözü edilen tanınmış filozof ya da politikacıların dışında, daha az tanınmış politika yazarlarının projelerini de almış. Bu, ilk bakışta şaşırtıcı olabilir. Ancak bunun da izahı var: O projeler aslında bazı hükümdarların düşüncelerini ya da kamuoyunun görüşlerini yansıttıkları için listeye girmişlerdir. Bu kadar önemli bir siyasal konuda, çeşitli dönemlerde hangi görüşlerin ortaya çıktığının bilinmesi çok yararlıdır.

Türk imparatorluğunun paylaşılması konusundaki projelerle ilgili bu kitabın okunması, yararlı olabilecek bazı genel görüşlerin belirtilmesine imkân sağlar diyorum.

Her şeyden önce, bu projelerin tarih içindeki yeri ve etkilendikleri koşullar, tüm dış ilişkiler tarihinde görülen diğer olaylarda olduğu gibi, hiç de örnek alınacak nitelikle değildir. Ülkeler arası ilişkilerde, verilen söze sadık kalınacağı konusunda hiçbir güvence yoktur. Bir hükümdar hemen hemen aynı zamanda, bir yandan Türklerle ittifak görüşmesi yaparken, öte yandan Türk imparatorluğunun paylaşılması konusunu başkalarıyla pazarlık edebilir. Örneğin Fransa Kralı I. François böyle davranmıştır. "Hasta adam"ın yerine geçecek vârislerin ya da daha da bencil görüşlerden esinlendikleri söylenebilecek proje sahiplerinin önerdikleri çözümler hiçbir devletler hukuku ilkesine uygun değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş toprakları, sanki cansız bir maddeyi kesip bi-

çen düzenbazlar tarafından, oralarda bulunan halkın çıkar ya da duyguları göz önünde tutulmadan paylaştırılmıştır. Oralarda yaşayan halk geçici heveslerin, heyecanın, siyasal çıkarların dayattığı çözümleri kabul etmek zorunda kalır. Bu yaklaşımlar, adeta, daha sonra Napolyon'un imparatorluğu yıkıldığı zaman, onun mirasının paylaşılmasıyla ilgili gelişmelerin habercisidir.

Bazı projeler sadece Osmanlı egemenliğini yıkmayı öngörmekte, yerini kimin alacağı konusunda yeteri kadar durulmamaktadır. Kardinal Alberoni'nin ünlü tasarısı ise, daha uzağı öngörür. Kardinal, Haçlı Seferleri'nin başarısızlıkla sona ermesinin nedenini, fethedilecek toprakların paylaşma biçiminin önceden saptanmamış bulunmasına bağlar. Bu nedenle her müttefikin ne kazanacağının önceden açıkça belirlenmesini önermiştir. Böylece, savaştan sonra küçük devletlerin zararına olabilecek haksızlıklar yapılması da önlenmiş olacaktır. Edinilen deneyim, hatta son zamanlarda yaşanan bir örnek, bu öğüdün dinlenmesinde yarar olduğunu kanıtlıyor. Bu, sadece büyük devletlerin, zayıfların sırtından zenginleşmesi açısından değil, yenilgiye uğrayanların mallarının paylaşımı koşullarının ayrıntılı biçimde önceden saptanmasının, galiplerin ileride birbirleriyle kavga etmelerini önlemesi bakımından da gerekli.

Türk imparatorluğunun paylaşılması hakkında yüzyıllardır yapılan ve bir devletin yaşamının söz konusu edildiği bu paylaşma tasarıları ve görüşmeler kamuoyundan nasıl oldu da gizlenebildi? Hükümdarların normal ilişki içinde bulundukları bir devletin sırtından, ona karşı planlar yapmaları bir ölçüde anlayışla karşılanır. Lehistan'ın (Polonya) paylaşılması da bu bağlamda insanı şaşırtmaz. Lehistan'ın paylaşımı II. Frederick ile II. Katerina arasında soğukkanlılıkla planlanmış ve (Avusturya imparatoriçesi) Maria Theresa haksız bir eylem olduğu için vicdanen onaylamamış olsa bile, bu paylaşmayı kabul etmişti; zira ölenin mallarından yeterli pay almış bulunması onu avutmuştu.

Bu çeşit istilalar sadece muhteris hükümdarlar tarafından isteniyor değildi; hemen herkes tarafından çekincesiz şekilde kabul edilirdi. Arada sırada bazı paylaşma girişimlerine direnenler olduysa da bunların gerekçeleri, sadece siyasal nitelikteydi ve tehdit

edilen devleti korumayı değil, dengeyi muhafaza amacını güdüyordu. Türklerin kurdukları egemenliğin özellikleri de bu gelişmeleri izah edecek niteliktedir.

Kuşkusuz, güç kullanımı çeşitli devletlerin kuruluşunda olduğu gibi genişlemesinde de önemli bir rol oynamıştır. Ama kaba kuvvet genel olarak sınırlı bir süre sürmüştür. Fethedenler, yenilen halkın niteliklerine göre değişen, uzun ya da kısa süreler sonunda, egemenliği altına aldığı topraklarda yaşayan halkı özümsemiş ve o halkı özümsemenin sağladığı yararlardan faydalandırmışlardır. Böylece o insanların kadim ülkelerine duydukları üzüntülü özlem duygusu hafifletilebilmiştir. Bu yaklaşım, çok değişik ülkeleri fetheden, kuvvet kullanarak orada bulunmaya devam eden ve fethettikleri toprakların hiçbirine tam olarak yerleşmeyen Türklerde görülmüyor. Türkler gittikleri yerlerde fatih, daha doğrusu istilacı olarak kaldılar. Bu durumda sorun bu istilaya daha ne kadar zaman müsaade edileceğinde düğümleniyordu. Kuvvet kullanılarak kurulan ve öyle devam edebilen bir düzenin yaşayabilmesi için, baskının azalmadan sürdürülmesi gereklidir. Rumen tarihçi Nicolae Jorga'nın Napoli Ulusal Kitaplığı'nda bulduğu, 16. yüzyılın sonunda yazılmış ilgi çekici bir projeyi hazırlayan Lutio adındaki İtalyan, Osmanlı İmparatorluğu'nun, görünüşünün aksine, şiddet yoluyla kurulduğu için sağlam bir temele dayanmadığını yazmıştır. Sözleri, şaşırtıcı derecede serttir: "Türklerin savaşı esas itibariyle saldırıya ve haksızlığa dayanmaktadır. Başkalarına egemen olmaya yöneliktir. Şiddete başvurularak kurulduğu için de kısa zamanda yıkılmaya mahkûmdur."

Kuşkusuz Osmanlı İmparatorluğu Lutio'nun düşündüğünden daha uzun süre yaşamıştır; ama bu devlet, Lutio'nun değindiği bozukluğu içinde hep taşımıştır. Devletin çöküşü, bir ara, 18. yüzyılda Fransız diplomasisinin desteğiyle sağlanabilen Belgrad Barışı sayesinde duraklamıştı. Daha sonra, imparatorluk dış etkenler sonucu oluşan çeşitli koşullar nedeniyle yıkılmaktan kurtuldu; ancak hiçbir zaman ciddi biçimde yeniden güçlenemedi ve 19. yüzyılda, Osmanlı topraklarından koparak Avrupa'da kurulan devletlerin etkisiyle yıkılma noktasına ulaştı. Bu tarih, galiplere de bir

ders olsun! Galipler, kendilerine düşen pay içinde bulunan, ancak kendilerine özgür iradeleriyle bağlanmamış olan halklar üzerinde egemenlik kurmuşlardır. Bu halklar, kendilerine sorulmuş olsaydı, belki başka ulusal oluşumlara bağlanmak isteyebilirlerdi. Şimdi bu yeni devletler, içlerinde yaşattıkları tüm halklara dürüst bir yönetim sunmak, hoşgörülü ve aydınlıkçı olmak, Türk egemenliği altında verilmeyen hakları sağlayarak kendilerini onlara kabul ettirmek durumundalar.

Djuvara'nın yazdığı bu kitabın ne kadar ilgi çekici olduğunu, telkin ettiği düşünceleri ve olaylardan alınacak dersleri vurgulamak amacıyla yeteri kadar anlattığımı sanıyorum. "Doğu Sorunu"nun ortaya çıkardığı tarihsel ya da siyasal konularla uğraşan herkesin, birçok ülkenin kitaplığına dağılmış bulunan pek çok belgeyi toparlayarak yaptığı bu muazzam çalışma nedeniyle yazara teşekkür borcu olmalıdır. Yaptığı iş sadece belgeleri bir araya getirmekten ibaret değildir. Bu projeleri, hazırlandıkları çerçeve içine yerleştirmek, kendisini özel olarak ilgilendiren noktalarda, okuyucuya kişisel araştırmalar yapma olanağını tanıyacak bazı referanslarla tamamlamak gerekmekteydi. Bu çalışma özenle, yetkinlikle, duyarlılıkla yapılmıştır ve her türlü övgüye layıktır.

Djuvara, sadece Türk topraklarının çeşitli dönemlerdeki durumunu gerçekten oldukları gibi ya da projelerin müelliflerini düşündükleri gibi yansıtmakla yetinmemiş, kitabına 1570 yılından 1913 yılına kadarki gelişmeleri, yapılan ya da yapılmak istenen değişiklikleri gösteren 18 harita ekleyerek yansıtmak istemiştir. Bunlar son derece yararlı ek belgelerdir.

Djuvara tarihçi olduğu kadar diplomat olduğu için, paylaşma projelerinden hareketle, *Türklerin ülkesinin son anlaşmalarla gerçekleşen paylaşımı* konusunda ulaşılan durumu gösteren bir eser vermiştir. Bu az ya da çok maceracı teorilerden sonra ulaşılan fiili taksim gerçeğidir. Eminim ki, II. Balkan Savaşı'nı sona erdiren Bükreş Anlaşması'ndan söz ederken, yazarın yurtsever yüreği özel bir memnunlukla çarpmıştır. Bükreş Anlaşması Romanya'nın birçok değişiklikten sonra varabildiği noktayı yansıtmaktadır. Tanınmış bir tarihçi olan G. Hanotaux şöyle söylemişti: "Romanya'nın

çok güzel ve üstün gelenekleri vardır. Romanya, Balkan Hıristiyanlığı açısından tarihte önemli bir rol oynamıştır. Romanya bu tarihi başlatan ülkedir; ağabeyi olduğu için vâsisi de olabilir."

Son olarak yazarın yapıtını bağladığı "Sonuç" bölümüne dikkat çekmek istiyorum. Bu bölüm hem siyasal hem de tarihsel niteliktedir. Yazar tarafsız ve akil değerlendirmeler yapmıştır. Yazar saygın niteliklerini vurguladığı Türkler hakkında da dürüsttür. Doğu'yu ilgilendiren konularda, incelemelerinden olduğu gibi, diplomatlık mesleğinin sağlamış bulunduğu engin bilgiden, insanlar ve konular hakkındaki geniş deneyiminden esinlenerek herkese sağlıklı tavsiyelerde bulunmaktadır. Görüşleri daha ziyade iyimserdir; körlükle malul olmayan bir iyimserlik güçlü olabilir. Buna karşılık, cesaret kırmak zafiyet nedenidir. Romanyalı eski öğrencimin benim için büyük değeri bulunan bu iki niteliğini kaydetmekten mutluluk duyuyorum.

Louis Renault
Paris, 1914

Giriş

Ünlü Fransız düşünürü Montesquieu, *Considérations sur les causes de la grandeur grandeur des Romains et de leur décadence*[1] [Romalıların büyüklüğü ve çöküşü hakkında düşünceler] adlı dâhiyane kitabında şöyle demişti:

> Türklerin İmparatorluğu, şu sıralarda Bizanslıların eskiden düştüğü zayıflık derecesindedir; ancak, daha uzun süre yaşamaya devam edecektir; çünkü, fetihleriyle bu imparatorluğu tehlikeye atacak hükümdarlar bulunsa bile, Avrupa'nın üç büyük tacir ülkesi çıkarlarına öylesine bağlılar ki, hemen Osmanlıların yardımına koşarlar.[2]

Ünlü Fransız yazarın bu kehaneti 180 yıl geçerliliğini korudu. Günümüzde dendiği gibi bu kehanet kendi alanında az görülür rekorlardan birine sahip.

Şu sıralarda, Türklerin Avrupa'daki toprakları hemen hemen tamamen erimiştir ve bazı düşünürler ile çok aceleci zihinler aynı şeyi Asya'daki Türk toprakları için de söylüyorlar. Kimileri ört-

---

1 Paris, 1851 (ç.n.).

2 Montesquieu, kitabının 23. bölümüne Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi projeleri konusunda şu notu eklemiştir: "Bu projeler ya ciddiyetten uzaktırlar ya da Avrupa'nın çıkarlarını düşünemeyenler tarafından yapılmışlardı."

mece[1] yoluyla "etki alanı oluşturmak"tan ya da "barışçı yollarla bir yerlere girmek"ten söz ederse, bilinmeli ki paylaşma yakındır. Osmanlı sınırları içinde Türk boyunduruğunda bulunan eski eyaletler ayaklanmış ve bağımsız devletler kurmuşlardır: Macaristan, Yunanistan, Romanya,[2] Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, ayrıca Arnavutluk, Cezayir, Tunus, Mısır, Trablus, Transilvanya, Rusya Ermenistanı, Gürcistan, Kırım, Bukovina ve Kıbrıs, Girit, Sisam, Rodos adaları ve başkaları. Dağılma yavaş yavaş olmuştur. Bu, özellikle Avrupa'daki topraklarda, kimi hükümetlerin telkiniyle hareket eden siyaset yazarlarının sürekli olarak önerdikleri gibi bazı komşu büyük güçlerin çıkarı lehine değil, milliyet fikri çerçevesinde gerçekleşmiştir. Paylaşma konusunda hazırlanan projeler, henüz öldürülmemiş olan ayının postunu satmaya kalkışıyordu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş topraklarını kâğıt üstünde kesip biçiyordu. Büyük devletler arasındaki rekabet, Osmanlı İmparatorluğu'nun korunmasını Avrupa dengeleri için gerekli kılıyordu.[3] Bazı düşünürler Türk imparatorluğunun Batı uygarlığını özümsemesine olanak bulunduğunu bile ileri sürüyorlardı.[4] An-

---

1 *Euphémisme*: "Edeb-i kelam", "örtmece" [Tahsin Saraç, *Fransızca-Türkçe Sözlük*-ç.n.].

2 Farklılığı vurgulamak için, Boğdan ve Eflak'ın özerkliklerini tam anlamıyla kaybetmediklerini ve Türk yönetimine tam bağımlı olmadıklarını burada belirtmek gerekiyor. [Yazar Rumen diplomatıdır ve kitabını yazarken, Romanya topraklarında yer alan Boğdan, Eflak, Moldova tarihine özel yer ayırmıştır-ç.n.]

3 [Ünlü İngiliz devlet adamı, başbakan-ç.n.] Pitt şöyle diyordu: "Osmanlı İmparatorluğu'nun bekasının, İngiltere için bir ölüm kalım sorunu olduğunu söylemeyenle tartışmam bile." 1 Temmuz 1839 tarihinde Odillon Barot Fransız Meclisi'nde şöyle konuşuyordu: "Avrupa'nın ortasında, buranın dengesini ve Müslüman vatandaşlığını korumaya çaba göstermek temel amaç olmalıdır." Lord Palmerston, Monsieur de Bourqueney'e 25 Mayıs 1839 tarihinde yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "Avrupa'nın dengesi için en az zararlı güvence, Osmanlı İmparatorluğu'nun korunmasıdır." *La vérité sur la Question d'Orient et sur M. Thiers, par le Comte d'Angeville* [Kont d'Angeville tarafından, Doğu sorunu ve Mösyö Thiers konusundaki gerçek], Paris, 1841, s. 31-32.

4 1865 yılında yayımlanan *Mahomet et le Coran* [Muhammed ve Kuran] adlı kitabında Barthelemy Saint Hilaire ve *Revue des Deux Mondes* adlı dergide (1865) Charles de Remusat, Hazreti Muhammed'in insanlığın en büyük dehalarından biri olduğunu yazdılar. 1853 yılında Keşiş Bonnet *La Turquie et les Cabinets de l'Europe depuis le XV. Siecle* [15. yüzyıldan bu yana Osmanlı Devleti ve Avrupa hükümetleri] adlı kitabında şöyle yazmıştır: "Osmanlı İmparatorluğu büyük devletlerin yardımıyla dayanabilir, uygarlaşabilir ve Avrupa ile Asya uygarlıkları arasında köprü rolü oynayabilir." Sözü edilen yardım gerçekten ve içtenlikle yapılmış mıdır?

cak, İstanbul yönetiminin meşrutiyet rejimi kurulması konusundaki son girişimlerinin beklenen sonuçları vermediğini de itiraf etmek gerek.[1]

Türk yurtseverleri yeniden, daha bağdaşık bir halkla Osmanlı İmparatorluğu'ndan geriye kalan bölümün geleceğini daha iyi düzenleyebilecekler mi? Burada Müslüman uluslar için ürkütücü bir soru ortaya çıkıyor: Müslümanlar çağdaş uygarlığın gereklerine karşı gelebilecekler mi ya da önlenemeyecek biçimde ulusal bağımsızlıklarını kaybetmeye ve Hıristiyanlar tarafından yönetilmeye mahkûm mu olacaklar?[2] Bu konuda, Argenson markizi, 1738 yılında şöyle yazıyordu: "Bu Muhammediler (Müslümanlar) daha beş-altı yüzyılı böyle geçirsinler, imparatorlukları tıpkı Araplarınki gibi çökecektir."[3] Bu tahmin de Montesquieu'nün tahmini gibi gerçekleşecek mi?

Doğrusunu söylemek ve tarafsız olmak gerekirse, Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki ilişkilerin hiçbir zaman dostça olmadığını belirtmek lazım; kabul edelim ki modern hoşgörü anlayışına rağmen, bu milletler arasında, bugün de özellikle Hıristiyanlardan kaynaklanan bir hınç alma duygusu bulunmaktadır.

Hıristiyan ülkeler, daha Türkler Avrupa'ya ayak basmadan önce, onları Asya'nın derinliklerine sürebilmek amacıyla aralarında danışmışlardı. Haçlı tarihçileri Doğu'nun paylaşılmasını öneriyorlardı. 1306 tarihinde Pierre du Bois, Charles de Valois'nın Bizans İmparatorluğu'nu ele geçirmesini istiyordu.

Bu fevkalade ülkelerin Batılılar üzerinde önüne geçilemez bir çekiciliği vardı. Bir zamanlar, Hıristiyanlara ait oldukları dönem-

---

1 G. Hanotaux, *Etudes diplomatiques. La crise orientale* [Diplomatik incelemeler. Doğu krizi], Paris, 1912.

2 Dünyada iki Müslüman devletten başkası yok: Osmanlı İmparatorluğu ve İran. Hindistan hükümetinden her yıl yardım alan Afganistan bağımsız sayılamaz [bu satırlar 1914'te yayımlanmıştır-e.n.].

3 *Memoires* [Anılar], Paris, 1859, s. 364. [Ünlü tarihçi Bernard Lewis "Sarrasins" sözcüğünün kökeninin Haşhaşin olduğunu ileri sürüyor. Bu terim, *Sarrasins* denilenler esrar içerek kendilerinden geçer ve bunun etkisiyle zulmederler, savından kaynaklanıyor. *Sarrasins*, Avrupalıların Kuzey Afrikalı ve Afrikalı Müslümanlara verdikleri addır. Fransızcada katiller anlamına gelen *assasins*, Arapça "bekçiler" anlamına gelen *asesin*'e de benzer-ç.n.]

de de buraları fethetmişlerdi. Daha sonraları, buraların Türk egemenliğinin altına girmesi, müdahale için iyi bir vesile oldu.

İstanbul'un Türkler tarafından fethini izleyen yüzyıllarda, Haçlı Seferleri'nin başlattığı kargaşanın yerini, Türk imparatorluğunun paylaşılması konusunda sayısız proje aldı. Bunlar arasında ihtiraslı ve akılcı olanlar olduğu gibi, hayalci ve ütopyacı olanlar da vardı. X. Leo, V. Pius, VIII. Clement gibi tanınmış papaların oldukça gizli projeleri yanında, I. François, I. Maximilian, XIV. Louis, Büyük Petro, II. Katerina, II. Joseph, I. Napolyon, I. Aleksandr, I. Nikola gibi imparatorların ya da güçlü kralların projeleri dikkat çekiyor. Monsieur de Polignac'ın taslağı gibi resmi olduğu açıkça bilinenler yanında, aslında Garibaldi ve Turenne'e ait olmakla birlikte takma adlar altında yazılanlar da var; diplomatlar ve becerikli devlet adamları tarafından hazırlanan projeler de. Bunlar arasında şunları sayabiliriz: La Noue, Grandchamp Lusigné, Sully, de Breves, Alberoni, d'Argenson, Hertzberg, Rahip Joseph, d'Hauterive, Talleyrand, Capodistrias, Pozzo di Borgo, Greppi, Nigra. Nihayet hayalperestlerin ve tanınmış politika yazarlarının projeleri var: Leibniz, Erasmus, Rahip Coppin, Rahip Saint-Pierre, Volney, Linguet, de Pradt ve başkaları gibi. İncelediğim 92 projenin metodik bir sınıflamasını yapmak hem güç olurdu hem de keyfi bir değerlendirme sayılabilirdi.

Ben, ciddi ve güçlü savaş hazırlığı yapanlar ile hayali darağaçları kuranları eşit düzeyde ele almak pahasına da olsa, en azından Osmanlı düşmanlığı temel düşüncesinin gelişmesini izlemeye olanak sağlayan kronolojik bir sıra izledim. İncelediğim bazı belgeleri, kimi hükümet kançılaryalarının görüşlerini gizlediği için, resmi vesikalardan daha ciddi biçimde ele almayı yeğledim. Paylaşım taslaklarının büyük bir bölümü, az bulunan eski kitapların tozları altında kaldıklarından az bilinmekteydi ya da diplomatik yazışmalar içinde saklıydı. Bu projeleri, uzun zamandır beklenen ve arzulanan taksimin nihayet gerçekleştiği şu sıralarda bir kitapta bir araya getirmek istedim. Şimdi Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan neredeyse tamamen silinmesine tanık oluyoruz. Bu nedenle paylaşma operasyonunun nasıl planlandığının mümkün

olabilen en eksiksiz envanterini yapmanın ilgi çekici olduğunu sanıyorum. Çoğu kez, belgeleri ve atıfları orijinal dillerinde vermeye ve özetlemeye çalıştım. Zira bunların çevirisi ancak bazı soluk yansımalar oluyor.

Kuşkusuz, bu son derecede geniş konunun her yönünü ele aldığımı ve yenilikler getirdiğimi söyleyemem. Bununla birlikte okuyucularıma şimdiye kadar bilinmeyen altı proje sunduğum için mutluyum. Bunlardan bir tanesi ünlü Linguet ile ilgili. Ayrıca, 1571 İnebahtı (Lepanto) Savaşı'yla ilgili şimdiye kadar bilinmeyen bir belgeyi de sundum.[1] Bu çalışmam ile ilgili olarak (pek de önemli olmayan) bir başarıdan söz edilecekse, bu çok sayıda belgeyi özetlemiş olmaktır; ve bu projeleri birbirlerine az da olsa yakınlaştıran birkaç tablo taslağı yapmaya çalışmış bulunmaktır. Tarihte büyük rol oynamış, fetihler yapmış ve böylesine büyük rol oynamış olan bu halkın[2] (Türklerin) geçmişi ile ilgilenenler, istedikleri ayrıntıları Charriere, Hammer, Zinkeisen, Ranke, Lavisse, Rambaud ve yurttaşım Nicolae Jorga'nın[3] ilgi çekici kitaplarında bulacaklardır.

Bütün bu paylaşma projelerini gözden geçirdikten ve bunların doğal sonucu olan nihai taksimi inceledikten sonra, bu çarpıcı olaylardan ne gibi dersler çıkarılabileceğini ele almaya çalışacağız.

---

1 Lepanto (İnebahtı) Savaşı ile ilgili belgenin çevirisi "Ekler" bölümünde sunulmuştur.

2 "Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden bu yana hiçbir hükümdar Osmanlıların fethettikleri kadar eyaleti ve krallığı egemenliği altına alamamıştır." *Etat du Turc* [Türklerin durumu], 17. yüzyılda yazılmış, yayımlanmamış bir elyazması belge, Brüksel Krallık Kitaplığı, no: 2563.

3 *Geschichte des Osmanisches Reiches* [Osmanlı İmparatorluğu Tarihi], 5 cilt, Gotha, 1908-13.

Ön Hazırlıklar

Haçlılar

Türk'e karşı duyulan geleneksel kin ile nefretin ve daha sonra onları Asya'ya sürme konusundaki çok sayıda projenin kökenini Hıristiyanlık ile Müslümanlık arasında bulunan, ortadan kaldırılamaz düşmanlıkta aramak gerekir.[1]

Müslümanlar bir zamanlar Avrupa'yı dehşete boğmuşlardı. Mağrur ve güçlü İspanya, parıltısı Kuzey Afrika'yı aydınlatan hilal karşısında boyun eğmişti. Arap imparatorluğu, 7. yüzyılın sonunda Hindistan ve Amu Derya'dan Kuzey Atlantik'e[2] uzanıyordu. Basra ve Bağdat uygarlığı Paris ve Aachen uygarlığından ilerideydi.

---

1 15 Mayıs 1839'da Godefroid Kurth şunları yazmıştı: "İslam hiçbir dinin yapamadığını, yapmaya cesaret edemediğini yaptı. Haç şimdiye kadar hep muzaffer olmuştu. İslam haçı yendi. [...] 11. yüzyılda, 'Tanrı böyle istedi!' denirdi. Bugün de aynı şey söylenebilir. Eskiden yaptığımız savaşı yapıyoruz, aynı düşmanla savaşıyoruz." "Le croix et le Croisant [Haç ve hilal]", *Magasin litterraire et scientifique*, Gent ve Paris; Hukuk doktoru de Varrick: "Halklara yüce bir amaç sunmak, İsa'nın kabrini kurtarmak için dinsel savaş yapmak ve İsa'nın ülkesini, büyük devletlerin ortak koruması altında bir Hıristiyan hükümdarın hükümranlığına vermek lazımdır." *La Révolution et la Question d'Orient* [İhtilal ve doğu meselesi], La Haye, 1911.

2 A. Heeren, *Essai sur l'influence des croisades* [Haçlıların etkisi konusunda deneme], Paris, 1898, s. 48.

Charles Martel önderliğindeki Franklar, 732'de Müslümanları Poitiers'de bozguna uğrattılar ve Hıristiyanlığı kurtardılar. Bu yenilgiden sonra İslam dünyası Avrupa'yı *Frengistan*[1] adıyla tanıdı. Charlemagne Avrupa'nın tüm Hıristiyanlarını koruması altına aldı.

Haçlı Seferleri fikrini ilk ortaya atan Papa II. Sylvestre oldu; ancak 1002 yılında bütün Batı Hıristiyanlarını, *Sarazenler* olarak andığı Müslümanlara karşı harekete geçirme çabaları sonuç vermedi. Müslümanlığı kabul eden Türkler önce Bağdat'taki Abbasi halifesinin savunmasını üstlendiler, sonra da yıllar içinde, Mısır'ı, Suriye'yi, Anadolu'yu ele geçirdiler ve Kahire'deki halifeleri boyunduruk altına aldılar.

Papa VII. Gregorius da 1075 yılında tüm Avrupa krallarına yazarak onları Haçlı seferine çıkmaya davet etti; ancak kutsal savaş için daha yirmi yıl beklenmesi gerekiyordu.

350 yıl süren Haçlı Seferleri, Türklerin Bizans'a gelmelerini geciktirdi. Birinci Haçlı Seferi'nde Bizanslılar Haçlılara ihanet ettiler ve bu girişim 1109 yılında başarısızlığa uğradı. İkinci ve Üçüncü Haçlı seferlerinin sonucu da aynı oldu.

Dördüncü Haçlı Seferi'nde Konstantinopolis ele geçirildi (1204) ve imparatorluk tacını Flandre kontu giydi.[2] Böylece Akdeniz elli yıl süreyle bir Fransız gölü haline geldi.[3] Ama Bizanslılar Konstantinopolis'i 1261 yılında geri aldılar.

1272 yılında Charles d'Anjou'nun Arnavutluk'a kral olması kabul edildi, ama Rumlar 1281 yılında gece baskınları düzenlediler ve doğudaki Fransız egemenliği iki yüzyıl boyunca silindi.

Genelde, Haçlı tarihinin 1270 yılında ya da Akra'nın düşmesiyle 1291 yılında son bulduğu söylenir. Ancak bölgede iki Hıristiyan devleti yaşamaya devam etmişti; bunlar Kilikya'daki Ermeni Krallığı ile Kıbrıs'taki Lusignan Krallığı'dır.

---

1 Thedore Lavallée, *Relations de la France avec l'Orient* [Fransa'nın Doğu ile ilişkileri], c. I, s. 451.

2 Doğu'da Flaman şövalyelerinin rolü konusunda, Belçika Akademisi eski başkanı meslektaşım, Elçi Baron Emile de Burchgrave'in ilgi çekici eserine bakınız: *Croquis d'Orient* [Doğu taslakları], Brüksel, 1908.

3 Th. Lavallée, *a.g.e.*, s. 463.

Türkler Avrupa'ya Orhan'ın oğlu Süleyman'ın yönetiminde[1] ilk kez 1356 yılında geçmişlerdi. İlk ele geçirdikleri Gelibolu yakınlarında Çimpe kalesiydi.[2] Edirne 1360 yılında alındı ve Osmanlıların [Avrupa topraklarındaki-e.n.] ilk başkenti oldu. Türkler ilk anlaşmalarını 1365 yılında Raguza Cumhuriyeti'yle imzaladılar.

Ama Türkler Avrupa içlerine girmeden önce bile, Katolik yazarlar ve düşünürler Haçlıların elde ettiği başarısızlıklar nedeniyle halkı harekete geçirmekten geri durmamış ve Müslümanları Filistin'den kovmak başta olmak üzere eylem kışkırtıcılığı yapmışlardı.[3] Bu konuda yazı yazan tanınmış politika yazarları arasında Pierre du Bois, Marino Sanuto, Hayton, Raymond Lulle ile Guillaume de Nogaret gibi kişiler vardır.

---

1 J. Klaczko, "L'Evolution du probleme oriental [Doğu sorunun gelişmesi]", *Revue des Deux Mondes*, 1878.

2 Yılmaz Öztuna, *Türkiye Tarihi*, c. III, s. 35'te Çimpe kalesinin Bizans imparatoru tarafından askerlerini barındırması için Süleyman Paşa'ya verildiğini yazar (ç.n.).

3 Petrark gibi şairler bile, Hıristiyanları Türklere karşı koymaya çağırıyordu. Bkz. *Le Rime del Petrarca*, XXII sayılı Sone ve Şarkı II, 1. Bölüm.

KUTSAL TOPRAKLAR'IN ELE GEÇİRİLMESİ PROJELERİ

1
Sicilya Kralı II. Charles'ın Projesi (1270'e Doğru)

Papa IV. Nicolaus, Tir kalesinin ve Akra'daki Aziz Yuhanna kalesinin düşmesiyle ilgili haberlere üzülmüştü. Bu duygusunu, 23 Ağustos 1291 tarihinde Fransa Kralı Philippe-le-Bel'e bir mektup yazarak dile getirdi ve bütün Hıristiyan kralları dinlerinin intikamını almaya davet etti. Aynı çağrıyı Fransız papazlara da yöneltti. Bütün bu çabalar sonuç vermedi, zira Hıristiyan uluslar birbirleriyle savaşmaktaydılar. Papa IV. Nicolaus planladığı seferi gerçekleştiremeden 1292 yılında öldü.

Ancak, papaya iki fütuhat projesi sunulmuştu. Bunlardan biri Sicilya Kralı II. Charles tarafından, ikincisi Padovalı Keşiş Fidence tarafından hazırlanmıştı.[1]

Sicilya Kralı II. Charles, Charles d'Anjou'nun oğluydu ve Kudüs tacına sahip olma iddiası babasından kendisine miras kalmıştı.[2] Adı geçenin projesiyle ilgili elyazması belge Paris Milli Kütüp-

---

1 J. Delaville le Roulx, *La France en Orient au IVe siecle* [14. yüzyılda Doğu'da Fransa], c. I, s. 16-18.

2 H.F. Delaborde, "Lettre des chretiens de Terre Sainte a Charles d'Anjou [Kutsal topraklarda yaşayan Hıristiyanların Charles d'Anjou'ya mektubu]", *Revue de l'Orient Latin*, 1894, s. 206-215.

hanesi'ndedir.[1] II. Charles'a göre Müslümanlar Anadolu topraklarında çok güçlü durumda bulundukları için oradan toplu geçiş bir çılgınlık olacaktı. Müslümanların Haçlı ordularının karaya çıkmalarına izin vereceklerini ve iklim koşullarının Haçlıları zayıf düşürmesini bekleyeceklerini düşünüyordu. II. Charles buna karşı Mısır'a ticari ablukayı öngören bir savaş açılmasını öneriyordu. Bu fikir daha sonra Marino Sanuto tarafından ele alındı ve geliştirildi. Müslüman gücünün bir tek bu yolla alt edilebileceği sanılıyordu. Bu amaçla, 50 kalyon, 50 mavna ve 1.500 savaşçıdan oluşan bir çıkarma gücünün yeterli olacağı ileri sürülüyordu. Buna ek olarak Kıbrıs kralı ile Templiers (Tapınak) Şövalyeleri ve Hospitaliers (Hastane) Şövalyeleri'nin on gemi yollamaları, gerisinin Vatikan tarafından sağlanması öngörülmekteydi. Bütün dinsel ve askeri güçler tek bir komutanın emrine verilecek, komutan Kudüs tahtına sahip olacaktı.

Özetle, bu daha ziyade kişisel amaçlı bir girişimdi.

1 Fonds français [Fransa Arşivleri], no: 6049, s. 183-190.

2
Padovalı Keşiş Fidence'nin Projesi (1274)

Papa IV. Nicolaus'a gönderilen ikinci proje, Padovalı Keşiş Fidence tarafından hazırlanmıştı. Bu projeyi Papa X. Gregorius 1274 yılında Lyon Sinodu[1] toplantısı sırasında istemişti. Taslağı hazırlayanın hayatı konusunda hiçbir şey bilinmiyor; sadece Lyon Sinodu'na giden İlhanlı ve Bizans büyükelçilerine eşlik ettiği sanılıyor.

Keşiş Fidence tarafından hazırlanan tasarının birinci bölümü Kutsal Topraklar'ın anlatımına ayrılmıştır.

İkinci bölüm ise, Kudüs'ün geriye alınması için gereken olanakları ele almaktadır. Fidence, kara ordusuna ek olarak 50 ya da en az 30 kalyonluk bir donanma sağlanmasını istemekte, askeri harekâtın yönetimini kendisi üstlenmekte, Kral II. Charles'ın önerdiği gibi, Mısır'a ticari abluka uygulanmasını teklif etmektedir. Hıristiyan ordusu Venedik'ten ya da Cenova'dan Suriye'ye gitmek için gemilere bindirilecektir. Kendisinin başında olacağı kuvvetler ise İskenderun Körfezi'nde bulunan, Antakya kıyılarındaki Sudin ve Kilikya'daki Ermeni Krallığı'na ait Ayas yakınındaki Pals'e çı-

1 Sinod: Yüksek din âlimlerinin belli konuları karara bağlamak için yaptığı toplantı (ç.n.).

kacaklardır. Haçlılara Antakya'dan ikmal alacaklardır. Fransız tarihçi Delaville le Roulx bu projeyi şöyle yorumlamıştır:

> Avrupa'daki hükümdarlar önceki yüzyıllara oranla inançları uğruna daha geniş imkânlar sağlama durumunda olmalarına rağmen, Haçlı seferi düzenlenmesi gene de olanaksızdı. Dinsel heyecanla desteklenmeyen bütün Haçlı girişimleri kötü sonuçlar vermişti. Öte yandan, Müslümanları Mısır'da yenmenin gerekli olduğu herkes tarafından kabul ediliyordu. Nil Nehri kıyılarına varabilmek için ticari ve askeri donanmalar kurulması kaçınılmazdı. Ancak Batılı Hıristiyan güçlerin böyle bir donanmayı toplama olanağı yoktu.[1]

Akdeniz'deki denizci güçlere başvuran Haçlıların talepleri, bunların ticari çıkarlarıyla çatışıyordu. Denizci güç odaklarının Doğu'yla ticareti, dinsel duyguların kuvvetlenmesine her geçen gün daha fazla engel oluyordu.

1 J. Delaville le Roulx, *a.g.e.*, s. 19-25.

3
Charles de Valois Projesi (1301)

Charles de Valois, Fransa Kralı Philippe-le-Bel'in kardeşiydi. Bizans İmparatoru unvanını taşıyan Philippe de Courtenay'in kızı Catherine'le 18 Ocak 1301 tarihinde ikinci evliliğini yapmıştı. Catherine aynı zamanda Konstantinopolis'in son Latin imparatoru olan II. Baudouin'in yeğeniydi. Charles, bu akrabalıklara dayanarak Doğu Roma imparatoru olma özentisi içindeydi; hatta Papa VIII. Bonifacius'un kendisini Doğu imparatoru ilan etmesini bile sağlamıştı. Aragonlu Frederick'in desteğini de 27 Eylül 1303 tarihli bir anlaşmayla temin etmişti. Frederick kendisine 15-20 kadırgalık bir filo ile 200 kadar şövalye verecekti. Venedik de destek vaat etti. Papa V. Clemens ise sefere aşar vergisi alma yetkisini tanıdı. Bu arada Charles de Valois'nın eşi öldü, ancak prens bu kez kızı Catherine de Valois adına hak talep etti. 27 Mart 1308 tarihinde Sırp Kralı Uroş'la bir anlaşma imzaladı ve ona Arnavutluk ile Makedonya'dan bazı topraklar verdi. Ancak Negroponte'de (Eğriboz) toplanmış olan Venedik donanması 1308'de geri çekildi. Zavallı Charles de Valois, Doğu İmparatorluğu'nu fethetmek için

büyük güçlüklerle bir araya getirmiş bulunduğu silah ve savaş malzemeleriyle gemilerini Venedik'te uzun yıllar tuttu.[1]

Tamamen kişisel çıkarlar uğruna yapılmış olan bu yeni girişim de böylece son buldu. Projenin uygulanmasına başlanmıştı, ancak izlenen amaçlar için hazırlıklar yeterli değildi.

Aslında gerek bu projenin, gerek daha aşağıda inceleyeceğimiz du Bois taslağının ve 14. yüzyılın başındaki başka taslakların esinleyicisi Kral Philippe-le-Bel'di. Bu kralın ihtirasının sınırı yoktu. Haçlı seferi düzenlenmesi zihinleri hep meşgul ediyordu. Fransa'daki siyasal gelişmeler olanak tanıyınca, Kutsal Topraklar'ın geri alınması konusuyla ilk meşgul olan kişi Philippe-le-Bel oldu.[2] Buna koşut olarak Papa V. Clemens, Tapınak Şövalyeleri'nin büyük üstadı Jacques de Molay'le görüşmüş,[3] 1307'de bütün Hıristiyanların silahlı sefere çıkmasını önermiş, aksi takdirde Müslüman (Sudan) sultanıyla[4] başa çıkılamayacağını söylemişti; kurulacak orduda en az 15.000 silahlı kişi ve 50.000 piyade bulunmalı, daha önce, Kıbrıs sularına Aragonlu Amiral Roger de Loria komutasında on kalyondan oluşan bir donanma gönderilmeliydi.[5]

---

1 J. Delaville le Roulx, *a.g.e.*, s. 40-47.

2 J. Delaville le Roulx, *a.g.e.*, s. 54.

3 V. Clemens'in görüşlerini M. Baluze, *Vita pap. Avinion II*, s. 180-185'te yayımlamıştır; Vertot, *L'Histoire des Chevaliers de Malte* [Malta şövalyeleri tarihi], c. II, 1788, s. 55-57'de özetlemiştir.

4 *Fransızca Sözcüklerin Kökeni Sözlüğü*, Sudan'ın "sultan" sözcüğünden kaynaklandığını belirtir (ç.n.).

5 J. Delaville le Roulx, *a.g.e.*, s. 55.

4
Pierre du Bois'nın[1] Projesi (1306)

Bu becerikli avukat *De recuperatione Terrae Sanctae* [Kutsal Topraklar'ın geri alınması] adlı kitabıyla da ün kazanmıştır. Ancak bu kitabı yazmadan önce 1300 yılına doğru, Kral Philippe-le-Bel'e bir muhtıra[2] sunmuş ve Catherine de Courtenay'i kardeşi Charles de Valois'ya eş olarak vermesini ve böylece Bizans'a hükümdar olmasını sağlamasını önermiştir.[3]

Pierre du Bois'nın *De recuperatione Terrae Sanctae* adlı kitabını V. Clemens'ın papalık tahtına oturduğu 5 Haziran 1305 ile İngiltere Kralı I. Edward'ın öldüğü tarih olan 7 Temmuz 1307 arasında yazmış olduğu anlaşılıyor. Du Bois 1307 yılında Normandiya'ya gitmiş, Tapınak Şövalyeleri'ne karşı risaleler yazmış, ayrıca "Papa

1 Pierre du Bois, Fransa'da Coutances kentinde 1250-1260 yılları arasında doğmuş, Paris Üniversitesi'nde okumuş ve orada Thomas d'Aquinas'ın derslerini izlemiştir. 1300 yılında Coutances'da avukatlık ve hukuk danışmanlığı yapmış, mesleğinden çok para kazanmış, 1302 yılında Coutances'dan milletvekili seçilmiştir.

2 *Summaria brevis et compendiosa doctrina felicis expeditionis et abreviationis guerrarum ac litium regni Francorum*, Fransa Milli Kütüphanesi, Latince Belgeler, no: 6222.

3 Ernest Renan, *Histoire litteraire de France* [Fransa'nın edebi tarihi], c. XXVI, 1873, s. 471-536; E. Boutaric, *Notices et extraits de documents inédits relatifs à l'Histoire de France sous Philippe-le-Bel* [Özetleri ve şerhleriyle Adil Philip devri Fransa'sına dair yayımlanmamış belgeler], s. 411-413; J. Delaville le Roulx, *a.g.e*, c. I, s. 48-54; Dupuy, *Histoire du différend* [İhtilaflar tarihi], 1655; W. de Wailly, *Mémoires de l'Académie des Inscriptions*, c. XVIII, 2. kısım içinde, s. 435; E. Boutaric, *a.g.e.*, c. XX, 2. kısım, s. 166.

V. Clemens tarafından imparator ilan edilmesini teminen harekete geçmesi için Philippe-le-Bel'e sunulan muhtırayı" kaleme almıştır. Konumuz açısından, bundan daha da önemli olanı "ikinci oğlu Philippe-le-Long'un başına geçeceği bir Doğu imparatorluğu kurulmasını" öngören muhtıradır.[1]

Du Bois 1321 yılında ölmüştür. İlerlemeye açık bir kafaya sahipti ve dönemi için çok cüretkâr bir politika yazarı sayılıyordu. Önerileri arasında, papanın cismani gücünün iptali, kilise ve manastırların mallarına krallık adına el konulması, tüm Batılı ülkelerin Fransa kralı başkanlığı altında bir Birleşik Devletler Konfederasyonu oluşturmaları, papazların evlenme yasağının kaldırılması, manastırların "genç kızlar lisesine" dönüştürülmesi gibi olanları vardı.

De recuperatione Terrae Sanctae, önce Bongars yayınevi tarafından yazarı belli olmayan bir biçimde, *Gesta Dei per Francos* adlı yapıtın ikinci bölümü olarak yayımlanmıştı. Mösyö Boutaric bu kitabın yazarının du Bois olduğunu kanıtladı. Kitap, Kutsal Topraklar'ı kurtarmak isteyen Kral Edward'a ithaf edilmiştir.[2]

Du Bois önce Katolik hükümdarların kendi aralarında savaşmamalarını ve tüm güçlerini imansızlarla savaşa yöneltmelerini salık veriyor, Doğu Hıristiyanları olan Ortodoksların da Katolikliğe dönmeleri[3] ve bunun kadınlar aracılığıyla gerçekleşmesi ümidini dile getiriyordu.

Du Bois dört ordu kurulmasını öneriyordu: Bunlardan üçü deniz yoluyla yola çıkacak, daha güçlü olan dördüncüsü karadan gidecekti. O güne kadar alınan kötü sonuçlara rağmen, imansızların

---

1 *Vitae Paparum Avenionensium*'da Beluze tarafından yayımlanmıştır (c. II, 1. Bölüm, s. 86-195).

2 Charles V. Langlois bu kitabı Vatikan elyazmalarına dayanarak yayımlamıştır (Paris, 1891, s. 24-144).

3 Bu fikir, özellikle Martin Luther reformlarına kadar Katolik Kilisesi'nin programından çıkmamıştır. 10 Temmuz 1336 tarihinde Papa V. Urbanus, Macaristan Kralı Layoş'a Bizans imparatoru ancak Katolikliğe geçerse Türklere karşı onun yardımına koşmasını isteyen bir mektup yazmıştı (*Documente Hurmuzaki*, c. I, 2. Bölüm, s. 119). Papa XI. Gregorius, Konstantinopolis imparatorunu, Avignon'dan yazdığı 8 Şubat 1374 tarihli mektupta, kendisine yardım etmemekle tehdit etmiştir. Ayrıca Papa II. Pius 1463 yılında Sultan II. Mehmet'e bir mektup yazmış ve onu Hıristiyan olmaya davet etmişti. "Kendini vaftiz ettireceğin birazcık su seni Hıristiyanlık ve İncil'in hizmetkârı kılacaktır. Bunu yaparsan, bu yeryüzünde senin zaferini ve gücünü geçebilecek veya eşit olacak hükümdar bulunmayacaktır." J. Klaczko, "Evolutions de probleme oriental [Doğu sorunundaki gelişmeler]", *Revue des Deux Mondes* (1878).

Hıristiyan ordularının gücünü öğreneceklerini ve 700 yıldır ellerinde tuttukları Kutsal Topraklar'dan kendi istekleriyle geri çekileceklerini hayal ediyordu. Direnirlerse hepsi yok edilmeliydi.

Charles de Valois, barış yapıldıktan sonra Doğu İmparatorluğu'nun Macaristan, Boğdan (Moldavya) ve Eflak dahil tüm topraklarını işgal edecek, böylece bugünkü Romanya, bu ilk ciddi paylaşım taslağında Fransa'ya dahil olacaktı.

Du Bois, Doğu seferinin başarılı olması durumunda Fransa kralına üç görev düşeceğini söylüyordu: 1) Hıristiyanlar arasında ebedi barışı kurmak; 2) Kutsal Topraklar'ı geri almak ve korumak; Bizans İmparatorluğu'nu da ele geçirmek; 3) Papayı dini lider olarak kabul edecek olan tüm Hıristiyanlık dünyası üzerinde egemenlik kurmak.

Du Bois o dönem için yeni ve gerçekten mühim bir fikir olan uluslararası tahkim kavramını da gündeme getirmiştir.[1] Bu doğrultuda da tüm Hıristiyanlar arasında uyum sağlama görevinin papaya ait olduğu görüşünü geliştiriyordu.[2] Papa evrensel barışın bozulmaması için gerekli önlemleri almalıydı;[3] bu amaçla bir Hıristiyanlık genel kurulu (sinod) toplamalı,[4] piskoposluğa bağlı her Katolik Kilisesi'nde Kutsal Topraklar için özel hazine hesabı açılmalıydı.[5]

Du Bois Hıristiyan hükümdarlar tarafından fethedilen eyaletlerin nasıl paylaşılması gerektiğini[6] ve ebedi barışın[7] nasıl gerçekleş-

---

1 Pierre du Bois, *De recuperatione Terrae Sanctae* [Kutsal toprakların geri alınması], Paris, 1891, s. 11: "*Si altera pars de ipsorum sentencia non sit contenta, ipsi judices pro omni lite processus cum sentenciis mittant ad apostolicam sedem.*"

2 Pierre du Bois, *a.g.e.*, s. 81.

3 Pierre du Bois, *a.g.e.*, s. 82.

4 Pierre du Bois, *a.g.e.*, s. 90.

5 Pierre du Bois, *a.g.e.*, s. 91.

6 Pierre du Bois, *a.g.e.*, s. 17: "*Ne autem inter nationes oriatur dissensio super majoribus civitatibus Jerusalemm et Acon eligendis et habitandis, expediens et rationabile videtur quod singularum regionum homines in eis pertmittantur prout elegrint habitare; et idem videtur de aliis locis majoribus mari junetis seu tantem proximis quod in cis frequenter convetinat diversorum regionum mercatores.*"

7 Kant'ın 1795 tarihli *De la Paix perpetuelle. Essai philosophique* [Ebedi barış hakkında. Felsefi deneme] adlı yapıtı bilinmektedir. Bunun ilk makaleleri içeren "Ebedi Barışa İlişkin" başlıklı birinci bölümünde, "İçinde savaşın yeniden başlamasını gizlice saklı tutan bir anlaşma, barış anlaşması sayılamaz," denmektedir. Ayrıca: De Beauffort, "Quelques projets d'arbitrage intern.et de paix aux XVII et XVIII siecles [XVII. ve XVIII. yüzyıllardan birkaç uluslararası hakemlik ve barış projesi]", *Revue d'Histoire Diplomatique*, 1902, s. 351-367.

tirilebileceği hususundaki görüşlerini dile getirmiştir. Bu ideal daha sonra Sully ve Rahip Saint-Pierre tarafından da ele alınacaktır.[1]

Tanınmış tarihçi rahmetli hocam Albert Sorel, du Bois'nın bu projelerini şöyle değerlendirmiştir:

> Du Bois, Fransa kralına Charlemagne'ın tahtını da dahil edeceği evrensel bir monarşi kurdurmak istiyor. Philippe-le-Bel oğullarına, kardeşlerine, yeğenlerine Konstantinopolis'e kadar uzanan ülkelerde tahtlar dağıtacaktır. Aslında ebedi barış ya da Haçlı seferi bu geniş egemenlik planının bahaneleridir. Planların gerçekleşemeyecek düşsel yanı ağır basmakla birlikte, bu hukukçu o sıralarda kafalarda dolaşmakta bulunan yaygın fikirlere bir çerçeve kazandırmış oluyordu. Bu fikirlere her tarafta rastlanıyordu ve döneme ait tanıklıklardaki uyumsuzluklar bile bunların çok yaygın olduğunu kanıtlamaktadır.[2]

Ve bu projeyi kendisi de incelemiş olan J. Delaville le Roulx, du Bois'nın tasarısı konusunda aynı sonuca varmıştır:

> Bu gibi planların gerçekleşmesi olanaksızdı; bunlar kamuoyunu hazırlamaya yönelikti ve hükümetin eyleme geçme kararı vermesi için yeterli değildi. Fransa kralı bunu anlamış ve krallığın içinde bulunduğu bir sürü kargaşa arasında du Bois'nın projelerinin gerçekleştirilmesi için bir şey yapılmamıştı.[3]

---

1 Pierre du Bois, *a.g.e.*, s. 87: "*Ad pacem firmam et perpetuam locius reipublice christiolarum, modo prescripto senalio meliori, tendendo ad Terre Sancte Imperique Constantinopolitani recuperationem et conservationem felicem.*" R. Vesnitch, Pierre du Bois ve Emeric Crucé'nin barışseverlik ve uluslararası arabuluculuk hakkındaki öncü rolleri konusunda çok ilgi çekici bir makale yazmıştır: *Revue d'Histoire Diplomatique*, 1911, s. 23-78.

2 *L'Europe et la Revolution française* [Avrupa ve Fransız İhtilali], Paris, 1885, s. 249.

3 *L'Europe et la Révolution française* [Avrupa ve Fransız İhtilali], Paris, 1885, s. 54.

5
Raymond Lulle'ün[1] Projesi (1306)

Lulle'ün projesi Philippe-le-Bel ile Papa V. Clemens'ın Lyon'da yaptıkları görüşmelerden esinlenmiştir. Yazdığı kitabın adı *De natali pueri Jesu*, kitabın yayımlanma tarihi 1306'dır; Fransa kralına 1307 yılında sunulmuştur.[2] Michaud biyografyası bu konuda bize şu bilgileri veriyor: "Kutsal yerleri Türklerden kurtarma önerisi papa tarafından bir delinin hezeyanları olarak algılanmıştır." Bununla birlikte (Fransa'daki) Vienne kentinde toplanan konsilin Lulle'ün fikirlerini benimsediğini, Tapınak Şövalyeleri tarikatını yasakladığını ve yeni bir Haçlı seferi düzenlenmesini, altı yıl boyunca bu amaçla özel vergi alınmasını kararlaştırdığını belirtmek gerekir.

Daha sonra projesini inceleyeceğimiz Hayton gibi, Lulle de Doğu'nun, orayı fethedecek Katolikler arasında nasıl paylaşılacağını

---

1 Raymond Lulle tanınmış bir Hıristiyan filozoftur. Palma'da doğmuştur. Araplar tarafından Tunus'ta 1315 yılında öldürülmüştür. Latince pek çok kitap yazmış, "*ars lulliana*" denilen felsefe yöntemine adını vermiştir. Bkz. Delacluze'ün *Revue des Deux Mondes*, XXIV (1840) dergisindeki makalesi.

2 Orijinal elyazması Paris Milli Kütüphanesi'nde 3323 numarayla Latince elyazmaları arasında bulunmaktadır; Paris'te 1499'da basılmıştır. Bkz. Raymond Lulle, *Les oeuvres completes* [Bütün eserleri], 10 cilt, Strasbourg, 1598, 1617, 1651 ve Mayence, 1721.

açıklamıyor, ancak fethi kolaylaştırmak için Doğu dillerinin, özellikle Arapçanın öğrenilmesini tavsiye ediyor; böylece vaazlarla Katolik dininin daha kolay yayılmasının sağlanacağını sanıyor.[1] Saint Marc Girardin'in değerlendirmesine göre, Batı'nın, Doğu'nun imdadına koşamamasının üç nedeni vardı: 1) Haçlı heyecanı sönmüştü; bu artık popüler ve hamasi bir gelenekten ibaretti; 2) Latin hükümdarları kendi aralarında kavga ediyorlardı, ama gene de ortak düşman Bizanslılardı;[2] 3) Ortodoks Kilisesi'ni Roma kilisesinden ayıran çatlak önemliydi ve Katolikler birleşmenin papanın yönetiminde olmasını dayatıyorlardı.

Raymond Lulle biri Fas, Tunus ve Trablus'tan, diğeri Konstantinopolis ve Suriye'den geçecek iki sefer düzenlenmesini öneriyordu.

Ordunun izlemesi gereken yol ütopyacıların her birine göre değişikti: Dominiken keşişi Guillaume d'Adam 1310 ve 1314 yılları arasında yazdığı *De modo Saracenos extirpandi* [Müslümanları ortadan kaldırma usulü] adlı kitabında, Konstantinopolis yolunu öneriyor, Basra Körfezi'ne bir donanma gönderilmesini istiyordu. Brocard ise *Directorium* adlı yapıtında İtalya ve Sırbistan yolunu öneriyordu. Sanuto ise daha ileride göreceğimiz gibi deniz yolundan sefere çıkılmasını teklif ediyordu.[3]

Lulle ayrıca Endülüs'e hem karadan hem de denizden saldırılmasını öneriyor, burası ele geçirildikten sonra Hıristiyan ordusunun Afrika'da Septe'yi ele geçirmesini ve Tunus'a doğru ilerle-

---

1 Saint Marc Girardin şöyle yazıyor: "Lulle imansızlar ile kiliseyi bölen Hıristiyanları ikna ederek din değiştirtmekten yanaydı. Onları ikna etmek varken neden ezmeli?" (J. Delaville le Roulx, *a.g.e.*, s. 27).

2 1560 yılında Guillaume Postel tüm Hıristiyanlara güvenilemeyeceğini söylerken Katoliklerin Rumlara duydukları güvensizliği dile getiriyordu, bkz. *De la Republique des Turcs* [Türklerin devleti hakkında], III. Bölüm, Poitiers, 1560, s. 88. Bununla birlikte, Türklerle savaş yapılması konusuna eğilen yazarların çoğunluğu, Doğu Hıristiyanlarının yardımının istenmesinin önemine değinmişlerdir. Postel de Haçlı seferine çıkılmasını istemektedir. Bu kadar önemli bir güce karşı çıkmak için sopa kullanılması gerekir: "... ve Boğazlar'ı ele geçirerek düşmanın Avrupa'daki ve Asya'daki kuvvetlerinin buluşmasını önlemek, işe başladıktan sonra sonunu getirmek gereklidir. Önemli olan bu konuda gizliliği korumaktır; zira ne kadar geç haber alırlarsa alsınlar, İstanbul civarında on ila yirmi gün içinde yüz bin kişi toplayabilmektedirler."

3 Pierre du Bois, *De recuperatione Terrae Sanctae*, Paris, 1891, s. 19.

mesini, oradan da daha kolaylıkla Mısır'a ve Kutsal Topraklar'a gidilmesini istiyordu. Filo Malta'yı ve Rodos adasını fethedecek ve böylece Müslümanların ikmal yollarını kesecekti. Lulle, son olarak, çağdaşı Sanuto gibi Mısır'ın ablukaya alınmasını ve sultanın gücünün kırılmasını öneriyordu. Bir başka ordu Konstantinopolis'i ve Suriye'yi ele geçirecek ve Arabistan üzerinden Nil kıyılarına varacaktı.

6
Marino Sanuto'nun[1] Projesi (1306)

Sanuto 1306 yılında doğu gezisinden döndükten sonra yazmaya başladığı, 1321 yılında Papa XXII. Ioannes'e sunabildiği *Liber secretorum fidelium crucis* [Haça inananların kurtarılması] adlı kitabında[2] Raymond Lulle'ün ve du Bois'nın Katolik inancını yayma rüyasını paylaştığını göstermiştir. Ancak, Kutsal Topraklar'ın kurtarılması için o güne kadar öne çıkarılan dinsel amaçların yanına bu kez siyasal ve ticari düşünceler de eklenmektedir.[3] Bunun-

1 Torsello adıyla da tanınan Sanuto, Venedik'in ünlü Sanudo ailesine mensuptu. Bu aile Konstantinopolis'in Latinler tarafından 1204 yılında alınmasından sonra Naksos, Paros ve Melos adalarını ele geçirmiş ve bu takımadalarda dük olarak egemenliğini bir yüzyıl kadar sürdürmüştür. Sanuto tahminen 1260 yılında doğmuş ve Kardinal Richard de Saint Eustache'ın yanında hukuk öğrenimi görmüştür. Uzun yıllar Yunanistan'da oturan Sanuto, Kıbrıs'a, Kilikya'daki Ermeni Krallığı'na ve İskenderiye'ye geziler yapmıştır.

2 *Histoire littéraire de France* [Fransa'nın edebi tarihi], c. XXV, s. 479 vd.; Bongars, *Gesta Dei per Francos*, c. II; *Neues Archiv*, c. VII, 143-172'de Simonsfell'in incelemesi; Tiraboschi, *Storia della lett. it.*, c. V, VI; F. Kunstmann, *Studien über Marino Sanudo der Alteren*, Münih, 1855; A. Pontasque, *De libro secretorum fidelium crucis*, Montpeiller, 1854; A. Geoffroy, "Lettres de Mario Sanudo le Vieux", *Bibliotheque de l'Ecole des Chartes*, c. LIX, 1893, s. 413.

3 J. Delaville le Roulx, *a.g.e.*, s. 32.

la birlikte, Sanuto Doğu ve Batı kiliselerinin papanın liderliğinde barışmasını istemektedir. Ernest Renan bu ütopyayı incelemiş ve şunları yazmıştır: "Sanuto, Hıristiyanlar arasındaki bölünmenin çok derinlere indiğini ve Bizanslıların, sıkıştıkları zaman Müslüman türbanını Katolik papazın cüppesine tercih ettiklerini unutmaktaydı."

Sanuto stratejik açıdan du Bois'nın görüşlerini paylaşmıyordu. Venedikli olarak karadan yapılacak bir sefere karşıydı ve deniz yolunu salık vermekteydi. Öte yandan, Hıristiyanlık adına Doğu İmparatorluğu'nun korunmasını istiyor ve bunun sonucu olarak Latinlerin Konstantinopolis'i işgal etmeleri fikrine karşı çıkıyordu.

Sanuto planını Philippe-le-Bel'e takdim etmiş ve Kutsal Topraklar'ın fethi projesini kabul ederse, "dünyaların efendisi olacağını ve cennete gideceğini" söylemiştir. Ancak önerisi kabul görmemiş, yaşadığı dönemdeki bencilliği protesto etmiş, 1329 yılında da ölmüştür. Saint Marc Girardin bu konuda, "Ticari ve siyasal çıkarlar, 14. yüzyılda Hıristiyanlık inancından daha güçlüydü," yorumunu yapmıştır.[1] Esasen Papa XXII. Ioannes, 1318 ve 1319 yıllarında Fransa ve İngiltere krallarına mektup yazarak Haçlı seferi düşüncesinden vazgeçmelerini istemiştir.

Sanuto, döneminin ekonomik görüşlerinin bir sentezini yapmış ve özgün bir öneri geliştirmiştir. Mısır, coğrafi konumu nedeniyle Doğu dünyası ve Hindistan ile Avrupa arasındaki transit ticaretinin deposuydu. Sanuto'nun planı Mısır'ın karadan abluka altına alınmasını, daha sonra da ele geçirilmesini öngörüyordu.[2]

Sanuto, mürettebatı Venediklilerden oluşacak on kalyonluk bir filonun tahsisini istiyordu. Üç yıl sürecek bir ablukanın Müslüman Mısır'ı perişan edeceğini hesaplıyordu. Bunu izleyen dönemde 15.000 kişilik bir orduyla 300 şövalye karaya çıkacaktı. Kilikya'daki Ermeni Krallığı'na özel kuvvetler gönderilecekti. Ay-

1 "Les Origines de le Question d'Orient [Doğu sorununun kökenleri]", *Revue des Deux Mondes*, Mayıs 1864, s. 72.

2 J. Delaville le Roulx, *a.g.e.*, s. 35.

rıca İlhanlılarla anlaşma yapılması da Sanuto'nun önerileri arasındaydı. Mısır bir kez işgal edildikten sonra Filistin'i imansızların boyunduruğundan kurtarmak güç olmayacaktı.

Sanuto kendisinden önce bu konuya eğilenlerden daha gerçekçiydi ve iktisaden güçlü bir egemenlik oluşturmanın yararına inanıyordu. Varmak istediği en açık hedef güçlü bir Venedik deniz gücünün oluşturulmasıydı.

Yedi yüz yıl sonra İngiltere Mısır'ın önemli konumunu anlamış ve Marino Sanuto'nun büyük rüyasını kendi yararına olmak üzere gerçekleştirmiştir.

7
Hayton ya da Hetum[1] Projesi (1307)

Hayton, *Flos historiarum terrae Orientis* [Doğu topraklarının tarihi] adlı kitabını Nicolas Falcon'a dikte etmiş, Falcon da bunu 1351 yılında çok kötü bir Latinceyle yayına hazırlamış, Jean le Long d'Ypres eseri Fransızcaya çevirmiştir.[2] Hayton kitabının dördüncü ve "De passagio Terrae Sanctae" [Kutsal Topraklar'dan geçiş] başlıklı son bölümünde Kutsal Topraklar'ın ele geçirilmesinin denenmesini önermekte, böyle bir girişimin başarı kazanması olanaklarını incelemektedir. Bu önerileri inceleyen Paulin Paris, şunları yazmakta haklıdır:

> Belleklerinde yer eden o korkunç Haçlı seferine çıktıkları takdirde, yol üstünde bulacakları yardımlara Batı Hıristiyanlarını inandırabilmek için zaman

---

1 Korikos [günümüzdeki Kızkalesi] Kontu Hayton, Silifke yakınlarındaki liman-kalede hüküm süren Lampron Prenslerinin soyundandır. Ermeni kralı olan amcası Müslümanlar tarafından tahtından indirilmiş ve fakat İlhanlılar tarafından tahtına geri getirilmişti. Hayton, Papa V. Clemens'le tanışmış ve Poitiers'de 1308 yılında ölmüştür.

2 L. de Backer, *L'Extreme Orient au Moyen Age* [Ortaçağda Uzakdoğu], s. 221-251'de yayımlanmıştır. M. E. Dulaurier, *Bibliothèque historique arménienne, ou choix des principaux historiens arméniens,* Paris, 1859, c. I, s. 469-470'teki yayınıyla karşılaştırınız.

kötü seçilmişti; Saint Louis'nin ölümünün ve o son Doğu seyahatinin acıklı sonuçlarının hatıraları daha çok tazeydi.

Hayton Mısır ve Suriye'ye saldırılmasını önerir, izlenecek yol konusunda üç teklif sunar: 1) Ya Kuzey Afrika'dan gelinecektir; ya 2) İlhanlıların çok yardımcı olabilecekleri Konstantinopolis yolu yeğlenecektir; ya da 3) Deniz yolu tercih olunacaktır. Ancak, Hayton istilaya Kilikya'daki Ermeni Krallığı'ndan başlanmasını papaya önerme hatasını işlemiştir. Bu ülkeye yapılacak bir çıkarma hareketi büyük tehlikeler içeriyor, iklim koşullarından korkuluyordu. Hayton'un projesi ciddiye alınmamıştır,[1] ayrıca, bu taslak Doğu'nun daha sonra nasıl paylaşılacağı hakkında ayrıntı da içermez. Ancak, onun ölümünden iki yıl sonra fikirler değişir. Papa V. Clemens 9 Haziran 1304 tarihli "Niter tuae" ve 27 Ekim 1309 tarihli "In aeternitates perpetuas" başlıklı iki dinsel emirnameyle Philippe-le-Bel'i Müslümanlarla savaşmaya davet eder. Hopital Foulques de Villaret Şövalyeleri tarikatının başkanı yeni bir Haçlı seferi için hazırlıklara başlar. 1311 yılında Fransa'nın Vienne kentinde konsil toplanır. Bu toplantıda Philippe-le-Bel'in danışmanı olan ve daha sonraki bölümde inceleyeceğimiz Guillaume de Nogaret önemli bir rol oynar.

Hayton kendi yurdu olan ve çıkarma yapılmasından kaçınılan Kilikya'yı önermiştir ve orada İlhanlıların Halep'in ele geçirilmesinde Hıristiyanlarla birlikte Müslümanlara karşı savaşabileceklerine ve sultanı Mısır'dan Suriye'ye geçmeye zorlayabileceklerine değiniyordu. Böylelikle, Trablusşam kolayca işgal edilebilecekti. İlhanlılar müttefik Hıristiyanlarla karşılaşmayacaklar, bu iki ordu arasında temas olmayacaktı. İlhanlılar Şam'ı alacaklar, Hıristiyanlar ise Kudüs'e yöneleceklerdi.[2] Haçlılar daha sonra çölden ya da sahilden Gazze ve Nil'e kadar uzanabileceklerdi. Düşman savaşmayı reddederse, Hıristiyanlar Müslümanları ken-

---

1 J. Delaville le Roulx, *a.g.e.*, s. 57.

2 Ermeni kralının adaşı, aynı zamanda Hayton'un yeğeni olan tarihçi Hetum, Moğol Hanı Hülegü'nün 1255 yılında giriştiği seferin, amcasının girişimi üzerine yapıldığını ve Kutsal Topraklar'ı Müslümanlardan alıp Hıristiyanlara verme amacını güttüğünü ileri sürmüştür. N.F. Delaborde, *a.g.m.*, s. 207.

di ordularının ardında bırakmamak için Trablus'a geri dönecek-lerdi.

Hayton belagatli sunumuna rağmen kimseyi ikna edememiştir. O dönemdeki önyargılar nedeniyle Ermeni Krallığı'nın adının yeniden saygınlığa kavuşturulması mümkün değildi.[1]

1 J. Delaville le Roulx, *a.g.e.*, s. 64-70.

8
Guillaume de Nogaret[1] Projesi (1310)

Ünlü Guillaume de Nogaret'nin Fransa'daki Vienne Konsili'ne sunduğu ve yeni bir Haçlı seferi düzenlenmesine dair muhtıra,[2] Fransa kralının başnazırı tarafından yazılmış olması nedeniyle, kralın görüşlerini de yansıtan resmi bir proje sayılabilir.

Nogaret kendisinden önce konuya eğilenlerin yaptıkları gibi Tapınak Şövalyeleri tarikatının kapatılmasını ve yeni Haçlı seferinin yönetiminin Fransa Kralı Philippe-le-Bel'e bırakılmasını öneriyordu. Bu seferin hazırlanması için uzun bir döneme gereksinme bulunduğu belirtilmekteydi. Zira Müslümanlar yürekliydiler ve tüm Filistin'i ellerine geçirmişlerdi. De Nogaret, bu amaçla İlhanlılarla ve Bizans imparatoruyla ittifak kurulmasını istemek-

---

1 Guillaume de Nogaret, Montpellier Üniversitesi'nde hukuk profesörüydü. Fransa Kralı Philippe-le-Bel'in Papa VII. Bonifacius'la giriştiği mücadelede kralın sağ koluydu. Papa tarafından aforoz edildi. Kralın başnazırlığı görevine kadar yükseldi. Paris'te 1314 yılında öldü.

2 Boutaric, *Notices et extraits de documenst inédits relatifs à l'Histoire de France sous Philip-le-Bel*, s. 117-123; Mas Latrie, *Histoire de l'île de Chypre* [Kıbrıs adası tarihi], c. II, s. 128-129'da özet olarak aktarılmıştır.

te, İtalyan kentlerinin tarafsızlığının sağlanması konusunda ısrar etmektedir. Muhtırada para konusuna da değinmekte ve Philippe-le-Bel'in bu paranın idaresini üstlenmesini istemektedir. Bu istek, Fransa kralının Haçlı seferi düzenleyerek imansızlarla mücadele etmek yerine, onun önemli miktarda para kazanma amacı güttüğü yolunda şüpheler doğmasına neden olmuştur.[1]

---

1 J. Delaville le Roulx, *a.g.e.*, s. 61.

9
Guillaume d'Adam[1] Projesi (1311)

Guillaume d'Adam *De modo Sarracenos exterpandi* [Müslümanların yok edilmesi yöntemi] adlı muhtırasını[2] Sainte-Marie Nouvelle Kardinali Raymond Guillaume de Farges'a adamıştır. Fikirleri çok özgündür ve 14. yüzyıl başında rastlanan görüşlerden farklıdır. Haçlı seferinin karadan düzenlenmesini ve yol üstünde geçilirken Konstantinopolis'in alınmasını önermekte, Hindistan'ın Mısır'la ticaretini baltalamak için Basra Körfezi'ne güçlü bir donanma gönderilmesini istemektedir. O dönemde bu büyük bir cüret sayılırdı.

Guillaume d'Adam Müslümanlarla kaçak ticaret yapanları, özellikle esir taciri Cenevizlileri suçlamaktadır. Bunlar sultana Bulgar, Yunan, Rüten, Alan ve Macar asıllı yaklaşık 40.000 asker sağlamışlardır. Bizans imparatoru Mısır İmparatorluğu'ndan bile tahıl ithal etmekteydi. Papa, böyle davrananların hepsini aforoz etmeli,

1 Guillaume d'Adam hayatını Katolikliği Doğu ülkelerine yaymaya adamış bir Dominiken keşiştir. Etiyopya'ya ve Hindistan'a kadar gitmiş, Sultaniye başpiskoposu olmuştur.

2 Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunan 4425 numaralı elyazma, y. 202-207 ve Basel Kütüphnesi'nde A, I, 28; Delaville le Roulx, *a.g.e.*, c. I, s. 70-77.

bir ambargo filosu kurularak bu mallara el konulmalı, Gürcülerle ve İlhanlı hükümdarıyla anlaşma yapılmalıydı. Tasarıyı hazırlayan keşişe göre en önemlisi, Konstantinopolis'in alınmasıydı; bu amaçla izlenecek yol Macaristan ve Bulgaristan olmalıydı. Bizanslılar en az Müslümanlar kadar Haçlıların düşmanı oldukları için, önce onların boyunduruk altına alınması gerekmekteydi. Aksi halde Doğu'da ciddi bir eyleme girişilmesi olanaksızdı. Gerçekten, Bizanslı Paleologos'lar, Katoliklerin tüm çabalarını boşa çıkarmak için her şeyi feda etmişlerdi. Guillaume d'Adam'a göre Bizans'ı zapt etmek için kadınlar yeterliydi. Zira Türkler bile Bizanslıları yenmişlerdi. Öte yandan, Galatalı Cenevizliler Boğaz'a hâkimdiler.

Guillaume d'Adam, Sanuto gibi, birinci önceliği Müslümanların ticaretine darbe vurmaya vermiştir. Bu amaçla, ileri sürülen ikinci fikir Mısır'ın Uzakdoğu'yla ticaretini Kızıldeniz'in girişinde durdurmaktı. Vatikan bu amaçla Hint Okyanusu'nda üç ya da dört kalyon bulundurmalı ve Aden tüccarlarının yollarını kesmeliydi.

Bu proje de dikkate alınmadı, hele Hint Okyanusu'nda bir donanma kurulması, uygulanması olanaksız bir öneri olarak değerlendirildi.

10
Kıbrıs Kralı II. Henri de Lusignan'ın[1] Projesi (1311)

Kıbrıs Kralı **II.** Henri, Guillaume de Nogaret ile birlikte Fransa'daki Vienne Konsili'ne yeni bir Haçlı seferi düzenlenmesi gereği konusunda bir muhtıra göndermişti. Bu vesika konsile Ancona'lı keşiş Casiatis ile Carmodius'lu Simon tarafından sunulmuştu.[2]

Kıbrıs kralı, Hıristiyan ordusunun nasıl düzenlenmesi ve yönetilmesi gerektiğini bir asker olarak anlatmıştır. Önce 15-20 gemiden oluşan bir öncü filo ve çıkarma gücü oluşturulacaktı. Bunların görevi utanç verici kazançlar uğruna Müslümanlara silah, odun ve

1 Henri de Lusignan Kudüs ve Kıbrıs kralıdır. Kral Pierre'in büyük amcasıdır. Kardeşinin ihaneti sonucunda Kilikya'daki Ermeni Krallığı'na sürülmüş, orada hapse atılmıştır. Ancak isyan eden şövalyeler kardeşini öldürerek onu 27 Ağustos 1310 tarihinde kurtarmışlardır.

2 Mas Latrie, *Histoire de l'île de Chypre* [Kıbrıs adası tarihi], c. II, s. 118-125, bölüm başlığı: "*Mémoire sur les moyens de reconquerir la Terre Sainte et d'anéantir la puissance des Sultans d'Egypte, remis par les envoyés du Roi de Chypre au Pape Clement II pendant le concile général de Vienne* [Vienne Konsili'nde, Kıbrıs kralının temsilcileri tarafından Papa II. Clementius'a sunulan Kutsal Topraklar'ı yeniden ele geçirmek ve Mısır sultanını yok etmek için gerekenler konusunda sunulan muhtıra]."

mühimmat sağlamaktan çekinmeyen, böylece kutsal amaca karşı hareket eden *mali christiani*, yani kötü Hıristiyanların bu eylemlerini durdurmak olacaktı. Bu ordu kolu sürekli akın yaparak Mısır'ı birkaç yıl içinde tamamen yıkıntı haline getirecekti. Bundan sonra ordunun büyük bölümü harekete geçecek ve önce Kıbrıs'ta duracaktı. Kilikya'ya çıkarma yapılmayacaktı, zira oranın iklimi Avrupalılara iyi gelmiyordu ve Kilikya'dan Suriye'ye kara yoluyla geçmek çok zordu. Görüldüğü gibi, her projenin sahibi önce kendi ülkesine çıkarma yapılmasını istiyor ve hayırseverlik, önce kişinin kendine yarar sağlamaktan başlıyordu. Suriye kanadından saldıracak olan İlhanlılar harekâta güçlü bir biçimde yardımcı olacaklardı. Daha sonra Mısır'a çıkarma yapılacak ve bu ülke ele geçirilince Suriye artık direnemeyecekti.[1]

Bu planlar lehinde yapılan konuşmaların etkisinde kalan Vienne Konsili 19 Aralık 1312 günü Haçlı seferini ilan etti. Ancak, bu Haçlı seferinin hazırlıklarına başlandığı bir sırada Philippe-le-Bel ile Papa V. Clemens öldüler; girişim de başlamadan durdu.

Fransa kralının yerine geçen Charles-le-Bel döneminde pek çok kişi Kutsal Topraklar'ın ele geçirilmesi lehinde görüş bildirmekle birlikte, Bourgogne dükü olan Clermont kontu, Haçlıların itirazlarına rağmen seferi iptal etti; bu konuda Vatikan'la sürdürülen müzakereler 1333 yılına kadar sürdü.

1 J. Delaville le Roulx, *a.g.e.*, c. I, s. 61-62.

11
Brocard'ın[1] Projesi (1332)

VI. Philippe de Valois, Haçlı seferi hazırlığına giriştiğinde, bir Alman Dominiken keşişi olan Brocard 1332'de onu daha da cesaretlendirmek için *Directorium* adını verdiği bir muhtıra yazmış ve bunu Fransa kralına ithaf etmiştir.[2] Yazar bu çalışmasıyla Haçlı seferi hazırlanmasının gereğine değiniyordu. Belgenin ikinci bölümü yapılacak seferin planına ilişkindir.

G. d'Adam gibi, Brocard da deniz yoluna karşı çıkmakta ve Konstantinopolis üzerinden kara seferini yeğlemektedir. Cebelitarık, Tunus ve Mısır üzerinden çıkılacak bir seferin çok uzun ve tehlikeli olacağı görüşündedir.

---

1 Michaud'nun *Biographie universelle*'i [Umumi biyografi] onu Brocardus de Monte Sion olarak anar ve hatalı olarak eserinin tarihini 1232 olarak verir. Yazarımız çoğu kez 1533'lerde yaşayan ve benzer şekilde Kutsal Topraklar konusunda yazan bir başka Bonaventure Brochard'la karıştırılır. Bu kişi, Kilikya Ermenilerinin Katolikleştirilmesinde aktif rol oynamış ve Doğu'da 24 yıl yaşamıştı. J. Delaville le Roulx, *a.g.e.*, c. I, s. 86-102.

2 Fransızcaya Jean de Vignay (1333) ve J. Mielot (1455) tarafından çevrilmiştir, bu sonucusu Reiffenberg tarafından yayımlanmıştır: *Collection de monuments pour servir à l'histoire des provinces de Namur, Hainaut et Luxembourg*, c. I, s. 227-312.

Kitabın bölüm başlıkları da incelenen farklı yollara işaret etmektedir: "Afrika'dan geçen birinci yol hakkında" (s. 251), "Kralın çıkmaması tavsiye olunan deniz yolu hakkında" (s. 252), "Üçüncü yol İtalya'dan geçer ve iyidir. Ama bunu üç şekilde yapmak mümkündür" (s. 253). "Bunlardan tercih edilmesi gereken yol Otranto'dan Korfu adasına, oradan Selanik'e uzanır."

Ama Brocard'a göre en iyi güzergâh ünlü keşiş Pierre l'Ermite'in de bir zamanlar geçtiği Almanya yoludur. Haçlılara yol üstünde, Alman ve Macar askerleri katılacaklar ve bunların hepsi Bulgaristan'ı katedeceklerdir.

Brocard çok sayıda Doğu Hıristiyanı'ndan[1] söz etse de hem Doğu imparatoruyla hem de Sırbistan kralıyla ittifak yapılmasına karşı çıkar. Zira bu hem dini açıdan suç teşkil eder hem de ezeli düşmanlara güvenilemez; tam aksine bu ülkeler boyunduruk altına alınmalı ve Ortodoks ayrılıkçılığına son verilmelidir. İkmal Trakya'dan, Makedonya'dan, Misis'ten, Eflak'tan,[2] Eğriboz'dan ve Karadeniz'in kuzeyinden yapılacaktır. Türkler zayıftır, kendi aralarında yaygın olan ve ülkelerinin bir Fransız hükümdarı tarafından fethedileceğine dair bir kehanetten olumsuz yönde etkileneceklerdir.[3]

G. Adam önceliği ticari çıkarlara verirken, Brocard seferin askeri yönleri üzerinde durur ve siyasal sonuçlarını inceler. Yazdığı belge Fransa kralını çok etkilemiştir. Öneriler kralın danışma meclisinde ayrıntılı biçimde görüşülmüştür. Ama kara yolu tehlikeli bulunmuş, meclis deniz yolunu tercih etmiştir.[4] Kral Konstantinopolis'ten vazgeçmekte ve dikkatini Kutsal Topraklar'a yöneltmekteydi.

---

1 "Ülkemiz Avrupa'da yukarıda sözünü ettiğimden başka Hıristiyanlar da vardır. Bunlar Rumlar, Rütenler, Bulgarlar, Slavonlar, Ulahlardır. Hepsi Rumların tarikatına bağlıdır. Rumlar bunların hepsini cehenneme çekiyor" (s. 238).

2 S. 307'de Eflak'ın ele geçirilmesinin önemi üzerinde durur.

3 Karmel tarikatına mensup keşişlerden biri olan Saint Ange, 13. yüzyılda Fransa kralının günün birinde dünyayı Türklerden temizleyeceğini öngörmüştür. Bu konudaki Latince dizeleri şöyledir: "*Atque utinam veniat, tua quem dixere futurum/ Rex novus ex Francis oracula, qui fuget İslam/ Progeniem, petse hâc totum qui liberet orbem.*"

4 Konseyin mütalaası Fransa Ulusal Arşivi'nde bulunmaktadır: folio: 703-712. Bu belge M. Latrie tarafından analiz edilmiştir III, s. 726; Frissart Luce yayını, I, s. 117. "Görüş bildirilmesi istenen birinci maddeye yani kralın deniz yolu ile mi kara yolu ile mi gitmesi gerektiği sorusuna gelince: Kralın yüce görüşüne ve en doğru kararı mahfuz kalmak şartı ile kara yolunun çeşitli sebep ve gerekçelerle doğru olmayacağını düşünüyoruz. Bu nedenle, tüm mülahazalar hesaba katılarak, konsey üyeleri Monsieur Saint Louis'ye deniz yolunu izlemeyi önermeye cesaret edeceklerdir" (Delaville le Roulx, *a.g.e.*, II, s. 7 ve 9).

Venedik Türklere karşı bir ittifak önerdi. Rodos Şövalyeleri ile Konstantinopolis imparatoru buna katıldılar. VI. Philippe de şartlı da olsa katılma sözü verdi. Papa, 11 Kasım 1333'te Philippe de Valois'yı Haçlıların başkomutanlığına atadı. 8 Mart 1334 tarihinde Papa XXII. Ioannes'in huzurunda, Avignon'da Venedik ile bir sözleşme imzaladı. Ancak papa Aralık 1334'te ölünce bu sözleşme uygulanamadı. Yine de Fransa'da hazırlıklar devam etti; limanlarda 60.000 askeri taşıyabilecek gemi toplandı. 300.000 kişinin bu Haçlı seferine yazıldığı hesaplanıyor. Ancak çözümsüz bir engel bu seferi engelledi: İngiltere'yle girişilen yeni savaş Philippe'i Avignon'u terk etmek zorunda bırakmıştı. Zaten, Bizans İmparatorluğu'nun çöküşü nedeniyle bütün bu çabaların gerçekleşmesi güçleşiyordu.[1]

13. ve 14. yüzyıllarda Müslümanları Filistin'den ve Suriye'den kovmak için geliştirilen belli başlı taslaklar bunlardı.

Bu projelerden başka girişimler de olmuştur. Bunlar, başta Delaville le Roulx[2] gibi tarihçiler tarafından ayrıntılı biçimde anlatılmıştır: 1343'te Papa XII. Benedictus'un, 1345'te I. Humbert de Viennois'nın,[3] 1361'de Kıbrıs Kralı I. Pierre de Lusignan'ın,[4] 1365-1367 arasında Savoie Kontu VI. Amèdèe'nin,[5] 1390'da Bourbon Dükü II. Louis de Clermont'un girişimleri akamete uğramıştır. 1380 ile 1390 yılları arasında Venedik, Pisa, Ceneviz gibi deniz güçleri Türklerle anlaşmalar imzalamışlardır. 1389 yılındaki Kosova[6] ve

---

1 Bu konuda Matteo Venier'in Venedik doçuna yazdığı İtalyanca ve kitabın 37. sayfasında yer alan rapor çevrilmemiştir. A. Baschet, *La diplomaite vénitienne*, Paris, 1862, s. 213.

2 J. Delaville le Roulx, *a.g.e.*, c. I, s. 140, 143, 221, 225, 261, 265, 271, 276, 283, 343, vd.; Lavisse ve Rambaud, *a.g.e.*, c. III, s. 80*4-805; Nicolae Jorga, *Philippe de Mézières et la croisade du XIVeme siecle* [Ph. de Mezieres ve 14. yüzyıl Haçlı seferi], Paris, 1896, s. 33-62.

3 Nicolae Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, c. I, s. 185.

4 Nicolae Jorga, *a.g.e.*, c. I, s. 216-218; Nicolae Jorga, *Philippe de Mézières.*

5 Nicolae Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, c. I, s. 224-228; Avignon'da kabul edilen bir kararname ile Papa XI. Gregorius yeni bir Haçlı seferi ilan etmiştir (10 Nisan 1373).

6 A. d'Avril, *La Bataille de Kosovo* [Kosova muharebesi], Paris, 1868, Delaville le Roulx, *a.g.e.*, c. I, s. 341; Zinkeisen, *Geschichte des Osmanichen Reichs*, c. I, s. 249-264; B. von Kallay, *Geschichte der Serben* [Sırpların tarihi], s. 166. Xenopol, *Histoire des Roumains* [Rumenlerin tarihi], Paris, 1896, c. I, s. 172.

1396 yılındaki Niğbolu[1] savaşları bu duygusal maceralara son vermiştir. "Denebilir ki, 14. yüzyılın sonunda Doğu'da, Hıristiyanların karaya çıkabilecekleri bir karış toprak bile kalmamıştı."[2]

Daha sonraları, Doğu Roma İmparatoru Manuel'in bir çağrısı Batı'ya ulaşmış, adı geçen Kantakuzenos'u Fransa Kralı VI. Charles'a göndermiştir.[3] Papa XII. Gregorius 9 Kasım 1407 tarihinde yeniden bir Haçlı seferi çağrısında bulunmuş, ancak Kıbrıs 1425'te[4] ve İstanbul 1453'te[5] Türklerin egemenliği altına girmiştir. Fransa Kralı VII. Charles'ın Doğu İmparatoru unvanını Thomas Paleologos'tan satın alması boşuna olmuştur.[6]

Artık Kutsal Topraklar denilmemekte, Levant, yani Doğu Hindistan Kapısı terimi kullanılmaktadır; geçerli olan yeni slogansa şudur: "*Ticaret özgürlüğü, ibadet özgürlüğüdür.*"[7]

Öyle ki, 1495 yılında şu şaşırtıcı olay da vuku bulmuştur: Papa VI. Alexander, Kutsal Topraklar'ı geri almak isteyen Fransa Kralı VIII. Charles'a karşı Sultan Beyazıt'la ittifak yapmak istemiştir!

---

1 Konstantinopolis tahtına talip olan Dük Jean de Nevers ve yanındaki çok sayıda Fransız şövalyesi Türkler tarafından Niğbolu'da acımasızca mağlup edilmiş ve esir düşmüşlerdir. Zinkeisen, *a.g.e.*, c. I, s. 297-314; Jorga, *a.g.e.*, c. I, s. 292-297; Xenopol, *a.g.e.*, c. I, s. 257; G. Köhler, *Die Schlachten von Nicopolis und Warna* [Niğbolu ve Varna muharebeleri], Breslau, 1882.

2 Nicolae Jorga, *Philippe de Mézières*, s. 2.

3 Bu kişinin ahvadından biri olan Eflak Prensi Sherban Kantakuzenos 1683 yılında Viyana'nın kuşatılınasında Türklere karşı savaşta önemli bir rol oynamıştı. İmparator Leopold, Sherban'ı kendisine daha çok bağlamak için onun Bizans'ın Kantakuzenos hanedanına mensubiyetini kabul eden bir belge göndermiştir (Xenopol, *a.g.e.*, c. II, s. 75).

4 Özgün metinde bir maddi bilgi hatası söz konusudur. Kıbrıs 1571'e dek Osmanlı hâkimiyetine girmemiştir (ç.n.).

5 Zinkeisen, I, s. 813-862. Nisan 1455'te Papa III. Callistus, hâlâ Kudüs'ü geri alma yemini ediyordu (*a.g.e.*, II, s. 61; Theiner, II, s. 278; *Documente Hurmuzaki*, c. II, 2. bölüm, s. 56, 57, 77, 100). Papa II. Pius da aynı yemini etmişti (Zinkeisen, II, s. 277-279). 1454 yılında Lehistan kralının Ratisbonne Diyeti'ne yolladığı temsilci şöyle demişti: "*Facillius Defensio ipsa parariarmaque capesci par nos poterant, si Serenissimo clariassimoque illo principe domino Wladislao Ungariae et Poloniae regi belli cum ipsis Turcis tranctanti, principes catolici paululum adiuti ferreque petitum praesidium dignati fuissent.*" *Documente Hurmuzaki*, c. II, 2. Bölüm, s. 52.

6 Bkz. VIII. Charles'ın projesiyle ilgili 14. Bölüm (s. 55 vd).

7 Lavisse ve Rambaud, *a.g.e.*, c. III, s. 165; c. IV, s. 701.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN PAYLAŞILMASI PROJELERİ

12
Bertrandon de la Broquière Projesi (1432)

O dönemde Hıristiyanlık yenilgiler alırken, Türkler zaferden zafere koşuyordu. Aynı yıllarda Bertrandon de la Broquière'in Doğu'ya yaptığı keşif yolculuğu ve 1432 yılında önerdiği yeni Haçlı seferi bir çılgınlık sayılabilir. Ancak, Bourgogne dükünün Türklere karşı Haçlı seferi düzenleme konusundaki düşünceleri biliniyordu ve yardımcısını da bu yolculuğa hiç kuşkusuz dük göndermişti.

Gerçekten de Bertrandon de la Broquière, Bourgogne Dükü Philippe-le-Bon'un hizmetinde olan soylu bir kişiydi. 1432 yılında Kudüs'e gönderildi; kara yolundan –bugünkü adlarıyla– Şam, Antakya, Bursa, Gelibolu, İstanbul, Edirne, Filibe, Sofya, Belgrad ve Viyana yolunu izleyerek Fransa'ya geri döndü. 1433 yılında dönüşünde, üstünde Doğu giysileriyle ve Şam'da satın alıp Bourgogne'ya kadar bindiği bir atın sırtında Bourgogne dükünün karşısına çıktı. Kendi ifadesine göre, "bu yolculuğu çok saygın Senyör Monseigneur le Duc'ün emirlerine itaat ederek yapmıştı."

Broquière seyahatnamesi Legrand d'Aussy tarafından yayımlanmıştır.[1]

Bertrandon de la Broquière Venedik'ten gemiye binmiş; Korfu, Girit, Rodos, Kıbrıs'a uğrayıp Yafa limanına çıkmıştı. Biz Broquière'in hac ziyareti safhasına değinmeyip konumuzu ilgilendiren hususları anlatacağız.

Dönüş yolu üzerinde o sıralarda Cenevizlilerin yaşadığı Galata'da Milano dükünün Sultan II. Murat nezdindeki büyükelçisi Benedetto de Forlino'yla buluşmayı başardı. Bu ikisi 1433 Ocak ayında birlikte yola çıktılar ve Edirne'de on bir gün beklediler. Seyahatnamenin yazarı, Milano dükünün talepleri hakkında şunları yazar:

> Büyükelçi Benedetto, görevinin Milano dükü adına, efendilerinin Macaristan'ı, Eflak'ı, Sofya'ya kadar tüm Bulgaristan'ı, Bosna Krallığı'nı ve Slavonya'ya bağımlı olan Arnavutluk'un kendine ait bölümlerini Roma İmparatoru Sigismund'a bırakmasını talep etmek olduğunu bildirdi (s. 585).
>
> Böylesine yürekli bir talebe sultan da mağrur bir yanıt verdi: "Efendileri, büyükelçiyi, biraderi Milano dükünü kendi adına selamlamakla görevlendiriyordu; ancak talepleri şu sırada pek makul değildi. Ayrıca, bugüne kadar dükü hep onu yendikten sonra görmüştü ya da kaçarken hatırlıyordu; bu nedenle taleplerinden vazgeçmesini önermekteydi (s. 588).

Bertrandon de la Broquière eserinin amacını gizlememiştir:

> Türklerin ellerine geçirdikleri ülkelerin onlardan nasıl geri alınabileceğini ve savaş alanında nasıl yenilebileceklerini yazmaya cesaret ettim. Müslüman-

1 *Le voyage d'outre-mer et retour de Jérusalem en France par la voie de tere, pendant les cours des anées 1432 et 1433 par Bertrandon de la Broqière, Conseiller et premier Ecuyer tranchant de Philippe-le-Bon, duc de Bourgogne; ouvrage extrait d'un manuscrit de la Bibliothèque Nationale, remis en français moderne et publié par le citoyen Legrand d'Aussy an VIII* [Bourgogne Dükü Philippe-le-Bon'un Birinci Müşaviri Bertrandon de la Broquière'in 1432 ve 1433 yıllarında deniz yoluyla Kudüs'e gidip, kara yoluyla Fransa'ya döndüğü yolculuk...], Paris, 1797. Ayrıca bkz. *Mémoires de l'Institut National des Sciences et Arts, Sciences Morales et Politiques*, c. V, yıl XII [1801], Paris, s. 422, 647; Schefer, *Le voyage d'outre-mer* de *Bertrandon de la Broqière*, Pàris, 1892. Bertrandon'un Kudüs'ten geçtiği dönemde kutsal kent Memlukların egemenliğindeydi.

> lara saldırmak isteyecek bir Hıristiyan hükümdar, bu savaşı ne kendi ünü için ne de zafer sağlamak uğruna yapmalıdır. Temel düşüncesi Tanrı ve iman olmalıdır. Hıristiyan hükümdarların Doğu'da görünmeleri, Doğu Hıristiyanlarının kendileriyle Türklere karşı ittifak yapmaları için yeterli olacaktır. Bunlar arasında Rumlar, Bulgarlar, Makedonlar, Arnavutlar, Slavonlar, Ulahlar, Sırplar ve Sırp despotuna bağlı diğer kimseler var.[1]

Bertrandon'a göre Doğu Hıristiyanları kendilerine kölelik ettirdikleri için Türklerden nefret ediyorlar. Hıristiyanlar ve özellikle Fransızlar Türklerin üstüne yürürlerse, Doğu Hıristiyanları da Türklere sırt çevireceklerdir (s. 610). Bertrandon savaşa gidecek ordunun, Türk topraklarına girinceye kadar yağma yapmamasını ve her şeyin karşılığını ödemesini önerir. Kendisinden önce konuya eğilenler gibi, o da papanın bu girişim için gerekli parayı vereceğine inanır. Fransa, İngiltere ve Almanya 15 ila 20 bin asker verseler, bunun yeterli olacağını düşünür ve şöyle der: "... ve Tanrı'dan onlarla birlikte yürümeyi bana nasip eylemesini niyaz edeceğim, askerleri Belgrad'dan Konstantinopolis'e kadar zahmet çekmeden götürebileceğimizi sanıyorum" (s. 612). Yazar daha sonra Haçlı seferinin nasıl düzenleneceği ve Türklere nasıl saldırılacağı konularını ayrıntılı biçimde inceler (s. 613-617).

---

1 Ancak, Bertrandon bunlar arasında bulunan kimi Hıristiyanlar hakkında çok olumlu sözler söylemiyor: "Temas ettiğim tüm Rumlar bende bir güvensizlik duygusu yarattılar; Türk diyarında çok daha fazla dürüstlük gördüm" (s. 555). "Macarlara gelince, bana göre bir Macar'a bir Türk'ten daha az güven duyduğumu itiraf etmeliyim" (s. 622).

13
Bourgogne Dükü Philippe-le-Bon'un[1] Projesi (1457)

Bundan önceki bölümde incelediğimiz Bertrandon'u Doğu ülkelerine keşfe gönderen ünlü Bourgogne Dükü Philippe-le-Bon Osmanlı İmparatorluğu'na karşı, İstanbul'un fethinden önce de sonra da sefere çıkmaya kararlıydı.

Philippe-le-Bon'un Arras kentini aldıktan sonra, Türkleri Doğu'dan kovarak Hıristiyanlığı geri getirmeyi öngören projesi hakkında Jules Finot tarafından yayımlanan metni özetliyorum.[2] 1442

---

1 Philippe-le-Bon Fransa'nın Dijon kentinde 13 Haziran 1396 tarihinde doğdu, (bugünkü Belçika'nın) Brugge kentinde 15 Temmuz 1467 tarihinde öldü. Korkusuz Jean ile Bavyera Prensesi Margarita'nın oğludur. Fransa Kralı VI. Charles'ın kızı Michelle de France'le evlenmiştir. İlk eşi 1422 yılında ölmüştür. Daha sonra 1424 yılında, Nevers kontunun dulu Bonne d'Artois'le ve Portekiz Prensesi Isabella'yla evlenmiştir. Bu evlilikten Altın Post nişanının kurucusu Charles le Temeraire doğmuştur. 1419 yılında Fransa Kralı IV. Henri'yle Arras anlaşmasını akdetmiş ve adı geçeni Fransa kralı olarak tanımıştır. Batı'nın Büyük Dükü (*le Grand Duc de l'Occident*) olarak tanınır.

2 "Projet d'expedition contre les Turcs préparé par les conseillers du duc de Bourgogne Philippe-le-Bon [Bourgogne Dükü Philippe-le-Bon'un danışmanları tarafından hazırlanan Türklere karşı harekât projesi]", *Memoire de la Société des Sciences de Lille*, Lille, 1890, VIII.

yılında Bizans İmparatoru İoannis Paleologos, Philippe-le-Bon'a başvurmuş ve imansızlara karşı yardımını talep etmişti. Bunun üzerine, bir ticari ve askeri heyet 1448 yılına kadar süren bir sefere yollanmıştı. Philippe'in diğer Hıristiyan hükümdarları harekete geçirme çabaları başarısız kaldı. İstanbul'un fethinden sonra dük, Lille kentinde Şubat 1454'te Sülün Ziyafeti adıyla ün kazanan bir davette Türklere karşı bizzat savaşma arzusunu dile getirdi. 1457 Ocak ayında dükün danışmanları "Dük hazretlerinin seferini gerçekleştirmek için yapılması gerekenler" başlığı altında bir muhtıra hazırladılar.[1]

Coğrafya bilgileri için 1455'te yazılmış "Türkleri yenmeye yönelik olup uzmanlar tarafından gözden geçirilmiş istişari görüş" başlıklı bir rapora başvurulmuştu.[2] Buna göre, doğrudan doğruya Gelibolu'ya ve İstanbul'a yelken açılmalıydı, zira ağacın dallarından çok köküne yönelmekte yarar vardı. "O dallardan kastedilen Macaristan, Eflak, Sırbistan, Rusya, Mora ve Romanya'ya komşu diğer ülkelerdi. Köklerden kastım, daha sonra anlatılacağı gibi Konstantinopolis ve Gelibolu'dur." Bu muhtıranın yazarı, Doğu'da yaşayan Hıristiyan halkın yardımını bekliyordu:

> Şunun da bilinmesinde yarar var ki, Türk'e komşu olan ülkelerin hükümdarları, ezcümle Macar ve Bossonya kralları, Sırp despotu ile Rus despotu, Eflak ve Larbanye senyörleri, Türklerin şaşkınlık içine düştüklerini görünce, kendilerine savaş açarak fethettikleri yerleri geri alabilmek için ellerinden gelen çabayı harcayacaklardır.

Dükün danışmanları, sözü edilen muhtırada, Lille kentindeki bir davette ant içen şövalyelere hemen haber verilmesini istediler. Dükün yeğeni Etampes Kontu Jean de Nevers, orduya başkomutan yardımcısı tayin edilmeliydi. Diğer üç komutan ve subaylar da belirlenmişti. "Monsenyörlerin seferi için istişari görüş" başlıklı belgede şunlar kayıtlıydı:

---

1 Archives du Nord, Chambre des Comptes de Lille, carton 1457.
2 *A.g.a.*, carton 1455, no: 15908.

> Senyörleri, İtalya yolunu tercih edecekler ise, tüm orduları Chalon'da toplanmalıdır. Egues-mortes denilen yerden ve Nice ile Marsilya kentlerinden ikmal yapılmalıdır... Askerlerin geri kalan kısmı kara yolundan Picardie üzerinden senyörlerine refakat edeceklerdir.

Almanya konusunda öneri bu ilk bölümü izlemekteydi:

> Senyörler bu yolu seçerse, ordu Raysbourg'da (bugünkü Ratisbonne) toplanmalı, silahlanmalı ve oradan Tuna Nehri yolunu izlemelidir. Bu suyolundan Belgrad'a bir ayda varılabilecektir. Kısmen kara yolu, kısmen nehir ve deniz yolu izlenecekse en az altı haftalık bir yolculuk yapılması gerekecektir. Asgari 300 gemiye gereksinme olduğu, her geminin 30 at ile 100 adam alacağı hesaplanmaktadır.

Bu bölümden sonra, askere alma, bunların kaça mal olacağı ve gayrimeşru Bourgogne veliahtı tarafından seferde kullanılmak üzere ısmarlanan toplar hakkında görüş; İtalya yolu alınırsa gerekecek gemiler konusunda görüş bölümleri geliyordu. Sefer sırasında basılacak paralar için yirmi uzman da gerekmekteydi.

Siyasal koşullar Philippe-le-Bon'un bu projeyi gerçekleştirmesine olanak tanımadı. 1463 yılı sonlarında ordusuyla Ancona'ya kadar gitmek üzereydi. Orada Papa II. Pius'un ordusuna katılacaktı. Ama XI. Louis onu bu kararından vazgeçirdi. Seferini ertelediği takdirde kendisine 10.000 asker vermeyi vaat etti. Papa II. Pius'un ölümü ve Haçlı seferine çıkacak askerleri toplamadaki güçlük, Bourgogne dükünün İstanbul'u almak için sefere çıkmasını kesin olarak önledi.

Ne var ki, Bourgogne dükü bu güzel projeyi hazırlarken, Türkler de yavaş yavaş 460 yıl egemen olmak üzere tüm Balkan yarımadasını ellerine geçirmekteydiler!

Fransa Kralı VIII. Charles'ın gerçekleşemeyen girişimi dışında, 15. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması konusunda çok sayıda proje bulamıyoruz. Türk imparatorluğunun paylaşılmasıyla ilgili etkin tasarılar 16. yüzyılın sonlarında biçimlenmeye başlamıştır. "İnebahtı (Lepanto) Deniz Savaşı politikacıların zihin-

lerini, düş görür gibi yeniden işgal etmeye ve Haçlı düşüncelerini gündeme getirmeye vesile olmuştur."[1]

Bununla birlikte, 1806 yılında Augsburg'da Cizvit papazlarının kitaplığında M. Docen tarafından bulunan ve tek nüshası kalmış olan ve Bay Stahl'ın[2] basım tarihini 1454 yılı olarak saptadığı bir belgeden söz etmeden geçemeyeceğim. Bu belge "Eyn manung d. cristheit wird die Türkei" [Türklere karşı Hıristiyanlığa çağrı] başlığını taşıyan 118 mısralık bir şiirdir ve Papa V. Nicolaus'u Türklere karşı Hıristiyan hükümdarlarını harekete geçirmeye davet etmektedir.

Papa III. Callistus'un büyük bir Haçlı seferi düzenleme yolunda sonuçsuz kalan çabalar harcadığı da bilinmektedir (1455-1458).

---

1 Nicolae Jorga, "Un projet relatif a la conquete de Jérusalem, 1609" [Kudüs'ün ele geçirilmesine ilişkin bir proje], *Revue de l'Orient Latin* (1894), s. 184. 1385 yılında doğan Giovanni de Caspistrano'nun girişimi kayda değer. 70 yaşındaki bu rahip Belgrad kuşatmasına 1455 yılında katılmıştı. 1456 yılında kutsal savaş çağrısı yaparak İspanya, Fransa ve Almanya'yı dolaştı. Elinde bir haç ve Aziz Bernadino'nun resmedildiği bir bayrak vardı. 1456 yılı Ekim ayında öldü. Nicolae Jorga, "Bu rahibin ölümüyle Haçlı Seferleri'ne katılan azizlerin son temsilcisi de yok oldu," demiştir (c. II, s. 77-79).

2 *Journal Asiatique*, 1828, s. 365-389.

14
Fransa Kralı VIII. Charles'ın[1] Projesi (1495)

Foncemagne'ın anlattığına göre, Durrieu kontu "15. yüzyıl sonunda Yunanistan'ın kurtarılması hakkında Fransa'da hazırlanan bir plan"[2] adlı bir incelemede Fransa Kralı VIII. Charles'ın Yunanistan'ı kurtarma, daha sonra İstanbul'u ve Kutsal Toprak-lar'ı fethetme projesi incelenmiştir. Napoli'nin ele geçirilmesi, Charles için bu yolda atılmış ilk adımdı. Kral daha sonra Doğu seferi için üs sağlamak amacıyla Güney İtalya'yı fethetmek istiyordu.

VIII. Charles, daha çocukluğunda, babası XI. Louis tarafından Doğu'nun kurtarıcısı olma fikrine hazırlanmıştı. Babası 1478 yılında İtalya Ligi heyetine, "Meryem Ana oğluma, soyluları ve şövalyeleriyle birlikte iğrenç Türkler ve diğer imansızlarla savaş-

1 VIII. Charles, Fransa Kralı XI. Louis'nin oğludur. 1470 yılında doğmuş, 1498'de ölmüştür. "Tatlı Dilli" lakabıyla tanınmıştır. 1495 yılında Napoli Krallığı'nı fethetmiş, ancak papanın başkanlığında Venedik kralı, Milano dükü, Aragonlu Ferdinand ve Kastilyalı İzabel arasında kurulan bir ittifaka yenilmiştir.

2 "La délivrance de la Grece projetée en France a la fin du XVe siecle" [15. yüzyıl sonunda Fransa'da yapılan Yunanistan'ın kurtarılması projesi], *Revue d'Histoire Diplomatique*, 1911, s. 333-351.

ma fırsatını, gücünü ve imkânlarını versin diye niyaz ediyorum," demişti. 1492 yılında Ludovic Sforza tarafından VIII. Charles'a gönderilen ve onu İtalya'ya gelmeye ikna etmeye çalışan Milano'lu büyükelçiler ona, "İtalya seferinin kendisine Yunanistan'a geçme ve dilediği biçimde savaşarak Bizans İmparatorluğu'nu geri alma olanağını sağlayacağını, böylece Hıristiyan Cumhuriyeti'nin ve Katolikliğin saygısını kazanacağını, bir zamanlar çok kudretli olan Bizans İmparatorluğu'nun bugünkü efendisinin şimdiden korkudan titrediğini ve Fransa gibi bir Hıristiyan ülkeden her zamandan daha fazla çekindiğini" söylemişlerdir.[1] De Foncemagne şunu da ilave ediyor: "Napoli'nin fethinin, İstanbul'un ele geçirilmesinin ilk adımı olacağı ve kendisinin (*Roi Tres Chretien*) 'Pek Hıristiyan Kral'[2] niteliğiyle bilineceği konusunda onu ikna etmek kolay oldu."

Charles 1494 Temmuz ayında yola çıktı.

Kral, 14 Aralık 1494 tarihinde kimi Fransız piskoposlarına yazdığı bir mektupta, "Amacımız sadece Napoli Krallığımızı değil, Kilise'nin Kutsal Topraklar'ını da geri almaktır," diyordu.[3]

Comines, Charles'ın İtalya seferinin "bir dinsel gösteri" boyutları taşıdığını yazmıştı.

VIII. Charles 29 Kasım 1494 tarihinde Floransa'da bir manifesto hazırladı ve bu belge İtalya ile Fransa'da yayımlandı. Bu manifestoda, "Tanrı'nın inayeti ile Fransa kralı olan Charles, 'Pek Hıristiyan Fransız kralları ecdadı' gibi gücü yettiğince bunlara (Türklere) karşı koymak arzusunu taşıdığını, sürekli olarak Hıristiyan dinini tehdit eden hain Türklerin azgın öfkesini yenip Kutsal Topraklar'ı ve Türkler tarafından Hıristiyan hükümdarlardan ve Hıristiyan halktan koparılmış ülkeleri geri almak için ne kendini ne de olanaklarını sakınacağını" söylemişti.

Kral İtalya seferinin gerekçesi olarak da Napoli Krallığı'nın, "Çok hain Türklere saldırmak için bize kolaylık sağlayacağı için orasını almaya karar verdik; bize ve bizimkilere kolay giriş çıkış

---

1 Comte Durrieu, s. 337.
2 De Foncemagne, s. 540
3 De Foncemagne, s. 549.

yeri ve destek mahalli olsun," izahatını vermişti.[1] Charles'ın İtalya'dan Yunanistan'a ve oradan da Kudüs'e yapacağı seferler için o tarihlerde menkıbeler yazılmıştı. Örneğin, Bordeaux kentinde oturan Maitre Guilloche bir halk koşuğu yayımlamıştı.[2]

Büyük savaşlar vererek
İtalya'yı alacak;
Oradan da denize açılıp
Yunanistan'a varacak;
Yürekliliği onu
Yunan kralı yapacak;
Kudüs'e kadar uzanıp
Sonra Zeytindağı'na çıkacak.

VIII. Charles papanın kendisini destekleyeceğini umuyordu. Öte yandan, [bugünkü Avusturya'nın güneyinde bulunan-ç.n.] Karintiya'daki Gürk Piskoposu Raymond Perraud vasıtasıyla Avusturya İmparatoru Maximilian'e başvurmuştu. Nihayet 6 Eylül 1494 tarihinde Andrè Paleologos, Konstantinopolis İmparatorluğu tahtı üzerindeki haklarını Fransa kralına devreden bir belge imzaladı.[3]

Charles Roma'ya 31 Aralık 1494 tarihinde girdi. 22 Şubat 1495 günü ise kral giysileriyle Napoli'ye girişini yaptı. Papa Alexander VI. Borgia'dan, Sultan Beyazıt'ın kardeşi *Zizim*'i [Cem Sultan-ç.n.] kendisine teslim etmesini talep etti. Cem Sultan, Osmanlı Sultanı II. Mehmet'in oğluydu ve Rodos Şövalyeleri tarafından rehin tutulmaktaydı; daha sonra Roma'ya ve Napoli'ye götürülmüştü. Charles'ın niyeti Cem Sultan'ı Fransız ordusuyla birlikte sefere götürmekti.

---

1 De la Pilargerie, s. 101-103.

2 De Foncemagne, s. 545.

3 Bu Latince belgenin Foncemagne tarafından yayımlanan metni şöyledir: "*Andreas Paleologus Dispotus Romeorum afferens et affirmans se immediatum successorem Imperii Constantinopolitani. Ad suas aures gloriosam Francorum Regis, ac Christianissimi Principis Caroli, qui veluti alter Carolas Magnus ex caelo missus... ad invadendum profligandumque crudelissimum Christianorum hostem...*" Foncemagne, s. 572-578.

Charles Türklere karşı girişmek istediği savaşın amaçlarını Rodos'taki Hospitaliers Şövalyeleri'nin büyük üstadına yazdığı çok sayıda mektupta anlatmıştı: "Tanrı'nın yardımı ile girişimimizi, kutsal Katolik inancımızın iyiliği ve gelişmesi ve imansızların tutsak olarak ellerinde bulundurdukları, büyük sıkıntılar çeken Hıristiyanları kurtarmak için olduğu kadar, imansızların ele geçirdikleri topraklara ulaşmak ve oraları Hıristiyanlık altında birleştirmek gayemizi sürdürmek ve sonuçlandımak amacını güdüyoruz."[1] Büyük üstat kendisine 22 Şubat 1495 tarihinde verdiği yanıtta, "Böylece, gönlü yüce Tanrı'nın inayetiyle yolu aydınlanan hükümran efendim, imparatorluk başkentinin ve ikinci patriklik makamı ile verimli Yunanistan eyaletinin tekrar ele geçirilmesi ve sahte peygamber Muhammed'in kahrolası tarikatının yıkılarak tamamen yok edilmesi için en uygun kişidir,"[2] diyordu.

Yunanistan'da ise Fransa kralı bekleniyordu. Claude de Saissel, Türklerin VIII. Charles'ın projesinden haberdar olduklarını ve korktuklarını ileri sürer:

> Yunanistan'da garnizon görevi yapan Türkler bile, Rumların giydikleri cinsten şapkaları o kadar büyük paralar vererek satın alıyorlardı ki bu şapkaları satanlar memnun oluyorlardı. Türkler bu şapkaları giyerek Rum kılığına gireceklerini ve Fransızların hiddetinden kurtulabileceklerini sanıyorlardı.[3]

Arnavutlar Fransız bayraklarını çekmişti. İstanbul'da heyecanlanan sultan 120 kalyonunu silahlandırmış ve sınır boylarına 40.000 asker yığmıştı.

Philippe de Commynes, "Binlerce Hıristiyan ayaklanmaya hazırdı; eskiden kimse bunu hayal bile edemezdi," diye yazıyor.

Ancak, VIII. Charles'ın hayalleri birdenbire yok oldu. Cem Sultan 25 Şubat 1496 tarihinde öldü; hatta Borgia'ların onu zehirlediklerinden kuşku duyuldu.[4] Alphonse d'Aragon sultanla ittifak

---

1 Comte Durrieu, s. 343.

2 *A.g.e.*, s. 344.

3 *Histoire singuliere du roy Loys XII* [Kral XII. Louis'nin benzersiz öyküsü], Paris, 1558.

4 L. Thuasne, *Djem Sultan*, Paris, 1892; P. Mailland, *Le Prince Zizim*, Chambery, 1894.

yapmak istemekteydi. Papa, "Pek Hıristiyan Fransa Kralı"na sırt çevirmişti; Beyazıt'a yolladığı bir haberciyle, "Venedik'e gönderilecek Türk müzakerecinin, Kral Alfons ile bizim, sultanın iyi dostları olduğumuzu söylemesini sağlayın,"[1] mesajını yollamıştı. 31 Mart 1495 tarihinde Fransa Kralı VIII. Charles'a karşı Venedik ittifakı yapıldı. Kral 20 Mayıs 1495 tarihinde Fransa'ya dönmek için Napoli'den ayrıldı. Plaisance yakınında Fornua'da ittifakın ordusunu yendiği biliniyor.

Ama Türklere karşı hareketlenme daha yeni başlamıştı ve 16. yüzyılın ilk yıllarında artacaktı.

27 Mart 1508 tarihinde Papa II. Julius, Macaristan ve Bohemya Kralı Vladislas'a bir mektup yazdı ve Avusturya İmparatoru Maximilian ile Fransa Kralı Louis'nin ve Venediklilerin, Türklere birlikte saldırabilmek için aralarında barış yapmaları gerektiğini bildirdi; Boğdan voyvodası ile İran hükümdarının da kendilerine katılmasının sağlanmasını önerdi.[2] Ama Hıristiyan dünyasını Türklere karşı ayaklandıran asıl kişi, II. Julius'un ardından Vatikan'ın başına geçen Büyük Papa X. Leo'dur.

---

1 Comte Durrieu, s. 348.

2 *Documente Hurmuzaki*, c. II, 2. Bölüm, s. 577; s. 50'de yer alan Latince metin özetlenerek aktarılmıştır.

15
Papa X. Leo'nun[1] Projesi
(1513-1517)

16. yüzyıla damgasını vuran ünlü Papa X. Leo (Leon) sekiz yıl [1513-1521] görevde kaldı; tüm gücüyle, o tarihlerde Avrupa'yı büyük ölçüde tehdit eden Osmanlılara karşı Hıristiyan hükümdarları bir araya getirmeye çalıştı.

Papayı göreve getiren kardinaller heyeti, yeni papanın seçildiğini Hıristiyan hükümdarlara bildirirken, papanın Türklere karşı savaşa verdiği önemi de vurgulamıştı. Papa, seçilir seçilmez Lehistan ile İngiltere krallarına ve Avusturya İmparatoru Maximilian'e birer mektup yazarak, onları sultana saldırmaya davet etti. Benzer bir mektubu Moskova Knezi III. Vasili'ye de gönderdi.[2] Kral Sigismund'un papa nezdindeki büyükelçisi Laurentius Micdzielski, Osmanlı ordusunun gücü hakkında bir belge[3] hazırladı. Belgede

---

1 Papa X. Leo adını alan Giovanni di Lorenzo de Medici (Jean de Medicis) Floransa'da 11 Aralık 1475 tarihinde doğdu, 11 Mart 1513 tarihinde papa seçildi. Avrupa'da entelektüel ve edebi rönesansın gelişmesine katkıda bulunmasıyla da nam kazanmıştır. Papalar tarihi konusunda büyük bir eser veren L. Pastor, *Geschichte der Paepste*'nin bir cildinin tamamını X. Leo'ya ayrılmıştır: "*Hist de Léon 10*", Paris, 1844.

2 Bkz. "Rahip Cumuleo'nun Projesi", s. 135.

3 "Descriptio potentie Turcie; ordinatio belli contra illam; Sigismundus primus Rex Polonie Dux belli in Turcos a Papa nominatur [Türklerin güçlerinin anlatımı...]", *Acta Tomacina*, c. III, s. 168-181; *Documente Hurmuzaki*, c. II, s. 168-182.

sultanın ordusu 300.000 kişi olarak tahmin ediliyor, İskitler [?], Moğollar ve Boğdanlıların 15.000 kişilik bir güçle bu orduyu üç kez yendikleri bildiriliyordu.

Papa 1514 yılında Latran'da toplanan IX. Konsil'de isteklerini tekrarladı ve konsil Türklerle savaş sorununu görüştü. Papa, 21 Ekim 1514 tarihli bir mektupla Macar Kralı Vladislas'a Türklere saldırdığı takdirde 50.000 duka, sadece savunmada kalırsa 20.000 duka vaat etti.[1]

Aynı yıl, Papa X. Leo'nun görevlendirdiği Jacques Sadolet,[2] Fransa Kralı XII. Louis'yi Haçlıların başına geçerek ikinci bir Godefroy de Bouillon olmaya davet etti.[3] "İtalya'nın komşusu olan güçlü ülkelerin dikkatini Doğu'daki imansızlara yönelterek onları İtalya'dan uzaklaştırmak, papalığın bilinen siyasetiydi."[4]

Papa X. Leo, Bologna'da Fransa Kralı I. François'yla görüştükten sonra Türklere karşı savaş açılmasını ciddi biçimde düşünmeye başladı.[5] Bundan sonraki bölümde, I. François'nın Navarra kralına gönderdiği mektubu inceleyeceğiz ve papayla yaptığı anlaşma hakkında bilgi sahibi olacağız. Papa Bologna'dan ayrılmadan önce, Portekiz kralına 15 Ocak 1515 tarihinde bir mektup yazmış ve Fransa kralının desteğini kazandığını bildirmişti.[6] Portekiz kralını da Türklere karşı diğer Hıristiyan hükümdarlarla birleşmeye çağırmıştı.

Papa ertesi yıl 17 Ocak tarihinde Fransa Kralı I. François'ya yazmış ve "Pek Hıristiyan Fransa Kralı"nın dinsel inancın savunulmasında acele etmesini istemişti.[7] Papa 6 Şubat 1516 tarihinde Lehistan Kralı Vladislas'a da bir mektup yazarak, Türklerle barış yapmamasını tembih eyledi.[8]

---

1 *A.g.e.*, s. 189.

2 Papanın doğum tarihi 14 Temmuz 1477 olan kâtibi.

3 Zinkeisen, *a.g.e.*, c. III, s. 807.

4 Uran, *La politique orientale des Français* [Fransızların doğu politikası], c. I, Paris, 1908, s. 7.

5 P. Peruta, *Historia vinetiana* [Venedik tarihi], Venedik, 1615, c. I, s. 140-141.

6 Charriere, *Négociations de la France dans le Levant*, c. I, s. 5-6; s. 53.

7 Mektubun Latince metni şöyledir: "*Cum rex christianissimus haberais debes etiam unus omniumad rem christianium defendendam esse propensissimus.*"

8 Charriere, c. I, s. 8: "*Te hortor ne te ullo pacis aut induciarum genere cum Turcis conjungas.*"

Papa 16 Haziran 1516 tarihli mektubunda I. François'nın imansızlara karşı silaha sarılma kararını açıklıyordu.[1] 17 Ekim tarihinde Kral François'ya bir mektup daha yazarak, I. Süleyman'ın babası I. Selim'in Mısır ve Suriye'deki başarıları karşısında Fransa'nın hareketsizliğini eleştiriyor ve, "Bu uykudan uyanma zamanı gelmiştir," diyerek, diğer Hıristiyan krallara da aynı yönde mektup yazdığını ilave ediyordu.[2] I. François kendisine 15 Kasım tarihinde cevap verdi. Bu mektuba gelecek bölümde değineceğiz.[3]

Fransa kralı ile Kastilya kralını barıştırmak amacıyla toplanan Cambrai Diyeti'nden yararlanan Papa X. Leo, konuyu yeniden gündeme getirmeye çalıştı, ancak görüşmeler istediği sonucu vermedi. Bunun üzerine özel danışmanlardan bir komisyon kurdu; bunlar Osmanlı İmparatorluğu'na nasıl saldırılabileceği hakkında uzun bir muhtıra hazırladılar.[4] Bu belge 14 Kasım 1517 tarihinde Kardinal Sadolet'nin bir mektubuyla Fransa kralına gönderildi. Belgede saldırı savaşı mı, savunma savaşı mı yapılacağı; bütün Hıristiyan hükümdarların katılmasıyla mı, yoksa sadece birkaçının iştirakiyle mi savaş yapılması gerektiği ayrıntılı biçimde inceleniyor, olası masraflar hesaplanıyordu.[5] Düşmanın çıkarabileceği engeller ele alınıyordu. Muhtırada, İstanbul'a gidebilmek için izlenebilecek üç yol inceleniyordu: Ya Almanya-Macaristan yolu izlenecek, ya Dalmaçya-İlirya yolundan geçilecek ya da üçüncü bir yol tercih olunacaktı. Üçüncü yol İtalya'da Ancona ve Brindisi'den çıkılacak deniz seferini ve Mısır ile Yunanistan'dan transit geçişi öngörüyordu. Bu durumda, Hıristiyan güçler denize egemen olacakları için ikmal kolay yapılabilecekti. Türklerle savaş halinde olan Müslüman hükümdarların da yardımını sağlama girişimleri yapılabilecek olmakla birlikte, her şeyden önce Tanrı'nın yardım-

---

1 Charriere, c. I, s. 10: "*Ad Constantinopolim ac alias provincias ultramarinas ad infidelibus occupatas se personaliter transfere omnino decrevit.*"

2 Latince mektuptan alıntı şöyledir: "*Neque verbo solum et voluntate, sed res ipsa parandisque quorum opes est pro virili tua occurrere... Tempus perfecto est jam nos de somno surgere, ne dormientes ac plane oscitantes opprimamur.*"

3 Bkz. "Rahip Cumuleo'nun Projesi", s. 135.

4 Charriere, c. I, s. 31-41.

5 Charriere, c. I, s. 34: "*Quod ad pecunias vero que nervi sunt belli.*" Bu masrafların 800.000 duka olacağı öngörülmüştü.

cı olmasını niyaz etmek ve kendi gücüne güvenmek gerekecekti.[1] I. François'nın 16 Aralık 1517 tarihinde buna verdiği yanıt ile I. Maximilian'in cevabı daha sonraki bölümde ele alınacaktır.

Papa 7 Mart 1517 tarihli bir kararnameyle Hıristiyanlar arasında ateşkes ilan etmişti. I. François, İspanya Kralı Charles, İngiltere Kralı VIII. Henri, Portekiz Kralı Emmanuel, Macar Kralı Layoş, Lehistan Kralı Sigismund, Danimarka Kralı Christian ve İskoçya Kralı Jacques, Papa X. Leo'nun bu çağrısına olumlu yanıt verdiler. Bu ateşkesi papanın bir kararnamesiyle onaylanan bir anlaşma izledi. V. Charles'ın anlaşmayı onayladığı belgede, Hıristiyanları parçalayan kurtlara benzetilen Türklere gönderme vardır ve şöyle yazar: "*Ne lupus ille rapax Turcus continue quarens quem devoret, posset christianum gregem impetere.*"[2] 29 Ekim 1517 tarihinde Kardinal Medici, Pola piskoposuna, papayı, Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili sorunların diğer konulardan daha çok ilgilendirdiğini yazıyordu. Aynı yılın 17 Kasım'ında kardinal, papanın İsviçre'deki temsilcisi Nonce Antonio Pucci'ye İsviçrelilerin desteğini sağlaması için başvurmuştu.[3]

1518 yılında Papa X. Leo, dört kardinalini Hıristiyan hükümdarların Türklere karşı yaptıkları hazırlıklara yardımcı olmak üzere yola çıkardı. Bu arada Roma'da papa ve kardinallerin çıplak ayakla yürüyerek katıldıkları bir dini yürüyüş yapıldı. "Papa Konstantinopolis'i ve Kudüs'ü Hıristiyanlara iade etmesi için Tanrı'ya dualar ediyordu."[4]

11 Ocak 1519 tarihinde I. Maximilian'in ölümü ve I. François'nın onun yerine geçme düşüncesinin başarısızlığa uğraması, bu iştah açıcı projeleri durdurdu. Papa X. Leo, 3 Haziran 1519 tarihinde Eflak voyvodasına gönderdiği bir mektupta Türklerle bir

1 X. Leo'nun projesinin bir özeti için bkz. *Lazari Soranzii patricii veneti Ottomannus sive de Imperio Turcico*, "Epilogi loco Leonis X consultatio de bello Turcae inferendo ponitur" başlıklı bölüm (Coringii, *De Bello contra Turcas*, s. 160-162). Kitapta s. 54'te bu kaynaktan alınan mektuptan yer yer Latince cümleler aktarılmış ve hemen arkasından çevirileri verilmiştir. Karşılıkları verildiği için, Latince alıntılar Türkçe çeviriye alınmamıştır.

2 Charriere, c. I, s. 75.

3 Pastor, s. 152-155.

4 A. de Montor, c. IV, s. 40.

anlaşma "*truga sive conventio*" imzalama olanağına bile değiniyordu.[1]

Gene de papanın girişimiyle başlayan canlılık bütün Hıristiyan dünyasında ciddi hareketlenmeler yaratmıştı. Çeşitli devletler arasında yapılan resmi müzakereler dışında, ilerideki bölümlerde göreceğimiz gibi, Haçlı seferine çıkılması lehinde pek çok yazılar yazıldı.

Son olarak, 3 Mart 1523 tarihinde Papa VI. Hadrianus tarafından hazırlanan ve Türklere karşı sefere çıkılmasına hazırlık yapmak amacıyla üç yıl ateşkes yapılmasını öneren bir karar vardır.[2] Ancak, Türklerin Rodos'u almasından sonra bu ümitsiz çağrı da hiçbir yankı bulmamıştır.[3]

---

1 Pastor, s. 174.

2 Kararın başlığı: *Pro triennabilus treugisinter principes christians et pro expeditione ad defendum contra Turchas*. Bkz. Charriere, c. I, s. 96-102.

3 Zinkeisen, c. II. s. 621-623; *Acta Tomiciana*, c. VI, s. 271-274; *Documente Hurmuzaki*, c. II, 3. Bölüm, s. 429-432.

16
Fransa Kralı I. François'nın[1] Projesi (1515-1517)

I. François, Papa X. Leo'yla barıştıktan sonra, diğer Hıristiyan hükümdarlarla birlikte büyük bir Haçlı seferi düzenlemek istiyordu. Bu konuda Thomas Beylen'e şöyle demiş: "Beni imparator seçerlerse ya üç sene içinde Konstantinopolis'te olurum ya da ölürüm." V. Charles imparator olunca François'nın bu gayretkeşliği kayboldu. Bu gelişmeleri 24 Şubat 1525 tarihli Pavia yenilgisi izledi.[2] I. François İspanya'da esarette iken, annesi ve krallığın naibi Louise de Savoie, J. Frangipani adındaki temsilcisini kralın bir mektubuyla birlikte sultana gönderdi. Sultan Süleyman I. Franço-

1 Fransa Kralı I. François 12 Eylül 1494 tarihinde Cognac kentinde doğdu, 31 Mart 1547 tarihinde Rambouillet'de öldü. I. François Avrupa tarihinde Osmanlılarla yaptığı ittifakla ün salmıştır. Hayatı Varillas ve Gaillard tarafından 1766 yılında kaleme alındı; şiirleri ve mektuplarını Champollion, Paris'te 1847 yılında yayımladı. Ayrıca bkz, Zinkeisen, II, s. 941-944; *König Franz I und seine orientalische Politik* [Kral I. François ve onun şark siyaseti]; Baguenault de Pychesse, "L'alliance de François Ier avec les Turcs [I. François'nın Türklerle ittifakı]", *Le Journal des Débats*, 13 Nisan 1909; Champollion-Figueac, "*La captivité de François I er*" [Birinci François'nın esareti], Paris, 1847; Miguel, *Rivalité e François Ier et de Charles-Quint* [I. François ile V. Karl arasındaki rekabet], Paris, 1875.

2 Lavisse ve Rambaud, c. IV.

is'nın Macaristan'ı fethetme önerisini kabul etti ve 23 Nisan 1526 tarihinde yola çıktı. Sultan Süleyman'ın I. François'nın mektubuna verdiği cevap, Fransız-Osmanlı ittifakının ilk perdesini oluşturur. Sultan Süleyman yanıtında şöyle der: "Osmanlı İmparatorluğu, bekasını Fransa'yla ittifakına borçludur ve bu ittifak Fransa'nın büyüklüğüne hiçbir katkı sağlamamıştır."[1] 1526 tarihli Mohaç Savaşı'ndan[2] ve 147 yıl Türklerin elinde kalacak olan Buda'nın alınması ile Viyana'nın kuşatılmasından sonra, V. Charles, I. François'ya ve papaya, Türklere karşı ittifak önermişti. Ama Avusturya İmparatorluğu'yla ilk barış 22 Haziran 1533 tarihinde imzalandı. I. François 1535 yılında de la Forest adlı şövalyeyi Osmanlı ülkesine gönderdi. Bu kişi kapitülasyon denilen ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransızlara büyük ayrıcalıklar tanıyan diplomatik metnin kabulünü sağladı.

Görevi ondan bir süre sonra devralan İtalyan asıllı Antonio Rincon 2 Temmuz 1541'de Cantalla'da görevinin başındayken trajik biçimde ölmüştü.[3]

I. François, imparatorla mücadelesinde sürekli olarak Türklere dayanmaktaydı. 1541 tarihindeki savaş ilanından sonra Süleyman kendisine Barbaros komutasındaki filosunu tahsis etti ve Türk donanması Fransız donanmasıyla Marsilya'da buluştu. Ama François Türklerin yardımını, imparatorun müdahalesi üzerine reddetmek

---

1 Lavallée, s. 475. Bu mektup konusunda bkz. Charriere, c. I, s. 117-119. II. Süleyman şöyle demiştir: "İmparatorlukların mağlup olmaları ve tutsak edilmelerine şaşmamalı. Cesaretinizi kaybetmeyin ve yıkılmayın; atımız gündüz koşuludur ve kılıcımız kınında durmaktadır."

2 Mohaç Savaşı konusunda 1526 yılında yayımlanmış olan ve Augsburg Kitaplığı'nda bulunan garip broşür başlığı şöyledir: *Hernach volget, der Bluthunds, dech sich nennet eyn Turkischen Kayser Gethaltten, etc* [Kendine Türk imparatoru diyen ve Hıristiyan kanına doymayan köpeğin eylemleri hakkında]. Bu broşürün Fransızca çevirisi İsviçre'de 30 nüsha olarak 1894 yılında basılmıştır. Mevcut tek nüshası Lausanne Kitaplığı'nda 1304 numarada kayıtlıdır. Broşür İtalyanları Türklere yardım etmekle suçlamaktadır. "Türklerin Macarlara saldırısının ardında İtalya'nın ve Venediklilerin bulunduğunu Macaristan'da ve Avusturya'da herkes söylüyor. Çarpışmaların hiçbirinde bir İtalyan'a rastlanmadı." *Lettre de Clement VI a François I sur la bataille de Mohacz* [Mohaç savaşı konusunda VI. Clemens'ın I. François'ya mektubu] Charriere, c. I, s. 152- 154.

3 Rincon'un mektupları için bkz. Charriere, *Négociations de la France dans le Levant*, c. I, s. 160-161, 170-176 ve 395-398.

zorunda kaldı. II. Henri de Sultan Süleyman'la işbirliği yaptı ve ona, "Çok sevgili ve fevkalade arkadaşım," diye hitap etti; ancak bu dostluk sürekli olmadı. Buna karşın sultan yaptığı ittifaka tam olarak sadık kaldı. Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa arasındaki ittifaka son veren II. Henri'nin oğlu olmuştur.[1]

I. François, papayla Bologna'da yaptığı görüşmeyi Navarra kralına yazdığı 14 Aralık 1515 tarihli mektupta anlatmış ve asıl amacının Hıristiyanlık için Tanrı aşkına mücadele etmek olduğunu belirttiğini söylemiştir.[2] Ancak François, Müslümanlarla savaşabilmek için, Hıristiyan hükümdarlar arasında evrensel barış olmasını istemekteydi.[3] Bu nedenle yeğeni Navarra kralına ve diğer Hıristiyan hükümdarlara yazmıştı. Papa X. Leo'ya yazdığı 15 Kasım 1516 tarihli bundan önceki bölümde değindiğimiz cevapta da önce Hıristiyanlar arasında barış yapılmasını istemekteydi.[4] François, Papa X. Leo'ya 16 Aralık 1517 tarihli mektubu ile cevap verdi. Çok aziz peder kendisinden görüş isteme nezaketini gösterdiği için düşüncelerini sunduğunu belirtti. Malzeme yardımında bulunabileceğini söyledi; "paraya gelince, paranın pek çok elde bulunması pek iyi olmaz, zira, parayı toplamak uzun sürer ve çok da masraflıdır; ayrıca para kaybolabilir çünkü çok yalan söyleyen ve kötü niyetli insan var." I. François, imansızlara (Müslümanlara) karşı yapılacak savaşa, İskoçlar, İsviçreliler, Lorrenler, Savoie'lılar, Venedikliler, Floransalılar, Siennalılar katıldıkları takdirde "kendi açımdan talebinizi yenine getiririm" demiştir. Kendisinin 4.000 asker ve 8.000 atlı ile topların bir bölümünü tahsis edebileceğini

1 "Türk imparatorluğuyla yapılan ve içinde bulunulan koşullardan doğan bu ittifakın bir sonucu da Fransa'yı V. Charles'ın muhteris emellerinden kurtarmak olmuştur." L. Rousseau, *Les relations diplomatiques de la France et de la Turquie au XVIII siecle* [Fransa'nın Osmanlı Devleti'yle 18. yüzyıldaki diplomatik ilişkileri], Paris, 1908; "Fransa krallarının dünyada hiçbir zaman vazgeçemeyecekleri iki ittifak ve bağ olduğunu hep söyledim. Bunlardan biri İsviçreliler öteki de Büyük Türk'tür." Brantôme, *Vies des grands capitaines* [Büyük kaptanların hayatları].

2 Tommasseo, *Relations des Ambassadeurs sur les affaires de France au XV siecle* [15. yüzyılda Fransa'nın ilişkileri konusunda büyükelçilerin raporları], c. I, s. 10.

3 Tommasseo, *Relations*, c. I, s. 10'daki mektuptan yapılan s. 60'taki Latince alıntı: "*Arma, viros, equos, naves, machinas, tormenta bellica, pecuniam ad tam senetam tamque necessariam expetiditionem dabimus*", s. 16-18.

4 Tommasseo, *Relations*, c. I, s. 16-18.

belirtmiştir. I. François, İmparator (V. Charles) ile Macar ve Lehistan krallarının ile Almanya'nın diğer prenslerinin Türkleri Macaristan kanadında sıkıştırmalarını, İngiliz ve Portekiz krallarının ise güçlerini deniz yoluyla kullanmalarını önermiştir.[1] I. François, Cambrai'daki müzakerecisi Fransa temsilcisi Sire Boisy'e verdiği talimatta kendisinin Yunanistan'ı işgalle yetineceğini itiraf ediyor ve burasının prensler arasında paylaşılma biçimini öngörüyordu: "İlk açılım ortak harcamalarla Yunanistan'a yönelmeli ve burası eşit bir şekilde paylaşılmalı..." ve oradan ilerlenerek Kutsal Topraklar'ın fethi konusundaki kararı ise kaderin vereceğini belirtiyordu.[2]

Ancak, bilindiği gibi I. François politika değiştirmiş, Türklerle ittifak yapmayı yeğlemiştir. İspanya'yla ve Avusturya sarayıyla mücadelede bu politikası ardılları tarafından da benimsenmişti. 1553 yılında Venedik büyükelçisi Fransa'nın tutumu hakkında şunu yazmıştır: "*Tien Sua Maesta Cristianissima amicizia col principe de' Turchi non per altro per abassare le forze dell'Imperatore* (Fransa kralı dostluk nedeniyle değil, imparatorun gücünü kırmak için Türklerle ilişki kurmaktadır)."[3]

1 Tommasseo, *Relations*, c. I, s. 41-46.

2 Tommasseo, *Relations*, c. I, s. 22.

3 Tommasseo, *Relations des Amb. ve. sur les affaires de Fr. au XV siecle* [XV. yüzyılda Fransa'nın ilişkileri konusunda Venedik büyükelçilerinin raporları], c. I, s. 380. 21 Ekim 1529 tarihinde, Fransa'daki Büyükelçiler, Poupet de la Chaux şövalyesi ile Guillaume des Barres, imparatora, Hıristiyan prenslerin birlikte yapabilecekleri büyük yardım ulaşıncaya kadar, bir mikdar para gönderilmesini I François'dan istediklerini belirtmişleri, I. François'nın da "İmparator kardeşini Türklere karşı destekleme hususunda fevkalade arzulu olduğunu" bildirdiğini yazmışlardır (le Glay, *Fransa ile Avusturya arasındaki diplomatik müzakereler*, Paris, c. II, 1845, s. 713-719).

17
I. Maximilian'in[1] Projesi
(1518)

Yukarıdaki bölümlerde Papa X. Leo'nun I. Maximilian'e başvurduğuna ve Türklere karşı Hıristiyan hükümdarların yapacakları ittifaka katılmasını istediğine değinildi. İmparator Maximilian bu konuya daha önce de eğilmişti. 13 Ekim 1501 tarihinde XII. Louis'yle imzaladığı Trentino barışında bu soruna değinilmişti.[2] Maximilian, aynı konuyla ilgili olarak Anvers'ten yazdığı ve Malines'de toplanan Meclis Genel Kurulu'na yolladığı mektupta şöyle diyordu: "Diğer Hıristiyan kral ve prenslerin yardımıyla, Türklere karşı kutsal seferimizi yapmak istiyoruz."[3] Bu mektubu yayımlayan Belçikalı tarihçi Gachard şunu yazmış: "Maximilian'in önde

---

1 Almanya imparatoru. 1459'da doğmuş, 1519'da ölmüştür. Charles Temeraire'in kızı Marie de Bourgogne ile evlenmiştir. Belgelerinde *Pontifex Maximus* unvanını sık sık kullanmıştır. Papalığa özenmiştir. Mistisizme merak saran Maximilian kızına yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "(Papa Leo'nun) ölümünden sonra önce papa ve daha sonra da aziz ilan edilmek isterim, siz de benim ölümümden sonra bana tapınırsınız, bu da bana şeref verir."

2 Le Glay, *Negociations diplomatiques entre la France et l'Autriche durant les trente premières années du XVI*^e^ *siècle* [16. yüzyılın ilk otuz yılında Fransa ve Avusturya arasındaki diplomatik müzakereler], Paris, 1845, s. XLIX-LIII.

3 *Compte rendu des séances de la comission royale d'Histoire* [Kraliyet Tarih Komisyonu zabıtları], Brüksel, 1852, c. III, s. 299.

gelen düşüncelerinden birinin Müslümanlara karşı savaş olduğu anlaşılıyor. Kendi talimatıyla Brüksel'de toplanan genel kurula onun adına görüşlerini açıklayan görevliler vasıtasıyla, haçı eline alıp, imansızlara karşı yürümek niyetinde bulunduğunu duyurmuştur."

Maximilian'in kızı Avusturya Arşidüşesi Margarit, Hollanda hükümdarıydı. Adı geçen, babasının kendisine 1513 yılında yazdığı bir mektupta, Hıristiyan hükümdarların çıkacakları bir Haçlı seferi tasarısından söz ettiğini bildirmekte: "... Roma'da hazırlanmakta olan kutsal ittifakla ilgili bilgi ve belgeleri gördüm. Türklere ve imansızlara karşı savaşa girilmesine gelince, bu da olabilir; ancak gerçekleşmesi için Hıristiyan hükümdarların aralarında barış yapmaları gerekmektedir."[1]

Papa X. Leo'nun, Hıristiyan hükümdarlar arasında barışı sağlamak ve onları Türklere karşı birleştirmek için harcadığı çabaları biliyoruz. I. Maximilian bu fikrin önde gelen savunucularından olmuştur. 1513 ve 1514 yıllarında bu görüş üzerinde ısrar ettikten sonra, 3 Aralık 1515 tarihinde kızına yazdığı bir mektupta, I. François'yla yaptığı mütarekeye değinmekte, bunu barışın ve Türklere karşı savaşın izleyeceğini eklemektedir.[2]

Verdiği sözlere ve ilkelerine sadık olan Maximilian, Papa X. Leo'nun yeni Haçlı seferinin nasıl düzenleneceği konusunda kendisine sorduğu soruya, çok ayrıntılı bir muhtırayla cevap vermiştir. Bu belgenin başlığı şöyledir: "*Consultatio Cesareae Majestatis Consiliariorum super Expeditione contra Turcas*" [Türklere karşı çıkılacak büyük seferle ilgili Krallar Konseyi'ne istişari görüş].[3] İm-

---

1 Le Glay, c. II, s. 236.

2 Le Glay, c. II, s. 308.

3 Charriere, c. I, s. 39-63. Jorge, Münih'te Allgemeines Archiv'de bulunan ve Vatikan'a cevap ermek için imparator tarafından tayin edilmiş delegelerin görüşlerini içeren 12 Kasım 1517 tarihli bu belgeyi yayımlamıştır. Eski Almanca yazılmış bu metnin özeti şöyledir: "Önce, Tatarların, Büyük Eflak ve Boğdan'ın Türklerle yaptığı barışı bozmasını ve Hıristiyanlığa hizmet etmesini sağlamak gerek. Sonra, Küçük Eflak'ın bunu izlemesi lazım. Üçüncüsü, Afrika'ya ordu gönderip orasını halletmeli. Tanrı'nın izniyle büyük gemiler yapıp Türkleri yenmek gerek. Daha sonra Fransız ordusu ile Lehistan ordusu Afrika ordusuyla birlikte tüm Anadolu'yu ve Türk topraklarını ele geçirmeli" (Hurmuzaki, c. I, XI, s. 1-2).

paratorun talep ettiği bu istişareden sonra Türklere yapılacak sefer kesintisiz üç yıl sürecekti.

Maximilian Türkleri "*immanissima ac spurcissima Turcarum gens inpune in christianos debacchata* [Hıristiyanları perişan eden küstah, güçlü Türk insanı]" olarak adlandırıyor, önce parasal sorunları ve ordunun ikmal konularını ele alıyor, Hıristiyanlar arasında büyük bir düzensizlik bulunduğunu kabul ediyor, bunlar arasındaki uyuşmazlıkların askıya alınmasının gerekli olduğunu, Fransa kralının müdahale etmesi icap eylediğini söylüyor; İran'ın desteğinin sağlanmasını tavsiye ediyor, Türklerin saldırılarından sıkıntı çeken başka hükümdarların yardımını bekliyor. Bunların arasında Tunuslular, Faslılar, Libyalılar ve Araplar var.

Maximilian, Haçlı seferine çıkacak Hıristiyan hükümdarları sayıyor: Roma-Cermen imparatoru, Portekiz, Fransa, Lehistan, Macar kralları, Bohemya, Silezya, Moravya ve Bavyera prensleri. Bunlara Boğdan ve Eflak voyvodalarının katılmasını istiyor, İskitlerin [?], Moğolların ve Rütenlerin yardımlarının sağlanması gerektiğini de belirtiyor; tüm güçlerin birbirlerini desteklemeleri icap ettiğine değiniyor. Fransa kralı, İtalya, İlirya, Hırvatistan ve Dalmaçya'dan yola çıkacaktır. Bu ülkelerle şimdiye kadar bir sorun olmadığı için yerel halkın desteğini sağlayabileceğini sanmaktadır. Daha sonra hep birlikte Edirne'ye saldıracaklardır.

Ertesi yıl Portekiz kralı, Afrika'yı ve İskenderiye'yi kurtarmış olacak, Yunanistan'ı kat ederek Fransa kralı ve Lehistan kralıyla birleşecektir. Sonra bunlar hep birlikte İstanbul'u kuşatacaklardır. Böylece, Anadolu'nun ve Kutsal Topraklar'ın ele geçirilmesi kolay olacaktır. Fethedilen topraklar, daha sonra papa ve Kardinaller Meclisi tarafından [eşit biçimde-ç.n.] paylaştırılacaktır: "*Super arbitris sancto Domino et sacrocardinalium consistorio* equa portione *dividentur*."

Bu konuda, İspanya kralından alınan yanıt şöyleydi: "Öyle gözüküyor ki bu yıl ne Türk imparatorluğu ne de Türkler mağlup edilebilir. Zira mevsim çok ilerlemiştir, prensler hazır değildir; gelecek yıla hazırlanılabilir ve fetih yapılabilir."[1]

---

1 Charriere, c. I, s. 63-64.

İspanya kralı bu sefer için 11.000 silahlı asker ile 12.000 piyade vermeyi üstlenmiştir.

Türklere karşı birlik kurulması için bir anlaşma imzalanmış, ancak 11 Ocak 1519 tarihinde I. Maximilian ölünce dikkatler bu projenin uygulanmasına değil de yeni imparatorun seçimine çevrilmiştir.

18
Erasmus'un[1] Projesi
(1530)

Erasmus'un ve bundan sonra ele alacağımız Nannius, Cuspinianus ve Georgevits'in Haçlı seferi taslakları, Papa X. Leo'nun, Macaristan'ın Osmanlılar tarafından fethi nedeniyle bütün Hıristiyanlık dünyasında imansızlara karşı başlatmak istediği hareketin yankıları olarak da değerlendirilebilir. Erasmus, konuyla ilgili muhtırasında[2] Türkleri, "*gens barbara, obscurae originis*" karanlık kökenli yabaniler olarak nitelendirmişti. Bugüne kadar Türklere karşı pek çok başarısız savaş verildiği için üzgündü. Türklerin Avrupa'daki fetihlerini sıralayarak, imansızların Hıristiyanlar arasındaki görüş ayrılıkları nedeniyle Avrupa'yı fethedebilmiş olduklarını, artık bu din kardeşlerini boyunduruktan kurtarmak gerektiğini düşünüyordu.

---

1 Erasmus, filozof, dilbilimci ve ünlü bir yazardır. Rotterdam'da 28 Ekim 1467 tarihinde doğmuş, Basel'de 11 Temmuz 1536 tarihinde ölmüştür. Latince pek çok yapıtı vardır. Bunlar arasında *Deliliğe Övgü* büyük ün kazanmıştır. Erasmus modern Avrupa düşüncesinin öncülerinden sayılır.

2 D. Erasmus, *Utilissima Consultatio de bello Turcis inferendo et obiter enarratus Psalmus XXVIII*, Antverpia apud Michaelem Hillenium, 1530. Eserin giriş bölümü, "Ornatiss uiro D. Ioanni Rincko jurisprudentio celebri"ye yazılmış bir mektup biçiminde kaleme alınmıştır.

Erasmus, dinsel inancın, savaşı haklı bulduğu görüşünü ileri sürenlere karşı çıkmakta, ancak Hıristiyanlığın varlığını sürdürebilmesi için Türkleri yok etmek gerektiğine inanmaktadır. Erasmus, kutsal savaş için güçlükle toplanan paraları savurganca harcayan hükümdarları ve bakanları sert biçimde eleştirmekte, sadece Macaristan'ı tehdit eden bir savaşla karşı karşıya bulunulduğunu ileri sürenlerin bu görüşlerini çürütmekte ve papayla başka Hıristiyanlara tabi olmak yerine, Türklere bağlı olmayı yeğlemek cesaretini gösterenlere karşı öfkesini dile getirmektedir. Erasmus'a göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun büyüklüğü insanı korkutmamalıdır. Roma İmparatorluğu ve Büyük İskender'in imparatorluğu da çok büyüktü ve yenilmez sanılırdı; oysa gene de yıkılmıştır. Özetle, Erasmus'un yazdıkları, yeni bir Haçlı seferine davetten çok Türk imparatorluğuna karşı bir iddianame niteliğindedir; ne Hıristiyan hükümdarlar arasında akdedilecek ittifakın esasları ne de 16. yüzyıl başlarında çok güçlü olan Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl paylaşılacağı Erasmus tarafından irdelenmiştir.

19
Nannius'un[1] Projesi
(1536)

Erasmus tarafından yapılana benzer bir çağrı, Nannius tarafından da *Petri Nannii Alemariani Declamatio, De bello Turcis inferendo*[2] başlığı altında yayımlanmıştır. Bu belge Rumen asıllı Gran (Strigonium) Başpiskoposu Nicolas Olachus'a ithaf olunmuştur.[3] Başpiskopos da ona Brüksel'den yazdığı bir mektupla cevap vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Haçlı seferine çıkılması çağrısının özeti şöyledir:

---

[1] Pierre Nanning ya da Nannich, Nannius adıyla da tanınmış ünlü bir Hollandalı bilgindir. Alkmar'da 1500 yılında doğmuş, Louvain'de 21 Temmuz 1557'de ölmüştür. Alkmar Koleji'ni yönetmiş, Arras'ta Piskoposluk Kurulu üyeliği yapmış, Latince pek çok kitap yazmıştır.

[2] Lovanii: ex officina Rutgeri Rescii idibus Ianuariis 1536. Nannius ithaf yazısının 1535 tarihinde yazıldığını söyler: "Pride Calend. Ian 1535, Lovanii, Ex collegio diui Hieronymi ad Leydam."

[3] Büyük bir din âlimi olan Nicolas Olachus, 9 Ocak 1493'te Hermanstadt'ta (günümüzde Sibiu) doğmuş, 14 Ocak 1568'te ölmüştür. II. Layoş'un sır kâtipliğini yapmış, Mohaç Muharebesi'nden sonra I. Ferdinand'ın maiyetine katılmış, 1530'da Hollanda valisi olmuş, 1543'te Agram (Zagreb) piskoposu ve şansölye unvanlarını almış, Gran diyakozluğuna da vekâlet etmiştir. Latince kaleme aldığı çok sayıda eseri vardır.

"Hıristiyanlığın kan dökmeden yayıldığı gerekçesini ileri sürerek savaşa karşı çıkanlara Nannius şu yanıtı vermiştir: Eski Hıristiyanlar sabırlıydı, insanlar işkence altında bin kez din değiştirebilmişlerdir. Ama imansızlar tarafından yedi yüzyıldır yaratılan buhranlar, hiçbir din değişimi sonucunu vermemiştir. Türklerin durumu değişiktir. Bunlar galip geldikçe dinlerine daha çok bağlanıyorlar. Zaman değişmiştir. Yumuşatılması mümkün bulunmayan yumuşatılamaz. Ayrıca, ilk Hıristiyanların savunacak bir devleti yoktu. Her ayaklanma komplo sayılıyordu. Türkler her şeyi bulaştırır. İslam doktrini Asya, Afrika ve Avrupa'yı ele geçirmiştir. Hıristiyanlığı oradan atmak amacını gütmektedir. Bu nedenle savaş kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır." Nannius, Hıristiyanlar arasındaki savaşları onaylamamakta, Hıristiyanlık adına savaşı uygun görmekte, Türklerle barış yapılamayacağını ileri sürmekte, "Ya onlara saldırırsınız ya da onlar size saldırır," demektedir.

Nannius, daha sonra, Türklerin fetihlerini sıralamakta, "Ancak tüm Hıristiyanlar ayaklanırlarsa imansızlar yok olacaklardır... Türkler yenilmez değildir; Mathias Corvin onları yenmiştir. Süleyman Viyana kuşatmasından sonra kaçmak zorunda kalmıştır. Türkler hep fırsatları en iyi biçimde değerlendirmişler ve Hıristiyanlar arasındaki uyuşmazlıklardan yararlanmışlardır," görüşünü savunmaktadır. Nannius, "Bir insan nasıl zehir içerse, Bizanslılar da Türkleri ülkelerine öyle kabul ettiler," demiş ve, "Hıristiyanlar aralarında barışın hüküm sürdüğü şu dönemden yararlanmalı ve imparator [V. Charles] beklenen eylem işaretini vermelidir. Papa kendisini destekleyecek ve Hıristiyanlar arasında barışın devamını sağlayacaktır, binlerce ve binlerce Hıristiyan özgürlüklerine kavuşmayı bekliyor. İmparator acele etsin," çağrısını yapmıştır.

20
Cuspinianus'un[1] Projesi
(1541)

Johannes Cuspinianus'un Türkleri Avrupa'dan kovma çağrısı *De Turcorum origine, religione, ac immanissima eorum in Christianos tyrannide, deque viis per quas, Christiani Principes Turcos profligare et inuadere facile pessent* [Türklerin kökeni dini ve Hıristiyanları altına aldıkları insafsız boyunduruk ve dâhi Türkleri mahvetmek için Hıristiyan hükümdarlara tavsiye edilen yöntemler][2] adlı kitabında bulunmaktadır. Kitap Türklerin kökeni, Balkanlar'ı fethetmeleri, Viyana'yı kuşatmaları konusunda bir giriş bölümünden sonra, İstanbul'un yakın zamanda düşeceğiyle ilgili kehanetleri ele almaktadır. İstanbul'un Türkler tarafından fethinden az zaman önce bir keşiş, kentin 80 yıl sonra kurtulacağını söy-

1 Cuspinianus, tıp doktoru ve yazar olan Spieshammer adlı bir Alman'ın Latinceleştirilmiş adıdır. 1473 yılında Schweinfurt'ta doğmuş, 19 Nisan 1529'da ölmüştür. İmparator Maximilian, yakın danışmanı olan Cuspinianus'u Devlet Kitaplığı müdürlüğüne atamıştı. Adı geçen çok sayıda Latince kitap yazmıştır.

2 Antverpiae, 1541. Bu kitabın 1553'te Basel ve 1654'te Lugduni Batavorum'da yapılmış iki baskısı daha vardır.

lemiş. İşte bu 80 yıllık süre ertesi sene dolacakmış. Cuspinianus ayrıca, Napolili bir müneccim olan Laurentius Miniantensis'in de benzer bir kehanette bulunduğunu söylüyor. Ayrıca, Magdeburg kökenli yüz yıllık bir söylence de Charlemagne'ın Charles adında bir ahvadının Doğu İmparatorluğu'nu yeniden kuracağını belirtmekteymiş.

Yazar daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihini onuncu[1] hükümdar olan Sultan Selim'e kadar incelemekte, imparatorluğun düzeni, özellikle askeri ve dini kurumları hakkında bilgi vermekte, Türk imparatorluğuna ulaşan kara yolları hakkında ayrıntılara girmekte, yol üstündeki Sırpları ve Rumenleri anlatmaktadır. Cuspinianus, bugün Hıristiyanların eski Romalıların geçtikleri yolları izleyebileceklerini ve Türkleri Avrupa'dan kovabileceklerini, bütün orduların Epir ve Makedonya'ya sevkinin gerektiğini, ikmalin oralarda oturan dost komşu halkların yardımıyla Trakya'dan sağlanabileceğini, Hanibal ve Sezar gibi saldırıya geçilmesi gerektiğini söylemekte, aslen Rumen olan Hunyadi Yanoş'un[2] eylemlerinin izlenmesini salık vermektedir. Yazar kitabına ek olarak yazdığı bir broşürde, Almanlarla Macarlar birbirleriyle kavga etmek yerine güçlerini birleştirirlerse Türkleri Asya'nın derinliklerine sürebileceklerini, oysa savaş hazırlığı yapmak yerine ziyafetler verildiğini, papanın Haçlı seferi çağrılarının yanıtsız kaldığını, artık uyanma zamanının geldiğini yazmakta ve sözlerini İmparator V. Charles'a bir çağrıyla sona erdirmektedir.

1 II. Selim onuncu değil dokuzuncu Osmanlı hükümdarıdır (e.n.).
2 Hunyadi'nin Rumen asıllı olduğu söylenir.

21
Georgevits'in[1] Projesi
(1542)

Bartholomeus Georgevits ya da Georgievitz kendisinin gezgin olduğunu söyler (Peregrins Hierosolymitanus). Macar asıllıdır. Türklerin yanında on üç yıl esir olarak yaşamıştır. Kitabının 10 Eylül 1542 tarihli "Giriş" bölümünde, zincire vurulmuş olarak Trakya'yı ve Küçük Asya'nın kavurucu iklimi bulunan beldelerini, açlığa, susuzluğa ve kötü iklim koşullarına direnerek gezdiğini, ağır işlerde çalıştırıldığını, bir kez kaçtığını, ancak yakalanarak acımasızca cezalandırıldığını anlatmıştır. Nihayet Kudüs'te Fransisken papazlarının yanına sığınabilmiştir. Tabii, yazılarında Türkleri kötülemektedir. Haçlı seferine çıkılmasını talep eden risalaler yazmıştır. Cuspinianus'un taktiğini uygulayarak, Osmanlı

---

1 Barthelemy Georgevits 16. yüzyılın başlarında yaşamış bir gezgindir. Roma'da 1560 yılında ölmüştür. Çok genç yaşında Türkler tarafından Macaristan'ın işgali sırasında kaçırılmış, birkaç kez esir pazarında satılmış, on üç yıl tutsak kalmıştır. Varajdin'de bir Türk dervişle dini konularda bir tartışmaya girmiş ve bundan galip ayrılmıştır. *Epitomen de Turcarum Ritu, moribus et ceremoniis* (Paris, 1545); *Disputatio de fide christiana* (Viyana, 1547); *De afflictione captivorumsub Turco tributa viventium* (Worms, 1545) adlı kitapları yazmıştır.

İmparatorluğu'nun sonunun geldiğini bildiren masalımsı bir kehanet metnini Türkçe olarak kaleme almış, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunun yakın olduğunu ilan etmiştir. Daha sonra bu metni "*Vaticinum infidelium lingua turcica*"[1] başlığı altında Latinceye çevirmiştir. Kendisine kötülük yapan Türklere kızgınlığına rağmen onları Hıristiyan dinine geçirme umudunu yitirmeyecek kadar da saftır.

Georgevits, *De Turcarum moribus Epitome* adlı bir kitabın yazarıdır. Pek çok baskısı[2] yapılan bu incelemenin "*Exhortatio contra Turcas*" adlı bölümü Haçlı seferi çağrısı içerdiğinden özellikle ilgimizi çekmektedir. Bu çağrı daha önce 1545 yılında yayımlanan "*Prognuma sive Praesagium Mehemetanorum*"[3] başlıklı kitabında da yayımlanmıştı. Georgevits'in Avusturya Kralı Maximilian'e yönelik bir çağrısı o kitabın sonunda bulunuyor. Çağrıda şunlar yazılı: "Hıristiyanların sadece adı kaldı, felaketler birbirini kovalıyor, bazı Hıristiyanlar Türklere karşı savaşırken, diğerleri kendi aralarında kavga ediyorlar. Şimdi Fransa savaş halinde değil, bu nedenle Hıristiyan hükümdarların arasındaki uzlaşmazlıklar sona erecek ve Türklerden zarar görenlere yardım edilebilecektir..." Yazar, müttefiklerin Türklere karşı ne kadar silahlı güç toplamayı öngördüklerine değinmekte, ancak, Hıristiyanlar arasındaki dargınlıkların gittikçe arttığını üzülerek belirtmektedir. "Hıristiyanların

---

1 *Chronicorum turcicorum,* Francfurti ad Moenum, 1627, s. 104.

2 Lugduni,1553, 1555, 1558, 1567, 1578, 1598; Paris 1566, 1567, 1568; Cenevre 1629; Hannover 1686.

3 Antverpiae, Eg. Copenij, 1545, 16 s. 1540 yılında Paris'te Richer'in *De rebus tucarum libri* adlı kitabı yayımlanmıştı. Bu kitap daha sonra Millet tarafından tercüme edilmişti. Richer, İsveç'te 1541, Danimarka'da 1546, İsviçre'de 1548 yıllarında büyükelçi olarak görev yapan Bakan Poyet'nin kâtibiydi. Daha sonra Kostantiniye'ye gönderildi. 1552 yılında öldü.

1542 yılında Lyon kentinde 64 sayfalık bir risalesi yayımlanmıştı. Belgenin adı: *Le Discours d'un voyage a Constantinople envoyé du it lieu a une demoiselle Françoise* [Kostantiniye'ye yapılan ve oradan Matmazel Françoise'ya yollanan bir seyahatin anlatısı]. Şu dizeler risalenin eğilimine işaret ediyor: "İnancıma ve dostluklarıma aykırı/ Arkadaşlık ve bağlantı beklenemeyecek olan/ İmansız bir ulusun oturduğu/ Yabancı bir ülkeyi anlatmak için/ Çünkü Türkler eskiden beri/ Hıristiyanlığa karşı kurttan da beterdirler.

sadece adı var; felaketler artıyor; zira birkaç Hıristiyan Türklerle mücadele ederken, öbürleri kendi aralarında kavga ediyorlar." "Şimdi Fransa savaş halinde olmadığına göre, Hıristiyanlar aralarında kavga etmeyi bırakacaklar ve Türklere karşı mücadeleye yardım edebileceklerdir."

Almanya rahatlıkla 50.000 piyade ve 20.000 süvari verebilecektir. İtalya da bir o kadarını sağlayabilir, Fransa'nın ve İspanya'nın daha fazlasını tahsis etmesi beklenebilir. Georgevits'e göre, Belçika ve Hollanda günümüzde 10.000 süvari ve 20.000 piyade, Macaristan, Moravya, Silezya, Bohemya ve Tuna ülkeleri rahatlıkla 60.000 atlı verebilirler. Bütün bu kuvvetler bir araya getirilirse ve kötü alışkanlıklar ile kötü haller düzeltilirse, Tanrı'nın da yardımıyla, din düşmanlarını yenmek ve zavallı Hıristiyanların kurtarılmayı sabırsızlıkla bekledikleri Yunanistan ile Trakya'yı Türklerden koparmak mümkün olabilecektir."

Georgevits'in dediği gibi 220.000 piyade ile 50.000 atlı sağlanabilseydi ordu o dönemde güçlü olabilecekti. Ancak bu sunuşta, Georgevits'in içine düştüğü bir çelişki göz ardı edilemiyor. Yazar Hıristiyan askerlerin alacakları ücrete baktıklarını, buna karşı Müslüman askerlerinin kışlaya girdikleri anda tüm kötülükleri dışarıda terk ettiklerini söylüyor. Ayrıca unutmayalım ki Türk askerlerinin komutanı da Muhteşem Süleyman'dı. Her dönemde ve her boylamda savaşçıların gerçek gücü kendilerini harekete geçiren idealde saklıdır.

* * *

1542 yılında Anvers'te, *Estat de la court du grand turc L'ordre de sa gendarmerie et de ses finances; avec un brief discours de leur conquestes depues le premier de ceste race*[1] [Koca Türk'ün sarayının, askerinin, maliyesinin durumu; bu ırkın doğuşundan bu yana yaptığı fetihler hakkında kısa bir izahatla birlikte] başlıklı bir kitap yayımlanmıştı. Bu kitabın sonunda şöyle denilmekteydi:

---

1 Anvers'te Bourgoingne Lan sonundaki, Lamer Sokağı'nda ikamet eden Johan Steels'in evinde satılıyor (1542).

"Bu nedenlerle bizi yaratan Tanrı'ya yakarmanın yararlı ve gerekli olduğunu sanıyorum; Tanrı bize İmparator Hazretleri'nin ve bütün arkadaşlarının yardımıyla Hıristiyanlık inancının bu sahtekâr düşmanın hainliğine ve zorbalığına dayanma gücü versin ve ebedi hayatı sağlama olanağını tanısın. Amin"

* * *

Gene 1542 yılında Brandenburg Prensi II. Joachim'in hazırladığı bir Haçlı seferi projesi vardı. Bu proje Herman Traut'un 1892 yılında yazdığı bir tezde anlatılmıştır. Tezin adı: "*Kurfürst Joachim II von Brandeburg und der Türkenfeldzug von Jahre 1542*" (Prens II. Joachim von Brandenburg ve 1542 yılında Türklere karşı yapılan sefer). Tezi kaleme alan kişi, Türklere karşı özel çıkarlara öncelik verilerek girişilen bu seferden Prens II. Joachim'in hiç de onur duyamayacağını yazmıştır.

22
Guillaume de Grantrye de Grandchamps Projesi (1566-1567)

De la Chesnaie des Bois adlı yazar,[1] Aubespine ailesinden bahsederken, Claude de l'Aubespine'in kız kardeşi Madeleine'in, pek çok diplomatik misyonla görevlendirilmiş bulunan Grantrye Senyörü Albert'la evlendiğini belirtir; her ikisi de 16. yüzyılın ortalarında yaşamışlardır. Albert, bu bölümde inceleyeceğimiz Guillaume de Grantrye de Grandchamps'ın babasıdır.

Bu zat, önce rahiplik, sonra Fransız muhafız ordusunda yüzbaşılık yapmıştır. Gençliğinde yaklaşık on beş yıl İstanbul'da bulunmuş, 1551 yılında sabık büyükelçi d'Aramon'la Fransa'ya dönmüştür.[2] 15 Ekim 1560 tarihinde Claude de Beaumont-Varenne'le evlenmiş, bu evlilikten çok sayıda çocuğu olmuştur. Daha sonra

1 *Dictionnaire de la Noblesse française* [Fransız soyluları sicili], Paris, 1770-1787, 15 cilt, c. 4, s. 433.

2 Nicolas de Nicolay (Büyükelçi d'Aramont'un sekreteri), *Discours et histoire véritable de navigations et voyages fait en la Turquie* [Türk imparatorluğuna yapılmış deniz ve kara yolculukları hakkında söylev ve gerçek öyküler], Anvers, 1586.

karısını terk etmiş ve eşinin bir akrabası olan Marie Bataille de la Chaume'le evlenmiştir. Vasiyetnamesinde evlilik dışı ilişkisini itiraf etmiş ve ilk karısına karşı kötü davranışlarından pişman olduğunu yazmıştır. Kralın yakını Aubespine ailesiyle akrabalık bağı bulunduğu ve Devlet Sekreteri Villeroy'un tanıdığı olduğu için, 1566 yılında İstanbul'a büyükelçi atanmıştır. Tarihçiler Grandchamps'ın mesleki nitelikleri konusunda görüş birliği içinde değiller. Diplomatik nitelikleri yeterli olmasa bile, herhalde Doğu'da geçirmiş olduğu uzun yılların, ülkenin şartlarına aşina olmasını sağladığı düşünülmüştür.[1]

Charriere, Grantrye de Grandchamps'ın atanması konusunda şunları yazar:[2]

> ... Aynı dönemde (1566) bir yeni temsilci Fransa sarayını temsil etmek üzere yola çıkıyordu; uzun süredir, Doğu'ya gönderilen Fransız temsilcileri yeterli yeteneklere sahip değildiler, bu kez giden temsilci üstün nitelikteydi. Türk devletinin "Büyükelçi" unvanına verdiği önem anlaşılmıştı ve bu unvana sahip olmayan temsilcilerimizin kuşku ve itirazla karşılandığı biliniyordu. Şimdi, devlet sekreterinin ve Fransa'yı İspanya tahtı nezdinde temsil eylemiş bulunan kişinin yeğenlerinden birini büyükelçi unvanıyla İstanbul'a gönderiliyordu. Bu atamanın yapılmasıyla ilgili koşullara bakıldığında sefirin esas görevlerinden birinin II. Maximilian lehinde girişimde bulunmak olduğu tahmin olunabilir.

Kendisi de Malta'ya 300 asilzade ve 800 askerle gitmiş olan ve "Büyük Senyör'ün Kral'a bizi şikâyet ettiği, Kral'ın da onu memnun etmek için bizi uzaklaştırmasına neden olan" Brantôme, Henri de Guise'in, Türklere karşı savaşında II. Maximilian'le yaptığı işbirliğinden söz eder ve Grantrye de Gandchamps'ın İstanbul'a gidişini anlatır:

> Demişsiniz ki, bu yıl Fransızların kaderi yollara düşmek oldu. Kimileri, o sırada daha 18 yaşına varmamış olan Mösyö de Guise'le birlikte Macaristan'a

1 Charriere, c. III, s. 110. Zinkeisen Grandchamps'dan pek hoşlanmaz, "Yeterli diplomatik niteliklere sahip değildir," demiştir.

2 Charriere, c. II, s. 811-812.

gitti. Adı geçen kutsal savaşa katılan atalarının izinden, orada bizzat bulunan Büyük Sultan Süleyman'la ve onun ordularıyla karşılaşmak istiyordu... Kralın büyükelçisi M. De Grandchamps gibi, M. Dela Fin, de Nocle ve çok sayıda başkaları Büyük Senyör'ün ordusuna katıldılar. Diğerleri Kostantiniye'ye gittiler; bunlardan müteveffa Ville-Couin, de Teligny, de Longua, de Genissac, Huguenot'ydu; Baron de Vautenat ve diğerler ise Katolik'ti.[1]

Guillaume de Grantrye de Grandchamps[2] İstanbul'daki görevine başlamadan önce, seferde bulunan Sultan Süleyman'ı ordugâhında görmeye gitmişti; orada Kral Jan Zapolya'nın oğlu Sigismund da bulunuyordu.

Sefir top atışları ve Doğu'nun bütün haşmetiyle, Osmanlı ordusunun sayısız askeri tarafından karşılandı. Sigismund, ilginç bir rastlantı eseri, kendi hanedanının çıkarları için birçok kez girişimde bulunmuş olan ülkenin büyükelçisi ile karşılaşmış oluyordu. Grantrye de Longchamps hemen hemen aynı zamanda Sultan II. Süleyman'ın otağına varmıştı. 1 Temmuz 1566 tarihinde, Prens Sigismund'un sultana yaptığı veda ziyaretinden bir gün sonra, Fransa sefiri sultanın huzuruna kabul edildi ve sultan ile iki ülke arasındaki resmi ilişkileri en samimi biçimde tesis olanağını buldu. Ancak anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı ordusunun ilerlemesini durdurmayı başaramadı.[3]

Grantrye de Grandchamps İstanbul'daki görevinde de pek başarılı olmuşa benzemiyor; 14 Mart 1569 tarihinde Kral IX. Charles'a şunları yazmış: "İşte, efendimiz, bununla birlikte, Sadrazam [mektupta Birinci Paşa diye yazılmış-ç.n.] bana hiçbir sefirinizin şimdiye dek karşılaşmadığı kadar kötü muamele etti." Ancak, adı geçen sefir, asıl adı Yosef Nasi olan Yahudi Miques ya da Don Juan Miquez'le parasal konularda ihtilafa düşmüştü: "(Sadrazam) bana

---

1 Brantôme, *Mémoires* [Anılar], Leyden, 1816, c. IV, s. 166-168.

2 Charriere tarihçi Hammer'in, c. VI, s. 223'teki hatasına işaret eder. Hammer, onu bazen Guillaume de l'Aube olarak adlandırmıştır. Bu ad Granschamps'ın annesinin ailesi olan Aubespine'in kısaltılmış halidir. Bazen de onu iki ayrı kişi sanır: De Grand Rie ve onun sekreteri Grand-champs. Gene, Hammer'de şu satırlara rastladım: "27 Kasım 1568 tarihli Albert de Wyss raporu bu kişiyi kendisini Huguenot olarak tanıtan Büyükelçi Gran Campagnes", Hammer, c. VI, s. 318.

3 Brantôme, *Mémoires*, c. II, s. 813-814.

daha fazla kötülük yapamadığından, şu sırada (parasal) taleplerini karşılama olanağına sahip bulunmadığımı bile bile, her gün borçlu olduğum kişileri ve beni kızdırmak için bir sürü çavuşu kapıma gönderiyor."[1] Saint Priest kontu, Büyükelçi Grandchamps'ın du Bourg'la da parasal sorunlar yaşadığını Venedik kralına 12 Ocak 1570'te yazdığı mektupta aktarmıştır.[2]

Saint Priest kontu, Grandchamps'ın du Bourg'la[3] birlikte yaptıkları hakkında şunları söyler:

> Acqs piskoposu, Grandchamps'ın Marsilya tacirlerinin 50.000 ekűsünü çalma olayında du Bourg'un suç ortağı olduğunu söyler. Bu adam kendini büyükelçi tayin ettirmek için entrikalar yapmıştır. X. Charles'a yollanan ve yolda Venedik'te tutuklanan bir temsilcinin[4] serbest bırakılması için Paris'e giderek, kralın girişimde bulunmasını sağlama görevini sadrazamdan ona vermiştir. Grandchamps bu sırada kendini hükümdara o kadar beğendirmiş ki, prens, Babıâli nezdine büyükelçi atamaya karar verdiği Monsieur de Sausai'nin tayinini durdurmuş ve onun yerine Grandchamps'ı atamıştır. Adı geçen bundan yararlanarak bir yıllık görevi için 12.000 lira almış ve yola çıkmıştır. Ama, bu arada Venedikliler, savaş halinde oldukları Babıâli ile kendileri arasında aracılık yapmasını kraldan istemişler ve bunu kabul ettirmişlerdir; bunun üzerine (Venedikliler) büyükelçileri vasıtası ile arabulucuk görevinin Grandchamps'dan bir başka şahsa tevdi edilmesinin daha uygun olacağını söylemişlerdir. Bu nedenle Grandchamps'ın ardından gidilmiş, kendisi geri getirilmiş ve ona tevdi edilen güven mektubu geri alınmıştır; ama adı geçen kendisine ödenen parayı iade etmemeyi becermiştir (s. 192-193).

1 Brantôme, *Mémoires*, c. III, s. 61'de Saint Priest kontu bu konuyu şöyle açıklar: "Kral IX. Charles'dan alacağı bulunduğunu ileri süren Yosef Miques adlı bir Yahudi, kralın borcunu ödemediğini bildirerek, (borcun 150.000 altın olduğu Hammer tarihinde kayıtlıdır) alacağını İskenderiye'de ticaret yapan Fransız gemilerinden tahsil edebilmek için, kısas mektupları alabilmişti. İlgililer bu konuya çok kızmış ve İstanbul'a temsilci olarak Guerines Senyörü Claude du Bourg'u göndermişler, taleplerini dile getirerek 1535 tarihli (kapitülasyon) anlaşmasının yenilenmesini ve uygulanmasını talep eylemişlerdir. Büyükelçi bunu Ekim 1569'da başarmıştır."

2 Charriere, c. III, s. 93.

3 Du Bourg tahminen 1522'de doğmuş, 1580'de zindanda ölmüştür; *Mission dipl. de Claude du Bourg* [Claude du Bourg'un diplomatik görevleri], II. Bölüm, du Bourg, *Revue d'Histoire Diplomatique*, 1895, s. 186-224.

4 Metinde temsilci için *çavuş* denmiştir. O dönemde çavuş önemli bir görev unvanıydı (ç.n.).

Grantrye de Grandchamps'ın İstanbul'daki durumu öylesine rahatsızlık verici olmuştu ki, IX. Charles, Sadrazam Sokollu Mehmet Paşa'ya 9 Şubat 1570 tarihinde yazdığı bir mektupta şöyle demişti: "Size uygun olmadığı için, kendisi kadar yetenekli bir kişi buluncaya kadar, Doğu'daki tüm işlerimizi yapmakla görevlendirdiğimiz anılan Senyör Grandchamps..."[1] Kral, elçilik sekreteri François Courtay'in ve tercümanlar B. Leuvron ile J.B. Beudoré'nin görevlerinin genişletilmesini istemiş ve Claude du Bourg'u cezalandırma sözünü vermiştir. Grantrye de Granchamps'ın son mektubu Mösyö A. Foix'a yazılmıştır; 3 Şubat 1570 tarihlidir.[2]

Büyükelçi Grandchamps 13 Kasım 1570[3] tarihinde İstanbul'dan ayrılarak Fransa'ya dönmüş ve yanında Sultan II. Selim'den Fransa kralına bir mektup getirmiştir. İstanbul'daki Fransa Büyükelçiliği'ne 22 Mayıs 1571 tarihinde Acqs Piskoposu François de Noailles atanmıştır. Fransa kralı atama mektubunda büyükelçinin kendi arkadaşı ve özel danışmanı olduğunu belirtmiştir.[4]

Grantrye de Grandchamps'ın büyükelçiliği çok parlak olmamıştı. Fransa'ya dönüşünde ayakta kalmaya gayret etmiştir. Charriere, "Grantrye de Grandchamp'ın Aubespine ailesiyle yakınlığı ve Devlet Sekreteri Villeroy'la akrabalığı sayesinde, büyükelçiliği sırasında kendi aleyhine ileri sürülen tüm suçlamalardan aklanabildiği tahmin olunabilir," demiştir. Ancak, adı geçen, gözden düşmesini sadece erteletebilmiştir: Grandchamps çok saldırgan bir karaktere sahip olmakla tanınmaktaydı, hem büyükelçilik görevi sırasında elde edebildiği sonuçlar hem de daha sonraki davranışları nedeni ile fazla saygı görmemiştir.[5]

---

1 *A.g.e.*, s. 96.

2 *A.g.e.*, s. 101-104. Charriere'in kitabında, Grantrye de Grandchamp'ın dört mektubuna yer verilmiştir. Bunlardan biri Kral IX. Charles'a, bir diğeri Catherine de Medici'ye, ikisi, Mösyö de Foix'a 14 Mart 1569 ve 9 Şubat 1570 arasında yazılmıştır.

3 Mösyö de Tricquerie'nin IX. Charles'a mektubu 22 Aralık 1570 (Charriere, c. III, s. 140).

4 *A.g.e.*, s. 165.

5 Charriere, c. I. III, s. 162; *Memoires de Michel Castelnau*, 1659 ve 1731, c. I. II, s. 44.

Grandchamps, İstanbul'daki talihsiz görevinden sonra 1 Mayıs 1571 tarihinde Alençon dükünün mabeyincisi sıfatıyla senato üyeliğine atanmıştır. Ancak La Mole[1] komplosuna adı karıştığı için yurtdışına çıkmak zorunda kalmıştır. 1575 yılında Venedik'ten geçmekteymiş. Daha sonra gene kendini affettirmiş olacak ki, 9 Eylül 1579 tarihinde "Kral'ın Şövalyesi" unvanını almış, 2-5 Nisan 1587 tarihleri arasında ölmüştür.[2]

Şimdi, bu kişiyi tanıdıktan sonra, 1566 yılında Eflak ve Boğdan tahtına çıkmak, oraları Fransız Huguenot'larıyla birlikte yönetmek, daha sonra da Lehistan'la birleştirmek üzere, Anjou dükünün himayesinde ve denetimi altında tutmak için hazırladığı projeyi inceleyelim. Bu plan Latincedir ve Romanya Akademisi ile Bükreş'te eğitim bakanlığı tarafından yayımlanan *Hurmuzaki* vesikaları koleksiyonunda bulunmaktadır.[3] Belge İstanbul'daki Avusturya temsilcisi Albert de Wyss'in, 11 Ağustos 1567 tarihinde İmparator II. Maximilian'e gönderdiği bir rapordur.[4]

Avusturya büyükelçisinin bu projeleri, *Orator Gallicus* olarak, yani Grantrye de Grandchamps'ın projesini, "yeni ve duyulmamış şeyler" olarak nitelemekte hakkı vardır. Projeye göre, Fransız büyükelçisi Eflak tahtına geçebilmek için Prenses Kiajna'nın kızıyla evlenmeye talip olmakla işe koyulmuş, hatta bu amaçla evlilik armağanları bile vermiştir. Tarihçi N. Jorga bize prensesin beş kızı olduğunu ve bunlardan her birinin 30.000 drahoması bulunduğunu, bu paranın o tarihte önemli bir meblağ sayıldığını, prensesin kızlarından birinin 1574 yılında Sultan [III.] Murat'ın haremine

1 Şubat 1574 tarihinde Kraliçe Margot olarak bilinen Marguerite de Valois ile Kont Boniface de la Mole arasında bir yakınlık olmuştu. O tarihlerde Valois hanedanına karşı bir komplo düzenlenmişti. La Mole'un bu komploya da karıştığı ileri sürüldü; adı geçen yakalandı ve 30 Nisan'da giyotinde can verdi (ç.n.).

2 Bu son bilgileri Mösyö Abel Rigault'dan aldım.

3 *Documente Hurmuzaki*, c. II, 1. Bölüm, s. 554.

4 de Wyss, Büyükelçi Busbecq'in yerine atanmıştır. Kendisinden sonra aynı göreve Belçikalı Ch.Rym d'Estbeck tayin edildi. 21 Ekim 1569 tarihinde İstanbul'da ölmüştür. "İmparatorluğun büyükelçisi Kostantiniye'de öldü. Pera'da kentin dış mahallelerinden birinde bulunan Saint Benoit (Manastır) Kilisesi'ne gömüldü. [Günümüzde Karaköy'de Saint Benoit Lisesi'nin içinde bulunmaktadır-ç.n.] O münasebetle, Sultan ve Sadrazam bu Büyükelçi'nin faaliyeti ile unvanlarından söz eden bir övgü belgesi yazdılar" (Hammer, c. VI, s. 335-336).

gelin gittiğini bildiriyor: "*La signora Mirza, vaivodo de Valachia... una son filia vergine... el qual (signore) ora La Tien per moliola ama*" (Cenevizli Ferraro'nun 19 Şubat 1574 tarihli raporu).[1]

Adam de Franchi, imparatora 29 Aralık 1566 tarihinde Grandchamp'ın Rumen prensesi ile evlenme projesini bildirmiştir. "*Sacra Caesarea Maesta... Il matrimonio del sudeto Impasator de fransa ehe percrissi a Vestra Maiesta, e itto in fumo, o hora sono in litte dinanti al bassa.*"[2]

Sonuçta Grandchamps'ın iadesini talep ettiği hediyeler dava konusu olmuştur. Bu husus Albert de Wyss'in İmparator Maximilian'e 6 Şubat 1567 tarihli mektubunda doğrulanmıştır.

Böylece Prenses Kiajna'nın Grandchamps'ı Katolik olduğu gerekçesiyle reddettiğini, elçinin İstanbul'da herkesin ağzına düştüğünü, bütün bu işleri İstanbul Rumları vasıtasıyla yola koyduğunu öğreniyoruz. Grandchamps evlilik gerçekleşmeyince verdiği hediyelerin geri verilmesi için dava bile açmıştır. "*Non sarebbe se non cosa santa che il suoRe lo leuasse quantoprima di questo paese.*"[3] 14 Temmuz 1570 tarihinde Edouard de Provisionali, imparatora mektup yazarak Fransa'nın Grandchamps'ı geri çağırması zamanının geldiğini bildirmiştir.

Grandchamps, Romanya tahtına oturduktan sonra"müstakbel kayınbiraderi" Voyvoda Petru III. Schiopul'u (Topal Petro) indirmeyi öngörmekteydi. Ama akıllı ana kraliçe tehlikeyi sezmiş ve sadrazama durumu şikâyet etmiştir.[4] Grantrye de Grandchamps planının başarısızlığa uğradığını görünce, bu kez Babıâli'ye kendisinin iki Rumen prensliğinin başına Prens unvanıyla getirilmesini önermiş, bu Prensliklere Huguenot'ları yerleştirerek oraları kolonize edeceğini, esasen Huguenot'lar ile Türklerin dinlerinin hemen

---

1 *Documente Hurmuzaki*, c. XI, s. VI ve 84.

2 *A.g.e.*, c. II, 1. Bölüm, s. 568.

3 *A.g.e.*, s. 604.

4 *A.g.e.*, Jonesco-Glon, *Incercare de colonisare in tara romaneasca in secolul*, XVI, Bükreş, Libr. Alcual, 1896. Prenses Kiajna konusunda Odobescu'nun kitabına bakınız: *Doamna Chiajna;* Xenopol, c. I, s. 316-321; kraliçe daha sonra iki oğlunu, II. Aleksandr'ı Eflak (1567-1577) ve Topal Pierre'i Moldavya tahtına yerleştirmeyi başarmıştır.

hemen aynı olduğunu, zira her iki dinin de ibadethanelerine resim ve heykel koymadıklarını ilave etmiş, zamanla Huguenot'ların Müslümanlardan tek farkları olan sünnet edilmeyi de kabul edebileceklerini ileri sürmüştür. Grandchamps bu konuda Rumların da yardımıyla, zemini hazırlamak amacıyla I. François'nın[1] gayrimeşru oğlu Ville-Couin'i İstanbul'a göndermiş, bu konuda "Il Transilvano" lakabıyla tanınan Jan Sigismund Zapolya'nın[2] da onayını almış, bu sonuncunun Fransa Kralı IX. Charles'ın kız kardeşi Kraliçe Margot adıyla da tanınan Marguerite de Valois ile izdivacını önermiş, hatta tercüman Mahmut Bey, Paris'e 1569 yılında giderek sultan adına bu evlilik için aracılık etmiştir. Tarihçi Hammer[3] bu konuda Avusturya'nın İstanbul'daki sefiri Alber de Wyss'in raporuna dayanarak şunları yazmıştır:

> Sadrazam, tercüman Mahmut Bey'i Fransa kralına Sigismund'a Prenses Marguerite'i istemek için göndermişti. Böylece Lehistan tahtına açılacak yolları hazırlamak amacını güdüyordu.

Aynı şekilde, Venedik büyükelçisinin Avusturya sarayının arşivlerinde bulunan raporunun bir özetini yayımlamıştır: "*Mahmout, mandato in Francia per persuader ie Re disposar la sua sorella Margarita al Transilano con promessa di parlo Re di Polonia dogo la morte del re.*" 2 Ekim 1569 (yalnışlıkla 1559 yazılmış) ve aynı yılın Nisan ayının 17'sinde "Mahmut senyörün üç mektubunu götürmüştür. Grandchamps'ın Catherine de Medici'ye yazdığı 16 Ekim 1569 tarihli bir raporda Huguenot'lar konusunda ilgi çekici bir bölüm vardır.

> Bunlar [Du Bourg, İbrahim, Mahmut ve Dominik] bugünlerde kafalarında size duyurmak istediğim bazı fikirler ve planlar oluşturdular; şöyle ki evlilik ger-

---

1 *Non estante questo alli 13 di decembre e venute in Constantinopoli Mons. re di Ville coni (sic) il quale dicono essere Figliolo naturale de Re Francesco* (İmpataror II, Maximilian'e Ed. de Provisionali II, 11 Mart 1567, *Documente Hurmuzaki*, c. II, 1. Bölüm, s. 571).

2 Zinkeisen, c. II, s. 702-703, 836-838.

3 Hammer, c. VI, s. 333-334, Hallert çevirisi.

çekleşirse G.S.'ün [Büyük Senyör'ün yani Sultan'ın-ç.n.] Transilvanya ve Lehistan dahil dünyadaki tüm Huguenot'ların kralı olmasını istiyorlar.[1]

Kendi yönünden, Fransa Kralı X. Charles da Acqs piskoposuna yazdığı 30 Kasım 1572 tarihli mektupta, Lehistan ile Eflak ve Moldavya'nın tek bir devlet olarak birleşmesi konusunun önemine değinmiştir:

Duyduğuma göre, sultan tarafından yollanan çavuş, kardeşim nezdinde yoğun girişimler yapmış; kabul ederlerse, Eflak ve Moldavya'yı Lehistan tacı altında bir araya getirmeye ilişkin olarak efendisi adına teklifte bulunmuş.

Bu teklif, IX. Charles tarafından, Acqs piskoposuna 17 Aralık 1582 tarihinde yollanan özel bir muhtıranın konusu olmuştu.[2]

Fransa'da Katolikler ile Huguenot'lar arasında cereyan eden savaşlar sırasında Babıâli bu gelişmelerden yararlanmak istemiştir. "Türkiye kendisine karşı direnen Katoliklere karşı gücünü pekiştirmek için Avrupa'daki Huguenot'ları –güncel söylemle– koruması altına almak istemekteydi."[3]

Bu durumda, İstanbul'da cereyan eden müzakereler bizi şaşırtmamalıydı: Bir yanda Türkler Huguenot unsurundan destek umuyorlar, öte yanda, Fransa Kralı ve Ana Kraliçe her ne pahasına olursa olsun dinsel uzlaşmazlıklara bir son vermek istiyorlardı. Yukarıda sunulan Latince belgeden, Grandchamps'ın Huguenot'ların dininin Müslüman dinine yakın olduğu hakkında Türkleri ikna etmeye çalıştığı anlaşılıyor.

Kardinal Richelieu'nün de dediği gibi, Navarra prensiyle *devletin çıkarları* gereği evlenmeyi kabul etmeden önce, Marguerite'e pek çok evlenme teklifi yapılmıştı: "Hilarion de Cost'un anlatısına dayanılarak yazılan Marguerite hakkındaki bir biyografide, bunlar arasında, IX. Charles'ın kız kardeşini oğlu Rudolphe'a isteyen İmparator Maximilian de bulunuyor."[4] Öte yandan, İspanya ve

---

1 Charriere, c. II, s. 91.
2 *A.g.e.*, s. 110.
3 *A.g.e.*, s. 110.
4 Kont Leo de Saint Poncy, *Histoire de Marguerite de Valois* [Marguerite de Valois'nın öyküsü], Paris, 1887, c. I, s. 89.

Fransa kralları, İspanya prensi ile IV. Henri'nin kızının evlenmesi konusunda "muğlak ittifak sözleri teati etmişlerdi." Nihayet, bu evlilik, daha 17 yaşında olan Portekiz Prensi Sebastien için de akla gelmişti. Bu evliliği 1569 yılında öneren papa idi. Bu projeden heyecan duyan genç kral, papanın konuyla ilgili mektubuna 20 Aralık 1571 tarihinde yanıt verdi: "Papanın özel ilgisinden dolayı kendisine teşekkür etti, Türklere karşı Kutsal Birliğe katılmaya ve harekete geçmeye hazır bulunduğunu teyit eyledi ve düğün drahoması olarak Pek Hıristiyan Kral'ın, Papa Hazretleri'nin Kutsal Kişiliği altında bir araya gelmiş bulunan diğer prenslere katılmasından başka bir şey istemediğini vurguladı." Böyle bir drahoma herhalde papanın çok hoşuna giderdi.

Ama Catherine de Medici ile IX. Charles, Marguerite'i, –sonradan Kral IV. Henri olacak olan– Navarra Prensi Henri de Bourbon'la evlenmeye zorladılar. Evlenme akdi 11 Nisan 1572 tarihinde Blois şatosunda imzalandı, düğün aynı yılın 18 Ağustos'unda yapıldı.

Ancak, Guise dükünü seven Marguerite, kendisinin koyu bir Katolik olduğunu söyleyerek Huguenot'ların lideriyle evlenmeye itiraz etti; "Anneme yalvarırım, koyu Katolik olduğumu hatırlasın," dedi.[1]

Sonradan Navarra kraliçesi olan Marguerite, hatıralarında[2] evlenme tekliflerinin sadece birinden söz etmektedir: "O zamanlar sadece Portekiz kralı ile evlenmem söz konusu oldu, beni istemek için büyükelçiler yolladı. İspanya kralı bu evlenmenin yapılmasını engelledi." Diğer evlenme projelerine değinmediğine göre, Grandchamps'ın projesi olan Transilvanya Voyvodası Zapolya'yla evlenme tasarısından söz etmemekte. Aslında bu proje Grandchamps'ın

---

1 Papa 25 Ocak 1574 tarihinde IX. Charles'a şöyle yazdı: "Bizi durmadan rahatsız eden husus, Navarra prensi ile kız kardeşiniz Marguerite'in olası evliliğidir." *Lettres* [Mektuplar], s. 123.

2 De Guessard yayını, Paris, 1842. Navarra Kraliçesi Marguerite de Valois diğer adıyla Marguerite de France, Saint-Germain-en-Laye'de 14 Mayıs 1553 tarihinde doğdu. Paris'te 27 Mart 1615 tarihinde öldü. Mongez, *Histoire de Marguerite de Valois* [Marguerite de Valois'nın Öyküsü], Paris, 1877; Kervyne de Lettenhove, "Un mem. inédit de Marg. de Valois [Margeurite de Valois'nın yayımlanmamış bir hatırası]", *Revue d'Histoire Diplomatique*, 1891, s. 161-175.

kendi buluşu da değildi; Catherine de Medici'nin, II. Henri'nin krallığı döneminde okşadığı eski bir düşünceydi.

Zapolya'nın annesi Isabelle, Christophe Battori'yi Fransa Kralı II. Henri'ye yolladı ve onun Türklerin fethettikleri ve Transilvanya'nın bir parçası olan Aşağı Macaristan'da bulunan toprak parçasını iade etmeleri konusunda ikna olması için Sultan Süleyman ile uzlaşma aramasını istedi. Henri ise Battori ile birlikte, François de Martines'i, Prens Zapolya[1] ile evlendirme teklifini yapmak için, Zapolya'nın annesi Isabelle'e yolladı ve adı geçene kendilerini etkin bir biçimde koruyacağı güvencesini verdi. Bu temsilci, ayrıca, prensin eğitiminin ihmal edildiğini ihsas edecekti; on sekiz yaşına vardığı cihetle devlet konseyine katılmalı ve kamu faaliyetlerine iştirak etmeliydi. Isabelle önce bu girişimin sonuçlarından çok memnun olmuştu. Ama, senyörler oğlunu ilgilendiren konulara karıştıkları ve bunun için Fransa'nın görüşlerine dayandıkları cihetle, kırılmış bir anne olarak, II. Henri'nin temsilcini, özensiz biçimde uzaklaştırdı ve bu durum Transilvanya'da büyük bir memnuniyetsizlik yarattı.[2]

Zapolya'nın annesi Isabelle, Christophe Battori'yi Fransa Kralı II. Henri'ye göndermiş ve Transilvanya'nın bir parçasını oluşturan Aşağı Macaristan'ı ellerine geçiren Türklerin burasını Transilvanya'ya iade etmeleri için Sultan Süleyman nezdinde aracılık yapmasını istemişti. Kral Henri [cevaben], Battori'yle birlikte François de Martines adlı elçisini ana kraliçeye yolladı. Battori'nin görevi Henri'nin kızlarından birini[3] genç Transilvanya voyvodasıyla evlendirmek ve Isabelle'i kralın kendilerini korumakta bulunduğu konusunda ikna etmekti. Elçinin bir başka görevi, Transilvanya voyvodasının eğitiminin ihmal edildiği

---

1 Jean Sigismund Zapolya, 7 Temmuz 1540'ta doğdu, 14 Mart 1571'de öldü. Lehistan Kralı Sigismund'un torunudur. Annesi Isabelle ve kardeşi Kardinal Martinuzzi olan Georges'un velayeti altında 15 Eylül 1540'ta Macaristan Kralı olmuştur. Buda'nın 1541'de Türkler tarafından alınmasından sonra, başkenti terk ettiler. 1560 tarihinde Kral unvanını geri almıştır; 1568'de Maximilian ile imzaladığı anlaşma gereği bu unvanı geri vermiştir. İmparator Maximilian ile Sultan Selim kendisini Transilvanya topraklarında ve Theyss'e kadar olan Aşağı Macaristan'da Transilvanya Prensi olarak kabul ettiler.

2 Michaud, *Biographie universelle.*

3 Henri'nin üç kızı vardı: Elisabeth, Claudia ve Marguerite. Erasme Heindenreich'ın Kral Ferdinand'a yolladığı 15 Ocak 1555 tarihli rapor; bu belge N. Jorga tarafından yayımlanmıştır. *Documente Hurmuzaki*, c. XI, 1900, s. 54.

yolunda mevcut izlenimini duyurmak, prens 18 yaşına geldiğine göre devlet konseyine katılmasını ve kamu işleriyle meşgul olmaya başlaması gerektiğini ima etmekti. Ana kraliçe mesajın bu ikinci bölümünden rahatsız olmuş ve II. Henri'nin elçisini yanından usulünce uzaklaştırmış, bu olay da Transilvanya'da memnuniyetsizlik yaratmıştır.[1]

Genç Prens Zapolya reşit olunca V. Charles'ın (Charles-Quint'in) kardeşi Ferdinand'ın kızı Jeanne'le evlenecekti; nişanları 1551 yılında yapılmıştı. II. Henri'nin kızlarından birini prensle evlendirme teklifi üzerine, ana kraliçe, Ferdinand'la görüşmelere başlamış, ama 15 Eylül 1559'da ölmüştü. Maximilian, Zapolya'ya eş olarak verilmesi planlanan Arşidüşes Jeanne'ı Floransa Dükü François'ya verdi. Böylece Zapolya evlilik bağlantısından yeniden kurtulmuş oldu. Catherine de Medici ise Türklerin Zapolya'yı Marguerite de Valois'yla evlendirme tasavvurlarına muhtemelen olumlu bakıyordu. Hatta Grandchamps'ın Fransa'dan bu yolda talimatla yola çıkmış olduğu bile düşünülebilir.

Zapolya, 4 Nisan 1564 tarihli bir mektupla sultandan evlenme izni istedi. "*Rogo igitur, et supplico Magnitudini vestrae ut ex innata sua clementia mihi benigniter concedere dignetur, ut inter Principes Christianos uxorem aliquam mea persona dignam ducere possim.*"[2] Avusturya elçisi Rym'in imparatora yazdığı 7 Kasım 1570 tarihli rapordan, Sultan [II.] Selim'in Zapolya'yı bir kardeş gibi gördüğü anlaşılıyor; zira babası Sultan Süleyman da Zapolya'ya oğul muamelesi yapmaktaymış. "*... eumque a Solimanno in filium, ab ipso vero Selimo in fratrem receptus sit...*" Zapolya bu durumda ya sultanın kendisine göstereceği gelinle evlenecekti ya da bekâr kalacaktı: "*Neque cogitandum ei du alia vxore quam que ab ipso Selimo designetur, paescribanturque, quando non id exigat vt celibem vitam agat.*" Sadrazamın, Jan Sigismund Zapolya'yı Marguerite de Valois'yla evlendirme önerisi du Bourg'un Venedik'ten 1569 yılında yazdığı bir muhtırada da kayıtlıdır. Bunun önemli bölümü aşağıdadır:

---

1 Michaud, *Biographie universelle.*
2 *Documente Hurmuzaki*, c. II, 1. Bölüm, s. 519.

> Sözü edilen paşanın söylediğine göre, anılan hanımın Transilvanyalı ile evlenmesinin gerçekleşmesi için adı geçenin, yirmi dört, yirmi beş yaşlarına gelmesi, gerçek kral olması lazımdır, halen prenstir. Babası İmparator Süleyman onu gerçek oğlu gibi sevmekteydi ve gelişmesini, onuru ve sahip olduklarını güvence altına almak istemektedir. Sözü edilen paşa, bu konuda sözü edilen du Bourg'a şunu söylemişti: Sultan Süleyman'ın, yendiği Romalıların ölmüş imparatoru, Transilvanya'daki ardılını oraya yerleştirmek için bir daha Macar ordusu ile sultanın üstüne gelmeme konusunda yemin etmişti.[1]

Avusturya diplomasisi, durumdan Adam de Franchi'nin 2 Ekim 1569 tarihinde İmparator Maximilian'e yazdığı bir mektupla haberdar edilmişti.[2]

Böylece Babıâli'nin politikasının son derecede geniş bir düş gücüne sahip olduğu kanıtlanmış oluyor. Bir yandan Lehistan tahtına Avusturya'nın düşmanını yerleştirmeye çalışıyor, öte yandan Prens Zapolya ile Marguerite de Valois'yı evlendirerek prensi Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun başına geçirmeyi amaçlıyordu.[3] Ayrıca, Grantrye de Grandchamps Romanya ülkelerini ileride Zapolya ile Marguerite de Valois'ya devretmek üzere ele geçirmek için entrikalar yapıyordu. Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun yıkılması olanaksız olmakla birlikte, Lehistan, Eflak, Transilvanya ve Boğdan güçlerinin bir araya getirilmesi, Avusturya'nın genişleme hayallerine bir engel oluşturacaktı. Bütün bunlara bir de Huguenot yerleşim bölgesi oluşturulması fikri ayrı renk katıyordu.

Fransa'daki içsavaşa son verebilmek için Catherine de Medici'nin Huguenot'lardan kurtulmak istediği biliniyordu. Bu amaçla Huguenot'ları Transilvanya'ya ve Rumen topraklarına, olmazsa Kıbrıs adasına yahut Cezayir'e ve hatta Kuzey Amerika'ya yerleştirmek istiyordu. IX. Charles, Huguenot'ların Fransa'dan atılmasını daha 1565 yılında kararlaştırmıştı. Grandchamps bu arzuyu

---

1 Charriere, c. III, s. 75.

2 *Documente Hurmuzaki*, c. II, 1. Bölüm, s. 590-591. IX. Charles 6 Eylül 1572 tarihli talimatları ile, Anjou Dükü, Lehistan Kralı seçilirse, talep edildiği takdirde Eflak'ın adı geçen krallığın egemenliğine geçirilmesi konusunda gönüllü olarak çaba harcayacağını bildirmiştir (*Documente Hurmuzaki*, Ek I, c. I, s. 2; Jorga, c. IV, s. 148).

3 *A.g.e.*, s. 608.

biliyordu ve Topal Pierre'le Eflak'ın başkenti Tırgovişte'de konuyu müzakere etmişti.[1] Hammer'den öğrendiğimize göre Romanyalı prens ile annesi Prenses Kiajna, Grandchamps'ın İstanbul'daki entrikalarını önlemek için 210.000 duka (yaklaşık 25 milyon frank) harcamışlardı.[2] Çeşitli entrikalara karışan ve gelişmeleri önlemeye çalışan Grandchamps o dönemdeki Şark âdetlerini biliyordu. 9 Şubat 1570 tarihinde M. de Foix'a yazdığı bir mektupta şöyle demekteydi: "Yirmi yıldır Türklerin yanında yedim içtim."[3]

Sonuçta iki tasarı, hem evlilik tasarısı hem de Huguenot'ların Eflak'a yerleştirilmesiyle ilgili dinsel iskân tasarısı başarısızlığa uğradı; 1567 yılında Fransa'da ikinci din savaşı patladı ve bunu üçüncü savaş ile 1572 Saint Barthélemy Kıyımı izledi.

---

1 *Istesso Ambasadore fu in quel yempo a uisitare il Transiluano et doppo subbito entr o a trattare col Valacco per haucre una sua sorella per moglie* (Provişsionali'den İmparator II. Maximilian'e 11 Mart 1567, *Documente Hurmuzaki*, c. II, 1. Bölüm, s. 571).

2 Prenses Kiajna'nın oğlu olan prensin adı Mirçe idi. Topal Pierre olarak tanınan prensi tarihçiler babasının adını Mircea olarak yazıyorlar; Prenses Kiajna'ya da Mirceoia derler. Bunlar (İstanbul'a) gelmeden önce, harcamak için adlarına 80.000 duka karşılığı dört milyon "aspres" [eski Fransız para birimi-ç.n.] yollanmıştı. Yapılan bu hazırlıklara rağmen Sultan [II.] Selim, kendisine Voyvoda unvanını iade etmeyi reddetmiş ve yerine kardeşi Aleksandr'ı atamıştı. Mirçe'nin hayatı bağışlanarak annesiyle birlikte Konya'ya sürgüne gönderildi, ama, kısa bir süre sonra orada öldü (Albert de Wyss'in Mayıs 1568 raporu). Selim artık Eflak Prensi olan Mirce'nin oğluna mükafat olarak ödenen emekli ücretine günde 20 aspres ekledi; annesine yüz otuz bin duka ödenmesi kararlaştırıldı, ancak onun eline ... sadece on bin duka geçti (Hammer, c. VI, s. 328-331). Bakınız Venedik doçuna yollanan 27 Ocak 1569 tarihli rapor. *Documente Hurmuzaki*, c. VIII, s. 136. Rym'in imparatora yolladığı 23 Ekim 1570 tarihli rapor.

3 Charriere, c. III, s. 102.

23
Papa V. Pius'un[1] Projesi (1570)

P. Flament "1571'de kurulan ve İslam'ın gelişmesini nihai olarak durduran Mukaddes İttifak (Liga) tek bir insanın eseridir. O da Papa V. Pius'tur" sonucuna varmıştı.[2]

Sultan Süleyman'ın tehdidi altında kalan İmparator II. Maximilian, Augsburg'da Avusturya Devleti Meclisi'ni topladı. Papa V. Pius, Vatikan'ın temsilcisi Zante Piskoposu Kardinal Commendon'u toplantıya gönderdi. Belagatiyle toplantıyı çok etkileyen Cizvit Papaz Cannius kendisine refakat ediyordu. Katolik hükümdarlar Türklerin ilerleyişini durdurmak için işbirliği yapmaya hazır olduklarını bildirdiler, ancak Protestanlar direndiler. Papa impara-

1 1504 yılında doğmuş, 1565 yılında papa seçilmiş, 1572 yılında ölmüştür.

2 Papa III. Julius zamanında Hıristiyanlara, Türklere karşı gene yardım çağrısı yapılmıştı. Bkz. "Extrait et Recueil des ordonnances, conclusions et Reces du Saint Empire touchant la contribution et collecte du commun dernier pour la defence de la Roy et resistence contre les Turcqs" [Kutsal imparatorluğun kralın savunması ve Türklere karşı direnmek için toplanan parasal katkılar hakkında kararnameler, kararlar], *Traict sur Meuse,* Liége, 1512'de yayımlanmıştır. Kitabın 96. sayfasındaki eski Fransızca alıntı çevrilmemiştir.

tora yardım amacıyla 50.000 ekü verdi ve İtalyan prenslerini Hıristiyan Ligi'ne katılmaya davet etti.[1] Savoie dükü, Ferrara dükü, Medici kontu, Mantoue dükü ile Luques ve Cenova kentleri papanın çağrısına olumlu yanıt verdiler. Papa ayinleri bizzat yönetiyor ve bu sırada gözlerinden yaşlar akıyor, bu da yeni Haçlı seferleri için heyecanı artırıyordu. Bu durumu öğrenen Sultan Süleyman'ın, "Papanın dualarından, tüm silahlarından korktuğumdan daha çok çekiniyorum," dediği rivayet olunur.

Sultanın Macaristan'ı işgal ettiği, Zigetvar'ın kuşatıldığı biliniyor. Sultan Süleyman 30 Ağustos 1566 tarihinde, kentin teslim olmasından üç gün önce ölmüş ve vefatı ordudan saklanmıştı. Oğlu Selim Anadolu'dan koşup geldi. Ama Sultan Süleyman'ın ardılı onun izinden gidemeyecek ve 1568 yılı Ocak ayında, İmparator Maximilian'le sekiz yıllık bir mütareke imzalayacaktı.

Papa, Türklere karşı girişimde bulunmaktan vazgeçmemişti. Ancak, bu konuda Catherine de Medici nezdinde kimi güçlüklerle karşılaşıyordu. "İstediği artık sağlıklı ve özgür olan Hıristiyanlığın Avrupa yolundaki ilerleyişini sürdürmesi ve bilinen atılımlarından birini yaparak, şimdilik kendi aralarında uzlaşmış olan kitlelerini, Müslüman sürülerine karşı harekete geçirmesiydi."[2]

Yeğeni, "Kardinal Aleksandrin" adıyla da bilinen Michel Bonelli'yi, daha önce Louis de Torres tarafından, Hıristiyan Ligi'ni Türklere karşı saldırıya geçirme konusunda başlatılmış olan görüşmeleri devam ettirmek amacıyla Lizbon'a gönderdi. Daha önceki bölümde, genç kral Sebastien'in papaya 20 Aralık 1571 tarihinde mektup yazdığını, ittifaka katılmayı kabul ettiğini, Kral IX. Charles'ı da aynı şekilde davranmaya davet ettiğini, Marguerite de Valois'dan drahoma talep etmediğini görmüştük. Portekiz kralı, "Bu prensesle evlenmem kardeşini kutsal ittifaka dahil olmaya yöneltecektir," demiştir.

1569'da Sultan II. Selim Kıbrıs'ı alabilmek için Venedik Cum-

---

1 Papa V. Pius 15 Ekim 1567 tarihinde Nevers Dükü Louis de Gonzague'ye şöyle yazıyordu: "Elimizde fazla para yok. Zira elimizdeki paraları imparatorun Türklere karşı yaptığı şiddetli savaşta onu desteklemek için harcadık." *Lettres* [Mektuplar], s. 4.

2 Falloux, c. I, s. 252.

huriyeti'ne savaş ilanı tehdidinde bulundu. Papa V. Pius Kutsal Kollegyum'u toplantıya çağırdı. Orada, İspanya Kralı II. Felipe'ye çağrı yapılması istendi. Papa, Venedik'in Ancona limanına gönderdiği 12 savaş gemisini, masraflarını kendisi ödeyerek silahlandırdı ve Louis de Torres'e 8 Mart 1570 tarihli bir mektup vererek onu İspanya'ya gönderdi. Bu mektupta özetle şöyle denilmekteydi:

> Selim, babası Süleyman'ın tahtına geçmiştir ve Hıristiyanlara karşı kanlı bir savaşa hazırlanmaktadır. Hıristiyanların çektiği eziyeti bir çare bulmadan seyredecek miyiz? Türklerin imparatorluğu bizim korkak davranışımız nedeniyle o kadar genişlemiştir ki, Hıristiyan hükümdarlar ortak düşmana karşı birleşerek önemli çaba harcamaz ve onlara kara ile deniz kuvvetleriyle karşı koymazlarsa, artık bunların zorbalığına mâni olacak durumda bile değiliz. Hıristiyanlık âleminde Türk kuvvetlerine tek başına karşı koyacak hükümdar bulunmadığı kanısında olduğumuz için ve Hıristiyan prenslerin ancak güçlerini birleştirdikleri takdirde direnebileceklerini sandığımızdan, ortak düşman olan Osmanlıların gururunu kırmak amacıyla bir araya gelmelerinde büyük zaruret vardır. Sicilya'da toplanacak bir filo Türklerin planlarını altüst edecektir.[1]

İspanya kralı, Andrea Doria komutasında elli kalyon gönderdi; Malta Şövalyeleri'nin büyük ustası Pierre de Monte üç, Savoie dükü dört kalyon gönderdi. Venedik filosunu Zanne, papanın donanmasını Marc Antoine Colonna yönetmekteydi. Hıristiyan filosu 25 Ağustos'ta yelken açtı ve Kandiye'ye geldi.

Osmanlı donanması Kıbrıs adasına 1570 yılı Temmuz ayının başında yanaştı. 8 Eylül tarihinde genel bir saldırıya geçen Türkler Lefkoşa'yı aldılar. İspanyol donanması geri çekilerek Hıristiyan filosunu zayıflattı. Colonna ve Zanne Korfu adasına döndüler. Bu başarısızlık haberini alan papa, Avrupa'ya yeniden temsilciler gönderdi. 25 Ocak 1571 tarihinde Fransa kralına yazdığı mektupta şöyle demekteydi: "Hıristiyan (Cumhuriyeti) Birliği için kurulacak çok kutsal ittifak yüreğimizi öylesine meşgul etmektedir ki majesteleri ittifaka katılıncaya kadar gece gündüz rahat edemeyeceğiz."[2]

---

1 Falloux, c. I, s. 220-227.

2 *Lettres*, s. 124.

Babıâli'yle arasında anlaşmalar bulunduğu bahanesinin ardına sığınan IX. Charles'a papa şu yanıtı vermişti: "İyi sonuç almak amacıyla hiçbir zaman kötülük yapılmamalıdır. Kişisel çıkar ya da ne olursa olsun başka bir yarar nedeniyle imansızlarla dostluk ilişkilerine devam etmek istedikleri takdirde majesteleri kınanmaktan kurtulamayacaklardır."[1] 30 Kasım 1572 tarihinde Kral IX. Charles, Fr. de Noailles'e kendi tutumunu şöyle izah ediyordu: "Bu ittifaka katılmam çok istendi. Ama ben kabul etmedim. Bunun sonunda da Lehistan Krallığı'nı kardeş ilan ettim."[2]

Öte yandan, Viyana'da Kardinal Commendon Avusturya'nın tutumu hakkında şunları yazıyordu: "Emperyal majesteleri Osmanlıların yıkılmasından en çok yararlanacak olan kimsedir. Hiçbir ülkenin Osmanlıları durdurma konusunda Avusturya kadar çıkarı yoktur. Her şeyden önce, her kralın Hıristiyanlık adının şerefini desteklemesi gerekir."[3] İmparator Maximilian Sultan [II.] Selim'le mütareke imzaladığı savını reddetti ve karar vermeden önce Lehistan kralı ile diğer komşu kralların tutumlarını öğrenmek istedi. Papanın Viyana'daki temsilcisi imparatorla görüşmesinde o kadar kesin konuştu ki, kendisinden ertesi gün şu mesajı aldı:

> Sizinle yaptığım görüşmeden sonra gözümü kapamadım, görüş değiştokuşumuz zihnimi meşgul etti; üzerinde konuştuğumuz ve karar vermem gereken mesele beni ve tüm Hıristiyanlığı ilgilendiriyor. Tanrı'nın da yardımıyla papayı ve sizi memnun edecek bir karar alacağımı sanıyorum; ancak bana olan dostluğunuza güvenerek Roma'ya bu konuda henüz, olumlu bir cevap vermemenizi istirham ederim. Bu konuda bir-iki gün içinde bir toplantı yapalım; bu ufak gecikme nedeniyle lütfen sabırsızlanmayın.[4]

---

1 Falloux, c. II, s. 240. IX. Charles'ın tutumu İspanya'nın politikasına karşı duyduğu rahatsızlıktan kaynaklanıyordu. Roma'daki büyükelçisi Rambouillet kardinali ile Acqs rahibi François de Nouailles kendisine İspanya'ya saldırmayı telkin ediyorlardı. Ama yüzlerce Fransız asilzadesi yeni bir Haçlı seferi düşüncesine inanarak Venedik Senatosu'nun emrine girmişlerdi.

2 Charriere, c. III, s. 341.

3 Falloux, c. II, s. 241.

4 Graziani (Commendon'un kâtibi), *Histoire de la guerre de Chypre* [Kıbrıs savaşının tarihi], Lyon, 1686, s. 187.

Gerçekten de sekiz gün sonra Alman Diyet Meclisi ordusunu 20.000 asker sayısına yükseltince, Maximilian de Türklere saldırma kararını aldı.

Kardinal, Varşova'da Kral Sigismund'u yorgun ve cesaretli bir karar alamayacak durumda buldu. Papa V. Pius, 10 Ağustos 1570 tarihli bir mesajla Çar İvan'a da başvurdu. Daha sonra Kral II. Philippe'e İspanyol donanmasının kaçmasından acı bir biçimde şikâyet ederek, Türklere karşı çıkılacak bir seferin tüm masraflarını bizzat karşılamayı önerdi. İspanya kralı bu öneriye olumlu yanıt verdi. Papa Vatikan'daki İspanya ve Venedik büyükelçilerini davet etti ve onları müzakerecilerle temas ettirdi:

> Venedik büyükelçisi şunu diyor: Bu konuda müzakere yetkisini aldığımı bildirince, papa ellerini göğe kaldırdı ve Tanrı'ya şükretti; bu büyük amaca tüm ruhunu ve düşüncelerini vakfetmeyi vaat etti.

Papa müttefik deniz ve kara orduları başına büyük bir kumandan bulma gayreti içine girdi; tercihi V. Charles'ın evlilik dışı oğlu Don Juan d'Autriche oldu.

İtalyan prensleri papanın çağrısına olumlu yanıt verdiler. Urbino dükü 1.000 piyade, Ferrara dükü bir o kadar piyade ve 300 atlı, Mantoue dükü 1.000 piyade ve 200 atlı, Savoie dükü 2.000 piyade ve 400 atlı, Cenova ve Luques kentleri 2.000 piyade ve 200 atlı, Medici dükü 4.000 piyade ve 1.000 atlı tahsis etti. Nihayet 25 Mayıs 1571 tarihinde bir anlaşma imzalandı,[1] ancak yayımlanması 25 Temmuz'u buldu. Anlaşmanın birinci maddesi şöyleydi:

> Papa V. Pius ile İspanya Kralı II. Philippe ve Venedik Cumhuriyeti, Türklere, Hıristiyanlardan gasp ettikleri Tunus, Cezayir ve Trablus dahil tüm yerleri geri almak amacıyla saldırı ve savunma savaşı ilan etmişlerdir.

Papa 12 kadırga ile 3.000 piyade ve 270 süvari tahsis edecekti. Savaş masraflarının yarısı İspanya kralı, üçte biri Venedik Cumhu-

---

[1] Bu Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasından bu yana 13. Hıristiyan ittifakıydı. Pierling, *Papes et Tzars* [Papalar ve çarlar], Paris, 1896, s. 101.

riyeti ve altıda biri papalık tarafından ödenecekti. Venedik Vatikan tarafından silahlandırılacak, 16 kadırga tahsis edecekti.

219 kadırga, 6 çektiri ve 70 gemiden oluşan Hıristiyan ittifakı filosu Messina'dan 15 Eylül 1571 günü demir aldı. Osmanlı filosunda ise 245 kadırga ve 87 gemi vardı.

Türkler, Kıbrıs'ın fethinden sonra Korfu, Kandiye, Zahintos, Çuha ve Kefalonya'yı ele geçirmişlerdi.

İnebahtı Savaşı'nın olduğu 7 Ekim günü papa ağlayarak şöyle bağırmıştı: "Koşun, kilisede Tanrı'ya şükredin, ordumuz zafer kazanıyor." Buna değinen tarihçi Ranke[1] konuyu şöyle izah eder: "Papa bu savaşla öylesine meşguldü ki, savaşın olduğu gün, vecd içinde Hıristiyan ordularının zaferini gördüğünü sanmıştır." Türkler İnebahtı Savaşı'nda yaklaşık 30.000 asker kaybetmiş, 10.000 esir vermiş ve Hıristiyanlar 130 Türk kadırgasını ele geçirmiştir. İnebahtı Savaşı, Osmanlı gücünün zayıflamasının başlangıcı olmuştur.[2] Bu zafer tüm Hıristiyanlık dünyasında yeni zafer beklentileri doğurmuştur.[3] Bu büyük girişimin en önde gelen mimarı Papa V. Pius, bundan sonra en cesur projeler önünde bile sınır tanımaz olmuştur; artık, tüm Avrupa'da yeniden Haçlı seferi çağrıları yapılacak ve "Tanrı böyle istedi!"[4] diye bağırılacaktır. Papa, bu zaferden sonra hareketsiz kalmak istemiyordu: 16 Aralık 1571 tarihinde Ceneviz Cumhuriyeti guvernörüne gönderdiği bir mektupta şöyle diyordu: "Düşman ne kadar zayıflamış, ne kadar kolu kanadı kırılmış olsa da ileride hareketsiz kalacağını sanmıyoruz. Bu nedenle Hıristiyanlar aynı tehlikeyi önlemek için her zaman sıkı bir biçimde birbirlerine bağlı ve eşgüdüm içinde bulunmalıdırlar."[5] Papa, Türklerle dostluk ilişkisi içinde bulunmayan Müslümanlardan da destek istemekteydi. 16 Kasım 1571 tarihinde İran şahına şu mektubu yazmıştır:

---

1 *Histoire des Papes* [Papaların tarihi], Haiber'in çevirisi, Paris, 1837, c. I, s. 381.

2 İnebahtı Savaşı'nın bugüne kadar yayımlanmayan bir anlatımı, 16. yüzyıla ait Belçika Kraliyet Kitaplığı'nda mahfuz elyazması bir belgede bulunmaktadır. Bu belgenin çevirisi Ek'te sunulmuştur.

3 İngiltere Kralı I. Jack, Lepanto zaferini şarkı haline getirip söylemiştir.

4 J. Milley, *Histoire des Etats du Pape* [Papa devletlerinin tarihi]; Ouin-Lacroix tarafından tercüme edilmiştir, Paris 1851, s. 657; Jorge, c. IV, s. 149-152.

5 Falloux, II, s. 292.

> Çok güçlü İran hükümdarı, ünlü şah Tahmasp hazretlerine kutsal gerçeğin ışık tutmasını dilemekteyiz. Bizim sayemizde kısmetin size güldüğünü iyi düşünün ve savaşın zahmetinden çok, zaferine iştirak edin. Zira Osmanlı gücünün dört bir yandan saldırıya uğrayacağı bir başka zamanı ve daha iyi bir fırsatı bir daha ele geçiremeyeceksiniz.

Papa Habeşistan kralını ve Arabistan Şerifi Mutahhar'ı da düşünmüş ve Portekiz kralının temsilcileri vasıtasıyla onlara teklifler yapmıştır. Ele geçirilen Türk kadırgaları, bu sırada papalığa ait gemi tezgâhlarında tamir ediliyor ve Hıristiyan güçlerin silahlanması hızlandırılıyordu.

Ancak, Papa V. Pius 1 Mayıs 1572 tarihinde öldü ve onunla birlikte İnebahtı zaferinin oluşturduğu ittifak da yok oldu. Venedik, İstanbul'daki Fransız büyükelçisinin aracılığıyla Babıâli'yle doğrudan uzlaşma yoluna gitti. Papa V. Pius'tan sonra Vatikan'ın başına geçen Papa XIII. Gregorius,[1] bu nedenle uzun süre Venedik sefirlerini kabul etmedi.

"Venedik'le Osmanlı Devleti arasındaki barış 7 Mart 1573 tarihinde imzalandı. Kıbrıs Türklerin elinde kalıyordu; Türklerin Arnavutluk'tan aldıkları kentler için de durum aynıydı. Venedik, sultana 300.000 duka, sadrazama 50.000 duka verecek ve Zante'nin her yıl verdiği vergiyi artıracaktı... Hıristiyan Ligi artık dağılmıştı ve bu sonuç Fransa büyükelçisinin Sultan II. Selim ile vezirleri nezdindeki itibarı sayesinde sağlanmıştı."[2]

---

1 Bu papa, benzer şekilde, Venedik'in ve İspanya'nın yardımı ile Türkler ile mücadele etmeyi denedi; ama Hıristiyan koalisyonunun donanması Navarin'e çekilmek zorunda kaldı (1572). "Ama, Gregoire, ittifak konusunu gündemde tutmaktan vazgeçmedi. Örneğin, yeni bir sefer için gerekli olanların hazırlanmasını izlemekten olabildiğince vazgeçmedi; gelecek yaz Türklere karşı güçlü bir donanma yollanması denenebilir" (A. du Chesne, *Hist. des Papes* [Papaların tarihi], 1645, s. 864).

2 Flament, s. 63. İnebahtı (Lepanto) Savaşı Hıristiyan uygarlığının hükümdarlarının ittifakı suretiyle barbarlığa karşı elde ettikleri son zafer oldu. Papa V. Pius, bu asil amaçla anılan birliği hayata geçirme zaferini tadan son papa oldu. O dönemden beri papalığın etkisinden kurtulmak isteyen hükümdarlar ve halklar, birlikte hiçbir büyük girişim yapamadılar (Saint-Charon'un Ranke hakkındaki notu, I, s. 491).

24
İtalyan Projesi (1571-1572)

Hıristiyan ittifakının İnebahtı'da kazandığı zafer, inananların ateşli heveslerini kamçılamış, Türkleri Asya'ya sürme umudu canlanmıştı. 16. yüzyılın sonunda ve 17. yüzyılın başında, resmi projelerden başka, Papa V. Pius tarafından oluşturulan Hıristiyan birliğinin genişletilmesi ve yerleştirilmesi amacıyla, papaya sadık çağdaşlarının zihinlerinde çok sayıda Haçlı seferi projesi yeşermişti.

Bunlar arasında Milano'da Ambrosiana Kitaplığı'nda bulunan ve Nicolae Jorga'nın *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*'nde (c. III, s. 274) değinilen, o zamana kadar bilinmeyen iki proje bulunmaktadır. Bunların fotokopilerini kitaplığın müdürü Monsenyör Achille Ratti'nin nazik ilgisi sayesinde sağlayabildim. Bu elyazısı vesikalardan birincisi Papa V. Pius'a ithaf edilmiştir, tarihi belli değildir; ancak İnebahtı Savaşı'ndan sonra, papa da 1572 yılında öldüğüne göre 1571 yılında ya da 1572 başında yazıldığı varsayılabilir. Yazarının adı bilinmemektedir. Muhtıranın başlığı şöyledir: *Discors dedicato al Beattissimo et santissimo Papa Pio Quinto circa il modo riuscibile et sicvro per far l'impresa el cruciata contra il gran Turco, che al certo si uincerebbe in Europa et anicsilarebbe in Asia*

con la quale non solo si potria ricuperare Constantinopoli swedi de gli antichi Imperatori Christiani, per che con tal meso si riunirebbe et ancoro s'ampliarebbe la nostra santa Religione et fede di nostro signor Giesu Christo[1] [*özetle*, Türkleri Asya'ya sürmek için düzenlenecek ve zaferle sonuçlanacak bir Haçlı seferi için papaya sunulan muhtıra].

Yazar muhtırasında papaya hitap etmekte, güçlü Osmanlı İmparatorluğu'na karşı girişilecek savaşın zorluklarını ve yapılacak masrafların büyüklüğünü kabul etmekle birlikte, dört yılda Türklerin perişan edilebileceğini düşünmektedir. Bu nedenle, düşüncelerini böylesine büyük bir girişim için gerekli paranın nasıl bulunabileceği konusunda yoğunlaştırmaktadır. Doğu halkları kurtarılmayı beklemektedir; yazar gereken maddi olanakların sağlanması için Vatikan'ın çok yüksek olmasa bile bir genel vergi almasını önermektedir. Hesabına göre, 144.000 manastır ve 288.000 kilise mevcuttur. Hükümdarlar, din adamları ve papazlar da kendi bütçelerinden paranın toplanmasına yardım edeceklerdir. Zaman müsaittir ve başarı sağlanılması için özellikle imparatora dayanılmalıdır. Projenin yazarı, girişimin güç olmayacağını söylemekte ve Katolik olmayan –doğru yoldan sapmış– Hıristiyanlara bile güvenmektedir. Halkı fazla sıkıntıya sokmadan nasıl para toplanacağı muhtırada anlatılmaktadır. Her manastır yılda kolaylıkla 12 altın ekü ödeyebilecektir; bu vergi zengin manastırlar için artırılabilecek, fakirler için ise azaltılabilecektir. Böylelikle yılda 1.728.000 ekü toplanacaktır. Manastırlar dışındaki bağımsız rahipler yılda 24 altın ekü, toplam 6.012.000 ekü ödeyeceklerdir. Kiliseye bağlı hükümdarlar 2.000.000 ekü, diğerleri 6.000.000 ekü verecekler, böylelikle 16.640.000 altın eküye ulaşılacaktır. Yazar muhtırasının bundan sonraki bölümünde, sefer için gerekli ordu mevcudunu ve bunların masraflarını hesaplamaktadır. Kara ordusu için 100.000 piyade eri, deniz filosu için ise 50.000 deniz eri gerekecektir. Bun-

1 Milano'da Ambrosiana Kitaplığı, R.121, DSup. 249 yaprak. Her iki metin 16. yüzyıl sonunda yazılmış ve kısa zaman sonra ünlü Vincent Pinelli Koleksiyonu'na girmiştir; bu koleksiyon, onun ölümünden hemen sonra Kardinal Fredeic Borromes tarafından satın alınmıştır.

lar 300 birlik oluşturacaklar, birlik başına ayda 1.659 ekü gerekecek, bunun toplamı yılda 5.959.400 ekü olacaktır. 50.000 ata 4.201.332 ekü harcanacaktır. Bütün Hıristiyanlık âlemi için görev yapacak olan Tuna ordusunun tahkimi, top mühimmatı ve diğer donatım ile başka masraflar için 1.500.000 ekü gerekmektedir. Yüz kadırga, iki yüz daha küçük gemi için 2.000.000 ekü harcanacaktır. Genel toplam, yılda 13.660.732 eküdür. Kuruşuna varıncaya kadar uzanan bu ayrıntılı hesap adeta mükemmeldir!

Yazar geriye 2.919.263 ekü kalacağını belirtmekte ve muhtırasıyla her şeyi düzenlediği izlenimini yaratmamak için bu paranın nasıl kullanılacağını açıklamamaktadır.

Daha sonraki bölüm Türklere nasıl saldırılması gerektiğiyle ilgilidir. Yazar, özellikle denizde kazanılacak zafere bel bağlamakta, ancak Venediklilerin koşul ileri sürmeden destek vermeyeceklerinden korkmaktadır.

Yazar, ordunun nasıl yola çıkacağı ve ordunun düzeni hakkında ayrıntılı bilgi vermekte, Epirlilere, Makedonlara, Dalmaçyalılara ve Rumlara dağıtılmak üzere fazladan 100.000 silah alınmasını önermektedir. Saldırıya Epir'den başlanacaktır; anılan eyaletteki karışıklıklar nedeniyle Epir bir harekât için uygundur ve orada Hıristiyan imparatoruna saygı duyulmaktadır. İmparator ordusunu Tuna Nehri'nin sağ yakasından götürecektir. Yazar, imparatorun İran şahı ile ve Prester John'la[1] ittifak yapmasını ve bunların Türklere doğuda etkin biçimde saldırmalarının sağlanmasını önermektedir.

İmparator harekâtı karadan yürütürken Kral Philippe denizden eyleme katılacak ve halkın kendisine yardım edeceği Arnavutluk'a girecektir.

Eyaletlerindeki ayaklanma hareketlerini bastırmak isteyecek olan "Koca Türk" buralara ordusunun bir bölümünü sevk etmek zorunda kalacaktır. İmparator, ayaklanmaların ve filo harekâtının sonucunu görmeden büyük bir kara savaşı riskine girmeyecektir.

---

1 Ya da Keşiş Yohannes, o çağlarda Orta Asya'da ya da Habeşistan'da büyük bir krallığa hükmettiğine inanılan efsanevi bir Hıristiyan kraldır. Böyle bir devlet ya da böyle bir kral hiç olmamışsa da, Batı Avrupa'da yüzlerce yıl var olduğuna inanılmış ve bu örnekteki gibi ittifak planları bile yapılmıştı (e.n.).

Yazar, Hıristiyan kaptanların yetersiz niteliklerini eleştirmekte, bunların seçimine özen gösterilmesi gerektiğini şöyle vurgulamaktadır: "... Kaptan iyi, sadık, değerli ve akıllı olmalıdır." Sultan ordusunun savaşı kaybettiğini hissedince İstanbul'a ve daha büyük olasılıkla Asya'ya çekilecektir.

Yazar, bu durumda bazı Türk paşaların Hıristiyanlığı kabul edecekleri hayalini görmektedir. Ama olağanüstü bir durum olur da Türkler direnirse, Hıristiyan ordusu onların üstesinden kolaylıkla gelecektir. İstanbul ve belli başlı limanlar kuşatılacak, Adalar alınacak ve Karadeniz'e kadar çıkılacaktır. Bundan sonra Kutsal Topraklar'ı düşünmek gerekecektir; oralarını fethetmek için çok zaman kaybetmemek lazımdır, bu amaçla İran şahı ile ve Prester John'la ittifak kurulacak, ona Mısır'ın ve Arabistan'ın bir kısmıyla Afrika'nın büyük bölümünün ilhakı önerilecektir.

Bunların yardımıyla Anadolu ve Kilikya'ya doğru ilerlenecektir.

Türklerin Kızıldeniz'e ve Karadeniz'e uzanan topraklarını almak kolay olacaktır. Hıristiyan hükümdarlar Kudüs'e giderek Tanrı'ya şükranlarını sunacaklardır.

Bu Hıristiyan Konfederasyonu'na Prester John da dahil olacaktır. Sufi ise [İran şahı-ç.n.] Müslüman olmasına rağmen dost sayılacaktır; yazar onu da Katolik yapma ümidini taşımaktadır.

Daha sonraki bölümde yazar şunları tavsiye etmektedir: 1) Hıristiyan ordular Tanrı korkusuyla yaşamalı ve kilisenin emirlerine uymalıdır; 2) Orduya en az üç aylık yiyecek verilmeli ve bu sürekli olarak yenilenmelidir; 3) Düşman çok uzakta olmakla birlikte, ona karşı iyi tahkimat yapılmalıdır; 4) Deniz filosu çok dikkatli olmalı ve her zaman savaşa hazır bulunmalıdır; 5) Zaferler çabuk sağlanmalıdır; çoğu Hıristiyan asıllı olan yeniçeriler ilk inançlarına geri döneceklerdir; 6) Sadece komutanlar değil ve fakat bütün subaylar işgal edecekleri ülkelerdeki mesafeleri tam olarak bilmelidirler; 7) Venedik Cumhuriyeti Mukaddes Liga'ya katılmaya ikna edilmelidir; 8) Türklere Ermenistan'da, Suriye'de ve Arabistan'da saldıracak olan Sufi İran şahı ve Mısır'a girecek olan Etiyopya prensi "Prester John"la ittifak kurulmalıdır; 9) Hıristiyan piyade birlikleri Türk süvarileri tarafından kuşatılmamaya dikkat etme-

lidirler. Bunun için savaşta sol kanatta ırmaklar, dağlar, vadiler ya da ormanlar bulunmasına özen gösterilmelidir. Böyle bir doğal engel yoksa sol kanata mühimmatı taşıyan arabalar ve eşyalar konulmalı, bunlar da arkebüz tüfeklerini kullanan askerler tarafından savunulmalıdır; 10) Gerekli ödenek önceden hazır edilmeli; hükümdarlar tebaalarına başvurmak zorunda kalmamalıdır; 11) Kalyon kürekçilerinin hepsi Hıristiyan olmalı, bunların bir bölümü esirlerden, diğer bölümü ise esir olmayanlardan sağlanmalıdır. Esir olanlara savaştan sonra özgür bırakılacakları vaat edilmelidir.

Yazar, sonuçta Osmanlı adının yeryüzünden silineceğini ve şimdiki sultanın son sultan olacağını ileri sürmektedir.

Hıristiyan hükümdarların, Katolikler ile sapkın mezhep mensupları [Katolik olmayanlar-ç.n.] arasındaki ihtilaflar dışında, barış içinde bir arada yaşadıkları bu dönemden ve bu fırsattan yararlanılmalıdır.

25
İtalyan Projesi
(1572)

Milano'nun Ambrosiana Kitaplığı'nda bulunan, yayımlanmamış ikinci elyazması belge de bir önceki belgenin döneminde yazılmıştır. Belgenin adı belli olmayan yazarı Türkleri perişan eden İnebahtı zaferinden bahsetmekte, ertesi yıl, yani 1573'te de zafer kazanılmazsa eski zaferin etkisinin kaybolacağını eklemekte ve belgeyi Papa V. Pius'a adamaktadır. Böylece belgenin 1572 yılında yazıldığı anlaşılmış olmaktadır.

Belgenin yazarı tüm gerçek Hıristiyanların, Yunanistan'ın ve diğer baskı altındaki Hıristiyan diyarlarının kurtarılmayı beklediklerini, bu amaçla Hıristiyan hükümdarlar arasında bir ittifak yapılması gerektiğini belirtmektedir. Türklerin, Hıristiyanların şu sırada denizlerde kendilerine oranla üstün olduklarını bildiklerini, bu nedenle Adalar'ı korumaya gayret edeceklerini, İtalya'ya yakın olduğu için Mora'ya da kuvvet yığacaklarını, oraya muhtemelen 25.000 atlı göndereceklerini, bir o kadarını Yunanistan'a koyacaklarını, aynı önlemleri Makedonya'da, Anadolu'da ve Çanakkale Boğazı'nda alacaklarını bildirmekte; bu nedenle Çanakkale Boğazı'nın Avrupa kıyısına saldırılmasını ve oradan doğrudan İs-

tanbul'a gidilmesini önermektedir. Osmanlıların bütün süvarileri Mora'da, Yunanistan'da ve Makedonya'da bulunacağından Mora berzahı işgal edilmeli ve oranın uygun noktalarına iki güçlü kale kurulmalıdır.

Yazar, "Nationi e Potenttati che'l Turco protrebbe mouer contra Nui [Türkler ve bize saldırabilecek başka kavimler]" başlıklı bölümde, Hıristiyanlara karşı kimlerin Türklerle ittifak yapabileceklerini incelemekte ve Fas şerifinin "Morosko" diye adlandırılan Araplarının İspanya'yı, Sicilya'yı, Korsika'yı, İtalya'yı ve Fransa'nın güneyini rahatsız edebileceklerini, Tatarların Moskova'ya ve Lehistan'a saldırabileceklerini söylemekte ve beş eylem önerisi getirmektedir: Cezayir'in işgali ilk bakışta en kolay gözükenidir, ama ülke tahkim edilmiştir ve özellikle Fas hükümdarından yardım alabilecektir. Bu girişim tartışmalıdır ve sadece İspanya kralına yararı dokunacaktır. Kıbrıs Hıristiyanlığa çok uzaktadır ve düşmanın tam kalbindedir; oraya yerleşilmesi güç olacaktır. En pratik olanı Mora yarımadasında bir başarı kazanılmasıdır. Ama burada da birçok güçlük vardır; oradaki Hıristiyanların ancak Türkler yenildikten sonra ayaklanacaklarını hesaba katmak gerekir: "... O Rumlar zafer güvence altına alınmadan hareket etmezler." Yazar, İstanbul'un alınmasını tercih etmektedir. "Türklerin en iyi askerleri imparatorluğun dört bir yanına dağılmıştır; başkenti koruyan kaleler küçük ve zayıftır; birkaç saatlik bir savaş sonunda dirençleri kırılacaktır." Yazar daha sonra sultanın Avrupa, Asya ve Afrika'daki topraklarını anlatmakta, Türklerin 300 yılda tarihin en güçlü devletini kurmuş bulunmaları karşısında hayranlığını belirtmektedir. "Bununla birlikte, Hıristiyanlar birleşirlerse, Türkler direnemeyeceklerdir," diyen yazar, Hıristiyanlar arasındaki görüş ayrılıkları ve Türk imparatorluğuna komşu olmayanların aldırmazlıkları karşısındaki üzüntüsünü anlatmaktadır. Birlik konusunda ümitsizliğini dile getiren muhtıra yazarı her Hıristiyan bölgenin durumunu teker teker şöyle incelemektedir:

Ne Moskova knezinin ne de Lehistan kralının katkısına güvenilebilir. Avusturya zayıftır ve Macaristan'ın kendisine kalan bölgelerini güç koruyabilmekte-

dir; güçlü Almanya onun yardımına gelmeseydi tüm toprakları Türklerin eline geçmiş olurdu. Fransa sürekli olarak Avusturya tahtıyla kavgadadır, ayrıca din ayrılıkçılarıyla başı derttedir. İngiltere, İskoçya, Danimarka ve İsveç çok uzaktadırlar ve papayı artık dinlememektedirler. Geriye, Hıristiyan adının gerçek temsilcisi ve İsa'nın gerçek koruyucusu İspanya kalmaktadır. Portekiz kralı da atalarının örneğini izlemektedir. Doğu'da Türk'ün en korktuğu gerçek düşmanı Sufi'dir [İran şahı-ç.n.], ama onun da topu ve parası yoktur. Gürcüler kendilerini iyi savunabilirler, ama Türklere saldıracak güçleri bulunmamaktadır. Araplar birleşebilseydiler Mısır ve Suriye'yi Türklerden alabilirlerdi. Etiyopya kralının büyük gücüne güvenilebilir, ama onun da gemileri ve ateşli silahları yoktur. Libyalı Arapların ve tüm Afrika'nın topu tüfeği yoktur ve birlik içinde değildirler. Fas kralı komşularından korkmakta ve kendi evini tehlikeye düşürme korkusuyla, uzaklarda maceraya atılamamaktadır. Venedikliler Türklerin komşuları olarak ve onlardan çok zarar gördükleri için Türklerin kendilerine ihsan ettiği barışı korumaktadırlar.

İttifak ancak Hıristiyanlar arasında yapılabilecektir; bu durumda İspanya ve Portekiz krallarının birleşmesinden ve Türklerin düşmanları ile rakipleri ayaklandıkları zaman Türk imparatorluğuna denizden ani baskın yapmalarından başka umut kalmamaktadır; ya da ayaklananlara silah ve top yardımı yapılacaktır.

Aslında yeterli sayıda denizciye ve gemiye sahip olsaydı İstanbul'a Moskova knezinden daha iyi saldıracak kimse bulunmamaktaydı. Bununla eşzamanlı olarak, "Çerkes halkları ve Gürcüler Doğu Anadolu'ya ve Trabzon'a saldırarak önemli katkılar sunabileceklerdir." Hıristiyanların katkısıyla sağlanacak para, papa nezdine yatırılacaktır. Muhtıranın yazarı, amacın yüceliği göz önünde tutularak, istisnasız herkese zorunlu askerlik görevi getirilmesini önermekte, papazların ve keşişlerin gönüllü olarak kutsal savaş için askere yazılmalarını istemektedir.

26
Yüzbaşı La Noue'nun[1] Projesi (1587)

"Demir Kollu" lakaplı Yüzbaşı La Noue Fransa Kralı IV. Henri'nin yoldaşı ve arkadaşıydı. Ünlü Montaigne, La Noue için, "Yüce bir savaşçıydı, ayrıca iyiliği ve yumuşaklığıyla temayüz etmiştir... Zamanının mümtaz şahısları arasında sayılmalıdır," demiştir. 16. yüzyılın sonunda Doğu Hıristiyanlarına yönelik bir merhamet dalgası oluşmuştu. 1573'te Venedik Büyükelçisi Barbaro Osmanlı İmparatorluğu hakkında şu tabloyu çiziyordu:

> Eğer bu mecliste yeterli zamanım olsaydı, gördüğüm iki yüz bin diyar arasında Trakya'nın, Sırbistan'ın, Yunanistan'ın, bir zamanlar sanatları, bilimleri ve

1 La Noue 1531 yılında doğmuş, 4 Ağustos 1591 tarihinde ölmüştür. Amiral Colligny'nin yaveriydi. Moncontour Savaşı'nda tutsak olmuş 1569 yılında özgürlüğüne kavuşmuştur. 1571 yılında Luçon kentini almış, ancak sol kolundan yaralanmış, kolunun kesilmesi gerekmiş ve yerine atının dizginlerini takabilmesi için bir çengel konulmuştur. Demir Kollu (*Bras de fer*) lakabı buradan gelmektedir. Lamballe Savaşı'nda ağır yaralanmıştır. Yüzbaşı La Noue Fransa Kralı IV. Henri'nin yoldaşı ve arkadaşıydı. Ölümünü öğrenen Kral IV. Henri, "Sadece büyük bir savaşçıyı değil, iyi bir insanı da kaybettik," demiştir. Bkz. Hauser, *François de la Noue*, Paris, 1892. I. Amirault, *Vie de la Noue* [La Noue'nun yaşamı], Leyde, 1661; Séguer, *Notice sur la Noue*, Strasbourg, 1854.

sivil değerleri simgeleyen o soylu kentlerinin içinde bulundukları acıklı durumu size anlatabilseydim, eminim ki sözlerim gözlerinizden yaşlar akıtırdı.[1]

Discours politiques et militaires [Siyasal ve askeri söylevler] başlığı altında ilgi çekici bir kitap yazan ve yapıtı 1587 yılında yayımlanan La Noue, Türklere karşı ittifak kurulmasını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimini önermiştir.

La Noue, "Hıristiyan hükümdarların İsa'nın adının baş düşmanları Müslümanlarla yaptıkları ittifaklar kendilerine hep felaket getirmiştir ve Müslümanlarla hiç yakın dostluk kurulmaması gerekir" başlığını taşıyan 21 sayılı bölümde (s. 435-455), Doğu'daki Ortodoks Hıristiyanların Türklere her ne olursa olsun direnmekte çektikleri güçlükleri anladığını belirtmekte ve şöyle demektedir: "Eflaklılar, Moldavyalılar, Transilvanyalılar ve Esklavonlar [Makedonya'da yaşayan Rumenlere verilen ad-ç.n.] daha da ileri gitmeye zorlandılar zira bunlar, Türklerin kızgınlığından ve zulmünden korktukları için onların esareti altına girmişti ve kendilerini savunma olanakları yoktu; bu nedenle onlara büyük merhametle yaklaşılmalıdır." La Noue bu bölümü Kral IV. Henri'nin Doğu Hıristiyanlarının kaderlerini düşündüğünü teyit ederek bitirmiştir. "Böylece şu sonuca varıyorum ki, iyi bir fırsat çıktığı ve kralımıza, onun devletine karşı saldırı yapılmayacağı güvencesi verildiği takdirde, sanırım, kendileri de atalarının değerlerinden sapmayacak ve ihtiyatlılıkla ya da aşırı cesaretsizlikle suçlanmayacaktır." Filhakika daha sonraki bölümlerde ve Sully'nin Projesi olarak tanınan ünlü IV. Henri planını inceleyeceğiz.

Yazarın kitabının 22 bölümü "Hıristiyan hükümdarlar bir araya gelirlerse Türkleri Avrupa'dan dört yılda kovabilirler" başlığını taşımaktadır. Bu bölümünde yazar aynı dönemde yaşayanların iyimserliğini paylaşmaktadır. Oysa Türk imparatorluğunu küçültebilmek için dört değil, yüz kere dört yıl gerekmiştir! Kitabının bu bölümünde La Noue, tarihçi Guichardin'e gönderme yapmakta ve Osmanlı İmparatorluğu'na saldırı için bir plan önermektedir:

---

1 Arm. Baschet, s. 227.

Macar ve Leh süvarilerin refakatinde yola çıkacak olan imparator, Tuna yoluyla Bosna'ya (eskiden buraya Mysie denirdi) gidecek, oradan Trakya'ya geçecek ve İstanbul'a doğru ilerleyecektir... Fransa kralı, Venedikliler ve diğer İtalya senyörleri, İsviçreli piyadelerin eşliğinde Brindisi limanından Arnavutluk'a geçecekler (bu rahat ve çok kısa bir geçiştir), Hıristiyanlarla dolu olan ve başkaldırmaya çok hazır durumda bulunan Yunanistan'ı işgal edeceklerdir. İspanya, Portekiz ve İngiltere kralları Kartagena ve civar limanlarda filolarını bir araya getirecekler ve İstanbul'a saldırabilmek için Gelibolu'ya gideceklerdir. Papa da yüz büyük kadırgayla bu yolu izleyecektir.[1]

Kitapta, Eflak, Boğdan ve Transilvanya'da yaşayan ve La Noue'nun ciddi bir biçimde destek almayı beklediği Rumenler konusunda da çok ilgi çekici bir bölüm var:

"Kış aylarında, Macaristan tarafında, Osmanlı uyruklu olmakla birlikte çok az zaman önce çektikleri acılar nedeniyle Türklerin büyük düşmanı olan Eflaklılarla ve Boğdanlılarla görüşmek ve onları silahlandırarak Hıristiyan güçlerine katılmalarını sağlamak ve başka yararlı hareketlere geçirmek lazımdır. Transilvanyalılar da Türklere vergi ödeyen uluslardır; onları da kolayca harekete geçirmek mümkündür; çok yararları olur" (s. 525).

La Noue bir araya getirilecek olan bütün bu kuvvetlerle dört yıllığına kahramanca sefere çıkacak, haritaların İstanbul'a giden en kısa yol olarak gösterdiği Bulgaristan'ın en büyük kenti Sofya üzerinden ilerleyecek, birbiri ardına Filibe'yi, Edirne'yi ve nihayet İstanbul'u ele geçirecekti.

Ancak, kolayca ele geçirilecek bu güzel yerlerin paylaşımına gelince, La Noue ya ihtiyat ya da kötümserlik nedeniyle, "pastayı paylaşabilmek için elimize geçmesini bekleyelim ve şimdiden boşuna konuşmayalım" demiştir. Yazar, böyle bir sistemin tehlikelerini görmeyecek kadar saf değildir ve alaylı biçimde şunu eklemektedir: "Sadece fetihler konusunda uyuşma bulunacağını, taksim konusunda ise görüş ayrılığı çıkacağını düşünmek gerekir." Bu değerlendirmenin haklı yönleri vardır; tarihte müttefikler arasında, önceden usulüne uygun anlaşmalar imzalanmış olsa bile paylaşma sırasında bozuşma olduğu görülmüştür.

1 Bu seferi Papa X. Leo önermişti; papanın filosu Ancona'dan yola çıkacaktı.

La Noue'nun projesi, zamanında çok yankı yaratmıştır. Daha ilerde göreceğimiz gibi Turenne ve hatta Chavigny adları altında yeniden gündeme gelmiştir.

27
René de Lusigné[1] Projesi (1588)

Alymes ve Montrozat senyörü olan René de Lusigné, La Noue'dan bir yıl sonra, *Histoire de l'origine, progrés et déclin de l'Empire des Turcs* [Türklerin imparatorluğunun kökeni, ilerlemesi ve çöküşü][2] adlı kitabını yazmıştır; bu yapıtta Türklerin Avrupa'dan kovulması hususunda ısrarcıdır. "Hıristiyan Şövalyelere Çağrı" adlı metninde şöyle der:

İmansız Türk'ün zorbalığının alevleri en yakın komşularımızın mallarını, evlerini, kanlarını ve hayatlarını tüketirken kollarınız bağlı durmanız mı gereki-

---

1 René de Lusigné 1553'te doğmuştur. Savua'lı bir aileye mensuptur. Torino Üniversitesi'nde öğrenim görmüş, imparatora hizmet etmeye giden Mayenza dükünü izlemiştir. On yıl sonra Savua'ya dönmüştür. 1582 yılında yapılan müzakerelerde Fransa Kralı III. Henri onu görevlendirmiş, daha sonra da Paris'e büyükelçi olarak atamıştır. 1602 yılında Lyon anlaşmasını imzalamış ve gözden düşmüştür. Daha sonra Fransa'ya yerleşmiş ve 1615 yılında ölmüştür. Fransızca ve Latince pek çok eser yazmıştır.

2 Paris, 1614. İngilizceye John Finet tarafından *The Beginning* başlığıyla çevrilmiş ve Londra'da 1606 yılında yayımlanmıştır. Latincesi Jacques Gender Heroltzberg, tarafında Frankfurt'ta 1609 yılında *De Augmento*... başlığı ile yayımlanmıştır.

yor? Ve bana gelince, barbarların elinde tutulan zavallı esirlerin dileklerine arka çıkarak, haklarınızı yüceltme sözü veriyoruz, kutsal kararlarınızı mutlu bir sonu eriştirmesi için Tanrıa'ya dua ediyoruz; Tanrı cesaretinize yardımcı olsun ve sizi sonsuza dek kutsasın.

Bu çağrısına gelebilecek itirazları öngörerek, kitabının üçüncü bölümünün, dördüncü kısmında, "Raisons pour lesquels les ligues entre les Princes chrétiens, se trovent ordinairement de peu d'efficace [Hıristiyan hükümdarların aralarında yaptıkları ittifakların genelde az etkili olmasının nedenleri]" başlığı altında şunları yazmıştır:

Onur kaygısı, çoğu kez çıkar bahanesinin ardında kaybolmaktadır; sadece çıkarlara bağlanıyoruz. Türklere karşı birlikte savaşan Hıristiyan hükümdarların çıkarları birbirlerinden farklı olduğundan, ortak düşmanları bir olsa da karar ve çıkarları farklı olmaktadır.

Papa III. Paulus, İmparator V. Charles ve Venedik arasında 1537 yılında kurulan ittifakı eleştiren Lusigné, politik incelikle, ama sarih bir şekilde, anlaşma yapma görevini üstlenenlerin üzerinde durmaları gereken düşünceleri şöyle dile getirmiştir:

İttifakı yapacak olanlarla barış sırasında ve rahat dönemde temas edilmelidir ki, ortaklar acil bir tehlikeyle karşılaşınca değil, önceden, isteyerek ve gönül rahatlığıyla karar verebilsinler (s. 268).

Lusigné, stratejik açıdan, saldırının karadan değil denizden yapılması hakkında Sanuto'nun görüşlerini paylaşmaktadır.

Türk'e denizden saldırmak, karadan saldırmaktan çok daha kolaydır (s. 284).

La Noue gibi Lusigné de başarı kazanılması halinde Osmanlılardan alınacak yerlerin paylaşılma biçimini tartışmaya açmamaktadır. Türklerin çöküşe gittiğini ve Osmanlı İmparatorluğu'nun iç nedenlerle yıkılacağını düşünmektedir. Savoie dükünün büyükelçi-

si, bu konuda, çok uzun zaman önceden Türk imparatorluğunun başına gelecekleri öngörmüştür.

Tarihçi L. Drapeyron, Lusigné'nin projesinin iyi belirlenmiş bir uygulama planı bulunmadığı için büyük başarı kazanamadığını yazmıştır.[1]

1 "Un projet de conquete de l'Empire ottoman aux XVI et XVII siecles [16 ve 17. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun fethi hakkında bir proje], *Revue des Deux Mondes* (Kasım 1876).

28
Papa VIII. Clement'in[1] Projesi (1594-1560)

Tarihçi Ranke, bu papanın erdemini, dindarlığını, örnek yaşamını, sade, süssüz alışkanlıklarını övmekte, "... çalışmayı severdi ve çalışmak için gereken gücü hep bulabilen bir tabiata sahipti"[2] demektedir. Papa tahtına oturur oturmaz İmparator Rudolphe'a imansızlara karşı savaş çağrısı yapmıştı.[3] VIII. Clement, Doğu'ya Hıristiyanları Türklere karşı ayaklanmaya çağırmak amacıyla çok

---

1 Asıl adı Hippolyte Aldobrandini idi. 24 Şubat 1535 tarihinde doğmuştur. 19 Ocak 1592 tarihinde papa seçilmiş, 3 Mart 1605 tarihinde ölmüştür. 17 Eylül 1595 tarihinde Fransa Kralı IV. Henri'ye ölümünden önce son duasını etmiştir. Roma'da Doria Kitaplığı'ndaki elyazmaları arasında, IV. Henri'nin elyazısıyla yazılmış, Hıristiyanlar arasında Türklere karşı ittifak konulu kırk yedi mektup bulunmuştur.

2 *L'histoire des papes* [Papaların tarihi], c. II, s. 345.

3 Mathaus-Voltolini, s. 309. "Sert biçimde silaha sarılıp, düşmana yönelmiştir." A. du Chesne Papa VIII. Clement'in Türk düşmanlığı çabasını şöyle anlatıyor: "Hıristiyanlığın ve Hıristiyan inancının ölümcül düşmanı Kostantiniye tiranının yenilmesi kadar onu heyecana ve gayrete sevk eden hiçbir şey yoktu. Savaşa devam etmesi için İmparator II. Rudolphe asker ve para yardımı yaptı. Transilvanya Prensi Sigismund'u kışkırttı. Adı geçen, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Doğu'da İsrail yurdunun [tapınağının-ç.n.] duvarı gibi, yerle bir edilmesine karşı çıkmaktaydı ve Moldavyalılar ile Eflakların aynı yönde davranmasını sağlamak arzusundaydı."

sayıda misyoner ve dini temsilci gönderme gayretiyle öne çıkmıştı. Bundan sonraki bölümde, Cumuleo'nun Babıâli'ye karşı İranlıları, Transilvanyalıları, Kazakları, Boğdanlıları, Eflaklıları ve Bulgarları bir araya getirme görevini nasıl yerine getirdiğini göreceğiz.

Papa VIII. Clement, Mısır'a Cervia Piskoposu Camillo Caetani'yi göndermişti. İskenderiye patriği kendisine yapılan önerilere, Papa'nın huzuruna kabul edilen iki büyükelçi göndererek yanıt verdi. Papa 1592'de Prag'a Crempne Papazı Soeziano'uyu ve 1593'te Kardinal Madruzzo'yu yolladı, Lehistan'a San Severo papazı Malaspina'yı gönderdi. Lübnan'a Jezüit papazları Fandini ve Bruno'yu sevk etti. 1596'da Rus patriklerinin saygılarını sunmak üzere Roma'ya yolladıkları iki temsilciyi, Hypalus de Wolodimir ile Cyrille Terlesszki'yi kabul etti. General Aldobrandini,[1] Türklere karşı giriştiği savaşta (1595) Rudolphe'a yardıma koştuğu zaman, onun hatırasına bir madalya bastırdı. 4 Eylül 1600 tarihinde İspanya kralına yolladığı bir mektupta İran şahı nezdindeki girişimlerinden söz ediyordu. 24 Eylül 1600 tarihinde İran'a Costa ve Diego di Miranda adlı keşişleri yolladı; aynı yılın Mayıs ayında Roma'ya gelen iki İranlı sefiri kabul etti.

VIII. Clement, 1594 yılında Kral Sigismund Bathori nezdine Cervia Piskoposu Visconti'yi yolladı. Bütün bu misyonların amacı, prensleri ve imparatoru Türklere karşı silahlı mücadeleye davet etmekti.[2] Belgrad kenti bir kez alındıktan sonra, tüm tarafların Türklere karşı ayaklanmaya başlayacaklarını[3] umuyordu. Lehistan'daki Vatikan temsilcisine gönderdiği 10 Haziran 1595 tarihli talimatta, Türklerin zayıf durumda bulundukları hakkında İstanbul'dan aldığı haberlere değiniyor ve "... ağacı devirmeye yardım etmelerini istiyor ya da en az ağaç düşünce odununu toplamaya gitmezlerse, bunun ayıbının Lehlilerin adlarının üzerinden ebediyen silinmeyeceğini" bildiriyordu.[4] Papa, İtalya'da da Amalia papazı Monsenyör Graziani ile Monsenyör della Cervia'nın dip-

---

1 Bu zat papanın uzaktan akrabasıydı; Kardinal Pietro Aldobrandini'nin yeğeni ile evlenmişti.

2 *Documente Hurmuzaki*, c. III, s. 391.

3 *A.g.e.*, s. 394.

4 *A.g.e.*, s. 107.

lomatik yeteneklerinden yararlandı. Caserta'yı imparator nezdine ve Lehistan ile Transilvanya'ya göndererek, Türklere, "insanlığın ve Tanrı'nın düşmanı olan Osmanlı zorbası"na savaş açılmasını istedi.[1] Başında Papa J.Fr. Aldobrandini'nin yeğeninin bulunduğu başka bir heyet İspanya'ya gönderildi (19 Kasım 1593 tarihli belge).

10 Kasım 1595 tarihinde İstanbul'daki büyükelçisi Breves'e bir mektup yazan IV. Henri şöyle diyordu:

> Aziz papa hazretlerinin teklifleri konusunda kendi çıkarlarımı düşünmem lazım; kendileri beni takdis ederek onurlandırdılar ve bütün Hıristiyan hükümdarların senyöre (sultana) karşı silahlarını çevirmelerini teminen, beni İspanya kralıyla uzlaştıracaklarını duyurdular.[2]

Papa VIII. Clement, en uzaktakiler ile en uzlaşmaz görünen ülkeler dahil her yere Katolik misyonlar yollamaktaydı. Büyükelçi de Villeneuve, 17 Temmuz 1732 tarihinde şöyle yazmıştı: "Peder Cardi, Baron Vigoureux'e, 1592 yılında, VIII. Clement'in papalığı döneminde, Moldavya'daki (Hıristiyan) misyonlarının, Kaymakam unvanlı bir amirin başkanlığı altında, Saint François tarikatı papazlarına tevdi edileceğini söyledi."[3]

Romanya ülkeleri Papa VIII. Clement'i çok ilgilendirmekteydi. 12 Ekim 1598'de Eflak Prensi Michelle Brave'a bir mektup yazarak onu Katolikliği kabule davet etti.

> Te interea efficaciter hortamur ut le ad Ecclesiam catholicam Romanam, quae est columnaet firmammentum veritatis toto ex animo aiungas.[4]

---

1 Vatikan Arşivi, Nonslara talimatlar, n. (239) 36.

2 *Documente Hurmuzaki*, Ek I, c. I, s. 114. IV. Henri ordularını Avusturya ordusuyla birleştirseydi Papa VIII. Clement'in Batı güçlerini Doğu'ya karşı yeni bir Haçlı seferi başlatmak amacıyla bir araya getirebilme düşü gerçekleşecekti. Papa bu yönde çalışmaktan hiç vazgeçmedi. Henri Vervins barışından hemen sonra, daha önce Fransızların yaptığına benzer şekilde İstanbul'a karşı bir sefer başlatmak amacıyla, yakın zamanda Venedik'e gelmek için gemiye binmeyi ümit ettiğini Venediklilere yazdı (Ranke, c. II, s. 497).

3 *Documente Hurmuzaki*, s. 481.

4 *A.g.e.*, c. VIII, s. 200.

Tarihçi Ranke'nin yazdığına göre papa, IV. Henri Avusturya ile ittifak yaparsa, Batı'nın güçlerini bir araya getirerek Doğu'ya yönelik yeni bir Haçlı seferi başlatmak istiyordu.

Papa, imparator nezdinde çok sayıda ısrarlı girişimde bulundu. Önce 5 Temmuz 1594'te Monsenyör Doria'yı Viyana'ya gönderdi. Üç ay sonra, Lottario Contu Duca di Poli'yi 3 Ekim tarihli bir talimatla yeniden Viyana'ya yolladı.[1] Nihayet, 1600 yılında yeniden Raymond della Torre'yi (Thurn) temsilcisi olarak imparatora gönderen papa, adı geçenin Türklere karşı bir ittifaka katılmasını müzakere etti. Arşidük Mathias'ın Viyana'dan imparatora yolladığı 20 Ocak 1600 tarihli bir mektupta, papanın yaptığı önerilerle ilgili bilgi vermekte ve bu konudaki görüşlerini açıklamaktadır. Bunları tarihçi Nicolae Jorga'nın[2] kitabından özetliyorum:

Hıristiyanları birleştirmek ve imansızları birbirlerinden ayırmak, bu iki grubun arasında oluşmuş bulunan bağları kırmak lazımdır. İttifakın (Hıristiyan Ligi) kurulması şayan-ı arzudur ve günün koşulları bu açıdan son derece uygundur, ancak ihtiyatı elden bırakmamak lazımdır.

Arşidük sekiz noktada görüş bildirmiştir:

1) Hıristiyan Ligi sadece birleşmenin sağlayacağı büyük kudret nedeniyle değil, fakat bu birliğe mensup üyelerin birbirlerine saldırmalarını önlemek için de herkese açık genel bir ittifak biçiminde hayata geçirilmelidir. İttifakın gizli bir dinsel amacı olmadığı konusunda herkesi ikna etmek lazımdır; Protestanlar, kendilerini yatıştırmak amacıyla lige alınmalıdır.

2) İmparator çifte kimliğini koruyarak birliğe üye olmalıdır.

3) Memnuniyetsizlikleri önlemek için Avusturya hanedanlığının elektörlerine ve üyelerine danışmak lazımdır.

4) Saldırı şartları olanaklara göre ayarlanacaktır; duruma göre, bir ordu Yukarı Macaristan'ı işgal edecek ve Eflak'ın imdadına koşacaktır; ikinci bir ordu Aşağı Macaristan'ı işgal edecektir; üçüncü bir ordu Hırvatistan'ı, Bosna'yı ve (*Windischlandt*'ı) Slavonya'yı alacaktır. Ligin diğer üyeleri filolarını tahsis edeceklerdir. Venedik-

---

1 *A.g.e.*, c. III, s. 397-403.

2 *A.g.e.*, c. XII, s. 631.

liler yardım vaadinde bulunmuşlardır. Ancak onlar kendi başlarına hareket edeceklerdir, bundan da Kıbrıs ve Dalmaçya konusunda art fikirleri bulunduğu anlaşılmaktadır; Avusturya'ya ait yerlerin onlara verilmesi kabul edilmeyecektir.

5) Hıristiyan ittifakı en az beş yıl süreli olacaktır. Savunma konularında dayanışma içinde bulunacaktır. Son kararı verecek bir *Consisterium* oluşturulacak, bunun kararları nihai olacaktır.

6) Moskovalılardan, İranlılardan, Gürcülerden, Keşiş John'dan[1] Rumlardan, Arnavutlardan, Raguzalılardan, Lehistan'dan Eflaklılardan ve Boğdanlılardan yardım istenecektir.

7) Müzakereler Roma'da yürütülecektir, ama, zamana gereksinme vardır.

8) İmparator, kendine bağlı devletlerin görüşlerini aldığını, ümitli olduğunu, Türklerle barış yapmak niyetinde bulunmadığını, ancak parasının çıkışmadığını bildirmek amacıyla Roma'ya bir büyükelçi göndermelidir; imparator mali destek talep etmektedir. Filonun bir bölümü bu yıl tahsis olunmalıdır. Ayrıca dost kardinallere mektup yazılmalı ve imparatora sıcak bakan İspanya kralıyla ilişkiler güçlendirilmelidir.

Diğerleri gibi papanın etkisinde kalan Arşidük Mathias'ın ihtiyatlı bir olumluluk taşıyan görüşü böyleydi.

Papa VIII. Clement, dinsel inancı yeniden alevlendirme rolünü, güven içinde, inançla ve heyecanla yerine getiriyordu. Türkler, papanın ne derecede tehlikeli olduğunu iyi biliyorlardı. İstanbul'daki eski Venedik büyükelçisi Lorenzo Bernardo 1592 yılında Venedik Senatosu'na şöyle diyordu: "*Verso il Pontifice il Gran Signore ha odio immortale, non solo per essero capo della nostra e a lui contraria religione, ma per esser solo e proprio instrumento di unir contra di lui tutta la cristianite*"[2] [Sultan, papanın Hıristiyan dinini kendisine karşı tüm Hıristiyanlığı birleştirici bir unsur olarak kullanmasından korkuyordu]. Papa Türklere karşı kurulacak ittifaka öylesine bel bağlamıştı ki, 1600 yılındaki Kardinaller Meclisi'nde,

---

1 III. David, Etiyopya kralıydı, Keşiş ya da Papa Yohannes adıyla tanınmaktaydı.

2 Alberi, *Relazioni degli Ambasciatori veneti* [Venedik büyükelçilerinin raporları], Firenze, 1840-1863, Jorga tarafından yayımlanmıştır, s. 382.

İtalya'daki iç mücadelelerin Osmanlı İmparatorluğu'na yapılacak saldırıyı engelleyeceğini düşünerek ağlamıştı. Della Torre bu hususu imparatora yazdığı 9 Eylül 1600 tarihli bir raporda belirtir.[1]

1601 yılında Macaristan'da, Duc de Mercæur ile General Aldobrandini'nin başarısızlıkları ve daha sonra arka arkaya ölmeleri papayı acı biçimde etkilemiş ve onu Türklere karşı IV. Henri'ye yeni bir çağrı yapmaya sevk etmişti. Roma'daki Fransa Büyükelçisi Philippe de Béthune'den, Mareşal Biron'un Mercoeur dükünün yerine geçmesini talep etti. Hem papa, hem de Kardinal Pallavicini IV. Henri'ye imparator seçilmesinin mümkün olabileceği umudunu verdiler: "... Böylece imparatorluğu Avusturya hanedanının elinden almak ve miras yoluyla intikalini önlemek mümkün olabilirdi."[2] Ama IV. Henri, sultanla arasındaki ittifakı açıkça bozmak istemiyordu; ancak, papayı kırmamak için Rudolphe'a yazdı ve İstanbul'daki büyükelçisi de Breves'i sultan nezdinde girişim yapmakla görevlendirdi. İmparator yanıt vermeyince kral da artık bu konuya karışmayacağını söyledi. Papa Haçlı seferini düzenleyebilmek için Fransa ile İspanya arasında sürekli bir barış kurulmasını istiyordu. İspanya Türklere karşı yürümeye hazırdı. Ancak, tam bu sırada, Fransa Kralı IV. Henri, kendisine karşı İspanya'nın Paris'teki büyükelçisi Taxis tarafından bir komplo düzenlendiğini öğrendi; bu komplonun başoyuncusu Kral IX. Charles'ın evlilik dışı oğlu, Auvergne Kontu Charles de Valois idi. Adı geçen kralın metresi olan Verneuil Markizi Henriette d'Entragues'ın ana bir kardeşiydi. IV. Henri bu konuda Béthune'e yazdığı bir mektupta İspanyolların sinsi dolaplarını daha fazla kabul etmenin olanaksız olduğunu söylemekteydi.[3] Papa VIII. Clement, Kral III. Philippe'in bu davranışını kınadı; ancak papanın artık Fransa kralından sultana karşı İspanya kralıyla ittifak yapmasını isteyemeyeceği belli olmuştu.

Bu bitmez tükenmez girişimler ve Hıristiyan hükümdarlarla yapılan sabırlı müzakereler, Papa VIII. Clement'e yetmiyordu.

---

1 Viyana İmparatorluk Arşivi, c. I, s. 162; *Documente Hurmuzaki*, Ek I, c. XII, 1903. Jorga tarafından yayımlanmıştır, s. 631.

2 Abbé R. Conzard, *Une Ambassade a Rome sous Henri IV (1601-1605)* [IV. Henri döneminde Roma'da büyükelçilik 1601-1605], 1900, s. 205.

3 *A.g.e.*, s. 213.

Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nu en önemli desteğinden yoksun kılarak kalbinden yaralamak istedi.

Asıl adı Scipione Cicala olan ünlü [Cağaloğlu] Sinan Paşa,[1] önce zorla Müslüman yapılan, sonra da inançlı biçimde Müslüman kalan bir İtalyan dönmeydi; babasıyla birlikte esir düşmüş ve birlikte İstanbul'a götürülmüştü. Papa, Sinan Paşa'nın akrabaları Cizvit papazları Antonio ve Vincenzo Cicala aracılığıyla kendisini Katolik dinine avdet hususunda ikna etmeyi düşündü.[2]

Rinieri bu konuda şimdiye kadar neşredilmemiş garip belgeler yayımladı.[3] Cicala'nın annesi Lucrecia, Sinan Paşa'yı Messina'da 1598 yılında görmüş ve Hıristiyanlığa dönmesi için yalvarmıştı. Lucrecia daha sonra durumu yeğenlerine anlatmış, onlar da papaya yazmasını salık vermişlerdi. Papa 28 Kasım 1598 tarihli cevabında Lucrecia Cicala'yı tebrik etmiş ve sadrazamın sadece annesine değil, ikinci anası olan Katolik Kilisesi'ne dönmesini ümit ettiğini bildirmiştir.[4] Bu arada papa, Rahip Antonio Cicala'yı Avusturya arşidüküne ve daha sonra İspanya Kralı III. Philippe'e göndermiştir. Sinan Paşa'nın kardeşi Carlo Cicala, Nakşa (Naxos) adasında hükümet etmekteydi, hatta Eflak ile Boğdan tahtına geçme ümidini taşımaktaydı.[5]

---

1 Sinan Paşa'nın çok önemli bir konumu vardı. Kral IV. Henri kendisine 7 Temmuz 1582 tarihinde kapitülasyonların yenilenmesi için şöyle yazmıştı: "Çok ünlü ve büyük senyör, Büyükelçi Germiny pek çok mektubunda yüksek erdem ve yetenekleriniz nedeniyle sultan nezdinde işgal ettiğiniz yerin önemini bize bildirmiştir (*Documente Hurmuzaki*, c. III, s. 70). Bu ünlü Türk generali Calugareni'de Eflak Voyvodası Mihail tarafından püskürtülmüştür. İstanbul'daki Fransa sefiri 17 Eylül 1595'te Kral IV. Henri'ye yazdığı bir mektupta, "Sinan'ın bir mızrakla alnından yaralandığını, kan kaybettiğini ve bir dişinin düştüğünü" bildirmektedir. *A.g.e.*, s. 113; Marco Venier Venedik doçuna yazdığı 5 Şubat 1596 tarihli bir mektupta Sinan Paşa'nın imansız ve şeytan ruhlu olduğunu bildirmektedir (*Documente Hurmuzaki*, c. III, s. 50).

2 *Discorso del Clar-mo Antonio Thiepolo riytornato di Constantinopoli, L'anno 1576, Baiolo a Baiazet elpoi Amb.re residente a Gregorio XIII Papa sopra le forze del Turco* [Belçika Kraliyet Kitaplığı Elyazması II 5193].

3 *Clementi VIII e Sinan Pascha Cicala*, Roma, 1898, s. 221.

4 *A.g.e.*, s. 35.

5 Venedik doçuna Marche Zane Cav. Balyos'un 16 Ocak 1594 tarihli raporu (*Documente Hurmuzaki*, c. IV, 2. Bölüm, s. 175). Carlo Cicala Eflak tahtına kendisi geçemeyince 36 yıl sonra Eflak ve Boğdan tahtını oğlu için talep etmiştir (Giovanni Capello'nun Venedik doçuna 13 Ekim 1630 tarihli raporu; *a.g.e.*, s. 451).

Cicala (Sinan) Paşa'nın Hıristiyanlığa dönmesi projesi, Nakşa adasında görüşülmüştür. Papa VIII. Clement, 8 Mayıs 1600 tarihli iki mektupla Carlo Cicala'yı bu hassas konuyla görevlendirmişti. Ama Latinlere karşı duydukları nefret nedeniyle, kendi arzularıyla Babıâli'ye katılan Nakşa adası dükalığına 1600 Mayıs tarihli bir iradeyle Carlo Cicala getirilince, Sultan [III.] Mehmet onu, annesini yanına alma mecburiyetinde bırakmış oluyordu. Sinan Paşa Cicala'nın annesini de İslam dinine geçirmeye çalıştığı sanılıyor; böylece kimin kimi ikna etmeyi başaracağı görülmüş olacaktı. Ancak annesine olan sevgisinin onu kendi yanında görmeye yönelttiği daha muhtemel sayılıyor.

Mitolojide Ariadne'nin adası olarak bilinen Nakşa adasında buluşan Sinan Paşa Cicala, kardeşi Carlo ile Cizvit papazı Vincenzo Cicala, Papa VIII. Clemens ile İspanya Kralı III. Philippe'in teklifini müzakere ettiler. Bir yıl sonra papa, Rahip Antonio Cicala'yı Madrid'e yolladı. Papa, Katolik dinine dönecek olan Sinan Paşa Cicala'nın yardımıyla Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak için İspanya kralının yardımını talep ediyordu; amacı İstanbul'a bir Hıristiyan hükümdar yerleştirmekti. Bu hükümdarlık veraset yoluyla babadan oğula intikal edecek ve Osmanlı tebaası olan halklar Katolik yapılacaktı. Sinan Paşa Babıâli'ye karşı ayaklanırsa papa ona İspanya kralının ve diğer Hıristiyan hükümdarlarınkine ek olarak kendi kadırgalarının ve diğer askeri ile dini kuruluşların yardımlarını da vaat etmekteydi. Kral III. Philippe, Sinan Paşa'ya yazılı olarak, sultandan kurtaracağı İstanbul dahil tüm toprakları bırakmayı vaat etmişti. Bunun istisnası, İspanya kralına tahsis olunacak Kudüs, Atina ve Neopatria Dükalığı ile imparatora verilecek olan Macaristan ile Transilvanya idi. Görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu tam anlamıyla paylaşılıyordu. Papa Clement bu kararları onaylamıştı.

Müzakereler bu şekilde sonuçlanınca, Papa VIII. Clement, Sinan Paşa Cicala'ya 5 Nisan 1603 tarihinde iki mektup gönderdi. Bu mektuplar "Dilecto filio Scipioni Viro Cicadea"ya hitaben kaleme alınmıştı.[1] Birinci mektupta Sinan Paşa'nın Türk eyaletlerini

---

1 Vatikan Gizli Arşivi, no: 57, s. 57.

kendisine almasını ve bunları Katolikliğe geçirmesini onaylıyor, bu konuda İmparator Rudolphe ile İspanya kralıyla anlaştığını ve bunların kendisine silahla yardım edeceklerini teyit ediyor, Sinan Paşa'dan istediği tek şeyin Katolikliğe geri dönmesi olduğunu belirtiyor ve kendisini geçmişteki günahlarından aklıyordu. İkinci mektupta, Sinan Paşa'nın Katolik Kilisesi'ne geri dönme kararını hatırlatıyor, Sinan Paşa sultan ile isyan eder etmez, imparatorun İspanya kralının ve diğer Hıristiyan hükümdarların ve tüm Hıristiyan kurumların yardımıyla kendisine yardım edeceğini söylüyordu. Nihayet papa, dönme Sinan Paşa'yı ve onunla birlikte olanları İsa'nın havarileri Petrus ve Pavlus'un himayesine alıyordu!

Bu proje beceriyle hazırlanmıştı ve başarı kazansaydı Babıâli bir eyaletin kaybından çok daha büyük bir darbe yemiş olacaktı. Ama Ocak 1603'te İstanbul'da askeri karışıklıklar oldu. Sultan III. Mehmet Aralık ayında öldü. Aynı yıl içinde Şah Abbas Gürcistan'ı fethetti ve Osmanlıların doğu sınırını tehdit etti. Kardinal Aldobrandini 28 Şubat'ta Sicilya kral yardımcısına zamanın çok uygun olduğunu ve Carlo Cicala'nın doğuya gönderilmesi gerektiğini yazdı. Sinan Paşa bir ordunun başında İran sınırına doğru yola çıktı, ancak 6 Ağustos 1605 tarihinde İranlılar tarafından tartışmasız biçimde mağlup edildi; güçlükle kaçtı ve (Osmanlı) Kürdistanı'nın [eyalet-ç.n.] başkenti Diyarbakır'ı yöneten oğlu Mahmud'un yanına sığındı.[1] 2 Aralık 1605 tarihinde orada üzüntüsünden öldü.

Papa VIII. Clement böylece Osmanlı İmparatorluğu'nu mahvetmek için en güvendiği yardımı kaybetmişti. Papa, Sinan Paşa'dan dokuz ay önce, Hıristiyanlığın rüyasının gerçekleştiğini görmeden öldü.

---

1 Sinan Paşa Cicala'nın pek çok oğlu vardı. Bunlardan biri 1612 yılında Sultan III. Mehmet'in kızıyla evlenmiştir (Hammer, c. II, s. 321).

29
Rahip Cumuleo'nun[1] Projesi (1594)

Bu proje Papa VII. Clement'in projesinin bir parçasını oluşturmakla birlikte, büyüklüğü nedeniyle bunu ayırdım.

Aleksandr Cumuleo ya da Komulovic İlirya'lıydı. Roma'da San Hieronymo di Schiavoni Kilisesi'nin papazı olduğu bir sırada Papa XIII. Gregorius[2] tarafından görevli olarak Doğu'ya gönderilmişti. İlk seyahatinde doğuda üç yıl kaldı. Dalmaçya ulusal kilisesinin ilk başpapazı oldu. Papa VIII. Clement onun bu görevini yeniledi. "Ona son derece güvenen papa, dilini bildiği için kendisini Moskova'ya gönderdi."[3] Cumuleo, Venedik'ten hareketle Arnavutluk'tan

---

1 Spalato'da 1548 yılında doğmuştur. 1576 yılında Roma'da Aziz Jeremiah Birliği'nin üyesi olmuştur. Zara keşişi olarak görev yapmış, sonra Roma'da San Hieronymo di Schiavoni Kilisesi'nin başpapazlığı görevini yürütmüş ve Osmanlı Avrupası'ndaki Latin kiliselerinin gezici temsilciliğine Papa XIII. Gregorius tarafından atanmıştır. Bu arada Alessio, Antivari, Durres, Prizren, Sofya ve İstanbul'a gitmiştir. Dalmaçya kilisesinin en üst düzey dinsel görevine atanmıştır. Tarihçi P. Pierling kendisini şöyle tarif ediyor: "Rahip Alezandre Komulovic'in hiç de Makyavelci bir yanı yoktur. İyi niyeti öne çıkmaktadır. Ama özel bir iyi niyettir bu. Açıksözlü, doğru, çıkar düşkünü olmayan bir karakteri vardır. Yorulmak nedir bilmez bu adamın çalışmalarına egemen olan tek şey, Türk boyunduruğunu sarsmak ve onları Asya'ya sürmektir" (s. 445).

2 1585 yılında ölen bu Papa Gregoryen Takvimi'ne adını vermiştir.

3 Ranke, c. III, s. 22.

geçti, Transilvanya'da durdu ve orada Sigismund Bathori'yle iki gizli görüşme yaptı. Oradan Eflak'a ve Boğdan'a yöneldi. Yanında papanın Eflak ve Boğdan voyvodalarına yazdığı iki mektup vardı. Papanın 8 Kasım 1593 tarihli mektuplarından biri "*Dilecto filio Nobili viro Aaroni Moldavie Principi*"ye, diğeriyse "*Dilecto filio Nobili viro Principi Valachie*"ye hitaben yazılmıştı.[1] Papa her iki mektupta da Türk tehdidini gündeme getirerek voyvodalardan Türklere karşı ayaklanmalarını talep ediyordu. Papa yine aynı tarihte Kazaklara hitaben de (*dilectis filiis Cosachiis Militibus*) Türklere karşı harekete geçmelerini isteyen bir mektup yazmıştı.

Vatikan tarafından Cumuleo'ya verilen talimatlar 10 Kasım 1593 tarihliydi ve adı geçenin çeşitli hükümdarlara temsilci olarak gönderildiği bildiriliyordu.[2] Bu talimatlar Türklerin isteyecekleri yardımın reddedilmesini ya da verilmesinin ertelenmesini ve bunlardan biri ya da öbürü yapılamazsa, yardımın sadece göstermelik olması için tedbir alınmasını istiyordu. Cumuleo'dan Don Kazaklarının durumlarını öğrenmesi istenmişti. Adı geçen, Boğdan ve Eflak'ın gerçek durumunu öğrenecek ve oradaki voyvodaların Türklerle savaş ya da Katolik dini hakkında ne düşündüklerini saptayacaktı. Kazaklardan, Boğdanlılardan ya da Eflaklılardan başka o civarda bulunan ahaliye Türklere karşı ayaklanıp ayaklanmayacağı sorulacaktı. Kazakların ilk yanıtlarının para istemek olacağı tahmin olunduğu için, Cumuleo'nun 12.000 florin vaat edebileceği, ancak paranın Kazaklar düşman topraklarına girdikleri zaman verileceğinin söylenmesi talimatı verilmişti.

Rahip Cumuleo Hıristiyan ayrılıkçılara güvenmemesi konusunda uyarılmıştı. Tüm Doğululara karşı çok açık olmamalı, önemli gizli bilgiler bu insanlara verilmemeliydi. Katolikliğin Eflak ve

---

1 *Documente Hurmuzaki*, c. III, s. 174-175. [Özgün kitapta 139. sayfada yer alan mektuplardan Latince kısa alıntılar çevrilmemiştir-ç.n.].

2 Arch. della Santa Sede, Barberiano, LVIII; *Documents Hurmuzaki*, c. III, 2. Bölüm, s. 36-40.

Boğdan'a yayılması mümkün olabilecekti; Cumuleo Vatikan'ın hükümdarının elçisi olduğunu açıklamamalıydı.

Talimatta, Sırpların bölgede oturanlar arasında en yırtıcı ve acımasız, Bulgarların ise o eyalette oturanların en az saygı duyulanları oldukları yazılıydı:

Cumuleo Doğu'ya gitmiş ve oradan, raporlar göndermişti.[1] Doğu'dan sağlanabilecek kuvvetler hakkındaki değerlendirmesi şöyleydi: Arnavutluk'tan ve Epir'in bir bölümünden 40.000 savaşçı; Epir'in geri kalan bölümünden ve Makedonya'dan 100.000 savaşçı; Hersek'ten, Slavonya'dan ve Hırvatistan'dan 100.000, Sırbistan'dan 100.000 savaşçı; Bosna'dan ve Belgrad'a kadar Tuna boylarından 200.000, Belgrad'dan Tuna boyundan Karadeniz'e kadar 200.000 savaşçı sağlanabilirdi. Bulgaristan ve Trakya büyük ülkelerdir, ancak Bulgarlar savaş konusunda faydalı insanlar değildirler (*ma li Bulgari non sono homini valorosi per combatere*); toplam 400.000'den fazla asker sağlanabilecektir. Bütün bu Hıristiyanlar Türklerden kurtulmak için kendilerine yardım edilmesini beklemektedirler. Bu amaçla Moskova'yla ittifak yapılması en uygun yoldur.[2] 100.000 kişilik bir ordu sabırsızlıkla beklendiği Boğdan'dan geçerek Tuna'ya varacaktır; oraya geldiğinde 200.000 kişilik bir ordu gücüne erişmiş olacak ve kartopu gibi büyüyecektir. Moskova ordusu 15 gün içinde 500.000 kişiye yükselecektir. Bu ordu İstanbul'da kapıları açık bulacak, aksi olursa 50 kadırgalık bir Hıristiyan filosunun yardımıyla kent üç günden kısa bir sürede alınacaktır! İtalyan temsilcinin inancının epey güçlü olduğunu kabul etmek gerek.

---

1 Türklere vergi ödeyen Transilvanya, Boğdan ve Eflak prensleri arasında yakınlaşmayı sağlamıştır. *Documente Hurmuzaki*, c. XII, 1903, s. 19.

2 Türklere karşı Moskova'yla ittifak yapılması Papa IV. Pius ve Papa V. Pius döneminde öngörülmüştü (Pierlimng, s. 69-106). Bundan çok önce Papa X. Leo, Moskova Dükü Vasil'e yolladığı bir mektupta onu Türklere karşı Lehistan ve Macaristan krallarıyla ittifak kurmaya davet ediyordu (*Documente Hurmuzaki*, c. II, s. 110). Bunu 15 Temmuz 1513 tarihli mektupta (Gran) Strigonium Başpiskoposu Kardinal Thomas'ın Haçlı seferi çağrısı yapmak için Macaristan'a, Lehistan'a, Eflak ile Transilvanya'ya ve Moskova'ya gönderildiği açıklaması izliyor.

Rahip Cumuleo'nun[1] Vatikan'la yazışması "Relatione de P. Don Alessandro Cumuleo, archiprete dı S. Hieronymo di Roma sopra le cose del Turco" adını taşıyor.

Cumuleo'nun her geçtiği yerle ilgili gözlemleri kuşkusuz çok ilgi çekicidir. Şubat 1594'te Alba Julia'dan, Mart'ta Yaş'tan, Nisan'da Lemberg'den, Ekim ve Kasım aylarında Krakov'dan[2] yazmıştır. Kendisine verilen Moskova ile ittifak kurma talimatını akıllıca yerine getirmiştir ve bu görüş üzerinde ısrar etmektedir. Boğdan voyvodası, Yaş'ta Hıristiyan birliğine katılma önerisini kabul etmiştir.[3] Eflak voyvodası konusunda ise durum farklıdır.[4] "*Col prinipi di Valachia non accade hora trattare* [Eflak voyvodası şimdilik anlaşmaya yanaşmıyor]." Rahip Cumuleo Romanya topraklarının zenginliğini övmüştür; siyasal açıdan Avusturyalıların Türklerle barış yapmasının önlenmesine yönelik düşüncesi ilgi çekicidir. Nihayet, misyoner papaz iki yıl sonra Avrupa'da Türk kalmayacağı umudunu dile getirmektedir.

Rahip Cumuleo'nun rüyası gerçekleşmemiştir; ancak kendi düş kırıklığını paylaşan çok sayıda ve çok saygın kişiyle aynı durumda olmak tesellisiyle yetinmiştir. Doğu ülkelerindeki diplomatik görevinin parlak geçtiği yadsınamaz. Speziano, Prag'dan Kardinal San Giorgio'ya[5] (Aldobrandini) yazdığı bir mektupta bu hususu vurgu-

---

1 1882'de Zagreb'de *Starine na soiet Izdoje Yugoslawenska Akademija Znanosti i um jetnosti* dergisinde yayımlandı. Bu belgeden eski Sırbistan Bakanlar Konseyi başkanı İstanbul'daki Sırp sefiri meslektaşım Novakoviç vasıtasıyla haberdar oldum.

2 Krakov'da hastalanmıştır. *Documente Hurmuzaki*, c. XI, Nicolae Jorga tarafından 1903'te yayımlandı, s. 11.

3 Prens Emmanuel Aron, Cumuleo eliyle papaya 31 Mart 1594'te bir mektup göndermiştir. Aron ülkesinde geçmişte yaptığı vurgunlar nedeniyle pek sevilmiyordu. Bu zenginliğinin ünü Roma'ya kadar ulaşmıştı. Prens Kazaklarla Türklere karşı bir ittifak kurmuştu.

4 Prens Mihail daha sonra Eflak, Boğdan ve Transilvanya'yı kendi hükümranlığı altında toparlayacaktı. Rahip Cumuleo Eflak konusunda yeterli bilgiye sahip değildir. Papa VII. Clementius, Cervia'daki temsilcisi Nonce'a gönderdiği talimatta voyvodanın Türklere çok bağlı olduğunu ve çıkar ilişkisi içinde bulunduğunu yazıyordu. Oysa "Yiğit" lakabıyla tanınan Mihail, Türklerle savaşmaktaydı [Romanyalı diplomatın ülkesinin kurucularından saydığı Prens Mihael'i koruması dikkat çeker-ç.n.].

5 23 Aralık 1600 tarihinde della Torre imparatora Aldobrandini'nin Transilvanya tahtına geçirilmesini önerdi. *Documente Hurmuzaki*, c. XIII, Nicolae Jorga, 1903, s. 1117.

lamaktadır: Eflak ve Boğdan voyvodaları bir araya getirildiği gibi, Transilvanya prensi ile Lehistan kralı da bir araya getirilebilseydi İstanbul'a kadar gidilebilirdi.[1]

Cumuleo Lehistan'da Kazaklar nezdinde ve Moskova'da başarılı olamamıştır, 1598 yılında Roma'ya dönmüş ve 17. yüzyılın başlarında ölmüştür.

1 *Documente Hurmuzaki*, c. III, 2. Bölüm, s. 15.

30
Lutio'nun Projesi
(1600)

Şimdiye kadar yayımlanmamış olan bu proje Napoli Ulusal Kitaplığı'nda elyazmaları arasında (Ms X, F 48 121) yer alıyor. Kitaplık müdürü bu belgenin kopyasını almama müsaade etme nezaketini gösterdi. Bu elyazması belgenin varlığından tarihçi Nicolae Jorga'nın bir notu[1] sayesinde haberdar oldum. Bu belgenin tümünü ileride ayrıca yayımlayacağım; şimdilik buraya önemli bölümlerini kaydediyorum.

Belgenin adı "*Dinastia ottomana, in che stato si trovi et come possa finire: Nella quale, con i diffetti che si racontano dell'ottomano, et i modi di distrugerlo, et con gli essemi famosi de Re e Regni antichi, e moderni, si mostrano le vere cagione interne, et esterne dei confiamenti, mutatione et rovine delli Stati* [Osmanlı hanedanının içinde bulunduğu durum, uğrayacağı değişiklik ve nasıl yok olacağı hakkında]."

---

1 *Documente Hurmuzaki*, c. XII, 1903, s. 660. Jorga bu elyazması belgenin çok kısa bir özetini vermektedir.

Carlo Lutio imzalı, Roma'dan yazılmış, 24 Ekim 1609 tarihli bir mektuptan, elyazmasının Carlo Lutio'nun babası tarafından on yıl önce kaleme alındığını öğreniyoruz.[1] Babasının projesini, yazdığı bir mektup ekinde Ottavio Farnese'ye gönderen Carlo Lutio'nun amacı, adı geçenin Türklere karşı eyleme girişmesini sağlamaktı.

Lutio'nun projesi iki bölümden oluşur. Birinci bölüm olan "Osmanlı hanedanı ve içinde bulunduğu durum" kısmında yazar eski dönemlerin belli başlı devletlerinin büyümesini ve düşüşünü inceler; esasen yazar tüm yapıtında bir görüş bildirdiği zaman, yok olmuş büyük imparatorluklara ait en bilinen örnekleri verir. En güçlü orduların içinde bulundukları kararsız ve değişik durumlar sayısızdır. Büyük arazilere yayılan ülkeler, değişik halkları, eyaletleri ve ulusları içlerine alır ve bu durum onların parçalanmasına neden olur. Asurlular, Medler, Persler, Makedonyalılar, Romalılar ve Bizanslılar gibi pek çok medeniyet kudretlerinin yok olmasına tanık olmuştur. Bizzat Müslümanlar da Godefroy de Bouillon ve diğer hükümdarlar tarafından yönetilen Hıristiyanlar karşısında gerilemek zorunda kalmışlardı. Altın ve diğer zenginliklerle dolu olan bu güzel Türk gemisi de diğerleri gibi batacaktır.

Güçlü, hatta dünyanın en güçlüsü olan bu imparatorluk, Roma İmparatorluğu gibi kaybolup gidecektir.

Lutio daha sonra sultanların başarılarını ve fetihlerini anlatmakta, Beyazıt ve Süleyman'ın başarılarının ayrıntılarına girmekte, Mehmet'in Musa'nın ölümünden sonra fetihlere nasıl devam ettiğini hikâye etmektedir.

Lutio Türk kuvvetleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

Sultan Murat Asya'dan Yunanistan'a 60.000 askerle geçmiştir. Sultan Beyazıt'ın 300.000 askeri vardı; II. Murat'ın 100.000, Sultan II. Mehmet'in 300.000 askeri bulunmaktaydı. Sultan Süleyman Viyana üzerine 500.000 askerle yürümüştü. Ama o tarihten bu yana yenilgiler Osmanlı ordusunu yüz binlerce asker zayıflatmıştır; artık Türklerin pek çok yenilgisi vardır. Halen Türkler pek çok yenilgi alıyorlar. Bunlardan birkaçı şöylece sıralanabilir.

---

1 Cagli'de kütüphaneci G. Rinaldi'ye göre bu elyazması belgenin yazarı 1566 Ekim ayında doğmuş olan Fulgenzio Luzi'dir. Bunun Carlo adlı bir oğlu olmuştur. Anılan Carlo hukuk doktorası yapmış, 1621'de ölmüştür.

Böylece Osmanlı İmparatorluğu tükenme sürecine girmiştir; bundan daha doğal bir şey de olamaz.

Roma İmparatorluğu erdem ve ona yardımcı olan talih üzerine kurulmuştu. Bu iki unsur bir araya geldiği takdirde devletler kurulur ve kendilerini korurlar; kendilerine sadece talih yardım ederse yok olmaları kaçınılmazdır, zira talih kadar istikrarsız bir şey yoktur. Oysa koca Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasına sadece talihin yardım ettiği tartışılamayacak bir gerçektir.

Bizanslılar (Grekler) ile Haçlılar arasındaki uyuşmazlıklar Türklerin Avrupa'yı fethine neden olmuştur. Lutio uygarlığın eşsiz beşiği olan Yunanistan'ın yıkılmasına üzülmektedir.

Talih her zaman Türklere yardımcı olmuştur. Türklerin savaşları hep saldırı savaşıdır ve haksızdır, başkalarına hükmetme amacını güder. Kuvvet ve ihanet üzerine bina edilen devlet mahkûmdur ve büyüklerin düşüşü her zaman daha şiddetli olur.

Lutio daha sonra, Osmanlı Devleti'nin tüm organlarının ağır biçimde hasta olduklarını kanıtlamaya çalışmaktadır. Sultan herkesten saklı zevk ile sefa içinde yaşamaktadır ve vezirleri kendisi açısından birer köleden farksızdır. Bunların üzerinde anlaştıkları tek husus milleti soymaktır. Divan ciddi bir kurul değildir; kimse hükümdara karşı bir şey söylemeye cesaret edemez. Her şey sultanın tek danışmanı olan sadrazamın elindedir. Lutio, sultanın hoşuna gitmeyen görüş bildirdikleri için öldürülen vezirlerden örnekler verir. Vezirlerin çoğunun bir yanda övdükleri sultanı, öte yanda aldattıklarını anlatır. Böylece, bu yalan dünyasında verilen sözün tutulmaması alışkanlık haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak, verilen sözlere ve yapılan mukavelelere uyulmamaktadır; itimatsızlık yerleşmiştir. Lutio, Türklerin hainliklerine pek çok örnek vermekte, ancak bilgisini ve bilgeliğini kanıtlamak için, diğer bütün uluslarda durumun aynı olduğunu söyleyerek eleştirisini hafifletmiş olmaktadır. Yazara göre, inanç eksikliği Türk devletinin sonunu yakın zamanda getirecektir. Sultan ve bütün yüksek mevkilerdeki kişiler, eşi emsali bulunmayan bir hasislik ve açgözlülük içindedir; bir yandan askerlerin ve memurların maaşları ödenmemekte, öte yandan açık yüksek kamu görevleri haraç mezat satılmaktadır.

Lutio daha sonra, sultanların ve vezirlerin zenginliklerini, lükslerini, eşi olmayan mücevherlerini, sayısız hizmetçi ve esirlerini anlatmaktadır. Eski askeri disiplin artık bir hatıradan ibarettir. Yazar Kuran'ı da eleştirmekte ve Türk halkının cehaletini vurgulamaktadır.

Yazar, bu iddianamesinden sonra Osmanlı kara ve deniz kuvvetlerinin düzenini anlatmakta, Türk imparatorluğunun sonu yakın olduğuna göre, mirasın paylaşılmasına şimdiden hazırlanılmasını önermektedir.

Yapıtın ikinci bölümünün başlığı "Dinastia ottomana come possa finire"dir [Osmanlı hanedanı nasıl sona erecektir.]" Diğer taksimci yazarlar gibi Lutio da tüm Hıristiyanların birleşmesini önerir. Hıristiyanlar arasında çıkan bazı görüş ayrılıklarından örnekler verir ve bu uyuşmazlıkların sonradan çok pahalıya mal olduğunu belirtir. Andronikos ve Kantakuzenos'lar davet etmeselerdi Türklerin belki bugün Asya'da olacaklarını vurgular. Yazar bu ihtilafları lanetler. Bu nedenle uyuşma çağrısı yapılmalı ve bir Kutsal İttifak Anlaşması imzalanabilmelidir. Yazar çok sayıda karşıt çıkarı tatmin etmenin mümkün olmadığını, özel çıkarların genel çıkarların önüne çıktığını, bununla birlikte, girişimin başarı kazanacağından emin bulunduğunu söylemektedir.

Savaş yapabilmek için üç koşulun gerçekleşmesi gerekmektedir: Savaş doğru olmalıdır, zafer kolaylıkla sağlanmalıdır, önemli bir kazanç elde edilmelidir. Lutio Türklere karşı girişilecek bir savaşın bu üç koşulu yerine getirdiğini belirtmektedir.

Hıristiyanlar için İsa'nın kabrinin inançsızların ellerinde bulunması ne büyük bir acıdır?

Bir hükümdarın uzun süre güçlenmesine izin verme, zira ihtiras onu başkalarını ezmeye sürükler.

Bu nedenle Hıristiyanlık adına silaha sarılmak gereklidir: *"Armi, armi dunque del Christianesmo."* Bundan daha haklı bir savaş olabilir mi? Ortak düşmanla karşı karşıya bulunulduğu için tüm halklar saldırıya geçecektir. Ve bu mutlu savaş dünyaya barış getirecektir.

Ancak, ne yazıktır ki Lutio burada durmamakta ve yeni fethedilecek yerlerdeki halkların boyunduruk altına alınabileceğini ilan etmekledir: "*Vi fara tributarij nuovi popoli.*"

Bu durumda, eylemin yarar gözetme niteliği kaybolmakla birlikte, yazar bu savaşın, "doğru, iyi ve kutsal olduğu için iyi ve mutlu bir sonuca varacağını" vurgulamaktadır.

Koşulların hiçbir zaman bugünkü kadar uygun olmadığını söyleyen yazar, o güne kadar Haçlı seferine davetiye çıkaran papaları şöyle sıralamaktadır: IX. Leo, II. Urban, VIII. Gregorius, II. Nicolas, II. Gelasius, III. Alexander, II. Callistus, II. Honorius, IV. Nicolaus, III. Clemens, III. Celestin, III. Innocentus, V. Nicolas, II. Pius, IV. Sixtus, X. Leo ve V. Pius.

Bütün hükümdarların düşmana aynı anda ve her yandan saldırması gerekmektedir; düşmanın en korktuğu şey budur.

Böylece Lutio saldırı savaşı yapılmasını önermektedir. Evlerinden uzak olan Hıristiyanlar daha büyük bir şevkle çarpışacaklardır.

Yazar, savaşa gidecek hükümdarların her birine şahsen hitap eder; önce, en büyük otoriteye sahip bulunan ve bu girişimden en büyük yararı sağlayacak olan Avusturya İmparatoru Rudolphe'a başvurulması gerektiğini belirtmektedir. Tek başına kalırsa kendini ancak savunabilecektir, ama Alman elektörleriyle birleşirse çok güçlü olacaktır.

İmparator 200.000 piyade ve 50.000 süvari sağlayabilecektir. Lutio imparatorun ordunun yönetimini eline bizzat almasını önermekte, böylece herkesin savaşın çok ciddi olduğuna kani olacağını belirtmektedir.

Fransa kralının, Lehistan kralının ve Moskovalıların katkısı sağlanabilecektir. Moskovalılar 200.000 atlı ya da herhalde zorlanmadan 150.000 atlı ve 60.000 piyade verebileceklerdir. Lehler son yıllarda imparatorun kuracağı birliğe girmeyi reddetmişlerdi ama savaşın büyük bir şevkle yürütüldüğünü görünce katkılarını sunmaktan kaçınmayacaklardır. Lehistan bu kampanyaya 100.000 atlı, Litvanya ise 70.000 atlı verebilecektir. Kahraman kralları Henri'nin hükümdarlığı altındaki Fransa da katkı sağlaya-

caktır. İspanya kralı Türkleri kovmak için savaşı Afrika'ya taşıyacaktır; Cebelitarık Boğazı'nı geçmesi yeterlidir. Lutio İspanya kralına şöyle seslenmektedir: "Dünyada sizin gücünüze benzer güce sahip olan başka hangi hükümdar var?"

Deniz kuvvetlerini hazırlama görevi papaya düşmektedir.

Tanrı, Papa V. Pius zamanında Türklerin denizde yenilebileceğini göstermişti.

Güçlü bir cumhuriyet olan Venedik hem dinsel duygular nedeniyle hem de Korfu, Kandiye, Kotor, Cerigo, Zara gibi, "Doğu Canavarlarının" kendilerinden koparıp aldığı diğer yerlerin intikamını almak için bu girişimle ilgilenmelidir.

Yiğit ve cesur kumandanlar seçilmelidir. Önce iyi düşünmeli ve saldırı konusunda acele edilmemelidir. Komutanlar tam yetkili olmalıdır; bunlar Viyana'dan, İspanya'dan ve Roma'dan talimat beklerlerse ordularımızı yengi değil, yenilgi bekler. Tam şu sırada Türklerin iyi komutanları yoktur; öte yandan, yeniçeriler ve sipahiler üstlerine artık itaat etmiyorlar. Türkler komşularından da artık hiçbir yardım bekleyemez.

Nihayet, zaferden amacının ne olduğuna gelince: Düşman tamamen yok edilinceye kadar, her yengiden sonra diğerlerinin hazırlığı yapılırsa zafer kazanılmış olacaktır.

Askerler kentleri ve köyleri yağma etmeme hususunda uyarılmalıdır. Savaş ganimetinin dağıtılması konusunda imparator yetkili olmalıdır.

İspanya kralı Afrika'da kazanacağı yerler hususundaki kararı kendisi verecektir. Papa deniz kuvvetlerinin yöneticisidir. Tüm halklar Türk imparatorluğunun kalıntıları üzerinde yeni krallıklar kurmak amacıyla ayaklanmaya hazırdır.

Lutio projesini Hıristiyan hükümdarlara yaptığı çağrıyla bitirmiştir.

Lutio'nun gerçekten çok ateşli bir Hıristiyan olduğu hissediliyor. Projesi, 17. yüzyılın birinci yarısını heyecanlı propagandalarıyla dolduran ve aşağıda inceleyeceğimiz Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi taslaklarının öncüsüdür.

31
Chavigny'nin[1] Projesi
(1606)

Chavigny'nin bu bölümde inceleyeceğimiz söylevinin[2] alt başlığının çevirisi şöyledir: "Her fırsattan yararlanarak Hıristiyanlığı işgal etmek ve yıkmak isteyen, Hıristiyan adının o zararlı ve yeminli düşmanına karşı birlikte silaha sarılıp Yunanistan'a ve Trakya'ya gitmenin yararlı olup olmadığının incelenmesi hakkında ve 1605 Ekim ayında görülen korkunç güneş tutulması ve bir yıl önce 1604 Ekim ayında görünen kuyrukluyıldız hakkında." "Bu kitap yüce ve güçlü Mösyö Pierre de Flehard'a ithaf olunmuştur."

Biz, yazarın güneş tutulması ve kuyrukluyıldız konusunda yazdıklarını bir kenara bırakarak, Türkler hakkında söylediklerini inceleyeceğiz. Aslında bu yazıların tümü ona ait değildir; üç kitaptan oluşan yapıtın birinci ve ikinci cildini Macar asıllı B. Georg'un

---

1 Jean Aimé de Chavigny, Fransa'da, Beaune'da 1524 yılında doğmuştur; hukuk ve din bilimi doktorası yapmıştır. Ünlü Nostradamus'tan astroloji dersleri almıştır. 1608 yılında ölmüştür. *Discours parénétique sur les choses turques, divisé en trois livres* adlı yapıtı 1606 yılında Lyon'da yayımlanmıştır.

2 *Discours parénétique sur les choses turques, divisé en trois livres* [Türkiye'deki gelişmeler hakkında üç kitapta toplanmış söylem], Lyon, 1606, 190 sayfa.

Latince metninden çevirdiğini söylemektedir. Chavigny'nin üçüncü kitabının başında belirttiği gibi, anılan kimsenin gerçek adı Barthelemy Georgevits'tir.[1]

Yazarın güneş tutulmaları ve kometlerin gökyüzünden geçişi alanındaki incelemelerini bir kenara bırakacağız ve sadece Türkler konusunda –esasen hepsi kendisine ait olmayan– düşüncelerini irdeleyeceğiz. Gerçekten, birinci kitap ile ikinci kitap Latinceden çeviridir ve Macar B. Georg tarafından yazılmıştır. Chavigny de üçüncü kitabın başında bu kişinin Barthelemy Georgevits olduğunu yazmıştır.

Birinci kitabın başlığı şöyledir: "Türklere vergi verme zorunluluğunda bulunan ya da Türklerin esiri olan Hıristiyanların perişan durumu hakkında." (s. i-28) Bu metinde, "yardımınızı ve kendilerini kurtarmanızı acıklı iniltiler içinde bekleyen Hıristiyanların çektikleri cefalar" hikâye edilmekte, majestelerinin prensleri, dükleri, imparatorluğun elektörleri ve ileri gelenleri, aralarındaki uyuşmazlıklar ile iç çekişmeleri bir kenara bırakarak, tehlikeli ve korkutucu düşmanları ve komşuları Türklere karşı saldırıya geçmeye davet edilmektedir. Aynı zamanda Fransa kralının, "elindeki imkânları ve savaş silahlarını Hıristiyan kardeşlerinin savunmasına ve kurtulmasına tahsis etmesi" talep olunmaktadır. Lehistan, Norveç, İsveç, Danimarka, İngiltere, İskoçya ve Portekiz'in çok güçlü kralları, din düşmanı acımasız Türk'e karşı yapılacak kutsal savaşa yardımcı olmaya davet edilmektedir. Yazar bu kitabını tüm Hıristiyanlara bir çağrıyla bitirmekte, ancak Türklere nasıl saldırılacağı konusunda hiçbir ayrıntıya girmemektedir.

İkinci kitabın başlığı şöyledir: "Tüm Hıristiyan hükümdarlara ve prenslere aralarında ittifak yapmaları ve Türklere karşı silaha sarılmaları hakkında çağrı; bunu yapmadıkları takdirde kaçınılmaz olarak kendilerine ve soylarına kötülükler geleceği hakkında uyarı. Çok sayıda çağdaş yazarın, işbu tercüman tarafından bir araya getirilmiş metinleri." Kitabın yazarı, Hıristiyanların yabanilerin egemenliği altında kalmalarını iğrenç bulmakta, bunun

[1] Bu kişi 1542 yılında yazılmış projesini yukarıda ele aldığımız B. Georgevits'tir.

nedeninin iç çekişmeler olduğunu belirtmekte, "bir halk ve millet Türklerle çarpışırken öbürü içsavaşla meşgul; Hıristiyan askerler lüks ve taşkınlık içindeler; ordugâhta askerden çok kadın var" demektedir. Yazar, Türk ordusunun Avrupa'da, Asya'da ve Afrika'da ilerlemesini anlatmakta, "içsavaşlara son vermek, Türk'ü denizaşırı topraklara, Bitinya'daki zindanlara kadar kovmak lazımdır" der ve ekler:

> Bu takdirde imparator hazretleri, Doğu İmparatorluğu'nu, Batı İmparatorluğu'yla birleştirecektir; Roma kralı Macaristan ve Trakya'dan da payını alacaktır; Fransa kralı Anadolu'ya sahip olacaktır; İngilizler, İskoçlar, Portekizliler Mısır'ı alacaklardır. İspanyollar bütün Afrika'yı, İtalyanlar Akdeniz'in tüm limanlarını ve adalarını ele geçireceklerdir; Lehler, Danimarkalılar, Norveçliler, İsveçliler, Gotlar ve İzlandalılar kuzey kıyılarına ve oralara komşu çok verimli bölgelere hâkim olacaklardır.

Bu kez Hıristiyan güçler arasında yapılacak gerçek bir paylaşmayla karşı karşıyayız.

Üçüncü kitabın başlığı şöyledir: "Hıristiyan cumhuriyetinin Türk'e karşı ortaklaşa silaha sarılmasının sonuç verip vermeyeceği ve iyi olup olmadığı hakkında." Chavigny, Hıristiyanları Türklere karşı savaşa sevk etmek için Carpentras Piskoposu Jacques Sadolet'nin gösterdiği çabaları ve yazdığı *De bello Turcis inferendo* [Türklerin acımasız savaşı hakkında] adlı kitabı, İspanyol Louis Vives'in Hıristiyanların, Türklerin pençesinde çektikleri eziyetler hakkında yazdıklarını ve Papa II. Urban'ın çağrılarını hatırlatmaktadır. Ama bütün bunlar boşuna olmuştur; Türkler her zamankinden daha güçlüler. Bir sadrazam, "Hıristiyanlar dağınık oldukları sürece onlardan korkmamak lazım, onlar elimin beş parmağı gibidir ve hiçbir zaman birleşmemişlerdir," demiştir. Yazar, La Noue'nun Türklere saldırı önerilerini hatırlatarak kendi önerilerini sıralamaktadır. Papa, imparator, İspanya kralı inisiyatifi ele almalıdırlar. Fransa kralına gelince, o "pek Hıristiyan Kral"ı Türklerle yaptığı ittifakı bozmadan kendimize bağlamak mümkün değildir. Bu kolay olmayacaktır, ama konuyu görüşecek İleri Gelenler Ku-

rulu'nun toplanması gerekir. Daha sonra savaşmak için gerekecek parayı düşünmek ve orduları yönetecek iyi kumandanları seçmek icap edecektir. Chavigny şöyle demektedir:

> Hıristiyan hükümdarlar arasında en güçlüsü, en çok kadırgayı ve kalyonu silahlandırabilecek olan İspanya kralıdır. Papa, Venedikliler ve İtalya'nın diğer prensleri İspanya'ya katılmalıdırlar; toplam asker sayısı 30.000'e yükselmelidir; bu deniz kuvvetleri olacaktır. Hollanda'nın, Danimarka'nın, Bohemya'nın, Macaristan'ın ve Lehistan'ın yardımıyla imparator birinci kara ordusunu oluşturacaktır. Öteki ordu İngiltere ve İskoçya kralı, İsviçreliler ile Grisonlardan oluşacak, 20.000 piyade ve 5.000 atlısı bulunacaktır. Bu ordu imparatorun ordusuna katılacaktır. Hıristiyan kuvvetlerin sayısı toplam en az 120.000 savaşçıdan oluşacaktır. Savaş dört yıl sürecektir.

Chavigny tüm dünyayı şaşkına çeviren güneş tutulmasının büyük savaşın habercisi olduğunu eklemekte ve savaşlardan önce vuku bulan pek çok güneş tutulması örneğini vermektedir.

32
Sully'nin[1] Projesi
(1607)

İnceleyeceğimiz çok ünlü proje, Kral IV. Henri'nin "büyük tasavvuru" olarak tanınmakla birlikte, çok büyük bir olasılıkla gerçek yazarı Kral IV. Henri'nin başbakanı, ünlü devlet adamı Sully'dir.

M. Drapeyron[2] bu projenin aslında IV. Henri tarafından tasarlandığını sanıyor: "IV. Henri, (Osmanlı İmparatorluğu'nu fethedip, taksim edip, yeniden düzenlemek olarak özetlenebilecek) büyük projesini (tasavvurunu) hazırlamış ve bu proje Sully'nin *Economies royales* adlı yapıtında yer almıştır. Ütopyacı ve halkı tarafından sevilen bu kral, zamanının eğilimleriyle uyum içindeydi."

---

1 Maxime de Béthune, Rosny Baronu Sully dükü 1559 yılında doğmuş, 1641 yılında ölmüştür. Fransa'nın iktisadi ve mali tarihi konusundaki yazılarıyla tanınmıştır. Kral IV. Henri'nin başbakanlığını yapmış ünlü bir devlet adamıdır. H.de Bénévent, *Panégyrique a M. le Duc de Dully* [Dük de Dully'e övgü], Paris, 1609; Ch.Duret, *Panégyrique a M. le Duc de de Sully*, Paris, 1609; Bury, *Eloge de Dully*, 1673; *Histore de Dully*, 1780; *Notice sur Dully*, 1821; Lavisse, *Sully d'apres ses Memoires*, Revue pol. et littr., 1869; Gurault, *Sully et son temps*, Tours, 1873; Th Kükelhaus, *Der Ursprung des Planes vom ewigen Frieden in den Memoiren des Herzog von Sully*, Berlin, 1893.

2 *A.g.e.*, s. 123.

M. Schieler de *Otuz Yıl Savaşları* adlı yapıtında aynı görüşü paylaşır. Buna karşın, Voltaire aynı konuda şunları yazar: "Avrupa'nın on beş dominyona ayrılması taslağı, IV. Henri'nin kafasının hiç almadığı bir düştü."[1] Guizot da kendi açısından şunu yazmıştır: "IV. Henri'nin ölümünde, onun diplomatik tasarıları konusunda muğlak kavramlar kalmıştır; öyle sanıyorum ki hiçbir zaman düşlemediği rüyalar ona atfedilmektedir."[2] Tarihçi Albert Sorel "büyük tasavvurun" gerçek sahibinin Sully olduğunu doğrulamaktadır: Yalnışlıkla IV. Henri'nin büyük tasavvuru denilen garip ve kapsamlı organizasyon taslağı, aslında Sully'nin "büyük tasavvuru" olarak adlandırılmalıydı.[3] Mösyö Hauser, *Grande Encyclopedie* [Büyük Ansiklopedi] adlı yapıtında, "Sully düşlerini IV. Henri'nin görüşleri sanmış, IV. Henri böyle ütopyalarda kaybolmayacak kadar pratik zihniyete sahip bir kişiyidi," demiştir. Nihayet Mösyö Hanotaux,[4] konunun uzmanı olarak, "Meşhur 'büyük tasavvur,' ilhamın geldiği tek şahıs olması itibarı ile, sadece bunu kaleme alan kişinin zihninde oluşmuştur," demiştir.

Bu konuda birbiri ile tam anlamı ile çelişen bu iki tez konusunda, IV. Henri'nin tarihçisi Auguste Poirson oldukça inandırıcı bir açıklama getirmiştir:

"IV. Henri bu tasarının ana fikrini veren kişidir. Amaç, Hıristiyan ülkeler arasındaki uyuşmazlıkların savaştan başka yollarla sona erdirilmesi için gerektiğinde bir konsey oluşturulmasıdır."[5] Sully bu konseyin oluşturulması ve işleyiş planını düşünmüş olmalıdır."

Her ne olursa olsun, bu tasarıdan söz eden d'Aubigné,[6] "IV. Henri imparatorluk tacını, beklemeden, hemen başına geçirmek istiyordu... Amacı, Türkleri tehdit edip durduracak bir Hıristiyan imparatorluğu kurmak, İtalya'yı bir düzene sokmak, İspanya'yı

---

1 Voltaire, *Essai sur les moeurs* [Örfler konusunda deneme], bölüm 174.

2 "La France et la Maison de Bourbon avant 1789" [1789'dan önce Fransa ve Bourbon hanedanı], *Revue contenporaine 1853*, c. VII, s. 10.

3 *L'Europe et la Revolution française* [Avrupa ve Fransız İhtilali], Paris, 1885, c. I, s. 268.

4 *Etudes historiques sur le XVI et XVII siecles en France* [Fransa'da XVI. ve XVII. yüzyıllar hakkında tarih incelemeleri], Paris, 1886, s. 161.

5 *Histoire du regne de Henri IV*, Paris, 1862-67, c. IV, s. 85-114.

6 "Appendix ou Corrolaires des Histoires", *Histoire Universelle*, c. I, Amsterdam, 1626.

yola getirmek, Avrupa'yı yeniden fethetmek, dünyayı titretmekti," demiştir.

Sully'nin, *Mémoires des sages et royales économies d'estat de Henry le Grand*[1] adlı yapıtının özetini şu cümlesinde okumak mümkündür: "Bu büyük savaşçı ve siyasetçi hükümdarın asıl amacı Hıristiyanlarla her zaman barış ilişkisi içinde, inançsızlarla ise hep savaş halinde bulunacak bir cumhuriyet (devlet) kurmaktı, diyoruz" (IX. s. 33).

Yapıtın XI., XII., XIX. ve XX. bölümleri "barışı kurma ve Avrupa Konfederasyonu oluşturma" konusunu ele almaktaydı.

Sully projesini IV. Henri'ye adamış olabilir, zira büyük kral, Ravaillac tarafından katledildiği sırada savaş hazırlıkları yapmaktaydı. Ama Henri, Türklere saldırmaktan başka bir amaç güdüyordu. La Boderie, IV. Henri'nin ölümünden sadece 15 gün önce, kralın amacının bir diğer girişime yönelmeden ya da başka bir zafer sağlamadan, sadece Brandenburg ve Neuburg prenslerinin kendilerine kalan mirası elde etmelerini sağlamak olduğunu yazmıştır. "Aniden karar verilen savaşın kapsamı ve (sınırlı) hazırlıkların amacı bundan ibaretti." Ve tanınmış akademisyen, silahlanmanın bir başka gizli amacını da şöyle anlatıyor: "Condé prensi, kendi karısı Charlotte de Montmercy'i (29 Kasım 1609) tarihinde kaçırmış ve Brüksel'e sığınmıştı; IV. Henri bunu duyunca acıyla haykırmış ve 25.000 kişilik bir ordunun başında metresini geri almaya gideceğini belirterek savaş ilan etmiştir."[2]

Sully'nin sistemine göre, Avrupa Konfederasyonu on beş devletten oluşacaktı. 1) Cermen İmparatorluğu, 2) Vatikan Devleti,

---

1 Ed. Petitot, Paris, Foucault, c. 9, 1820-1829; Büyük Tasavvur konusunda editör şunları belirtiyor: Sully'nin Avrupa Konfederasyonu projesinden krala bahsetmiş bulunması muhtemeldir. İnsanların mutluluğunu isteyen bu hükümdar, bu fikri gerçekleştirilmesinden övünç duyulacak fevkalade bir öneri olarak karşılamış, ama karşılaşılan ilk güçlükte terk ederek üstünde durmamıştır. Öte yandan Zinkeisen'a göre, sadrazam 1601 yılı Ocak ayında Belgrad'dan IV. Henri'ye bir mektup göndermiş ve şunları belirtmiştir: "Size büyük bir imparatorluk donanması göndermemize ihtiyacınız varsa ya da bizzat benim gelmemi arzu ediyorsanız, dostane bir mektupla bunu bildirin... Viyana kralının ülkelerine gelince, majesteleri kendi yönünden oraya saldırmak isterse biz de kendi tarafımızda olanlara saldırırız" (*Mémoires du duc de Nevers*, c. II, s. 847-848).

2 *A.g.e.*, s. 172-173.

3) Fransa, 4) İspanya, 5) İngiltere, 6) Macaristan, 7) Bohemya, 8) Lehistan, 9) Danimarka, 10) İsveç, 11) Lombardiya, 12) Venedik, 13) İtalya Cumhuriyeti, 14) Hollanda, 15) İsviçre.

Sully'nin o dönemde bir Asya devleti sayılan Rusya'dan tek kelimeyle söz etmediği görülüyor. Romanya konusunda ise Sully şu çözümü gösteriyordu: "Eflak ve Boğdan Macaristan'a bağlanacaktır."[1] Sully, Türklere ait toprakların paylaşılmasından bahsetmez. Ama Moskovalılar gibi Türkler de kurulacak Hıristiyan Cumhuriyeti'nin dışında bırakılmışlardı: "Avrupa'yı kendi rızalarıyla terk etmeye razı olmazlarsa onlarla sürekli savaş yapılacaktır." Birliğe girecek devletlerin, imansızlarla savaşılabilmesi için olanakları ve kaynakları oranında asker vermeleri öneriliyordu. Türklerin can ve mallarına saygı gösterilecekti; kendilerine, ya mallarını seçecekleri bir ülkeye taşımak ya da oturdukları ülkenin dinini kabul etmek[2] hususunda seçim yapmaları için bir yıllık bir süre tanınacaktı. Moskova'ya ya da Rusya'ya gelince, bunların Avrupa birlikteliğine katılmaları için gereken zamanın geçmesi beklenecekti.

Bu büyük konfederasyonun 273.800 askeri ve 117 gemisi olacaktı. Konfederasyona dahil 15 devletin her biri, imansızlarla savaşmak için kendi gücü oranında bir ordu besleyecekti. "Bu on beş devletin, kendi aralarında, (her birinin gücü nispetinde) nisbi katkı sağlamasına gayret edilecektir; böylece sağlanacak on beş katkı, orduların imansızlara karşı sürekli savaş yürütebilmesi için yeterli olmalıdır."[3] Osmanlı İmparatorluğu'na komşu ülkeler daha fazla tehlikeyle karşılaşacaklarından, bunlar özellikle güçlendirileceklerdi. Sully şöyle yazmış: "İmansızların ani ve azgın saldırılarına karşı Macaristan Krallığı, Viyana, Avusturya, Transilvanya, Karintiya, İstriya ve Hırvatistan eyaletleri güçleninceye kadar, bunlar genişletilecek ve kuvvetlendirilecektir."[4]

Sully Hıristiyanlardan bazılarının firar edeceğini hesaplamakta ve şunu eklemektedir: "Bu amaca ulaşmak için, sadece Hıristiyan-

---

1 *Introduction aux Economies Royales*, s. 195.

2 A. Poirson.

3 *Projets de Henri IV* [IV. Henri'nin Projeleri], s. 11; Zinkeisen, c. III, s. 880-881.

4 T. IX, s. 17.

lığı imansızlara karşı korumak değil, ama firar edecek olanlar, yenecek ya da aralarında ittifak yapanlara karşı ilerleme yeteneğine sahip ordu biçimleri planlamak gerekecektir."[1] Yeterli direnç gücüne sahip olacak bir ordunun, Fransa kralının otoritesi ve yönetiminde bulunması öngörülmüştür. IV. Henri'nin bakanının, evrensel barışı oluşturma maskesi altında Fransız egemenliğini kurmayı planladığı suçlaması yapılabilecektir. M. Hanotaux bu projenin amacının dinsel birliği sağlamak olduğunu sanmaktadır, ideal ve uzun vadeli amaç, Hıristiyan birliğini kurmak ise de pratik ve yakın amaç Türklerin ve Moskovalıların Avrupa'dan kovulmasıdır.[2]

Sully, İngiltere Kraliçesi Elizabeth nezdine elçi olarak gönderilmiş ve kraliçenin ittifaka 1601 yılında katılmasını sağlamıştır.[3] Papayla da bu yönde bir anlaşma imzalanmıştır.[4] Almanya'daki Palatina, Brandenburg, Köln ve Mainz elektörleri ile Venedikliler ve Savoie dükü bu planı biliyorlar ve onaylıyorlardı.[5] Taslak, aynı şekilde Lehistan kralı ile Bohemya, Macaristan ve Transilvanya prenslerine de sunulmuştu.[6] İtiraz eden sadece Avusturya sarayı oldu.[7] Kral IV. Henri, Hıristiyan devletlerle yapılacak barışın avantajlarını göz önünde tutarak, ülkesinin sınırlarını ilelebet bugünkü durumda muhafaza etmek ve genişletmemek kararını aldığını, hatta Osmanlı İmparatorluğu'ndan kazanılacak yerlerden de hiçbir talepte bulunmamayı vaat ettiğini söylemiştir.[8]

Bu "büyük tasavvur" projesinin özellikle ilgi çeken bir öğesi, halklar arasında hakemlik kurumu (kurulması) fikridir; bu düşünce parlamentolar arası konferanslarda müzakere edilmiş ve son olarak şimdiki [kitap 1914'te yazılmıştır-ç.n.] Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Bryan tarafından ele alınmıştır. Sully konusunda yorum yapan Abbé de Saint-Pierre şunları söylemişti:

---

1 T. IX, s. 21.
2 *Projets de Henri IV* [IV. Henri'nin Projeleri], s. 160.
3 *Projets de paix perpetuel par l'Abbé de Saint Pierre* [Keşiş Saint-Pierre'in ebedi barış projesi] I, Utrecht, 1713, s. 61-576.
4 *A.g.e.*, s. 564.
5 *A.g.e.*, s. 569.
6 *A.g.e.*, s. 563.
7 *A.g.e.*, s. 576.
8 *A.g.e.*, s. 133.

IV. Henri, savaşların temel kaynağının çeşitli hükümdarlar arasındaki –ister sınırlar, ister görülen zararlar ve kayıplar, ister ticaret alanında, nihayet ister her cinsten karşılıklı başka talepler hakkında olsun– uyuşmazlıkları sona erdirmek için bir daimi hakemlik kurumunun eksikliğinde bulunduğuna inanmaktaydı; doğrusunu söylemek gerekirse, karar alabilme ve bu kararları uygulatma konusunda yeterince güçlü bir daimi hakemlik müessesesinin bulunmaması, bütün savaşların tek ve gerçek sebebidir. IV. Henri bu daimi hakemlik kurumunun gerektiğini hissetmişti ve anlaşılan bunun ilk modelinin Alman Toplumu'nda (Konfederasyonu'nda) bulunduğunu görmüştü ve bu konuda önemli bulduğu hususları Almanya örneğinden daha mükemmel duruma getirmişti.[1]

İnsanlık bu rüyayı üç yüzyıl sonra Lahey Hakemlik Divanı'nı kurarak gerçekleştirebilmiştir.[2] Son yıllarda devletler arasında imzalanan hakemlik anlaşmaları bu yönde bir ilerleme olduğu izlenimini veriyor; ancak, buna paralel olarak çok sayıda savaş da patlamış ve ülkeler gittikçe artan biçimde silahlanmışlardır. Bu nedenle (daimi tahkim kurulunun) silahlı çatışmaları ortadan kaldıracağı konusunda çok iyimser olmamak lazım. Ama, bu ideale ulaşmak ya da ideale yaklaşmak uğrunda çalışmak asil ve cömert bir yaklaşımdır.

Sully halklar arasında tahkim hakkında sadece muğlak bir fikir vermekle kalmamıştır; Genel Konsey adını verdiği bu kurumun ya da uluslararası mahkemenin ayrıntılarına inmiştir:

Anılan kurul, konfederasyonu oluşturan 15 ülkenin her birinden dörder kişinin katılmasıyla 60 kişiden oluşacaktı. Bunlar Avrupa'nın ortasında Metz, Nancy, Köln ya da başka kentlerde yirmişer kişilik gruplar halinde toplanacaklardı. Genel kurul toplantısı ise, Hıristiyan Cumhuriyeti'nin Senatosu adını alabilecekti. IV. Henri, anılan kurulu üç yıl zarfında toplamak istiyordu.[3]

---

1 *A.g.e.*, s. 132.

2 Bu Yüksek Avrupa kurumu konusunda benzetme kabilinden Kant'tan şu alıntıya işaret edeceğim: Birkaç devletin barışın korunması için bir araya gelerek oluşturdukları bu çeşit ittifaka Devletlerarası Daimi Kongre denilebilir. Bu ittifaka her komşu devletin katılmasına müsaade edilmelidir.

3 *A.g.e.*, s. 135.

Sully'nin bu kapsamlı projesi gerçekleşmesi olanaksız sayıldı. "IV. Henri, 20 yıl boyunca, kâğıt üstünde bile olsa,[1] Doğu sorunlarını çözümleme olanağına sahip olamadı. Sully büyük emeli konusunda 1607 yılından itibaren kralla görüşmeye başladığını söylüyor. Bu fikirler kendisini 1607 ve 1608 yıllarında meşgul etmiş, gerçekleşme olanağının bulunmadığını öğrenince konuyu izlemekten vazgeçmiştir.[2] Bu görüşün sahibi ister IV. Henri olsun, ister Sully, şurası bir gerçek ki (Bearne'lı) Sully bu tasarıdan vazgeçmiş ya da daha fazla önem atfetmemiştir.[3]

Projeyi yeniden ele alıp geliştirmek için Rahip Saint-Pierre gibi bir ideoloğun ortaya çıkması gerekli olacaktı; bu konuya ileride değineceğiz.

1 "Fransa hiçbir zaman bu kadar güçlü olmamıştı; IV. Henri'nin krallık dönemini izleyen yıllarda Fransa, dünyada her zaman olduğundan fazla parlamıştı." G. Hannęteaux, *a.g.e.*, s. 219.

2 Drapeyron, *a.g.e.*

3 IV. Henri 5 Şubat 1596 tarihinde İstanbul'daki temsilcisi de Breves'e şunları yazmıştı: "... Zira, öncüllerim gibi onunla ittifak yapma niyetim bulunduğu yolundaki suçlamaların altında boşu boşuna ezilmek istemiyorum" (Lett.miss, publ.p.Berger de Xivry Coll.de Doc. in sur l'Histoire de Fr.) s. 496; Zinkeisen, III, s. 636). Rumenlerin Türkler karşısında kazandıkları zaferlerden sonra Bernerio 9 Aralık 1595 tarihinde Roma'dan, Papalık Konseyi'nin ve Kardinaller Meclisi'nin, Roma'da Saint-Pierre Kilisesi'nde, Eflak Prensi Michel le Brave adına, IV. Henri'den yardım gelmesi beklentisi ile, bir *Te Deum* söylettiğini (ayini yaptırdığını) yazdı. 15 Mayıs 1598 tarihinde della Torre, papanın Türkleri Avrupa'dan kovma zamanı geldiğini düşündüğünü ve bu yönde Kral IV. Henri'ye mektup yazdığını nakletti.

33
İtalyan Projesi
(1609)

Bu proje tarihçi Nicolae Jorga tarafından bulunmuş ve incelenmiştir.[1] Bükreş Üniversitesi'nin profesörü, tasarının Toskana Grandükü I. Ferdinand'ın Kıbrıs'a yaptığı seferden esinlendiğini, adı geçenin sultana [I. Ahmet-ç.n.] 1607-1608 yıllarında isyan eden Asyalı liderlerden Canbulat ve Fahreddin ile ilişkiye girerek adaya çıkarma yaptığını, bu projenin Kutsal Topraklar'ı almak ve Suriye ile Mısır'ın ticaretini ele geçirmek kisvesi altında ortaya atıldığını bildirmektedir

Nicolae Jorga'nın ilgi çekici çalışmasını özetlemeden önce, Toskana Grandükü Ferdinand'ın seferi konusunda, Galuzzi'nin anlattıklarına dayanarak birkaç söz söylemek istiyorum.[2]

1607 yılında Toskana grandükü Türklere karşı bir eyleme geçmek için zamanın uygun olduğunu düşünmüştü. Bu proje papa-

---

1 "Un projet relatif a la conquete de Jérusalem, 1609 [Kudüs'ün ele geçirilmesine ilişkin bir proje]", *Revue de l'Orient Latin*, 1894, s. 183-189.

2 *Historia del Granducato di Toscana sotto il governo della casa Medici* [Toskana Büyükdükalığının Medici ailesi dönemi tarihi], Floransa, 1871, c. III, s. 117-131. Papanın temsilcisi 19 Eylül 1605 tarihli bir mektupta Yunanistan'daki Hıristiyanlığın gücünden övgüyle söz etmektedir.

nın dikkatini çekmişti. Şansölye Lioncini ile Micelangelo Corai, ayaklananların sayısı ve savaşa hazır olup olmadıkları konusunda bilgi toplamak üzere Halep paşası nezdine gönderilmişlerdi. İsyancıların başında Ali Canbulat bulunmaktaydı. Sonlarını bir an önce getirmek için Müslümanlar arasına nifak sokmak birinci önceliği taşıyordu. 29 Eylül tarihinde Canbulat ile Toskana grandükünün temsilcileri arasında 30 maddelik bir anlaşma imzalandı. Ali, müttefiklerin güvenliği için, Avrupalıların filosunu alabilecek nitelikte, istedikleri en uygun limanı tahsis etme sözünü vermekteydi. Rumlar Kıbrıs adasında 6.000 kişiyle ayaklanacaklardı. Ama Toskana grandükü 7 Şubat 1609 tarihinde öldü.[1]

Jorga'nın incelediği projenin müellifi muhtemelen İtalyan'dı, metnini Kahire'de 20 Kasım 1609 tarihinde İtalyanca kaleme almıştı.[2]

Adı belli olmayan yazar, benzer projelerde olduğu (bu tarz projelerin tüm yazarları) gibi önce Hıristiyan hükümdarlar arasındaki uyuşmazlıklardan şikâyet eder ve "durum böyle olmasaydı imansızlar çoktan beri kovulmuş olurdu" der. Askeri bir eyleme geçmek için çok uygun olan şimdiki koşullardan yararlanmak gerekir. Toskana grandükünün ölümünden sonra saldırı inisiyatifini alma onuru Fransa kralına düşmekteydi. Türkleri ikmallerini yaptıkları yerde, yani İskenderiye'de vurmak lazımdı. Bu kent alındıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu yıkılacaktı.

Bu tasarıda önerilen, Sanudo'nu projesi ve incelediğimiz benzer taslaklarda olduğu gibi bir ticari ambargo savaşıydı.

Öte yandan İskenderiye'nin ele geçirilmesi planı oldukça basitti: Savaşçılar kendilerini tacir diye tanıtarak Avrupalı ticaret gemilerine açık olan yeni limana gireceklerdi; limanı koruyan dört kalede geceleri sadece yarım düzine asker bulunmaktaydı. Saldırı, tam filonun geldiği anda onu desteklemek amacıyla yapılacaktı. Kalelerin duvarları yıkık dökük ve kapıları ahşaptı, saldırı kolaylıkla başarı kazanabilecekti.

---

1 1507 tarihinde tahta çıkmıştı (Galluzi, c. IV, s. 68 ve sonrası) Rinieri (s. 185-195).

2 Münih Devlet Arşivi'nde bulunan orijinal, tek nüsha, elyazması *K. Schw.*, 490/32, defter 14.

Yazar, İskenderiye bir kez alındıktan sonra, kentin elde tutulabileceğini umar. Eyalette 12.000 asker olduğu söylenmekle birlikte, bu sayı gerçekte sadece 4.000'dir. Paşanın toplamaya çalışacağı askerler, sipahiler ve yeniçeriler, yeterli sayıda silaha sahip olmadıkları için, top ve tüfekle teçhiz edilmiş 3.000 ya da 4.000 Hıristiyan askere direnemeyeceklerdir.

İskenderiye'den sonra büyük buğday deposu olan Nil Deltası (Raşit) alınacaktır. Daha sonra, tahkim edilmemiş olan Kıbrıs'a gidilecektir; orada Hıristiyanlar Türklere karşı ayaklanacaklardır. Ondan sonra, Anadolu, Karaman ve İstanbul alınacaktır. Kısa zaman içinde, Katoliklere yakınlık duyan Sayda (Sidon) Emiri Fahreddin'den yardım gelecektir. Lübnan ahalisine ve Marunilere güvenilebilir. Suriye alınınca Kudüs de fethedilecektir. O zaman, diğer Hıristiyan güçler müdahale edecekler ve kaybettikleri toprakları geri alacaklardır. Örneğin Venedik Çanakkale Boğazı'nı, Mora'yı, Arnavutluk'u, Yunanistan'ı ve İstriya'yı kazanacaktır.

Bunlar yüzyıllar boyunca inananların ve rüya görenlerin gördükleri düşlere benziyordu.

34
D’Esprinchard’ın Projesi (1609)

D’Esprinchard’ın kitabı[1] Fransa veliahtına ithaf olunmuştur. Yazar, onun “Türk imparatorluğunu yıkmasını, en azından Avrupa’daki topraklarından atmasını” istemekte ve ona şöyle hitap etmektedir: “Türklerin kendi sonlarını getirmesinin kaderleri olduğuna inandıkları bu büyük hizmeti yapacak Galya imparatorunun [Fransız kralı-ç.n.] siz olmadığınızı kim söyleyebilir?”

Kader ağlarını örmedi, zira veliaht hiçbir zaman tahta geçmedi.

D’Esprinchard, (Sultan) Mehmet’ten bahsederken onun en korktuğu şeyin, Hıristiyan hükümdarların oluşturacağı birlik olduğunu, Osmanlıların bundan çok çekindiklerini söylemiş ve, “Türkleri yenmenin en iyi yolu onları denizde mağlup etmektir,” demişti (s. 299).[2]

Yazar, Avrupalı güçler önceden hamle yapmazlarsa, Türklerin onlara teker teker saldıracaklarını iddia eder:

---

1 *Histoire des Ottomans Empereurs des Turcs jusqu’a Mahomet III, par Jasques Esprinchard, Escuyer sieur du Plom* [Osmanlı imparatorlarının III. Mehmet’e kadar tarihi], Paris, 1609, 340 sayfa.

2 Bu ilk olarak Mario Sanuto tarafından ortaya atılan bir görüştür.

İmparator, İspanya kralı, Lehistan kralı, Venedik Cumhuriyeti, Transilvanyalılar, Ulahlar, Almanya ile İtalya prensleri ve bunlara konfedere olanlar Osmanlı ordularından çok daha güçlüdür. Ama en doğrusu tüm Hıristiyan hükümdarların katılacağı bir birlik kurmaktır.

Bir ya da en çok iki general tayin etmeli, bir kara ordusu ile bir deniz filosu oluşturmalıdır. Gerekirse Türk imparatorluğunun bir içsavaş çıkarılarak bölünmesi sağlanmalıdır. İranlılar, Tatarlar, Moskovalılar harekete geçirilmelidir; "İstenirse onlara askeri yönetici, topçu, mühendis ve diğer yardımlar yapılmasından kaçınılmamalıdır" (s. 306).

Esprinchard Hıristiyanları bir genel savaşa kışkırtmaktadır; ancak, somut bir saldırı planı sunmamakta, paylaşma projesi önermemektedir. Aslında, ileri sürdüğü, yeterli sayıda örneği 17. yüzyılda görülen taksim projesinden ziyade, genel bir temennidir.

35
Minotto'nun Projesi
(1609)

Daha ilerde ele alacağımız Breves'in projesi ve Sully'nin projesi gibi bu proje de IV. Henri'nin dönemine aittir. Kral Henri, Türklere karşı gerçek bir Haçlı seferi düzenlemek istediği izlenimini veriyordu. Bu projeyi Zinkeisen, Paris Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde keşfetmiş[1] ve tamamını kendi yazdığı *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*'nde yayımlamıştır.[2] Belge İtalyanca kaleme alınmıştır.

Elde mevcut az sayıda bilgiye göre, Giovanni Fantin Minotto Giritli bir Rum'dur. 18 yıl Sakız adasında ve başka Ege adalarında yaşadığını yazmış. Fransa'ya gelmeden önce Napoli ve Livorno'da yaşamıştır. Sözü edilen muhtırasını, Hanyalı bir asilzade olan, Paris Rasathanesi Müdürü Sinyor Manuel d'Hesterigo'ya ithaf etmiş ve 30 Ekim 1609 tarihli mektubunda bu zatın Hıristiyanlığın hizmetinde bulunduğunu söylemiştir.[3]

---

1 *Venise 1607 a 1623* [1607-1623 arasında Venedik].

2 Zinkeisen, c. III, s. 869 vd.

3 1607'de, Savoie Dükü Charles-Emmanuel, IV. Henri'nin, Makedonya'yı istila girişimine kralın destek verip vermeyeceğini öğrenmek istedi. Bu projenin müellifi Hanyalı, tanınmış bir Grek olan Giovanni Fantin Minotto'dur. Bu kişi yüzyılın başından beri, özellikle Sakız adasında, Peleponez'de ve Mora'da, gizli örgütler (diğer adıyla Heteryalar) kurarak genel bir ayaklanma başlatmak istemekteydi. Kendisi de Batı'dan destek bulma peşindeydi ve doğal olarak, Hıristiyanlığın hakemi sayılan IV. Henri'yi düşünerek, kendi ülkesinden gelen ve kralın yakını olan Manuel de Corigo'dan yardım talep etmişti; kralı ikna etmek için ona biçtiği rolün büyüklüğünü öne çıkarıyor ve Venedik'in, İskoçya, İngiltere krallarının, papanın ve İtalya prenslerinin iştirakini vaat ediyordu (Fagniez, c. I, s. 122).

Minotto'nun projesi Batı Hıristiyanlarına bir çağrı ile başlar; bütün Greklerin Fransız kralının egemenliğini kabul edecekleri güvencesini verir. Bütün bu Hıristiyanlar, kurtarılmayı sabırsızlıkla, IV. Henri'yi de Kral ve İmparator olarak görmeyi heyecanla beklemektedirler.

Minotto, planının bilfiil uygulanması konusunda, ilk olarak Doğu'yu iyi bilen yeterli sayıda kaptan ve gemici sağlayabileceğini bildirir.

Kral Konstantinopolis'i mi, Doğu İmparatorluğu'nun tümünü mü, yoksa sadece birkaç eyaletini mi almak istediği konusunda kendisi karar verecektir. Birinci varsayımda, sefer için 80 savaş gemisi ve en az 15.000 tüfekli asker ile 3.000 at ve mahallerden sağlanacaktır; askerler için 25.000 silah gereklidir. Önce Mora'ya varılacak ve bir general kumandasında 3.000 kişilik bir kuvvet karaya çıkarılacaktır. Bunların görevi Hıristiyan ahaliyi ayaklandırmak olacaktır. Oradan, ülkenin dört bir yanında ayaklanacak olan Hıristiyanlar vasıtasıyla Eğriboz'dan Çanakkale Boğazı'na ve İstanbul'a gidilecektir. "Koca Türk" korkacak, herhalde Üsküdar'a, Asya'ya kaçacak ve Konstantinopolis Haçlıların egemenliğine girecektir. Rodos adası 8.000 altın eküye alınacaktır.

İkinci seçeneğe göre, sadece 25 kadırga ile 8 veya 10 küçük gemi silahlandırılacaktır. Artık, geriye hangi eyaletin fethedileceğinin seçimi kalmıştır. Mora'da altın madenleri vardır; Selanik, Kıbrıs ve Sakız adasında 50 veya 60.000 kişi ayaklanacaktır ya da Midilli adasına çıkarma yapılabilecektir. Ancak, kendisi Eğriboz'u tercih etmektedir. Minotto tüm ordunun bakımını, ayrı bir maddi yardım almadan sağlama sözünü vermektedir. Ama alınacak kentleri ya da Eğriboz gibi kaleleri tahkim etmek için kireç ve demir yüklü beş-altı gemi istemektedir. Minotto, Fransa kralının Ortodoksları Marsilya'ya getirmeyi istediğini duyduğunu, bunlar arasından uzmanları bizzat seçebileceğini ilave etmektedir. Yazar, Fransa kralının Doğu'ya bizzat gelmesini ya da bir generalini görevlendirmesini talep etmekte, seferin başarı kazanacağını, kendi hayatı ve iki oğlunun hayatıyla temin etmektedir. Önerdiği her hususun gerçekleştirilmesinin mümkün olduğunu kanıtlamak için

fethedilecek ülkelerin dört kadırga ve dört ufak gemiyle önceden keşfedilmesini önermektedir.

Bu muhtırayı yayımlayan Zinkeisen, Kral IV. Henri'nin yaptığı işleri hafife alan hayalci bir hükümdar olmadığını, ancak, iktidarının son yıllarında Türklere kızdığını söylemiştir. Bu husus, Sully ve de Breves'in projelerinin nedenini de izah eder. IV. Henri'nin 27 Mayıs 1604 tarihli bir mesajında şöyle yazılıdır: "Artık görüş ve davranışımı değiştireceğim ve şimdiye kadar tahammül ettiğim imparatorluğumu yıkma yemini etmiş olan o hainlerin ve barbarların cezasını verenlere katılacağım."[1]

1 *Recueil des lettres missives de Henri IV* [IV. Henri'nin kaybolmuş mektupları], c. VI.

36
Bertucci Projesi
(1611)

Şimdiye kadar yayımlanmamış olan bu proje Innsbruck'ta Statthalterei Arşivi'nde bulunmaktadır. Arşiv Müdürü Herr Moeser, teşekkür borçlu olduğum, büyük nezaketle, bir kopyasını almama izin vermiştir. Burada belgenin özeti sunulmuştur.

Bu plan, şövalye Francesco Antonio Bertucci'nin 6 Nisan 1611 tarihinde Napoli kral yardımcısına yazdığı ve kopyasını aynı yılın 20 Nisan'ında Avusturya Arşidükü Maximilian'e gönderdiği bir mektupta kayıtlıdır.[1] Bu mektuptan, Bertucci'nin "Katolik İmparator Hazretleri"nin hizmetinde bulunduğunu, Roma'ya Macaristan başpiskoposu tarafından imparatorun büyükelçisi Kastro kontuna yazılmış bir mektup götürdüğünü, adı geçenin kendisini savaş danışmanı ve ordu komiseri görevine getirdiğini öğreniyoruz. Ayrıca Katolik kral, kendisini, iyi bildiği yerler olan Bosna, Dalmaçya, Arnavutluk ve Makedonya'nın nasıl fethedilebileceğini incelemekle görevlendirmişti. Yazar, hayatını tehlikeye atarak yazdığı muhtı-

---

1 Bu belge Jorga tarafından, *Studii si documente*, XX, 1911, s. 395-396'da özetlenmiştir.

rayı Bénévent kontunun ciddiye almadığını, bu nedenle üzgün olduğunu belirtmekte. Sözü dinlenseymiş, kral, Savoie Dükalığı'na, Bosna'yı, Arnavutluk'u almış olacakmış. Sonuç olarak, Tanrı'nın yüksek iradesinin, bu yüce görevleri yerine getirmeyi şimdi başvurmakta olduğu Napoli kral naibine ayırdığını söylüyor. Böylesine uygun bir fırsatın bir daha ortaya çıkmayacağını, Kardinal Borghese ile Kont di Castro'ya planı Viyana'ya anlatma görevini veren papa hazretleri çok iyi bilmekteymiş.

Bertucci Makedonya'nın iki kilidini oluşturan, Arnavutluk'taki İşkodra ve Akçahisar (Kroia) kalelerinin alınmasını öneriyor. Daha sonra Kilis (Klis) kalesini alacaktır. Koniçe (Konitsa) kalesiyle güvenli ilişkiler içindedir. Arnavutluk'ta 30.000 Hıristiyan ile Bosna'da aynı sayıda kişinin ayaklanmasını sağlamıştır. Bu kalelerin ele geçirilmesi için Türklere karşı imparatoru destekleyecek olan Macarlara gereksinme vardır. Bu takdirde Rumeli'ye bir kral atanabilecek ve Almanya'da yayılmakta olan dinsel ayrılıkçılık frenlenebilecektir. "Katolik Kral Hazretleri," Bertucci'nin görüştüğü, bütün İtalyan prenslerini, özellikle 20 kadırga ve çok para vermeyi vaat etmiş olan Toskana grandükünü kendi safına çekebilecektir. Venedikliler Türklerle bozuşacaklardır. Ancak, Arnavutluk'taki kaleler zapt edilinceye kadar, hazırlıkların büyük bir gizlilik içinde sürmesi gerekmektedir. Daha sonra haşmetli kralın ordusu kendi evine girer gibi Korfu'ya, Vlora'ya, Dıraç'a, Ülkün'e (Ulcinj), Bar'a ve Castelnuovo'ya girecektir. Dubrovnik 800.000 ekü verecektir. Bertucci İspanya'da bulunduğu sırada Lerma dükünün talep ettiği gibi, papa da yardım etmeyi vaat eylemiştir. Lehistan'ın da Türklere saldırması beklenmelidir. Bunların süvarileri Karadeniz kıyılarına kadar gidecekler ve orada Kazaklarla birleşerek Türklerin kalelerine saldıracaklardır. Türkler tüm filolarını yardıma çağırmak zorunda kalacaklar, bunun sonucu olarak Hıristiyan ordusu Doğu'da kapıları açık bulacaktır; tüm Yunanistan ayaklanacaktır.

Bertucci Fransa kralının, Savoie düküyle anlaşarak, kimi Fransızları Arnavutluk nehirleri konusunda keşif yapmakla ve bu eyalet insanlarıyla Alexandro Cieco di Pastrovitch adında biri aracılığıyla temas kurmakla görevlendirdiğini bildirmektedir; bu konuyla bir

an önce meşgul olunması lazımdır. Roma'da bulunan Croia piskoposu bu hususta yardımcı olacaktır; Bertucci onu Napoli'ye çağırabilecektir. Castro kontu ile istişare edilerek gecikmeden harekete geçmek gerekmektedir. İmparator Macar kralıyla barış yapmalı ve onu Rumeli kralı ilan etmelidir. Hıristiyan Ligi kendisini izleyecektir. İmparator yavaş hareket etmektedir. Ama dikkatli olmak zorundadır, zira imparatorluk tahtı ayrılıkçı mezhep mensuplarının eline geçebilir.

Bertucci Lehistan büyük mareşalinin kendisine tam yetki verdiğini, bu güzel eylem için 4.000 süvari sağlamayı vaat ettiğini söylemektedir; başka önerileri de vardır, ancak bunları sözlü olarak sunacaktır. Ama her şeyden önce gizliliğe riayet etmek lazımdır; zira bu olağanüstü projenin gerçekleşmesini önlemek isteyen, hükümdarlara bilgi götürmek isteyen çok casus vardır.

37
Dük Charles de Nevers'in[1] Projesi (1613-1618)

Tarihçi Zinkeisen'ın[2] dediğine göre, IV. Henri'nin ölümü Sully'nin tasarısının gerçekleşmesini önleyince, Fransa'da Bizans tahtına Nevers dükünün geçirilmesi düşünülmüştü. Dükün annesi Bizanslı Paleologos'lar ailesine mensuptu ve bu nedenle Doğu İmparatorluğu tahtına göz dikmişti.

Fagniez'in dediğine göre, "Nevers Dükü Charles de Gonzague, IV. Henri'nin yerine geçerek, Rumların çağrısına cevap vermiş oluyordu. Charles, Marguerite Paleolog de Monferrat'nın torunuydu ve aile dallarının birleşmesi suretiyle 1627 yılında Paleologos hanedanının başına geçme ve Bizans tahtı üzerindeki iddiasını sürdürme olanağına sahipti."[3] Babası İtalyan, annesi Alman'dı, Fransa'da "Gran Senyör"dü, hükümdar bir İtalyan ailesinin men-

---

1 Charles de Nevers, Louis de Gonzague ile Bourbon kardinalinin yeğeni, Nevers Düşesi Henriette de Cleves'in oğludur. 1637 yılında öldüğü biliniyor. Brantôme, *Les Grands capit.fr. Louis de Nevers*, Lalane yayını, c. IV, s. 387, 388; Anquez, *Hist. des assemblees pol. des ptotestants* [Protestanların siyasal gruplarının tarihi], s. 383; Duchesne, *Panégyrique funebre de Ch. de Ganzague* [Charles de Gonzague için ölümünden sonra yazılan övgü metni], 1638; Berger de Xivry, *Memoire pour une tentative d' insurrection, organisée dans le Magne de 1612 a 1619, au nom du Duc de Nevers* [Nevers Dükü adına, Magne'da 1612 ila 1619 yılları arasında düzenlenmek istenen bir kalkışma girişimi muhtırası], *Siri*, c. V, s. 48.

2 Zinkeisen, c. IV, s. 267-268.

3 Fagniez, c. I, s. 122-123.

subuydu. Charles de Nevers, on ila on iki bin asker sağlayabilecek olan ve 15.000 asker daha yardım isteyen Mora yarımadasındaki Magne kentinin çağrısına kulak verdi ve bilgi almak amacıyla üç asilzadeyi de yine oraya yolladı. Bunlar halkın ileri gelenleriyle bir anlaşma imzaladılar.

18 Eylül 1614 tarihinde giden ikinci bir temsilci Sırbistan, Arnavutluk, Bosna, Makedonya, Bulgaristan, Hersek ve Dalmaçya ileri gelenleriyle bir toplantı düzenledi. Burada, "Boğdan ve Eflak Voyvodalarının yardımı sağlanacak, sekiz ay sonra İstanbul'da olunabilecektir" sonucuna varıldı. Dük Charles de Gonzague, papa ve İspanya kralı tarafından teşvik edildi. Nevers Dükü Richelieu ile de bir anlaşmaya vardı. Loudun'da Rahip Joseph'le buluştu; onunla yaptığı görüşmeler daha sonraki bölümde ele alınacaktır.

Dük Charles de Nevers, projesini 1613 yılından itibaren devreye soktu. Bu konuda Nanni'nin yazdıkları şöyle:[1]

> Dükün projesi onun gerçekleştirebileceklerini çok aşıyordu. Hıristiyanlık savaşı adına pek çok ülkeden, çok sayıda kişiyi bir araya getirmesi ve kendisine katılmalarını sağlaması gerekiyordu. Fransa limanlarında birkaç gemisi hazır bekliyordu ve Mora'da istihbarat faaliyeti yaptırmıştı. Dük Charles de Nevers, papaya planını anlatmak ve birkaç kadırga istemek amacıyla Roma'ya gitti. Bir amacı da kıskançlıklar nedeniyle kurulması ve korunması çok güç olan, ayrıca uzun zamana ihtiyaç gösteren ittifaklar oluşturmadan, koca Osmanlı İmparatorluğu'na her biri kendi yanından saldırması için Hıristiyan hükümdarları ikna edebilmek amacıyla papanın iznini almaktı. Papa Paulus önce denizde en güçlü ülke olan Venedik'e başvurmuş ve bu girişime katılması için baskı yapmıştı. Venedikliler papaya büyük dinsel saygı göstermişler, ancak çok güçlü düşmanın boşuna kışkırtılmasının kötü sonuçlarını anlatmışlar, ihtiyatlı olmasını önermişlerdi. Bununla birlikte, diğer Hıristiyan hükümdarlar da etkin biçimde katıldıkları ve o sıralarda İtalya'yı bölmekte olan olayların nedenlerini yok ettikleri takdirde, olanakları ölçüsünde, en büyük çabayı gösterme vaadinde bulunmuşlardı. Papa başka hükümdarlar nezdinde de girişimde bulunmuştu. Ancak herkes bu soylu girişime katılmayı vaat etmesine rağmen, kimse bir şey yapmadığından proje gerçekleşmemiş ve artık söz edilmez olmuştur.

---

1 *Histoire de la Republique de Venise* [Venedik Cumhuriyeti Tarihi], Köln, 1682, c. I, s. 55-56.

Transilvanya Prensi Bethlen Gabor[1] ile Nevers dükünün kızlarından birinin evlenmesi projesine gelince, Sir Th. Roc,[2] Lord Conway'e bu konuda, 14 Kasım 1625 tarihinde şunları yazmıştı:

> Nevers dükü kökenini son Grek imparatoru, Paleologoslara dayandırmaktadır; son zamanlarda kendisine bir rakip çıkmış ve Büyük Senyör'e karşı yeni bir şövalye tarikatı kurmaya koyulmuştur; o (Bethlen Gabor) uygun bulunursa, uygun bir eş olabilecektir. Nevers dükünün projesi önce Mora'nın işgalini ve tahkimini, orada yeni bir şövalye tarikatı kurulmasını ve bunların yardımı ile Türklere karşı savaşa girişilmesini öngörüyordu.[3]

Dük, bundan sonraki bölümde ele alacağımız, cesaretiyle ün kazanmış olan korsan Jacques Pierre'den yararlanacaktı. Ancak bunu yapabilmek için gerekli olanakları, yani parası, askeri –en az 12.000 kişi– ve en önemlisi yeteri sayıda gemisi yoktu. Bu nedenle, önce Kıbrıs tahtını eline geçirmeyi düşlemiş olan Toskana grandükünü düşündü. Onun yardımıyla Mora'da ve Rumların yaşadığı diğer yerlerde Türklere karşı büyük bir ayaklanma başlatmayı planladı.[4] Bundan önceki benzer projelerin çoğunda, Doğu Hıristiyanlarının ve özellikle Rumların yardımlarının beklendiğini gördük. Nevers dükü, öncelikle İngiltere, Fransa ve İspanya gibi büyük Hıristiyan devletlerin etkili yardımlarını umuyordu. Ama dükün bu güzel tasarısının gerçekleşme şansı yoktu. Gereksinme duyduğu savaş gemileri Sir Thedore Roe'nun 30 Ocak 1625 tarihli bir mesajında Lord Arundell'e yazdığı gibi "bulutlarda yüzüyordu."

> Gemilerini bulutlarda yüzdüren Nevers dükünün lafı ve o memlekette bir yere yerleşmelerini içeren yeni düzeni üzerine o kıyılara (Mora) o kadar kıskançlıkla sahip çıktılar ki vezir, özellikle de bir Hıristiyanın toprağa tek bir kürek

---

1 Zinkeisen, c. III, s. 695, 703-708; c. IV, s. 379-467.

2 Sir Th. Roc konusunda bakınız Zinkeisen, c. III, s. 851-858; c. IV, s. 216-227.

3 1617 Eylül ayında dük, "*Ordre de la milice chrétienne* [Hıristiyan milisler]" adında bir tarikat kurdu. Kendisi 300.000 lira, kraliçe ise 1.200.000 lira tahsis etti; Fransız soyluları kendisini izlediler. Toplanan para Haçlı seferinin giderlerini karşılamak için kullanılacaktı (Fagniez).

4 Bu konuda 1609 tarihli İtalyan Projesi bahsine bakınız.

sokmasını, tek bir taşı bile yerinden oynatmasını içeren bir emir verme cüretinde bulunmamasını, aksi takdirde kendilerine hiçbir sorun çıkarmayacakları bilinse bile, sanki kendilerine kale inşa edermişçesine sipahiler ile tımarlıların ayaklanmasına neden olacakları konusunda uyarıda bulundu.

Bununla birlikte, tarihçi Zinkeisen, bu projenin ve daha sonra inceleyeceğimiz Rahip Peder Joseph'in taslağının Doğu'da epey gürültü kopardığını, zira bu girişimin duyulmasından sonra Türklerin Mora'da ve Rumların yaşadığı diğer yerlerde, daha önce Lord Arundell, Buckingham dükü ve Bedford kontesi gibi zengin sanat âşığı İngilizlere müsaade ettiklerine benzer arkeolojik kazılar yapma iznini artık vermediklerini yazdı.

26 Ocak 1624 tarihinde Belgrad'dan geçen Fransız konsolosu şunları yazıyordu:

Belgrad'da bulunduğum sırada, Hıristiyanlık âleminde bu ilkbaharda Türk devletine karşı sefer açılması için bir ittifak kurulduğunu birdenbire öğrendim. Girişimi burada takip eden kişi olan Dubrovnik'li ev sahibimin masasında şifresi çözülmüş mektuplar buldum. Bunlardan öğrendiğime göre papa, imparator, İspanya kralı, Lehler, grandük ile Mösyö de Nevers bu girişimin içindeler. Birlik oluşunca bütün Sırbistan ve Bosna ayaklanacakmış.[1]

---

1 A. Boppe, *Journal et Correspondance de Gedoyen 'le Turc' Consul de France a Alep* [Halep'te Fransa konsolosu 'Türk' lakaplı Gedoyen'in hatıra defteri ve mektupları], Paris, 1909, s. 47.

38
Peder Joseph'in[1] Projesi (1615-1618)

Aşağıda inceleyeceğimiz proje, (Kardinal) Richelieu[2] ve Peder Joseph'e atfedilmektedir. Zinkeisen'a[3] göre projenin amacı, Fransa ile İspanya arasında, Haçlı seferi düzenlemek ve Bizans tahtına Avusturya hanedanının İspanyol kanadından bir hükümdar yerleştirmek için ittifak oluşturmaktı. Proje, Il Capitano takma adıyla tanınan ünlü korsan Jacques Pierre tarafından açıklanmıştı. Bu kişi Nevers dükünün, Savoie dükünün, Toskana grandükünün ve son olarak Venedik Cumhuriyeti'nin hizmetinde çalışmıştı.

Jacques Pierre bu taslağı gece vakti gizli görüştüğü Roma'daki Venedik Büyükelçisi Simon Contarini'ye[4] açıklamıştı. Tüm Osmanlı İmparatorluğu'nda gece baskını biçiminde ayaklanmalar

---

1 Peder Joseph Kardinal Richelieu'nün güvendiği bir yakınıydı. "Perde arkasındaki gizli el" olarak tanınırdı. Paris'te 4 Kasım 1577 tarihinde doğmuş, 1638 yılında ölmüştür. Önceleri orduda hizmet vermiş sonra Kapüsen papazı olmuştur. Öldüğü sırada kardinalliğe atanmak üzereydi. Ölümünü öğrenen Richelieu, "Sağ kolumu kaybettim," diye haykırmıştır.

2 Kardinal Richelieu 5 Eylül 1585 tarihinde Paris'te doğdu, 4 Aralık 1642'de öldü.

3 Zinkeisen, c. IV, s. 268-269.

4 Zinkeisen, c. II, s. 794-798.

düzenlenecek, bir İspanyol prensi Konstantinopolis imparatoru ilan edilecekti.

Ama Jacques Pierre iyi bir Fransız vatandaşı olarak, bir İspanyol'un İstanbul'u ele geçirmesinden ve böylece dünyanın hâkimi olmasından çok rahatsız olduğunu da söylemiş (!).

Zinkeisen bu hikâye konusunda çekinceleri bulunduğunu belirtir ve öykünün bir korsan entrikası mı olduğunu ya da bunun içinde bir gerçek payı mı bulunduğunu bilemediğini söyler.

Rahip De la Boullaye-le-Gouz[1] ünlü din adamı ve Richelieu'nün güvenilir adamının bu projesinden şöyle bahsediyor: "Peder Joseph, Kral XIII. Louis'yi dünyanın en güçlü hükümdarı durumuna getirmek ve daha sonra Türk'ü yıkmak istiyordu. Bu amaçla yaptığı çeşitli gezilerde destek toplamıştı," demiştir.[2]

Peder Joseph'in projesini incelemeden önce, bu Kapüsen rahibin o kadar güvenip bilgi aktardığı (ünlü korsan) Jacques Pierre'in kim olduğuna bakalım. Bu kişi hakkında Rahip Leti'nin yazdığı, Ossuna dükünün hayatıyla ilgili kitapta bazı bilgilere rastlıyoruz. Adı geçen en tanınmış kaptanlardan biriydi. Denizlerde çok para kazanmış, daha sonra kırk yaşında olmasına rağmen hem mesleğini hem de vatanını terk etmeyi kararlaştırmıştı. Kendisine Ossuna dükünün yönetimindeki ülkeye gidip oraya yerleşmesi salık verilmişti. Ama o Savoie dükünün idaresindeki Nice kentine yerleşti. Bütün kaptanlar, askerler, subaylar ve denizciler onu selamlamak için kendisine uğrarlar onu överlerdi; tartışmalı konularda hakemliğine bile başvurulurdu. Günün birinde Ossuna dükünün iyi tanıdığı Marsilyalı Vincent Robert adında biri Palermo'ya geldi. Dükün talebine uymak için gemisiyle İspanya üzerinden Nice'e geçti. Arkadaşı Jacques Pierre'i buldu ve ona Ossuna dükünün daha avantajlı teklifini götürdü. Denizcilik yaşamının hasretini çeken Pierre bu teklife karşı koyamadı ve karısı ile çocuklarını alarak Sicilya'ya yerleşmek üzere oraya gitti.

---

1 *Voyages et observations des Estats et Royaumes d'Italie, Grece, Napolie, Syrie, Palestine, Karamenie, Arabie, Egypte* [İtalya, Yunanistan, Anadolu, Suriye, Filistin, Karaman, Arabistan, Mısır diyarlarında seyahatler ve gözlemler], Paris, 1653, s. 491.

2 Zinkeisen, c. IV, s. 207.

Öte yandan Nevers dükünün Türklere karşı Haçlı seferine çıkmak amacıyla temas ettiği kaptanlara değinen M. Fagniez şöyle yazar:

> Bunlar arasında özellikle Jacques Pierre öne çıkıyordu; bu kimse Mora kıyılarını çok iyi tanıyan Normandiyalı bir gemiciydi. Daha önce de Nevers dükü tarafından Yunanistan'daki arkadaşlarına haber ve silah götürmekle görevlendirilmişti. Venedik filosunda görev aldığı bir sırada, cumhuriyeti yıkmak için Ossuna dükü ve Bedmar markisiyle birlikte bir komploya karışmaktan çekinmemiş ve Türklere karşı düzenlenecek deniz seferinin gizli planları üzerinde bulunmuş, Venedik de onu hizmetinden atmıştı (s. 177-178).

Ancak, Jacques Pierre'in karıştığı Venedik'e karşı komplo ve onun korkunç sonu hakkında, aynı dönemde yaşamış olan Siri'de[1] ayrıntılı bilgi bulmak mümkündür. İtalyan tarihçi ve XIV. Louis'nin papazı, *Memoires secret*s [Gizli anılar] adlı yapıtında Jacques Pierre'in Nevers dükü ve Rahip Joseph'le ilişkilerinden söz etmektedir.

Ossuna dükü, Fransız korsanı Türklere saldırmak için maaşa bağlamıştı. "*Sommaria della congiura contra la Citta di Venet*ia [Venedik Kentine karşı komplonun özeti]" adlı belgede, Venedik'in Onlar Konseyi'nin Cumhuriyet'e karşı girişilen bu komployu nasıl yargıladığı anlatılır.[2] *Sommaria della congiura contra la Citta di Venetia*'da Fransız kaptanı Antoine Giaffie'nin, Jacques Pierre'in, Robert adlı kaptanla birlikte devlete karşı bir ihanet hazırladığını Onlar Konseyi'ne ihbar ettiği yazar. Napoli kral naibi Jacques Pierre'e çok sayıda gemi tahsis etmiş, o da bu gemilerle Türklere saldırmış. Jacques Pierre'in Ossuna düküne yazdığı bir mektupta bunlar açıklanmıştır.[3]

---

1 Mercure de Vittorio Siri, *Conseiller d'Etat et Historiographe de Sa Majesté Très Chrétienne, Contenant L'Histoire Générale De L'Europe* [Tarihçi ve Pek Hıristiyan Majestelerinin Devlet Sekreteri, Avrupa'nın Genel Tarihi], c. IV, s. 445-501.

2 Ranke, *Über die Beschwörung gegen Venedig im Jahre 1618* [1618 yılında Venedik'e karşı komplolar], s. 81; G. Leti, *Vita di Duca Ossuna* [Ossuna dükünün yaşamı], c. II, Amsterdam, 1700, s. 246.

3 "*Modo d'impadronirsi senza intelligenza della citta di Venezia del capitano Giacomo Petro; Continuatione d'avussi di Jacques Pierre alla Republica, 26 Agosto 1617; Breve discorso ch'l capitano Jacques Pierre presenta a S. Seren, ta de'disegni e imprese che ha il Re di Spagna in Levante nella Macedonia et Morea; Lettera di Pierre al duca di Nevers.*"

Bu komplo savı Fransa'da ciddi biçimde eleştirilmiş ve uydurma olarak nitelendirilmiştir. Jacques Pierre ile birlikle Kaptan Tournon Anglade adında birinin, Bouleaux'lu iki kardeşinin ve kötü ünlü Renauld de Nevers adında birinin de suça katıldığı ileri sürülmüştür. Sanıklara engizisyonun cellatları tarafından işkence yapıldıktan sonra bir kısmı hapiste boğdurulmuş, bir kısmı da denize atılmış. Bu münasebetle 600'den fazla yabancı Venedik kentinden sürülmüş. Sözde komplocular tersane ile hazineyi havaya uçurmak ve kentte yangın çıkarmak için İspanya Büyükelçiliği'nden 80.000 ekü almışlar. Tarihçi Siri bu savların tümünün yanlış olduğunu söyler. Jacques Pierre'le konuşmuş ve bilgi almıştır. Hıristiyan adaletine aykırı olarak, zavallı korsanın bir çuvala konulup denize atılmasını da kınar.

İşte, Rahip Joseph'in Türk imparatorluğuna karşı emellerini gerçekleştirmek için seçtiği insanlardan biri buydu.

Voltaire'in Peder Joseph hakkındaki görüşü olumsuzdur. Onu şöyle tasvir eder:

> Kapüsen papazı Joseph de Trembaly, Richelieu gibi, kendi cinsinin garip örneklerinden biriydi, heyecanlı ve düzenbazdı, bazen fanatik, bazen kalleşti. Türklere karşı Haçlı seferi düzenlemek, Calvaire Kızları Tarikatı'nı kurmak, şiir yazmak, her hanedanla müzakere etmek ve önce piskoposluğa oradan da bakanlığa yükselmek peşindeydi.[1]

Tarihçi Hanotaux da Rahip Joseph'ten şöyle söz eder: "Onun kişiliğinde, Kapüsen papazı cüppesi altında, girişimciliği ve aslında kişiliğinin temelini oluşturan maceracılığı bulmak mümkündü. Bazen gerçekleşmesi olanaksız projeleri hayal ederdi."[2] Önce Baron de Maffliers adı altında kralın sarayında bulunmuş, Amiens kuşatmasına katılmış, Büyükelçi Hurault de Maisse'e refakat ederek Londra'ya gitmişti. 1599 yılında öğrenci olarak Orleans Kapüsenleri Manastırı'na girmişti. Felsefe hocalığı, papazlara öğretmenlik, vaizlik yaptı; 1606 yılında Calvaire Kızları Tarikatı'nı kurdu. Bu konuda L. Delavaud şunu yazar:

---

1 Voltaire, *Essai sur l'Histoire Universelle* [Umumi tarih hakkında bir deneme].

2 *Histoire du Cardinal de Richlieu* [Kardinal Richelieu'nün hikâyesi], c. I, s. 118. Daha ileride şöyle söylüyor: "Büyük hayalleri vardı. Bunlar bazen boş düşten ibaretti. Türklere karşı bir Haçlı seferi bunun kanıtıdır."

Onu harekete geçiren büyük proje, imansızları Hıristiyan yapmak ve kutsal mahalleri kurtarmaktı. 1612 yılından bu yana doğuda Rumlar ve Slavlar Türklere isyan etmek için entrikalar yapıyorlardı. Peder Joseph uzun yıllarını dinsel vaaz vermeye değil, müzakere yoluyla Haçlı seferi hazırlığına ayırmıştı. Seferin başına Nevers Dükü Charles de Gonzague geçecekti.[1]

Bu konuda temas kurduğu Roma'da ve Madrid'de nazik bir kötümserlikle karşılanmıştı. Üzüntüsünü dağıtmak için, Doğu'ya misyonerler göndermiş ve "Turciade" adlı şiirini 1617 yılında yazmıştı.[2] Rahip Dedouvres bunun elyazması örneğini Barberine Kitaplığı'nda bulmuştur.

Peder Joseph'in kalemi, inancına layık verimlilikteydi. 1619 ve 1620'de Haçlı seferi konusunda yazdıklarının başlıkları şunlardır: "*Les Dispositions à la Guerre contre les Turcs; l'Instruction pour les Princes; l'Ouverture de l'interest de tous les Princes pour engager à la Guerre contre le Turc; l'Etat dèplorable de la Chrestinté en repos et spécialement la France en 1620* [Türklere karşı savaşın koşulları; Prenslere yönerge; Bütün prenslerin Türklere karşı savaş açmaktaki yararları; Hareketsiz durumda bulunan Hıristiyanlığın ve özellikle Fransa'nın 1620'deki acınacak durumu]."[3] Bunlar Fagniez'in biyografisinde aktardığı muhtıra ve söylevlerin arasında da yer alır.[4]

Tarihçi Gustave Fagniez'in Rahip Joseph ve Richelieu kitabının üçüncü bölümü (s. 120-182),[5] adı geçenin Haçlı seferi (1616-1625) projesine ilişkindir. Rahip Joseph'in dinsel ve siyasal yaşamı, kutsal yerlerin imansızların elinden kurtarılması isteğinin yarattığı duygu ve düşüncesinden etkilenmişti. Peder Joseph bir yandan manevi yararı katılanların kurtuluşunu sağlayacak olan bir tarikat kurmakta, öte yandan Hıristiyan milletleri aynı gaye için birleştirmeye çalışmaktadır.

---

1 *La Grande Encyclopédie* [Büyük Ansiklopedi].

2 *Turciades*, apud I Fouet, 1625, s. 152.

3 Abbé I. Dedouvres, s. 386.

4 G. Fagniez, *Le pere Joseph et Richelieu*, c. II, Paris, 1894, s. 467-480.

5 *Le pere Joseph et Richelieu (1577-1638)*, Paris, 1894, 2 cilt. Rahip Richard'ın eseri, *L'Histoire de la Vie de Pere Joseph (1702)* [Peder Joseph'in hayatının öyküsü] tavsiye edilmez.

Rahip Joseph, Loudun'da Dük Charles de Gonzague ile anlaştıktan sonra[1] Roma'ya gitti: "Papaya, Fransa'nın Nevers dükünün projesini benimsediğini ve projeye papalığın himayesini ve bazı İtalyan prenslerinin katılmasını sağlama konusunda görevlendirildiği izlenimini vermekteydi" (s. 134). Yeğen-kardinal Scipion Borghese projeyi prensip olarak destekledi. Ama Papa V. Paulus, Haçlı seferi gibi bir eyleme girişme konusunda çok çekingendi. Peder Joseph'in sergilediği "(ruhani) iç aydınlıktan" çekinmişti. Bununla birlikte Nevers dükünün yolladığı temsilciyle görüşmekten memnuniyet duyduğunu belirtmiştir.[2] Peder Joseph, Fransa'ya dönüş yolunda Floransa ve Torino'da durmuş ve Savoie büyük-dükünün desteğini sağlamak istemişti. Ona bir muhtıra sunmuş ve Haçlı seferi lehinde çağrıda bulunarak bu girişimin başarı kazanması için gerekenleri anlatmıştı. "Dindar hükümdarın kolay ikna olan bir kulağı vardı ve rahibin teşvik ve beklentilerinden çok etkilendi" (s. 146).

Papanın kardinalleri bu konuyu, ancak Şubat 1618'de Paris'te, Madrid'de, Varşova'da, Prag'da, Treve'de, Mainz'da, Köln'de ve Torino'da ele alabildiler. Ama İspanya'nın tutumu Peder Joseph'i endişelendirmişti. Bu konuda annesine şöyle yazmıştır: "Tüm dünyayı engelleyen ve Hıristiyanlığın olumlu eylemini durduranlar sadece İspanyollar." Bu sırada Prag'daki pencereden fırlatma olayları Otuz Yıl Savaşı'nın işaretini de vermekteydi.

Peder Joseph 1618 Ağustos ayında Madrid'e gitti; coşkulu Kapüsen papazı bu yeni havari yolculuğunda "Yunanistan ve Kutsal Topraklar hizmetinde yapılan seyahat sırasında bir ruhsal uçuş" başlıklı duygulu ve naif şiirini[3] yazdı:

> İplerini çözebilmek için koştuğum bin fersahta
> Bin düşünce coşturur beni
> Hükümdarlarımızın iradesi ayaklansın diye
> Kurtarmak için seni

---

1 Bir önceki Nevers dükü projesine bakınız.

2 Roma'dan 26 Mart 1617 tarihinde ayrılmıştır; her iki yolculuğunu da yaya yapmıştır. "Turciade" başlıklı şiirini bu seyahat sırasında yazmıştır.

3 Mazarine Kitaplığı, 1206 sayılı belge s. 1275; Fagniez, c. II, s. 502-505.

Kudüs'teki Sion'dan bahsederken de şöyle yakınıyordu:

> En değerli eyaletlerini
> Düşmana terk etmekten utanmayan
> Keyifli uykularına dalmış
> Prenslerin kapısını yumruklayarak çalmak için

Yaptığı görev yolculuğu bir ara başarı kazanır gibi oldu. 1618 ve 1619 yıllarında, hatta daha önce 1617'de Türklere karşı bir deniz seferine çıkılması düşüncesi Katolik Kral'ın [Fransa kralı, -ç.n.) Danışma Meclisi'nde kabul edildi (s. 165). Peder Joseph, 1619 Ocak ayında Fransa'ya dönünce, Almanya'ya gitmiş olan Nevers dükünü bulamadı. Kendisini yüreklendirenler oldu, ama Bohemya'ya ve Lehistan'a gitmesi istendi.

İmparatorun Fransa'daki temsilcisi Kont Wratislaw de Furstenberg, Fransa'nın kendi hükümdarını diplomatik yoldan ve hatta silahla savunmaya hazır olduğunu öğrenmek sürprizi ile karşılaştı. Ama Ana Kraliçe karşı tutum aldı. Nevers dükü, karşılaştığı tüm direnmelere rağmen, Rahip Joseph'in de teşvikiyle hazırlıklarını sürdürmekteydi. Hollandalı yapımcılara 1623 yılında gemi siparişleri verdi. 12.000 ila 15.000 askeri vardı. Çok sayıda gemi kaptanının yardımını sağlamıştı. Olaylar hızlı bir biçimde gelişti. Tarihçi Fagniez'in anlatımı ile Avusturya hanedanı kendi felaketini hazırlayarak Fransa'yla yeniden mücadeleye yöneldi ve Türklere karşı Hıristiyanlığın başına geçmesi konusunda Rahip Joseph ile Nevers dükü tarafından kendisine önerilen rolü kabul etmedi. Nihayet, Fransa'da da dinsel duygular zayıflamıştı. 1625 yılında Papa VIII. Urban ile Rahip Joseph mevcut koşulların projenin sonsuza dek ertelenmesini gerektirdiği hususunda görüş birliğine vardılar.[1]

---

1 Abbé Dedouvres, *De P. Josephi Turciados libri quinque; Le Pere Joseph polémiste*, Paris, 1895.

39
Valeriano’nun Projesi (1618)

Bertucci’nin taslağı gibi bu proje de yayımlanmamıştır ve elyazması olarak Innsbruck’ta Statthalterei Arşivi’nde bulunmaktadır. Arşiv müdürünün nazik izniyle bir kopyasını aldım. Belge Kapüsen Rahip Valeriano tarafından Viyana’dan, 18 Mayıs 1618 tarihinde Avusturya Arşidükü Maximilian’e yazılmış bir mektup ile bu mektuba ekli bir muhtıradan oluşmaktadır. Burada İtalyanca yazılmış metinlerin özetini sunmaktayım.

Valeriano’nun mektubundan, prense daha önce sözlü olarak sunduğu görüşlerini yazılı olarak geliştirdiğini öğreniyoruz.

Althan kontu, Osmanlı İmparatorluğu’nun komşusu olan ülkelerin halkları ve prensleriyle haber alma bağlantısı kurmuştur. Aynı amaçla hareket eden çok sayıda şahsiyetle birlikte Türklere karşı büyük şeyler yapabileceğini sanmaktadır; ancak Türklerin komşusu olan hükümdarlardan birinin Hıristiyan ordusuna vereceği geçiş iznine ihtiyaç vardır. Osmanlıların komşusu olan Venedikliler, Kral Ferdinand, imparator ve Lehistan kralı, maalesef, imansızlarla ya sürekli barış anlaşması ya da 20 yıllık mütareke imzalamışlardır.

Lehistan kralı konta, şövalyelerin İsveç'ten geçmesini önermiştir. Ne var ki bunun gerçekleşmesi güçtü. Finlandiya Körfezi'nden Karadeniz'e geçilmesi kolay değildi. Gene de kont hareketsiz kalmak yerine bu eyleme girişmeyi yeğlemiştir; kendisine düşmana saldırabileceği bir ikamet merkezi de sağlanmıştı.

Valeriano, hatıralarında, Lehistan kralının Haçlı ordularına Prusya'da 14.000 veya daha fazla asker barındırabilecek bir yer gösterdiğini varsaymaktadır. Hıristiyan şövalyeleri Danzig'deyseler, Türklere iki şekilde saldırabileceklerdi. Birinci halde, sadece kendilerine verilen muhkem yerle yetinecekler, ikinci halde ise çok sayıda Lehistanlı senyörün etkin yardımına güvenebileceklerdi.

İkamet yerine gelince, kral, Varşova 16 Mart 1618 tarihli buyrultusunda, son barış anlaşmasıyla Moskovalıların İsveçlilerden aldıkları toprakları göstermiştir. Bunlar, Kexolm Dükalığı, Jamma ve Notburg kentlerini içeriyordu. Koporya'ya ek olarak güzel bir limanı da kapsayan, şimdi Ivanograd adını taşıyan Narva kenti de alınacaktı. Oradan Ruslara ait Peibas Gölü üstündeki Plekovitsa'ya kadar yelken açılabilecek, buradan da Osmanlı sınırları yakınındaki Zavolacze Gölü'ne gidilebilecekti.

Bu ülkelere varabilmek için Baltık Denizi'nden geçilmesi gerekiyordu; bu seyahat rahatlıkla iki, üç günde yapılabilecekti. Olası bir güçlük belki İsveçlilerden kaynaklanacaktı; ancak onların sekiz ya da on iki gemisi vardı.

Bir başka zorluk oturulacak kentlerin korunma olanakları hakkındaki bilgi eksikliğiydi. Ancak bu iki güçlük, Lehistan kralına söz verildiği gibi, Hollanda ordusunun İsveçlilerin yardımına koşmasına Danimarka kralı tarafından engel olunmasıyla önlenecekti.

Rahip Valeriano geçilecek ülkeleri, seyahat edilecek bölgeleri ve çeşitli kentler arasındaki mesafeleri ayrıntılı biçimde belirtir. Kimi kez karadan, kimi kez nehirlerden geçen bu yolun seçilme nedenini anlatırken, Etienne Bathori'nin yardımıyla Türklere karşı savaşmak isteyen Papa V. Sixtus'un önce Moskova'yı ele geçirmeyi şart koştuğunu hatırlatır ve bunun bir yıl sürebileceğini ilave eder. Daha sonra Moskovalıların, Lehlerin, İranlıların yardımıyla Tatarlar yenilecek, nihayet Eflaklıların, Boğdanlıların ve Transilvanyalı-

ların yardımıyla Türklere saldırılacaktır. Papa ve İspanya kralı bu güzel proje için her ay kenara para koymuşlardır; ancak bu proje Papa V. Sixtus'un ölümü nedeniyle gerçekleştirilememiştir.

Althan tarafından seçilen bu yol Krakov, Wilna piskoposları ile büyük şövalye ve Lehistan büyük mareşali tarafından onaylanmıştı.

Ordu Danzig limanından gemiye bindirilecek, Vistül Nehri'nden Sandomiria'ya kadar gidecek, oradan San Nehri'nden Przomislia'a varacak, bu kentten Transilvanya sınırına kadar 30 fersah mesafe kalacaktı.

Danzig'den Kingsperch'e kadar gemiyle gitmek, oradan kolayca Memel Nehri'ne varmak ve bu nehir üzerinden Salmatia Gölüne ulaşmak da mümkündü; oradan Küçük Borystene yoluyla Büyük Borystene'e varılmakta, nehir izlenerek Boğdan yakınlarında Karadeniz'e çıkılmaktaydı. Danzig'den Boğdan sınırlarına kadar giden yol tüm dünya tarafından yeterince bilinmekteydi.

Bu soylu girişimin başarıyla gerçekleşmesi bir şeye bağlıydı: Saygın ve önemli bir kişinin, Hıristiyan şövalyelerin başına geçmesi ve harekât düzenini gecikmeden saptaması gerekiyordu. Avusturya hanedanının bu işin başarılmasında büyük çıkarı vardı: Avusturya katılırsa, Hıristiyan hükümdarların tümü eksiksiz biçimde harekete geçeceklerdi.

40
François Savary de Breves'in[1] Projesi (1620)

De Breves'in 1591-1606 yılları arasında üstlendiği İstanbul'daki büyükelçillik görevi, Fransa'ya sağladığı olumlu sonuçlar bakımından en parlak ve yararlı dönem olmuştur. De Breves bu göreve yeğeni, Lancsome soylusu[2] Jean Savary'den sonra atanmıştı. Jean Savary IV. Henri'ye karşı Liga'nın tarafını tutmuştu.

Zinkeisen, de Breves'i şu sözlerle övmektedir: "*Ein Mann von hohen Bildung un grosser diplomatische Gewandheit* [Çok bilgili ve çok büyük diplomatik yetenekleri olan bir adam] ve onun çok sayıda raporunu yayımlamıştır."[3] Saint Priest'te, IV. Henri'nin de

---

1 François Savary, Maulévrier markisi, Breves senyörü 1560'ta doğmuş ve 1628'de ölmüştür. 1582 yılında yeğeni Jacques Savary'yle birlikte İstanbul'a gitmiştir. Daha sonra 13 Ağustos 1593 tarihinde Babıâli nezdinde Fransa büyükelçisi olarak tayin olmuştur. Türklerle 1597 ve 1604 ittifaklarını yapmıştır. 1607 yılında Suriye ve Filistin üzerinden Fransa'ya dönmüştür. 1608 yılında Roma'ya büyükelçi atanmıştır.

2 Lancsome konusunda ilgi çekici şu incelemeye bakınız: Abel Rigault, "Savary de Lancosme. Un épisode de la Ligue a Constantinople (1589-1593) [Savary de Lancsome, 1589-1593 arasında Konstantinopolis'te Liga'nın bir öyküsü]", *Revue d'histoire diplomatique*, 16 (1902), s. 522-578.

3 C. III, s. 628. Breves Fransa'da Türkiye'ye ilişkin kitaplar yayımladı (N. Jorga, *Studii si documente*, c. XX, 1911, s. 459).

Breves'e yazdığı iki teşekkür mektubu yer alır. Bunlardan biri Saint Germain, 8 Mayıs 1597 tarihli, ikincisi Fontainbleau, 4 Ağustos 1604 tarihlidir. Büyükelçinin sultan nezdindeki konumu herkesi imrendirecek durumdaydı. "Sultan III. Mehmet 1596'da Macaristan seferini bizzat yönetmişti. De Breves ile İngiltere Büyükelçisi Richard kendisiyle birlikte gitmişler ve daha sonra Agria Savaşı'nda bulunmuşlar, savaşı kaybettiğini sanan, ama aslında galip gelen sultana refakat etmişlerdi." Kral IV. Henri, büyükelçisine yılda 100.000 ekü harcama yetkisini vermişti. İstanbul'daki Fransa büyükelçisi Cézy kontu 12 Temmuz 1626[1] tarihli İstanbul'dan yazdığı bir mektubunda Babıâli nezdinde ve tüm Yakındoğu'da çok güçlü olduklarını belirtiyordu. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'na saldırılması ve Türk devletinin imhası hakkında büyükelçinin yaptığı öneriler daha iyi anlaşılır olmuştur.

De Breves Osmanlı İmparatorluğu'nu çok iyi incelemiş ve zayıf taraflarını saptamıştı. Tarihçi Nicolae Jorga,[2] de Breves'in 20 Temmuz 1601 tarihinde Beyoğlu'ndan (Pera'dan) Büyükelçi de Villiers'e yazdığı bir mektubun bazı bölümlerindeki değerlendirmelerini ve gelecek hakkındaki olumsuz beklentilerini şöylece özetliyor: Bu yönetimin aklı başına gelmezse, monarşinin temelleri yakında çöker. Ülkenin işleri hiçbir zaman bugünkünden daha kötü olmamıştır; yıllar geçtikçe her şey daha da bozuluyor. Bu düzensizliğin sebebi, hükümdarın aptallığı ile büyük ve önemli görevlere getirdiği insanların cimriliğidir. "Büyükelçinin görev döneminde de Babıâli'ye kokuşmuşluk ve rüşvet hâkimdi." Büyükelçi, Kral IV. Henri'ye yazdığı 6 Aralık 1593 tarihli mektupta bu konuda şöyle şikâyet eder: "Babıâli'de kokuşmuşluk ve pintilik öyle boyutlara varmıştır ki para ve hediye vermeden hiçbir işi olumlu olarak sonuçlandırmak mümkün değildir."

De Breves'in Osmanlı İmparatorluğu'na saldırı ve ülkeyi taksim projesi, *Discours abrégé des asseurez moyens d'anéantir et ruiner la Monarchie des Princes Ottomans, faict par le Sieur de Breues* [Osmanlı hükümdarları monarşisini yok etmek ve yıkmak için

---

1 *A.g.e.*, s. 65-68.

2 *Documente Hurmuzaki*, c. XII, 1963, s. 1210.

özetlenmiş söylev...] adlı yapıtında yer alır. Bu çalışmanın ekinde ilgi çekici bir belge var: "*Traicté fait en l'année mil six cens quatre entre Henry le Grand Roy de France et de Navarre et le Sultan Amat Empereur des Turcs par l'entremise de Messire François Savary Seigneur de Breues, conseiller du Roy en ses Conseils D'Estat, et Priué, lors Ambassadeur pour Sa Majesté a la Porte dudit Empereur* [1604 yılında Fransa Kralı Henri ile Sultan I. Ahmet arasında yapılan anlaşma]. Kitap, Papa III. Clemens'ın üç mektubu ve "Kudüs ve Konstantinopolis'in bekçisi" unvanlı papazların üç belgesiyle son bulur.

De Breves'in kitabı XIII. Louis'ye bir mektupla başlamaktadır:

> Krala. Babanız Kral Büyük Henri'ye hizmet amacıyla sultanın nezdinde bulunduğum 22 yıl süresince, (Osmanlı) İmparatorluğu'nun gücünü ve Hıristiyan hükümdarların bunu zayıflatmak ve yıkmak için sağlamaları gereken önlemleri özenle inceledim; görüşlerimin bir özetini hazırladım ve majestelerine sunuyorum. Bu belge, şanlarını ve egemenliklerini artırma olanaklarını kendilerine açıklamaktadır. Bu maruzatım Tanrı'ya ve majestelerine hizmet etmeme yardımcı olsun...

Yazar, Hıristiyan güçler koalisyonunun deniz kuvvetlerini şöyle değerlendirmekteydi:

> Katolik kral hazretleri 100 kadırgayı silahlandırabileceklerdir; Venedik Cumhuriyeti de 200 kadırga ve 6 kalyonu rahatlıkla tahsis edebilecektir... Papa 8-10, Fransa yaklaşık 50, Savoie 5-6, Toskana 10-12, Ceneviz 8-10 ve Malta 6 kadırga verebilecek, böylece filonun gücü 380 kadırga ile 6 kalyon olacaktır.

1620'den bu yana her ülkenin deniz kuvveti epey değişmiş!

Eski Fransız diplomatı Romanya eyaletleriyle de ilgilenir[1] ve durumu şöyle değerlendirir: "Eflak, Boğdan ve Transilvanya prensleri Türklere haraç ödüyor; Türkler bunların durumlarını istedikleri

---

1 IV. Henri'ye yazdığı 6 Aralık 1593 tarihli mektupta şöyle diyor: Boğdanlılar (Moldavyalılar) ve Eflaklılar, epey kurnaz halklardır ve kendi işlerine karışanları kovmak için hep uğraşırlar (*Documente Hurmuzaki*, ek I, c. I, s. 104).

gibi değiştirmekte: Boğdan (Moldavya) bir taraftan da Lehistan'a bağlıdır."[1] Adı geçen, kendinden önceki yazarlar gibi, Romanya eyaletlerinin zenginliğini övüyor. "İstanbul'un yardımına, Karadeniz tarafından özellikle Eflak ve Boğdan yoluyla koşulabileceği doğrudur, buraları güçlüdür ve verimlidir ve Karadeniz'e dökülen Tuna Nehri vasıtasıyla çok yiyecek taşınabilir (s. 42)." Son olarak, Hıristiyan hükümdarların bir saldırıya girişmeleri durumunda Rumenlerin kendi projesi konusundaki tutumunun ne olacağını şöyle değerlendirir:

> Lehistan kralı, olması gerektiği gibi, ittifakın içinde bulunursa, Eflak, Boğdan ve Transilvanya prenslerinin, çoktandır bağımlı bulundukları Türklerin zorbalığından kurtulmak için ayaklanmalarını beklemek gerekir: Bu çerçevede her biri Tuna'ya egemen olacak ve Tuna olanaklarından yararlanılarak gönderilebilecek tüm yardım ve kurtarma girişimlerini önleyeceklerdir (s. 42-43).

Kendisinden önce Müslümanlara saldırı planları hazırlayan diğerleri gibi, de Breves de, başarı kazanılırsa, ülkenin kalıntılarının nasıl paylaşılacağına değinmez. Bununla birlikte, bu konunun incelenmesinin büyük savaşın sonuna ertelenmesinin de doğru olmadığını, aksine paylaşma sırasında tartışmalara yer vermemek için bu konuda çok daha önceden karar verilmesinde yarar bulunduğunu söyler.

* * *

Bu ve daha önce benzer saldırı planları konusunda aykırı görüş bildirenler ve I. François'nın Avusturya İmparatorluğu'nu başarısız kılmak için Türkler ile ittifak yapmasını savunanlar da olmuştur.

Bu farklı görüş sahipleri arasında Savary de Breves'den beş yıl sonra, *Alliance du Roy avec le Turc et autres* [Kralın Türkler ve başkalarıyla ittifakı][2] adlı yanıt belgesini yazan ve Fransa ile Babıâli arasında var olan yakın ittifakı savunan G. le Guay vardır.

---

1 *Documente Hurmuzaki*, Ek, c. I, s. 104.

2 Paris, 1626, 274 sayfa.

Bu yapıtın bölüm başlıkları, yazarının eğilimi hakkında bir bilgi vermektedir: "Eski kutsal hukuka göre, imansızlarla ittifak kurmanın meşruiyeti hakkında" (Bölüm II); "Yeni kutsal hukuka göre imansızlarla ittifak yapmanın meşruiyeti hakkında" (Bölüm V); "İspanya kralı ile diğer Hıristiyan imparator ve hükümdarların, bizim pek Hıristiyan krallarımıza oranla çok daha az haklı gerekçelerle Türklerle ittifak yapmak istemeleri hakkında"[1] (Bölüm VII); "Türk sultanı ile ittifakın sadece Fransa'ya değil aynı zamanda tüm Hıristiyanlığa yararlı olacağı hakkında" (Bölüm X); "Türklere güvenmenin gerekliliği hakkında" (Bölüm XI).

Guay, Fransa Türk devleti konusundaki politikasını değiştirirse, Avusturya'nın Türk imparatorluğuyla dostluk kurmak isteyerek onun yerini alacağını ispat etmek için, Kardinal d'Ossat'nın Roma'da söylediklerini nakleder:

> Kral, Hıristiyanlığın savunması için bütün Hıristiyan kralların yapmaları gerekeni gerçekleştirmeye hazırdır; ama başkasını savunmadan önce kendi savunmasını sağlaması gerekir. Majestelerinden bunu talep edenler, ona karşı ortalığı ayağa kaldırmışlardı, bugün de kendisini mahvetmek için her şeyi yaparlar...

Yazar, Avusturya sarayının Babıâli ve İspanya'yla barış yapmasından korkmaktadır: "... ve kralın Türk'e karşı tutum almasını sağlamak ve sonra Türk'le barış yaparak, majestelerinin şimdi Türklerle olan iyi ilişkisini bizzat kurmak çok basit (*bir manevra*) olacaktır" (s. 97-102). Biraz daha ilerde görüşüne açıklık getirir. "Türkler imansız veya putperest olabilirler, ancak Fransa'yla barış içinde bulunmuşlar ve Avusturya'nın Fransa'ya yaptığı kötülükleri yapmamışlar, Fransa'ya savaş açanlarla savaşmışlardır" (s. 108).

Görüldüğü gibi dinsel duyguların hükümetlere ilham verdiği ve Kutsal Topraklar'ı kurtarmak için ittifaklar yapılmasını sağladığı dönemden artık çok uzaktayız. Hıristiyan güçler arasındaki rekabet öyle noktalara ulaşmıştır ki, bundan böyle inananları

---

[1] Bu daha sonra bütün devletlerin suiistimal ettikleri "evveliyata uygun davranma" teorisidir.

harekete geçirebilecek etken, sadece devletlerin yüksek çıkarları olacaktır.

* * *

Aynı fikir dizisi içinde, daha sonraki dönemlerde yayımlanmış olan bir broşüre de değinmek gerekir: *Lettre de Monsieur S. L... Seigneur Polonais a Monsieur le Marquis C. L... ou l'on voit manifestement les pratiques et menées secretes des Français avec les Turcs et les Hongrois rebelles* [Fransızların Türklerle ve asi Macarlarla gizli görüşme ve eylemleri hakkında Lehistanlı Senyör S.L.'den, Marki D.L.'ye mektup].[1] Mektupta o sırada çok söylenen ve aslında doğru olan genel kanı hakkında bilgi verildikten sonra, "kamuoyu Fransızları Türklerle savaşa kışkırtmak, kendi çıkarlarına yarar sağlamak ve zararlı emellerini gerçekleştirmek için Lehlerden yararlanmakla suçlamaktadır." Yazarın ulaştığı bu sonuç, Guay'ınkinin aynıdır: "Emin olun ki, Türkleri ayağa kaldıranlar Fransızlardır... Fransa kralı Türklerle ittifak kurmasaydı, tüm Avrupa'yı egemenliği altına almak isteyen Avusturya'ya başka türlü karşı koyamazdı."

Fransa'nın politikasındaki bu gelişmeyi iki cümleyle A. Vandal'dan başka kimse özetleyememiştir: "Fransa kralı, Pavia'da yenilip tutsak edildiği zaman, kılıcının kırıldığını ve şövalyelerinin en iyilerinin yok olduğunu gördü, Hıristiyanların kendisine yapabilecekleri yardımlar konusunda kuşku duymuştu ve kendini Türk'ün ellerine tevdi etmişti; umutsuzluk sonucu oluşan bu hareket bütün bir politikanın başlangıç noktası oldu."[2]

---

1 A Ratisbonne, J. Conrad Emmerich yayınevi, 1683, s. 32-82.

2 *Une Ambassade Française en Orient sous Louis XV* [XV. Louis döneminde Doğu'da bir Fransız sefareti], Paris, 1887, s. 2.

41
Vasil Lupu'nun[1] Projesi (1646)

Tarihçi Nicolae Jorga'ya atfen,[2] Boğdan Voyvodası Vasil Lupu'nun Türkleri Avrupa'dan kovma projesini özetliyor, atıfta bulunduğu birkaç belgenin özetlerini veriyorum:

Çok hareketli ve entrikacı olan bu prens, iki kızından birini Hetman Koniekpolski, diğeri Lituanyalı Radziwill ile parlak izdivaçlarla dünya evine koymuştu: Bu şekilde Lehistan'la iyi ilişkiler kurmuştu. Üçüncü kızı güzel Rohsan'ı Kazakların hetmanının [liderinin-ç.n.] oğlu Timuş'la evlendirmişti. Böylece, bir ara, tüm Hıristiyan güçleri imansızlara karşı birleştirmenin kolay olacağını sanmaktaydı.

Başlangıçta 1646 yılında Tatarlar Lehistan'a akınlar yaptılar; bu sırada Boğdan'a da girdiler ve yaklaşık 40.000 kişiyi esir alıp götürdüler. Voyvoda ormanlara saklanarak hayatını kurtarabildi.

---

1 Kurt Vasil lakabıyla tanınan (Rumence adıyla) Prens (Voyvoda) Vasil Lupu 1634-1653 yılları arasında Boğdan'a hükmetmişti. Boğdan kaynakları onun Arnavut asıllı olduğunu ileri sürmektedir; ancak büyük olasılıkla Güney Balkanlı bir Rumen'di (Xenopol, c. II, s. 7). Rum tarafını (aşırı derecede) tutması halkı ayaklandırmıştı. Egemenliği sırasında Eflak Voyvodası Matyas Bassarab'la mücadelesiyle ün kazanmıştı.

2 Jorga, c. IV, s. 14-15.

Vasil Lupu, 24 Kasım 1645 tarihinde Venedik doçuna eski üslupla yazdığı ve Giovanni Soranzo'nun tercüme edip 17 Aralık 1645 tarihinde ilettiği bir mektupta,[1] saldırı hazırlıklarından haberdar edildiğini, sarayındaki kadınları yolladığını, kendisinin de atı eyerlenmiş biçimde gitmeye hazır beklediğini söylemekte, bu saldırıyı hak etmek için ne yaptığını hayıflanarak sormakta, şeytanın bile bunu izah edemeyeceğini, hayata bağlı bir insan olduğu için intikam alacağını söylemektedir. "*Questone anco li Demonij comportarebbero quando ci hanno richiesto che non gli, habbiamo fatto?*"[2] Ama kendinin intikam almak isteyen bir kimse olduğunu ihsas etmekte, hayatta kalmak istediğini söylemektedir: "Zira dünyada hayattan tatlı bir şey yok."

Lehistan kralı uğradığı saldırının intikamını almak için Tatarlara karşı Moskova çarıyla bir ittifak kurma amacını gütmekteydi. Öç alma arzusuyla tutuşan "Kurt" Vasil, Osmanlılara karşı doğu ve batı kuvvetlerinden oluşacak bir genel ittifak kurma fikrini bu münasebetle oluşturdu. Amacı Azak kalesini ele geçirmek, Kırım'ı geri almak ve seferini oradan İstanbul'a kadar sürdürmekti. Tarihçi Nicolae Jorga onun için, "O dönemdeki gelişmelerin, İstanbul'a karşı yürütülecek bir saldırının başarılı olabileceğine işaret ettiğini düşünen tek kişi Vasil Lupu değildi," diyor.

Kurt Vasil bu yeni Haçlı seferini başlatmak umuduyla Lehistan kralını Yaş'ta bekliyordu. Ancak, 1646 Ağustosu'nda toplantıya çağırılan Lehistan meclisi, Boğdan voyvodasının planlarını suya düşürdü. Ekim 1646'da Lehistan İstanbul'a bir elçi göndererek kralın barış yapma arzusunu Babıâli'ye bildirdi.

Filhakika, Soranzo, Venedik doçuna yazdığı bir mektupta, Lehistan Diyeti'nin Türklerle bir savaş için harekete geçmeye hiç niyetli olmadığını belirtmişti. Bu Türklerin bile ummadığı bir gelişmeydi. "*Di Polonia tutta era rimessa aala Diwta, che se itenevia in Cracovia et dovea tre settimane, ma pare che la predittioni siano*

1 *Documente Hurmuzaki*, c. IV, 2. Bölüm, s. 540-541.

2 Al. Xenopol'a göre Vasili Lupu, kendi söylediği kadar da masum değildi. Tatarlara önce kendisi saldırmış ve Rusya'dan getirdikleri ganimetleri ellerinden almıştı. Tatarlar daha sonra geri gelerek, Türklerin müttefiki olan Moldavyalıların bu düşmanca hareketini cezalandırmışlardı (c. II, s. 19).

che niente si habbia ad operare; gran maneanza inaspettatta de Turchi stessi."

8 Eylül'de Soranzo şöyle yazdı: "*Ho aviso dal mio confidente di Moldavia di qua grandamento sollicitato il Principe a fraporsi in quest negotio e procurarei che venga un Amabasciator grande di Polonia , promettendo ad esso Principe molte sadisfationi, ma particolarmente di rimandarli la figliola, che é qui cosa che grandemente le preme.*"[1]

"Kurt" Vasil, bundan başka, Moskova çarından, rehin tutulan Tatar sefirlerin iadesini, hanlarına yıllık armağanların verilmesini ve Azak kalesi yakınında bulunan Kazakların uzaklaştırılmasını isteyen Babıâli ile Ruslar arasında bir anlaşmanın müzakeresini yapmak zorunda bile kaldı.

Soranzo, 16 Şubat 1646 tarihli bir raporunda, Vasili Lupu'nun Türkler, Lehler ve Tatarlar arasında sıkışıp kalmışlık konumunun kendisini herkesi idare etmeye zorladığını yazar. "*La conditione sua d'esser tra la faccia de Turchi, de Polacchi et de Tartari lo rende per necessita studioso ni divertir le gran mosse ancorché la compla alcuna volla di seminar gelosie per rendersi in quanto puo necessario a tutte le parti.*"[2]

Boğdan Voyvodası Vasil Lupu'nun Haçlı rüyası kısa süreli olmuştur.[3]

---

1 *Documente Hurmuzaki*, c. IV, 2. Bölüm, s. 555.

2 *Documente Hurmuzaki*, c. IV, 2. Bölüm, s. 561.

3 Jorga, *Geschichte des Rumanischen Volkes* [Romanya halkının tarihi], c. II, s. 123. 1457-1504 arasında Boğdan voyvodası olan Büyük Etienne de Türklere karşı Doğu Hıristiyan prensler arasında bir koalisyon kurma planları yapmıştı (Al. Xenopol, c. I, s. 288).

42
Fransız Projesi
(1660)

Bu proje Nicolae Jorga'nın yazdığı *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*'nde[1] o kadar güzel anlatılmıştır ki, en iyisi sözü kendisine bırakmak; bu konuda yazdıklarını tercüme etmekle yetineceğim:[2]

> 1660 yılı yeni bir Haçlı seferinin başlayacağı izlenimini veriyordu. Fransızlar nihayet İspanyollarla barışmışlardı ve Mazarin'in kişisel yardımlarından[3] yararlanmışlardı, bir yarar getireceği pek kuşkulu olan İtalya Ligi kurulması projesinden vazgeçerek kendi hesaplarına maceraya atılmaya niyetleniyorlardı. Genç kralın büyük planları ve sınırsız ihtirası, Batı'da bir imparatorluk kurma politikası, Doğu'da Avrupa'nın eski geleneklerinin savunucusu rolü oynama arzusu, nihayet, hiçbir savaşta kendilerini gösterme olanağını bulamayan tüm Fransız asilzadelerinin macera hevesi, Fransızları iki ayaklarının üstüne sağlam durarak bekleyen Osmanlılara karşı yürümeye sevk ediyordu.

---

1 *Histoire de l'Empire Ottoman* [Osmanlı İmparatorluğu tarihi], c. IV, s. 99-101.
2 Jorga, c. IV, s. 99-104.
3 Vasiyetinde Türklere karşı bir savaş için 200.000 ekü bırakmıştı. Valier, *Storia della Guerra di Candia* [Hanya muharebesi tarihi], 4 cilt, c. II, Trieste, 1859, s. 166.

1660 yılı ilkbaharında seçkin bir asilzadeler grubu Cerigo'da toplanmıştı. Malta gemilerine, papanın gemileri ve Toskana dükünün gemileri katılmıştı. 32 kadırgadan, 6 kalyondan ve 4 büyük gemiden oluşan filo, Fransızları Girit'e götürmek için Cerigo'da buluştu.

1660 yılı Ağustos ayında, 3.000 şövalye Suda limanına çıktı; aralarında deneyimli çok sayıda subay vardı. Kandiye civarındaki Aziz Veneranda kalesine yapılan saldırıda Hasan Paşa ile yeniçeri ağası öldüler. Ancak, büyük bir Osmanlı kuvvetinin Yeni Kandiye'den yardıma gelmekte olduğu yanlış haberi Hıristiyanları geri çekilmeye zorladı.[1]

Bu Haçlılar, çabuk ve parlak bir zafer beklemekteydiler; oysa şimdi yorucu ve umut kırıcı bir savaşta iyi korunan kentlerle ve yerlerle karşılaşmışlardı. Bunların, Rum ve Venedik gemilerinin karşısına, 4.000 kişinin başındaki Katırcıoğlu adında değerli bir paşa çıkmıştı.

6 Eylül günü birkaç Fransız öldükten sonra Yeni Kandiye'ye yönelik bir genel saldırıya geçildi. Türk ordusu önce yeni kaleye çekildi ve bu Hıristiyanların kentin varoşlarını ele geçirmeleri sonucunu verdi.

Ama Osmanlılar yeniden kaleden çıktılar, Hıristiyanlara şiddetle saldırdılar. Sonuçta Hıristiyanlar 1.500 ölü verdi.

Bir süre sonra Hıristiyanların komutanı Modena dükünün oğlu Alberigo d'Este ve yardımcısı hastalandı. Şövalye Grémoville, beceriksiz bir komutan çıkmıştı. Venedikliler bu kendini beğenmiş ve işe yaramayan müttefikten hiç memnun değildiler ve onların macerasına pek de katılmak istemiyorlardı.[2]

Bu sırada, kendisi gut hastalığından yatağa mıhlanmış olan Köprülü, Girit'e 18 yeni kadırga yolladı ve ora ahalisine yeni kumandan vasıtasıyla çekici vaatlerde bulundu; bunun üzerine İsfakyalılar, kendilerinden sadece sultanın sarayına 1.000 kadın ile yılda 1.000 koyun talep eden Osmanlıların egemenliğini kabul ettiler.

Hanya paşası alçaklığının bedelini hayatıyla ödedi. Nihayet, sonbaharda Fransızları Nakşa adasına taşımaktan başka yapılacak şey kalmamıştı. İtalyan komutan Alberigo hastalıktan ölmüştü.[3]

---

1 B. Nani, *Istoria della Republica veneta* [Venedik Cumhuriyeti tarihi], 1678, s. 136 vd.
2 Brusoni, *Della historia d'Italia*, c. II, s. 82. 2.000 Rum'un iştirakinden bahsediyor.
3 Valier, c. II, s. 156.

43
Turenne'in[1] Projesi (1663)

Bu bölümde inceleyeceğimiz proje nadir bir broşürde kayıtlıdır. Broşürün adı: *Heinrichs von Tour Vice Comtens von Tourenne Rede so er gegen den aller Christlichtens König über den Türckischen Krieg zu Marsal den di Augusti lauffenden 1663 Jahre soll gehalten haben; gedruckt in diesem Jahr* [Vikont Turenne'in 1663 yılının Ağustos ayında, Marsal'da[2] Türklere karşı savaş hakkında tüm Hıristiyan hükümdarlara söylevidir].[3]

Bu broşür aynı yıl Conring tarafından Latinceye şöyle çevrilmiştir: "*Henrici Turrii vicecomitis Tourenne ad Regem Christianissimum de bello turcico oratio habita Marsalii.*"[4] Turenne ismi her iki belgede de "Tourenne" diye yazılmıştır, fakat bu durum

---

1 Turenne vikontu, Fransız Mareşal Henri de la Tour d'Auvergne, Sedan'da 11 Eylül 1611 tarihinde doğdu, Salzbach'ta 27 Temmuz 1675 tarihinde öldürüldü.

2 Marsal: Roma döneminde Marosallum adını taşırdı. Lorraine'de bir köydür.

3 Bu broşür Paris'teki ulusal kitaplıkla bulunmuyor. Ben elimde bulunan nüshayı Brüksel Krallık Kitaplığı'na armağan ettim.

4 (Romalıların Marosallum'u) Lorraine (Meurth'de) bir köy 1670 yılında Kral XIV. Louis tarafından yıktırılmış, sonra yeniden inşa ettirilmiştir.

ismin Almanca ve Felemenkçedeki telaffuzuyla açıklanabilir. Zira iki dilde de Fransızca telaffuzu "ü" olan "u" harfi Fransızca yazılışı "ou"olan harfle sesteştir.

Grimoard'ın "en büyük (komutan) general" olarak nitelendirdiği ve iki kez büyük Condé'yi yenmiş olan ünlü koca Turenne, Türk karşıtı kafa şişirici sözleri söylemiş miydi veya en azından o sözlerin ilham kaynağını mı oluşturmuştu? Pek münkün görünmüyor.

Turenne'in, Fransızca eserlerinde ya da onunla ilgili biyografilerde Marsal'da söylediği ya da kaleme aldığı ileri sürülen bu söylevi boşuna aradım. Abbé Raguenet'nin yazdığı *Vikont Turenne'in Tarihi* adlı yapıtında[1] 1660-1666 yılları arasında bir boşluk var; hiçbir savaş ya da herhangi önemli bir olay kayıtlı değil. Ramsay'in *Vikont Turenne'in Tarihi*[2] adlı yapıtında, 1663 yılında sadece İngiltere'ye ve Portekiz'e ittifakı teyit etmek için gönderilen Ruvigny markisine verilen talimatta Turenne'in rolüne değinilir. Turenne'in Kont Grimoard tarafından yayımlanan *Mektuplar ve Hatıralar*'ında[3] Marsal kentindeki söylevinden hiç bahsedilmez.

Bu nedenle Turenne'e atfedilen söylevin, 17. yüzyılda pek moda olan edebi sahtekârlıklardan biri olması mümkündür. Söylevi yayımlayan editör Conring de yazdığı önsözde, söylevin doğruluğu konusunda çekinceli davranır. Ancak metnin akıcılığını över ve XIV. Louis'ye takdim edilebilecek ve tarihe geçebilecek düzeyde olduğunu söyler. Broşürün yazarı, bu edebi kalpazanlığa inandırıcılık kazandırmak için, Turenne'in memleketi olan Lorraine'deki Marsal kahramanını konuşturmak istemiş olmalı.

Turenne'e atfedilen görüşlere bakalım: Büyük komutan, daha önce incelediğimiz La Noue'nun[4] görüşlerinden esinlendiğini itiraf ediyor. Kuşkusuz, Demir kollu kaptanın görüşlerinin 66 yıl sonra Almanya'da yeniden gündeme geldiğini görmek gerçekten çok ilgi çekicidir. Bu pek şaşırtıcı değildir, zira Kral XIV. Louis'nin Os-

---

1 Paris, Didot, 2 cilt, 1711-1735, c. I, s. 38-40.

2 *L'Histoire de Vicomte de Turenne* [Vikont Turenne'in tarihi], c. I, Paris, 1735, s. 406.

3 1663 yılına s. 372-385 ve 591-597 değinilmiştir.

4 Turenne, söylevinin başında, şöyle demiştir: "*Inclitae memoriae virum, dominum de la Noue, qui avo tuo,post parricidialem Henrivi Tertii caedem...*"

manlı İmparatorluğu'nu ele geçirme konusunda kendisine ait bir projesi de vardı; bunun sonucu olarak, aynı döneme ait bu yönde bir hareket mevcuttu ve Büyük Kral'ın projesinden ayrı olarak, ilerideki bölümlerde ele alacağımız Leibniz'in, de Febvre'in ve Rahip Coppin'in projeleri de buna dahildir; dışarıda bu gelişmeler sadece izlenmekle kalmıyor, ama unun ilerisine de geçiliyordu, zira İmparatorluk ve Macaristan Türkiye ile çarpışıyordu.

Turenne, dinsel yönden kendi durumunu açıklığa kavuşturduktan sonra (Protestan olan Turenne, Bossuet tarafından ancak 1668 yılında Katolikliğe celp edilmiştir), Kral XIV. Louis'den bir an önce Türklere karşı savaşa girmesini ister, ivedi eylem gerektiren gerekçelerinin başında tabiatıyla Türklerin Hıristiyan halkları boyunduruk altında bulundurması gelir. Turenne Türklerin verdikleri zararlara karşı konulmaz ve ayaklanılmazsa, Hıristiyan adının hak edilemeyeceğini de söyler. Ünlü Saint Louis'nin Mısır'a ve Afrika'ya yardıma koşmasını örnek göstererek, XIV. Louis'yi yardıma koşmaya çağırır ve daha önce incelediğimiz La Noue'nun silahlanma önerilerini yineler. Alman, Macar, Transilvanya kuvvetleriyle birlikte Fransız ordusu 36.000 piyadeyi ve 12.000 süvariyi bir araya getirecek ve açık savaş alanında 100.000 Türk'e karşı başarıyla dövüşebilecektir. İsveçliler, Danimarkalılar, Kuzey Denizi kentleri para vereceklerdir. Fouquet de sefer için gerekli parayı bulacaktır.

Böylece örgütlenecek olan Hıristiyan ordusu Saksonya, Brandenburg, Silezya üzerinden giderek Košice'yi tahkim edecektir. Ordunun bir bölümü Brandenburg elektörünün, bir başka bölümü d'Harcourt'un ya da bizzat Turenne'in kumandasında olacaktır. Turenne, Transilvanya'nın, Eflak'ın ve Boğdan'ın zenginliklerini övmekte ve Kuzey Macaristan işgal edilince bu eyaletlerin Fransa tacı altında ivedilikle birleşebilecekleri umudunu dile getirmektedir.

Fransa'nın, uzaklardaki bu ülkeleri, Macaristan'ı, Transilvanya'yı, Boğdan'ı ve Eflak'ı ele geçirmesi bize bugün riskli bir girişim gibi gözüküyor. Ama bu incelememizde ileri sürülen görüşün, çok kez dile getirildiğini göreceğiz. İmparator, Macaristan'ın güneyini işgal edecektir. İsviçrelilerden 2.000, İspanya kralından 5.000, İtalyan prenslerinden ve İtalyan cumhuriyetlerinden 3.000

atlı, Hırvatlardan ve Macarlardan 4.000 piyade ile 4.000 süvari sağlanacaktır. Bunlara imparatordan sağlanacak askerler ilave olunacaktır. Hollandalıların ve İngilizlerin denizden yardım etmeleri Kuzey Afrikalı korsanların saldırılarına son vermek için gerekli olacaktır. Aynı şekilde, Portekizlilere ve Lehlere çağrıda bulunulacaktır. Don Kazaklarının, Moskovalıların ve İranlıların Hıristiyan ordusuna katılacaklarından kimse kuşku duymamaktadır. Haçlı seferini yönetmiş olan Godefroy de Bouillon'dan örnek alınması önerilmektedir.

Projenin uygulamaya konulması için Kral XIV. Louis'nin istemesi yeterlidir. "Pek Hıristiyan Kral Hazretleri" Osmanlıların baskısı altında ezilen Hıristiyanların çektikleri karşısında duygusuz kalamaz. Türkler en çok Fransızlardan korkmaktadır. Türk imparatorluğunu Fransa yıkacaktır. Bu etüt Turenne'in kişisel yapıtı olmasa da, yayımlandığı dönemin eğilimini yansıtması bakımından önemlidir.

44
Leibniz'in[1] Projesi (1672)

Ünlü Alman filozof Leibniz, dört yıl süreyle üzerinde düşündüğü ve kaleme aldığı ünlü bir paylaşım projesinin yazarıdır. Projesini Latince yazmıştır ve Fransa Kralı XIV. Louis'ye sunmuştur. Bu proje "*Mémoire de Leibniz a Louis XIV, sur la conquete de l'Egypte, publié avec une préface et des notes par M. de Hoffmans, suivi d'un Projet d'expedition dans l'Inde par terre concerté entre le Premier Consul et l'Empereur Paul I er au commencement de ce siecle*" [Mösyö de Hoffman'ın önsözü ve notları ile Mısır'ın fethi hakkında XIV. Louis'ye sunulan muhtıra. Devamında, Birinci Konsül ile İmparator Paul'ün bu yüzyılın başında, kara yolu ile Hindistan'a birlikte yapacakları sefer projesi]"[2] başlığını taşımaktadır. Çalışmanın başında dışişleri bakanının bir mektubu yer almakta, bu da Fransa kralının Leibniz'in çalışmasıyla ilgilendiğini kanıtlamaktadır:

---

1 Ünlü Alman filozofu Leibniz 1 Temmuz 1646'da doğmuş, 14 Kasım 1716'da ölmüştür.

2 Paris, E. Garnot, 1840, 56 sayfa. Yapıtın Vallet de Viriville tarafından yapılmış bir başka çevirisi de vardır: *Mémoire sur la conquete d'Egypte Consilium Aegypticum de Leibnitz* [Mısır'ın fethi hakkında Leibniz'in Muhtırası], Paris, 1842.

> 12 Şubat 1672 günü sadece mektuplarınızı değil, ama onlara eklediğiniz muhtırayı da Saint Germain'de kral hazretlerine sunma şerefine nail oldum; kendileri umumiyetle çok olumlu görüş bildirmişlerdir (Arnauld de Pomponne).

Leibniz'e göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması için koşullar çok uygundur: Sadece Mısır değil, tüm Doğu ayaklanmak için korkmadan dayanacağı bir kurtarıcı gücün gelmesini beklemektedir. Mısır işgal edilince Türk imparatorluğunun kaderi bağlanacaktır; her yanı yıkılacaktır (s. 5).

Büyük filozof, bu seferin başlaması konusunda acele ediyor: "Gelecek ilkbahardan itibaren, Macaristan ya da Lehistan ya da her ikisi birlikte Türk ülkesini işgal edebilir, böylece imparatorluğun yıkılması gecikmeyecektir."

Leibniz Fransa tarafından yapılacak ittifaklara eğilmekte ve bu sorunu pek kolaylıkla çözmektedir:

> Fransa Hollanda'yla savaşa kalkarsa, ancak parasını ödeyerek kendine müttefik bulabilir. Türklere karşı savaşta ise majestelerine çok yardım gelecektir. Papa, İtalya prensleri, Sicilya, İspanya'nın Akdeniz'de hükümran olduğu yerler destek vereceklerdir; imparator ile Lehistan'ın bu savaşa katılacakları hemen hemen kesinlikle söylenebilir. Öte yandan Mısır ve Lehler sizin yanınızda olacaklardır (s. 8).

Ünlü filozof kendisini Türklerle savaşmaya ikna etmek için XIV. Louis'nin önüne en baş döndürücü ufuklar açmaktadır:

> Mısır savaşından beklenen başarı kazanılırsa, bu başarının, savaşın galibine denizlerde egemenliği, Doğu'yla ticaret yollarına hâkimiyeti, Hıristiyanların başkomutanlığını, Türk imparatorluğunun yıkımını (bu başarının tek sahibi Fransa olacaktır), Hıristiyanlık dünyasıyla ilgili işlerin idaresini, Doğu imparatoru unvanını, bunun şerefini ve evrenin hakemi olmanın getireceği paha biçilmez şanı sağlayacağı muhakkaktır (s. 30).

Bütün bu abartmalar Güneş Kral'ı [Fransa Kralı XIV. Louis -ç.n.] kuşkusuz etkilemiştir.

Leibniz'in bu lirik coşkunluğuna rağmen, tarihçi A. Sorel, ünlü filozofun, Fransa'nın dikkatini, tehdit altında bulunan kendi ülkesinden uzaklaştırma yolunda bir gizli amacı olabileceği kuşkusunu taşımaktadır: "Sadık bir Alman olarak Leibniz Fransa'yı Ren Nehri'nden uzaklaştırmak, XIV. Louis'ye Türk'le savaşma fikrini aşılayarak onu imrendirmek istiyordu;[1] Mısır Fransızların ödülü olacaktı." Bununla birlikte, Sully'nin ve IV. Henri'nin fikirlerinin hâlâ havada uçuştuğunu ve pek çok Fransız'ın, kutsal bir hale ışığı imgesine sahip olan Haçlı Seferleri'nin bir zamanki zaferinin etkisinde kalmaya devam ettiklerini unutmamalıyız. I. François'nın başlattığı Türk yanlısı politikaya karşı zaman zaman itirazlar yükseliyordu. Örneğin Jacques de la Fons, 1609 yılında "le Dauphin (veliaht)" adlı şiirini yazdığı zaman şöyle söylüyordu:

> En sofu yeğenlerimiz inanmayacaktır
> Bir zamanlar Türkler ile Fransızların müttefik olduğuna

Kral IV. Henri'nin ölümünden sonra, Marie de Medici'nin naipliği[2] Osmanlılara yönelik harekât projelerini gündeme getirmişti. Daha önceki bölümlerde gördüğümüz gibi, de Breves, Kral XIII. Louis'ye babasının projelerini hatırlatmıştı. Nihayet, sarayın resmi şairi olan Boileau, Kral XIV. Louis'ye, "Seni iki yıl içinde Hellespont'ta [Çanakkale] bekliyorum," diyordu.

Leibniz'in sesi Fransa Krallığı'nda yankısız kalmıyordu. Hatta denebilir ki, kamuoyu o dönemde olabildiği kadarıyla Osmanlı İmparatorluğu'na saldırılması ve paylaşılması gibi projeleri müzakere etmeye hazırdı. Ama Leibniz Hıristiyanların galibiyeti durumunda ne olacağını ve Türk imparatorluğunun nasıl paylaşılacağını söylemekten kaçınıyordu; sadece Mısır'ı Fransa'ya veriyordu, o kadar. Geri kalan bölümlerin, ortak eyleme sundukları katkıların ödülü olarak Avusturya'nın, Macaristan'ın, Lehistan'ın ve kom-

---

1 *L'Europe et la Révolution Française* [Avrupa ve Fransız İhtilali], c. I, s. 328. "Leibniz'in diplomasisinin amacı Büyük Almanya'yı kurmaktı. Bu nedenle Fransa'nın dikkatini Avrupa'daki fetihlerden başka yere çekmeye çalışmakta yarar vardı." Mme C.F. Favre.

2 Drapeyron, *a.g.e.*, s. 123.

şu devletlerin payına düşeceğini mi düşünüyordu? Bu çok olasıdır. Ancak Leibniz, herkesin iştahını korumak amacıyla, bilinçli olarak bu önemli konuda görüş açıklamıyordu.

Fransa kralı, büyük Alman düşünürün önerisini nasıl karşılamıştı? A. Vandal, "Leibniz'in XIV. Louis'yi Mısır'ı fethetmeye ikna etmek istediğini, kralın ise Saint Louis döneminden beri kutsal savaşların moda olmaktan çıktığı yanıtını gönderdiğini" yazıyor.[1] Bununla beraber, Fransa kralının 13 yıl sonra Türk imparatorluğunun paylaşılması konusunda kendi projesini yaptığını ve o projede Fransa'ya düşen payın gene Mısır olduğunu ileride göreceğiz.

---

1 *A.g.e.*, s. 130, 665.

45
Michel Febvre'in[1] Projesi (1682)

Michel Febvre, bu bölümde inceleyeceğimiz yapıtını yayımlamadan önce İtalyanca olarak, *Specchio overo descrittione della Turchia* [Türk imparatorluğunun şimdiki durumu] adlı bir kitap yazmış ve bunu 1675 yılında *L'Etat présent de la Turquie* [Türkiye'nin şimdiki durumu] başlığıyla Fransızcaya çevirmişti.[2] Yapıt Almancaya ve İspanyolcaya da çevrildi. Krala ithaf edilmiş mektup bölümünde şunlar yazılıydı:

> Haşmetmeap, Türk imparatorluğu, zat-ı devletlerini her zaman, topraklarının gelecekteki fatihi olarak görmüştür; şimdi orada oturanlar [Hıristiyanlar-ç.n.] Avrupa'daki galibiyetlerinizin sesini duyup umutlanıyorlar ve bunu her zaman muzaffer ve şanlı ordunuzun Doğu'da daha büyük ve daha az engelle kazana-

---

1 Dinsel adı Peder Justinien olan Michel Febvre, Tours kenti yakınında Neuvy'de doğmuştur. Kapüsen rahibi olmuş ve Yakındoğu'ya gönderilmiştir. Halep'te 18 yıl oturmuştur. Türkçe, Ermenice, Arapça ve Kürtçe konuşurdu. A. Fribourg, "Un partage de la Turquie au XVII. siecle [17. yüzyılda Türk imparatorluğunun paylaşılması hakkında bir proje]", *Opinion*, 23 Kasım 1912.

2 Michele Febvre, *Specchio overo descrittione della Turchia... parte prima delle nationi infedeli, cioè de' Turchi, Arabi, Curdi, Turchemanni, Jezidi, Drusi et Hebrei*, Roma, 1674.

cağı zaferlerin hazırlayıcısı olarak görüyorlar. Bu amaçla, içinde bulundukları zavallı durumu, kendilerini yöneten müstebitin zayıflığını ve haksızlıklarını ve ona karşı duyulan nefreti, halkın sizi kurtarıcı olarak karşılamaya hazır olduğunu, ülkeyi işgal etmiş olanları mağlup etmenin kolay ve emin usulleriyle, fetihten sonra ülkeyi korumak için neler yapılması gerektiğini majestelerinin dikkatine sunmak istiyorlar.

Hiç kuşkusuz, Kapüsen rahip, bizzat Türk imparatorluğunun Fransa'yı sabırsızlıkla kurtarıcı olarak beklediğini söylemekle abartılı konuşmuş oluyordu.

Michel Febvre, çağrısına yanıt gelmeyince, daha ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz ikinci kitabını 1682 yılında yayımladı: *Théâtre de la Turquie: Traduit d'italien en françois par son auteur lui-meme le sieur Michel Febvre, avec privilege du Roy* [Harekât alanı Türk ülkesi, kralın inayeti ile İtalyancadan Fransızcaya yazarı tarafından çevrilmiştir].[1]

Bu yapıt yazarın Türk egemenliğine bir son vermesi için çağrı yaptığı Devlet Bakanı Monseigneur Louvois'a, *Chancelier des Ordres de sa Majesté et Ministre d'Etat*'ya ithaf edilmişti.

Yazar mektubunda, Osmanlıların gururunun ancak Fransızlar tarafından kırılabileceğinin herkes tarafından kabul olunduğunu, Osmanlıların kendi ülkelerindeki karışıklığa rağmen kazaen ve çok haksız biçimde bugüne kadar ayakta kalabilmiş olduklarını belirtmekte ve ilk projesine avdet etmektedir. Bu proje, tüm Hıristiyanları imansızlara karşı birleştirmesi istenen dinsel inanç temeline dayalıydı. Peder Justinien kimi saflıklar da yapmakta ve, "Bize zarar vermemelerini teminen bu milletleri kendi dinimize çekmek için şunları yapmak lazımdır," diyerek öneriler getirmektedir: "1) Bütün bu milletlerin silah taşımaları yasaklanmalıdır; 2) Tüm eyaletlerin başına bir Fransız vali getirilmelidir." Ancak yazar o uluslara yabancı bir valinin nasıl kabul ettirileceğini söylemeyi ihmal etmekte, genel silahsızlanmanın pratik sonuçlarını ve bu şekilde silah kullanma alışkanlığını kaybetmiş milletlerin Türklere nasıl saldırabileceklerini açıklamamaktadır.

---

1 Michel Febvre, *Theatre de la Turquie...*, Edme Couterot, Paris, 1682, s. 558.

Yazar, aynı bölümde, din değiştirme konusuna eğilmekte ve bütün vergilerin Müslümanların sırtına yüklenmesini önermekte, bu şekilde baskıdan yılacak Müslümanların Hıristiyanlığa geçeceklerini sanmaktadır. Ancak, Türklerin, Rum veya Ermenilerin dinini değil, Katolik Kilisesi'nin dinini kabul etmeye zorlanmalarını önermektedir. Kapüsen papaz böylelikle, din konusunda hem Türkleri hem de Ortodoksları tehdit etmekte, bu da önerdiği girişime karşı tüm Doğu halklarının birleşmesine yol açmaktaydı.

Saldırıya gelince, bu baskın biçiminde yapılmalıydı: "Doğrudan doğruya Çanakkale Boğazı'na gelinmeli, sınırlardaki yerlerde oyalanılmamalı ve böylece kolayca korkacak olan Osmanlı halkına dehşet salınmalıdır." Febvre, girişimin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun fethinin güçlükleri ve karşı fikirlere yanıta ilişkin 4. bölümünde, öndegelim (protokol) sorunuyla meşgul olmakta ve her hükümdarın imansızlara karşı görüşünü ayrı ayrı savunmaktadır. Zira, öndegelim konusu belki bir zayıflık nedeni olabilecektir:

> Öndegelim konusunda karşılaşılabilecek güçlükleri önlemek için, herkesin başkasının ne yaptığıyla ilgilenmeden kendi saldırısını gerçekleştirmesi gereklidir. Örneğin [Avusturya] imparator[u] Macaristan'a ve kendi ülkesine komşu eyaletlere saldırsın; Lehistan kralı da aynı şekilde Karadeniz'e, Moskova da Ukrayna'ya ve öteki ülkelere yönelsin. Venedikliler Dalmaçya'yı, Mora'yı ve Kandiye ile takımadalardan birkaçını alsınlar. İspanya kralı Kuzey Afrika'yı ele geçirsin, daha sonra Mısır ve Kudüs'e gitsin. "Pek Hıristiyan Kral Hazretleri" de [Fransa kralı-ç.n.] kendisinden çok korkan Türklere dehşet salmak için Çanakkale'yi aldıktan sonra İstanbul'u kuşatsın, oradan hiçbir direnişle karşılaşmayacağı Yunanistan'a ve Anadolu'ya yönelsin. Bu mutlu dakikaları ve İstanbul Boğazı'na, Ninova'ya ve Diyarbakır'a saldırma fırsatını bekleyen İran şahı da Mezopotamya sınırlarına ve Fırat'a kadar kolaylıkla yayılacaktır.

Kapüsen papaz iyimserdir; her yerde açık kapıların bulunduğunu sanıyor. Bu durum onları *yüceltecekmiş*.

Yazar, elde edilecek toprakların paylaşılması konusunda hiç kimseyi memnuniyetsizlik içinde bırakmak istememektedir. Daha önceki projelerde gördüğümüz gibi, dönemin yazarları iki yöntem seçmişlerdi: Bunlardan bir bölümü savaşa katılanlar arasındaki

uyuşmazlıkları önlemek ve böylece eylemi zayıflatmamak için paylaşma konusunun fetihten sonra ele alınmasını öneriyordu. Diğeri ise, aksine, paylaşma planının önceden saptanmasının taksim sırasında Hıristiyanlar arasında çıkabilecek uyuşmazlıkları önleyeceği görüşünü savunuyordu.

Michel Febvre bir orta yol öngörür. Hükümdarların Türklere karşı ayrı ayrı sefere çıkmalarını, ellerinde silah, fethedecekleri toprakları muhafaza etmelerini önerir. Bunun sonucunda Türklerin daha çabuk yenilmelerini sağlayacak bir yarış başlayacaktır; ama son hesaplaşmada muzaffer hükümdarlar işgal ettikleri bazı eyaletleri, aralarında değiştokuş edebileceklerdir. En uygun hakem Roma'daki papadır. Papa her hükümdara saldıracağı eyaleti gösterecektir. İşte, yazar kuşkusuz ilgi çekici ve özgün görüşlerini nasıl geliştirmiş:

> Şimdi, toprakların dağıtımına gelince, herkese Türklerden aldığını bırakmak ve herhangi bir harekete geçmeden önce bu konuda anlaşmaya varmak ya da hakem yoluyla uzlaşma yaparak sonradan bazı değiştokuş yapılabileceğini kabul ettirmek lazım; ama vakit kaybetmemek ve Türk'e en ufak bir saygı göstermemek için –sözünü ettiğimiz bu teklifler– savaş bitmeden yapılmamalı; ayrıca başka sonuçları olabilecek ret keyfiyetinin doğuracağı memnuniyetsizlikler de böylece engellenmiş olur. Her birinizin beğendiği ya da uygun göreceği ülke (bölümünü) kuşatmasına ilişkin sorunuza gelince, bu konuda tüm inananların ortak Pederimiz Kutsal Papa'ya başvurmasını öneririz; papa hazretleri, her hükümdara savaşacağı ülkeyi gösterecek ve kendi başına hareket etmemelerini sağlayacaktır, zira bundan sonra tartışma ve beklenti olmayacaktır.

İtiraf etmeli ki, bu projenin gerçekleşmesi kendi döneminde insani yönden mümkün olmakla birlikte, Febvre, manevi otoritesi bulunacak bir üst kurul önermekteydi. Ancak, Haçlı Seferleri dönemi geçmişti ve Hıristiyan hükümdarların bir bayrak altında salt din savaşına yönelmeleri artık mümkün değildi.

46
XIV. Louis'nin[1] Projesi (1685-1687)

Fransa Kralı XIV. Louis, Fransa'yı parlak bir askeri ve ebedi üne kavuşturmuş, orduları Avrupa'yı titretmiş ve bir ara Osmanlı eyaletlerinin bir bölümünü kendisiyle müttefikleri arasında paylaştırarak durumunu daha da güçlendirmeyi düşünmüştür. Kral XIV. Louis uzun süren saltanatı döneminde, Macaristan savaşına (Saint Gothard Muharebesi) ve Hanya (1667) savaşına katılmıştır; tüm Akdeniz'de Kuzey Afrikalı korsanlara karşı savaşmış, Tunus'u ve Cezayir'i topa tutmuştur. Papa VII. Alexander bir kutsal ittifak oluşturmak istediğinde Fransa kralı kendisine yardım eden ilk kişi olmuştur. 1681 yılında Duquesne on savaş gemisiyle Çanakkale Boğazı'nı zorlamıştı.[2]

Bu araştırmada görüleceği gibi, XIV. Louis'nin saltanatı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması konusunda çok sayıda proje yapılmıştır; dinsel inanç zaman zaman canlanmakta ve inananların hayallerini ateşlemekteydi. 1680 yılında G. Grelot,

---

1 "Güneş Kral" namıyla tanınan Kral XIV. Louis, 5 Eylül 1638 tarihinde doğmuş, 1 Eylül 1715 tarihinde ölmüştür.

2 Lavisse ve Rambeau, c. VI, s. 140.

"İstanbul'a bir seyahat"[1] hakkında krala sunulan raporunda şöyle diyordu:

> Yüce Tanrım, Bizans'taki despotun gururunu
> Louis'nin ayaklarının altına atın,
> Fransa'nın yıldırımlarına çarpılarak
> Düşsün parçalanıp;
> Size başkaldıranı yok edip
> Sayenizde ve sizin adınıza galip gelsinler,
> O imansız halkın yaptığı hatayı yok etsinler
> Ve onun yerine yeşertsinler
> Sizin kutsal seslerinizle muzaffer olacak ibadeti.

Eski bir büyükelçilik kâtibi olan du Vignau, 1687 yılında yayımladığı *Osmanlı Gücünün Şimdiki Durumu*[2] başlıklı, Toskana düküne ithaf edilmiş kitapta, Osmanlı İmparatorluğu'nun o kadar korkulacak bir durumda olmadığını ve kolaylıkla yıkılabileceğini kanıtlamaya gayret ediyordu. Kitabının IV. bölümündeki "Osmanlı gücünün çöküşünün başlıca nedenleri; Çanakkale'den geçişin anlatımı; bizzat Türklerin inandıkları kehanete göre İstanbul'u geri almak isteyecek Hıristiyan hükümdarların şimdi karşılaşacakları kolaylık" başlıklarının altında, İstanbul'a denizden nasıl saldırılabileceğini anlatıyor ve şöyle sesleniyordu:

> XI. Innocentus'un papalığı döneminde İstanbul'un fethi ya da yıkılması ve tüm halkının yok edilmesi anısına *Te Deum* ilahisi okunması mümkündür ve bu zafer ilahisi Roma'daki Saint-Pierre Kilisesi'nde olduğu gibi Ayasofya'da da terennüm edilebilecektir (s. 200).

Ancak bu düşünceler, Kutsal Roma İmparatorluğu'na karşı I. François'nın yaptığı gibi Kral XIV. Louis'nin de Osmanlı İmparatorluğu'nun desteğini istemesini engellememiştir.

---

1 "Relation nouvelle d'un voyage de Constantinople... présentée au Roy", Paris, P. Rocolet, s. XII-307.

2 *L'état présent de la puissance ottomane* [Osmanlı devletinin şimdiki durumu], Paris, P. Rocolet, 1680, s. xii-307.

XIV. Louis bir yandan Türk imparatorluğunu kendine bağlamak, öte yandan önceki kralların çalışmalarına devam etmeye gayret sarf etmek şeklinde özetlenebilecek müstesna bir başarı sağlamıştır. Bir yandan Fransa'nın güçlendirilmesi ve büyümesi için İspanya, Almanya, İngiltere ya da Hollanda ile savaşmış, öte yandan Osmanlı İmparatorluğu ile iyi ilişkilerini sürdürmüştür.[1]

Ancak Fransa kralı, yeni politikasında Müslüman karşıtı değişikliği yaparken, şimdi, geriye dönük olarak incelenmesi şu çok ilgi çekici çözümleri gündeme getirmişti: Fransa Mora'yı, Tesalya'yı, Makedonya'yı, Sırbistan'ı, Bulgaristan'ı, Rumeli'yi ve takımadaları alacak, bütün bu topraklar XIV. Louis'nin oğullarından birinin hükümdarlığı altında bir araya getirilecekti. Lehistan, Eflak ve Boğdan'ı alacak; Venedik ise Slavonya'yı, Hırvatistan'ı, Bosna'yı, Dalmaçya'yı, Arnavutluk'u ve Epir'i elde edecekti.

Bu proje, İstanbul'daki Fransa Büyükelçisi P. Girardin'e[2] refakat eden gemi komutanı Gravier d'Ortieres'nin elyazması yapıtında bulunmaktadır. Yapıtın başlığının çevirisi şöyledir: "Majestelerinin 1685, 1686 ve 1687 yıllarında saldırmak ve ele geçirmek amacıyla yaptırdığı, Akdeniz kıyılarında Müslüman hükümdarların sahip bulundukları yerlerin durumu hakkında rapor ve bu yerlerin planları."[3]

XIV. Louis'nin Lehistan'a duyduğu yakınlık biliniyordu. Bu gelenek sabık Lehistan Kralı I. Stanislas Leczinski'nin kızıyla evlenen XV. Louis döneminde de devam etti.

XIV. Louis, Viyana'nın kurtarıcısı olan Sobieski'nin[4] zaferle sonuçlanan müdahalesine rağmen, bütün Avrupa'ya ve özellik-

---

1 L. Rousseau, s. XII-XIII.

2 Bu kişi 15 Aralık 1687 tarihinde bir muhtıra yazmıştır. Muhtıra Osmanlı İmparatorluğu'nun gelirleri ve giderleri, ordusunu oluşturan çeşitli askeri birlikler, bunların nasıl bir araya geldikleri, yürüyüşlerde uydukları düzen ve yiyeceklerin sağlanmasında, bunlara ulaştırılmasında takip edilen usuller hakkındaydı (*Documente Hurmuzaki*, c. V, 1. Bölüm, s. 143-146).

3 Bibliotheque Nationale de Paris [Paris Ulusal Kitaplığı] 7176 ve tümü H. Omont tarafından yayımlanmış olan Je DD 226: "Projets de prise de Constantinople et de fondation d'un Empire d'Orient sous Louis XIV [XIV. Louis egemenliğinde bir Doğu imparatorluğu kurulması ve Konstantinopolis'in ele geçirilmesi projesi]", *Revue d'Histoire Diplomatique*, 2 (1893), s. 195-246.

4 Sobieski Marie Casimir d'Arquien adlı bi Fransız'la evlenmişti. K. Toifel, *Die Türken vor Wien im Jahre 1683* [1683'te Türkler Viyana Önünde], Prag, 1883, s. 512-533.

le (Avusturyalı) imparatora yapılmış olan bu hizmet karşılığında Lehistan'ın hiçbir şey almamış olmasına üzülüyordu. Bu nedenle Lehistan'ın Eflak ve Boğdan'ı almasına Avusturya'nın karşı çıkmayacağı ümidini dile getirdi:[1]

> İmparatorun bu iki prenslik üzerindeki iddialarından vazgeçmeye yetecek kadar meşguliyeti vardır.[2] Lehistan'ı çıkar çerçevemize almak için, kraldan talep ettiği manevi tatminlerden başka, bir Fransa prensesinin Lehistan kralının oğlu ile evlendirilmesi önerilebilecek ve bu prens Eflak-Boğdan Voyvodalığı'nın başına getirilebilecek, kral bu prensliklerin Lehler tarafından kolaylıkla alınmasını sağlayabilecektir.[3]

Görüleceği gibi Kral XIV. Louis, Tuna prensliklerini kendisine ait topraklarmış gibi dağıtmaktaydı.[4]

Yukarıda değindiğimiz Gravier d'Ortieres'nin çalışmasının bölüm başlıklarının çevirisi bu yapıt hakkında bir fikir vermektedir:

1) İstanbul kenti hakkında; güzellikleri ve bu kentin konumunun avantajları; 2) Kentin tahkimi; 3) Sultanın sarayı ve tahkim biçimi; 4)Yedikule Hisarı; 5) Kente yaklaşma ve saldırı hakkında; 6) Haşmetmeaplarının talimatları gereğince İstanbul'u almak için gerekli olan kuvvetler; 7) Fransızların Babıâli'de artık büyükelçi bulundurmama gerekçesiyle İstanbul'dan Fransa büyükelçisini geri çekmesi hakkında; 8) İstanbul seferinden sonra Babıâli ile müzakere edilecek barış planı; 9) Osmanlı İmparatorluğu'nun kötü durumu hakkında düşünceler; bu durumdan yararlanarak Türk-

---

1 Omont, s. 230. "Zira bu iki Eyalet onun eline geçerse İmparator çok güçlenmiş olacaktır" (V. Urechia, *Relatiunele Franciei eu Romania*, s. 92).

2 5 Mart 1684 tarihinde Avusturya, Venedik ve Lehistan, Kutsal Saldırı ve Savunma İttifak'ı kurdular. Bu Türklere karşı yapılmış, Rusya'nın da Lehistan'la 14 Nisan 1686 tarihinde imzaladığı anlaşmayla katıldığı bir ittifaktı. Aynı yılın Kasım ayında Başpiskopos Sebastianus Knab, İran şahına bir muhtıra sunarak kendisini Türklere karşı ittifaka davet etti (*Documente Hurmuzaki*, c. V, 1. Bölüm, s. 124).

3 Belirtildiğine göre, Viyana'nın kurtarıcısı Jan Sobieski, 1687'de Boğdan'ı istila etmiş ve Yaş'a girerek Sultan Selim'in Boğdan'a verdiği hatt-ı şerif'i yaktırmıştır. Ona göre Boğdan Lehistan'ın hükümranlığı altına girmeliydi (Xenopol, *Histoire des Roumains* [Rumenlerin Tarihi], c. I, s. 297).

4 XIV. Louis 1667 yılında Babıâli nezdinde sabık Boğdan Prensi Etienne Georgi lehinde girişimde bulunmuştur. *A.g.e.*, s. 82. Buna karşılık Fransız diplomasisi Boğdan Prensi Brancovan'a hoş bakmamış, ona eziyet etmiştir.

lerin Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkıp Doğu İmparatorluğu'nun başına Fransız veliahtlarından birini yerleştirme hakkında.

Gravier d'Ortieres paylaşma konusunu şöyle izah ediyordu:

> İmparator ele geçirdiği tüm yerlerin sahibi olacaktır,. ayrıca daha ileri gitmemek şartıyla, Macaristan'da Türklerin egemenliği altında kalan diğer kent ve yerler de kendisine verilecektir. Venedik Cumhuriyeti, Slavonya'yı ve Türklere ait olan Hırvatistan topraklarını, Bosna'yı, Dalmaçya'yı, Arnavutluk'u ve Epir'i alacaktır. Bütün bu eyaletler kendilerine düşmektedir, zira bir bölümü kendi topraklarına komşudur ve her biri Adriya Denizi'ne açılmaktadırlar. Bunun istisnası, egemenliği iade edilecek olan Raguza Cumhuriyeti'dir [günümüzde Dubrovnik-ç.n.]. Bu eyaletlere karşılık olarak, Venedikliler Mora kralına Ahaya'yı, Eğriboz adasını verecektir; böylece Venedikliler takımadalardan uzaklaştırılmış olacaklardır. Biz oralara egemen olduğumuzda onları buralara yaklaştırmamak lazımdır. Viyana'yı kurtarmış olmasına rağmen hiçbir şey elde edememiş bulunan Lehistan kralının payına Eflak ve Boğdan düşecektir. İyi bir adam olan Tekeli kontuna da bir pay ayırmak lazımdır; Temeşvar Prensliği ona yetecektir. Mora, Ahaya, Tesalya, Makedonya, Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya ile takımadaların tümü kralın [Fransa kralı] olacaktır.

D'Ortieres burada durmuyor ve Mısır'ın fethinin de düşünülebileceğini söylüyor. Daha önce gördüğümüz gibi, Leibniz Kral XIV. Louis'ye bu konuda ayrı bir taslak sunmuştu.

Gravier d'Ortieres bu büyük planının kaça mal olacağının hesabını bile yapmıştır: "Bu girişimin uygulanması için gereken masraflar 31.787.940 liradır." Fransa gibi zengin bir ülke için bu rakam fazla değildi; ancak masrafları onlu rakamlara inerek hesaplamak abartılı bir yaklaşımdır. Herhalde kralın kendisine sunulan hesaplara daha fazla güven duymasını sağlamak için böyle yapmıştır.

Bu taslakta "Temeşvar Prensliği" diğer bir deyimle Transilvanya, Tekeli düküne veriliyordu. Daha sonraları Kral XIV. Louis bu soylu Macar'a yakın ilgi göstermiş, Fransa'nın İstanbul büyükelçisi aracılığıyla onu birkaç kez Eflak tahtına oturtmaya çalışmıştır.[1]

---

1 Fransız Sefiri ... hükümdarlığın soylu Macar Emeric Tököli'ye tevdi edilmesini istemekteydi (Xenopol, c. II, s. 100).

Hatta o dönemde Fransız diplomasisinin Eflak ve Boğdan voyvodalıklarını Tekeli'nin altında birleştirmeyi amaçladığı ileri sürülmüştür.[1]

Büyük Kral'ın [Fransa kralı-ç.n.] projeleri hiçbir şekilde gerçekleşmedi; Lehistan haritadan silindi, ama Romanya prenslikleri Doğu Avrupa'nın ileride kurulacak devletlerinden biri olma yolundaydı. XIV. Louis'nin, Avusturya imparatoruyla İspanya ile, İngiltere ile ve Hollanda ile savaşları, Türk imparatorluğunun taksimi projesine başlamasına engel oluşturdu.[2]

---

1 Al Urechia, s. 91-98.

2 Louis 31 Aralık 1711 tarihinde Chalon rahip kontuna bir mektup yazmış ve Kudüs'teki Makbere Kilisesi'nin (Saint-Sepulcture) kubbesini onarmak için para toplamasını istemişti (Thomassy).

47
Rahip Coppin'in Projesi (1686)

Gravier d'Ortieres raporunu sunduğu sıralarda, XIV. Louis'nin görüşleri bazı değişikliklerle eski süvari yüzbaşısı, daha sonra İskenderiye'de Fransa konsolosu, Filistin'deki temsilci Rahip Coppin tarafından geliştiriliyordu. Rahip Fransa'ya döndükten sonra *Le Bouclier de l'Europe* [Avrupa'nın kalkanı] adlı kitabını yazdı.[1] Özetleyeceğimiz paylaşma projesi bu kitapta bulunuyor. "Kalkan" sözcüğü bu eski askeri sadece tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda adı geçenin Osmanlı İmparatorluğu'nun ele geçirilmesini kolaylaştırmak için keşfettiği bir savaş yöntemini de tanımlar; bu yöntemi kitabında resimli olarak "piyadenin kısa zaman içinde süvari kuvvetlerine karşı oluşturabileceği bir sistem" olarak sunar.

Coppin'in yapıtının XX. bölümünün başlığının çevirisi şöyledir: "Eyaletlerin daha önceki bölümlerde anılan Hıristiyan prensler arasında paylaşma modeli. Kuzey Afrika'nın paylaşılması, Mo-

---

1 Puy, 1686, 496 sayfa.

ra'nın paylaşılması, Avrupa'daki Türk topraklarının, takımadaların ve İstanbul'a komşu illerin paylaşımı."

Rahip Coppin Osmanlı İmparatorluğu'nu şöyle paylaştırır:[1]

Venedik: Slavonya, Bosna, Arnavutluk, Epir ve Messina'yı;

Avusturya: Macaristan, Sırbistan, Bulgaristan'ın bir bölümünü, Makedonya'yı;

Lehistan: Lehistan kralı Eflak'ı, Boğdan'ı, Lehistan'ın tümünü ve Edirne'ye kadar Karadeniz'e kıyısı olan ülkeleri, Bulgaristan'ın Filibe ile Silistre'ye kadar olan bölümünü;

Fransa: İstanbul, Edirne, Bursa, Korint, Tunus, Mısır ile Trabzon'a kadar Anadolu'yu;

İngiltere: Tanca, Tesalya, Lasedemonya'yı (bugünkü Yunanistan'ın güney ucu);

İspanya: Cezayir, Oran, Arta Körfezi'nden Termopil geçidine kadar Yunanistan'ı (Ahaya, Atina, Teb);

Portekiz: Trablus, Mora yarımadasında Scynio, Makedonya sahilleri, Ege Denizi, Halep ve Suriye'nin bir bölümünü;

Hollanda: Barca ve Piza'yı;

Savoie Dükalığı: Kıbrıs ve Elis'in bir bölümünü (geri kalanı Floransa, Cenova ve Lucca arasında paylaşılacak);

Vatikan: Kudüs ve Yunanistan'da Arkadya'nın yarısını (diğer yarısı Modena ve Parma dükleri arasında paylaşılacak);

Malta Şövalyeleri: Rodos'u alacaktır.

Rahip-askerin paylaşma planlarının oldukça karmaşık olduğu görülüyor. Batılı güçlerden her birinin kadim Yunanistan'ın (Hellas) topraklarından bir kısmını alma düşüncesinin kendini epey meşgul ettiği anlaşılıyor.

Öte yandan, papaya zamanında bir mektup yazarak Haçlı seferini çabuklaştırmasını isteyen büyük çarın ya da Moskova knezinin göz önünde tutulmaması geleneğinin sürdürüldüğü görülüyor. Bununla birlikte, rahip-asker bu kez bu konuya da eğilmiştir. "Kendisine (Rus çarına) proje sunulunca o da beklentileri hakkında bilgi verecektir," diyor. Gelişmeler bu "beklentilerin" tahminlerin çok üstüne çıktığını göstermiştir.

---

1 Drapeyron, *a.g.e.*, s. 142; A. Fribourg, *a.g.e.*

Yazar, İstanbul'un Fransa'nın payına düşme nedenini şöyle izah eder:

> Sadece, burasının eskiden Fransızların elinde bulunduğu göz önünde tutulduğundan değil, ama dört yanındaki komşuları, yabani kavimler tarafından ele geçirilmek isteneceğinden, en çok askeri ve gemisi bulunan "Pek Hıristiyan Kral Hazretleri"nin burasını koruyabilmek için sahibi olması gerekmektedir. Bu iki sebebe, kralın kilisenin en aziz oğlu olmasını ve henüz Türklerin baskısı altında bulunmadan birliğe en büyük gücü sağlamakta olduğu gerekçelerini de ekliyorum; bu nedenle imparatorluk şerefinden daha üstün bir ödül yoktur.

İleride, I. Napolyon'un İstanbul'u *dünyanın anahtarı* olarak nitelediğini de duyacağız.

48
Rus Çarı Büyük Petro'nun[1] Projesi (1710)

Büyük Petro'ya atfedilen ünlü siyasal vasiyetnamenin gerçekten Rus çarı tarafından mı yazılmış olduğu uzun uzadıya tartışılmıştır. Rus tarihçisi K. Waliszewski bunun düzmece olduğunu düşünür.[2] Fransız tarihçileri Foubert ile Mornand ise bu konudaki tartışmayı şöyle değerlendirir: "Çarın bu talimatı bizzat kaleme almış bulunduğu yadsınabilir; ancak eylemleriyle kanıtlanmış olan tahminlerinin ve projelerinin ürünü olduğu da inkâr edilemez."[3]

Zamanında büyük gürültü çıkaran bu belgenin ilk metni Lesur'ün, *Rus Gücünün Politikası ve Gelişmesi Hakkında* adlı yapıtında yayımlandı.[4] Tarihçi Lavisse ve Rambaud, Lesur'ün bu vasiyetnameyi I. Napolyon'a yaranmak için ürettiğini düşünüyorlar.[5]

---

1 Voltaire, *Histoire de l'Empire de Russie sous Pierre le Grand* [Büyük Petro döneminde Rusya İmparatorluğu tarihi], Geneve, 1719.

2 *Pierre le Grand*, Paris, 1905, s. 604-606.

3 *Tableau historique, politique et pittoresque de la Turquie et de la Russie* [Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya'nın tarihi, siyasal ve pitoresk manzarası], Paris, 1854. Büyük Petro'nun vasiyetinin tamamı burada aynen yayımlanmıştır.

4 Paris, 1811.

5 *Histoire générale*, c. VI, s. 722.

Berkholz bu belgenin gerçek yazarının Napolyon olduğunu iddia eder.[1] O zamanın politikasına bakılırsa, bu savın doğru olabileceği söylenebilir. Öte yandan, tarihçi Sokolnicki bu vasiyetnamenin General Michel Sokolnicki'nin (1760'ta doğmuş, 1816'da ölmüştür) eseri olduğunu ve adı geçenin bunu 15 Ekim 1917'de Fransız Direktuarı'na "*Aperçu sur la Russie* [Rusya'ya Bakış]" adlı bir muhtırayla sunduğunu bildiriyor.[2]

Ne olursa olsun, bu vasiyetnamenin doğruluğunu tartışan Rus yazarlar bile, içeriğinin Rusya'nın Doğu politikasının ana fikirlerini yansıttığını reddetmezler. Waliszewski bu konuda şöyle yazar:

> 1811 yılında yayımlanan özetin ilk on bir paragrafı, Rusya'nın 1725 yılından beri uyguladığı politikayı ve sağladığı gelişmeleri oldukça iyi yansıtan bir sunuş olarak kabul görmektedir. İşte bir büyük devlet adamının vasiyetnamesi – bu kez gizli arşivlerde saklı değil, ama gün ışığına çıkmış, yayımlanmış, çağdaş dünyamızda tüm Avrupa'yı tanık tutan bir belge.

Esasen Büyük Petro'nun vasiyetini gerçekten kendi elyazısıyla yazıp yazmadığı hususu o kadar önemli de değildir, önemli olan Rus halkının bu idealin takipçisi olmasıdır.

Büyük Petro'nun öyküsü çok iyi bilinir, hatta popüler olmuştur. Rus tarihçisi Waliszewski onu "mucizevi insan, dünyada belki de eşi bulunamayacak insan" diye över. Herhalde halkının beklentilerini temsil etmiş ve Rusya'yı büyük bir Avrupa imparatorluğu haline getirmeye muvaffak olmuştur. Daha önce gördüğümüz gibi. XIV. Louis'nin yüzyılının ilk yarısına kadar Rusya ciddiye alınmamıştı.[3]

İlk Çar III. İvan Vasiliyeviç, 1482 yılında Tatarların boyunduruğundan kurtulur kurtulmaz, İmparator Mihail Paleologos'un bir yeğeniyle evlenmiş ve yeni yıkılmış olan Doğu Roma İmparatorluğu üzerinde hak iddia etmeye başlamıştı.

---

1 *Napoléon I. auteur du Testament de Pierre le Grand* [Büyük Petro'nun vasiyetnamesinin yazarı I. Napolyon], Paris, 1870.

2 M. Sokolnicki, "Le Testimonie de Pierre le Grand", *Revue des Sciences Politiques*, XXVII (Ocak-Şubat 1912), s. 88-98.

3 Mallet du Pan, *Du péril de la balance politique en Europe* [Avrupa'da siyasal dengenin tehlikesi hakkında], Londra, 1789.

Rusya'yı organize eden ve yorulmadan bu ülkenin yayılma iştahını kabartan kişi Çar Petro'dur. Doğu Hıristiyanlığının savunucusu durumuna yükselmiştir. Daha, 1709 yılında, Eflak ve Boğdan'a temsilciler yollamış, bu iki Rumen eyaletinin halkına, onları Türklerin boyunduruğundan kurtarma ve dinlerine saygı gösterme vaadini iletmiştir.[1] Kudüslü bir papaz, Konstantin'in mezarının üstünde Türklerin Avrupa'dan Ruslar tarafından kovulacağına dair bir kehanet bulunduğu haberini ustalıkla yaymıştır.

Sokolnicki tarafından tümü yayımlanan Büyük Petro'nun vasiyetnamesi Panslavist özlemleri anlatan 14 maddeden oluşuyordu.[2] Konumuzu ilgilendiren önemli maddeler şunlardır:

5) Avusturya'yı, Türkleri Avrupa'dan kovma projesiyle ilgilendirmek ve bu vesileyle Karadeniz kıyılarında devamlı bir ordu bulundurmak, gemi tezgâhları yapmak, sürekli biçimde İstanbul'a kadar genişlemek.

7) İngiltere'yle sıkı bir ittifak yapmak... Baltık Denizi ile Karadeniz üzerinde egemenlik kurmak; planın başarısı ve hızlanması için bu nokta çok önemlidir.

8) Ardılları şunu bilsinler ki, Hindistan ticareti dünya ticareti demektir ve bu ticareti eline geçiren, Avrupa'nın gerçek efendisi olur. Bu nedenle İran'la savaş çıkarmak için tüm fırsatlardan yararlanılmalı, onun yozlaşması hızlandırılmalı, Basra Körfezi'ne kadar inilmeli ve eski Doğu ticaret yolu canlandırılmaya çalışılmalıdır.[3]

11) Dinin birleştirici rolünden, dağınık ve parçalanmış olan ve Macaristan'a, Osmanlı ülkesine ve Lehistan'ın güneyine yayılmış bulunan Ortodokslar konusunda yararlanılmalı, bunlar her türlü çekici vaatle kendimize bağlanmalı, bizi koruyucuları olarak tanımalıdırlar. Kilise çerçevesinde öndegelimi bulunan bir konuma sahip olunmalıdır. Bu bağlamda, Lehistan'dan yararlanılarak Osmanlı İmparatorluğu boyunduruk altına alınacaksa, Lehistan'ın ele geçirilmesiyle işe başlanacak, bundan sonra Macaristan'ın fethi çocuk oyuncağı olacaktır.

12) Bundan böyle her anın büyük önemi vardır; tüm bataryalar büyük ve son darbenin vurulması için gizlice hazırlanmalıdır. Büyük ihtiyat ve gizlilikle,

---

1 Perry, *The State of Russia* [Rus Devleti], s. 45.

2 Geleneksel söylentilere göre bu siyasal vasiyetname I. Petro tarafından Patlawa Savaşı'ndan sonra 1710 yılında yazılmış, 1722 yılında Nystad barışından sonra gözden geçirilmiş, 1730 yılında Başbakan Osterman tarafından derlenmiştir. XIV. Louis ve bakanları bu planı 1757'de öğrenmişlerdir.

3 Bu fıkra, Lesur'ün nüshasından alınmıştır.

önce Versailles Sarayı'na, daha sonra Viyana'ya, dünya hâkimiyetini bunlardan biriyle paylaşma teklif olunmalıdır. Bu proje gecikmeden onların gururunu okşayacak ve aralarında ölümcül bir savaşın ateşini yakacaktır. Bu savaş bir süre sonra genel savaşa dönüşecektir.

13) Bu kargaşa içinde Rusya, savaşan tarafların kâh biri, kâh diğeri tarafından kendisinden yardım istenmesini sağlayacaktır. Rusya onların bu savaşta tükenmeleri için uzun süre tereddüt edecek, kendi kuvvetlerini toparlayacak ve sonunda Avusturya'ya meyleder gözükecektir. Bu arada ordularını Ren Nehri'ne kadar ilerletecek, ordularının ardından (kendisine bağlı) Asyalı sürülerin duman gibi yayılmasını sağlayacaktır. Bunlar Almanya'da ilerlerken, iki büyük filo –biri Azak Denizi'nden, öbürü Arhangelsk limanından– içleri aynı güruha mensup insanlarla dolu olarak hareket edecek ve Akdeniz ile okyanusta birdenbire ortaya çıkarak, ganimete aç olan bu vahşi göçebe halkı İtalya'ya, İspanya'ya ve Fransa'ya boşaltacaklardır. Sözü edilenler, oralarda oturanların mallarını yağma edecekler, bir kısım halkı Sibirya'nın ücra çöllerine götürerek yerleştirecekler, geri kalan ahaliyi de kendi boyunduruklarını sarsmayacak duruma getireceklerdir.[1]

Büyük Petro'nun özlemleri bunlardı. Bugün Rusya onun dehası sayesinde 22 buçuk milyon kilometrekarelik ve 166 milyon vatandaşı bulunan bir imparatorluk haline gelmiştir.

---

1 Corréard, *Carte des agrandissement de la Russie depuis Pierre le Grand jusqu'a ce jour, avec le testament de ce Monarque et une légende explicative* [Rusya'nın Büyük Petro'dan bugüne kadarki genişlemesinin haritası; çarın vasiyetnamesi; bir izahnameyle birlikte], Paris, 1854. Bir örneği Fransa Dışişleri Bakanlığı'nda bulunmaktadır (Russie, c. I, M. D. 7). "Büyük Petro tarafından Rusya tahtına geçen ardıllarına bırakılan Avrupa'ya egemen olma planının kopyası. Plan Saint Petersburg yakınında Peterhoff Sarayı arşivine bırakılmıştır ve bir örneği şövalye d'Eon de Beaumont tarafından alınarak Choiseul düküne 1760 yılında tevdi olunmuştur" (*Documente Hurmuzaki*, Ek I, c. III, s. 15).

49
Rahip Saint-Pierre'in[1] Projesi (1713)

Sully'nin projesini ya da diğer tanımıyla IV. Henri'nin "büyük projesini" biliyoruz. Rahip Saint-Pierre bu projeyi, başlığının çevirisi *Ebedi Barış Projesi*[2] olan ve 1728'de bir özetini yayımladığı kitabına almıştır. Daha sonra bir ek yazarak bu kitabını tamamlamıştır.[3]

Yazar, Fransa kralına yazdığı ithafta şöyle diyordu: "Bu proje sizin atalarınızın en ünlüsü ve en saygıdeğeri olan Büyük Henri'nin taslağıydı... Bu projenin uygulanması tamamen olanaksız değildir, hatta bu projeyi tasarlayan IV. Henri'nin torunu kraldan daha fazla yaşasaydı, sanıyorum bunu uygulayabilirdi." Yazar böylece tedbirli ve akıllı olarak nitelendirdiği IV. Henri'nin otoritesine sığınmaktadır.[4]

---

1 Asıl adı Irénée Castel olan rahip Saint-Pierre, 18 Şubat 1658 tarihinde doğmuş, 29 Nisan 1743 tarihinde ölmüştür. Fransız Akademisi üyeliğine seçilen Saint-Pierre, XV. Louis'nin "Büyük" lakabıyla değil "Güçlü" ön adıyla anılabileceğini yazmaya cesaret ettiği için akademiden atılmıştır.

2 Saint-Pierre, *Projet de traité pour rendre la paix perpetuelle...*, Utrecht, c. 2, 1713.

3 Rotterdam, 1729.

4 Eserinin IV. Henri'den esinlendiğini söylemekle birlikte, Emeric Crucé'nin yazdığı *le Nouveau Cynée* adlı yapıttan esinlendiğini söyleseydi daha doğru olurdu.

Rahip Saint-Pierre'in, Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen yok olmasını istemediğine dikkat çekmek gerekir:

> Türkler Hıristiyanlar arasında bir genel savunma ittifakı imzalandığını duyunca ne imparatora, ne Venediklilere, ne Lehistan'a, ne de çariçeye savaş açmayı artık düşünemezler. Zira bu Müslümanlar iki-üç savaş sonunda Avrupa'dan kovulmak ve toprakları üzerinde yeni Hıristiyan hükümdarlıklar kurulması tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadırlar.

Görüldüğü gibi, Osmanlı yıkıntıları üzerine kurulacak hükümdarlıkların iki ya da üç olacağı belirtilirken alçakgönüllü davranılmış.

Yazar ütopyacı olmakla suçlanmamak ya da projesini savunmak için, yapıtının "Çıkarılacak Sonuçlar" başlıklı bölümünde, "IV. Henri'nin zamanında mümkün olan şey, şimdi de mümkündür; insanlar da hükümdarlar da aynıdır," demekte, eski hükümdarların da kıskanç oldukları, onların da beklentileri ve çıkarları bulunduğunu belirtmekte ve "sözü edilen anlaşma konusunda halkla değil, anlaşmayı onaylayacak kişilerle temas edileceğini" vurgulamaktadır. Papaz, daha sonra, hükümdarların ebedi barışı sağlamak için fetihlerle ilgili kısa vadeli çıkarlardan vazgeçebileceklerini belirtmekte, IV. Henri zamanında 18 hükümdar evrensel uzlaşma projesini onayladıklarına göre, bugün de onay verecek aynı sayıda hükümdarın neden bulunmayacağını sormaktadır. Görüldüğü gibi, Rahip Pierre, Sully'nin projesini tartışılmaz bir gerçek olarak ele almakta ve seksen yıl zarfında Avrupa'da vuku bulmuş gelişmeleri göz önünde tutmamaktadır.

Yazar cumhuriyetin çeşitli dinleri arasında uyuşmazlık çıkabileceğini belirtmekte ve şu cevabı vermektedir:

> Hıristiyanlık ile İslam'ı, Moskoflar ile Kalvinistleri nasıl uzlaştırmalı? İlişkiler arttıkça bu mücadeleden en mükemmel din galip çıkacaktır; gerçek din, en makul din, asırlar zarfında yavaş yavaş evrensel din olacaktır.

Türklerin Hıristiyanlarla nihai anlaşma imzalamadıkları konusundaki itiraza Rahip Saint-Pierre şu yanıtı vermektedir:

Bana İslam dininin sadece mütareke yaptığını ve Hıristiyanlarla hiçbir zaman kesin barış anlaşması imzalamadığını söyleyerek itiraz ediyorlar. Böyle konuşanlar önemli bir fark konusunda yeteri kadar bilgi sahibi değiller. Onların Hıristiyan düşmanlarla, güç açısından eşit olanlarla ya da yaklaşık olarak eşitlerle sağlam ve sürekli barış yapmaları yasaklanmıştır; ancak kendilerinden çok daha güçlü olan Hıristiyanlarla dayanıklı ve sürekli barış yapmaları yasaklanmamıştır. Zira bu barışı yapmazlarsa kendi dinlerini açık tehlikeye atmış olurlar. Oysa sultan tek başına Avrupa toplumunun düşmanı haline gelirse, devleti ve dini açıkça tehlikeye düşmüş olmaz mı? Esasen Türkler 20 yıllık mütarekeler yapıp bu uzun ateşkes anlaşmalarını şimdiye kadar yaptıkları gibi yineleyebiliyorlarsa, ebedi barış yönünde hareket etmiş olmuyorlar mı?

Daha önce bir başka itiraz daha yapılmıştır:

Bir arkadaşım, Türklerle ticaret anlaşması yapmak ve bunları birliğe ortak etmek yerine, Türklerin Avrupa'dan kovulmasını istemekte; birliğin onlara savaş açmasını ve Tatarlar ile Kazakların, Karadeniz'de, İstanbul'a ve Çanakkale Boğazı'na kadar sahip oldukları yerlerin Lehlere vermesini, tüm Yunanistan'ın, Ege takımadalarının ve Girit'in Venedik'e, Rodos'u Malta Şövalyeleri'ne iade edilmesini önerdi.

Buna da Rahip Saint-Pierre üç başlık altında cevap verir:

1) Bu önerinin gerçekleştirilmesi birliğin oluşturulmasından da güçtür, ayrıca bunun toplumun güvenliği için muhakkak surette gerekli olduğu da söylenemez.

2) Avrupalı hükümdarların çoğunluğunun Lehler için böylesine büyük bir masrafa girecekleri hususunda kuşkuluyum; Avusturya da, Malta da, Venedik Cumhuriyeti de, Türk'ü olduğu gibi Avrupa ittihadına almak ister.

3) Toplum böyle bir fetih gerçekleştirirse, topraklarını genişletenler neden bir rant ödemesinler ve diğer Avrupa devletlerine, fetih için yaptıkları katkı oranında bir geri ödeme yapmasınlar?

Bir din adamının imansızlarla savaşa karşı çıkması, aksine bunların Hıristiyan Devletler Cumhuriyeti'ne (Birliği'ne) alınması yolunda mücadele vermesi son derecede ilgi çekicidir. Haçlı Seferleri döneminden ne kadar da uzaklaşmış bir durum...

Rahip Saint-Pierre, IV. Henri'nin projesine karşı ileri sürülen en ciddi itirazda bulunurken, dolaylı yoldan Avusturya İmparatorluğu'nu geri plana iter:

IV. Henri gerçekte bir Avrupa toplumu oluşturmak istemiyordu. Bu güzel bahanenin ardına saklanarak, Avusturya'yı geri planda bırakmaya yönelik bir ittifak kurmak ve böylece kendi gücünü yükseltmek istiyordu. Amacına ulaşsaydı, Hıristiyan Cumhuriyeti dediği Avrupa ittifakını kurmamak için bir özel bahane bulurdu.

Yazar bu itirazın sağlam dayanağının bulunduğunu bilir ve üç başlık altında cevaplar:

1) IV. Henri, her bir hükümdarın bu ittifaktan sağlayacağı yararın öylesine büyük, öylesine açık, öylesine sürekli olduğuna inanıyordu ki, bunun hükümdarları ittifaka katılmaya ikna etmek için yeterli olduğunu düşünüyordu.

2) Bu projenin anılan hükümdarlar açısından uygun bulunduğunu ve sadece bu hükümdarların değil ve fakat Avusturya'dan alınacak topraklardan yararlanacak olan ittifak üyeleri yanında, yararlanmayacak olan İngiltere, Almanya prenslikleri, Cenova ve Floransa gibilerinin de aynı projeye IV. Henri'nin sahip olduğu duygularla katıldıklarını belirtiyordu. Şu halde, bu proje bugünün hükümdarlarına uygun olmayan bir taslak değildir, zira bugünün hükümdarları ile kendilerinden öncekilerin amaçları aynıdır.

3) Nasıl olur da Avrupa'yı değişmez kılmak için birliği kuran Kral IV. Henri, Avusturya devletini zayıflattıktan sonra bu birliğin devamından vazgeçer? O, Avusturya hükümdarını, verdiği sözlere uyması konusunda ikna etmesi için, diğer hükümdarlar kendisine başvurduklarında hiç tereddüt göstermemişti. Görüldüğü gibi bu proje çok sağduyulu, çok ciddi idi ve kral açısından bir aldatmaca değildi, samimiydi; zira gerçekleşmeyeceği açıkça bilinen bir sürü zahmete girmek, bir sürü tehlikeye atılmak, pek çok masraf yapmak mümkün olamazdı.

Oysa projeye ısrarla karşı çıkanların en son savunma siperi de işte budur.

Rahip Saint-Pierre, Türkleri projenin kendi kalkınmaları bakımından da lehlerine olduğu yolunda ikna etmeye gayret etmiştir. "Müslümanların çıkarları" başlıklı gerekçesi gariptir:

> Herkes biliyor ki Müslüman hükümdarların okul kurmamalarının ve tebaalarını bilim ve edebiyat öğreniminden uzaklaştırmalarının başlıca nedeni, ilahiyatçılar arasındaki kavgalar sonucunda oluşan bölünmeler ve çıkan savaşlardır. Bugüne kadar, cehaletin kendilerini felaketten koruyabileceğini sandılar; ancak Avrupa toplumuyla ortaklık kurarak hariçte ve dahilde barışı koruyabileceklerini fark ederlerse, Hıristiyan devletlerin gençliğin eğitimi, sanat ve bilimin ilerlemesi için uyguladığı yöntemleri benimsemeleri mümkündür. Bu kendilerinin de güçlenmesine katkıda bulunacak bir nedendir. Müslümanların kendi dogmalarına daha az bağlanarak aydınlığa kavuşmalarından ve Hıristiyan dininin güzelliği ile mükemmelliğini hissetmelerinden kilise de kazançlı çıkar.

Yazar Müslümanların kendilerini Hıristiyan dinini kabule yönelten bir sistemi kabul etmek istemeyeceklerini düşünememiştir.

Ama Rahip Saint-Pierre hiç kimseyi unutmamıştır. Kitabında "Rus Çarı'nın Çıkarı" başlıklı bir bölüm de vardır:

> Çar, kendine bağlı eyaletlerde ticareti geliştirme konusundaki coşkusunu kanıtlamıştır. Doğa kendisine bu konuda yardımcı olmaktadır; büyük nehirler ülkeyi boydan boya kat etmektedir. Okyanuslar üzerine, Baltık Denizi'ne, Karadeniz'e, Hazar Denizi'ne açılan limanları vardır. Toprakların her köşesi verimlidir, insanı çoktur; gelişmiş ülkelerle sürekli ticaret yapmak için imalat sanayiinde ve sanat dallarında ilerlemeleri yeterli olacaktır. Oysa savaşın, bu alanda yaptığı projelerden kendisini ne kadar uzaklaştırdığını tecrübeyle görmüştür; bu nedenle Hıristiyanlarla diğer komşuları arasında ebedi barışı oluşturacak bir projenin varlığını duyunca bunu başarmak için elinden gelen her şeyi yapacaktır.

Sully'nin Hıristiyan konfederasyonunun 15 ülkeden oluştuğunu görmüştük. Rahip Saint-Pierre ise Avrupa Birliği'nin 18 devletten oluşmasını istiyor. Bunlar:

1) Fransa, 2) İspanya, 3) İngiltere, 4) Hollanda, 5) Portekiz, 6) İsviçre ve ortakları, 7) Floransa ve ortakları, 8) Cenova ve ortakları, 9) Kilise Devleti, 10) Venedik, 11) Savoie, 12) Lorraine, 13) Danimarka, 14) Curland ve Danzig, 15) İmparatorluk [Roma-Cermen-ç.n.], 16) Lehistan, 17) İsveç, 18) Moskova'dır. Bu listenin şu sıralarda Avrupa'da bulunan 27 devletle karşılaştırılması çok ilgi çekicidir. Öte yandan, bu listenin Sully listesiyle karşılaştırılması

sonucunda Rahip Saint-Pierre'in Portekiz, Lorraine ve Moskova gibi yeni devletler eklediğini, ancak Macaristan ve Bohemya gibi devletleri listeden çıkardığını görmek mümkündür.

Odalarında oturup devlet yaratanlar çok acımasızdır. Rahip Saint-Pierre vicdan azabı çekmeden ve devletlerin sayısı konusu üzerinde pek durmadan konfederasyonu oluşturacak olanların sayısını tarihinde yayımladığı ekte, 1713 listesine oranla 18'den 17'ye indirir.

Yeni listede ittifakı imzalamaya davet olunacak hükümdarlar şunlardı: 1) İmparator, 2) Fransa kralı, 3) İspanya kralı, 4) Portekiz kralı, 5) İngiltere kralı, 6) Hollanda Cumhuriyeti, 7) Danimarka kralı, 8) İsveç kralı, 9) Lehistan kralı, 10) Rus çariçesi, 11) Prusya kralı, 12) Bavyera elektörü, 13) Palatina elektörü, 14) İsviçreliler, 15) Lorraine dükü, 16) Venedik Cumhuriyeti, 17) Sardunya kralı.

1713 listesinde mevcut devletlerden bazıları burada artık yoksa da, bu listede var olan bazı devletler de eski listede yoktur. Kendi halindeki papaz, Avrupa haritasını bir kalem darbesiyle allak bullak ediyordu; ayrıca kararlarında da çok kaprisliydi.

Rahip Saint-Pierre'in projesi, Sully'nin projesinden esinlenen ve iyi niyetli bir yüreğin zenginleştirdiği insancıl bir ütopyaydı. Onun projesi aydınlığa ulaşmış ve uslanmış bir insanlık için tez zamanda ulaşılması gereken bir ideal olarak anıldı. Ne yazık ki, ebedi barış kurulamadığı gibi, Rahip Saint-Pierre'in projesini, başkalarının ülkelerini ele geçirmeye ve başkalarına söz geçirmeye doyamamış bulunan Avrupa devletleri arasında kanlı savaşlar izledi.

50
Avusturya Projesi
(1718)

Avusturya'nın Romanya eyaletlerini ele geçirmek istediğini görmüştük. Bu istek Avusturya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında akdedilen 21 Temmuz 1718 tarihli Pasarofça Anlaşması'nda resmen de ortaya çıkmakta.[1]

Bu anlaşmanın imzalanmasından önceki Osmanlı-Avusturya savaşının evreleri bilinir. Avusturya Küçük Eflak'ı işgal etmişti. 19 Ekim 1717 tarihinde sadrazam, Prens Eugene'e bir mektup yazarak silah bırakışma önermişti. İmparatorun talimatı mütarekenin aşağıdaki koşullarla kabul edilmesine olanak tanıyordu:

Avusturya kazandığı toprakları koruyacaktı; Babıâli, isyancı Macarları serbest bırakacak, esirlerin satılmasını önleyecek, Kuzey Afrika'da "Berberi" ülkeleri denetleyecek, Fransisken papazlarına Kudüs'teki kutsal mahallerini iade edecek ve Boğdan'ın bir bölümünü terk edecekti. 8 Şubat 1717 tarihinde Avusturyalı General Stainville, Boğdan Voyvodası Yani Mavrokordato'yla altı madde-

1 Hammer, X bIII, s. 337-354. Vendramino Bianchi (Kongre'nin sekreteri), *Istorica relazione della pace di Pasarovich* [Pasaforça barışı hakkında tarihsel anlatı], Padova, 1719; Zinkeisen, c. V, s. 563-569.

lik bir anlaşma imzalamıştı. Bu anlaşmaya göre Kutsal Roma imparatorluk ordusunun Oltu (Aluta) Nehri'ni geçmesi önlenecekti.

Anlaşmanın akdedilebilmesi için İngiltere ve Hollanda'nın arabuluculuğu kabul edilmişti. Ama Avusturya, Boğdan'a karşı niyetlerini ortaya koymuştu. Prens Mavrokordato'nun Osmanlı heyetine yardımcı olarak iştirakini kabul etmiyorlardı; Osmanlılar Kostalitsa köyüne, Avusturyalılar ise Pasarofça'ya yerleşmişlerdi. 5 Haziran 1718 tarihinde, İngiliz delegesi Sutton, barış konferansını arabulucu güçler adına açtı.

Tarihçi Hammer, Avusturya 17 Haziran 1718 tarihinde Rumen eyaletlerini ilhak etmek isteyince ortaya çıkan durumu şöyle anlatır:

> Beşinci konferansta, imparatorluğun tam yetkili temsilcileri, Osmanlı müzakerecilere Eflak ve Boğdan'ın Belgrad ve Temeşvar'a bağlı olarak terkini önerdiler; Osmanlı temsilciler bu öneriye çok şaşırdılar. İki gün sonra Osmanlı tam yetkili müzakerecileri Karlofça Anlaşması'ndan sonra zor kullanılarak işgal edilen Novi'nin ve Boğdan'daki beş küçük bölgenin iadesini güçlükle sağladılar.

Avusturyalı temsilcilerin Romanya topraklarını Tuna Nehri ve Karpat Dağları engelleriyle ayrılmış bulunan coğrafi konumlarına rağmen Belgrad ve Temeşvar'a bağlamak istemeleri garipti.

Türkler Avusturya'nın taleplerini öngörülemeyen bir yardım sayesinde hafifletebildiler: Bu gerekçe, 18.000 İspanyol askerinin Sardunya adasına çıkarma yaptığı haberiydi. Bununla birlikte, Hammer'in de dediği gibi, Pasarofça Anlaşması hiç kuşkusuz Avusturya'nın Osmanlı İmparatorluğu'yla imzaladığı barış anlaşmalarının kendi bakımından en şereflisi ve en avantajlısıydı.

51
Disloway'in[1] Projesi
(1732)

Disloway de Eflak'ta II. Grigore Ghika'nın, Boğdan'da ise Konstantin Mavrokordato'nun hüküm sürdüğü dönemde, tıpkı Grantry de Grandchamps gibi, Romanya voyvodalıklarını elde etmeyi istemekteydi. İstanbul'daki Fransız Büyükelçisi de Villeneuve'ün Fransa Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 13 Mayıs 1732 tarihli bir raporda açıkça belirttiği gibi Disloway, Prens Rakoczy'nin çevresinde bulunan bir Macar'dı. Eline geçirmek istediği taht tam olarak ne Eflak ne de Boğdan tahtıydı. Mösyö de Villeneuve şöyle yazmıştır:

> Disloway Macaristan ve Transilvanya sınırında Boğdan ve Eflak'a bağlı, meskun olmayan bir ülke bulunduğunu ileri sürüyor; bu ülke çok verimli ve topraklarının niteliği ve kalitesi nedeniyle çok sayıda insanın iskân edilmesi-

---

1 Al. Urechia, *Relatiunile Franciei cu România*, s. 118; Gion, *Din istoria Fanariotilor*; O.G. Lecca, "Un curieux projet politique au XVIII siecle [18. yüzyılda bir garip siyasal proje]", *La Roumanie*, 11 Ekim 1901; *Documente Hurmuzaki*, Ek I, c. I, s. 483-484.

ne müsaitmiş. Halen Macaristan'da ve Transilvanya'da oturan pek çok insan imparatorun yönetiminden memnun değiller ve ondan ayrılmak için fırsat kolluyorlar. Disloway'in amacı, bağımsız olmasını istediği bu ülkenin hükümdarlığını sultandan koparmak. Bu amaçla Eflak ve Boğdan voyvodalarından gelebilecek itirazları önlemek için, önerisini bunlara yararlı bir hale getirmeyi düşünmüştür. Boğdan voyvodasına bu yeni devletin kendisine sağlayacağı tüm gelirlerin yılda yüzde onunu vergi olarak vermeyi teklif etmiş ve güçlükle kabul ettirmiştir. Boğdan voyvodasının onayını ve hatta desteğini sağladıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu'na çifte yarar sağlayacağı görüşüyle teklifini Babıâli'ye götürmüştür. Bu iki yarar şöyle özetleniyor: Birincisi, kurulacak devlet, imparator ile sultanın ülkeleri arasında yeni bir engel oluşturacak; sultanın askerleri bu yeni ülkeden her zaman serbestçe geçebilecekler; ikincisi, bu yeni krallığın halkı her zaman Babıâli'nin hizmetinde bulunacak, asker verecek, her zaman ona yararlı olacak. Adı geçen, aynı zamanda, krallığın babadan oğula geçecek şekilde kendi ailesine verilmesini de istemiştir. Önerisinin uygun karşılandığını söylüyor. Ancak kendisine bir engelden söz edilmiş; şöyle ki, sultan ile imparator arasında akdedilen son barış anlaşmalarıyla, Babıâli, Rakoczy'yi izleyenlerin ve ona bağlı olan Macarların benzer ihtilal girişimlerini desteklememeyi taahhüt etmişti. Disloway bu güçlüğü önlemek için Prens Rakoczy'nin maiyetinden ayrılmayı tercih ettiğini, ancak böyle bir girişimin başarı kazanabilmesi için korunmaya gereksinme duyduğunu ve kralın [Fransa kralı-ç.n.] bu korumayı sağlamasını, bu girişimin majestelerinin koruması altında gerçekleşmesini arzu eylediğini, kralın bunu kolaylıkla sağlayabileceğini, zira Katolik olacak bir ülkeye yardımın söz konusu olduğunu, majestelerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun her yerinde bu korumayı sağladığını, öte yandan, bu projenin imparatoru da [Avusturya imparatoru-ç.n.] kısıtlayacağını, imparatorun Macaristan ve Transilvanya'dan toplamak durumunda bulunduğu askerlerin sayısını azaltacağını ve bu ülkelere doğru genişlememesini sağlayacağını belirtmektedir.

Disloway'in fikirlerinin gerçekleşme olasılığı bulunmamasına, hatta projesinin hayal ürünü sayılacak olmasına rağmen, teklifini majestelerine ileteceğimi ve yanıt aldığımda kralın bu konudaki düşüncelerini kendisine bildireceğimi söylemeyi uygun gördüm.

Diplomatik belgenin tümü böyle.

Anılan ülke hangisi olabilirdi? Bu toprakların Vrancea olabileceği varsayımı ileri sürülmüştür. Ancak Fransız büyükelçisinin,

olası ülkenin "Transilvanya, Eflak ve Boğdan arasında bulunan topraklar" demediğini, "Macaristan ve Transilvanya'nın çevresinde" dediğini hatırlatalım. Muhtemelen söz konusu ülke Küçük Eflak'tır (Oltanya). Avusturya burasını hep almak istemiş ve bir ara işgal de etmiştir. Disloway muhtemelen Romanya eyaletlerinin tahtlarına geçmek isteyen Rakoczy adına hareket ediyordu ve bir kez tahta çıktıktan sonra yerini efendisine terk edecekti. 1718 tarihli Pasarofça Anlaşması'ndan sonra Versailles Sarayı, Tuna prensliklerinin Avusturya tarafından işgal edilmesini önlemek için bunları bir prensin idaresi altında birleştirmek istiyordu. Aday, Avusturya'nın ünlü düşmanı Prens Rakoczy idi; ileride Transilvanya'yı da bu prenslik çerçevesine dahil edebilecekti.[1] XV. Louis döneminde Fransız diplomasisi bu görüşleri paylaştığından, Disloway'in Fransa kralına başvurması da doğaldı.

Disloway yeni devletin Katolik olmasını önerir. Boğdan voyvodasının, kurulacak prensliğin gelirlerinin yüzde onunun kendisine ödenmesi koşuluyla projeyi onayladığını belirtir. Eflak voyvodasının onayını da alıp almadığını söylemez. Babıâli bu özenişine karşı çıkmadığı için memnun olduğunu ilave eder.

Bu proje çok gayriciddiydi ve Fransız büyükelçisinin bunu hükümetine çekinceyle bile olsa göndermiş bulunması, gerçekten hayret vericidir. Fransa Dışişleri Bakanı de Villeneuve bu önerinin her türlü dayanaktan yoksun bulunduğunun farkındadır ve şu yanıtı vermiştir:

> Mösyö Disloway'in önerisi, size olduğu gibi bize de hayal ürünü gibi gözükmüştür; sultan ile imparator arasında kurulacak, ahalisi Katolik olan ve sultana asker sağlayacak bir devlet, gerçekleşecek bir şey değildir. Babıâli'nin, Boğdan ve Eflak prenslerinin onayını gerektiren, üstüne kralın himayesine mazhar olacak bir girişim, bir araya getirilmesi olanaksız koşullardır; ayrıca bunların bir araya gelmesi de eşyanın tabiatına aykırıdır. Mösyö Disloway, kendisine kralın düşüncesini öğrenmek amacıyla yazma ümidini verdiğinizi hatırlayarak cevap alıp almadığınızı sorarsa, fikrinin gerçekleşmesinin güç olduğunu kendisine bildirin. Ayrıca kral Avusturya imparatorunun gücünü sınırlandırma hususunda

1 Urechia, *a.g.y.*, s. 113.

yeteri kadar gerekçeye sahip olmakla birlikte, Hıristiyan dünyasıyla Türklerin sınırında bir yeni Katolik devletin oluşturulması için, üstüne üstlük Babıâli'ye bağımlı ve ona vergi veren bir ülke kurulması için bu yeterli bir gerekçe değildir. Fiiliyatta böyle bir devlet kurulursa majesteleri dinimize bağlı herkese hissettirdiği korumanın aynını ona da vermeye hazır olacaktır.

Kuşkusuz büyükelçi Versailles'a Disloway'in önerisini ulaştırma zafiyetini göstermeseydi, bundan kimse hiçbir zaman söz etmezdi.

52
Kardinal Alberoni'nin[1] Projesi (1736)

Alberoni hiç kuşkusuz, tarihin en olağanüstü kişilerinden biri olmuştur. Victor Hugo bizlere eski bir uşak olan Ruy Blas'ın İspanya başbakanlığına nasıl yükseldiğini gösterdiği zaman, pek çok insan ünlü Fransız yazarı, hayalini zorlamak ve abartılı olmakla suçlamıştı. Oysa hayatı daha da büyük maceralarla dolu olan Alberoni'ye ne demeli? Kendisi sadece kardinal ve başbakan olmakla kalmamış, papa seçilmesi için tek bir oy eksik kalmıştı!

Alberoni halk çocuğudur, fakir bir bahçıvanın oğludur. Plaisance Katedrali'nin hanendelerinden olmuş, bu kentin Barnabit Manastırı'nda ücretsiz eğitilmiştir. Piskopos Berni'nin yeğenine öğretmenlik etmiş, Piskopos Roncovieri'nin kâtipliğini yapmış, yavaş yavaş Parma dükünün yakın çevresine sızmış ve önce İtalya'daki Fransa ordusu komutanı Vendome dükünün yanına görevle yollanmış, daha sonra 1713 yılında diplomatik memuriyetle Madrid'e gönderilmiştir.

---

[1] Kardinal Alberoni İtalya'da Firrenzola'da 21 Mayıs 1664 tarihinde doğmuş, 26 Haziran 1752'de ölmüştür. Saint Simon kendisini "en aşağı tabakadan bir insan, soytarı, uşak, üçkâğıtçı" olarak nitelemektedir.

O tarihte Ursins prensesi, İspanya Kralı V. Felipe'nin baş sevgilisiydi ve İspanya tahtında bir dediği iki olmuyordu. Alberoni öylesine girişken ve becerikliydi ki, kralın Parma tahtının vârisi Elisabeth Farnese'le evlilik mukavelesinin müzakeresini yaptı ve olumlu olarak sonuçlandırdı; aynı zamanda baş sevgilinin sürülmesini de sağladı (25 Aralık 1714). Bir süre sonra başbakanlığa ve Sevilla başpiskoposluğuna atandı. Bu önemli görevlerde İspanya'nın şanını yükseltti, krallığının gücünü artırdı, Sardunya ile Sicilya adalarını fethetti ve devletin ekonomisini düzene soktu. "Cruzada" adı altında bir Haçlı seferi vergisi saldı. Ama İngiliz filosu, İspanyol filosunu Sirakuza yakınında yok etti. Fransa, Avusturya, İngiltere ve Hollanda arasında 1718 yılında Dörtlü İttifak'ın imzalanmasından sonra, Rusya, İsveç ve Osmanlı İmparatorluğu arasında ittifak akdini planladı. Ancak, Paris'teki İspanya Büyükelçisi Cellemare'nin komplosu ortaya çıkarıldı (1718) ve Fransa, İspanya'ya savaş ilan etti (1719). Kral V. Felipe bütün bu karışık işlerden korkarak Alberoni'den İspanya'yı derhal terk etmesini istedi (5 Aralık 1719). Alberoni, her yerde baskı gördü, her yerden kovuldu ve büyük yokluk içinde uzun süre dolaştı. 1720 yılında Ceneviz toprağı olan Sestri di Levante'de iken Vatikan'ın emriyle tutuklandı. Papa XIII. Innocentus, kendisini bir manastırda dört yıl hücre hapsine mahkûm ettirdi. Ama entrikacı Alberoni becerisi sayesinde 20 Aralık 1723 tarihinde affedildi ve Vatikan'ın temsilcisi olarak Romagne'a gönderilmeyi bile başardı (1738).

Bu maceracı ve cesur politikacının karışık ve büyük çözüm önerileri *Siyasal Vasiyetname*'sinde özetlenmiştir. Bu vasiyetnamenin sahihliği, Büyük Petro'nun vasiyetnamesi gibi yadsınmıştır. Gerçekten, 1753 yılında Lozan'da yayımlanan söz konusu kitap Duray de Morsant ve Maubert de Gouveste adlı iki Fransız yayıncının yapıtıdır. Bugün bu Alberoni'nin vasiyetine dair tereddütler ortadan kalkmıştır, zira değerli meslektaşım Mil. R. Vesnitch, Venedik'te Museo Civico de Correr'de (Correr Müzesi) aslı İtalyanca olan metnin kopyasını bulmuştur (Codice Correr 1206/2643). Belgenin adı "*Progetto del Cardinale Alberoni per ridiue l'impero Turchesco alla Obedienza dei Principi Cristiani e per dividere tra di essi la conquista del Medesimo*"dır [Türk imparatorluğunu Hı-

ristiyan hükümdarların hâkimiyeti altına sokmak ve taksim etmek hakkında Kardinal Alberoni'nin taslağıdır]. Elyazması yapıtın son bölümünün başlığı "*Projetto di una Dieta Perpetua*" dır [Bir ebedi ittifak projesi].[1]

Vesnitch, Alberoni'nin, kilisenin inanç propagandası örgütü tarafından birkaç dilde yazılmış bir risalesinden esinlenmiş olabileceğini düşünmektedir. Risalenin başlığının çevirisi şöyledir: "Roma'daki Apostolik Vatikan'ın görüşlerine göre, sadece Hıristiyan devletlerini ve halklarını bugüne kadar mahveden düzensizliklere bir çare bulmak için değil ve fakat sürekli ve erimeyecek bir dostluk kurmak için halisane girişim ve gerçek baba nasihatı."[2] Bu çağrının sonuç bölümünün üçüncü paragrafı şöyle der:

> Fransa ve İspanya tahtları, tüm güçleriyle, Hıristiyanlığın yeminli düşmanına olduğu gibi, kilisenin bütün düşmanlarına ve İtalya savaşlarında kendisine bunca zarar veren münkirlere karşı da Avusturya düküne yardım edeceklerdir. Avusturya arşidükü, Rusya'nın ve diğer ülkelerin de yardımıyla Türkleri Avrupa'dan kovmalı, Kutsal Topraklar'ı yeniden ele geçirmeli, tüm kutsal yerleri geri almalı ve Lorraine hanedanını tahta getirmelidir.

Ünlü Alberoni projesinin özeti şöyledir:[3]

Alberoni, anlatımına ortak düşmana karşı birleşmek yerine Hıristiyan hükümdarları bölen akılsızlık ve aşağılıklıklardan ya-

---

1 Bu elyazması belgenin bir bölümünü Venedik'te 1806 yılında Tipaldo Foresti yayımladı: *Per le auspicanlissime Nozze del signor Giulio Squetarolli colla signora Giuseppina Sartori.* Ayrıca Vesnitch bu belgenin La Haye'de 1735 yılında yayımlandığını belirtmiştir. Belgeyi Kardinal Alberoni İtalyancadan tercüme etmiştir" ("*Systeme de pacification générale dans la presente conjoncture*") [Günümüz koşullarında genel barışı kurma dizgesi]. Bu metin İtalyanca, Almanca ve İngilizcesinden farklılık arz etmektedir.

2 Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşivi. Roma Kataloğu, 1733-1736, suppl. 17.

3 Alberoni, *Testament politique du Cardinal Alberoni. recueilli de divers mémoires, lettres et entretiens de Son Eminence, par Monseigneur A. M.*, Lausanne, 1753. Ayrıca Almanca ve İngilizce olarak: *Das Welteberühmten Cardinals Alberoni Vorschlag das Türkische Reich unter der Christlichen Potentaten Botmässigkeit zu bringen; samt der Art und Weise wie dasselbe nach der überwindung unter Sie zu vertheilen, etc. Aus dem Italiänischen nach dem Original Welches in eines vor nehmen Ministers Hände ist, übersetzt. Gedrukt im Jahre 1736. — Cardinal Alberonis scheme for reducing the Turkich Empire to the obédience of Christian Princes and for a partition of the conquets. Together with a scheme of a perpétual act for establishing the public tranquility. Translated from an authentick copy of the Italian manuscript in the hands of the Prince de la Torella*, Londra, 1736.

kınmakla başlar. Buna karşılık, "Herkes ittifaka yardım etseydi, Türkleri sadece Avrupa'dan değil ve fakat Asya ile Afrika'daki komşu eyaletlerinden de kovmak mümkün olabilirdi," der. Becerikli din adamı, Türklerin sahip oldukları toprakları nasıl fethettiklerini hatırlatarak bir genel saldırı yapılması gerektiğini söyler.

Önce Regensburg'da bir kongre toplamalı ve bir ittifak yapılarak her müttefikin vereceği silahlı katkı saptanmalıdır. Bu amaçla Venedik'te bir genel kasa oluşturularak gerekli para sağlanacaktır. Alberoni her ülkenin vereceği asker sayısını şöyle belirlemektedir: İmparatorun komutasında Latinler 100.000 kişi; Ruslar, sadece Tatarlarla mücadele etmek üzere 100.000 kişi; Lehistan kralı 30.000; Danimarka kralı 10.000; İsveç kralı 10.000; Fransa kralı 30.000; İspanya kralı 20.000; Sicilya, Napoli, Portekiz ve Sardunya kralları, Venedik Cumhuriyeti ve Ceneviz ile İsviçre kantonlarının her biri 10.000'er kişi verecekti. Kara ordusunun toplamı 370.000 kişiydi. Hıristiyan güçler koalisyonu bundan başka 100 büyük savaş gemisi, 40 fırkateynden oluşan muazzam bir filoya sahip olacaktı: İngiltere 40, Portekiz ve Venedik 15'er, Hollanda 30, Fransa 15, İspanya 15, Napoli 5, Ceneviz 5 gemi gönderecekti. Alberoni bundan başka Fransa, İspanya ve Portekiz tarafından oluşturulacak ve Trablus'ta, Tunus'ta ve Cezayir'de bulunan Türklere tabi olanlarla mücadele etmek için ikinci bir filo istiyordu; bu fedakârlıklara karşı bu üç ülke, anılan limanlara sahip olacaktı.

Alberoni, Haçlıların, fethedilecek toprakların nasıl paylaşılacağı önceden saptanmadığı için başarısızlığa uğradığını düşünür, bu nedenle Regensburg Kongresi'nin her müttefikin ne kazanacağını açıkça saptamasını önerir; böylece savaştan sonra küçük devletler aleyhine haksızlıkların yapılması önlenmiş olacaktı.

Alberoni, Türklerin elindeki toprakların şu şekilde taksimini önerir:

a) Holstein-Gottorp dükü son Bizans imparatorlarının sahip bulundukları tüm imtiyaz ve haklarla, daha ileride görülecek değişiklikler saklı kalmak şartıyla, Konstantinopolis imparatoru ilan olunmalıdır. Aşağıda belirtilecek istisnalar

dışında Asya'daki Türklere ait tüm topraklar ile Rumeli eyaleti bu imparatorluğa verilmelidir. İmparatorluk veraset yoluyla erkek evlada ya da erkek vârise geçecektir.

b) Bu büyük proje Roma (Cermen) imparatorunun gücü ve etkinliği olmadan gerçekleşemeyeceğinden ve imparatorun tahtı Müslümanların saldırılarına karşı Hıristiyan dünyasının kalesini oluşturduğundan, tüm Bosna, Sırbistan, Esklavonya, Makedonya ve Eflak, imparator hazretlerine terk olunacak ve ondan da vârislerine intikal edecektir. Roma (Cermen) imparatoru protokol açısından Konstantinopolis imparatorunun ve tüm diğer Hıristiyan kralların önünde olacaktır.

c) Majesteleri çar hazretlerinin toprakları çok geniş olduğundan ve fevkalade prenses (Anna) dinin yayılmasının kendilerinin en önem verdikleri konu olduğunu bugüne kadar çok defa parlak biçimde kanıtlamış bulunduklarından, Azak kalesi ile Tataristan'ın alınmasının kendilerini yeterince tatmin edeceğini düşünüyoruz. Majesteleri, Finlandiya'nın İsveç'e iadesine razı olacaklardır; bu da kuzeyde barış ve sükûnetin sağlanmasına çok yardımcı olacaktır.

d) Fransa Tunus'u alacaktır...

e) Cezayir İspanya'ya, Trablusgarp Portekiz'e verilecektir...

f) İngiltere Girit'i ve İzmir'i alacak, Rodos adası ve Halep şehri Hollanda'ya verilecektir...

g) Kendi topraklarından uzak ülkelerde toprak beklentisi bulunmayan Danimarka'ya Holstein-Gottorp Dükalığı, aynı nedenlerle İsveç'e Finlandiya, Sicilya kralına ise Toskana verilecektir...

h) Kıbrıs, Sardunya kralına verilecektir.

i) Prusya kralının elinde büyük ve verimli topraklar vardır. Yunanistan'ın doğusundaki Eğriboz adası toprakları onun memalikini zenginleştirecektir.

j) Bohemya toprakları Bavyera Krallığı'nı genişletecektir.

k) Lehistan Krallığı asırlar boyu Hıristiyanlığın kalesini oluşturmuştur; bu talihsiz ülke 40 yıl boyunca savaş alanı olduğundan ve başka zararlar gördüğünden, Boğdan ile Bucak'ın Tatar bölgesi kendilerine verilecek ve tacı Saks ailesi hanedanına tahsis olunarak veraset yoluyla intikal edecektir.

l) Venedik Cumhuriyeti bütün Hıristiyanlık içinde en yakın ilgiye müstehaktır, zira Müslümanların şiddetli öfkesine en çok maruz kalan ülkedir ve inançsızlara karşı cephe teşkil eder; tüm müttefikler kendilerine bütün Dalmaçya kıyılarını ve kendisinden 20 yıl önce koparılmış bulunan Mora'yı huzur-ı kalple vereceklerdir. Aynı şekilde Cenova'ya bugünkü adı Livadya olan kadim Yunanistan parçası verilecek ve Korsika üzerindeki egemenliği tanınacaktır.

m) Malta Şövalyeleri, ezeli düşmanlarının yenilmesine katılmanın sağladığı şanla yetineceklerdir. İsviçre ve Grison kantonları topraklarını genişletemeyecekleri için savaş boyu ordularına ödenmiş bulunan çift maaşla yetineceklerdir.

n) Ege adalarından yukarıdaki taksimde anılmamış olanlar, genç prenslere ya da savaş sırasında en başarılı generallere mükâfat olarak verilecektir.

Alberoni'nin önerdiği taksim yukarıda belirtildiği gibiydi. Fransa, Malta ve İsviçre gibi ülkeler toprak yerine fazilet ödülü almaktan memnun kalmayacaklardı. Alberoni'nin papadan tek kelimeyle söz etmemesi de yüksek dereceli bir din görevlisinden gelen bir eksiklik olarak ilgi çekicidir.

Alberoni, bu yeni siyasal düzenlemenin bazı güçlükler çıkarabileceğini tahmin etmektedir. Konstantinopolis'in yeni dininin Ortodoks, Ermeni ya da Kopt kiliselerine karşı çıkılmaksızın 1648 Vestefalya Barışı'na uygun olacağını belirtmektedir. Ticari ilişkiler ise kimseye ayrıcalık tanınmadan herkes için eşit biçimde düzenlenecektir; bu o dönem açısından ilgi çekici bir gelişmeydi. Tüm gemilere Ege adalarında seyahat serbestisi tanınacak ve Çanakkale Boğazı kaleleri yıkılacaktır. Konstantinopolis imparatorunun deniz üzerindeki egemenliği Gelibolu'da son bulmaktaydı.

Savaş planı ise aşağıdaki yedi noktada özetlenmiştir:

1) Türkleri hazırlıksız yakalamak için tüm Hıristiyan hükümdarlar aynı anda saldıracaklardır; özellikle Ruslar Kırım'da ilerleyecekler ve Azak kalesini alacaklardır.

2) Lehistan, Danimarka ve İsveç Kozim'i [Hotin'i] muhasara edecekler, Dinyester Nehri'ni geçecekler ve Boğdan'ı, Tatarların topraklarını, Trabzon'u ve Karadeniz'deki diğer kaleleri alacaklardır.

3) Alman ordusu Belgrad'da toplanacak ve Niş'e, Vidin'e, Niğbolu'ya ve diğer Tuna kalelerine saldıracaktır.

4) Fransız ordusu ile diğer Akdeniz güçleri Yunanistan'a saldıracaklardır;

5) İki filo Messina'da buluşacak, önce Ege adalarına saldıracak, Midilli'yi ve Bozcaada'yı alacak, daha sonra Berni adındaki bir uzman tarafından incelenmiş bulunan Çanakkale Boğazı kalelerini fethedecek, İstanbul ise Galata yönünden muhasara edilecektir.

6) Avrupa'da barış ve adalet garanti edilecektir.

7) İleride çıkabilecek savaşları önlemek için Regensburg'da bir Daimi Kongre oluşturulacaktır; tüm Hıristiyan devletler bu kongreye temsilci göndereceklerdir. Anılan kongre Cermen Konfederasyonu Kongresi gibi çalışacaktır; uyumsuz hükümdarlar kongrenin kararlarına zorla uymak durumunda bırakılacaklardır.[1]

Regensburg Kongresi aşağıdaki kararları alacaktı:

1) Konstantinopolis imparatorluğunun dini, Rum, Kopt ve Ermeni kiliselerinin doktrinleri, hakları ya da uygulamaları zarar görmemek şartıyla Vestfalya Barışı esaslarına uygun olacaktır.

2) Tüm Hıristiyan güçlere fark gözetilmeden ve herhangi bir millete ayrıcalık tanınmadan uygulanacak bir gümrük tarifesi üzerinde uyuşma sağlanacaktır.

3) Ege adaları üzerinde hiçbir hükümdar ya da devlet hak iddia etmeyecek, bu da ticari konulardaki uyuşmazlıkları önleyecektir.

4) Çanakkale Boğazı'ndaki tüm tahkimat yıkılacaktır.

5) Konstantinopolis imparatorlarının deniz egemenlik alanı (*dominium maris*) Gelibolu Boğazı'na kadar olacaktır.

Nihayet Alberoni son bir özgecilik çabasıyla, bir hakemlik ve barış mahkemesi önererek en üst seviyedeki insanlık anlayışına yükselmek istemektedir. Tarihçi Vesnitch, Alberoni'nin, savaş yapma zorunluluğu bulunan durumlarda bile samimi bir barışsever olduğunu söylemektedir; daha 13 Şubat 1719 tarihinde "*La guerra e un catigo de Dio*" (Savaş Tanrı'nın cezasıdır) diye yazmış, bu konuda kendisinden önce gelen du Bois, Sully ve Rahip Saint-Pierre'in izlerinden yürümüş ve aşağıdaki önerileri sunmuştur:

1) İleride bütün Hıristiyan devletlerin bakan ya da milletvekillerinden oluşacak bir Daimi Meclis (Diyet) kurulacaktır. Bu kurul Regensburg'da, Alman Diyeti'nin bugünkü usullerine uygun tarzda görev yapacak biçimde toplanacaktır.

2) Dinsel konularda olsun, veraset, evlenme ya da herhangi başka bir konu

---

1 M. B. Vesnitch, "Cardinal Alberoni, an Italian procursor of Pacifism and International Arbitration [Kardinal Alberoni, savaş karşıtı ve uluslararası tahkim alanında bir İtalyan öncü]", *The American Journal of International Law*, Ocak 1913, s. 51-107; a.g.y. "Le Cardinal Alberoni pacifiste [Savaş karşıtı Kardinal Alberoni]", *Revue d'histoire diplomatique*, 1912, s. 352-391.

ya da vesileyle olsun, ortaya çıkacak tüm uyuşmazlıklar imparatorluğun anayasasında kayıtlı olan gerekli sayıda oyla çözümlenecektir. Bu kararlar Diyet'e sunulma tarihlerini izleyen bir yıl içinde çözümlenecektir.

3) Uzlaşmazlık içine düşen devletlerden biri Diyet'in kararını altı ay içinde uygulamayı reddederse, kamu düzenini bozucu sayılacak ve Diyet karara uymasını isteyecek, bu münasebetle yapılacak savaş masraflarını ödemesini sağlayıncaya kadar o devlete karşı askeri harekâta girişecektir. Böyle bir durumda, her hükümdarın ya da devletin vereceği askeri kontenjan imparatorluk tarafından saptanacak esasa göre düzenlenecektir.

Alberoni bu güzel isteği ileri sürdükten bu yana 177 yıl geçti ve bizler "Hıristiyan" Balkan devletlerinin, aralarında ittifak yapmış ve bir savaştan muzaffer olarak çıkmış olmamıza rağmen, imparator tarafından önerilen hakemlik kurumuna nasıl "hayranlık" duyduklarını gördük. Oysa bir de büyük prestijden yararlanan Daimi Hakemlik Mahkemesi var. Adaletin "*pede claudo*" yani yaya kaldığını bilip ümitsizliğe kapılmamak olanaksız.

53
Avusturya Projesi (1737)

Rusya ve Avusturya ittifakının 1737'den 1738'e kadar Türklere karşı yaptıkları savaşlar bilinir.[1] 1736 yılı Mart ayından itibaren iki Rus ordusu Osmanlı topraklarına girer ve Azak kalesini alır. Avusturya önce müzakere etmek ister. Bonneval kontu kızar ve "Avusturya'yı arabulucu olarak kabul etmek, bir tilkiye günah çıkartmakla eşanlamlıdır," der. Sonunda Viyana hükümeti de Babıâli'ye savaş ilan eder. Osmanlı Devleti iki güçlü imparatorlukla mücadele ederek büyük bir canlılık örneği verir. Bu çabasında kendisine Fransız diplomasisi yardımcı olur; o tarihte Fransa'yı İstanbul'da Villeneuve markisi temsil etmektedir.[2] Babıâli davasını Avrupa'nın yargısına ilk kez sunmuş olur: Sadrazam, imparatora, Kardinal Fleury ile Londra, Lahey ve Venedik hükümetlerine yazar.

---

1 Keralio, Cf. de, *Histoire de la guerre des Russes et les Impériaux contre les Turcs en 1736, 1737, 1738 et 1739 et de la paix de Belgrade qui la termina* [Rusların ve imparatorlukların Türklere karşı, 1736, 1737, 1738 ve 1739 yıllarındaki savaşları ile bu savaşı sona erdiren Belgrad Barış Anlaşması'nın tarihi], Paris, 1780; Dapontès, *Ephémérides daces, ou Histoire au jour le jour de la guerre de quatre ans entre les Turcs et les Russes* [Türkler ile Ruslar arasındaki dört yıl süren savaşın günü gününe tarihi], Paris, 1880-1881.

2 Aldığı talimatta Moskova'nın Karadeniz'de, daha sonra Akdeniz'e kadar yayacağı seyrüsefer serbestisini önlemek için akla gelebilecek tüm imkânların kullanılması isteniyordu.

Barış konferansları, Babıâli'nin arzusu üzerine Soroka'da başlamıştır, ama kısa süre sonra Rus imparatorunun ısrarı nedeniyle Lehistan'da Nemirov'a kaydırılır. Rus ve Avusturya temsilcilerinin taleplerini tarihçi Vandal şöyle özetler:

Rusya, Karadeniz'de ve bu denizin Kafkasya'dan Tuna Nehri ağzına kadar olan Besarabya dahil tüm kuzey yakasında seyrüsefer hakkı istiyordu. Eflak ve Boğdan tek bir bağımsız devlet olarak birleşecek ve bu ülkenin dini Rusya tarafından güvence altına alınacaktır. Avusturya Sırbistan'ın Niş ve Vidin dahil olmak üzere henüz sahip olmadığı topraklarını talep ediyor, buna ek olarak Bosna'da Zornik, Bihaç ve Yeni Pazar'ı da istiyor, ayrıca imparator çariçe ile Eflak'ın –halen işgal ettiği– Tuna'nın solundaki toprakları hususunda anlaşma hakkını saklı tutuyordu. Keralio bu konuda, "İmparator Boğdan, Eflak ve savaş giderlerinin tazminini istiyordu," diyor.

Osmanlı Devleti bu taleplere direnmiş; Avusturya-Rus orduları tarafından işgal olunan topraklarının geri verilmesini istemiştir. Savaş da devam etmiştir. Fransa'nın hizmetinde olan Baron de Tott adlı Macar subayı 17 Temmuz 1737'de sadrazamın bir mektubunu alarak yola çıkmıştı – sadrazam Versailles hükümetinin arabuluculuğunu istiyordu. Dışişleri Bakanı Amelot, Villeneuve'e şunları yazıyordu:

> Türklerin içine düştükleri uyuşukluktan çıkmaları ve düşmanlarının ordularının ilerlemesini durdurabilmek için biraz direnç göstermeleri lazım; Türkler her şeyi terk ederek sonlarını çabuklaştırırlarsa kralın bütün çabaları boşuna olur.[1]

Avusturya orduları Küçük Eflak'a girmişlerdi; ama artık Avusturyalılara 21 Nisan 1736 tarihinde ölen Prens Eugene gibi ünlü bir kılıç kumanda etmiyordu. General Vallis, Oltu (Aluta) Nehri'ni geçerek Bükreş'e kadar dayandı; onun emrinde bulunan General Ghilani, Kampulung'u aldı ve Karpatlar'dan Transilvanya'ya geçiş yollarını denetimi altına geçirdi. Ancak, General Vallis Hermanstadt'ta toplanan meclise katılmak için ayrılmak zorunda kaldı; yokluğunda Niğbolu üzerinden 1.000 yeniçeri Eflak'a girdi; Kara-

1 *Lavisse et Rambaud*, c. VII, s. 148.

kal'da bulunan Albay Hagenbak Türklerin bu saldırısını püskürttü. 15 Temmuz 1738 tarihinde Türklerle Avusturyalılar arasında Mehadia'da bir muharebe oldu; Türkler Orsova'yı aldılar. Fransa, İsveç ile 10 Kasım 1738 tarihinde barış anlaşması imzaladı ve Osmanlı İmparatorluğu'na ittifak önerdi.

Ruslar ise Prut'u geçmişlerdi. 11 Eylül 1739'da Mareşal Münick Yaş'a yöneldi.

Ancak, Fransa önce Avusturya nezdinde girişimde bulundu.

19 Ağustus 1739 tarihinde Avusturyalı bakan Kont Neuperg, Büyükelçi Villeneuve'ün de bulunduğu Belgrad önündeki kampa geldi; Osmanlı İmparatorluğu'nun Orsova kalesini yıkmasını ve Küçük Eflak'ı kendilerine vermesini talep etti; Türkler bunu reddettiler. Fransız büyükelçisi tarafından yönetilen görüşmelerde Belgrad tahkimatı da ele alındı; sadece Avusturyalıların yıktıkları tahkimatın ortadan kaldırılması, eski Türk tahkimatının ise kalması kararlaştırıldı.

Osmanlı İmparatorluğu Villeneuve'ün gayretleriyle 1 Eylül 1739 tarihinde akdedilen Belgrad Anlaşması'nı sağlamış oldu. Avusturya tarafından terk edildiğini ve İsveç tarafından tehdit edildiğini anlayan Rusya ise anlaşmayı kabul etmek zorunda kaldı. Avusturya İmparatoru VI. Karl, Osmanlı İmparatorluğu'na Sırbistan'ı, Pasarofça Anlaşması'yla aldığı Bosna topraklarını ve Küçük Eflak'ı terk etti; iki ülke arasındaki sınırı artık Tuna, Saksonya ve Karpatlar oluşturuyordu. Rusya Babıâli'ye aldığı tüm toprakları geri vermek, Azak kalesini yıkmak ve Karadeniz üzerinde seyrüsefer emellerinden vazgeçmek zorunda kaldı; buraya artık hiçbir askeri Rus gemisi giremeyecekti.

Tarihçi Vandal'a göre Belgrad Anlaşması, Avusturya'nın doğuya yönelik 120 yıllık genişlemesini durdurdu ve Hıristiyan milletlerin uyanışını sağladı; bu anlaşma Babıâli'nin akdettiği son olumlu anlaşma oldu.

Villeneuve markisi, çabalarının ödülü olarak 8 Mayıs 1740 tarihinde kapitülasyonların yenilenmesini ve orada kayıtlı ayrıcalıkların artmasını sağladı; o tarihte sağlanan bu haklar Osmanlı İmparatorluğu'nda hâlâ [1913] geçerliklerini korumaktadırlar.

54
D'Argenson Markisinin[1] Projesi (1738)

Ünlü bir ailenin oğlu olarak René Louis de Voyer adıyla dünyaya gelen d'Argenson markisi, XV. Louis'nin dışişleri bakanlığı görevini yürütmüş olan, dürüst karakteri ve büyük manevi otoritesiyle tanınan bir devlet adamıydı. Kendisinden "kadim dostu" olarak bahseden Voltaire onun bakanlık görevine eli değmiş en iyi vatandaş olduğunu, kralın hükümetinden çok, Platon Cumhuriyeti'nde devlet sekreteri olmasının ona daha yakışacağını yazmıştı.

D'Argenson markisinin anılarını yazmaya başladığı zamandan 18. yüzyıl sonuna kadar Müslümanlara karşı bir ayaklanma dönemi yaşanmıştır. Voltaire, [Eski Yunanlıların torunu olarak gördüğü] Rumlara hayranlığını belirtiyordu; André Chenier söyle yazıyordu:

---

1 18 Ekim 1691'de doğmuş, 26 Ocak 1757'de ölmüştür. Aynı adı taşıyan sabık adalet bakanının oğludur. 1720 yılında devlet müsteşarı olarak göreve başladı. Hainault valiliği yaptı. Saint Louis Kançıları Büyük Nişanı sahibidir. 1724 yılında adalet bakanı oldu. Edebiyat Akademisi üyesidir. 1744-1747 yılları arasında dışişleri bakanlığı görevini ifa etmiştir. Yapıtları arasında (başlıklarının çevirisi sunulan) şu kitaplar vardır: *Monarşi ile yönetilen bir ülkeye demokrasinin sokulması*, Amsterdam, 1764; *Dinsel hukuk tarihi*, Londra, 1737; *Denemeler*, Amsterdam, 1785; *XV. Louis İdaresinde d'Argenson Markisi'nin Yeğeni Tarafından Yayımlanan Anıları*, Paris 1825.

Selam size Euxinos, Hellas Sestos ve Abydos tanrıları
Ve Bosfor'un[1] denizkızları selam size,
Siz bugün barbar Osmanlı'yı görüyorsunuz
Ama zorba hilalin sonu yakındır.

J.J. Rousseau Türk savaşlarına ilişkin LXXV. mezmurunun VII. güftesinde şöyle diyordu:

Hızlı süvarilerinizi ihtirası yönelten
Durmak bilmeyen koşunuzda, parçalıyor, yutuyordunuz
Güneşin aydınlattığı tüm beldeleri.
Ama ayaklanan Tanrı'nın tehdidi
Ölümcül bir uykuya dönüştürecek cesaretinizi

Rousseau'nun yapıtları 1744'te Paris'te yayımlanmıştı. Adı geçen, "Türklerin Venedik Cumhuriyeti'ne Karşı Savaşı Hakkında Hıristiyan Hükümdarlara Koşuk" adlı bir şiir de yazmıştı:[2]

Utan, Ey ezeli yüz karası Avrupa!
İmansız bir liderin emrindeki haydut halk
Yıkıyor güvencenin en kutsal siperlerini.

Türklere karşı bir kampanya yürüten Marsigli kontu 1732 yılında Fransızca ve İtalyanca dillerinde bir yapıt yayımlar. Yazar *Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Durumu, İlerlemesi ve Gerilemesi* başlıklı bu kitapta, imparator, Venedikliler, Lehistan ve Rusya arasında bir ittifak yapılmasının Türk imparatorluğunun dağılmasına yeteceğini kanıtlamaya gayret eder. Meramını şöyle dile getirir: "Bu devletler bir kez yürümeye başlasınlar, savaşmadan bile ittifak anlaşmasında kendilerine düşen yerleri ele geçirebilirler."[3]

---

1 İstanbul Boğazı.
2 *Oeuvres choisies de M. Rousseau* [Rousseau'nun seçme eserleri], Paris, 1744, s. 22.
3 Marsigli kontu Bologna'da 1653'te doğmuş, 1730'da ölmüştür. Avusturya hesabına çalışmış, Raab'da 1683'te Türklere esir düşmüştür. Paris Bilimler Akademisi ve Londra'da Royal Society üyesidir. *Tuna'nın Tarifi* başta, pek çok kitabı vardır. Ebubekir Efendi'nin eklerde verilen haritası Marsigli'nin *L'état militaire de l'Empire ottoman* kitabından alınmıştır. Haritada Buda, Belgrad ve Sofya beylik, paşalık ve beylerbeyliği işaretleri olan bir, iki ya da üç tuğ taşırken Bükreş ve Yaş kentlerinin üzerinde haç vardır. Zira Eflak ve Boğdan Babıâli'ye vergi verirken bile özerkliklerini koruyorlardı; Romanya prensliklerinde hiçbir zaman ne cami ne de Türk idari teşkilatı bulunmuştur.

D'Argenson klasik antik çağın hatıraları içlerine işlemiş bulunan çağdaşlarının duygularını paylaşıyordu. Ancak, kendisinden önce gelenleri izleyerek Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazını sağa sola dağıtmamıştır. Gerçekten derin kültürü olan bu adam, ilk kez, Doğu sorununun esasına eğiliyor, bir yüzyıl sonra gerçekleşecek olanlar hakkında kehanette bulunuyordu; bu da Doğu Avrupa'da Hıristiyan milliyetçiliklerinin uyanışıydı. Daha da uzağa gidiyordu; doğru ve haklı olan bu sürece yardım edilmesini ve Hıristiyan devlet ve krallıkların kurulmasına olanak tanınmasını öneriyordu. Böylece Avusturya'nın Türk topraklarına el koymasını önlemek istiyordu. Kendi döneminde Rusya o kadar güçlü olmadığı için Rus eğilimlerine o kadar fazla karşı çıkmamıştı. Türk imparatorluğunun taksimi konusuna eğilenlerin kaleminden ilk kez çıkan bu cömert fikri d'Argenson markisinden okuyalım:

> Avrupa'nın karşılaşacağı ilk büyük devrim muhtemelen Türk imparatorluğunun ele geçirilmesi olacaktır. Eski büyük siyasetçilerin zamanında olduğu gibi, imparatorun Türk ülkesindeki Hıristiyanların koruyucusu olarak bırakılıp bırakılmayacağı sorununu iyi incelemek lazımdır. İmparatorun günün birinde başarılı bir sefer yaparak Türk'ü yenip Türk imparatorluğunun Avrupa'daki tüm topraklarını ele geçirmesini önlemek lazımdır. Türk yenilince herkesin kendi payına düşeni alması lazımdır veya daha iyisi, çok sayıda Hıristiyan devlet kurdurmak, kadim Yunanistan'a ve o güzel Nil Nehri'ne, güzel Ege adalarına yeniden hayat vermek ve böylece imparatorun eylemini dengelemek gerekir. Tek kelimeyle bu macerada Avrupa'nın dengesinin olağanüstü biçimde bozulmamasına dikkat etmek lazımdır. Bugün Avrupa barış içindeyken bütün bu ülkeleri Avrupa'nın dengesi ve ticareti için masrafını paylaşarak fethetmek, Hıristiyanlığı yerleştirmek, kutsal mekânları tamir edip düzenlemek, taksimi iyi yaparak Hıristiyan kralların iktidarını yerleştirmek güzel bir proje olurdu.[1]

Bu program sanki günümüzde yapılmış gibidir. Liberal olmayan ve milliyetçilik ideallerinin kristalleşmediği bir dönemde, d'Argen-

---

1 *Journal et Mémoires du Marquis d'Argenson, publié pour la premiere fois d'apres les manuscrits autographes de la Bibliotheque du Louvre pour la Société de l'Histoire de France* [D'Argenson Markisi'nin Günlüğü ve Anıları. Louvre Kitaplığı'nda mevcut elyazmasından yararlanılarak Fransa Tarihi Cemiyeti tarafından yayımlanmıştır], Paris, 1859.

son'un bu yüksek idealleri savunmasına hayran olmamak mümkün mü? D'Argenson bu güzel başlangıcı yaptıktan sonra Sully'nin projesini ele alır ve ıslah ederek günümüzde tartışma konusu yapılan Balkan Konfederasyonu fikrine ulaşır:

> Hıristiyan hükümdarlar, bir çeşit Hıristiyan cumhuriyeti adı altında birleştikten sonra, aralarında kavga edip birbirlerini yıkmaktan daha iyi şeyler de yapabilirler. Bu da Avrupa'da bulunan ya da Avrupa'ya çok yakın komşu Müslüman ülkelerini, örneğin yanı başımızda İspanya'nın komşusu Fas gibi Kuzey Afrika ülkelerini, tüm Türk topraklarını, yani Avrupa'da Yunanistan'ı ve Anadolu kıyılarını, sonra Suriye'yi, Filistin'i ve kutsal mahalleri fethetmektir.

D'Argenson kurulacak bazı bağımsız devletler hakkında, planına daha da açıklık getirir:

> Yunanistan'a bir kral, Makedonya'ya bir kral, Konstantinopolis'e Küçük Asya'nın (Anadolu'nun)[1] sahibi olacak ve oluşturulacak bütün bu yeni kralların en güçlüsü sayılacak bir imparator oturtun. Filistin ve Suriye'ye bir kral, Mısır'a bir kral, Kuzey Afrika'nın Berberi ülkelerine bir kral, Fas'a bir kral vb. getirin.

Başka sözleri de d'Argenson markisinin listesinin yeni devletler kurulmasına kapalı olmadığını gösterir. D'Argenson markisinin özgün yanı, dinsel duygulardan söz etmemesi, siyasal etkenlerden hareket etmesidir:

> Ayrıca Haçlı Seferleri'nin de düzenlenebileceğini söylüyorum; ama dinsel inançlar nedeniyle değil, siyasal akılcılıkla hareket edilsin. Zira bir yerlere göçmen kolonileri, insan sürüleri gönderilmesi uygun görülüyorsa neden uzaklara, Doğu Hindistan'a gidiliyor? Evet! Yakınlara neden gidilmesin?

Muhtemelen "yakınlara" gidilememesinin nedeni, oralara girişin ciddi bir biçimde engellenmiş bulunmasındandı.

---

1 (Trandafir Djuvara'nın yorumu): Halen Türkiye'nin elinde kalan toprak bu kadar; şu farkla ki yazar burasını mahiyetini tam açıklamadığı bir Hıristiyan devleti yapmak istemekteydi.

55 ve 56
Rusya Çariçesi II. Katerina[1] ile Avusturya İmparatoru II. Joseph'in Projeleri (1772)

Osmanlı Devleti Rusya'ya 1768'te savaş ilan etti; 17 ve 18 Temmuz 1769 tarihinde Osmanlı ordusu yenildi ve Ruslar önce Yaş'a, sonra da Eflak'a girdiler.[2] İsmail'i, Bender'i, Akkerman'ı aldılar. Denizde İngiliz filosunun yardımıyla Türkleri Çeşme'de yendiler. Avusturya İstanbul nezdinde girişim yaptı. Osmanlı İmparatorluğu Avusturya'ya Lehistan'ın taksimini önerdi.[3] Bu paylaşım, Osmanlı İmparatorluğu'nun katılımı olmaksızın tamamlandı. Lehistan'ın taksimi anlaşması Petersburg'da 5 Ağustos 1772'de imzalandı ve denebilir ki Doğu'nun tüm küçük Hıristiyan devletlerini kurtardı.

Avusturya Eflak'ın bir bölümünü istiyordu ve Boğdan sınırının düzeltilmesini talep ediyordu. Avusturya Babıâli'yle 6 Temmuz 1771

---

1 1729'da doğmuş, 1796'da ölmüştür.

2 Al. Xenopol, "Les démembrements de la Moldavie [Boğdan'ın taksim edilişleri]", *Revue historique,* 1881; Baron de Damseaux, *La guerre des Russes contre les Turcs* [Rusların Türklerle savaşı], Londra, 1774.

3 Hammer, c. IV, s. 610. A. Sorel, *La question d'Orient au XVIIIe siecle* [18. yüzyılda Doğu sorunu], Paris, 1878.

tarihinde gizli Mali Yardımlar Anlaşması'nı imzaladı,[1] ama bu anlaşma onaylanmadı. Barış anlaşması Küçük Kaynarca'da 21 Temmuz 1774 tarihinde imzalandı: Rusya Osmanlı İmparatorluğu'na Boğdan'ı, Besarabya'yı ve Eflak'ı iade etmek zorunda kaldı,[2] ama anılan anlaşmanın 10. maddesiyle İstanbul'daki büyükelçisi vasıtasıyla Rumenler lehine müdahale hakkını sağladı. Bu da kendisine ileride sürekli olarak Osmanlı Devleti'nin işlerine karışma olanağını verdi.

Öte yandan Avusturya, Romanya eyaletlerini ele geçirme fikrinden vazgeçmemişti. İstanbul'daki Büyükelçi Baron von Thugut, Şansölye von Kaunitz'e şöyle yazıyordu: "Osmanlı İmparatorluğu'nun bundan sonraki yenilgisinde kuzey eyaletleri, yani Bosna, Sırbistan, Boğdan ve Eflak Avusturya'nın payına düşmelidir."[3] Nitekim Avusturya, 7 Mayıs 1775'te Boğdan'ın bir parçası olan Bukovina'yı ilhak etmeyi başardı.[4]

Osmanlı İmparatorluğu, II. Katerina ile II. Joseph'in döneminde, ilk kez tarihindeki en büyük tehlikeyle karşılaştı. O zamana kadar Avusturya ile Rusya birbirlerini kıskanıyorlar ve diplomatik alanda birbirleriyle mücadele ediyorlardı. Ama Rusya Çariçesi Katerina ile Avusturya İmparatoru II. Joseph döneminde, bu iki devlet Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi konusunda uzlaşmaya vardılar.

* * *

Kuzey'in Semiramis'i denilen II. Katerina için yazıldığı kadar, dünyada pek az kadın hakkında yazılmıştır. Voltaire'in onun hakkında yazdığı şu dize pek ünlüdür:

> Kuzeyden geliyor bugün bize ışık

Rus imparatoriçesine yazdığı bu koşuklu övgü mektubunun gerisi az bilinir:

---

1 Hammer, c. VIII, s. 567-570. *Documente Hurmuzaki*, c. VII, s. 86-88.
2 Martens ve Cussy, *Recueil manuel et pratique de traités*, c. I, Leipzig, 1848, s. 111.
3 Zinkeisen, c. V, s. 84.
4 *Documente Hurmuzaki*, c. VII, s. 157-161.

Mustafa'yı sevmemekle suçlandım;
Vezirinden, divanından
Müftüsünden
Fetvasından
Hiç hoşlanmadım.
Evet, hanımım, itiraf etmeliyim ki
Nefret ediyorum onlardan.
Haz etmiyorum Türk'ün doğa yasalarıyla ve
İnsan hayatıyla keyfine göre oynamasından.
Hıncını alırken Rusya'nın, alırsın
Evrenin intikamını da
Koca Türk'ün işini bitir, Katerina
Ve boyun eğdir onlara
Düşmanlarına ve ahmaklara

Voltaire, Prusya Kralı Büyük Frederick'e 1772 Kasımı'nda şöyle yazıyordu: "Alçak Türkleri Boğaziçi'nden kovması için Katerina'ya yardım etmenizi yeğlerdim; Türk imparatorluğunu iki ortağınızla taksim ettiğinizi görmek isterdim."[1] Diderot ve d'Alembert gibi büyük yazar ve düşünürler Rusya çariçesinin tüm dünya tarafından tanınmasına katkıda bulunmuşlardır. Arsene de Houssaye ise, 19 Ekim 1893 tarihinde *Le Journal*'de yayımlanan "Tarihteki Büyük Kadınlar" başlıklı yazısında Katerina hakkında şöyle demektedir: "Bütün tanınmış kişiler ve önemli anıtlar için olduğu gibi, Katerina'yı da yakından ve uzaktan görmek lazımdır."[2]

Tüm dünya, Rusya'nın gelişmesini büyük ölçüde ona borçlu olduğunu bilmektedir. Alman asıllı olmasına rağmen Rus halkının beklentilerini karşılamayı ve Büyük Petro'nun eserini başarılı biçimde ileri götürmeyi bilmiştir. II. Katerina gerçek amacını sürekli olarak hatırlatmak için, yemeklerden sonra meyve ikram etmezdi ve şöyle derdi: "Özür dilerim, ama Konstantinopolis'te mevsim meyvelerine kavuşunca, siz de güzel meyveler yiyeceksiniz."[3]

---

1 *Oeuvres de Fr. le Grand* [Büyük Frederick'in eserleri], c. XXIII, s. 224.

2 "Les heroines de l'histoire: Catherine II [Tarihteki büyük kadınlar, II. Katerina]", *Le Journal*, 19 Ekim 1893.

3 Katerina, Potemkin'e şöyle yazmıştır: "Bütün bunlara ekleyeceğim bir şey yok. Zira gereğini tek başıma yapmaya hazırım; pasta pişince herkes iştahlanır..."

Heyhat! İnsanı yanıltan serapları parıldatan o Doğu güneşi, anılan meyveleri daha olgunlaştıramadı!..

İmparator II. Joseph,[1] I. François ile Maria Theresa'nın oğluydu ve Prusyalı Büyük Frederick'i örnek almış, ancak onun düzeyine erişememişti. Duygusaldı, idealistti, gönüllü ve kışkırtıcıydı, Fransız filozofların insancıl fikirleriyle doluydu ve bunları imparatorluğunda uygulamak istiyordu. Hiç uyuşamadığı annesinin ölümünden sonra (1780) ülkesini gerçekten ancak yönetebilmişti. Hükümdarlığı döneminde Transilvanya'da, Macaristan'da ve Belçika'da ayaklanmalar patladı. Üzgün ve cesareti kırılmış olarak öldü; mezar taşı yazısını kendisi yazdı: "Burada tüm girişimleri başarısızlıkla sonuçlanan II. Joseph yatmaktadır."

II. Joseph konusunda iki ilgi çekici görüş ileri sürülmüştür. Prusya Kralı Frederick şöyle yazmıştır: "Bu genç prensin doğal olduğu izlenimini veren bir açıkkalpliliği var. Dostane karakteri neşeli bir canlılık taşıyor; öğrenmek istiyor, ama kendini eğitmeye sabrı yok."[2] II. Katerina ise Grimm'e aynı konuda şunları yazmıştır: "Onu bir övmeye başlasam, sözümü bitiremem; rastladığım en sağlam, en derin ve en bilgili kafaya sahiptir. Kendisinden önce mezara girenler, o gelince ayağa kalkacaklardır."[3] Bu övgü hakkında yorum yapmak gerekirse, Brummer'in söylediklerini hatırlamak gerekir: "Rus çariçesi kurnaz Katerina, II. Joseph'ten kendi planlarını gerçekleştirmek için yararlanır ve Rusya'nın çıkarlarını hesaba katarak Avusturya'yı perişan eden bir savaş yürütür."[4] II. Joseph ise, 27 Ekim 1781 tarihinde Kont Mercy-Argentau'ya şunları yazmadan edemiyordu: "Gerçekte, çariçeden başka hiç kimseye güvenemem; o sadık ve dürüst bir arkadaş!"[5]

* * *

Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması konusunda, II. Katerina ile Joseph arasında yapılan müzakereleri irdelemeden önce,

---

1 1741'de doğmuş, 1790'da ölmüştür.

2 Michaud, *Biographie universelle* [Umumi biyografya].

3 *Correspondence avec Grimm* [Grimm ile yazışmalar], no: 95, s. 183.

4 *Correspondence avec Grimm* [Grimm ile yazışmalar], c. II, s. 2.

5 *Correspondence de Mercy-d'Argentau* [Mercy-d'Argentau yazışmaları], c. I, s. 70.

Lehistan'ın paylaşılması konusunda Rusya, Prusya ile Avusturya arasında yapılan görüşmeleri kısaca hatırlatmakta yarar vardır.

Lehistan'ın (Polonya) taksimi fikrini ilk önce kimin ortaya attığı konusunda görüş birliği yoktur. Tarihçi F. Ramner şöyle der: "Lehistan'ın paylaşılması fikrinin önce kim tarafından düşünüldüğü ya da kim tarafından önerildiği önemli değil; önemli olan, bunun uygulanmasını kimin mümkün kıldığıdır. Yabancı ülkeler arasında bunun başlıca sorumlusu Rusya'dır."[1] Ama ileride de göreceğimiz gibi, taksimden ilk söz edenin de Prusya Kralı Frederick olduğunu eklemek doğru olur.

II. Katerina, Lehistan Kralı Stanislas Augustus'a en resmi güvenceleri vermişti. 12 Mayıs 1765 tarihinde ona yazdığı bir mektupta, "Gerçek arkadaşlarıma gösterdiğim doğal içtenliği, herkesten fazla size de borçluyum," diyordu.[2] 5 Mayıs 1766 tarihinde ise, "Benden başka gerçek arkadaşınız olmadığı gibi, Lehistan'ın da benden daha sadık müttefiki olmayacaktır," diye yazıyordu.[3] Ama 19 Mayıs 1766 tarihinde Panin, Osterman'a şöyle söylüyordu:

> Tanrı'nın pek hoşuna gidecek olan özdeyişleri sık sık kullanmasına rağmen, imparatoriçe hazretleri bir komşu ve müttefik ulusun başına gelenler hakkında olduğu gibi, o ülkenin hükümetinin hukuki ve anayasal temellerini ve tüm kuzeyin genel dengesini sarsan sorunlar konusunda tarafsız kalamaz.

Sözlerini şu tehditle bitirmişti:

> Majesteleri gerçek vatanseverleri savunmak ve kanunların, hak ve hürriyetlerin onlar lehine uygulanmasını sağlamak, ayrıca tüm kuzeyi tehdit eden tehlikeyi önlemek için Tanrı'nın ihsan eylediği tüm olanakları kullanmak zorunda kalacaktır.[4]

Öte yandan, Prusya kralı da 2 Şubat 1769 tarihinde St. Petersburg'daki elçisi Solms'a şunları yazıyordu:

---

1 *Pieces relatives a l'histoire moderne* [Modern tarihe dair belgeler], Leipzig, 1839.
2 *Correspondence de Catherine II* [II. Katerina'nın yazışmaları], c. II, s. 258.
3 *A.g.e.*, s. 250.
4 *A.g.e.*, s. 541-542.

Kont Lynar, Avrupa'daki tüm hükümdarların çıkarlarını Rusya lehinde olacak şekilde bir araya getirme fikrini ortaya attı ve Avrupa işlerine yeni bir bakış açısı getirdi. Rusya Türklerle yapacağı mücadelede Avusturya'nın yardımını istiyor, buna karşılık Avusturya'ya Leopold kentini ve civarını vermeyi öneriyor. Bize Warmia'yla birlikte Prusya Lehistanı'nı ve Danzig'i koruma hakkı verilsin, Rusya da savaş harcamaları karşılığı olarak Lehistan'dan istediği toprakları alsın; o zaman Prusya ile Avusturya arasında kıskançlık nedeni kalmayacağından, Rusya'ya Türklere karşı mücadelesinde yardım edeceklerdir. Bu plan ortalığı epey karıştırdı; plan ilk bakışta çekici görünüyordu. Size bilgi vermek istedim. Siz Panin kontunun nasıl düşündüğünü biliyorsunuz. Bu görüşleri ya istediğiniz biçimde kullanın ya da sağlam olmaktan çok, parlak görünen bu fikirleri söylenmemiş addedin.[1]

Oysa bu planın çok "sağlam" olduğu sonradan ortaya çıktı. Avrupa da planın gerçekleşmesine izin verdi.

Yukarıda gördüğümüz gibi, Prusya Kralı Frederick bu projeyi ortaya attığı dönemde, Osmanlı Devleti Rusya'nın müttefiki Avusturya'yla savaş halindeydi.[2] Avusturya savaş tazminatı olarak Boğdan'ya ve Eflak'a el koymak istiyordu.[3] Müttefikler arasındaki uyuşmazlığın odak noktasını Romanya eyaletleri oluşturuyordu. "Eflak ve Boğdan iki imparatorluğu birbirinden uzaklaştıran konuydu. Bu imparatorlara başka yerlerde aynı avantajlar sağlanırsa, Eflak ve Boğdan'ın birleşmesi ancak mümkün olacaktı."

Büyük Frederick, 1769 yılı Ağustos ayında, Silezya'da Neisse'ye *Falkenstein Kontu* takma adıyla tebdilen gelen II. Joseph'le bir görüşme yaptı ve "deneyimiyle, şanının verdiği yükselişten yararlanarak genç imparatora Lehistan'ın ilk taksimini önerdi."[4] İki hükümdar arasında ikinci görüşme Eylül 1770'te, Moravya'da

---

1 Fr. de Smitt, s. 8. Bu konuda Rambaud şunu söylemiştir: "Lynar Kontunun evrakı arasında sözde bulunmuş bir plan", *Histoire générale*, c. VII, s. 284.

2 Versailles Kalemi'nin 12 Nisan 1768 tarihinde verdiği talimat şöyle: "Podolya'daki konfedere Lehistan devletlerine majestelerinin emriyle Taules Efendi'ye verilen gizli talimat: Eksikliği kapatmak ve onları (Türkleri) adaletin ve hakçalığın gerektirdiği şekilde Rusları hizaya getirmek için eylem kararı almaya yöneltmek için belki çok az şey gerekir; bu uygulamanın sınırlarını aşmamak tüm Avrupa güçlerinin poltikasına uygun düşecektir" (Polonya; Fransa Büyükelçilerine ve Bakanlarına verilen talimatlar dosyası; Fargues, Paris, 1888, c. II, s. 271).

3 Vioménil, *Lettres Particuliéres sur les Affaires de Pologne*, Paris, 1808, s. 87.

4 Castera, *Vie de Catherine II*, Paris, 1797.

Neustadt'ta yapıldı. Saint Priest'e göre bu görüşmede Rusya'ya Romanya eyaletlerinden başka bir tazminat önerilmesi kararlaştırıldı:

> Rus çariçesine Osmanlı Devleti'nden aldığı, ancak kendisine bırakılamayacak olan topraklar karşılığında (zira Avusturya, Eflak ve Boğdan'ı Rusya'nın eline bırakmak istemiyordu) Lehistan'dan toprak verilecek, dengeyi sağlamak için öz çıkarlar daha sonra düşünülebilecekti. Katerina bu projeyi kabul etmezse, onu zorlamak için yeniden bir araya gelinecek ve çariçenin Doğu'yla ilgili tüm projelerine karşı çıkılacaktı.

Ama Prusya kralının önerileri doğudaki Panslavizm tehlikesini hisseden Avusturyalı politikacılara inandırıcı gelmeyecekti.[1] Bu çerçevede, Kont Mercy-Argentau 1770 yılında Maria Theresa'ya şöyle yazıyordu: "Rusya'nın Azak kalesini alarak, Karadeniz ticaretine egemen olup yeni zenginlikler kazanabileceğini ve günün birinde Avrupa barışını tehlikeye atabilecek düzeye gelebileceğini majestelerinin yüce değerlendirmesine sunmak isterim."

Öte yandan, bizzat Büyük Frederick, Rusya'nın 1770 yılında Romanya prenslikleri üzerinde talepleri bulunduğunu ve Avusturya'nın direnciyle karşılaştığını belirtiyordu.

Talihin bir cilvesi olarak, Prusya kralının kardeşi Prens Heinrich, Stockholm'e, İsveç kraliçesi olan kız kardeşini ziyarete gitti.[2] Rusya imparatoriçesi gençliğinde prensi Berlin'de tanımıştı; bu gezisi sırasında Saint Petersburg'a da uğramak için kraldan müsaade almasını önerdi; bu reddedilecek bir talep değildi. Prens 9 Aralık 1770 tarihinde Saint Petersburg'a geçti ve kıvrak zekâsıyla çariçeyi

---

1 Mercy-d'Argentau Maria Theresa'ya 26 Ekim 1770 tarihinde Fontainbleau'dan şöyle yazıyordu:
"Burada Prusya kralının, Neustdat'da yapmaya çalıştığı pohpohlamalar ve yaltaklanmaların hepsi biliniyor. O hükümdarın, Avrupa'ya karşı sürekli olarak iyi niyetli ve sözüne sadık biri rolünü oynamak istediği de malumumuz. Bazen başarı da kazanıyor. Ve ben bu hükümdarın Berlin'de yaptığı manevralara karşı duyulmakta olan endişeyi hafifletmekte büyük güçlük çekiyorum" (*Correspondence secret de Mercy-d'Argentau avec Maria Theresa* [Mercy-d'Argentau'nun Maria Theresa ile gizli yazışmaları], Paris, 1875, s. 79).

2 Bouillé, *Vie privée, politique et militaire du Prince Henri de Prusse, frere de Fredéric II* [II. Frederick'in kardeşi Prusya Prensi Henri'nin özel, siyasal ve askeri yaşantısı], Paris, 1899.

kardeşi Prusya kralına açılma hususunda ikna etti. Çariçenin yazdığı mektuba uzun bir muhtıra ekliydi; bu belgede başlanılmak istenen barış görüşmeleriyle ilgili koşullar kayıtlıydı. Çariçe, önce büyük bir itidal tavsiye ediyor, sonra Türklerden şunları istediğini bildiriyordu: Azak kalesi ve civarındaki topraklar; Kırım Hanlığı'na bağımsızlık verilmesi; savaş giderlerini karşılamak için Eflak ve Boğdan'ın 25 yıl süreyle ipotek altına alınması; Karadeniz'de serbest dolaşım; Ege adalarında iki ülkeye [Rusya ve Prusya-ç.n.] depo görevini yapacak bir ada; Osmanlıların Rus taraftarı Rumlara genel af ilan etmesi ve her şeyden önce sultan tarafından Yedikule zindanına hapsedilmiş Rus Büyükelçisi Obreskof'un serbest bırakılması. Böylesine ağır koşullar Avusturya'yı ayağa kaldırmaya yeterdi; hatta bunlar kendilerine resmen duyurulduğu takdirde, en sert tepkileri göstermelerine neden olabilirdi. Bu nedenle Prusya kralı anılan muhtıradan Avusturyalılara hiçbir bilgi vermedi. Prens itidali yeğledi ve Rus çariçesini kışkırtmadan tatlılıkla ikna yolunu seçti. Çariçeye, sultanın Tatarlara bağımsızlık verilmesine razı olmayacağını, Avusturya'nın ise, Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı alarak kendisine komşu olmasını kesinlikle kabul etmeyeceğini, ayrıca Ege adalarından bir ada tahsisi önerisinin de kıskançlıklar doğuracağını, tüm deniz güçlerinin aynı talepleri ileri sürmek isteyeceklerini belirtti.[1]

Romanya eyaletlerine sahip olma konusunda Rusya ile Avusturya arasında uyuşmazlık açıkça patlak verdi. Prusya Kralı Frederick, II. Katerina'nın ısrarı üzerine, taleplerini 1771'de Viyana'ya iletmek zorunda kaldığını söylemeye devam ediyordu. Avusturya hükümeti, bu talepleri kabul etmek şöyle dursun, bir silahlı müdahale yaparak Rusları Eflak ve Boğdan'ı Osmanlı Devleti'ne iadeye zorlayabileceğini ve Kırım Tatarlarına bağımsızlık verilmesi talebinden vazgeçirebileceğini sanıyordu.

Bu sırada, Avusturya Lehistan'a bir ordu kolu soktu. Rus çariçesi kendi kuvvetlerinden başkasının Lehistan'a girmesine çok kızdı; Viyana sarayı Lehistan'ın taksimini düşünüyorsa, başka komşuların da aynı şeyi düşünmeye hakkı bulunduğunu söyledi.

1 Paganel, *Histoire de Joseph II,* Brüksel, 1843, s. 520.

Bu hamle bilinçli olarak yapılmıştı; zira tüm koşullar incelendikten sonra, taksimin yeni çatışmaları önlemek ve herkesi memnun etmek için tek çare olduğu ortaya çıkmıştı. Rusya, Eflak ve Boğdan konusunda Müslümanlara karşı kazandığı zaferlerin bir o kadarını da Avusturya'ya karşı kazanmak yerine, Türklere karşı giriştiği savaşın tazminatı olarak, savaşmadan ve riske girmeden rahatlıkla Lehistan'ı almış olacaktı.

Böylece, o dönemde Avrupa dengeleri bakımından Romanya eyaletlerinin, eskiden güçlü ve muzaffer bir ülke olan Lehistan'dan daha fazla ağırlık taşıdığı anlaşılmış oluyordu.

Berlin ile Saint Petersburg arasında bu görüşler teati edilirken Avusturya, Rusların İstanbul'a yürümelerinden korkuyordu ve 1739 Belgrad Anlaşması'yla kaybettiği Eflak'ı almak sabit fikrinde ısrar ediyordu. İşte Joseph'in, kardeşi Leopold'a 18 Aralık 1770 tarihinde yazdığı mektup:

Çok aziz kardeşim! Prens Kaunitz'in majestelerine sunduğu ve kararlarını beklediği önerilerin bir özeti eklidir; bunlar güç ve hassas konular.

Göreceğiniz gibi, talimatları gereğince önerileri kenar notu olarak özetledim; ayrıntılı belgeyi, Lehistan'daki savaş harekâtı hakkında somut öneriler sunmak ve savaşın tehlikeleri ile Eflak harekâtının imkânsızlığını en iyi biçimde vurgulamak için yazmıştım. Bunlardan birincisini Prusya kralı kabul etmeyecektir; ikinci harekât da Prusya katılmazsa tehlikelidir... Biz kararımızı verdik. Majesteleri hiçbir değişiklik yapmak istemiyor sanırım. Prusya kralına Rusya'nın genişlemesiyle ilgili tehlikeleri anlatmalıyız ve bunu birlikte önlemek için tüm olanaklardan yararlanmalıyız; o bir teklif yapmazsa, en azından, Babıâli'nin aceleyle kabul edebileceği utanç verici bir barışı önleyebiliriz. Yeni bir çatışma her iki tarafı da zayıflatacaktır; ya Rusların avantajlarını azaltacak ya da müdahale etmemizi gerektirecek biçimde artıracaktır. Bu son durum iki halde olabilir:

1) Ruslar Tuna'yı geçerler ve Edirne'ye doğru yürürlerse, bizim de Tuna'ya bir ordu yollamamız, onların arkasını kesmemiz ve ivedilikle geri çekilmeye zorlamamız gerekecektir; bu durumda orduları Türkler tarafından imha edilebilir ve onları imhadan kurtarmak, bizim giderlerimizin tazminine daha büyük bir olanak sağlar. Bu tazminat ise Belgrad barışıyla verilen Banat, Transilvanya, Tuna ile Altfluss [Aluta ya da Oltu] arasındaki Eflak topraklarıdır.

2) Eğer deniz yolundan Çanakkale ya da İstanbul zorlanır veya bir ayaklanma ya da benzeri durum ortaya çıkar da Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı tehlikeye düşerse, elde etmek istediğimiz eyaletleri Ruslara bırakmadan işgal etmek zorunluluğu doğacaktır.[1]

Avusturya-Rus ittifakının "içtenliği" tartışılabilir; Avusturya hükümeti Rus ordusunun üstüne çullanmak için ilk uygun fırsatı kolluyordu. Bu politika bizzat Maria Theresa tarafından, oğlu Joseph'e yazdığı bir mektupta ciddi olarak eleştirilmişti:

Bütün bunlar ve daha pek çok neden, Ruslara karşı bir ordu göndermeme kararını almama neden oldu... Türkleri kovmak ve yıkmak konusunda, Ruslarla bugün değil, hiçbir zaman uzlaşamam. Prens Kaunitz'e borçlu olduğum ve her zaman iç rahatlığıyla uyguladığım ilke, dürüstlük ve temiz yürekliliktir; ikiyüzlülük ya da başkalarını aldatma değil...

İşte, gözyaşlarım kalbimi doğruluyor ve elim barışı imzalıyor ve gelecekte hiçbir şey bunu bana değiştirtemeyecek.[2]

Güzel laflardı bunlar, ama gelişmeler bu niyetleri yalanladı; "temiz yüreklilik" uzun sürmedi! Avusturya diplomasisinin entrikaları, II. Joseph'in kardeşi Leopold'a 24 Ocak 1771 tarihinde yazdığı bir mektupta şöyle açıklanıyordu:

Ruslara karşı hiçbir zaman tek başımıza savaşmamalıyız; ama fırsat çıkarsa Rusların zayıf anlarından derhal ya riske girmeden yararlanmalıyız –en azından önümüze çıktığında kendi payımıza düşeni almalıyız– ya da avantajlar sağlayarak dengeyi kurmalıyız.

Rusya, Romanya eyaletlerini alamayınca, buraların bağımsızlığa kavuşturulmalarını önerdi. Joseph bu yeni öneriyi Leopold'a 2 Mayıs 1771 tarihli mektubunda anlattı:

Orlov iki gündür burada; bana geldi, majestelerini ziyaret etti ve Kaunitz'e, çariçenin iki koşul üzerinde ısrarlı olacağını hissettirdi: Bunlar, savaş giderleri-

---

1 Arneth, *Maria Theresa und Joseph II* [Maria Theresa ve II. Joseph], c. I, no: 130, s. 316-317.

2 *A.g.e.*, s. 325.

nin para olarak ödenmesi ve Tatarların Eflak ve Boğdan'la birleşerek bağımsızlık kazanmaları. Bu önerilerin uygun olduğunu ve bize yarayacağını sandığını ilave etti. Oysa Rusya'ya bağımlılık anlamına gelen bu bağımsızlığın beyhudeliği hemen göze batıyor; ayrıca, Karadeniz ticareti konusu da var.[1]

Birkaç gün sonra, Rusya, Romanya prensliklerinin Prusya'ya bağlanmasını istedi; bu gerçekleşti de... Ama bir yüzyıl sonra. Solms kontunun, Panin kontuna 19 Mayıs 1771 tarihinde bu konuda yazdıkları şöyledir:

> Daha dün, Prens Lobkovitz bana Eflak ve Boğdan'ın Prusya Prensi Henri'ye verilip verilemeyeceğini sordu. Kendisine olumsuz yanıt verdim. Daha sonra, bu ülkeleri Türklerden alıp Babıâli'nin kendi çıkarlarını korumakla görevlendirdiği bir kralın kardeşine vermenin hoş bir davranış olmayacağı hususunda anlaştık; zira öyle davransaydık çıkar peşinde koşuyormuş gibi gözükecektik. Bu nedenle, Oltu Nehri'ne kadar olan ve eskiden işgal etmiş bulunduğu Eflak topraklarını almanın, kendi lehine olmasına rağmen, Avusturya'nın bu iki ülkeden bir şey alamayacağını düşündü. Nihayet onun görüşüne göre, bu iki eyaletin Babıâli'ye geri verilmemesi gerekmekteydi; ama kime verileceğinin saptanması da güçtü. Zira Lehistan Krallığı'na eklenmesi öngörülebilecek bölüm biraz büyüktü.[2]

Lehistan topraklarının taksiminin görüşüldüğü bir sırada Romanya topraklarının Lehistan'a katılmasının düşünülmesi şaşırtıcıdır; tabiatıyla bunun ardındaki düşünce, bu olanaktan yararlanılarak iki prensliğin ilhak edilmesiydi. Kont Solms, Kont Panin'e yazdığı 24 Haziran 1771 tarihli mektupta bu düşünceye geri gelir:

> Kral, taksim projelerinde hakça davranmak duygusuyla, Lehistan'ın kayıplarını karşılamak için Rusya ile Osmanlı Devleti arasında uzlaşmazlık konusu olan Eflak ve Boğdan'ın Lehistan'a verilmesini düşünüyordu. Majesteleri, Lehistan'dan alınması önerilen topraklar karşılığında Eflak ve Boğdan'ın verilmesini yeniden düşündü. Bu öneriye herkesi memnun edecek bir yaklaşım olarak bakıyor.[3]

---

1 *A.g.e.*, no: 132, s. 322.
2 F. von Smitt, *Geschichte des polnischen Aufstandes und Krieges*, Berlin, 1839, c. II, s. 21.
3 *A.g.e.*, s. 31.

Büyük Frederick, Osmanlı Devleti lehinde yürüttüğü arabuluculuk bitince, Romanya prensliklerinin başına kardeşi Henri'yi mi getirmeyi düşünüyordu?

Prusya kralı, 14 Haziran 1771 tarihinde, Saint Petersburg'a, Lehistan'ın paylaşımı hakkında bir taslak yollamıştı; bu belgede Rusya'nın taleplerinden şikâyet ediyor ve şöyle diyordu: "Ruslarla müzakere etmek güç; zira müzakere sanatını hiç bilmiyorlar; sadece kendi çıkarlarını düşünüyorlar ve başkalarının menfaatlerini göz önüne almıyorlar." Berlin'e gönderilen Rus karşı teklifi ise uygun bulunmamıştı; güçlük gene Romanya eyaletlerinin akıbetinden kaynaklanıyordu. Büyük Frederick görüşünde ısrar ediyor ve Kont Solms'a 3 Temmuz 1771 tarihinde şunları yazıyordu:

> Başlıca engel gene Eflak ve Boğdan konusu olacaktır; ama bu iki eyalet Lehistan'a verilirse, Avusturya bu yerlerin Osmanlı Devleti'nden alınmasına artık itiraz edemez. Öte yandan bu birleşme kendi başına bir güç odağı yaratmaz, kıskançlık da doğurmaz. Rusya'nın, benim ve Avusturya'nın Lehistan'dan alacağımız toprakların bir tazminat niteliği de bulunduğundan, adı geçen ülke de buna karşı gelemez. Lehistan, bizim kendisinden alacağımız yerlerden fazlasını almayacak ve daha fazla güçlenmiş de olmayacaktır. Bu nedenle, Lehistan'dan alınacak topraklarla ilgili müzakerelerin, onlara verilecek topraklar konusuyla birlikte yürütülmesinde yarar vardır.[1]

Ama Rusya ile Avusturya arasında anlaşma sağlanamadı. Büyük Frederick, Kont Solms'a 5 Ağustos 1771 tarihinde şunları yazıyordu: "İşlerin beklenenden daha fazla karıştığını anlamaya başlıyorum ve bu uyuşmazlıkların gelecekte yeni savaş ateşleri yakmasından korkuyorum." Bir ay sonra, 8 Eylül'de yeniden bu konuya döner: "Bir savaş çıkarsa, bundan hem ben, hem de Rusya büyük zarar görürüz. Bunu önlemenin tek yolu var, o da Eflak ve Boğdan'ı Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparmaktan vazgeçmektir."[2]

---

1 *A.g.e.*, s. 32.

2 *A.g.e.*, s. 41. "Kaunitz, Besarabya'yı ve Boğdan'ı vererek tazmin etmek istedi. Avusturya da Lehistan'dan alacağı pay karşılığında Eflak'ı alacaktı. II. Joseph Lehistan'ı tazmin etme konusunda fazla kaygılı değildi. Ama Lehistan'ın paylaşıcıları arasında görünmek istemediğinden, Sırbistan'ın ve Romanya'nın Avusturya'ya verilmesini istiyordu (Ernest Lavisse ve Alfred Rimbaud, *Histoire générale du IVe siècle à nos jours*, [IV. yüzyıldan bu yana tarih], c. VII, s. 509).

Prusya kralı, bir ay sonra II. Katerina'ya bu yönde bir muhtıra gönderdi. Rusya çariçesi kendisine yapılan teklifi uygun gördü ve Romanya eyaletlerinin bağımsızlığından vazgeçti. "Kaunitz, bunun kaybettikleri tüm toprakların geri alınması konusunda bir avans ödemesi olduğu hususunda Türkleri ikna edebildi."[1]

Nihayet, Kont Solms ile Panin 6-17 Şubat 1772 tarihleri arasında Lehistan'ın ilk taksimi tasarısını imzalayabildiler; taksim anlaşması ise Rusya, Prusya ile Avusturya arasında 5 Ağustos günü akdedildi. Avusturya bu konuda çok tereddüt etti; bu ülkenin öncelikleri Macaristan'a ve doğuya dönüktü. Büyük Frederick, Habsburg hanedanının bu konudaki ayak diremesini şöyle anlatır:

> Viyana'da üç ayrı grup oluşmuştu. İmparator Macaristan'ı ve Belgrad Barış Anlaşması'yla kaybettiği yerleri geri almak istiyordu; annesi imparatoriçe savaştan nefret ediyordu ve her ne pahasına olursa olsun barışı korumak arzusundaydı. Prens Kaunitz ise savaş ve Lehistan'ın taksimi arasında seçim yapmakta zorlanıyor, ayrıca taksime meylederse, Avusturya ile [Fransız] Bourbon hanedanı arasında oluşturmaya çalıştığı ve kendi şaheseri saydığı yakınlaşmanın tehlikeye düşmesinden korkuyordu. Sonunda, Lehistan'ın taksimini önleyemeyeceğini ve buna katılmaktan başka çaresinin kalmadığını anladı.[2]

Fransa'da Bourbon hanedanı Lehistan'ın paylaşılmasından pek rahatsız olmamıştı. Mercy-Argentau'nun, Kaunitz'e yazdığı 15 Mayıs 1772 tarihli bir mektupta şunları okuyoruz:

> Kralın, Lehistan'la ilgili düzenlemeden kişisel olarak rahatsız olmadığına kâni oldum. Kral koşulların, şimdi takındığımız bu tutumdan başka bir tavrımız bulunmasına müsaade etmediğine inanmaktadır.[3]

* * *

---

1 *A.g.e.*, s. 60.

2 Paganel alıntısı: Ad. Beer, *Die Erste Theilung Polens* [Lehistan'ın ilk taksimi], Viyana, 1873. Maria Theresa, 25 Ocak 1772 tarihinde II. Joseph'e şunları yazıyordu: "Yanılmış olabilirim ve bu gelişmeler tahminimden daha da olumlu olabilir, ama bize Boğdan'ı, hatta Belgrad'ı temin etseler bile, bunları çok pahalıya satın aldığımızı düşüneceğim. Bunlar monarşimizin onuru ve şanı, iyi niyet ve bizim dinimiz pahasına sağlanmış oluyor (Arneth, no: 152, s. 362). Ayrıca Kont Mercy-Argentau'ya şunları yazmıştı: Müttefiklerimize ve tüm Avrupa'ya karşı, özel çıkarımızı dürüstlüğe tercih ettiğimiz izlenimini verme hatasını işlememiz kadar beni dünyada üzen bir şey yoktur."

3 *A.g.e.*, s. 320.

Ancak, Lehistan'ın bir bölümünü alan Avusturya'nın Eflak'la ilgili istekleri kısa bir süre canlandı. Prusya kralı bu durumdan çok rahatsız oldu ve çok geçmeden Rusya'nın duyarlılığını tahrik etti. Bu amaçla 21 Ağustos 1772 tarihinde Kont Solms'a şunları yazdı:

> Kont Panin Viyana hükümetinin Eflak konusunda talepleri bulunduğundan kuşkulanan tek kişi değil. Daha önceki raporlarımda, aynı kuşkuları duymama neden olan yeterli işarete rastlayacaksınız; ancak size bu hak iddialarına kulak asılmaması için mevcut gerekçeleri de sunmuştum. Ve size yeniden hatırlatmadan edemeyeceğim, gerçekten de [Avusturya] hükümdarının sağladıkları, bizim elde ettiklerimizden çok daha fazladır. Buna ek olarak, Eflak'ın bir bölümünü de alırlarsa ne olur? Üç hükümdar arasındaki denge tamamen yok olur ve Prens Kaunitz'in bütün müzakerelerin esasını dayandırmak istediği siyasal dengeden geriye bir şey kalmaz. Avusturya'nın, Eflak'ın er ya da geç kendisine terk edilmesini istediğini düşünelim; size daha önce sunduğum görüşler nedeniyle, buna karşılık, Lehistan'da eline geçen toprakların bir kısmından vazgeçmesi gerekecektir. Rusya bu konuda biraz ısrarlı davranırsa, Avusturya Eflak üzerindeki taleplerinden vazgeçecek ya da yeni paylaşıma razı olacaktır.

Prusya kralı, bu mektuptan birkaç gün sonra, 30 Ağustos 1772 tarihinde Kont Solms'a yeniden yazdı. Burada Avusturya'nın ilk kez Türkleri Avrupa'dan tamamen kovmak için Rusya'yla uzlaşmaya razı olduğunu görüyoruz; bu amaçla, İmparator II. Joseph, Macaristan'ı elde etmek karşılığında Eflak ve Boğdan'ı Rusya'ya terk etmeye razı olmaktaydı. Bu çok ilgi çekici mektup şöyledir:

> Birkaç gün önce, Neisse'de Kont Dietrichstein'ı gördüm; sanıyorum görüşümü almak için gönderilmişti. Bana söylediği bir sürü şey arasından toparlayabildiklerim şöyle: Öyle sanıyorum ki imparator ve Lascy, Lehistan'dan sağladıkları toprak parçasından memnun değiller. Türkleri Avrupa'dan kovmak, Tuna'nın sol kıyısında bulunan bütün Macaristan topraklarını almak istiyorlar. Bu amaçla Foksiani konferanslarının sonuçsuz kalmasını ve Ruslara Türkleri Avrupa'dan kovmaları için yardım edilmesini kabul ediyorlar; böyle olduğu takdirde, belki Eflak ve Boğdan'ı Ruslara bırakabilecekler. Öyle sanıyorum ki bu amaçla Ruslar ile ittifak kurabilecekler. Bana söylenilenleri sakin bir şekilde dinlemekle yetindim ve üzerinde uzlaşmaya varılır ve bu uzlaşmaya uygun hareket edilirse bütün bunların gerçekleşebilecek hususlar olduğunu, ancak bu konularda Rus

çariçesinin önceden görüşünün alınması gerektiğini söyledim. Gerçeği yansıtan bu bilgilere istinat edilebilir; ayrıca bu açılımlarda hoşuma giden şey, Kont Dietrichstein'ın kendi hükümdarı ile Versailles [Fransa kralı-ç.n.] arasındaki uzlaşmazlığı ve güvensizliği hiçbir şekilde saklamaması oldu.[1]

Bu bölümün sonunda, Fransa ile Avusturya arasındaki Büyük Frederick'in sözünü ettiği uyuşmazlığın, II. Joseph'i projesini gerçekleştirmekten alıkoyan en etkileyici nedenlerden biri olduğunu da göreceğiz.

Avusturya'nın Türkleri Avrupa'dan kovma teklifi Ruslar tarafından hemen kabul edildi. Lynar'ın projesi kendisine bildirilince, Kont Panin hemen cevap verdi:

Rusya Türkleri sadece Dinyester Nehri'nin ötesine değil, fakat Avrupa'nın da dışına kovmak için Prusya ve Avusturya'yla sıkı bir ittifaka girmeye hazırdır: Saint Petersburg, Prusya'nın savaş tazminatını Lehistan'dan, Avusturya'nın ise Osmanlı Devleti'nden almasını memnuniyetle kabul edecektir.

Rusya Dışişleri Bakanlığı bu fikri yeniden ele aldı:

Aslında Türkleri Dinyester'in ötesine kovalamak için üç güçlü devletin bir araya gelmesine gerek yoktur; ama böyle bir ittifak kurulacaksa, bunun amacı Türkleri Avrupa'dan ve Asya'nın büyük bir bölümünden kovmak olmalıdır. Kurulacak bu güçlü ittifakın Türklerin, Hıristiyan güçler arasındaki kıskançlıklar yüzünden bu kadar uzun süredir koruyabildikleri imparatorluklarını sona erdirmesi zor olmayacaktır.

İmparator II. Joseph ise aynı konuda Mösyö de Segur'e şöyle yazıyordu: "Konstantinopolis, Türkiye'nin paylaşılması için büyük devletler arasında bir anlaşmaya varılmasını olanaksız kılacak bir uzlaşmazlık ve kıskançlık nedeni olacaktır."[2]

Maria Theresa'nın Türk imparatorluğunun olası taksimi hakkındaki görüşleri ise Mercy-Argentau kontuna, Viyana'daki

---

1 Fr. de Smitt, s. 168.

2 *A.g.e.*, s. 26.

Schönbrunn Sarayı'ndan yazdığı 31 Temmuz 1777 tarihli mektupta belirtilmekteydi:

> Ne var ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi, sonuçları bakımından girişimlerin en tehlikeli ve maceracı olanıdır. Fetihlerimizi Konstantinopolis kapılarına kadar götürerek ne kazanacağız? Sağlıksız, kültürsüz, meskun olmayan, vefasız ve kötü niyetli Rumların bulunduğu bu yerlerin alınması monarşimizin gücünü artırmayacak, aksine azaltacaktır. Öte yandan, sarayımızın hep iyi niyetle korumaya çalıştığı inanılırlığı yitirilecektir; bu da onarılamayacak bir kayıp olacaktır. Bu konu, hükümdarlığımıza değil, ama korkulacak komşularımızın yararına sonuç veren ve (acısını hâlâ kalbimde taşıdığım) Lehistan'ın taksiminden daha hassas bir konudur. O maceranın içine çekildiğim için pişmanım ve önlenemeyecek derecede olumsuz koşullar bir araya gelmedikçe, Türk imparatorluğunun taksimine rıza göstermekten uzağım (ve umarım ki yeğenlerimiz de Türkleri Avrupa'nın dışında görmezler).[1]

Böylece imparatoriçe Türk imparatorluğunun paylaşılmasına karşı olduğunu belirtmektedir... Ancak, kendisinin yararlanacağı ve kaçınılamayacak derecede olumsuz koşullar bir araya gelirse, daha önce Lehistan'ın yıkıntısı üzerine olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntıları üzerinde gözyaşları dökecektir! Bukovina'nın ilhakı konusunda da benzer bir üzüntü geçirmiş ve Kont Mercy-Argentau'ya 4 Şubat 1775 tarihinde şunları yazmıştır:

> Daha dün Kaunitz'le görüştüm. Breteuil'le görüşmesinde, muhatabı bizim tamamen haksız olduğumuz Boğdan meselesini açarsa ona soğuk davranmayı planlıyor. Bu işin içinden onurlu biçimde nasıl çıkabileceğimizi bilmediğimi itiraf etmeliyim; bu konu beni sözle anlatılamayacak derecede üzmektedir.[2]

Ne var ki, annesi böyle ağlaşırken, oğlu eyleme geçmişti bile! XVI. Louis, Maria Theresa ile II. Joseph arasındaki siyasal görüş ayrılıklarını biliyordu; bu konuda Versailles'dan Vergennes'e 15 Nisan 1775 tarihinde şunları yazmıştı:

---

1 *A.g.e.*, c. II, mektup VII.

2 *Correspondence du comte de Mercy-Argentau* [Mercy-Argentau kontunun yazışmaları], c. II, mektup VII.

Avusturya'nın Karadeniz'de seyrüsefer ve ticaret serbestisi talep etmeyerek çıkarlarına aykırı davrandığını sanıyorum. Hükümetin bir süredir yaptığı girişimler oldukça karanlık ve epey yanlış. Boğdan'da giriştikleri yeni zorbalık eylemlerinden rahatsızlık duyuyorlar ve bunu nasıl izah edebileceklerini bilemiyorlar; Rus çarı kendilerine destek vermiyor ve Babıâli buraları imparatora bırakmaya razı olmayacak. Paylaşmaya katılan ülkeler arasında yapılan bu yeni anlaşmanın geçerli olacağına inanmıyorum; aksine bunlar birbirlerine güvenmiyorlar. İmparatorun askerlerinin Venedik'i işgal etmesine gelince, bunun doğru olduğuna inanmıyorum; ama kuvvetlinin yasası hep geçerli oluyor; bu eylem imparatorun Baron de Breteuil'den gizlemediği ihtirasını ve despotluğunu kanıtlıyor...[1]

* * *

Maria Theresa'nın 1780 yılında ölümünden sonra, Rus Çariçesi II. Katerina'nın II. Joseph nezdinde Türklere karşı entrikalar çevirmeye başladığını biraz sonra göreceğiz. Katerina, Versailles Sarayı'nda da aynı yolda ısrarlı girişimlerde bulunuyordu. Çariçe, Fransa elçisini, hükümetini Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması konusunda Rusya'ya katılmaya ikna etmeye ısrarla davet ediyordu. Fransa'ya bu hizmeti karşılığında, fethine garanti gözüyle bakılan Mısır verilecekti.[2]

30 Mayıs 1780 tarihinde, II. Katerina ile II. Joseph Mohilev'de buluştular ve uzun uzun Türk imparatorluğunun taksimi konusunu görüştüler. Castera, bunların çok sayıda gizli görüşme yaptıklarını, Osmanlılara birlikte saldırma ve o ülkenin kalıntılarını paylaşma, eski Yunan cumhuriyetlerini yeniden hayata geçirme konusunda birbirlerine söz verdiklerini; bir süre sonra Çarsko Selo'da imzalanan bir anlaşmanın da bu vaatleri doğruladığını bildiriyor.[3]

Katerina, doğuda egemenliğin sadece kendisinde kalması için II. Joseph'i İtalya'ya yöneltmek istemiş; imparator, Mohilev'den 8 Haziran 1780 tarihinde annesine bu konuda şunları yazmıştı:

---

1 Fransa Ulusal Arşivi, K. 164.

2 Castera, *Vie de Catherine II*, Paris, 1797, c. III, s. 20.

3 *A.g.e.*, c. II, s. 309.

> Katerina bana İtalya'nın ve özellikle Kilise Devleti'nin, Roma (Germen) İmparatorluğu mülküne katılmasının ilgimi çekip çekmeyeceğini sordu. Önce şaka yollu yanıtladım; sonra İtalya'daki statükonun pek çok ülkeyi çok yakından ilgilendirdiğini ve Roma İmparatoru Augustus'tan intikal eden hukuku çiğneyemeyeceğimi, buna karşılık onun Roma'sının, yani Konstantinopolis'in fethinin kendisi için kolay olduğunu söyledim. Bu konuda benden özür diledi ve anılan öneriyi yapmış bulunması nedeniyle de tedirgin olmuş izlenimini verdi, sadece barış istediğini ve fütuhat düşünmediğini söyledi.[1]

Çariçenin verdiği bu güvenceye rağmen II. Joseph, Katerina'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu fethetme fikrinde ısrarlı olduğuna kısa zamanda kanaat getirdi. 4 Temmuz 1780 tarihinde Saint Petersburg'dan Maria Theresa'ya şunları yazmıştı:

> Türklere gelince, II. Katerina'nın onların ülkesine göz koyduğu kesindir ve Doğu imparatorluğunu kurma tasarısı tüm aklını ve ruhunu sarmış durumdadır. Her konuşması bunu kanıtlıyor.[2]

Maria Theresa'nın ölümünden sonra, II. Katerina zemini iyi hazırladı ve kartlarını açtı. 10 Eylül 1782 tarihinde II. Joseph'e bir mektup yazarak Babıâli'ye karşı gizli bir ittifak önerdi. Lehistan'ın, Danimarka'nın, İsveç'in, Prusya'nın, Fransa'nın ve İngiltere'nin olası tutumlarını inceledikten sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu zavallı durumu gösterip şunları önerdi:

> 1) Üç imparatorluk arasında her türlü uyuşmazlığı önleyecek şekilde sorunlara çözüm bulmak; bu amaçla bunların yakın komşu olmalarını mümkün olduğu kadar önlemek.

---

1 Arneth, *Maria Theresa und Joseph II*, c. II, no: 553, s. 252. Bu buluşma konusunda Mercy-Argentau Paris'ten 17 Mayıs 1780 tarihinde Maria Theresa'ya şunu yazdı: "Prusyalı bakanın utanç verici imaları burada tahmin ettiğimden daha az etki yapmış görünüyor." İmparatoriçe şu yanıtı vermiştir: "Bu seyahat her koşulda benim için çok hüzün verici." 16 Mayıs 1780 tarihinde Mercy-Argentau şu siyasal değerlendirmeyi yapmıştır: "Bir yem olarak ileri sürülen ve İtalya'yı konu alan görüş, şaşırtıcı bir beceriksizlik ve bu fikrin siyasal cehaletten kaynaklanmakta bulunduğu sanılmayacağına göre bir kötü niyet işareti olarak algılanmalıdır" (*A.g.e.*, c. III, s. 460).

2 *A.g.e.*, no: 358, s. 268.

2) Osmanlılara karşı yapılacak savaş sonunda elde edilecek yerlerin taksiminde majestelerinin imparatorluğu ile benim aramda tam eşitlik sağlamak.

Bunlardan birinci noktanın önceden çözümlenmesi gerekir kanısındayım. Üç imparatorluk arasında, bağımsız kalacak ve bu bağımsızlığını ilelebet koruyabilecek bir devlet kurulacaktır. Eskiden adı Daçya olan bu devlet, Boğdan, Eflak ve Besarabya eyaletlerinden oluşabilecek ve başında o ülkelerde en yaygın din olan Hıristiyanlığa mensup bir hükümdar bulunacaktır.[1]

Tabiatıyla II. Joseph kurulacak Daçya adlı bu devletin bağımsızlığı konusunda boş hayaller ardında koşacak değildi. Bu konuda söylediklerini daha önce gördük. Ancak, kararını vermeden, deneyimli bir diplomat olan Prens Kaunitz'in görüşünü almak istedi. Bu görüş, Coblenz'in 20 Ekim 1782 tarihinde yazdığı bir mektupta kayıtlıdır:

Majesteleri, Prens Kaunitz'in Rusya imparatoriçesinin muhtırası konusundaki görüşlerini kuşkusuz sabırsızlıkla beklemekte olduklarından bu belgenin ayrıntılı olduğunu ve son haline getirilmesine çalışıldığını söylemeye cesaret ederim. Bu muhtıra, Rusya'nın bizim katkımız olmadan ve hiç kimsenin önleyemeyeceği biçimde büyük projesini gerçekleştirmeye şimdiden başlayabileceğini ve sonuçlandırabileceğini göstermektedir. Bu suretle birlikte hareket edersek Babıâli'yle ilişkilerde bir kopma olduğu takdirde, majesteleri tüm güçlerini seferber etmeyi anlaşmanın gizli bir maddesiyle taahhüt ettiklerinden, alınacak sonuç Rusların tek başlarına eyleme geçmelerine kıyasla bizim için daha iyi olacaktır. Çariçenin tasarısının hayalci niteliği, fikrin derinine inildikçe azalıyor; taksimde bize düşen pay az da olsa, gelişmelerin genel çizgisi içinde, önceden alınacak bir ortak kararla saptanacak değiştokuş süreciyle durumumuz bugünküne oranla daha iyi olacaktır; majesteleri, çariçenin beklentilerini tam anlamıyla karşılamasa bile ortaya çıkacak durumdan daha kötü hale düşmeyecektir... Çariçe bu konuda Prusya kralı yerine sizinle yakınlaşmayı tercih edecektir.[2]

Böylece Türkler ile ittifaklar yapan, bu ittifakları bozan, Türkleri koruması altına alan kurnaz Avusturya Şansölyesi Kaunitz,

---

1 Arneth, *Jos. II et Kath. von Russland*, no: LXV, Viyana, 1869, s. 153.

2 Brunner, *Correspondence de Joseph II*, s. 29-30.

önce Bukovina'yı almak, daha sonra da Küçük Eflak'ı elde etmek için şimdi, II. Katerina tarafından önerilen Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma planını, çariçenin Prusya kralına başvurmasından korkarak kabul ediyordu.

Bu tecrübeli başbakanının tavsiyesini uygun gören II. Joseph, İstanbul'da bir Bizans/Rum imparatorluğu kurulmasını ve Eflak ve Boğdan'a ek olarak (o da bir Romanya eyaleti olan) Besarabya'yı içine alan ve bugünkü Romanya'dan daha büyük olan Daçya devletinin kurulmasını aceleyle kabul etmiş oluyordu. Ancak, Avusturya imparatoru, Küçük Eflak'ı almaktan vazgeçmek istemiyordu. Viyana'dan II. Katerina'nın önerilerine karşı 13 Kasım 1782 tarihinde yolladığı mektupta işte şöyle yazıyordu:

> Fransa ile uzlaşmadan başarılı olmaktan kesinlikle söz edilemez. Çariçe hazretlerinin de gayet iyi hissetmiş oldukları gibi, Fransa ile mutabakata varmak zorunluluğu yerine Prusya kralının olurunu pahalı bir biçimde satın almaya gerek olmadan da onu ihata etmek mümkündür... Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlı bir prensin başına geçeceği ve hanedan kuracağı yeni Daçya Krallığı'na ve çariçenin torunu Konstantin'in, Konstantinopolis Rum İmparatorluğu'na hükümdar seçilmesine gelince, bu konularda başarılı olup olunmayacağını savaştaki gelişmeler gösterecektir. Kendi açımdan, onların emellerinden, benim arzularımla uyuşacak olanların gerçekleşmesi konusunda hiçbir güçlük çıkmayacaktır. Bu konuda, her birimize bugün olduğu gibi ileride de daha çok yarayacak ya da daha az sorun ve güçlük çıkarabilecek hususları iyi düşündükten sonra, Avusturya monarşisi için aşağıdaki sınırların uygun olacağını kendilerinden saklayamayacağım:
>
> Galiçya ve Bukovina'ya egemen olmak için, çevresinde üzerinde uyuşmaya varılacak bir miktar toprakla birlikte köprübaşı olarak Hotin kenti; sınırları Aluta, Niğbolu ve Belgrad'a kadar Tuna boyu olan Eflak toprakları; Tuna'nın iki kıyısı boyunda üç fersahlık alan, yani köprübaşları olarak Vidin, Orsova ve Belgrad kentleri ve buradan arazinin durumuna göre en kısa ve düz çizgiyle Adriya Denizi'ne varan ve Drina Körfezi'ni içine alan bölge; Venedik'e ait İstriya ve Dalmaçya. Bu toprakların verilmesi bizi tatmin edebilecek tek seçenektir.[1] Öte yandan,

---

1 A. Sorel, *L'Europe et la Revolutione Française*, c. I, s. 151. Yazar bu çözümün Avusturya'ya Sırbistan'ın bir bölümünü, Bosna Hersek'i ve Karadağ'ı sağlayacağını belirtir.

Mora yarımadası, Girit ve Kıbrıs ile Ege adalarının bir kısmı, ülkemden bazen hileyle bazen zamanın ve koşulların yarattığı zafiyetten yararlanarak topraklar alan Venedik Cumhuriyeti için tatmin edici olacaktır. Bu takdirde, şimdi Venedik'in sahip olduğu gibi, benim de birkaç gemim olur ve imparator hazretlerine daha yararlı olabilirim. Tuna ağzında, Karadeniz'de ve Karadeniz'den Çanakkale Boğazı yoluyla Akdeniz'e çıkışta ve buralardaki ticarette vatandaşlarıma kısıtlama konulmayacağı açıktır. Yeni Daçya ve Yunanistan devletleri benim gemilerime engel çıkarmamayı ve herhangi bir vergi almamayı taahhüt etmelidirler.[1]

II. Joseph, mektubunda Fransa'yla yapılacak bir anlaşmadan söz ediyor. 7 Aralık 1782 tarihinde Mercy-Argentau kontuna yazıyor ve Fransa'nın tarafsız kalması konusunda güvence istiyor; bunun karşılığında ya ticari avantajlar sağlanabilecek ya da Osmanlı İmparatorluğu parçalandıktan sonra Mısır Fransa'ya verilebilecektir.[2] İmparatorun temsilcisi 28 Aralık 1782 tarihinde şöyle cevap verir: Fransa, esasen çekindiği bir gücün daha da güçlenmesine yönelik bir projeyi desteklemekten çok uzak olacaktır... Sorun Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından çok, Rusya'nın olağanüstü biçimde genişlemesidir; bu da tüm Avrupa ülkelerini tedirgin edecektir.[3]

Mösyö de Vergennes, Kont Mercy-Argentau'ya şöyle demişti: "Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasını önlemek için son askerini ve son kurşununu tehlikeye atmayacak tek bir Avrupa ülkesi yoktur."[4] Şimdi, böyle bir söylemden ne kadar uzaktayız!

II. Joseph'in 13 Kasım 1782 tarihli mektubu kendi başına bir siyasal program oluşturarak Avusturya'nın daha önceki dönemlerdeki tutumunu izah etmiş oluyor. İmparatorun Tuna'ya verdiği önem dikkat çekicidir.

Katerina, Avusturya'nın taleplerine 4 Ocak 1783 tarihinde yazdığı bir mektupla şu cevabı vermiştir:

---

1 Arneth, *Jos. II et Katherina*, no: LXXIV, s. 172-173.
2 *Corr. de Mercy Argentau*, c. I, 1. Bölüm, s. 149.
3 *A.g.e.*, s. 146.
4 *A.g.e.*, s. 149.

Hıristiyanlığın düşmanına karşı başarılı olmamız halinde kendisi için çizdiği sınırlar konusunda, majestelerine duyduğum arkadaşlık duygularıyla ve gayretle işbirliği yapacağımı tekrarlamak isterim. Tuna ve Akdeniz üzerinde vatandaşlarının mutlak ticaret serbestisinden yararlanmaları konusunda kendisiyle aynı şekilde düşünüyorum. Daçya ve Yunanistan'ın hükümdarlarının majestelerinin vatandaşlarına ait gemilere hiçbir engel çıkarmamak ve vergi almamak konusunda vermeleri gereken taahhütlere gelince, emin olmalıdırlar ki, tüm diğer projelerimde olduğu gibi, bu konuda da tam çıkar eşitliğinden fazla bir şey talep etmeyeceğimi ve majestelerinin tacir vatandaşlarının bu yeni iki ülkede, benim vatandaşlarımla eşit muamele göreceklerini belirtmek isterim. Böyle bir projenin kuşkulandıracağı Venedik Cumhuriyeti'ni idare etmemiz, çıkarlarımıza uygun olacaktır. Öte yandan Rum İmparatorluğu'nu da çok kısıtlamamak ve ona Mora ile Ege adalarını tahsis etmekte yarar vardır.

II. Katerina daha şimdiden Daçya ve Yunanistan adına ve bu iki devlet kendi hükümranlığı altındaymış gibi bağlantılara girmekteydi.

Rus çariçesinin Avusturya imparatorunun önerileri konusundaki çekinceleri aslında çok önemli değildi; sanki iki hükümdar arasında tam anlaşma yapılmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderi bağlanmıştı.

Ancak, kısa süre sonra, II. Joseph'in duraksamalarını hisseden II. Katerina sabırsızlandı ve 29 Şubat 1783'te kendisine şöyle yazdı:

İmparator hazretlerine yazmamın nedeni, Sezar'a layık büyük bir projenin kabul edilmesiyle, uygulanması arasında uzun bir süre geçmemesi gerektiği konusundaki düşüncemdir. Bir anlık gecikme tüm beklentileri mahvedebilir. İmparator hazretleri sorunların veçhe değiştirdiğini düşünmektedir. Savaşan taraflar arasında barış akdedildiği doğrudur. Bununla birlikte majestelerine isabet eden pay ile benim payım değişmeyecektir. Bunların değişik biçimde algılanabileceklerini bilmiyor değilim. Majestelerinin bana gösterdiği dostluk hiçbir zaman yüreğimden silinmeyecektir ve taahhütlerimi yerine getirmek hususundaki sebatıma güvenmelidirler.[1]

---

1 Arneth, *Joseph II und Katherina*, s. 191.

II. Joseph'in duraksaması anlayışla karşılanabilirdi; zira bunların kaynağı Fransa idi. Değindiğimiz gibi, Mösyö de Vergennes, 29 Aralık 1782 tarihinde Türk imparatorluğunun paylaşılmasına kesin olarak karşı çıkmıştı. 14 Haziran 1783 tarihinde dışişleri bakanı verdiği bir notada şu hususları belirtiyordu:

> Yapılan çok ciddi ve güçlü girişimlere ve İmparator'un, Fransa kralına açıkladığı çıkar peşinde koşmadığı yolundaki beyanına rağmen, Rusya çariçesi topraklarını genişletme arzusunda ısrarlı olur da bir gün Türk imparatorluğunu yıkma taslağını ortaya çıkarırsa, böyle bir tasavvurun başarı kazanmasının Avusturya bakımından çok büyük bir önemi bulunacağını bilen kral, buna genel çıkarları düşünceleriyle tepkisiz kalamaz ve bu nedenlerle haşmetmeaplarıyla, birini durdurup, öbürünü uyarma konusunda uygun bulunabilecek tedbirleri görüşmeyi önerir.[1]

II. Joseph'in kayınbiraderinin içinde bulunduğu güç duruma rağmen, XIV. Louis'nin cevabı gayet açıktı; bu cevapta "çıkar peşinde koşmama beyanından" söz edildiği için hafif alay da bulunuyordu. Avusturya da Fransız notasına bir notayla yanıt verdi:

> Tüm özene ve gayretlere rağmen Rusya İmparatorluğu ile Osmanlı Babıâli'si arasında savaş patlarsa, kral bu gibi durumlarda olayların şu ya da bu biçimde çok kötü ve en azından zarar verici olabilecek sonuçlarını rastlantılara terk edemeyeceğinden, böyle bir durumda, şimdiki ve gelecekteki güvenliği nedenleriyle savaşa katılma kararını vermek zorunda kalabileceğini dostu ve müttefiki Pek Hıristiyan Kral'dan [Fransa kralı-ç.n.] gizlememektedir.[2]

1 Eylül 1793 tarihinde Fransa'nın Viyana'daki işgüderi Barthelemy, Prens Kaunitz'e Avusturya İmparatoru II. Joseph'in *saygısızlık* olarak nitelediği bir muhtıra sundu. Bu belgede, "Avusturya Türkler tarafından eksiksiz uygulanan ve aslında Avusturya lehinde olan barış anlaşmasına rağmen, Türklere ölümcül bir darbe vurup mirasını taksim amacıyla Türkleri zayıflatmak istemekle"

---

1 *A.g.e.*, s. 190.
2 Fransa Dışişleri Bakanlığı arşivleri, Avusturya serisi, c. 346, s. 305.

suçlanıyordu. Fransa'nın "tüm beklentilerine rağmen ümitleri kırılırsa genel çıkarların ve kendi menfaatlerinin gereğine göre hareket edeceği" tehdidi de aynı muhtırada yer alıyordu. Kaunitz, Kont Mercy-Argentau'ya verdiği 12 Eylül 1783 tarihli yanıtta, Mösyö Vergennes'i saygısız olarak niteliyor, talimatını şöyle bitiriyordu: "Sizinle üstten alarak konuşmaya kalkarlarsa, siz de onlardan aşağı kalmayınız."

Görüldüğü gibi, Avusturya ile Fransa arasındaki ilişkiler Osmanlı Devleti nedeniyle son derece gerginleşmişti ve 1756 tarihli ittifak anlaşması kâğıt üstünde kalmıştı.

8 Ocak 1784 tarihinde, İstanbul'da Rusya'nın Kırım'ı ilhakını öngören sözleşme imzalandı.

Ama aynı yıl Macaristan'da, Transilvanya'da ve Prusya tarafından teşvik olunan, İngiltere ve Hollanda tarafından desteklenen Belçika'da ayaklanmalar patladı. Ama bunlar II. Joseph'i, Küçük Eflak'ı ilhak etmekten alıkoymadı; ama imparator Belçika'yı kaybetti. Adı geçen bu konuda Ligne prensine, "Ülkeniz beni öldürdü: Gand kentinin kaybıyla can çekişmeye başladım, Brüksel'i terk etmem ise ölümüm oldu," demiştir.[1] Sonuçta II. Joseph'in önsezisi gerçekleşmiştir. 20 Mayıs 1789 tarihinde II. Katerina'ya elyazısıyla aralarındaki ittifakı sekiz yıl süreyle yenilemek amacıyla bir mektup yazdı. Çariçe kendisine 30 Mayıs 1789 tarihinde elyazısıyla

---

1 Ligne prensi Yaş'tan Prens Kaunitz'e şöyle yazıyordu: Bir süre önce Prens Potemkin, Karadeniz kıyısından Tuna'ya kadar ilerlerse ve Romanzov'u Bükreş'e kadar yürütebilirse, kendisini Eflak ve Boğdan'ın *hospodar*'ı (prensi) yapmayı başarabileceğimizi söyledim. Bana, bunun kendisini hiçbir şekilde ilgilendirmediğini; isteseydi Lehistan kralı bile olabileceğini söyledi. Kendisine en azından bu iki ülkeyi (Moldavya ve Eflak'ı) Türklerden kurtarmasını ve iki imparatorluğun koruması altında Boyarların yönetimine bırakmasını söyledim Bana "bakalım" dedi. (Sığındığım yerden askeri, edebi ve duygusal karma yazılar c. I, XXIV. Bölüm, 1801, s. 182).
Ligne prensi, 1787'de Büyük Katerina ile İmparator II. Joseph'in görüşmesine tanık olmuştu: "İmparator Majesteleri zavallı Türkler konusunda birbirlerini yokluyorlardı, birbirlerine bakarak laf atıyorlardı, ben antik çağ sanatının bir amatörü olarak Rumların buraya yeniden hâkim kılınmasını istiyordum, Katerina Likyalıların ve Solonların geri getirilmesini istiyordu. Ben Alkibiades'ten söz ediyordum, II. Joseph'in gözleri ise geçmişte değil gelecekteydi; hayalden çok gerçekteydi. "Konstantinopolis'i nasıl halledeceğiz? Ne yapacağız?" diyordu.
Baron Jehan de Wite, *L'évolution de la question de l'Orient dans les Balkans* [Balkanlar'da Doğu sorununun gelişimi], Brüksel, 1900.

kaleme aldığı bir mektupla cevap verdi ve ittifakı teyit eyledi. Ama doğu ülkelerini ele geçirme projeleri yapan bu iki yoldaş, tasarılarını uygulamaya koyamadılar; zira Avusturya imparatoru bundan sekiz ay sonra öldü. Onunla birlikte büyük projeler de gömüldü; bunlar bir süre sonra I. Napolyon döneminde tekrar su yüzüne çıkacaklardır.

57
Linguet'nin[1] Projesi
(1774-1776)

Linguet'nin kaleme aldığı, şimdiye kadar yayımlanmamış olan, Osmanlı Devleti'ni parçalama planı, ünlü avukat ve siyaset yazarının Fransa'yı terk zorunda kalmasından sonra ikamet ettiği Brüksel'deki Kraliyet Kitaplığı'nda elyazması eserler arasındadır.[2] Linguet'nin çalışmasının tarihi kayıtlı değildir, ama Viyana'daki ikametinden sonra, 1775 ile 1776 yıllarında Brüksel'de bulunduğu

---

1 Simon Nicolas Henri Linguet ünlü bir Fransız yazardır; asıl mesleği avukatlıktır. 14 Temmuz 1736 tarihinde doğmuş, 27 Haziran 1794 tarihinde ölmüştür. 1774 yılında *Journal politique et Litteraire*'i kurmuş, sonra Fransa'yı terk edip, İsviçre'de Hollanda'da ve İngiltere'de yaşamıştır. 1780 yılında Fransa'ya dönmüş, Bastille zindanına kapatılmış, 1782 yılında çıkmıştır. Avusturya imparatoru kendisini Viyana'ya çağırmış ve orada Linguet'ye asalet unvanı ile 1.000 dukalık bir emeklilik maaşı bağlanmış, ancak bu da onun Avusturyalı velinimetine karşı gelmesini önlememiştir. Linguet Paris'e dönmüş ve orada darağacında can vermiştir.

2 Ms 15709, s. 573-79. Aynı cilt içinde sayfa 13'te, bir Latince koşuk bulunuyor. Bunu aşağıdaki Fransızca dizeler izlemeke: "Bilge Linguet. Övgü sana./ Yüreği samimiyet dolu bir köy papazından/ Toplumun esinlendiği dersler, âdetleri yok etmez/ Arkadaşının kaba dilinin yararı/ Gerçekle uyuşmakta olmasıdır, her zaman/ Ona sövsen de 'dövsen de' 'saçmalasa da' (Burada Linguet'nin 1766 yılında yazdığı *Cocomonade* deyimi ile ses uyumu bulunan ve anlamı sözlükte yazılı olmayan *Cocomünade t*erimi kullanılmıştır) duygularına ihanet ettiremezsin."

sırada yazıldığı anlaşılıyor. Linguet raporunda son savaşın tecrübelerinden söz etmektedir. Burada kastedilen Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ilan ettiği ve 22 Temmuz 1774 tarihinde akdedilen Küçük Kaynarca barışıyla sonuçlanan savaştır. Bizi ilgilendiren proje, ne 1775'ten önce ne de 1776'dan sonra hazırlanmıştır; zira Linguet 1777'de, Fransa Dışişleri Bakanı Vergennes kontuna yazdığı bir mektupta şunları söylemekteydi:

> Siyasi dengeyi kaybediyorsunuz ve zayıf elleriniz bu dengeyi yeniden kuramayacaktır. Kuzey, yüzyıllardır unutulmuş bulunan yükselişine yeniden başladı. Lehistan'ın kaybı büyük devletleri güçlendirmiştir ve bunlar güneye egemen olacaklardır. Denizaşırı durum da aynıdır. Çağdaş dünyanın kuzeyi, despot adını verdiği efendilerinin boyunduruğundan kurtulmaktadır.[1]

Linguet böylece Amerika'nın 1775 yılında başlayan ve 4 Temmuz 1776 tarihinde 13 devletin bağımsızlık bildirisiyle şekillenen özgürlüğünden söz ediyordu.

Bütün olasılıklar, beni Linguet'nin projesinin 1775-1776 yıllarında Brüksel'de yazıldığına inanmaya yönlendiriyor. Linguet daha sonra da Brüksel'e dönmüş ve orada Fransa İhtilali'nin etkilerini görerek şaşırmıştı. Ama muhtırasını 1789 yılında yazmış olduğu varsayımı inandırıcı değildir.

Linguet'nin çalışması Fransız dışişleri bakanına verilmek üzere hazırlanmıştı. Kısa bir metin olduğu için aynen vermek istiyorum. Hem tanınmış bir şahsiyetin bilinmeyen bir yapıtı olması bakımından hem de yazarı güçlü ve soylu bir kalem olduğu için, edebi bakımdan da aynen yayımlanmasında yarar vardır.

Voltaire onun hakkında şunu söylemiştir: "Mösyö Linguet çok kafalı bir avukat; felsefi görüşler içerdiği kadar, aykırı düşünceler ihtiva eden pek çok eser yazmıştır." Daha ileride de şunu eklemiştir: "Yanar ama aydınlatır."

Biyograf Michaud, şu alıntıyı ekler: "Şüpheci ve korkaktı, masasının üstünde hep tabanca dururdu, sokağa tabancasız çıkmaz-

---

1 *Lettre de M. Linguet M.C. de Vergennes, Ministre des Affaires Etrangers de France* [Linguet'nin Fransa Dışişleri Bakanı de Vergennes'e mektubu], Londra, 1777, s. 37.

dı, hizmetçilerini eve kilitlerdi..." 1772 tarihli *Mémoire pour le Comte de Morangies* [Kont Morangies için muhtıra] hukuk alanında yazdıklarının şaheseri sayılır. En iyi yapıtı *Mémoires sur la Bastille*'dir [Bastille'e muhtırası]. Ünlü Fransız yazarı Mirabeau ise onu kötülemiş ve hakkında şunu yazmıştır: "Bilgisiz ve şamatacı Mösyö Linguet, Neronların, sultanların ve vezirlerin avukatıdır." Esasen, son derece zorlu olan karakteri kendisine çok düşman kazandırmıştı.

İşte Linguet'nin *Projet d'expulsion des Turcs de l'Europe et d'un nouvel équilibre politique* [Türklerin Avrupa'dan atılması ve yeni bir siyasal denge projesi] başlıklı yapıtı:

> Dışişleri bakanına, kendisine şeref kazandıracak ve Avrupa sistemini düzeltecek, Fransa'ya hiç kan dökmeden en saygın büyümeyi sağlayacak bir proje öneriliyor. Önce bu teklifin hazırlanmasına neden olan kimi düşünceleri sıralayalım.
>
> 1) Avrupa bugün dışarıdan gelecek bir saldırı korkusu duyacaksa, bu saldırının, ancak Türklerden ya da Ruslardan gelebileceği söylenebilir. Bu iki devletten birinin üstümüze çullanacağı zamanı ertelediği sanılan bugünkü savaş, aslında belki de onların saldırılarını hızlandıracak niteliktedir. Türkler yıkılmadılar ise –ve ben onların yıkılmasının mümkün olmadığını düşünüyorum– o takdirde savaşırlar. İmparatorluklarının yarısını barış uğruna terk ederlerse her zamankinden daha tehlikeli olacaklardır.
>
> Ruslar yeteri kadar büyük fetihler yapamazlarsa –ve onların bundan başka ne kaybedebileceklerini bilmiyorum– bir milletin içinde mevcut bulunan ve onu bir gün daha az maceralı ve daha iyi hazırlanmış başka girişimlere yönlendirecek olan belleklerini her zaman muhafaza edeceklerdir. O halde Avrupa'nın er geç korkunç saldırılar beklenen o tarafına duvar örmek gerekmektedir. Oysa o tarafta bunu durduracak bir engel bulunmamaktadır. Doğuda ve Ruslara karşı bizi koruyan tek korugan Lehistan'dır ve en ufak bir gayret sarf edecek durumda değildir. Bir yandan anarşi, öte yandan bölünme onu bitirmektedir. Kendisine düzenli kuvvetlerle saldıracak olanlara engel değil, yem olacaktır.
>
> Almanya, güneydeki Türklere karşı bizi korumak için yeteri kadar güçlüdür ve bizi birkaç kez kurtardığını saklayamayız; ama bu büyük devlet, kuruluşunda Lehistan'ınkine benzer bozukluklara sahiptir. Geniş alanlara yayılmıştır. Bunların kuruluş tarzı kendilerini de rahatsız ediyor. [Alman prenslikleri] birbirinden

uzaktalar; tek tek duruyorlar, bu nedenle gerçek bir kudret oluşturamıyorlar. Hollanda, Milano vb. ülkeler, Avusturya'nın topraklarını genişletmekten başka ne yarar sağlar? Brandenburg tahtı Ren üzerinde, Neuchatel'de, Silezya'da kendisine o kadar pahalıya mal olan topraklardan ne yarar sağlıyor? Yabancılardan alınan bu topraklar sahiplerini zayıflatıyor, komşularıyla kavga vesilesi yaratıyor ve müzakereleri karmaşık hale getiriyor.

Kiliseye bağlı elektörler ancak imparatorluk tahtı boşalınca önem kazanıyorlar; laik elektörler yani Saksonya, Bavyera ve Palatina ise, imparatorun güçlenmesiyle önem kazanırlar. Ancak, bunlar da kendilerine atfedilen kudretten çok uzaktalar. Savaşın yaklaşması onları tüketir; buna karşın, sürekli olarak savaştan yardım umarlar. Her zaman kıskanç, her zaman kaygılı, her zaman entrika peşindeler, adeta güvensizlikleriyle beslenerek yaşıyorlar. En küçük kuşku kendilerine en büyük çığlıkları attırıyor ve bu çığlıklar hanedanlarda alarm çanlarının çalınmasına neden oluyor. Büyük devletler bu sineklerin ciyak ciyak bağırmasından heyecanlanıyorlar. Kartalların kanatlarını harekete geçirenler bu sinekler işte ve Avrupa bunların kıpırdanmasıyla sarsılıyor.

O halde ya bu hayalet hükümdarları yıkmanın bir çaresi bulunmalı ya da onlara gerekli olan ve sadece dış görünüşlerinin varsaydığı iktidar ve kudret verilmelidir. Bunlara, tüm Hıristiyanlığı ayağa kaldırmadan kendilerini savunma yeteneği ve Saint Petersburg ve İstanbul saraylarının hakaretlerini bize ihtiyaç duymadan püskürtme olanağı sağlanmalıdır.

Almanya'nın bugünkü kuruluşu incelenirse, oldukça ilgi çekici bir durum keşfedilecektir. Avrupa'nın huzurunu sağladığı sanılan bu evrensel denge sistemi, belki de yıkılmak üzeredir. Son savaş deneyimi göstermiştir ki, üstün bir deniz gücüyle daha az güçlü bir Akdeniz devletinin ittifakı, diğer bütün devletleri mağlup etmeye yetmektedir. III. Petro'nun basur sancıları tutmasaydı ittifak ne olurdu? Prusya kralının tümgenerali çar olsaydı, İngilizlerin desteğini de sağlasaydı neler yapamazdı? Tüm imparatorluğu kendi görüşünü kabule zorlardı. Belki de imparatorluk tacını başına geçirirdi. Protestanlar tahta çıkarlardı. Katolikler ve bunların egemen olduğu ülkeler de kaynaksız kalırlar ve yönetilme durumunda olurlardı.

Genel denge, tabiatıyla Avrupa'nın kuzeyindeki durumla izah edilebiliyor. Yukarıda da belirttiğim gibi çok sayıda küçük ülke var, ama yeteri kadar güçlü ülke yok. Güneyde ve batıda denge söz konusu ve daha uzun süre böyle olmaya devam edecek. İspanya, Fransa, İngiltere'nin her biri, kaybetmekte olanın tarafına geçerek dengeyi tek başlarına sağlayabilecek ülkelerdir. Ama

Almanya'da bu kudret yoktur. Almanya'yı oluşturan iki büyük devlet, Prusya ve Avusturya, biraz önce söylediğim gibi kendilerini sürekli olarak savaş içinde tutuyorlar. Bunların mayasında saygıdeğer şahsiyetler yok; birleşmeden baskı altına alınmış bunlar; kurdukları konfederasyon yeni yıkımlar yaratıyor ve mevcut çöküntüleri artırıyor.

Bütün bu hususları inceledikten sonra, öldürücü bir sistemin neden olduğu sayısal azalmaya, maliyesinin içinde bulunduğu düzensizliğe ve çözümü anlatılmasından daha kolay olan sayısız bozukluklara rağmen, Fransa şu sırada en parlak fütuhatı yapacak güçtür. Bretanya'yı bir kadına, Alsace-Lorraine'i papazlara, Franche Comte'yi ise bir hukukçuya borçludur. O halde, neden bir eski asker bakan, Bourgogne mirasını ülkeye kazandırmak için çalışmasın?

XI. Louis bunu yapabilirdi, istemedi. XIV. Louis istedi yapamadı. XV. Louis bu zengin toprakların bir ara sahibi oldu. Ama ihtiyatsızlık yapmadan elinde tutmayı tecrübe edemedi.

Şimdi kendisinden önce gelenlerin yanlışlıklarını ya da iktidarsızlıklarını tamir ve 1748 yılında başına konmuş bulunan talih kuşuna hakkını verme zamanı gelmiştir. Bütün Avrupa güçlerini tatmin ederek Hollanda'yı almaktan daha kolay bir şey yoktur. Bakın nasıl? Lehistan'a babadan oğula verasetle geçen bir krallık verildiğini varsayalım. Bu değişiklik yakınmalara neden olacak. Seçimle başa gelen bir taç kimseye ait değildir, manastır mallarına benzer; ardında talepte bulunacak vâris bırakmadığı için son hükümdar kendi memnun olduğu sürece her istediğini yapabilir. Lehistan'da tüm ilgili tarafların krallarından ve onun tahta geçiş biçiminden pek memnun olmadıklarını biliyorum; bugünün koşullarında, bir aday bulmanın ve tahtın aynı ailede ebediyen kalması sonucunu veren düzenlemenin gerçekleşebilmesinin kolay olmadığını tahmin ediyorum... Böylece yaratılan kral tüm Avrupa'nın desteğini ve hizmetini sağlayabilseydi, otuz yıl öncesinin saraylıları, dük ya da derebeyi olurlardı. Fransa, İspanya, İngiltere vb. kralları bu yolu izlemişlerdir. Aralarındaki fark şudur ki, onlar savaşmak zorunda kalmışlardı; Lehistan kralına gelince, koşullar onun lehindedir. Diğerlerine beceri, müzakere ve mutlulukla dolu 300 yıl gerekmişti; ona gelince Avrupa'nın en sağlam ve en parlak tahtlarından birine oturması için gerekli zamanın onda birine bile ihtiyacı olmadı.

2) Ama ülkesinin tüm topraklarını muhafaza edebilirse, çok zaman geçmeden, korkulacak bir konuma gelecektir. Daha iktidara bile gelmeden bedelini ödemek zorunda. Elindeki Aşağı Lehistan'ın tümünü, zamanla Baltık Denizi'ndeki bazı limanları alma olanağını da sağlayarak Brandenburg tahtının hâki-

miyeti altına vermesini kim önlüyor? Bu limanların alınması kendisini rahatsız etmeyecektir. Zira Danzig ve diğer Hansa kentleri [Kuzey Almanya kentleri-ç.n.] kuşatılmış olacaklardır. Onları önce koruyacak daha sonra da kendilerine bağımlı kılacaklardır; tıpkı bizim Alsace ve Strasbourg ve başka yerlerde yaptığımız gibi.

Avusturya hanedanına gelince, kendisine Yukarı Lehistan'ın bazı bölümleriyle bilhassa Türklerin Avrupa'daki topraklarından verilerek büyümesi sağlanacaktır. İstanbul Sultanlığı, böylesine güçlü bir ittifak tarafından kendisinden talep olunacak hususlara karşı başını eğmek zorundadır. Çariçe ise, ilgili ülkelerin arabuluculuğuyla sağlanan bu taksimin gerçekleşmesini reddedecek insan değildir. Böylece güneye ve doğuya engeller yerleştirilmiş olacaktır. İkinci hatta, Prusya Rusya'ya karşı güvencemizi oluşturacaktır. Türklere karşı ise, güçlenmiş Avusturya yetecektir.

Bu siyasal çırpınma ve büyük devletlerin topraklarının el değiştirmesi süreci içinde, küçük devletlere de avantaj sağlamak mümkündür. Prusya, Lehistan'a doğru genişlerken Saksonya'ya toprak bırakacaktır. Avusturya, Bavyera'ya bir şeyler terk edecektir; belki arşidüklerden birine ya da ikisine birden uygun yerler de bulunabilir. Operasyonun ayrıntıları iyi ve olgunlukla düşünülmelidir; ama işte temeller atılmış ve plan çizilmiş olacaktır.

3) Fransa, Avrupa krallıklarına bu kadar avantajlı bir devrim önerdiği için eleştirilmeyecek, tüm Hollanda'yı talep etse bile, kimseyi alarma geçirmeyecek ve hiçbir riske girmeyecektir. Fransa, istediğini sağlayacak ve imparatoriçe-kraliçe Hollanda'nın terkini bir fedakârlık addetmekten uzak olacaktır.

4) Prusya'nın Berg ve Juliers'deki dükalıkları Palatina'ya katılacak ve oranın efendisi elektör sıfatını saygınlıkla yürütecektir. Neuchatel Prensliği İsviçrelilere verilecektir.

5) Avusturya, Macaristan tarafındaki sınırlarında gerileyecek, İtalya'daki topraklarını korumaktan vazgeçmeyecektir. Milanolular ve diğerleri, Savoie düküne bağlı olacaklardır. Sardunya adası, İki Sicilya Kralı'na ait olacaktır. Korsika, Toskana düküne düşecektir; nihayet bu yeniden düzenlemeden İspanya'nın da yararlanması için Cebelitarık ile Minorka'nın onlara verilmesi hakkında bir maddenin de anlaşmaya konulmasını öneririm.

Projenin eksikliğinin burada olduğunu biliyorum. İngilizler bir şey almıyorlar ve onlara karşılık vermeden ellerindekini almayı öneriyorum; bunu itiraf ediyorum, ancak bir sorun çıkaracağını sanmıyorum.

Önce, tüm devletler anlaştıkları takdirde İngiltere ittifakla üzerinde anlaşmaya varılmış bir taksime karşı tek başına mücadele edebilecek midir? Böyle bir cesaret gösterirse onu bastırmak güç olur mu?

Kendi zaferiyle yorgun düşmüş olan ve Lehistan'ın yeni Rus kralının alarme edeceği Rusya, yardıma çağrılabilecek midir? Yoksa işgal edilmiş Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak koparak kayıplarını mı giderecek ve çevresine korku salan konfederasyona kendisi de iltihak mı edecektir?

Yoksa kapısına dayanmış Fransa'nın ayak seslerini duyan ve filosu ile ticaretinin kaynağında kurutulmasından korkan Hollanda'ya mı başvuracaktır?

Öte yandan, kral bütün gücüyle ortak anlaşmaya katılma yolunda gayret göstermeyecek midir? Hanover konusunda çekinmeyecek midir? Milletin büyük bölümü Portekiz konusunda rahatsız olacak mıdır? Portekiz son savaşta en hassas noktaydı ve İngiltere'ye hayatına mal olacak son darbe vurulacaksa orada vurulması gerekecektir.

Nihayet, İngiltere yönünden bu proje konusunda çekinceler ve bazı engeller olsa bile, bu projeden vazgeçme ya da gerçekleşemeyeceğinden korkma nedeni değildir, aksine, daha büyük heyecanla, ne pahasına olursa olsun gerçekleştirmek için tüm güçle çaba harcamak gerekir. İngiltere'nin Avrupa'nın ortak esenliği ve mutluluğu için çok kudretli bir ülke olduğu kuşku götürmez. Parıltısı ezicidir ve askeri gücü korkutucudur. Ama unutmayalım ki, Cato Roma senatosunda konuşmasını şöyle bitirmişti: "Nihayet, Kartaca'nın yıkılması gerektiği görüşündeyim."

Ben senatör de, dünyanın hâkimi de değilim. Gene de çağdaşlarıma şunu söylemekte ısrarcı olacağım: Rusların ve Türklerin bizi karadan tehdit ettikleri gibi, İngiltere de bizi denizden tehdit eder; hükümeti kudretli olduğu kadar deniz gücü de korkutucudur. Gücünüzü korumak istiyorsanız İngiltere'nin kudretini zayıflatın.

Bu proje hukuk açısından haksız, fiiliyatta da uygulanması olanaksız değildir; eskiden de günümüzde de Toskana'nın Avusturya'ya verilmesi, Sicilya ve Napoli'nin İspanya'ya terki, Lorraine'in Fransa'ya geçmesi gibi benzer projeler gerçekleştirilebilmiştir. Projem, Kardinal Alberoni'nin ve hatta Richelieu'nün [bu tasarıyı Rahip Joseph projesi olarak daha önce inceledik] taslaklarından daha soylu, gerçekten daha yararlı, uygulanması daha kolaydır. İtiraf etmeliyim ki bu, politikada gerçekleştirilmek istenen olağanüstü bir projedir. Ama dikkat edelim, yaylar hazırdır ve gerilmiştir. Tek kişi için çok büyük ve olanaksız görünebilecek bir girişim, hepsi başarı kazanmak isteyen çok sayıda el bir araya gelince uygulanması kolay bir iş olur.

Linguet'nin projesinin zayıf tarafı kendisinin de itiraf ettiği gibi, İngiltere'yi yeni siyasal düzenin dışında bırakmaktı: Ancak bunun yanında, Fransa'nın önleyemediği birinci taksimin hemen ertesinde, güçlü bir Lehistan kurulması önerisinin de hayal ürünü olduğu hususunda kendisine itiraz edilebilecektir.

Linguet'nin Viyana'daki ikameti sırasında, Avusturya'nın ve Prusya'nın isteklerini öğrendiği anlaşılıyor; Fransa'yı Türklere karşı korumak amacıyla Avusturya'yı doğuya yönelttiğini görüyoruz. Bu o dönem için bile bize abartılı geliyor. Prusya'ya 18. yüzyılın sonunda talep edeceği Danzig'i ve diğer yerleri tahsis etmek konusunda da aynı şey söylenebilir. Linguet böylece, güçlenmiş bir Prusya'nın Rusya'ya karşı kalkan görevini görmesini bekliyor; bu da bugün bakıldığında bir çelişki gibi görünebilir.

Germen Konfederasyonu'na dahil küçük prensliklerin faaliyetiyle ilgili sözleri ise eğlendiricidir. Linguet Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya ve Avusturya arasında ne şekilde taksim edileceğini söylemiyor. Onun yaklaşımına göre, bu konudaki uzlaşma II. Katerina ile II. Joseph arasında yapılacaktı ve konuyla ilgili müzakereler uluslararası kamu düzenini ilgilendiriyordu. Esasen Linguet, Viyana'da II. Joseph'in ücretlisi olarak bulunduğuna göre, Avusturya'nın beklentileri hakkında fikir sahibiydi. Avusturya ve Rusya'ya verilecek Türk toprakları karşılığında Fransa Hollanda'yı alacaktı. Özetle, Linguet iki komşu ve rakip imparatorluğu doğuya yöneltmek istiyor, buna karşılık batıda Fransa'nın çıkarlarına uygun bir denge oluşturma yoluna gidiyor, bunu sağlamak için İtalyan, İspanyol devletlerini güçlendirmek ve Lehistan'ı (Polonya) yeniden kurmak istiyordu.

58
Carra'nın[1] Projesi
(1777)

Giyotinde ölen Linguet'nin projesinden sonra, kendisi de Fransız İhtilali'nde öldürülmüş olan Carra'nın projesini incelememiz bir rastlantı sonucu oldu.

Carra, başlığının çevirisi "Avrupa'daki Türk topraklarının taksiminin önerildiği bir özel siyasal deneme"[2] olan çalışmasına şunu yazmakla başlamıştır: "Bana göre, Osmanlı İmparatorluğu belli başlı Avrupa hükümdarlarının boyunduruğu altına girecek en uygun ülkedir. Bir filozof bile ele geçirilmesini haklı görebilir."

Yazar, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşmak için kurulan Avusturya-Rus ittifakından söz etmektedir. "Avusturyalılar Boğdan'da şehvetli bakışlarla etrafa bakarak yavaş yavaş ilerliyorlar." Prusyalı Büyük Frederick uygun zamanı beklemekte. Rusya, Kırım'a, Gürcistan'a, Tataristan'a ve Çin'e yayılacaktır, ama her

---

1 Jean Louis Carra 1743 yılında Pont de Veyle'de doğdu. İhtilalde ölüme mahkûm edilerek 31 Ekim 1793 günü giyotinde can vermiştir. Boğdan Voyvodası Alexandru Ghica'nın sekreteri olmuş, daha sonra Rohan kardinalliğine atanmış, 1789 ayaklanmasından önce kralın kitaplığında görev almıştır. Önceleri Jakoben'di, daha sonra Jirondenlere katıldı. Aralarında *Eflak ve Boğdan Tarihi*'nin bulunduğu pek çok kitap yazmıştır.

2 M.C.A., *Constantinople*, Paris, 1777.

şeyden önce 27 ayrı milletin yaşadığı muazzam topraklarını iskân etmek ve denetlemek zorundadır. Ruslar ile Avusturyalılar arasında bariyer oluşturan Prusya Krallığı'na önem vermek ve onun sağlamlığını sağlamak gereklidir. "Türkler Hıristiyanlığın, sanat ile bilimin doğal, ezeli ve yeminli düşmanıdırlar. Bu nedenle, onları Avrupa'dan kovmak lazımdır. Ancak önce taksim konusunda uyuşma sağlanmalıdır."

Carra, Avusturya'ya Eflak'ı, Balkanlar'a kadar Bulgaristan'ı ve Sırbistan'ı, Esklavonya'yı, Bosna'yı (Raguza hariç) vermeyi önerir. Rusya hükümdarına Karadeniz'e kadar uzanan Boğdan ve Besarabya'yı verecektir. "Bu topraklar küçük Lehistan'dan kızıl Rusya'dan ve Hatitya'dan geçecek ve 15 mil genişliğinde olacaktır." Batı Prusya'dan Danzig'i de içine alacak şekilde kuzeye kadar çıkacaktır. Fransa'ya Girit, Kıbrıs, Mora, Eğriboz ve Ege adalarının büyük bir bölümü verilecektir. Rusya, Kırım'ı, Azak kalesini, Podolya sınırına kadar Ozi'yi alacaktır. İngiltere bu dörtlü taksime dahil edilmeyecektir, Hollanda da taksimden pay almamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun arta kalanı, İstanbul dahil Venedik'in olacaktır. Zira Konstantin'in tahtı "kadim Yunanilerin perişan ahvadına" verilemez. Carra İstanbul'da kurulacak Venedik hükümetinin işini güçleştirir: oraya her biri on iki kişiden oluşan dört danışman meclisi yerleştirir; bunlar Avusturyalılardan, Fransızlardan, Ruslardan ve Prusyalılardan oluşacak ve kendi uluslarına ait sivil ve ceza davalarını göreceklerdir. Ancak son karar gene de Venedik üst konseyine ait olacaktır. Diğer milletler kendi yargı organlarını kurmak ayrıcalığına sahip bulunmayacaklar. Yazar, İspanyolları avutmak için şunu diyor: "Gitsinler Fas İmparatorluğu'nu ve Kuzey Afrika'daki Berberi Tunus ve Cezayir'i fethetsinler."

İmparatorun Türkleri yenmek, Belgrad'ı, Niğbolu'yu, Silistre'yi ve Varna'yı almak için 50.000 askere ihtiyacı olacaktır. İmparatorun 30.000 askeri ile bir o kadar Prusyalı Drina'yı geçecek, Venedik kuvvetleriyle birleşerek Arnavutluk'u ve Makedonya'yı işgal edeceklerdir. Fransız gemileri Çanakkale'ye gelecekler ve Gelibolu'da imparatorun, Venediklilerin ve Prusyalıların kuvvetlerine katılacaklardır. Rusya hükümdarı Boğdan'a ve Besarabya'ya girecektir; Rusya 15.000 askerle Kırım'ı işgal edecektir.

59
Yazarı Belli Olmayan Bir Proje (1788)

Bu proje, başlığının çevirisi "Osmanlı İmparatorluğu'nun bir bölümünün paylaşılması" olan[1] broşürde öne sürülmüştü. Bundan sonraki bölümde inceleyeceğimiz Volney, bu broşüre cevap vermiştir.

Kimliği belli olmayan yazar, Türkler Avrupa'yı, Anadolu'yu, Suriye'yi, Filistin'i ve tüm Akdeniz kıyılarını terk etmelidirler diyor. Buralarda üç büyük krallık kurulmasını öneriyor:

1) Tuna ağzından Bosna'ya kadar Osmanlı Avrupası'ndan oluşacak krallık; buna Karadeniz'den Rodos adasına kadar olan Anadolu kıyıları ve Anadolu kıyısındaki toprakların 30 millik bölümü eklenecektir.

2) Anadolu'nun gerisi, Kilikya ile Doğu Anadolu'daki eski Ermeni krallıklarını ve Gürcistan'ı içerecek krallık.

3) Lehistan, Kurland, (Bug ile Dinyester arasında kalan) Bucak'ı içerecek krallık.

Bu üç krallıkta babadan oğula geçen hanedanlar bulunacaktır. Fransa Türk imparatorluğunu alacak; Toskana grandükü Lehis-

---

1 *Rêve politique sur le partage d'une partie de l'Empire ottoman*, Paris, 1788, 31 sayfa.

tan'a sahip olacaktır. Rusya prensi Konstantin Anadolu'yu alacaktır.

Fransa, ayrıca Avusturya'dan Hollanda'yı ve Mısır'ı alacak; imparator Bavyera'yı, Boğdan'ı, Eflak'ı, Küçük Tataristan'ı, Kırım'ı ve Kuban'ı ele geçirecektir.

Taksimden sonra, Dom Philippe lehine bir dördüncü krallık oluşturulacak, buraya Suriye ve Filistin dahil olacaktır. Ayrıca Fas ve üç Afrika ülkesini içine alacak üç krallık kurulup biri İspanya prensine, bir diğeri Sardunya prensine, sonuncusu Modena prensine tahsis olunacaktır.

Bunları Bavyera kralı, Sardunya kralı, Venedikliler (Kıbrıs ve Girit), İsveç, Hollanda ve Danimarka lehine yapılacak denkleştirici ufak değişiklikler izleyecektir.

Rusya ve Avusturya, Fransa'yı paylaşıma almazlarsa, o zaman Fransa, Prusya, İsveç, Danimarka ve tüm Germen Birliği prensleriyle ittifak yapmalı ve Lehistan tahtına verasetle geçen bir kral oturtmalı, Lehistan'a ayrıca Eflak'ı, Boğdan'ı ve Besarabya'yı vermelidir.

Denizlerde seyrüsefer özgürlüğü tüm milletler tarafından kabul ve ilan edilecektir; Çanakkale, İstanbul, Sund ve Cebelitarık boğazları tüm dünyaya açık olacaktır.

Brion de la Tour'la ilgili bölümde adı geçenin bu düzenlemelere ne kadar yaklaştığını göreceğiz.

60
Volney'in[1] Projesi
(1788)

Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimiyle ilgili tartışmalar girdabına 1788 yılında yayımlanan ve Slav taleplerini savunan bir broşür de katıldı; bu sırada Avusturya Rusya'yla birleşerek Türk imparatorluğuna karşı ortaklaşa savaş hazırlığı yapıyordu.[2]

Başlığının çevirisi "Türklerin yapmakta oldukları savaş konusunda düşünceler" olan eserinde[3] ünlü Fransız yazar Volney Rus tezini savunmuştur. Yazar, 400 yıldan az bir zamanda Türkler tarafından yapılan fütuhatı hatırlatmakta ve Türklerin kurduğu imparatorluğun dünyanın en büyük ve en güzel topraklarını (s. 7) kapsadığını belirtmekte "buna karşılık Rusların adı daha bir yüzyıl önce aramızda bilinmiyordu (s. 34)" demektedir. Ama gelecek Rusların önündedir ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü önlenemeyecektir:

---

1 3 Şubat 1757 tarihinde Craon'da doğan, Paris'te 26 Nisan 1820'de ölen ünlü Fransız tarihçi, yazar, filozof Chasseboeuf Comte de Volney Mısır ve Suriye'ye geziler yapmıştır. En ünlü yapıtı *Les ruines* [Kalıntılar] adlı kitaptır.

2 16 Ağustos 1787'de İstanbul'daki Rus Sefiri Bulgajov Yedikule'ye hapsedildi; Avusturya da Rusya'yı izleyerek Osmanlı Devleti'ne 17 Aralık 1788'de savaş ilan etti.

3 Londra, 1788, 140 sayfalık bu eser Osmanlı İmparatorluğu'nun olası paylaşımı hakkında, Eklerde verilen bir harita da içermektedir.

> Manevi düzende olduğu gibi, maddi düzende de bir gövde, bir kez harekete geçince, hacmi büyüdükçe durması da daha güç olur. Güzel bir iklimi bulunan ve rahat bir yaşam ile bolluk arz eden sıcak ülkeler, amansız bir gökyüzü, asi ve verimsiz bir toprak ve bunun sonucu olarak çok çalışma ve zahmet gerektiren bir yaşam tarzı bulunanlar için her zaman çekici olmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu muhakkak surette yok olacaktır. Lehistan'ın başına gelenler, Viyana ve Petersburg saraylarının taksim konusunda bir kez daha anlaşabileceklerini göstermektedir. Peki ya Türk imparatorluğunun yaşamının devamının gerektiği düşüncesinin egemen olduğu Fransa ne yapmalıdır? Volney şöyle diyor:

> Mademki şu sırada Osmanlı İmparatorluğu'nu savunamıyoruz, ihtiyat bize zaman kazanmayı ve yeni bir düzen kurmayı emrediyor, bunu uzun süredir düşünmeliydik. Rusya ayağa kalkmaya başladığı andan itibaren doğal müttefikimizin orada olduğunu görmeliydik.

Öte yandan, Volney, iki imparatorluğun Türklerden alacakları topraklarla büyümesinden çekinmemektedir: "Rusya ve Avusturya komşu oldukları zaman, kendilerini birleştiren çıkarlar bu kez onları bölecektir ve karşılıklı kıskançlıkları Avrupa dengesini yeniden sağlayacaktır."

Volney, taksimin İstanbul konusunda ortaya çıkardığı güçlükleri biliyor ve, "Bu kente sahip olunması öyle avantajlar sağlamaktadır ki burasını alacak olan taraf büyük imtiyaz elde edecektir," diyor. Bu güçlüğü aşmak isteyen yazar, orada bir Bizans/Rum imparatorluğu kurulmasını önerir: "Belki garip bir tesadüf eseri olarak, Osmanlıların Konstantin'den aldığı taht günümüzde bir başka Konstantin'e geçecektir." Bu, daha önce incelediğimiz II. Katerina projesine benzemektedir.

Volney Sırbistan'ı, Arnavutluk'u, Bosna'yı ve Adriya'nın tüm Türk kıyılarını Avusturya'ya; Boğdan'ı, Bulgaristan'ı ve Rumeli'yi Rusya'ya vermektedir. Volney'in Adriya topraklarından kastettiği, Raguza'yı ve Venedik'in diğer topraklarını da içermektedir. Böylelikle imparatorun Vidin'den Korfu adasına kadar çekilen bir

çizginin batısındaki tüm toprakları elde etmesi istenmektedir. II. Joseph, bundan başka, Bavyera'yı alabilmek için bir uzlaşma ve güvence sağlamaktadır. Bu fedakârlıkların karşılığında, Yunanistan, Mora ve Ege adaları, bir Rus arşidüküne verilecek olan Rum İmparatorluğu'nun parçası olacaklardır. Yazar, denizlerde dolaşım özgürlüğü konusunda, "Rusya'nın İstanbul Boğazı'nın serbest olması için yürüttüğü gayretleri desteklemeliyiz," demektedir. Volney, Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma düşünceleri öğrenilir öğrenilmez, "Konseye bu fütuhata iştirak edilmesinin yararlarını hatta lüzumunu tartışan ve ispatlamaya çalışan muhtıralar sunulmaya başlanıldı ve hükümeti, eline geçirmesi gereken ülkelere doğru yönlendirme gayretleri görüldü. Kimileri Mora'yı ve Girit'i, başkaları sadece Girit'i ya da Kıbrıs adasını, nihayet bazıları da Mısır'ı tavsiye ediyorlardı," demektedir. Volney ise, sadece Mısır'ın ele geçirilmesinin tartışılmaya değeceğini belirtmekte, ancak bunun için Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere ve o ülkenin yerlileriyle savaşılmasını gerektireceğini vurgulamakta, bu nedenle orasının fethine karşı çıkmaktadır. Öte yandan, bir müttefikle bozuşmayı ve birdenbire onun acımasız düşmanı olmayı iğrenç bulmaktadır. Nihayet, yazara göre, Fransa'nın tüm dikkatini iç durumuna yönlendirmek için barışa ihtiyacı vardır. "Mısır ve Antiller bizim için denizlerin ötesinde değil evimizdedir," demektedir. Volney düşüncelerini şöyle bitirir: "Bana, 'Komşularımızın başarıları ve rakiplerimizin genişlemesi karşısında uslu bir seyirci olarak kalmak mı lazım?' diye soracaklar! Evet, hiç kuşkusuz öyle, zira yararlı olanı ve doğrusu böyle bir davranıştır."

Ünlü yazar, geleceği tahmin ederek ayrıca şöyle der: "Çevremizdeki durum böyle sürüp gidemez, zaman devamlı olarak yeni değişiklikler hazırlamakta ve önümüzdeki yüzyılda, dünyanın siyasal düzeninde çok büyük değişiklikler olacaktır." Volney şu sırada gerçekleşmekte olan değişikliği de önceden haber verir. "Türk imparatorluğunun istila edilmesi, Asya'ya yeni bir hayat getirecektir." Ama, Volney, Doğu uluslarını da metheder: "Osmanlı Devleti tebaası olan halklar, yasa yapıcılar için pek çok açıdan Avrupa halklarından, özellikle kuzeyde oturanlardan daha şayan-ı tercih-

tir." Yazar Ruslara, yabancıların yaşama biçimlerini körü körüne taklit etmemelerini öneriyor ve kişinin olduğu gibi kalarak, bir halkın da kendi niteliklerini geliştirerek büyük olanaklara sahip olabileceğini vurguluyor. "Bu tavsiyenin bir süredir bağımsız siyasal hayat yaşamaya davet olunan Doğu Hıristiyan halklarınca iyi düşünülmesi gerek."

Volney'in son düşüncesini de buraya almakta yarar var: "İnsanın kendini peygamber ilan etmesinde bir yarar yok. Olaylar olgunlaşmamışsa sizi hayalcilikle suçlarlar; söyledikleriniz gerçekleşmişse, herkesin Kolomb'a Amerika'nın keşfinden sonra dediği gibi, 'Çok basitti, herkes tahmin etmişti,' derler."

Peyssonnel'in[1] yanıtı (1788)

Charles de Peyssonnel Volney'in yazdıklarına bir cevap yazmış ve şu başlık altında yayımlamıştır: *Türklerin hali hazır savaşı hakkında düşünceler adlı kitabın incelenmesi.*[2] Adı geçen, bu incelemesinde Rusların taleplerini yerle bir etmektedir.

Yazar, Volney'in bir yandan büyük devletlerin daha da büyümelerine karşı çıktığını, öte yandan Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndan alınacak çok sayıda eyaletin katılımıyla büyümesini istediğini belirtmekte ve bu konudaki çelişkiye işaret etmektedir (s. 198-203). İngiltere'nin ve Avrupa devletlerinin çoğunluğunun Avrupa'nın dengesini bozacak çok büyük imparatorluklar kurulmasına karşı çıkmalarında yararları bulunduğunu belirtmektedir (s. 113). Fransa'nın tutumuna gelince, Peyssonnel şunları yazmaktadır: "Volney diğer ülkelere oranla büyük kaybı olacak Fransa'nın böylesine sarsıcı bir gelişmeyi sakin biçimde kabul edebileceğini ve hatta teşvik edebileceğini nasıl düşünür?" (s. 319).

---

1 Peyssonnel, 1727'de doğmuştur. 12 Mayıs 1790 tarihinde Paris'te ölmüştür. Fransa'nın İzmir'deki başkonsolosluğu görevini yapmıştır. Avusturya'yı hedef alan ve başlığının çevirisi *Fransa'nın Siyasal Durumu ve Tüm Avrupa Devletleriyle İlişkileri* olan bir kitap yazmıştır. Kaunitz bu kitaptan şöyle söz etmektedir. "Peyssonnel'in saçma kitabının tümünü okudum." Mercy-d'Argentau ise şöyle demektedir. "Bu Peyssonnel genelde birinci sınıf bir zırva olarak tanınır."

2 *Examen du livre intitulé Considérations sur la guerre actuelle des Turcs* [Türklerin yapmakta oldukları savaş konusunda düşünceler adlı kitabın incelenmesi], Amsterdam, 1788.

Peyssonnel, Maria Theresa'nın ölümünden sonra II. Joseph'in Avusturya'nın Tuna yolundan Akdeniz'le bağlantı kurmak için çok sayıda taslak hazırladığını, bu projelerin uygulaması konusunda belki istek bulunduğunu, ancak bunların yararsızlığının kısa zamanda kanıtlandığını hatırlatmaktadır (s. 195).

Hıristiyan halkların karşılaşacağı yeni durumu inceleyen Peyssonnel, bu halkların *Rusların egemenliği altında bulunanların altında ezilip inledikleri tutsaklığı yaşamaları halinde*, kısa sürede Türkler zamanında yararlandıkları özgürlükleri bile arayacaklarını ileri sürmektedir. Yazar düşüncesini geliştirerek, Rusya'da yaşanan hayat konusunda çok karanlık bir tablo çizmektedir. "Mösyö de Volney, çok parlak biçimde sıraladığı ekonomik ilkelerin uygulanmasını Ruslardan beklemeye mi kalkışıyor? En zaruri ihtiyaçlarını bırakıp lükse yönelenler Ruslardır; ülkelerinin üçte ikisi henüz işlenmemiştir. İçinde yırtıcı ve vahşi hayvanların yaşadığı sık ve karanlık ormanlarla kaplıdır; bu ülkede yaşayan insanlar mutsuzdurlar ve kendileri toprak kölesi olarak yaşarken, Avrupa'nın tüm saraylarına eşit bir parlaklık ve lüks içinde yüzen bir başkentleri ve sarayları bulunmaktadır" (s. 294).

Buna mukabil, Peyssonnel, sultanın kendi isteğiyle Hıristiyanlara sağladığı olağanüstü ayrıcalıklar ve tavizlere ışık tutmaktadır; bunlar başka hiçbir devletin vermediği kapitülasyonlardır (s. 207). Osmanlı Devleti büyük devletler arasında yer almanın tüm koşullarına sahiptir; tek eksiği imkânlarını değerlendirecek büyük bir devlet adamından yoksun olmasıdır (s. 67). Peyssonnel'in çıkardığı sonuç şöyledir:

> Gelişen şartlar Konstantinopolis tahtına, daha önce örneğini gördüğümüz, evrensel bir monarşi kurma tutkusu bulunan bir prens oturtursa ya da Rusya ve Avusturya tahtlarına Avrupa ve Asya'da Doğu ile Batı imparatorlukları halinde iki büyük devlet kuracak iki kral getirirse[1] o zaman Mösyö de Volney'e bizim güvenlik içinde mi bulunduğumuzu ya da içimize kapanmamızı mı ve kendimizi sınırlarımız içine hapsetmemizi mi önerdiğini sormak isterim (s. 323).

---

1 Peyssonnel bu satırları yazarken gündemde bulunan II. Katerina ve II. Joseph arasında müzakere edilen anlaşmaya atıfta bulunuyor.

61
Brion de la Tour'un Projesi[1]
(1788)

Brion de la Tour da Volney'in projesine cevabında onu Rus diplomasisinin etkisinde kalmakla şu sözlerle suçlamaktadır: "Volney'in savlarını düzmece olarak nitelemek ve Ruslarla ilintisi bulunduğunu ileri sürmek mümkündür" (s. 6).

Brion de la Tour, Volney'in önerisini çürütmek için, başlığının çevirisi *Ayının postunun taksimi ya da Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi hakkında siyasal düş adlı kitabın yazarına ve Türklerin şimdiki savaşı hakkında düşüncelerin yazarına Kralın Coğrafya Mühendisi M.B.D.L.T.'nin mektubu* olan bir broşür yayımlamıştır.[2] Görüleceği gibi baş harfler adına uymaktadır; esasen bugün Brüksel'de Kraliyet Kitaplığı'nda bulunan van Hulten Kitaplığı Kataloğu, ilgilendiğimiz broşürü Brion de la Tour'un yazdığını kaydetmektedir.

Yazar, birinci mektubunda, Türklerin tarihsel açıdan hiç de saldırgan olmadıklarını kanıtlamaya gayret etmekte (s. 6), Rus çari-

1 Louis Brion de la Tour ayrıca şu yapıtları yayımlamıştır: "Tableau pér. du monde", 1765; Atlas gén., 1766; "*Journal du monde*", 1771; *Tabl.de la prop. e la Fr.*, 1789; *Mappemonde phil.et pol.*, 1806.

2 Belgrad'da 1788 yılında yayımlanmıştır, Paris'te Cussac'ta bulunmaktadır.

çesinin geniş bir ülkeye sahip olduğunu (s. 10) ve Hıristiyanların kaderlerinin sadece efendi değiştirmekle düzelmeyeceğini savunmaktadır. "Kadim Yunanilere hiç benzemeyen bugünkü Rumların, yeni fatihlerinin egemenliği altına girmekle fazla bir şey kazanacaklarını sanmıyorum," (s. 5) demektedir.

Brion de la Tour, özellikle Rusya ve Avusturya arasında ciddi uyuşmazlıklar yaratmadan, bu son derecede geniş imparatorluğun taksiminin pratik güçlüğü üzerinde durmaktadır: "II. Joseph de, II. Katerina gibi İstanbul'u almanın daha iyi olacağını düşünmeyecek midir?" (s. 21). Yazar böyle yazmakla Saint Petersburg ve Viyana sarayları arasında yapılan ve daha önce değindiğimiz pazarlıklardan haberi olduğu izlenimini vermektedir.

Brion de la Tour, daha sonra, her yerden kovulmak istenen milyonlarca Türk'ün ne olacağını sormuştur. Bununla birlikte, herkesi memnun etmek için daha ziyade Avusturya'ya yarar sağlayan bir paylaşma tasarısı hazırlamaya gayret etmiştir.

Yazar, Doğu Avrupa'da dört krallık kurulmasını önermektedir:

I. Krallık: Sadece Tuna ağzından Bosna'ya kadar olan bölgeyi içeren ve Anadolu kıyılarıyla, buralardan içeriye doğru otuz fersah toprağı ve Ege adalarının bir bölümünü içine alan ülke; bu monarşinin başına bir Fransız prensi geçirilecek, başkenti Konstantinopolis olacaktır.

II. Krallık: Anadolu'nun geri kalan bölümünü, Hazar Denizi'ne kadar Kilikya ve Doğu Anadolu'daki eski Ermeni krallıklarını ve Gürcistan'ı içeren topraklar. Burası Katerina'nın yeğeni Konstantin'in yönetimine bırakılacaktır; Rusya, Küçük Tataristan'ı, Kırım'ı ve Kuban'ı muhafaza edecektir.

III. Krallık: Lehistan'ı, Courland'ı, Bug ile Dinyester arasındaki Besarabya'yı içerecektir ve İmparator II. Joseph'in yeğeni Toskana grandükü tarafından yönetilecektir.

IV. Krallık: Suriye ve Filistin'den oluşacaktır ve Parma dükünün yönetimine verilecektir.

Bu dört krallık dışında Kuzey Afrika'da aralarında Fas da bulunan üç Berberi krallığı oluşturulacaktır. Mısır Fransa'nın olacaktır. Eflak, Boğdan, Dinyester Nehri'nden Tuna Nehri'ne kadar olan Besarabya, Avusturya imparatoruna verilecektir.

Bu projenin eğilimi son derecede açıktır: Rusya bir kilometre sahil bile alamadan Anadolu'ya sıkıştırılıyor; Osmanlı topraklarının arta kalanı Avusturya ve Fransa'ya veriliyor. Volney nasıl Rusya'nın görüşlerini destekliyorsa, Brion de la Tour da Fransız ve Avusturya görüşlerini savunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu, doğuya özgü telaşsızlığıyla bu geçici kargaşanın sona ermesini beklemekte, diplomatik entrikaların içinden sağa sola yalpalayarak kurtulmak için, fırtınaya yakalanmış bir gemi gibi, arada sırada safra atarcasına bir toprak parçası bırakmaktadır.

Gene 1778 yılında İngilizler, Rusya ile Avusturya arasındaki uyuşmazlıklardan cesaret alarak II. Katerina'ya Avrupa ve Uzakdoğu'da karşılıklı olarak nüfuz paylaşımını önermişler; Rusya çariçesiyse bunu reddetmişti. Bunun üzerine Londra hükümeti, Berlin hükümetiyle anlaştı ve 13 Ağustos 1788 tarihli sözleşme imzalandı. Bu sözleşmeyle İngiltere ve Prusya tüm Doğu ve Kuzey meselelerinde her zaman birlikte hareket etmeyi taahhüt ediyorlardı. Bu tarihten itibaren, Büyük Britanya Osmanlı İmparatorluğu'nun çok sayıda rakibiyle olan ihtilaflarında sonucu etkileyici etken olarak rol almaya başladı. Türkler İngiltere'nin himayesinden memnun kaldı, hatta bu himaye sona erdikten sonra kayba uğradığı söylenebilir.

62
Hertzberg'in[1] Projesi
(1792)

Ewald Friedrich von Hertzberg Prusya Kralı II. Frederick-Wilhelm'in dışişleri bakanı olmuştur. II. Frederick-Wilhelm tahta çıkınca kendisinden görevi sürdürmesini istemiş ve her zaman itibar göstermiştir. O dönemin Prusya devletinde Hertzberg'in rolü öylesine önemliydi ki, Avusturya İmparatoru II. Joseph, 15 Ekim 1786 tarihinde Mercy-Argentau kontuna şu satırları yazmıştır:

> Gerisi, Prusya Kralı Hertzberg'i her istediğini yapmak üzere serbest bırakıyor ve böylece kendisi, yapılanlar ve bunların olası sonuçları hakkında düşünme zahmetinden kurtulmak istiyor izlenimini veriyor.

Alman tarihçi Martin Philippson, Hertzberg'in siyasal çalışmalarını şöyle değerlendiriyor:

---

1 1725 yılında Pomeranya'nın Lottin kentinde doğmuş, 27 Mayıs 1747'de ölmüştür. 1741 yılında elçilik müsteşarı olmuştur. Prusya arşivlerini düzene sokmuştur. 1752'de akademi üyesi olmuştur. 1757 yılında özel danışman, daha sonra da Kont Podewils'i takiben dışişleri bakanı olmuştur. Çoğu Fransızca olmak üzere pek çok kitap yazmıştır.

Hertzberg'in projeleri hakkında herkes istediğini düşünebilir. O Prusya'nın Almanya konusundaki sorumluluklarını ihmal etmekle suçlanabilir, ama Prusya'yı ve Berlin'i Avrupa politikasının merkezi yaptığı inkâr edilemez.[1]

Avusturya İmparatoru Leopold, önünde yarım yüzyıl önce Büyük Frederick'in diplomaside kendi öğrencisi olarak nitelediği ve böylesine bir öğretmenden çok şey öğrenmiş bulunan Prusyalı bakan ihtiyar Kont Hertzberg'i buluyordu. Hertzberg'in tek düşüncesi Prusya'nın ilerlemesini temin etmekti ve tüm Avrupa'nın bu amaca hizmet etmesini sağlamıştı. Görüşüne göre, Tuna üzerinde muzaffer olan iki imparatorluğa kazançlarının ufak bir bölümünü bırakmak, ama bunun karşılığında onlardan Prusya lehine eşit avantajlar istemek gerekiyordu. Böylece, Rusya Finlandiya'nın bir bölümünü İsveç'e, Avusturya ise Galiçya'nın bir kısmını Lehistan'a verecek, bunun karşılığında Lehistan Danzig ile Thorn kentlerini Prusya'ya, Pomeranya'nın bir bölümünü ise İsveç'e terk edecekti. Türkler, Prusya'nın mühadalesi sayesinde bu kadar ucuz kurtuldukları için Tanrı'ya şükretmeliydiler. Almanya'ya gelince, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturyalılar ile Ruslar arasında paylaşılması kendisi açısından zararlı olduğu kadar, Danzig ve Pomeranya'nın alınması da yararlı olacaktı. Hertzberg'in planının açık amacı Prusya'nın büyümesiydi. Bu durum, Avusturya imparatorunun sert itirazı için yeterliydi. Leopold, Prusya'nın Baltık Denizi'nde güçlenmesini önlemek için Tuna üzerindeki fütuhatından vazgeçmekteydi.[2]

Nihayet, aynı konuda tarihçi A. Sorel[3] şöyle der:

Hertzberg, Alberoni'ninkine benzer belirsiz ve hesapsız bir plan yapmıştır. Her yerde yangın çıkaracak, söndürecek ve bu yangını söndürmek için verdiği hizmet karşılığını Avrupa'ya fazlasıyla ödetecekti. Bunun için gerekli malzeme hazırdı. Avrupa çabuk alev alabilen maddeyle doluydu. Prusya barışı dikte edecek ve sadece bu olaydan zevk duymakla yetinecek olan İsveçliler ile bu

---

1 M. Philippson, *Geschichte des preussischen Staatswesens von Tode Friedrich des Grossen bis zu den Freiheitskriegen* [Büyük Frederik'in ölümünden özgürlük savaşlarına Prusya tarihi], Leipzig, 1881-1882, c. I, s. 177. Creux, J. H., *Pitt et Frédéric-Guillaume II*, Paris, 1886, s. 11-20'de "Hertzberg; ses plans pour l'agrandissement de la Prusse" bölümünden: "Bununla birlikte, onun (Herzberg'in) yaratıcı dehası icracılığından daha aktifti. İhtilaftan kaçınır, savaşmadan büyümeyi yeğlerdi." Ayrıca bkz. a.g.e. s. 54-57. "La politique prussienne en Orient à la fin du siècle dernier", *Revue des Deux Mondes*, LX (1883). F. Clément-Simon, "La pol. de la Prusse en Or., 1763-1871", *Rev. d'Hist. dipl*, 1908.

2 H. de Sybel, *Histoire de l'Europe pendant la Révolutione française*, Paris, 1869, s. 170-172.

3 A. Sorel, *L'Europe et Rev. Française,* c. I, s. 324.

alışverişin masraflarına katlanacak olan Türkler dışında herkesi tatmin edecek biçimde uzlaşma sağlayacaktı.

Hertzberg, Prusya'dan İstanbul'a yollanmış olan Dietz'e bu konuda şunu yazıyordu:

> İçinde bulunduğumuz koşullar altında, hiçbir hayat işareti vermemeniz çok üzücü; bu önemli dönem bize hiçbir yarar sağlamadan geçiyor... Tüm Avrupa'nın gözleri Prusya'ya dikilmiştir, bizim planlar yaptığımız söyleniyor, tahmin olunuyor.[1]

Hertzberg'e oranla von Goltz daha saldırgandı; 1788 yılında kendisine şu satırları yazmıştı:

> Başımın üstüne bahse girerim ki, şaşıracak ve darbe yiyecek olan imparator her istediğimizi yapacaktır, yoksa Avrupa'nın içinde bulunduğu bugünkü durumda ona karşı çok şey yapabiliriz... Bugünün koşullarında, 200.000 Prusyalı iyi tasarlanmış bir plana göre iyi yönetildikleri takdirde her şeyi yapabilir.[2]

Prusya'yı İstanbul'da temsil eden Mösyö de Dietz de aynı şekilde, savaş teşvikçiliği yapıyordu: "Gerçekte bu bize birkaç yıl sürecek bir savaşa mal olacaktır, ama bize yüzyıl rahatlık sağlayacak iyi bir yatırımdır."[3]

Tarihçi Philippson, Hertzberg'in sistemini yapay olarak niteler;[4] Prusyalı bakanın bu planı uygulamakta geciktiğini ileri sürer. Sonuçta Lehler tereddüt eder ve II. Joseph'in ölümü projeyi batırır. Herhalde proje imparator ile II. Katerina'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmalarını engellemiştir.

Ayrıca, Hertzberg, Prusya kralının karşılaştığı güçlükleri de dile getirmiştir:[5]

---

1 Zinkestein, c. VI, s. 691.
2 Creux, s. 14-15.
3 *A.g.e.*, s. 16.
4 *A.g.e.*, s. 291, "Künstliche System."
5 Sybel, s. 173.

Ocak 1790'da Türklerle anlaşmak zorunda bırakılmıştır; bu da Hertzberg'in planının Babıâli'nin onayı olmadan uygulamaya geçemeyeceğini gösteriyor. İki hükümdar eyleme geçmek yerine Avusturya'nın eline geçen yerleri iade etmesinin mi, Hertzberg tarafından önerilen değiştokuş planını uygulamasının mı daha iyi olacağı konusunda mektuplaşmaya devam etmişlerdir.

Avusturya projeye karşıydı ve zaman kazanmaya çalışıyordu; Küçük Eflak'ı terk hususunda karar veremiyordu; Rusya'nın Romanya ülkelerini ele geçirme iddiası nedeniyle durum daha da karışıyordu:[1]

Eflak Avusturyalıların elinde bulunuyor, Türklere iade edilmesi gerekiyor ve fakat eski anlaşma gereğince ortak fütuhat sayıldığı için Ruslar tarafından da talep olunuyordu; Ruslar Avusturya askerleri çekilir çekilmez buraya girme tehdidinde bulunuyorlardı.

Tarihçi Sorel, Hertzberg'in projesine şu açıklığı getirir:[2]

Rusya Tuna'ya kadar Karadeniz kıyılarını yani Oçakof'u ve Besarabya'yı eline geçirecektir; Avusturya Boğdan ve Eflak'ı alacaktır; bunun karşılığında Galiçya'yı Lehistan'a iade edecektir; Lehler de ödül olarak Thorn ve Danzig'i Prusya'ya vereceklerdir. Fransa'ya gelince Hertzberg bu ülkenin müdahale imkânının bulunmadığını düşünmektedir.

Thorn ve Danzig'i alma fikri, Hertzberg'in aklına daha 1772 yılında, Lehistan'ın birinci taksimi sırasında gelmişti; dışişleri bakanı olarak düşüncesini Büyük Frederick'e sunmuştu. Doğu savaşının başında, Kasım 1787'de Hertzberg Dietz'e şunları yazmıştı: "Osmanlı savaşından yararlanarak bakanlığımın şerefini artırmak isterim. İmparatorlukların Prusya'ya uygun bir karşılık vermeleri konusunda bir projem de var." 25 Mart ve 3 Nisan 1788 tarihlerinde İstanbul'daki Prusya sefirine kesin talimatlar vermişti: "Babıâli, topraklarının bir bölümünden vazgeçmek zorunda kalırsa,

---

1 *A.g.e.*, s. 275.
2 *A.g.e.*, c. I, s. 524.

bu terkin Prusya aracılığıyla yapılmasında yarar var. İmparatorluklardan yeterli karşılık alınırsa Prusya buna muvafakat edecektir."[1] Prusya Elçisi Dietz, amacına varabilmek için, Babıâli Prusya'nın teklifini kabul etmediği takdirde, Prusya kralının Avusturya ve Rusya'ya katılacağını hissettirmiştir.

Ancak, Türkler savaşın başında galip geliyorlardı; öte yandan Prens Kaunitz Hertzberg'in tasarısını öğrenmişti ve bunu Rus hükümetine duyurdu. II. Katerina Lehistan sınırlarına dokunulmamasını istiyordu; bu da Prusya'nın Thorn ve Danzig ile diğer doğu eyaletleri üzerindeki ümitlerini yok ediyordu. Lehistan Meclisi Rusya'yla ittifakı reddetti. Türkler, Prusya Avusturya'ya savaş ilan ederse Hertzberg'in görüşlerine katılabileceklerini bildirdiler. Boşuna yapılan girişimlerle iki yıl geçti. Babıâli, Fransız büyükelçisinden Hertzberg'in görüşlerini öğrenmişti; Prusya sefaretinin tercümanı gizli bilgiyi sızdırarak ihanet etmişti. 7 Ocak 1790 tarihinde Babıâli Dietz'e bir anlaşma tasarısı sundu. Anlaşma aynı yılın 30 Ocak günü imzalandı. Osmanlı İmparatorluğu, Kırım dahil kaybettiği tüm eyaletleri geri alıyordu. Müzakereler 45.000 dukaya mal oldu. Dietz 1 Şubat 1790 tarihinde Prusya kralına şunları yazdı: "Bu anlaşma, majestelerinin, Doğu sorununun hallinde tartışılmaz bir üstünlük sağladığını kanıtlamaktadır. Türk bakanların benim kendilerine telkin ettiğimden başka bir arzuları yoktur."[2] 22 Şubat'ta ise şunu ilave ediyor: "Her Türk Prusyalı olmuştur... Reis efendi [zamanın dışişleri bakanı-ç.n.] yumuşak bir balmumu gibi elimdedir." Ama Dietz geri çağrıldı. Hertzberg Kırım'la ilgili anlaşma maddesine çok kızmıştı. Karşılıklı olarak, anlaşmayı onaylamama vaadi yapıldı. Hertzberg, 12 Mart'ta, "Avusturyalılarla savaşmaya hazırız, ama Ruslarla değil," diyordu. "Aslında Prusya ne onaylanan ne de uygulanan bu anlaşmayı sadece arabuluculuk görevini üstlenmek için müzakere etmişti."[3]

Bu proje aynı zamanda II. Joseph'in Kont Mercy-Argentau'ya yazdığı 7 Ocak 1788 tarihli mektupta anlatılmıştır:

---

1 *Revue des Deux Mondes*, 1.LX, s. 667.
2 *A.g.e.*, s. 671.
3 Clement-Simon, s. 386.

Hertzberg'in Osmanlı İmparatorluğu'yla savaşı vesile ederek Brandenburg tahtına Danzig'i, Thorn'u, Kaliç ve Poznan valiliğini (*palatina*) sağlamak istediğini, ayrıca Galiçya'yı Lehistan'a iade etmemi, Eflak ve Boğdan'la yetinmemi istediğini biliyorum. Bu arada Babıâli'ye Tuna'nın ve Sava'nın sağ kıyısında kalan toprakları vaat ediyor. Ama bu gibi koşulları kabul etmekten çok uzağım; aksine ona bir köy bırakmamaya ve her türlü aşırı talebe karşı gelmeye hazırım; bugünkü koşullarda Prusya kralına tahtımın uzlaşmaz düşmanı olarak bakmaktayım ve onun yararına olacak her artışın, kendi zararıma olduğunu düşünüyorum. Taleplerini hiçbir zaman kabul etmeyeceğim ve ona engel olmak için son karış toprağımı ve son askerimi kullanacağım.[1]

7 Şubat 1788 tarihli ikinci bir mektupta, İmparator II. Joseph bu konuya geri gelir:

Mösyö de Hertzberg, son mektubumda size bahsettiğim projesini büyük istekle ileri götürmek istemektedir; bu konuda hem İstanbul'a hem de Petersburg'a imalarda bulunmuştur. Ancak, bunun nasıl karşılandığını bilmiyorum; muhtemelen Fransa'ya da haber vermiştir. İngiltere hükümetiyle mutabakat halinde hareket ettiğini temin eylediğine göre, böyle yaptığına eminim.[2]

Ve 21 Şubat 1788 tarihinde şöyle devam eder:

Prusya kralı, daha doğrusu Mösyö de Hertzberg hiç kuşkusuz kalleşçe bir darbeyle Lehistan'a doğru genişlemek istiyor, barışçı görünerek, Hollanda seferindeki başarısından bu yana Avrupa'nın tüm güçlerine karşı uygulama cesaretini bulduğu küstah davranışı sürdürüyor.[3]

Nihayet, 4 Ağustos 1788 tarihli mektubunda II. Joseph Hertzberg'in projelerine karşı direnmeye devam eder:

Mösyö de Hertzberg'in ona [Prusya kralına-ç.n.] Lehistan'da Danzig, Thorn ile Poznan ve Kaliç vilayetlerinden oluşan bir bölge sağlamaya çalıştığı muhakkak. Ancak, aynı zamanda Galiçya'yı, Eflak ve Boğdan'a karşı takas ettiğime göre hesabı tutmayacak, ben de hiçbir zaman razı olmayacağım.[4]

---

1 *Correspondence secret du Comte Mercy-Argentau*, c. II, s. 151.
2 *A.g.e.*, s. 159.
3 *A.g.e.*, s. 162.
4 *A.g.e.*, s. 186.

Versailles [Fransa] hükümeti, Rusya'nın, Prusya'nın taleplerine karşı Lehistan'a güvence verme istemini kabul etmişti. Diğer taraftan, İngiltere *statu quo ante bellum* (savaştan önceki duruma) dönülmesini istiyordu. 10 Şubat'ta II. Joseph öldükten sonra, onun yerine tahta çıkan Leopold, Prusya kralıyla doğrudan temas kurdu. O da açık konuştu ve Hertzberg'in planının uygulanmasını istedi; Kaunitz bunu reddetti. Frederic-Guillaume beklentilerini azalttı ve sadece Galiçya'nın bir bölümünü istedi. Prusya, Avusturya ve Rusya'yla savaş tehdidi altında, Reichenbach Bildirgesi'ni 26 Temmuz 1790 tarihinde imzalamak zorunda kaldı; bu belgeyle statükoyu tanıyordu. Bu aslında Dietz'in altı ay önce İstanbul'da akdettiği anlaşmanın onaylanması demekti. Hertzberg'in projesi ölmüştü. Ünlü Prusyalı bakanın bu konudaki üzüntüsü hiç bitmedi. Lehistan'ın son taksimi sırasında krala danışsal görüş verdiği için Frederick-Wilhelm'den 20 Temmuz 1794 tarihinde, Oppenhelm'dan yazılmış görevine son veren bir mektup alma acısını da tattı. Bu mektupta kral şunları söylüyordu:

> Diplomatik mesleğiniz bittiği cihetle isteğime bağlı olarak başvuracağım danışsal görevinizin de sona erdiğini bilginize sunuyorum. Size mevdu olan, emirlerimi almak ve uygulamak görevlerini mutemet bakanlarıma bırakınız.[1]

1 "La politique prussienne en Orient" [Prusya'nın Doğu politikası], s. 679. Jorga (*Documente Hurmuzaki*, c. X, s. XIV) dönemin siyasal yazarlarının Prusya'ya Osmanlı mirasının bir bölümünün verileceğini belirttiklerini söylüyor. Örneğin Elias Habesci, *Etat actuel de l'Empire Ottoman*, Paris, Lavillette, 1792, s. 86'da şöyle yazıyor: "Kuzey ülkeleri Türklerin elinde bulunan tüm Osmanlı topraklarını alıp onları Asya'ya göndermeye karar verirlerse, Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntılarının önemli bir bölümünün Prusya'nın payına düşeceğinden ciddi biçimde kuşkulanılmaktadır."

63
Talleyrand'ın[1] Projesi
(1805)

Son derecede kargaşalı bir dönem olan Napolyon devrinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi konusunda da birçok proje hazırlanmıştır. Avrupa haritasının hiç durmadan değiştiği bir dönemde, krallıklar ve imparatorluklar yıkılırken, hükümdarların taçları yerinde durmazken, hiçbir ülke yarınından emin değilken, diplomat ve düşünürlerin gözlerini artık *res nullius* (sahipsiz, hükümransız) sayılan Türk topraklarına çevirmeleri doğaldı. Tarihçi Vandal bu konuda, "Taksim taslağı hazırlamayan ya da rakipleri tarafından hazırlanan taslaklara itiraz etmek için yedek plan üretmeyen hükümet ve devlet adamı kalmamıştır," demiştir.[2]

Bu konudaki fikirler kesinlik kazanmadan önce, Napolyon'un dış politika başdanışmanı Talleyrand Doğu sorunu konusunda kendi projelerini oluşturduysa da, bu projeler "Ölümsüz Komutan" Napolyon tarafından onaylanmamıştır.

---

1 Talleyrand 13 Şubat 1754'te Paris'te doğmuş, 17 Mayıs 1838 tarihinde Paris'te ölmüştür. Londra'da büyükelçilik, Napolyon döneminden XVIII. Louis dönemine kadar dışişleri bakanlığı yapmıştır.

2 A. Vandal, *Napoleon et Alexandre Ier*, Paris, 1897, s. 4.

Talleyrand, Avrupa için Panslav tehlikesinden çekiniyordu ve yazışmaları, Rusya'ya karşı Avusturya'yı güçlendirmek istediğine işaret ediyordu.[1] Bu fikri ilk kez, ihtilalin 14. yılının (1805) 19 Vendemiaire günü, Napolyon'a refakat ederken durduğu Strasbourg kentinden Hauterive kontuna yazdığı bir mektupta dile getirmişti; bu Ulm Savaşı'ndan sonra ve Austerlitz Savaşı'ndan hemen önceydi.

İmparatorun kazanacağı hususunda hiçbir duraksamam olmayan büyük bir zaferinin ertesinde, Prens Charles'a şunu söylemesini istiyorum: Eflak ve Boğdan'ı ele geçirmeniz konusunda size yardım edeceğim. Bu şartlarla sizinle saldırmazlık ve savunma işbirliği anlaşması yapacağım ve Prusya'yla her türlü ittifak fikri cehenneme gidecek. İşte bu geceki rüyam...

Bu mektupta, Talleyrand'ın imparatora altı gün sonra, yani 17 Ekim 1805 tarihinde sunduğu, Strasbourg çıkışlı, 111 numaralı raporun ana fikri vardır. Bu muhtıra, Prusya'yı dışarıda bırakarak, Avusturya İmparatorluğu'yla bir ittifak yapılmasını öneriyordu.[2] Talleyrand, Avusturya'nın çıkarlarını İngiltere'nin çıkarlarından ayırarak ve Rusya'nın çıkarlarına karşı getirerek, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü garanti altına alıyordu. Ünlü Fransız diplomatın planı şu cümlesinde özetleniyordu:

Bugün artık Türklerden korkulmamaktadır, ama onların korkması için yeterli neden var. Korkutma konusunda Ruslar Türklerin yerini aldılar, Avusturya hâlâ Avrupa'nın onlara karşı koyabileceği en önemli kale meydanıdır ve orasını Ruslara karşı güçlendirmek lazımdır.[3]

---

1 A. Vandal, 1804-1807 yılları arasında Napolyon'un Avusturya'yla anlaşmak istediğine işaret ediyor. 1805'te Fransa'yla adeta savaş halinde bulunan Avusturya imparatoruna "artık sadece Konstantinopolis İmparatorluğu uğruna savaşmaya değeceğini" duyurmuştu (*Correspondance*, 9038).

2 P. Bertrand, "Lettres inédites de Talleyrand à Napoléon", *Revue historique*, Ocak-Mart 1889, s. 156-171. Mignet, M., *Histoire contemporaire: notices historiques*, Brüksel, 1853, c. I, s. 199; Thiers, *Histoire du Consulat et de l'Empire*, Paris, 1884, c. VI, s. 342; Rambaud, *Histoire de la Russie*, Paris, 1884, s. 567 ; G. Pallain, *Correspondance inédite du Prince De Talleyrand et du roi Louis XVIII*, Paris, 1881, s. xx-xxi.

3 Talleyrand 25 Ocak 1807 tarihinde d'Hauterive'e yazdığı bir mektupta görüşlerinde ısrar etmektedir. "Osmanlı Devleti'ni ayağa kaldıracak bir gelişme beklemiyorum; kanımca bu devlet bitmiştir. Yanıt bekleyen soru, bu sıralarda gerçekleşmesi zorunlu olan taksimde Fransa'ya düşecek payın ne olduğudur."

Talleyrand Avusturya'yı bir yandan güçlendirirken, öte yandan bazı eyaletlerini alıyor ve ona verilecek ödünleri şöyle belirliyordu:

Kendisinden alınacak Venedik illeri, Tirol, Schwaben'deki toprakları ve komşu devletler toprakları üzerindeki –artık tamamen vazgeçeceği– taleplerine karşılık, Avusturya'ya Eflak, Boğdan ve Besarabya ile Bulgaristan'ın kuzeyi verilecektir. Bu iki verimli eyalet topraklarına eklenince ve artık hemen hemen tamamı kendi topraklarında akacak olan Tuna üzerine çıkış sağlandıktan ve Karadeniz sahilinde de bir miktar toprak verildikten sonra Avusturyalıların, çok cömert biçimde telafi edilmiş kayıplarına üzülmelerine neden kalmayacaktı. Bu arada, Türkler görece güç kaybına uğramış bulunacaklardı, zira etraflarındaki herkes büyümüş kendileri bir şey alamamış, hükümetlerinin direnme gücü azalmış ve mutlak güçlerini kaybetmiş olacaklardı. Hükümranlık alanlarının genişliği, zayıflıklarını artırmakta, çok geniş topraklara dağılmış bulunan nüfusları sürekli olarak azalmaktaydı. Fetheden halk fethedilen halk tarafından özümseniyordu. Türklerden birkaç eyalet almak Türkleri zayıflatmaz, aksine güçlendirir. Avusturya yeni ilişkiler kurarak yeni bir siyaset geliştirecektir. Eflak ve Boğdan'ı alınca, bugün Avusturyalıların müttefiki olan Ruslar, onların rakibi ve doğal düşmanları durumuna geleceklerdir. Şimdi, büyük muharebe kazanıldıktan sonra, majestelerinin Avusturyalılara söylemesi gereken şey şudur: "Tuna boyuna yayılın, Eflak'ı, Boğdan'ı, Besarabya'yı işgal edin; Babıâli'nin bu toprakları size terk etmesi için girişimde bulunacağım ve Ruslar size saldırırlarsa müttefikiniz olacağım; bugünden tezi yok ittifakımızı oluşturabiliriz, gerekli temeli attım. Böyle bir zaferden sonra, bu önerilerin Avusturya tarafından coşkunlukla karşılanacağını ümit etmeye cesaret ediyorum; böylelikle bu en şanlı savaşı en güzel barışı bitirmiş olacaktır."

Yenilen Avusturya'nın bu önerileri kabul edeceği tahmin olunabilirdi. Rusya böyle bir ittifakı önleyemezdi, Doğu Avrupa haritası tamamen değişmiş olacaktı ve belki de Napolyon felakete sürüklenmeyecekti. Ama zafer sarhoşu olan Napolyon, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir bölümünün taksimi projesini onaylamadı. Talleyrand muhtırasına on dört maddelik bir ittifak anlaşması tasarısı eklemişti. Avusturya'nın alacağı topraklarla ilgili maddeler şunlardı:

Madde 9

Majesteleri, Fransızların imparatoru, bu anlaşmanın onaylanmasından hemen sonra, Almanya ve Avusturya imparatorunun, orduları vasıtasıyla Eflak, Boğdan, Besarabya, Serez ve Tuna'dan Karadeniz'de Mangalya'ya kadar çizilecek bir çizginin kuzeyinde kalan Bulgaristan'ı işgal etmesine ve kendisinin, murislerinin ve haleflerinin buralarda ilelebet hükümranlık haklarına sahip olmasına itiraz etmeyecektir.

Madde 10

Majesteleri, Fransızların imparatoru, Osmanlı hükümetinin bu eyaletler üzerindeki hükümranlık ve bağımsızlık haklarının Avusturya'ya devri için etkili biçimde girişim yapacaktır; Babıâli'nin bu devrine karşılık, Almanya ve Avusturya imparatorunun Avrupa'daki Osmanlı topraklarının bütünlüğünü garanti edeceği hususunda mutabakata varılmıştır.

Madde 11

Majesteleri, Fransızların imparatoru, Almanya ve Avusturya imparatoruna bu eyaletler konusunda Ruslardan gelecek bir talep, girişim ve saldırı halinde şimdiden geçerli olmak üzere güvence verir.

Bu anlaşma tasarısına Fransa'nın kazanacağı topraklar ile Avusturya'nın kazanacağı ve kaybedeceği topraklar konusunda ayrıntılı bilgiler eklenmiştir. İşte bu bilançonun özeti: Avusturya, feragati sonucunda Almanya'da 1.672 fersah kare, 909.696 tebaa ve 8.663.000 frank gelir; İtalya'nın kuzeyinde 2.394 fersah kare, 2.200.000 vatandaş ve 25.000.000 frank gelir kaybetmektedir. Kayıp toplamı 4.000 fersah karedir. 2.900.000 vatandaş ve yaklaşık olarak 28 buçuk milyon frank gelirdir.[1] Buna karşılık Eflak ve Boğdan'ın sadece 1.700.000 kişilik ahalisi vardır. Besarabya ve Bulgaristan'ın kuzeyi boştur ve buraların geliri sadece 16.000.000 franktır. Ama Avusturya'nın aldığı toprakların genişliği, kaybettiklerinin iki mislidir. Bu topraklar genel olarak çok verimlidir. Bunları işleyecek insanlar gelince büyük gelir üreteceklerdir. Seyrek iskân edilmiş bulunan topraklar bulunması Avusturya'nın lehinedir, zira buralara çalışkan Almanlar getirilerek yerleştirilebilecektir. Boğdan ve Eflak'a, Besarabya ve Bulgaristan'ın bir bölümü

---

1 Gelirlerin toplamı doğru değildir. Toplam 33.663.000 franka yükselmektedir.

eklenmiş, böylece Avusturyalıların Ruslar ve Osmanlılar arasına girmesi sağlanmıştır; dahası, özellikle Karadeniz kıyısından toprak verilerek, rakipleri olan Ruslar gibi denize çıkmaları sağlanmıştır.

Daha sonraları, Talleyrand bile kendi projesini *politik roman* olarak nitelemiştir.[1] Gelecek, ünlü devlet adamı tarafından önerilen toprak paylaşımının rekabeti kızıştırmak için kaçınılmaz biçimde gerekli olmadığını, rekabetin Rusya ile Avusturya-Macaristan arasında sürekli hale geldiğini göstermiştir. Bu rekabet anılan ülkelerin Doğu Avrupa'daki coğrafi konumları nedeniyle kaçınılmaz olmuştur. Ama Talleyrand'ın önerileri kabul edilseydi, Avrupa'yı tamamen değiştirmiş olacaktı.

Talleyrand'ın yazışmalarının editörlüğünü yapmış olan Mösyö Bertrand, adı geçenin 1805'te Napolyon'a yaptığı önerileri akıllı olarak nitelemekte ve projeyi şöyle değerlendirmektedir:

Talleyrand'ın düşüncesi Avusturya'ya Napolyon'un batıda verdirdiği kayıpları Osmanlı İmparatorluğu'ndan alınacak topraklarla telafi etmek ve onu böylece Rusya'yla karşı karşıya getirmek, bu sonuncunun İstanbul ve Akdeniz'e doğru ilerlemesini durdurmaktı. Ne yazıktır ki Fransa için Presburg'da gerçekleşemeyen bu düşünce, günümüzde Prens Bismarck tarafından ele alınmıştır: Avusturya doğuya doğru genişletilmekte ve Rusya'nın karşısına çıkarılmaktadır; ancak bu eylemi kendi çıkarına olarak yönlendiren ülke Fransa değildir. Aksine şimdi Fransa'nın müttefikleri kendisinden uzaklaştırılarak ve düşmanlarının safına katılarak Talleyrand'ın büyük düşüncesi gerçekleştirilmektedir.[2]

Talleyrand, projesini Napolyon'a sunduktan 15 gün sonra d'Hauterive'e yazmış ve bunların reddedildiğini, imparatorun Avusturya'yı zayıflattıktan sonra Rusya'yla ittifakı tercih ettiğini bildirmiş ve Fransa'nın ünlü dışişleri bakanı, "Bu hiç de benim görüşüm değil," diye ilave etmiştir.

---

1 Baillen, *Preussen und Frankreich von 1795 bis 1807* [1795'ten 1807'e kadar Prusya ve Fransa], c. II, s. 360.

2 *A.g.e.*, s. 157.

64 ve 65
Napolyon[1] ve I. Aleksandr'ın[2] Projeleri (1808)

Napolyon'un sürgünde bulunduğu sırada kaleme aldığı *Sainte-Helene Hatıraları*'nda şunlar yazılıdır:

> Türk imparatorluğunu Rusya'yla paylaşabilirdim. Bu taksim aramızda birkaç defa söz konusu oldu. Konstantinopolis sorunu her seferinde Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtardı. Başkent İstanbul aramızdaki en büyük sorundu ve uzlaşmanın gerçek engeliydi. Rusya orasını istiyordu, ben de vermeye razı olmuyordum. İstanbul çok değerli bir anahtardır, bir imparatorluğa değer; orasını eline geçiren dünyanın hâkimi olur.

Ruslar İstanbul'u almak isteyince Napolyon, "Konstantinopolis mi? Ama Konstantinopolis dünyanın merkezi!"[3] diye bağırmıştır.

Modern zamanların ve belki de gelmiş geçmiş tarihin en büyük askeri dehasının, tüm Avrupa devletlerinin temellerini sarstığı bir

---

1 5 Ağustos 1769'da Sicilya'da Ajaccio'da doğmuş, 5 Mayıs 1821 tarihinde Saint Helene adasında ölmüştür.

2 1771 yılında doğmuş, 1825'te ölmüştür.

3 *P. Gyllii de Constantinopoleos Topographia libri IV,* Lugduni Batavorum, 1632'de yazar şunu yazmıştır: "*Caetera iigitur urbes ut sint mortales hiac sane quamdui, futura mihl videtur immortalis*", s. 14.

dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'yla da meşgul olması kaçınılmazdı. Bu noktada düşüncesinin tam olarak ne olduğunu saptamak olası değildir. Zira görüşü duruma göre değişiyordu; kâh Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafazası lehinde oluyor,[1] kâh Rusların Osmanlı topraklarını alma heveslerini körüklüyordu. Aslında, Doğu ülkelerinden, siyasal manevralarında basit ödünler alarak yararlanıyordu. Bu da Türk toprakları konusundaki duraksama ve çelişkilerini izah eder. Nihayet, Napolyon çevresinin etkisinde de kalıyordu. 10 Haziran 1802 tarihinde birinci konsül iken Halk Temsilcisi Felix Beaujour kendisine bir muhtıra vermişti. Bu belgede şunlar yazılıydı:

> Fransa'nın ve tüm Avrupa'nın siyasal çıkarı Konstantinopolis ve Petersburg taçlarının aynı şahısta birleşmemesini gerektirir. İki imparatorluğa farklı çıkarlar sağlanarak bunların birleşmesi ya da çarpışması önlenebilir; aralarındaki devamlılık bağı kopartılarak onlara farklı çıkarlar sağlanabilir; yani, Avusturya'ya bu devamlılık çizgisinin düğümü olan Eflak ve Boğdan verilebilir. Böylece Türklerin varlığı güvence altına alınmadan Avrupa milletlerinin rahatı garanti altına alınabilir.[2]

Napolyon'un Rus Çarı I. Aleskandr'la müzakere ettiği projeleri, özellikle A. Vandal ile S. Tatistchef'in[3] ilgi çekici kitaplarında yayımlanmış bulunan mektuplardan yararlanarak kısaca inceleyeceğiz.

Napolyon ile I. Aleksandr arasındaki ilişkiler başlangıcından itibaren çok soğuk, hatta gergin olmuştur. Yeni Rus çarı 24 Mart 1801 tarihinde tahta çıktığı zaman konsül olan Napolyon, Saint Petersburg'a başyaveri General Duroc'u gönderdi. Aleksandr kendisine, "Ben her zaman Fransa ile Rusya'yı müttefik olarak görmek isterim," dedi. Ama Rusya'nın Kamu Selameti Komitesi üye-

---

1 Napolyon 1806 yılında Sebastiani'ye elyazısıyla verdiği talimatta şunu yazmıştır: "Bana dörtte üçünü verseler bile Konstantinopolis İmparatorluğu'nu paylaşmak istemiyorum; hiç istemiyorum. Bu büyük imparatorluğu güçlendirerek ve sağlamlaştırarak Rusya'ya karşı kullanmak istiyorum" (*Revue d'Histoire Diplomatique*, 1904, s. 578). Bonapart 1797 yılında Direktuar'a şunu yazmıştır: "İyon Adaları, Malta gibi gözlem noktalarından, her bir yanı dökülen Osmanlı İmparatorluğu'nu izleyeceğiz; böylece onu desteklemek veya yıkılırsa bize düşen payalmak durumunda olacağız."

2 *Documente Hurmuzaki*, Ek I, c. II, s. 220.

3 A. Vandal, *Napoléon et Alexandre Ier;* Serge Tatistcheff, *Alexandre Ier et Napoléon, d'après leur correspondance inédite (1801-1812),* Paris, 1891.

leri olan Kont Panin, Koçubey, N. Novassiltzof, Adam Çartoriksi ve P. Stronogof Fransa'yla ittifaka karşıydılar ve İngiltere'yle ittifakı tercih ediyorlardı. Bununla birlikte Bonapart, Rus çarına göz kırpıyordu; 8 Ağustos 1802 tarihinde bakanlarından Markof'a, "İmparator Aleksandr'ın devletinde Konstantinopolis tahtına çıkacak bir veliaht adayı yok mu?" diye sordu.

Bonapart 18 Mayıs 1804 tarihinde Napolyon adıyla imparator ilan edildikten sonra, Rusya, İsveç, İngiltere, Avusturya, Prusya, Osmanlı İmparatorluğu ile Napoli Krallığı arasında Fransa'ya karşı üçüncü ittifak kuruldu.

Talleyrand'ın Napolyon'a Avusturya'yla ittifak önerdiğini yukarıda gördük. Osmanlı İmparatorluğu'nu taksim önerisini ileriki bölümde inceleyeceğimiz d'Hauterive aynı görüşü paylaşıyordu. Bu önerilere rağmen, Napolyon 29 Kasım 1805 tarihinde Boğdan sahrasında Prens Dolgoruki'ye şöyle dedi: "İmparator Aleksandr neden benimle savaşıyor? Ne istiyor? Rusya sınırlarını komşularından, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak alarak genişletsin. Bu takdirde Fransa'yla kavgası kendiliğinden sona erecektir."[1]

Avrupa koalisyonu, 2 Aralık 1805 tarihinde Austerlitz'de Napolyon tarafından ezildi. Napolyon Prusya'yla anlaştı ve 26 Nisan 1807 tarihli Bartenstein Sözleşmesi'yle Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü garanti altına aldı. Fransa tarafından kışkırtılan Babıâli Rusya'ya 27 Aralık 1805 tarihinde savaş ilan etmişti. 14 Haziran 1807 tarihli Friedland yenilgisinden sonra Rus ordusu kaçıyordu; I. Aleksandr Fransa'nın, Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında yapılacak barış konusundaki girişimini kabul etti. Napolyon, Varşova'dan 17 Şubat 1807 tarihinde senatoya gönderdiği mesajda Doğu sorunu hakkındaki düşüncelerini dile getirmişti:

> İstanbul imparatorluğunun kaybından doğacak felaketlerin zararlarını onarmak için bir gün yapılması gerekecek savaşların süresini, seferlerin sayısını kim hesaplayabilir? Baltık'tan Akdeniz'e kadar uzanacak olan Rum patriklik [metinde "papalık" deniyor-ç.n.] tacı muzaffer olursa, eyaletlerimize fanatiklerin ve barbar sürülerinin saldırdığını görürüz.[2]

---

1 Tatistchef, s. 95.
2 18 Şubat 1807 tarihli *Le Moniteur*.

İlgili devletler tarafından kendisine uygun bir taksim önerisi getirilseydi Napolyon bu parlak cümleleri yalanlamaya hazırdı.[1] 27 Ocak 1807 tarihinden itibaren, Talleyrand Viyana'daki Fransız Büyükelçisi Audreossi'ye bir mektup yazmıştı:

> Avusturya'nın Varşova'da bulunan Napolyon'a gönderdiği temsilcisi Baron de Vincent'e[2] Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin sorunların şimdiki güçlüklerin düğümünü oluşturduğunu söyledim ve kendisine olanak varsa Türk imparatorluğunu korumak, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü garanti altına almak amacıyla bir anlaşma yapmayı önerdim ya da parçalanmış aynayı tamir etmek yerine, bu devletin bütünlüğünü korumanın mümkün olup olmadığını tespit etmek amacıyla iki devletin çıkarına olacak şekilde Osmanlı'nın kalıntılarının akıbeti hususunda uyuşmayı ve birbirimize danışmayı teklif ettim.[3]

Yenilmezliği Friedland Savaşı'ndan sonra adeta tescil edilmiş bulunan Napolyon, Avrupa'nın hakemi olmuştu. 25 Haziran 1807 tarihinde, tarafsız hale getirilmiş, ikiye bölünmüş, bir bölümü Fransızlar, diğer bölümü Ruslar tarafından işgal edilmiş olan Tilsit kentinin karşısında, Niemen Nehri'nin ortasında, bir salda Çar I. Aleksandr'la buluştu; Prusya Kralı Frederick-Wilhelm, İmparator Napolyon'u kıyıda bekliyordu. Tilsit müzakerelerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun taksiminden ilk söz eden Prusya oldu. Prusyalı bakan Hardenberg prensi[4] Rusya'nın Rumen prensliklerinin bir bölümünü, Bulgaristan'ı, Rumeli'yi ve Boğazlar'ı almasını öneren bir muhtıra sundu. Avusturya Dalmaçya'yı, Bosna'yı ve Sırbistan'ı; Fransa Yunan yarımadasını ve adaları alacaktı. Sax kralı, devletini Prusya'ya terk edecek, ama Lehistan'ın başına geçerek bu devleti yeniden ihya edecekti; Prusya ayrıca Almanya'dan eskiden elinde bulundurduğu tüm toprakları alacaktı. Prusya kralı tarafından onaylanmış bulunan bu tasarı, talimat olarak mütarekeyi imzalamış bulunan Mareşal Kalkreuth'e verildi ve I. Aleksandr'a Bakan Budberg'in onayı da alınarak sunuldu.[5]

---

1 Vandal, c. I, s. 27.
2 Avusturya'nın, Varşova'da bulunan Napolyon'a yolladığı temsilci.
3 *A.g.e.*, s. 80.
4 Karl-August, Fürst von Hardenberg, devlet adamı, eski dışişleri bakanı; 1750'de doğmuş, 1822'de ölmüştür.
5 Vandal, c. I, s. 71.

Napolyon, Tilsit müzakerelerinde Boğdan'ın, Eflak'ın ve Bulgaristan'ın bir bölümünün Osmanlılardan alınmasını kabul etti. "Fransa'ya gelince, İlirya'da genişleme olanağını bulacaktır," deniyordu ve Napolyon kâh Bosna ve Arnavutluk'a, kâh Arnavutluk, Epir ve Yunanistan'a[1] işaret ediyordu. 7 Temmuz 1807 tarihinde üç anlaşma imzalandı. Rus ordularının Romanya eyaletlerinden çekilmesi Tilsit Anlaşması'na yazılmakla birlikte, Napolyon sözlü olarak Çar Aleksandr'a bu madde konusunda çok endişe etmemesini söyledi. Bu anlaşmalarda Osmanlı İmparatorluğu'nun olası taksimi konusunda gizli bir madde de vardı. Anlaşmanın 8. maddesinin metni şöyledir:

> Aynı şekilde, İstanbul'daki değişiklikler sonucunda Babıâli Fransa'nın arabuluculuğunu kabul etmezse ya da kabul ettikten sonra, müzakerelerin başlamasını izleyen üç ay içinde tatminkâr bir sonuca ulaşılamazsa, Fransa ile Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ittifak yapacaklar ve iki akit taraf, Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul kenti ve Rumeli eyaleti dışındaki tüm Avrupa topraklarını Türklerin boyunduruğundan ve tahkirinden kurtaracaklardır.[2]

Yukarıda değindiğimiz gibi Napolyon büyük önem verdiği İstanbul'u anlaşma dışında bırakmıştı.

Bu sırada Sultan III. Selim vefat etti. Napolyon müttefikinin ölümünü öğrenince I. Aleksandr'a şunu söyledi: "İşte Yaradan'ın beni rahatlatan ve bana Türk imparatorluğunun artık yaşayamayacağını belirten işareti." Öte yandan 7 Eylül 1807 tarihinde Dışişleri Bakanı Sebastiani'nin gönderdiği bir mesajda Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik tehdidini dile getirdi:

> Babıâli İngiltere'yla barış yaptıysa ve her ne şekilde olursa olsun Fransa'dan ayrıldıysa ona kaybedilmiş gözüyle bakın. İmparator, Tilsit'te Osmanlı eyaletlerini paylaşma projesini reddetmeyecek ve siyasal varlıkları yıl sonundan önce bitmiş olacaktır.[3]

---

1 *A.g.e.*, s. 80.
2 Tatistchef, s. 618.
3 *Documente Hurmuzaki*, Ek I, c. II, s. 457.

Çar Aleksandr, Rusya'nın Paris'teki büyükelçisi Kont P. Tolstoy'a 27 Eylül 1807 tarihinde gönderdiği bir talimatta taleplerini şöyle sıralıyordu: "Eflak, Boğdan, Bender kalesiyle birlikte Besarabya, Akkerman, Kilya, İsmail, Hotin ile Karadeniz'in doğu kıyısında bir miktar toprak verilmesi ve Sırbistan'ın prenslik haline getirilmesi."[1]

Fransa'nın Saint Petersburg'daki büyükelçisi Savary de 6 Ağustos'ta, çarın bu konudaki sözlerini nakletmişti:

> Çar: Herkesten daha iyi takdir eden imparator, Konstantinopolis imparatorluğunun Avrupa güçleri arasında bir yer işgal edemeyeceğinin farkına varmış gözükmüştü. Bu konu hakkında çok konuştuk. Anılan devletin bir gün yıkılacağını itiraf etmeliyim; Rusya'nın konumu, terekenin bir bölümünü almayı ümit edebileceğini göstermektedir. İmparator, beni bu konuda tamamen anlama nezaketini gösteriyor; müdahale zamanını tespit hususundaki kararı kendisine bırakıyorum. Bana gösterdiği bağlılığa çok güveniyorum.[2]

Rusya'nın yeni dışişleri bakanı Rumyantsev *Büyük Uğraşı* diye adlandırılan Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi sorununu Savary'ye açıkça anlatmaya çalıştı. Büyükelçi bu görüşmeyi Napolyon'a 5 Ekim 1807 tarihinde şöyle nakletti:

> Bir an önce harekete geçmemizde büyük yarar var: Çar Aleksandr fetih yapma peşinde değil, ama mademki Osmanlı İmparatorluğu kimse sarsmadan yıkılıyor, terekesinden pay almak için ortaya çıkmak zorundayız... İmparator hazretlerinin bu taksimi ne zaman uygun göreceklerini bilmiyorum; bu konuda onun emirlerindeyiz. Ama bu işi geciktirme ya da erteleme konusunda önemli nedenleri olmadığı takdirde, sizi temin ederim ki koşullar bugünden daha iyi olamaz.[3]

İmparator I. Aleksandr bir süre sonra 4 Kasım'da aynı yönde beyanda bulundu:

---

1 Tatistchef, s. 215-217.
2 Vandal, c. I, s. 119.
3 Tatistchef, s. 223.

General, şimdi birbirimizi tanıyoruz; size şunu ifade etmek isterim ki, imparatorun bu konudaki en ufak hoşgörüsü burada çok iyi karşılanacaktır. Katerina döneminde, Potemkin savaşlarında, herkes sadece mağlupların mallarını yağmalamak için savaşırdı. Bu bakımdan bizler biraz Asyalıyız; bugün yakınılan şey çok daha başkadır. Bakınız general, gazetelerde Osmanlı İmparatorluğu'nun öldüğü ilan ediliyor ve vârisleri verasetin taksimi için davet olunuyor. İmparator bizi fethetmek istiyorsa, beni değil –benim dinim çok aydınlık– bu büyük milletin gönlünü kazanmak istiyorsa, bizlerden korkmaya alışmış olan Türklerin yenildiği izlenimini yaratarak bunu yapsın.[1]

Napolyon sanki duraksıyordu. Çar Aleksandr'ın talep ettiği Romanya prensliklerinin koparılması Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının başlangıcı olacaktı, böyle hareket ederek Rusya'yı güçlü kılmaktan çekiniyordu. Ayrıca, İngiltere'nin bu fırsattan yararlanarak Mısır'ı almasından özellikle korkuyordu. Savary'nin ardılı olan General Caulaincourt'un, Bakan Champagny'den aldığı talimattan,[2] Napolyon'u durduran hususun bu sonuncu gerekçe olduğunu anlıyoruz. Napolyon'un görüşlerini tam olarak yansıtan ve bir kısmı imparator tarafından bizzat yazdırılan bu talimatın geniş özeti şöyledir:

İmparator Rusların Eflak ve Boğdan'ı işgaline tam olarak karşı değildir. Prusya topraklarından bunlara tekabül eden ek bölümler alınması suretiyle bu krallığın daha da zayıflatılması bazı bakımlardan çıkarlarına uygun da gelebilir ve imparatorun federal sistem düşüncesini sağlamlaştırır. Bu düşüncelere, içinde bulunduğu çökme süreci içinde, Babıâli bakımından anılan eyaletlerin esasen kaybedilmiş olduğunu da eklemek gerekir, ama ülke harap olacak, orada oturanların malları yağmalanacak ve bunlar iki yandan tedirgin edileceklerdir. Çığlıklar ve yakınmalar imparatorun kulağına kadar gelecek, sürekli olarak yeni kavgalara müdahale etmeye davet edilecek ve Fransa ile Rusya'nın dostluğu bozulma tehlikesiyle karşılaşacaktır. Öte yandan, Rusya imparatorunun kişisel çıkarı, elinde subaylarına verebileceği topraklar ve mallar olması ile imparatorluğunun sınırlarını genişletmiş bulunan öncülleri gibi halkının gözünde za-

---

1 *A.g.e.*, s. 227-228.
2 Vandal, c. I, s. 179.

fer kazanmasıdır... Böylece Fransa'nın müttefiki (Osmanlı İmparatorluğu) ile Rusya'nın müttefiki (Prusya) eşit kayıplara uğrayacaklardır. Her ikisi de Tilsit Anlaşması'nın kendilerine sağladığını kaybedeceklerdir. Eflak ve Boğdan'ın ayrılması Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünden bir şey kaybettirmez; 20 yıldır Rus etkisinde bulunan bu iki eyalet esasen kaybedilmiştir. Ancak bu kaybı batı eyaletlerinin koparılması izlerse imparatorluk kalbinden vurulmuş olur... Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması belki Petersburg kabinesi tarafından arzu edilmektedir; kaçınılmaz olduğu da biliniyor; ancak bunu hızlandırmak iki imparatorun üzerinde anlaştıkları bir politika değildir.

Bunu Napolyon'un eklediği bölüm izler:

Böylece, şu sırada, imparatorun gerçek arzusu, Osmanlı İmparatorluğu'nun bugünkü bütünlüğünü koruması, Rusya ve Fransa'yla barış içinde yaşamasıdır. Rusya Fransa'nın Prusya'dan eşit miktarda toprak alması şartıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları, Tuna'nın *talveg*'i [nehri yatağının en derin yerinde nehri ortasından ikiye ayıran çizgi-ç.n.] ve İsmail gibi Türklerin bu nehir üzerinde bulunan yerleridir. Bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi konusunda Saint Petersburg'da bir karar alınmış bulunması da mümkündür; bu takdirde, imparator bu konuda Rusya'yı tedirgin etmek niyetinde değildir. Ancak imparator anılan taksimi, Fransa'ya bu paylaşmada en büyük yarar sağlayacak ve Rusya'nın Avusturya'yı müdahaleye sevk etmesini önleyecek şekilde Rusya'yla baş başa yapmayı tercih eder.

Talimat şöyle devam eder:

En azından Fransa imparatorunun her türlü müdahaleye hazır olabilmek için Vistül Nehri'nin sol yakasını terk etmemesini sağlayın... Rusya Dinyester, Eflak ve Boğdan ülkelerini işgal ediyor ve ordularını geri çekmeyi düşünmek yerine bunları güçlendiriyor. İki imparatorun eşit adım atmaları gerekiyor. İmparator silah bırakmayacak. Fransa, Prusya topraklarını, Osmanlı İmparatorluğu'yla barış müzakereleri başlayınca ve Aleksandr Eflak ve Boğdan'ı iade etme niyetini açıklayınca terk edecek. İşte mösyö, bu önemli siyasal konuda imparatorun niyetleri böyle; tercih ettiği seçenek, Türklerin sessizce Eflak ve Boğdan'ın sahibi olmaya devam etmeleridir... Hindistan'a bir sefer yapılması da düşünülebilir; bu düşünce hayalci olarak nitelendirilse bile, gerçekleştirmek

amacıyla yapılacak girişimler (ve Fransızlarla Ruslar birlikte neler yapamazlar?) İngilizleri o derecede dehşete düşürecektir.[1]

O dönemde Napolyon Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını istemiyordu; ancak daha ilerde göreceğimiz gibi sonradan fikir değiştirecekti.

Napolyon Romanya ülkelerini Rusya'ya bırakma karşılığında 7 Kasım 1807 tarihinde Rus Büyükelçisi Tolstoy'a üç seçenek önerdi:

1) Ya Ruslar Boğdan'ı ve Eflak'ı, Fransızlar da Prusya topraklarını terk ederler; 2) Ya Ruslar Rumen prensliklerini alırlar, Fransızlar da Prusya'ya ait Silezya'yı ele geçirir; 3) Ya da Osmanlı İmparatorluğu'nun genel taksimine gidilir ve Fransa ile Rusya'nın alacakları eyaletler daha sonra saptanır.[2]

Prusya'nın kolunun kanadının kırılmak istenmesi Çar I. Aleksandr'ı telaşlandırdı. 26 Kasım 1807 tarihinde Rumyantsev, Tolstoy'a Napolyon'dan, Romanya prenslikleri karşılığında istediği denkleştirmeyi, başka yerde değil de doğuda göstermesini talep etmesini istedi.[3] 6 Aralık 1807 tarihinde Fransa büyükelçisi Paris'e Rus çarının bizzat söylediklerini nakletti:

Beni etkileyen bir konudan bahsetmek istiyorum. Tolstoy bana yazdı ve yazdığı raporun üzerimde doğurduğu üzüntüyü sizden saklayamıyorum. Bana söylediğine göre, imparator Prusya'nın işgalini, Eflak ve Boğdan meselesine bağlıyormuş. Şimdi yapacağımız bir anlaşmayla o ülkeleri eskiden müttefiki olduğum Prusya'nın sırtından sağlayacaksam, vazgeçerim daha iyi. Osmanlı İmparatorluğu'nu bu pahaya hiç istemem. Bu meseleyi bir şeref meselesi haline getiriyorum.[4]

I. Aleksandr baskısını sürdürerek 23 Aralık 1807 tarihinde Caulaincourt'a şöyle söyledi:

---

1 Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Paris, Rusya, c. 144; Vandal, c. I, s. 186.
2 Tatistchef, s. 239.
3 Vandal, c. I, s. 203.
4 Tatistchef, s. 246.

İmparator: İmparator, Tolstoy'a Prusya'dan söz etmiş. Bu beni üzdü. Savary size söylerdi. Orasını Osmanlı İmparatorluğu meselelerine karşı ödün olarak ele almak hiçbir zaman söz konusu olmadı. Tilsit'te, Eflak ve Boğdan konusunda ve Osmanlı ülkesinin bir başka bölümünün alınması hakkında ilk sözü söyleyen İmparator Napolyon oldu. Kendisine düşecek payı kendisi saptadı. Sultan Selim'in tahttan ayrılmasından sonra yükümlülüklerinden tamamen kurtulmuş bulunduğunu kendisi söyledi. Bu düzenlemede zavallı Prusyalı'nın bir karşılık teşkil edeceğini düşündürecek tek bir kelime sarf edilmedi; Eflak ve Boğdan'daki ayaklanmalar Rusya'nın daha fazla ilgisini çekiyor.

Büyükelçi: Osmanlı İmparatorluğu üzerinden yapılacak denkleştirmelerin gerçekleşmesi için fütuhat yapılması gerekiyor, oysa Tilsit Anlaşması'nın ve bunun sonucu olarak mütarekenin uygulanmamasıyla size verilen ödünler gerçekleşmiş oluyor.[1]

Napolyon Arnavutluk ve Mora'yı almayı reddediyor ve Silezya konusunda direniyordu. I. Aleksandr, Fransa'yla komşu durumuna gelmekten çekindiği için bu düzenlemeyi kabul etmiyordu. Bu hususu Caulaincourt'a açıkça söyledi (9 Şubat 1808 raporu):

Size açıkça söyleyeyim ki konumunuz ülkem için tehdit edici olacaktır. O kadar tahkim edilmiş kaleniz var. Mareşal Davoust hâlâ Varşova Dükalığı'nda ikamet ediyor. Bütün bunlar buradaki insanları korkutan bir güç manzarası veriyor. Bakın, izlemem gereken yolu imparatorun kendisi çizdi. Bana, "Pek çok kez dost olmak için büyük devletler arasında temas noktası bulunmaması gerekir, gümrük kavgaları, top atışını celp eder," dedi.[2]

Aslında Napolyon o dönemde sadece zemin yokluyordu. Rusya'nın çok güçlü hale gelmesi tehlikesi Napolyon'u Avusturya'yı da oyuna dahil etmeye yöneltti,[3] ama her şeyden önce ezeli düşmanı olan İngiltere tarafını güvence altına almak istedi. 29 Ocak 1808 tarihinde Champagny, Caulaincourt'a şunu yazdı:

---

1 Vandal, c. I, s. 205-210.

2 Tatistchef, s. 280.

3 Daha ilerde Metternich'in Projesi'ne bakınız: Napolyon parçalanmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nu geçerek, kendisine İngiltere'nin elinde olan Hindistan'a kadar yol açıp tüm Doğu'yu sarsmayı düşlemektedir.

İmparator bu ittifakı koruyacağını, ya Eflak ve Boğdan'ın terki ya da Türk imparatorluğunun taksimi suretiyle, İmparator Aleksandr'ın tahtında rahat olmasını sağlayacağını biliyordu. Ama bu ittifakın bedeli pahalıya patlayacak, Avrupa'da yeni bir sarsıntı olacaktır... İmparator Aleksandr ve Kont Rumyantsev'le görüşmelerinizde taksim fikrini tamamen reddetmeyiniz; paylaşmanın nasıl yapılacağını, uygulama olanaklarının neler olduğunu, hangi devletlerin bu taksim planı içine alınacağını sorun. Bunun Fransa'nın çıkarlarına ne kadar az uygun olduğunu, Fransa alan açısından geniş toprak sağlasa bile bunun avantajlı bir pay olamayacağını anlatın. Bu tedbirin İngiltere'yle barış yapılıncaya kadar ertelenmesindeki yararı söyleyin; veya bu erteleme, en azından, İngiltere'nin elinden Akdeniz imparatorluğunu koparıncaya kadar sürmeli, zira İngiltere şu sırada Osmanlı İmparatorluğu'nun en değerli kalıntılarını toplama halinde.[1]

Bu değerlendirmeler 2 Şubat 1808 tarihli ünlü mektupta da yinelenir; anılan mektupta Napolyon, I. Aleksandr'a sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimini değil, fakat İngiltere'nin Hindistan'daki kudretinin de yıkılmasını önerir ve bütün dünyayı paylaşmayı teklif eder. Napolyon'un muazzam projelerini geliştirdiği bu tarihi belgenin metni şöyledir:

Majestelerinin İsveçlileri başkentinden uzaklaştırma ihtiyacı var; sınırının o yönünde istediği kadar uzağa gidebileceği alanlar var. Bu konuda kendisine bütün imkânlarımla yardım etmeye hazırım. 50.000 Rus, Fransız, belki de biraz Avusturyalı askerden oluşan ve İstanbul üzerinden Asya'ya yönelen bir ordu, daha Fırat'a gelmeden İngiltere'yi titretecek ve onları Kıta Avrupa'sı önünde dize getirecektir. Ben Dalmaçya'da duruma hâkimim; majesteleri Tuna'da durumuna egemen. Üzerinde anlaşacağımız tarihten bir ay sonra, ordu İstanbul Boğazı'nda olabilecektir. Bu darbenin sesi Hindistan'dan duyulacak ve İngiltere teslim olacaktır. Bu kadar büyük bir amaca ulaşabilmek için hiçbir ön şartım yok. Ama devletlerimizin çıkarları karşılıklı ve dengeli olmalıdır. Bu hususu majesteleriyle yapacağımız görüşmede ya da Rumyantsev ile Caulaincourt arasında yapılacak samimi görüşmeler yoluyla ve buraya konuyu bilen bir kişinin gönderilmesi suretiyle ele alabiliriz, tüm vesikaları 1 Mart'tan önce imzalayabiliriz. Ordularımız 1 Mayıs'ta Asya'da olabilir. Bu birkaç satırla majestelerine tüm kalbimi açıyorum.

---

1 Tatistchef, s. 289.

Tilsit'in sonuçları dünyanın kaderini düzenleyecektir. Belki majestelerinden gelen ya da benden kaynaklanan bir korkaklık şimdi mevcut ve kesin olan bir durumu, daha iyi ve daha mükemmel olacak gelişmeye tercih etmeye sevk etmektedir; nihayet, mademki İngiltere istemiyor, büyük değişimler ve gelişmeler döneminin geldiğini kabul edelim.[1]

Ama "beklenen büyük değişimler ve büyük gelişmeler" olmadı. Napolyon ile I. Aleksandr arasında tasarlanan görüşme yapılmadı. Rusya ile Fransa arasındaki dostluk büyük düşmanlığa dönüştü ve bunu "kartallar arasında" ölümcül bir savaş izledi. Bu acı gelişmenin düğümlerini kısaca ele alacağım.

Napolyon, Silezya'dan çekilmesi karşılığında Rusya'nın Rumen prensliklerinin tahliyesini talep etti. 6 Şubat 1808 tarihinde Napolyon Rus büyükelçisine şunları söyledi:

Bakınız Mösyö Tolstoy, sizinle Fransızların imparatoru olarak değil, askerce tümen komutanı olarak konuşuyorum. Tilsit'te mutabık olduğum hususları itinayla uygulamazsam ve Prusya ile Varşova Dükalığı'nı, siz Boğdan ve Eflak'tan çekilince tahliye etmezsem, adam değilim. Nasıl olur da kuşkulanırsınız? Ben neyin sözünü verdiğimi bilememek için ne deliyim ne de çocuğum; verdiğim sözü hep yerine getiririm.

I. Aleksandr[2] 20 Şubat 1808'de cevap veriyor:

Çar: İngiltere'ye iade olunması gereken Etrurya [Kuzey İtalya'da-ç.n.], Portekiz, Hanover ve elinizde bulunan daha nice krallık, Türklerin bana size ihtiyaç olmadan verecekleri iki perişan eyaletle karşılaştırılınca önemli kazançlardır; bunlar sizin elinizdekilere karşılık gösterilemez.

Büyükelçi: Bununla birlikte, Çariçe Katerina'nın büyük projesini gerçekleştirmek ve Tuna'yı imparatorluklarının sınırı yapmak hiç de küçük bir ilerleme sayılmaz.

Çar: Eflak ve Boğdan Silezya'nın karşılığı olamaz. Bu aptalca ateşkes olmasaydı, anılan eyaletler tahliye edilmiş olurlardı. Benim oraları sağlamam için

---

1 *Correspondance*, c. XVI, s. 586; Vandal, c. I, s. 242-244; *Lavisse et Rambaud*, c. IX, s. 135-136; Tatistchef, Bölüm VI.

2 Vandal, c. I, s. 258.

geçerli bahane hiç eksik olmaz. Bunu belki geciktirirsiniz, ama Türkleri aptallık yapmaktan alıkoyamazsanız.[1]

Napolyon'un Rusların gözünü Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi projesiyle kamaştırarak Batı'da kendi ellerini serbest kılmak istediğini söyleyenler çıkmıştır. Bununla birlikte bazı işaretler Napolyon'un Rusların İstanbul'a yerleşmesini kabul ettiğini kanıtlamaktadır. Mösyö de Narbonne ile yaptığı özel bir konuşmada, "Rusya'yı dostça Asya'ya sevk etmek istedim, ona Konstantinopolis'i teklif ettim," dediği söylenmektedir.[2]

Bu iddia ile bu bölümün başında Napolyon'un İstanbul konusunda iki kez söyledikleri arasında çelişki var; hatta aynı şeyi üçüncü kez tekrar etmiştir: "Konstantinopolis dünya hâkimiyetinin merkezi ve başkenti olacak konumdadır."[3]

Herhalde Napolyon İstanbul'u Ruslara vermeyi kabul etmiş olsa bile –bu hiçbir zaman kanıtlanmış değildir– Ruslara sadece İstanbul Boğazı'nı vermekle tedbirini almış ve kendisine Çanakkale Boğazı'nı ayırmıştır. Tarihçi Vandal'ın da dediği gibi, İstanbul'un iki anahtarı vardır: İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı. Napolyon bu anahtarlardan sadece birini Ruslara vermiş olabilir. "Akdeniz Fransız gölü haline gelirse Karadeniz de Rusların gölü olabilir,"[4] düşüncesi Napolyon'un temel görüşüydü. İmparator I. Aleksandr, 25 Şubat 1808 tarihinde Napolyon'un 2 Şubat tarihli mektubunu alınca pek sevindi; bu sırada Fransız büyükelçisi yanındaydı. Pazarlıklar başladı.

Ortada iki proje vardı: Biri, Fransa'ya Adriya kıyılarını, Selanik'e kadar İyon Denizi'ni, Selanik'i veren biraz muğlak bir Fransız projesi; diğeri, Rusya'ya Romanya prensliklerini veren, sınırları Tuna'ya kadar Karpat Dağları olan, Meriç Nehri'ne kadar Sırbistan'ı kateden ve Meriç'le denize ulaşan, Ege adalarının sınırları-

---

1 *A.g.e.*, s. 298-300.

2 Villemain, *Souveraine contemporain d'histoire et de litterature* [Tarihte ve edebiyatta çağdaş hükümdarlar], Paris, 1858, s. 178; Vandal, c. I, s. 268. Bkz. Metternich'in Projesi'yle ilgili bölümde (s. 339 vd) Napolyon'un bu konuda kendisine söyledikleri.

3 *Memoire de Saint Helene* [Saint Helene Anıları], 10-12 Mart 1816.

4 Vandal, c. I, s. 271.

nı saptayan, Çanakkale Boğazı'nın Avrupa kıyılarını takip eden, Asya kıyılarını Türklere bırakan, İstanbul'u ve Karadeniz'e kadar bazı toprakları alan, daha cesur ve daha kesin çizgileri bulunan Rus projesi.

Avusturya'ya bırakılan kısım, Rusya'nın batı sınırına komşu bölgeydi. Fransa, doğusunda Hırvatistan'da, Bosna'da, Sırbistan'da ve Makedonya'da Avusturya'yla olan sınırını saptamakta ve hiçbir noktada kendi topraklarının Rus topraklarına komşu olmamasını sağlamakta serbestti. Fransa, Selanik dışında Arnavutluk, Epir, Tesalya, Yunanistan, Peleponez, Ege adaları, Mısır, Suriye ve Anadolu'nun batı kıyılarını da alıyordu.[1]

Napolyon İstanbul'u bırakmak istemiyordu, bunun dışında Çanakkale Boğazı güçlüğü de vardı. Rumiandsof bu boğaza "kedi dili" diyordu ve Napolyon burasını kendisine ayırıyordu. Bu güçlükler çözülemez nitelikteydi. Çar Aleksandr güçlüğü çözmek için İstanbul'un açık kent ilan edilmesini önerdi. 19. yüzyıl süresince bu fikrin sık sık siyasal yazarlar, özellikle Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasını hayal edenler tarafından tekrarlandığını göreceğiz. Bu öneri 1 Mart 1808 tarihinde Caulaincourt tarafından dile getirildi.

> *İmparator:* Bununla birlikte, imparatorun Hindistan'a bir sefer düzenlemek istediği, tüm Türk imparatorluğunu, hatta hareket noktası olacak İstanbul'u paylaşma arzusunda bulunduğu izlenimi elde ediliyor. Gerçekleştirilmek istenen, Tilsit'te planlanan taksim ise, her şey hazırdır. Tümünün paylaşılması isteniyorsa o zaman uyuşmak gerekir. Öyle sanıyorum ki –ve bu hususu Rumyantsev'e de söyledim– harita elde, düşünmek gerekir. Benim isteklerim Eflak ve Boğdan'ın ötesine taşmıyordu... Konstantinopolis çok önemli bir nokta, sizden çok uzakta olan ve bizim çok büyük değer atfettiğiniz bir yer. Bir fikrim var. Bu sorunun güçlük çıkarmaması için orasını açık şehir yapalım.[2]

Doğu'da hegemonya kurma iddiasında bulunan bir imparatorluk tarafından dört yandan kuşatılmış bulunan bir açık şehir ne

1 Vandal, c. I, s. 301.
2 Tatistchef, s. 320-323.

ifade ederdi ki? Zaten yapılan müzakerelerde Rusya'nın İstanbul'a inme isteği açıkça ortaya çıkıyordu. 2 Mart'ta Rumyantsev ile Caulaincourt arasında yapılan toplantıda da böyle oldu:

> *Dışişleri Bakanı:* Fransa her zaman Mısır'ı istedi. II. Katerina'nın hükümranlığı sırasında bize İmparator II. Joseph vasıtasıyla, kendisinin Mısır'ı almasına müsaade ettiğimiz takdirde, İstanbul'a girmemize müsaade edeceği hususunda teklif ulaştırdı. Bu, Fransa'yı bize çok yaklaştırmadan –zira tabiri caizse bizi burun buruna getirmemek gerekiyor– genişletecek. Çarın gücünü artıracak her şey bizce uygundur ve size yardım da ederiz. Bize çok yaklaşmayın, bize bu konuda teminat verin, istediğiniz her şeyi yapalım. Çar Varşova Büyük Dükalığı'nın bugünkü durumunu koruyacağı ve hiçbir devlete verilmeyeceği konusunda teminat istiyor. Hatırladığıma göre Tilsit'te bize Eflak, Boğdan ve Bulgaristan verildi; Fransa, Mora, Arnavutluk, Girit'i aldı... Avusturya bir şey yapmadı; yapsa bile, ona fazla bir şey vermek gerekmez. Belki Hırvatistan ya da az gelirse Bosna'da biraz toprak. Sırbistan tahtına Avusturya ailesinden genç bir arşidük oturtulabilir. Bizim siyasal çıkarlarımızdan çok coğrafyamız ve Karadeniz'imiz İstanbul'a sahip olmamızı gerektiriyor.[1]

Ama yedikçe iştah açılır; Caulaincourt, 4 Mart tarihli raporunda, olası bir paylaşma konusunda dışişleri bakanıyla yaptığı görüşmenin en önemli konusuna tanık olmamızı sağlıyor:

> *Rumyantsev:* Mora, Ege adaları ve Arnavutluk'tan başka, Mısır'ı ve hatta Suriye'yi alabirsiniz. Evet! Eflak ve Boğdan, işte bize uygun olan yerler, buralara Bulgaristan ve belki Sırbistan da eklenebilir. Fransa, Mora'yı, Arnavutluk'u, Ege adaları ve Bosna'nın bir bölümünü alacaktır. Bosna'nın geri kalan topraklarıyla Hırvatistan Avusturya'ya düşecektir.
>
> *Büyükelçi:* Son görüşmemizden bu yana payınıza düşenleri artırdınız kont hazretleri; böyle devam ederse her şeyi yutacaksınız.
>
> *Bakan:* Bizi memnun etmek istiyorsanız, Sırbistan, sizin tercih edeceğiniz grandüşeslerimizden birinin payına düşsün, gerekli görüyorsanız grandüşesin kocasına ait olsun. Ama, Konstantinopolis konusunu görüşelim. Planlanan seferin incelenmesi tüm Osmanlı ülkesinin paylaşılacağını ve bu kentin Türklerin

1 Tatistchef, s. 324-331.

hükümeti gibi değersiz bir idarenin elinde kalmayacağını gösteriyor. Burası bize düşer. Konumumuz bizi İstanbul Boğazı'na olduğu gibi Çanakkale Boğazı'na da götürmektedir. Bu durumda Sırbistan tümüyle Avusturya'ya verilmelidir, Makedonya ve denize kadar Rumeli de öyle. Bu devlet sizinle bizim aramıza girsin. Siz Makedonya'nın geri kalan kısmını ve Rumeli'nin batısını alırsınız... Ayrıca Mısır'ı, Suriye'yi...

Büyükelçi: Paylar eşit değil; sadece İstanbul Avrupa'da bize verdiğiniz tüm yerlerden daha değerlidir. İstanbul'un alınması hususunu anlamıyorum, ama bu kabul edilse bile, aynı devletin Çanakkale Boğazı'na sahip olmasına razı olamam.

Bakan: O halde kime verirdiniz?

Büyükelçi: Fransa'ya alırdım. Mısır'dan ve Suriye'den söz ederek bizi memnun etmek istediniz kont hazretleri. Çanakkale Boğazı olmadan bu teklifinizin ne değeri var?

Bakan: Çanakkale Boğazı'nı o kadar istiyorsanız Sırbistan'ı bize veremez misiniz?

Büyükelçi: Avusturya'ya ne bırakıyorsunuz? Kont hazretleri, haritaya bakınız. Coğrafya, Sırbistan'ın size ait olmasına izin vermiyor.

Bakan: Ama Çanakkale Boğazı size ait olursa nereye kadar ve nasıl geleceksiniz?

Büyükelçi: En azından Rodosto'ya [Tekirdağ] kadar; Priştine'den Edirne'ye kadar uzanan dağları sınır olarak kabul edebiliriz.[1]

Bu çetin müzakerelerin okunması bile üzüntü verici; her şeye rağmen bugün milletlerin kaderiyle bu kadar pervasızca oynanmıyor.

I. Aleksandr, Çanakkale Boğazı'nı Fransa'ya vermeye hiç hazır değildi. 24 Haziran 1808 tarihinde Büyükelçi Caulaincourt'a şöyle diyordu: "Ülkemi Türklerle komşuluğumuz nedeniyle, içinde bulunduğu rahatsız edici durumdan daha da kötü bir duruma sokamam. Fransa Çanakkale Boğazı'na gelirse kazandığımızı kaybetmiş oluruz."[2] Rusya, İstanbul'u Çanakkale Boğazı'yla birlikte istiyordu. Caulaincourt bu konuyu 16 Mart 1808 tarihinde Napolyon'a yazdığı mektupta şöyle belirtiyor:

1 *A.g.e.*, s. 332-339.
2 *A.g.e.*, s. 414.

Majesteleri isterse İtalya'yı Fransa'yla birleştirsin, hatta İspanya'yı da buna katsın, hanedanları değiştirsin. Krallıklar kursun, Mısır'ı fethetmek için Karadeniz filosuyla bir kara ordusunun işbirliğini sağlasın, istediği teminatları talep etsin, Avusturya'yla istediği değiştokuşu yapsın, tek kelimeyle dünya yerini değiştirsin, Rusya İstanbul'u ve Çanakkale Boğazı'nı alırsa, sanıyorum ki ona her şeyi kabul ettirebiliriz.[1]

Sultan, Napolyon'a toprak bütünlüğünü koruması için bizzat yazdı.[2] Napolyon Rusya'yı kuzeye itmeye çalışıyordu. 7 Mart'ta Caulaincourt, I. Aleksandr'a, "İmparator, majestelerinin Finlandiya'yı almasını hem majestelerinin kişisel yararı için hem de Saint Petersburg güzellerinin top sesi duymamaları için istiyor,"[3] dedi. Gerçekten, ay sonunda, bir emperyal kararname, Finlandiya ile Rusya'nın birleştiğini ilan etti.

Caulaincourt ile Rumyantsev arasında Saint Petersburg'da Türk topraklarının paylaşımı konusunda uyuşma sağlanması için yürütülen görüşmeler devam ediyordu. 9 Mart tarihli dördüncü görüşmede, Rumyantsev Fransa'nın Çanakkale Boğazı konusundaki taleplerinin Rusya tarafından kabul edilmediğini açıkladı. Caulaincourt ise buna Fransa'nın da Avusturya'nın Selanik'e yerleşmesini kabul edemeyeceğini belirterek cevap verdi. I. Aleksandr İstanbul'da bir Fransız ya da tamamen yabancı bir prensin hükümranlığında bağımsız bir hükümet kurulması fikrine geri geldi, ama Rus bakan buna itiraz etti ve Sırbistan'ı yeniden istedi. Karşılıklı talepler yazılı olarak da sunuldu. Rus bakanın teklifleri şunlardı:

A) Basit bir ittifak yapılması halinde, Rusya Eflak, Boğdan ve Besarabya'yı, Bulgaristan'ı alacaktı. Fransa, Arnavutluk'u, Bosna'nın bir bölümünü, Mora'yı, Girit adasını alacaktı. Avusturya Hırvatistan'ı ve Bosna'nın bir bölümünü kazanacaktı. Sırbistan bir Avusturyalı ya da bir yabancı prensin hükümdarlığında bağımsız olacak, bu prens bir Rus grandüşesle evlenecekti.

B) Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi halinde Rusya Eflak, Boğdan, Besarabya, Bulgaristan ve Meriç Nehri'ne kadar Rumeli'nin bir bölümünü alacaktı.

---

1 Vandal, c. I, s. 307.

2 *A.g.e.*, s. 316.

3 Tatistchef, s. 341.

Fransa, Bosna, Arnavutluk, Mora, Girit, Kıbrıs, Rodos, tüm Ege adaları, İzmir, Yakındoğu limanlarıyla Suriye'yi ve Mısır'ı alacaktı. Avusturya'yla sınırın denize varacağı Orfana'ya kadar bir çizgi çizilecekti; Hırvatistan, Fransa ile Avusturya'nın olacaktı.

A ve B seçeneklerinde üç imparatorluk Hindistan'a yapılacak seferin masraflarını paylaşacaklardı. Caulaincourt aşağıdaki konularda çekince ileri sürdü:

1) İstanbul'un Ruslar tarafından alınması,
2) Çanakkale Boğazı'nın Fransa'ya ait olması,
3) İstanbul'da bağımsız bir hükümet oluşturulması ve
4) Rus İmparatoru'nun Suriye ve Mısır seferlerine katılması. Bu takdirde Rusya Trabzon yöresinden bunun karşılığını alabilecekti.

Ertesi gün olan 10 Mart'ta, beşinci toplantıda Rumyantsev, Çar Aleksandr'ın İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nı ısrarla istediğini belirtti. Caulaincourt, Çanakkale'nin Avrupa yakası konusunda ödün verdi, ancak Asya yakasını Yakındoğu'nun ayrılmaz parçası olarak niteledi ve talep etti. Rus bakan bunu reddetti; ayrıca Fransa, Rus filosunun masraflarını karşılamadığı takdirde Rusya'nın Suriye ve Mısır'ın fethine iştirakini kabul etmedi. Bu kadar güçlük çıkınca Çar Aleksandr, Napolyon'la Erfurt'ta görüşmek istedi.[1]

Rumyantsev elyazısıyla bütün bu müzakereleri kaydettiği bir not hazırladı: Caulaincourt bunu 16 Mart 1808 tarihli mektubuyla gönderdi. Ruslar notun giriş bölümünde yapılacak paylaşma inisiyatifinin sorumluluğunu Napolyon'a yüklüyorlardı:

Tilsit'te Eflak ve Boğdan (Moldavya) Rusya'ya verilmiş ve imparatorluğun sınırı Tuna'ya dayanmıştı; bu da genelde Boğdan'ın bir parçası sayılan Besarabya'yı içine alıyordu. Majesteleri Sırbistan'ı bağımsız bir krallık olarak kurmak ve buranın tacını, halen hükümdar olmayan bir arşidüke ve Avusturya tahtının oldukça uzak bir hanedan mensubuna vermek istiyordu.

---

[1] Caulaincourt'un Napolyon'a gönderdiği 10 ve 12 Mart 1808 tarihli, 23 ve 24 numaralı raporlar.

İmparator Aleksandr, 1) Fransa'ya, karadan Akdeniz limanlarına ve Suriye'ye ulaşabilmesi için Avusturya'nın ve Rusya'nın yeni topraklarından geçen bir askeri karayoluna ulaşma hakkını vermeyi; 2) İzmir'i ve Anadolu'daki diğer yerleri istila edebilmesi için kendisine yardım etmeyi kabul ediyordu.

Caulaincourt bu belgeyi Rumyantsev'in elinden aldıktan sonra, örneğin, İstanbul Rusya'ya verilirse başkentin Asya tarafından birkaç fersahlık toprağın buraya ilave edilmesi gibi, doğru olmayan pek çok husus içerdiğini kendisine bildirdi. Bununla birlikte, ülkesine göndereceği kuryenin daha fazla gecikmesine neden olmamak için belgeyi kabul etti.[1]

Caulaincourt Rusya'nın toprak talepleri konusunda endişeye düşerek Napolyon'a 5 Nisan 1808 tarihinde şunu yazdı:

> Geleceği okumak benim işim değil, ama bir parmağı (kuzeyde) Tornea'da, bir dirseği İstanbul'da bulunan koca devi kim durduracak? Majesteleri kuzeyde ona direnebilecek tek bir güç oluşturmazsa, canı isterse Stockholm'ü her kış haraca bağlamasını kim önleyecek?[2]

Büyükelçi, Kont Rumyantsev'le yaptığı müzakerelerde Rusların İstanbul'u ilhak isteklerine enerjik bir biçimde karşı koydu. Caulaincourt 24 Haziran 1808 tarihinde Napolyon'a I. Aleksandr'la yaptığı çok ilginç konuşmayı arz etti:

> *İmparator:* Konstantinopolis Türklerin oradan uzaklaştırılmasından sonra imparatorluğunun kenarındaki bir eyalet kentinden fazla bir şey olmayacaktır. Coğrafya burasının bana ait olmasını istiyor, zira başkasına ait olursa ben evimin efendisi olamam. Buna karşılık orasının başkalarına ait bulunmaması onlar bakımından aynı sakıncayı oluşturmaz. İmparator kabul edeceklerdir ki evimin kapısının anahtarına sahip olacağım.
>
> *Büyükelçi:* Bu anahtar aynı zamanda Toulon'un, Korfu'nun ve dünya ticaretinin anahtarıdır.
>
> *İmparator:* Ama bu yolun hiç kimse tarafından, hiçbir zaman ticarete kapatılamayacağını güvence altına alan düzenleme yapılabilir.

---

1 Tatistchef, s. 365-371.

2 *A.g.e.*, s. 381.

Büyükelçi: Majesteleri her zaman hükmedecek olsaydı, bu garanti büyük bir değer taşıyor olabilirdi; ancak öngörürlülük, dünyanın kaderini düzenleyecek bir konuda, imparatorun ülkesi için tüm tedbirleri almasını gerektirmektedir. Majestelerinin ardılı Fransa'nın dostu ya da müttefiki olacak mıdır? Majesteleri bu konuda güvence verebilir mi? Mösyö Rumyantsev'in görüşleri uygulamaya geçerse Yakındoğu'daki gerçek güç Rusya olacaktır ve elde ettiği yeni topraklar geniş imparatorluğuna katılacaktır. Bu nedenle barışı sağlayan denge yok olacaktır. Kendi ülkesinden uzaktaki toprakları alan Fransa, Çanakkale Boğazı'ndaki Fransa, hatta İstanbul'daki Fransa kimseye tehdit unsuru değildir, zira sağladığı topraklar uzağında bulunmaktadır. Oraları bir çeşit sömürge gibidir; oysa bu yerler eline geçerse, Rusya muazzam bir güç haline gelir.[1]

Ancak Rusya ile Fransa arasında dünyanın taksimi için karşılıklı çekişmeler sürerken Osmanlı İmparatorluğu'nda, İspanya'da ve Avusturya'da ciddi olaylar cerayan ediyordu. Fırtınanın geldiğini gören Napolyon daha uzlaşır oldu ve 16 Ağustos 1808 tarihinde Champagny, Caulaincourt'a, "İmparator Prusya devletlerini Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı boşaltmasını beklemeden tahliye ediyor," dedi.[2]

Napolyon Erfurt'a gitmeden önce Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimini geciktirmek ya da ertelemek ümidini taşıyordu. Anlaşılan, üç kez görüştüğü İstanbul'daki büyükelçisi General Sebastiani ilk projelerinden vazgeçmesini sağladı.[3]

İki imparator Erfurt'ta buluşma konusunda mutabıktılar, Aleksandr Weimar'a 25 Eylül'de, Napolyon Erfurt'a 27 Eylül'de geldiler ve her ikisi de orada 18 gün kaldılar.

Müzakerelere 29 Eylül günü Champagny ile Rumyantsev arasında başlandı. Romanya prensliklerinin kaderi uzun uzun görüşüldü. Anlaşma tasarısının bu konuyla ilgili 8. maddesi şöyle: "Majesteleri İmparator Napolyon, Rusya çarının sınırı Tuna'dan geçen Eflak ve Boğdan üzerinde egemen olmasına ve bu andan iti-

---

1 Vandal, c. I, s. 343-344.

2 Tatistchef, s. 43.

3 General de Segur, *Histoire de Napoléon pendant l'année 1812* [1812 yılında Napolyon'un tarihi], s. 35.

baren Rusya ile birleşmesine rıza göstermektedir."[1] I. Aleksandr bu anlaşmanın gizli kalacağı ve 1 Ocak 1809 tarihinden önce hiçbir askeri harekâta girişmeyeceği sözünü verdi.[2]

İki yüksek akit tarafça barış için yapılan girişimler meyve vermezse... Majesteleri imparatorlar bir yıl içinde ortak savaş harekâtını iki imparatorluğun tüm güçleri ve kaynaklarıyla sürdürme konusunda uyuşmak için yeniden bir araya geleceklerdir.

İki imparator da Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi konusunu müzakereye başlamaktan çekindikleri için anlaşmanın 16. maddesini şöyle kaleme aldılar:

Madde 16: Öte yandan, yüksek akit taraflar, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer topraklarının bütünlüğünü korumayı taahhüt ederler. Bu imparatorluğun herhangi bir yerine zarar vermek istemedikleri gibi, kendilerine önceden haber verilmeden herhangi bir zarar verilmemesini sağlamak hususunda mutabıktırlar.

Vandal'ın dediği gibi bu madde Osmanlı Devleti için bir garanti teşkil etmediği gibi, ülkeyi yedd-i emine teslim anlamına geliyordu.

Ekim 1808 Erfurt Anlaşması Çar I. Aleksandr'ı tatmin etmekten uzaktı: "Fransa ile Rusya arasında gizli ve derin anlaşmazlık sebeplerinin devamı sonucunu veriyordu."

Fransa ile Rusya arasında yanlış raya oturtulan ittifak, 1809 yılında sararıp soldu; Prusya kralının 7-31 Ocak tarihleri arasında kraliçesiyle birlikte Saint Petersburg'a yaptığı seyahat de muhtemelen buna yardımcı oldu. Rusya çarı Napolyon'un Essling Savaşı'ndaki yenilgisinden memnun olmuş izlenimini verdi. Napolyon, 2 Haziran tarihinde Champagny'ye öfke dolu bir mektup yazdırdı.

İmparator son koşulların Rusya'yla ittifakın kendisine verdiği güveni çok kaybettirdiğini ve bunları hükümetlerinin kötü niyeti olarak değerlendirildiğini sizden saklamamı istemiyor. İmparatorun kalbi kırılmıştır. Rusya'yla ittifakı artık

1 Archive National de France [Fransa Ulusal Arşivleri], *A.F. IV. 1697.*
2 Vandal, c. I, s. 478-482.

olumlu olarak değerlendirmiyor. Elinizdeki eski talimatlara iptal edilmiş gözüyle bakmanızı istiyor.[1]

Napolyon Erfurt'tan İspanya'ya gitti. Avusturya silahlanıyordu; bunun üzerine Napolyon, I. Aleksandr'a, "Majestelerinin ittifakına güvenmiştim; ancak eyleme geçme zamanıdır ve kendi gücüme güveniyorum,"[2] diye yazdı. Aleksandr zaman kazanmak istiyordu ve Avusturyalılara karşı göstermelik bir savaş yapmayı bile teklif etti. Ancak bu Napolyon'un 18 Mayıs 1809'da Viyana'ya girmesini ve Avusturya ordusunun Wagram'da yenilmesini önleyemedi.

Siyasal nitelikli bu kırgınlıklara, Napolyon'un ikinci izdivacı olarak Rusya Grandüşesi Anna Pavlovna'yla evlenme girişiminin suya düşmesi eklendi (4 Şubat 1810). Napolyon bunun üzerine 5 Şubat'ı 6 Şubat'a bağlayan gece, bir Avusturya arşidüşesiyle evlenmek için teklifte bulunmaya karar verdi. Rusya'yla ittifakın sonu yakınlaşmıştı. 2 Nisan 1810 tarihinde Napolyon Paris'te Avusturya İmparatoru I. Franz'ın kızı Arşidüşes Marie Louise'le evlendi; kuzeyde sevinç dolu evlilik çanları duyulurken, Fransız-Rus ittifakının ölüm çanları çalıyordu.

Napolyon'un önlenemeyecek Rusya seferi yaklaşıyordu.

---

1 Armand Lefebvre, *Histoire des cabinets de l'Europe pendant le Consulat et l'Empire: 1800-1815 - Depuis la fin de la campagne de Prusse (1806) jusqu'aux événements de Bayonne* [İmparatorluk ve konsüllük devrinde Avrupa hükümetlerinin tarihi: 1800-1815 -1806 Prusya seferinden Bayonne vakalarına kadar], c. LIV, s. 211.

2 Tatistchef'in yazdığı, *Nouvelle Revue* dergisinde 1 Eylül 1891 tarihinde yayımlanan mektup.

66
Metternich'in[1] Projesi (1808)

Metternich'e Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımı projelerini inceleyen bir araştırmada yer verilmemesi gerekirdi. Zira bu büyük diplomat, tabiatıyla şurasından burasından ufak parçalar koparmayı denemekle birlikte, esas itibariyle Türk imparatorluğunun toprak bütünlüğünü savunmaktaydı. Bununla birlikte, göreceğimiz gibi, son savunma mevzilerine çekildikten sonra, bu ciddi sorun hakkında görüş belirtmek zorunda kalmıştır.

Daha sonraki dönemlerde Bismarck tarafından ortaya atılmış bulunan "*Drang nach Osten*" (Doğu'ya akın/Doğu'yu fetih) politikası Metternich'in zevkine uygun değildi. Avusturya'yı fiziki ve manevi yönlerden yıkmaya yönelik bir politika izleyen Fransa'ya ve çağdaş siyasal partilere saldırarak 1858 yılında şunları yazmıştı: "Bunların, amaçlarına varmak için izledikleri politika Avusturya'yı doğuya yöneltmektir; bu Avusturya'nın Batı'dan dışlanmasıyla eşanlamlıdır."[2] Ünlü diplomat aynı görüşleri yarım asır önce-de savunmuştu, zihni Avusturya'nın eskiden oynamış bulunduğu

1 Ünlü Avusturyalı devlet adamı. 1773'te doğmuş, 1859'da ölmüştür.
2 Metternich, *Mémoires, documents et écrits divers* [Anılar, belgeler ve çeşitli yazılar], c. VIII, s. 606.

tarihi rolün önemiyle doluydu ve az da olsa Batı politikasından uzaklaşıp, tümüyle doğuya yönlendirilmesini kabul edemiyordu.

Bunun sonucu olarak, olanakları ölçüsünde Osmanlı İmparatorluğu'nu savunuyordu: "Hıristiyan uygarlığıyla ne kadar uymazlık içinde olursa olsun, Osmanlı tahtının varlığı ve bunun korunması Avrupa için yararlıdır," diyordu. Böylece, Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesini önlemek için İngilizlere yardım eden Avusturya şansölyesi, "Rusya imparatorunun bizim iki sarayımızla (Avusturya ve İngiltere) tam bir benzerlik içinde olan görüşleri çerçevesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun korunması için gerekli olan pratik tedbirler bulunacaktır," diyordu.[1]

Ama Metternich Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafazasını isterken, bu ülkenin ortadan kalkacağını da öngörüyordu. Bu husus onu sıkıyordu, zira Babıâli her zaman anlaşmalarına harfiyen riayet etmişti ve komşuluğu pek rahattı: "Türklerin Avrupa'daki toprakları gerçekte Avusturya'ya bir deniz sınırına sahip olmanın tüm avantajlarını sağlamakta." Becerikli şansölye, Doğu'da temel değişiklikler olacağını öngörerek, şu derin düşünceyi ileri sürmüştü: "Osmanlı egemenliğinin yerine *bağımsız* bir büyük Hıristiyan devleti geçtiği gün, o devlet doğal ve aktif müttefikimiz olacaktır."[2] Metternich'in varsayımı bir büyük komşu Ortodoks devletinin kurulmasıydı; ama bu düşünce dizisi Bulgar devletine de uyuyor. Esasen bu fikir Kont Mercy-Argentau tarafından, II. Joseph'e yazdığı 28 Aralık 1782 tarihli mektupta kayıtlıydı:

> Eğer nihai bir uzlaşmada majestelerinin devleti, Rusya ile sınır komşusu olurlarsa, Türkler gibi, zayıflığı ve uyuşukluğuyla majestelerinin geniş sınırları dahilinde rahat etmesini sağlayan bir komşunun yerine, muhteris ve güçlü bir komşuyu koymanın zararlarını hiçbir şey karşılayamaz.[3]

Burada, Avusturya diplomasisinin tüm eylemlerini yöneten o hayranlık yaratan geleneğin izleri görülüyor.

---

1 *A.g.e.*, c. V, s. 490-91.
2 *A.g.e.*, c. IV, s. 315.
3 *Correspondence*, c. I, s. 147.

Şimdi, Metternich'in Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi konusunda görüş bildirmek zorunda kaldığı döneme gelelim. Napolyon da bu görüşü bir ara incelemişti.

18 Ocak 1808 tarihinde Talleyrand, Metternich'e şöyle diyordu: "İmparator iki proje oluşturuyor; bunlardan birincisi gerçeklere dayanıyor, ikincisi doğudaki Hindistan'a sefer yapılması hakkında. Fransa ve Rusya Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmak istiyorlar."[1] Metternich bu sözlerden çok rahatsız olmuş ve Avusturya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafazasını istediğini saklamayarak şöyle demişti:

> Biz Türk imparatorluğunu daha iyi tahlil ediyoruz, zira onları tarafsızca değerlendiriyoruz ve muhafazası ümidini besliyoruz. Ruslar Rum gözlüklerinden bakıyorlar. Oysa politikada hiçbir gözlük iyi değildir... Öyleyse ben size Türk imparatorluğunun istilasının birkaç yıl içinde 300.000 insanın hayatına, hastalıklara, haydutluklara mal olacağını ve bu ülkelerin hangi hükümdar olursa olsun kendilerini hiçbir uygarlığa ait hissetmeyeceklerini söyleyeyim.[2]

Aynı görüşmede Metternich Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl taksim edileceği sorusuna cevaben şunu söylüyordu:

> Mora, oraya yakın adalar ve Mısır bize düşüyor; size Tuna havzası, Bosna ve Bulgaristan gerekiyor; Ruslar Kırım'ı almasalardı İstanbul size ait olurdu; şimdiki durumda artık orasını almaya hakları yok.[3]

Metternich karşılaştığı bu sorunu hükümetine yazmıştı: "Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtaramayacağız, şu halde taksimine katılarak, alabileceğimiz en büyük payı almaya çalışmak gerekir."[4]

Talleyrand'la yaptığı konuşmadan üç gün sonra, yani 21 Ocak 1808 tarihinde, Metternich, Napolyon'la bir görüşme yaptı. İmparator gayet ince bir şekilde şunu söyledi: "İçinde bulunduğu mutlak zayıflık durumuna düşmesinden bu yana, Babıâli'yi korumayı

---

1 Metternich, *Mémoires,* c. II, s. 144.
2 *A.g.e.*, s. 147.
3 *A.g.e.*, s. 148.
4 *A.g.e.*, s. 149.

istemek durumunda değilsiniz." Napolyon Türk imparatorluğunu kendisinin de desteklediğini itiraf etti: "Şimdi taksim etmek istiyorsa bunun kabahati her tarafta saldırmak zorunda bulunduğu İngilizlere aittir." "İngilizler beni bana rağmen zorlayabiliyorlar." İmparator, İstanbul'un Ruslar tarafından işgalini kabul ediyordu: "Rusların işgal edeceği gün..." sonra sözünü hemen düzeltiyordu: "İstanbul'a yerleştiğimizde, Ruslara karşı sizin imdadınıza koşmak için Fransa'ya ihtiyacınız olacak." Nihayet İmparator Avusturya büyükelçisine açıkça şunu söylüyor:

> Bizi şimdi sıkıca bir araya getirecek olanın Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması olduğunu görüyorum... Sarayınıza, paylaşmanın şu sırada yapılmadığını, ancak söz konusu olacağı zaman sadece kabul edilmekle kalmayacağınızı, fakat hakkınız olduğu veçhile, çıkarlarınızı ve görüşlerinizi savunmak için davet olunacağınızı haber verin... Tamamen geçerli coğrafi talepleriniz var. Bunlar da Tuna hanedanı indinde geçerli sayılan taleplerdir.[1]

Özel talimatı olmamasına rağmen Metternich, Napolyon'un bu tekliflerine şu cevabı verdi: "Fransa bile bu eski müttefikini (Osmanlı İmparatorluğu'nu) terk ediyorsa, biz tek başımıza destekleyecek güce herhalde sahip olamayız." Metternich, Stadion'dan talep ettiği talimatı alınca 26 Şubat günü Talleyrand'ı görmeye gitti. Fransız diplomatla görüşmesini şöyle özetler:

Kendisine şöyle söylemiş: "İmparatoru, Babıâli'nin yıkılmasından başka hiçbir şey bu kadar üzemez; bu onun ilkelerine ve ülkesinin çıkarları konusundaki samimi inançlarına aykırıdır." Bu itirazdan sonra şunu eklemiş: "Taksim konusunu, önlenemez hale geldiğinde konuşuruz; şu şartla ki paylaşmayı yapacak üç ülke arasında taksim konusunda tam bir görüş birliği hasıl olsun." Talleyrand ise kendi açısından Napolyon'un projesine kişisel olarak karşı çıktığını belirtti. "Babıâli'nin taksimi düşüncesinden nefret ediyorum. Size daha da açıkça söyleyeyim, bu husus benim siyasal ilkelerime aykırı; ama imparatoru kararından hiçbir şey vazgeçiremez." Bunun üzerine Metternich araya girmiş: "Ama Rusya'nın,

---

1 *A.g.e.*, s. 151-159.

Napolyon'un görüşlerini paylaştığına inanıyor musunuz?" Talleyrand bu soruya şu yanıtı vermiş: "Hem de coşkuyla; Türk imparatorluğunun fethi Çar Aleksandr'ın en önde gelen isteklerinden biridir."

Metternich bu görüşmeyi naklettikten sonra şu kuşkusunu dile getirmiş: "Fransa bizim olurumuzu, korktuğumuz bu taksim projesine Rusya'yı çekmek amacıyla kullanabilir." Ayrıca sözlerine şunu eklemiştir: "Bu, Fransız politikasının karakterine uygun bir yutturmaca olabilir. Saint Petersburg hükümeti taksimi reddederse, bu sorunu ilk harekete geçiren tarafın, hatta tek isteyen tarafın biz olduğumuzu ileri sürebilirler." Kont Tolstoy vicdanını rahatlatmak için meslektaşı Paris'teki Rusya büyükelçisinin ağzını arayan Metternich'ten, Napolyon ve I. Aleksandr arasında taksim konusunda müzakere edilen projeyi gizlememiştir. "Kurtarılamayacağına göre pastayı ortak bir kararla paylaşmak gerekecektir."[1]

İki yıl sonra, 1810'da Avusturya şansölyesi şöyle söylüyordu: "Büyük bir rol oynamaya davet ediliyoruz: Şunu cesaretle teyit ediyorum ki, tüm karşı izlenimlere rağmen, *biz en güçlü olanız*, herkes bizim desteğimizi arayacak."

Özetle, Metternich Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasına karşıydı. Bu görüşü savunmakla birlikte, Avusturya'ya komşu ve onun müttefiki olacak bir Hıristiyan devletin kurulmasını yeğliyordu, bu da belirsiz, lastikli bir kavramdı. Onun görüşlerine ayrılmış bulunan bu bölüm, bir önceki bölümde incelediğimiz, Paris ile Saint Petersburg arasındaki müzakerelerle ilgilidir.

---

1 *A.g.e.*, s. 160-163.

67
D'Hauterive'in[1] Projesi
(1808)

Bu proje de çok sayıdaki diğerleri gibi Napolyon döneminin en barışçı insanlarının bile fütuhat iştahını açan sayısız diplomatik manevralardan biridir.

Kont d'Hauterive, Talleyrand okulundandır, ona Fransız-Rus ittifakı mücadelesinde yardımcı olmuştur. Napolyon Erfurt'ta Aleksandr'la buluşmadan önce Osmanlı İmparatorluğu'nun olası taksimi konusunda görüşünü yazılı olarak sunmakla görevlendirilmiştir. Böyle bir taksimin karşıtlarından olduğu için, yazdığı 15 sayfalık belgede, bu proje uygulandığı takdirde, varılacak kötü sonuçları göstermeye çalışmıştır. Taksimi "sadece en iyi koşullar bir araya gelirse uygulanabilecek basit bir proje" olması durumun-

---

1 Mösyö Blanc de Lanautte, d'Hauterive kontu, 14 Nisan 1754 tarihinde doğmuş, Paris'te 28 Temmuz 1830'da ölmüştür. Grenoble'da profesördü. İstanbul'da büyükelçi olan Kont de Choiseul-Gouffier kendisini kütüphaneci olarak yanında götürmüştür. Buradan Prens İspilanti ile Prens Aleksandr Yani Mavrokordato'nun yanına Yaş'a özel sekreter olarak yollamıştır. 1785'te Boğdan (Moldavya) hakkında bir muhtıra yazmıştır. 1792 yılında New York'ta konsolosluk yaptıktan sonra Paris'te dışişleri bakanlığında diplomatik yazışma dairesi başkanlığına getirilmiş (1789), orada Bonapart'ın gözüne girmiştir. 1895'te hariciye müsteşarlığı görevine getirilmiş, geçici bir dönem dışişleri bakan vekilliği görevini yürütmüştür.

da kabul etmektedir. Böyle bir varsayımda, Balkan yarımadasının kuzeyinden güneye inen, Tuna üzerinde, Niğbolu'dan başlayan ve Ege Denizi kıyısında bunun karşısına rastlayan bir noktaya varan boylamla ikiye ayrılmasını; bu çizginin doğusunda kalan İstanbul ve Çanakkale Boğazı dahil tüm toprakların Rusya'ya verilmesini; batıda kalanların Fransa ile Avusturya arasında taksimini, Fransa'nın Avusturya'ya düşecek olan payı saptamasını, Fransa'nın ayrıca Mısır'ı ve Ege adalarını almasını öngörüyordu. D'Hauterive bu projenin İngiltere'ye de tebliğ edilmesini ve bunun, "Avrupa'ya ve dünyaya her birinin gereksinme duyduğu barışı reddetmekte ısrar eden (İngiltere) hükümetinin inadını kırma sonucunu doğurmaması halinde, derhal uygulanmaya yönelik gözdağı verici bir eylem olduğunun" bildirilmesini istiyordu.[1]

Talleyrand Erfurt'a gitmeden önce, d'Hauterive'e yeni bir proje hazırlama görevini verdi. Adı geçen, 23 Eylül 1808 tarihinde çalışmasını yolladı. Buna ekli mektubun şu bölümü ilgi çekicidir:

> Benim görüşüme göre bu konuda hiçbir tereddüt yoktur. Osmanlı İmparatorluğu paylaşılacaktır ve biz Hindistan'a sefer düzenleyeceğiz. Bu iki girişimin sonuçları ne olursa olsun, önüne geçilemeyecektir; ancak bunların yakın zamanda gerçekleşmemesi için gereken tedbir alınmalıdır.[2]

Bu çok kesin kehanetler gerçekleşmedi. Böyle olmasına, Rusya ile Fransa'nın ilişkilerini zayıflatan, özellikle bir Rus grandüşesiyle evlenmesini engelleyip Napolyon ile I. Aleksandr'ın arasını bozan, Mösyö d'Hauterive'in ustası Talleyrand katkıda bulundu.[3] Böylece, Waterloo'da Napolyon'u çökerten muazzam ittifakın oluşturulmasına da yardım etmiş oldu.

---

1 *Archives des Affaires Etrangeres, France et divers Etats de Europe, 286, Memoires et Doc., Russie* [Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşivleri. Fransa ve çeşitli Avrupa devletleri, hatıralar ve belgeler, Rusya bölümü], 32; Vandal, c. I, s. 403.

2 Vandal, c. I, s. 406.

3 Metternich, *Mémoires*, c. II, s. 248.

68
Pozzo di Borgo'nun[1] Projesi (1809)

Korsika asıllı olan ve uluslararası becerisi bulunan bu diplomat, kaynayan Avrupa'da, içinden çıkılması zor entrikaların düğümlerini atarken, temel amacı Napolyon'u yok etmekti. De Menthon Blake,[2] inanılır bir kaynak olan Dr. Wurm'a atfen, 1809 yılında, I. Aleksandr adına Pozzo di Borgo'nun Tilsit'ten, Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimiyle ilgili aşağıda kayıtlı projeyi Viyana'daki Büyük Britanya Büyükelçisi Sir Robert Adair'e[3] açıkladığını bildirmektedir.

---

1 Andre Pozzo di Borgo, Korsika'da Ajaccio yakınlarında Pozzo di Borgo'da, 1768'de doğmuş, 1842 yılında Paris'te ölmüştür. 1793'te sürgüne gönderilmiştir. Napolyon'un yeminli düşmanıdır. Fransa'ya karşı oluşturulan ittifakın aracısı olmuş, sırasıyla, Avusturya, İngiltere, Prusya ve Rusya adına çalışmıştır. Rusya kendisini XVIII. Louis nezdine elçi göndermiştir. Viyana Kongresi'ne katılmış, Osmanlı Devleti'nde Suriye'ye ve Anadolu'ya çeşitli seyahatler yapmıştır. Avrupa ittifakı Napolyon'u ezince Talleyrand'ın yanına gelmiş, sevinç çığlığı atarak şunları söylemiştir: "Ben Bonapart'ı siyasal açıdan yok eden kişi değilim; ama onun kafasından aşağı son toprağı atan insanım."

2 R.W.J.C. Bake, *De la question d'Orient et sa portée coloniale* [Doğu sorunu ve bunun sömürgeci yanı hakkında], La Haye, 1874, s. 65.

3 *The negotiations for the peace in Dardanelles* [Çanakkale Boğazı'nda barış için müzakereler], *Documente Hurmuzaki*, 1874, s. 65.

> Rusya Besarabya'yı, Eflak'ı, Boğdan'ı ve Balkanlar'a kadar Bulgaristan'ı alacak; Fransa Arnavutluk kıyılarını, Tesalya'yı, Mora'yı ve Girit adasını alacak; Avusturya Sırbistan ve Bosna'yı alacak; Osmanlı Devleti ise sadece Rumeli ile İstanbul'u muhafaza edecek.

Bu projenin, I. Aleksandr'ın onayını aldığı ima edilmekle birlikte, tamamen Pozzo di Borgo'nun kişisel görüşlerini yansıtmakta bulunması daha büyük bir olasılıktır. Zira Rus imparatorunun bu konudaki görüşlerinin yukarıda kayıtlı olanlara hiç benzemediğini biliyoruz.

Bütün bu işte anlaşılamayan husus, İngiltere'ye hitap edilmesine rağmen, ona hiçbir şey verilmemesidir. Bununla birlikte, Menthon Blake,[1] Rus hükümetinin manifestosuna cevap teşkil eden 18 Aralık 1807 tarihli Westminster bildirgesinde, İngiltere'nin Rusya tarafından teşvik edildiğini ve Rusya'nın çıkarlarını Fransa'nın etkisine karşı korumak amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşa girdiğini hatırlatmaktadır.

---

1 Aynı yazar Çar I. Nikola'nın şöyle dediğini yazıyor: "Konstantinopolis'i istemiyorum. Benim imparatorluğum yeterince geniş; ama şuna inanıyorum ki, ya ben ya da ardıllarım bir gün bu kente sahip olacağız. Bir ırmağın dağdan aşağı akması nasıl güçlükle önlenebilirse, Rusların da Çanakkale Boğazı'na gitmelerine ancak öyle mâni olunabilir." Öte yandan Pozzo di Borgo 1806'da şöyle yazıyordu: "Fransız piyadelerinin ve topçularının Türk süvarileriyle birlikte Ruslara karşı savaşacakları günü göreceğiz" (Maggiolo, s. 120).

69
Dufau'nun[1] Projesi
(1822)

Tüm dünyayı şaşırtmışa benzeyen evrensel egemenlik tehlikesi karşısında, irdelediğimiz broşürün[2] yazarı artık bundan korkulmaması gerektiğini açıklamaktadır. Ama bu girişime teşebbüs edilmesi bile Avrupa'yı sarsabilir. Fransa Avrupa'ya güven vermelidir ve Rusya'ya karşi kurulacak savunma birliğinin başına geçmelidir. İkinci önemli güç İsveç'tir; üçüncüsü Lehistan'dır; Lehistan'ın yeniden yücelmesini Bonapart sağlamalıydı.

Yunanistan'ın kaderi ile ilgilenmezlik edilemez; ona yardım etmek lazımdır. Türkiye Avrupalı güçler ile Grekler (Yunanlılar) arasında taksim edilmelidir.

---

1 Pierre-Arm. Dufau, Fransız yazarıdır. Bordeuax kentinde 15 Şubat 1795'te doğmuştur; Paris'te 25 Ekim 1877 tarihinde ölmüştür. 1821 yılında Paris'te J.J. Paris yayınevinde "Osmanlı İmparatorluğu'nun şimdiki krizi" başlıklı risalesi yayımlanmıştır. Yazar bu risalesinde Türklerin Avrupa'dan kovulmasını istemekte ve muhtemel bir taksimde sadece Fransa'nın payına düşecek olan yerlere değinmektedir: Buraları Girit ve Kıbrıs adalarıdır.

2 *Du partage de la Turquie entre la Russie, l'Autriche, l'Angleterre et les Grecs, sous la médiation de la France* [Türkiye'nin, Fransa'nın arabulucuğunda Rusya, Avusturya, İngiltere ve Yunanlar arasında paylaşılması], Paris, Chausson, 1822, 40 sayfa.

1) Rusya'nın himayesinde bir Grek İmparatorluğu kurulacak; buna Türkiye'nin Rusya ile Avusturya sınırları arasında kalan bölümü, kuzeyde Tesalya'nın kuzeyindeki dağlara kadar bölümü verilecek; Rusya ise Rus Lehistanı'ndan vazgeçecektir.

2) Avusturya, kuzeybatı topraklarını alacak, Sırbistan ve Arnavutluk'ta Grek İmparatorluğu ile sınırdaş olacaktır.

3)Yanya paşalığı, Güney Arnavutluk, Livadya ve Mora'da Federal Grek Prenslikleri oluşacaktır.

4) Kandiye ve İyon Adaları İngiltere'ye verilecektir.

5) Grek Adaları Cumhuriyeti kurulacaktır.

Sax hanedanı Lehistan Krallığı'na bir aile ferdini yerleştirecektir.

Bu inceleme, zamanında Yunanistan'ın yeniden doğuşu ile ilgili düşünceleri yansıtmaktadır. Halen hemen hepsi klasik (kültürden) esinlenen ideologlar, Perikles'in torunlarına çok büyük pay ayırırlar; günümüzde, bir Grek İmparatorluğu, diğer bir federal Grek Devleti ve üçüncü bir Grek Cumhuriyeti kurma fikri bize gerçekten çok abartılı geliyor.

70 Kapodistrias'ın[1] Projesi (1828)

1815 tarihinde Rusya, Türklerin Sırbistan'daki acımasız uygulamaları konusunda bir muhtıra yayımlamış, ancak Viyana Kongresi bu konunun derinliğine inmemiştir.

Rusya Dışişleri Bakanlığı 22 Haziran 1821 tarihinde Baron Nikolay'a gönderdiği bir notayla Yunanistan lehinde girişim yapmış ve amacının "Osmanlı Avrupası'nı oluşturan ülkeleri mutlu ve saldırgan olmayan bir siyasal yaşamdan yararlandırmak olduğunu" belirtmişti.[2]

---

1 Kont İoannis Andonis Kapodistrias, 1776 yılında Korfu'da doğan bir diplomattır. Rusya İyon Adaları'nı himayesine aldığı zaman Rusya'nın hizmetine girmiştir. 1827 tarihinde Yunanistan'a cumhurbaşkanı seçildikten sonra anayasayı askıya alıp Panhellenion'u ilan etmiştir. Yunanistan'ın bağımsızlığından sonra Kapodistrias'a karşı memnuniyetsizlik artmış ve içsavaş patlamıştır. Kapodistrias 9 Ekim 1831 tarihinde Yorgi ve Konstantin Mavromihalis tarafından katledilmiştir.

2 F. Martens, *Etude historique sur la politique russe dans la question d'Orient* [Doğu sorunu konusunda Rusya politikası hakkında tarihi inceleme], Gand, 1837, s. 34. Başlığının çevirisi "Türk imparatorluğunun taksimi" olan ve Paris'te 1828'de yayımlanan bir broşürde Avukat J.B. Marochetti, Bizans İmparatorluğu'nun Pradt'ın istediği biçimde yeniden kurulmasının olanaksız olduğunu belirttikten sonra, Yunanistan'ın bağımsızlığının ilanını önermekte ve I) Avusturya'ya Bulgaristan'ı, Sırbistan'ı, Bosna'yı, Hırvatistan'ı ve Yukarı Arnavutluk'u; II) Savua tahtına Lombardiya, Venedik, Parma ve Modena dükalıklarını; III) Fransa'ya Sardunya adasını, Landau'yu; IV) İsviçre'ye Tessin Kantonu'na karşı Savua Dükalığı'nı; V) Rusya'ya Eflak ve Boğdan'ı vermeyi; VI) İstanbul'da, Rumeli, Makedonya ve İstanbul Boğazı'nın kıyıları dahil bir müstakil devlet kurulmasını ve başına Este Avusturya hanedanından Modena dükünü getirmeyi öneriyordu.

Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmiş, galip gelmiş ve Edirne Anlaşması'nı imzalamıştır. Rus yönetici çevrelerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamını fethetmemeyi tercih ettiklerini müşahede etmek ilgi çekicidir. Kont Nesselrode'nin 4 Eylül 1829 tarihli muhtırasında şu cümleleri okuyoruz:

> Bu imparatorluğun muhafazasının Rusya'nın gerçek çıkarlarına zarardan çok yarar sağladığını hep düşündük; komşumuzun zayıf bir devlet olmasının bize sağlayacağı yararların yerini hiçbir başka yarar alamaz.

Kont Mercy-Argentau ile Prens Metternich'in buna benzer kuramlar geliştirdiklerini gördük. Böylece, bir yandan Rusya ve Avusturya, ilke olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafazasının gerekli olduğu konusunda uyuşuyorlar, ancak öte yandan onu parçalamak için birbirleriyle yarışıyorlardı.

Bu olaylar sırasında, eski bir Rus diplomatı ve Yunanistan'ın cumhurbaşkanı olan İoannis Kapodistrias, başkan sıfatıyla 18 (31) Mart 1828'de, Çar Nikola'ya Balkan yarımadasının siyasal açıdan yeniden yapılandırılması konusunda bir proje sundu. Kapodistrias'ın projesine göre Osmanlı topraklarında şu hükümranlıklar oluşturulmalıydı:

> 1) Eflak ve Boğdan'dan oluşacak Daçya Dükalığı ya da Krallığı (bu II. Katerina'nın eski fikriydi).
>
> 2) Sırbistan, Bulgaristan ve Bosna'dan oluşacak bir Sırp Krallığı.
>
> 3) Trakya, Makedonya, Marmara adaları ve İmroz, Samotraki ile Taşoz adalarından oluşacak bir Makedonya Krallığı.
>
> 4) Yukarı ve Aşağı Arnavutluk'u da içine alacak bir Epir Krallığı.
>
> 5) Yunanistan, Penea, Arta kenti ve çevresindeki Adalar açık şehir ilan edilecek, Konstantinopolis ve bunun etrafındaki 13-14 fersahlık topraklardan oluşan Helen Devleti aralarında bir konfederasyon oluşturacak ve bu beş devletin merkezi Konstantinopolis olacak, konfederasyon'un kongresi burada toplanacaktır.[1]

---

1 *Le Comte J. Capodistrias, président de la Grèce, jugé par lui-même* [Yunanistan Cumhurbaşkanı Kont Kapodistrias kendini anlatıyor], Paris, 1842; *Correspondance du comte J. Capodistrias, président de la Grèce* [Yunanistan Cumhubaşkanı Kapodistrias'ın yazışmaları], 4 cilt, Geneve-Paris, 1839; Lorimer, *On the denationalisation of Constantinople* [İstanbul'un ulusalsızlaştırılması], Edinburgh, 1876.

Doğu'da beş devlet kurulması fikri daha sonra Dr. A.C. Dandolo tarafından 1853 yılında ele alınmış ve genişletilmiştir.

Kapodistrias'ın Bulgaristan'ı Sırbistan'ın içine yerleştirdiği ve Yunan cumhurbaşkanının ne Trakya'yı, ne Makedonya'yı, ne Epir'i, ne Arnavutluk'u, ne de çok sayıda adayı Yunanistan için talep ettiği görülüyor. Ama onun çok daha kapsamlı bir art düşüncesi vardı. Kurulacak beş devletin üç tanesi Rum/Yunan asıllı olacaktı ve bunlar Balkan Konfederasyonu'nda Helenizm'in hegemonyasını kuracaklardı. Öte yandan, Romanya eyaletlerinin de Fener Rumu olan prensler tarafından yönetildiğini unutmamak gerekir. Kapodistrias tabiatıyla Helen yanlısı bir Daçya'nın da olası katkısına güveniyordu. Böylece kongredeki beş oydan sadece biri Balkanlar'da yaşayan Slavlara ait olacaktı. Şimdilerde o dönemdeki Yunanistan cumhurbaşkanı tarafından tasarlanan bu düzenden epey uzaktayız.

Rus Çarı Nikola, Prens Koçubey'in başkanlığında bir gizli komite kurdu. Pozzo di Borgo ile Mösyö Daşkov, İstanbul için Kapodistrias tarafından önerilen sistemin tutarsızlığını ileri sürdüler. Bu komite ittifakla,

1) Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafazasının tercih edilir olduğunu;

2) Osmanlı İmparatorluğu'nun ortadan kaldırılmasının Rusya'nın çıkarlarına aykırı olduğunu;

3) Saygın bir anlaşma imzalanarak Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının önlenmesinin daha tedbirli davranmak olacağını çara bildirdi.

Rus imparatoru da böyle davrandı (14 Eylül 1829).

71
Dom de Pradt'ın[1] Projesi
(1828)

Kapodistrias'ın dördü Helen kökenli, beş devletten oluşan Balkan Konfederasyonu önerdiği yıl, bir Fransız diplomatı, ondan daha fazla Helen yanlısı olmuştur. Bu kimse, Başpiskopos de Pradt'tır. 1828 yılında yayımladığı bir eserde[2] genelde Avrupa'nın, özelde Fransa'nın dikkatini Slav tehlikesine çekmektedir. Sunuşuna, Avrupa'nın iki efendisi olduğunu, bunların karada Rusya, denizde İngiltere olduğunu belirterek başlamakta, Napolyon'un, "Avrupa elli yıl sonra ya Kazakların eline geçer ya da cumhuriyet olur," sözünü hatırlatmaktadır (s. 75). En büyük askeri dehaların bile kehanetleri her zaman gerçekleşmiyor.

---

1 Dom İspanyol asilzadelerine verilen unvandır. Dominique Georges Frédéric de Riom de Prolhiac de Fourt de Pradt 23 Nisan 1759'da doğmuş, 18 Mart 1837'de Paris'te ölmüştür. 1784 yılında ilahiyat diploması almış, 1795'te doktorasını vermiş, 1789'da Etat Generaux'da temsilcilik yapmıştır. Poitiers piskoposluğu, Malines başpiskoposluğu (1808), Lehistan'da büyükelçilik (1812) görevlerini ifa etmiş. Son görevinde gözden düşerek ülkesine dönmüş, ancak 7 Nisan 1814 tarihinde Legion d'Honneur üst nişanını almış, 1827'de milletvekili olmuştur.

2 *Du système permanent de l'Europe à l'égard de la Russie et des affaires de l'Orient* [Rusya ve Doğu meselelesi hakkında Avrupa'nın daimi sistemi hakkında], Paris, 1828.

Pradt bu korkutucu kehanetin gerçekleşmesini önlemek için, sürekli bir sistem olarak, Rusların tecavüzlerine karşı koyacak bir Avrupa federasyonu öneriyor (s. 112). Başpiskopos, "Türklerin katkısıyla ciddi hiçbir şeye başlanılamayacağını, buna karşılık Rumları en parlak geleceğin beklediğini," belirtiyor. Diplomat-papaz vardığı sonucu saçmalık mertebesine çıkartarak şöyle diyor: "Bunca güçlükten çıkışın yolu, Tuna'nın sağ kıyısında bulunan Avrupa'daki Osmanlı topraklarının hepsinin üstünde bir Ortodoks devleti kurmak değil midir? Artık ne Bulgar, ne Sırp, ne Arnavut, ne Türk kalmıştır. Bütün Osmanlı ülkesi Ortodokslara verilecektir" (s. 121). Biraz ilerde, "Osmanlı Avrupası ya Türk kalacak ya da Tuna'dan Mora'nın ucuna kadar Ortodoks olacaktır," demektedir (s. 137).[1]

Bu çözüm öylesine bönlükle kaleme alınmıştır ki, Ortodoks olmayan bir yazardan nasıl geldiğini izah etmek kabil değildir.

1867'de Paris'te yayımlanan ve başlığının çevirisi "R'nin Doğu sorununa çözümü" olan bir broşürde de aynı sonuca varılmaktadır: "Doğu'da çok sayıda küçük devlet kurulması Doğu sorununu yok edeceğine güçlendirir... Osmanlı tebaası tüm Hıristiyanların katılımıyla bir Hıristiyan imparatorluğu kurmak gerekir" (s. 36-54).

---

1 Rumenlere gelince, de Pradt onların kaderini şöyle çiziyor: "En iyisi Eflak ve Boğdan'ın Avusturya'ya ilhakı ivedilikle yapılmalı ki bu kaybedilmiş topraklardan fazla söz edilmesin." *Question de l'Orient sous ses rapports generaux et particuliers* [Umumi ve hususi raporlar ışığı altında doğu sorunu], Paris, 1836, s. 38.

72
Yazarı Belli Olmayan Proje (1828)

Rusya'nın doğuda kışkırttığı olaylardan esinlenen bu proje, başlığının çevirisi "J.B.M.'nin kaleminden Türk imparatorluğunun taksimi" adlı bir broşürde bulunuyor.[1] Risalenin yazarı, Metternich'in entrikalarına rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunun geldiğine kani olmuştur. İmparator Nikola'nın, Çariçe II. Katerina'nın tasarılarını gerçekleştirmemesine Fransa dikkat etmelidir demekte, İstanbul'da aşağıdaki koşullarda bir bağımsız hükümet oluşturulmasını önermektedir.

1) Bulgaristan, Sırbistan, Bosna, Hırvatistan, Yukarı Arnavutluk, Avusturya'ya verilecek; Avusturya, İtalya'ya bazı eyaletleri iade edecektir.

2) Lombardiya, Venedik Krallığı ile Parma ve Modena dükalıkları Savoie tahtına verilecektir.

3) Savoie Dükalığı Sardunya adasını Fransa'ya verecektir.

4) Savoie Dükalığı, İsviçre Konfederasyonu'na, Tessin karşılığında katılacaktır (Savoie Dükalığı'nın kaderinin ne olacağı bu planda yazılı değil).

---

1 *Partage de la Turquie par J. B. M.*, 3. baskı, Paris, 1828, 72 sayfa.

5) Bir Bosfor Krallığı kurulacaktır. Buna İstanbul, Rumeli, Makedonya, İstanbul Boğazı kıyıları, Olimpos Dağı'na (Uludağ) kadar Anadolu kıyıları dahil olacak, başına Doğu Avusturya hanedanından Modena dükü geçirilecektir. Tüm diğer ülkeler bu ülkenin garantörü olacak, her ülkeye vergi almadan seyrüsefer serbestisi tanıyacaktır.

6) Rusya, Eflak ve Boğdan'ı alacaktır.

Yazar bu düzenlemelerle Rusların doğudaki taleplerine karşı aşılamayacak bir engel oluşturmak istediğini itiraf ediyor. Başka bir ülkenin sözünün geçerliliğinin kabul edilmesinin de iyi olacağını saklamayarak, "Konstantinopolis ve Bosfor (İstanbul ve İstanbul Boğazı) bağımsız bir hükümdarın elinde olsun ve isteniyorsa bu ülke Avusturya'nın etkisine girsin," (s. 43) diyor.

73
De Polignac'ın[1] Projesi
(1829)

Bir yandan II. Katerina'nın ve II. Joseph'in, öte yandan Napolyon ile I. Aleksandr'ın epey gürültü çıkaran taslaklarından sonra, 19. yüzyılın başında tüm Avrupa'daki genel kanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunun geldiği yolundaydı.

Bu görüşten hareket eden ve Fransa'nın hiçbir zaman Rusya'ya saldırmayacağına inanan Metternich, 1829'da Saint Petersburg'a ve Berlin'e, Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi konusunda, Fransa'nın dahil edilmediği bir proje sundu. Rusya imparatoru Avusturya'nın teklifini reddetmekle kalmadı, Fransa büyükelçisine haber verdi, "sadık ve dürüst" müttefikinin dahil olmadığı hiçbir düzenlemeyi kabul etmeyeceğini bildirdi. Bununla birlikte, Rusya Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının olası sonuçlarına

---

1 Auguste Jules Armand Marie de Polignac. Önce kont, sonra da prens unvanını almıştır. 14 Mayıs 1780'de doğmuş, 2 Mart 1847'te ölmüştür. Cadoudal davasına adı karışmış ve hapse atılmıştır. 17 Nisan 1815'te Fransa Yüksek Meclis üyesi, 1820'de Romanya prensi, 2 Ağustos 1829 tarihinde X. Charles'ın dışişleri bakanı, 17 Kasım 1829 konsey başkanı olmuştur. 21 Aralık 1830 tarihinde müebbet hapse mahkûm edilmiş, 29 Kasım 1836'da affedilmiş, İngiltere'de inzivaya çekilmiş, sonra Fransa'ya dönmüştür.

dikkat çekti ve bu konuda Prusya'ya bir ittifak önerdi.[1] Rusya'nın Fransa'ya bu şekildeki açılımları sekiz yıl öncesine gidiyordu:

"Viel-Castel 4 Temmuz 1821 tarihinde, Mösyö de Nesselrode'nin bir genelge nota gönderdiğini[2] ve imparatorun diğer ülkelerin Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği hakkında görüşlerini sorduğunu bildirmektedir. Bu davetin açık anlamı, imparatorun Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının yakın olduğunu düşünerek, kalıntılarını paylaşma konusunda Avrupa devletleriyle uyuşma isteğiydi." Bu genelge notadan iki hafta sonra Çar Aleksandr, Fransa Büyükelçisi Ferronays'e resmen ittifak teklif etti. Richelieu dükü, Rus hükümetinin bu teklifleri bir anlaşma tasarısı halinde yazılı olarak sunmasını istedi; çar ise bunu kabul etmedi.[3]

Çar Nikola, kardeşi Aleksandr'ın yerine tahta çıktı. Chateaubriand Rusya'yla bir ittifak yapılması eğilimindeydi.[4] Roma'dan Mösyö de la Ferronays'e çara şunları söylemesini yazdı: "Konstantinopolis'e gitmek istiyorsanız, Osmanlı Avrupası'nın taksimi konusunda Hıristiyan devletlerle hakkaniyete uygun bir uzlaşmaya varınız. Bu devletler arasında bulunan ve doğuya doğru genişlemeye müsait olmayanlar, başka yerlerden karşılık alacaklardır."[5]

Bu, çalışmamızda birkaç defa karşılaştığımız hakkaniyete uygun tazmin ilkesiydi. Bu ilke bir kez kabul edilince, siyasal proje yazarları, Avrupa haritasını hem Fransa'yı hem de diğer devletleri memnun edecek şekilde değiştirmek amacıyla hayallerini serbestçe geliştirdiler. Chateaubriand programını iki kelimeyle özetliyordu: İstanbul Rusya'ya, Köln ve Ren Nehri çizgisi Fransa'ya verilecekti. Palmerston ise daha karmaşık bir sistem önermeyi düşünüyordu: Prusya ve Hollanda Krallığı, batıdaki komşularına sınır eyaletlerini bırakacaklar ve bu fedakârlıkları karşılığında biri Sax topraklarını alacak, diğeri kuzeyindeki toprakları ilhak edecekti. Sax kralı ise buna karşılık Milano eyaletini elde edecekti.[6]

---

1 Viel-Castel, *Histoire de la Restauration* [Restorasyon'un tarihi], c. XX, s. 9-10.

2 *A.g.e.*, s. 282-283.

3 *A.g.e.*, s. 288.

4 Chateubriand, *Mémoires* [Anılar], Paris, 1849-50, c. I, VIII, s. 377. Alfred Nettement, *Hist. de la restauration, Paris, 1860,* c. VIII, s. 307.

5 A. Sorel, *Essai d'histoire et de critique* [Tarih ve eleştiri hakkında bir deneme], 1883.

6 A. Pingaud , "Le Projet de Polignac", *Revue d'Histoire diplomatique,* 3 (1900).

De Polignac, Saint Petersburg hükümeti tarafından, Avusturya'nın Fransa'yı göz önünde tutmadan Rusya'ya ve Prusya'ya Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma önerdiği konusunda uyarılınca, 1829 yılında Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın siyasi direktörü Mösyö de Bois-le-Comte'u, Fransa tarafından kabul edilebilecek bir taksim projesi hazırlamakla görevlendirdi. Mösyö Bois-le-Comte muhtırasında Rus ordularının İstanbul'a girmek üzere bulunduklarını, Fransa'nın taksim dışında kalmamak için ilgili hükümetlerle müzakerelere girmekte ısrarlı olmasını öneriyordu. Rusların İstanbul'a yerleşmesini önlemek için orada bir Hıristiyan devlet kurmak lazımdı. Hiçbir devlet Rusların İstanbul'a kesin olarak yerleşmesini arzu etmediğinden, Ruslara yaptıkları fedakârlıklar karşılığında verilebilecek olanın en azı verilecekti.[1]

Bu proje uyarınca Rusya Eflak'ı ve Boğdan'ı (Moldavya), Ermenistan'ı, Trabzon'u ve ısrar ederse, bu kentin civarını alacaktı.[2] Polignac'ın "planımızın düğümü olarak" nitelediği Prusya, Saksonya'yı ve Hollanda'yı elde edecekti. Hollanda'nın sömürgeleri İngiltere'ye devrediliyordu. Hollanda kralı Balkanlar'ın güneyindeki ülkelere hükmetmek üzere İstanbul'a yollanıyordu. Avusturya Bosna'yı, Hırvatistan'ı, Dalmaçya'nın Türklerin elinde bulunan bölgesini, Hersek'i ve Sırbistan'ı alacaktı. Fransa Landau'yu, Alsace ve Lorraine'i, Lüksemburg'u, Belçika'yı ve Brabant Hollandası'nı yeniden işgal edecekti.[3] Romanya prenslikleri konusunda Bois-le-Comte'un muhtırası şöyle diyor:

> Eflak ve Boğdan uzun süredir buraları talep eden Rusya'ya karşı savunmasızdırlar. Rusya'nın şimdi bile oraya müdahale hakkı vardır ve bu kendisini tam egemen kılmaktadır. Vazgeçmesi nasıl istenebilir?

Kral ve Bakanlar Kurulu bu proje üzerinde sekiz gün tartıştılar ve Veliaht Duc d'Angouleme'in itirazına rağmen kabul ettiler. De Polignac, Mösyö de Mortemar'ı gizli bir mesajla, imparatorun Os-

1 A. Nettement, *a.g.e.*, s. 310-315.
2 Viel-Castel, *a.g.e.*, s. 12.
3 Sorel, *a.g.e.*, s. 111.

manlı İmparatorluğu'nun taksimi hakkındaki bu proje hakkında ne düşündüğünü öğrenmekle görevlendirdi.

Anayasa düzenine bağlı bir devletin bakanlar kurulunun onayını alan resmi bir taksim projesiyle ilk kez karşılaşıyoruz. Bu vesika Fransız diplomat ve tarihçiler tarafından ağır biçimde eleştirilmiştir. Tanınmış yazar A. Sorel bu konuda şunları söylüyor:

> Zamanın bir ünlü diplomatının hayal ürünü bir aptallık anıtı olarak nitelediği bu belge, X. Charles'ın bakanlar kurulunda görüşülürken, Prusyalıların İstanbul'da yaptıkları girişim sorunun tüm koşullarını değiştirdi; 15 Eylül 1829 tarihinde Edirne Barış Anlaşması akdedildi. Fransa'nın planını hisseden Prusya, böyle bir taksime kesinlikle karşı olduğunu söyledi. Mösyö de Bernsdorff bu hususu 3 Ocak 1830'da Petersburg ve Paris'teki elçilerine gönderdiği iki telgrafla bildirdi.

Mösyö Viel-Castel ise Polignac'ın tasarısını şöyle değerlendiriyor:

> Bu proje öylesine garip ki, ilgili belgeler dışişleri bakanlığı arşivlerinde bulunmasaydı ve bunun gerçek olduğunu kanıtlamasaydı, insan projenin Fransız hükümeti tarafından hazırlandığına inanma konusunda çok tereddüt ederdi. Daha mantıklı ve daha az atak olan şimdiki kuşaklar, bütün büyük devletleri kapsayacak bir genel savaş fikrinin bu belgeyi yazanları korkutmadığını, hatta bu kişilerin, zayıflamış olan ülkeyi güçlendirmek için bu savaşa başvurmayı daha iyi bir yol olarak düşünebildiklerini anlayamazlar.[1]

Polignac projesi Saint Petersburg'a çok geç ulaştı; o sırada Rusya Edirne Anlaşması'nı imzalamıştı. Fransa Cezayir'i fethederek teselli buldu.

Alfred Stern'in iddiasına göre 26 Kasım 1856 tarihinde Mösyö Bois-le-Comte İmparator III. Napolyon'a de Polignac'ın talimatı gereğince kaleme aldığı muhtıranın bir kopyasını vermiştir.

---

1 *A.g.e.*, s. 20-21. 1829 tarihinde Albay Rottiere aşağıdakileri yazıyordu. *Itinéraire de Tiflis à Constantinople* [Tiflis'ten İstanbul'a seyahat], Brüksel, 1829:
"Bütün Müslümanların yerlerinden atılması ya da imhası hakkındaki bu projelerin hangi iğrenç önyargılara dayandığını birkaç kez anlattım. Osmanlı Avrupası'nın fethi projesini kesip atmak için söylenecek tek bir söz vardır: Diğer devletler müsaade etmezler. Bu onlar için bir var olma nedenidir. Bu onların *to be or not be*'sidir."

74
General de Richemont Projesi (1829)

Başlığının çevirisi "Avrupa'daki siyasal durum ve Fransa'nın çıkarları"[1] olan bir broşürde, Allier milletvekili olan General Baron de Richemont, Osmanlı İmparatorluğu'nun şu şekilde taksimini önerir:

> Rusya İstanbul'u alacak; Avusturya Silezya'nın bir bölümü, Taun'a kadar Salzburg başpiskoposluğu karşılığında Sırbistan'ı, Bosna'yı belki de Yukarı Arnavutluk'u elde edecek; Prusya Saksonya'yı, Avusturya'nın bırakacağı Silezya bölgelerini ve Hanover'in yarısını alacak; Hanover'in diğer yarısı Hollanda'nın olacak; Bavyera Salzburg başpiskoposluğunu elde edecek; İngiltere Girit adasını alacak; nihayet Fransa, Ren eyaletlerini, Lüksemburg'u ve Belçika'yı alacak.

Bunlar bir önceki bölümde gözden geçirdiğimiz Polignac'ın fikirlerine benziyor.

---

1 *De la situation politique de l'Europe et des intérêts de la France*, Paris, 1829, 112 sayfa.

75
Bronikowski'nin[1] Projesi (1833)

Daha önceki bölümlerde incelediğimiz Dufau'nun taslağı gibi bu proje de Avrupa'daki Türk topraklarının taksimi suretiyle Lehistan Krallığı'nın yeniden kurulmasını öngörüyordu.[2] Bu, pek çok

---

1 Alexander August Ferdinand von Oppeln-Bronikowski, Dresden'de 1738'de doğmuş, 1834'te ölmüş bir Alman romancıdır. Prusya ordusunda, daha sonra Fransa'nın hizmetinde olarak Lehistan ordusunda görev yapmıştır.

2 *Projet de démembrement de la Turquie européenne et du rétablissement de l'indépendance de la Pologne* [Osmanlı Avrupası'nın parçalanması ve Lehistan'ın bağımsızlığının ihdası projesi], Paris, 1833. Krystyn Ostrowski, *La Pologne retablie dans son intégrité comme solution positive de la question d'Orient* [Doğu meselesine pozitif bir çözüm; Lehistan'ın bütünlüğünün korunarak yeniden kuruluşu], Paris, 1855. Bu sonuncu risalenin içeriğini yansıtan üç alıntı aşağıdadır: "Kuzeyde Vistül Nehri'nin denize döküldüğü bölgeleri ve Danzig'i, Memel dahil Niemen'i (Klaypeda'yı), Riga dahil Dzwina'yı ve Dinyeper Dinyester ve Bog nehirlerinde serbest dolaşımı talep ediyoruz. Amaç Karadeniz'den Baltık Denizi'ne kadar kesintisiz bir yol sağlamaktır" (s. 42).
"Lehistan'ın yeniden kurulması durumunda, Tuna devletleri, Avusturya hükümranlığında yeterli süre ve istikrar güvencesi bulamayacaklardır; bunların bağımsızlıkları, ancak Lehistan bayrağı altında çiçek açabilecektir (gelişebilecektir)" (s. 43).
"Avusturya, Lehistan Galiçyası'nın tümünün iadesine karşı –Batılı güçlerin koruması altına alınacak olan– Tuna prensliklerini süresiz işgal edecektir; Türkiye bu toprak kaybına karşı, Besarabya, Kırım ile eski Tatar ve Kafkasya eyaletleri topraklarını tekrar ele geçirerek kaybını telafi etmiş olacaktır" (s. 44).

Leh vatanseverin gerçekleşemeyecek rüyasıydı. Bunu ikinci imparatorluk döneminde yapacaklar. Bronikowski Lehistan'ı, "Saint Petersburg hükümetinin Avrupa'daki saldırılarına karşı bir mendirek haline getirmek" istiyordu. Rusların nihai amacı İstanbul'un fethiydi, korkulacak bir deniz gücü haline gelebilmesi için İstanbul ve Çanakkale boğazları Rusya için vazgeçilmez derecede önemliydi. "Sırplar, Eflaklılar, Bosnalılar ve Bulgarlar Rusya'nın her fütuhatını heyecanla karşılayacaklardı... Doğal olarak, Avrupa'daki Osmanlı eyaletlerinde ayrılıkçı akımlar çok güçlü."

Büyük devletler müdahale etmelidir. Avrupa'nın ve uygarlığın çıkarı Türk imparatorluğunun varlığının son bulmasındadır; Osmanlı Asya'sının kaderi önemli değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimine tüm büyük devletler katılmalıdır. Komşu devletler elde ettikleri eyaletler karşılığında Lehistan'ın kurulması için tazminat olarak toprak vermelidirler. İstanbul'u ve Arnavutluk'u alacak olan Avusturya, Galiçya'yı verebilir; Bulgaristan'ı, Bosna'yı, Makedonya'yı, Rumeli'yi, Eflak'ı, Sırbistan'ı elde edecek olan Rusya, işgali altındaki Lehistan'ın Rus bölgesini iade edebilir. Avusturya Silezya'yı Prusya'ya geri vermeli, Prusya da halen kendi elinde bulunan Lehistan topraklarını iade etmelidir.

76
Rus Çarı I. Nikola'nın[1] Projesi (1853)

Kapodistrias'la ilgili bölümde gördüğümüz Rus resmi beyanlarına rağmen, Ruslar tabiatıyla Osmanlı İmparatorluğu'nu fethetmek istiyordu. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın *Foreign Office* dergisi, Çar Nikola'nın Türk imparatorluğunun taksimini 1853 yılından itibaren önerdiğini kanıtlayan belgeler yayımladı. Muhalefet lideri Kont Derby, bu belgeler hakkında bilgi sahibiydi, ama dışişleri bakanı gibi o da bunu gizli tutmuştu; belgelerle *Journal de Saint Petersbourg*'un bir meydan okumasına cevap vermek için yayımlanmıştı.[2]

Rusya'nın İngiltere'ye yaptığı önerinin özeti şöyleydi:

9 Ocak 1853 tarihinde Rusya Grandüşesi Helen'in bir davetinde Çar Nikola, Sir Hamilton Seymour'a yaklaşarak şöyle demiştir: "Bakınız, kollarımızda bir hasta adam, çok hasta bir adam var; size açıkça söylüyorum, hele gereken önlemler alınmadan bugünlerde ellerimizden kayıp giderse büyük bir felaket olur."

---

1 1796'da doğmuş 1855'te ölmüştür.

2 *Annuaires de deux Mondes*, 1853-1854, s. 293-299.

14 Ocak tarihinde de Nesselrode İngiliz sefirini imparatorun yanına çağırmış ve adı geçen büyükelçiye şunları söylemiştir:

> Çariçe Katerina'nın hoşlandığı rüyaları ve planları biliyorsunuz; bunlar günümüze kadar intikal etmiştir. Osmanlı Devleti yanı başımızdadır; anılan imparatorlukta çıkarlarını korumakla yükümlü bulunduğum birkaç milyon Hıristiyan yaşamaktadır; bu esasen anlaşmaların bana verdiği bir haktır. Rusya'daki dinimiz bize doğudan gelmiştir ve hiçbir zaman gözden kaybetmememiz gereken duygular ve yükümlülüklerimiz vardır. Bugün bildiğiniz duruma düşen Türk imparatorluğu öyle çöküş içindedir ki, biz hastanın varlığını ne kadar devam ettirmek istersek isteyelim –ve sizi temin ederim, yaşamaya devam etmesini en az sizin kadar biz de istiyoruz– birdenbire ölebilir ve kollarımıza yığılabilir. Bu nedenle size şu soruyu soruyorum: Beklenen son birdenbire ve müteakip sistemin ne olacağı tasarlanmadan geldiği takdirde, kaosa, karışıklığa, bir Avrupa savaşına neden olacak bir olasılığa karşı tedbir alsak daha iyi olmaz mı? İşte hükümetinizin dikkatini çekmek istediğim nokta bu. Sizinle arkadaş ve centilmen olarak konuşmak istiyorum. İngiltere ve ben bu konuda uzlaşırsak, gerisi beni ilgilendirmez; başkalarının ne düşündüğü ve ne yaptığı beni ilgilendirmez. Size samimiyetle ve açıkça söyleyeyim, şayet İngiltere birkaç günlüğüne bile Konstantinopolis'e yerleşmek isterse buna izin vermem. Sizinle böyle açık konuşmakta yarar var. Ben de oraya ev sahibi olarak yerleşmemek konusunda güvence vermeye hazırım; emanetçi olarak yerleşmeye ise hayır demem. Tedbir alınmazsa her şey maceraya bırakılmış olur, böyle bir durumda ise koşullar beni Konstantinopolis'i kabule zorlayabilir.

"*Mal sahibiyle emanetçi*" arasındaki fark aşağıda göreceğimiz gibi, İngiltere'yi kandıramayan bir incelikti. Esasen I. Nikola, Haziran 1844'te Londra'da bulunduğu bir sırada Wellington dükü, Aberdeen lordu ve Sir Robert Peel ile yaptığı görüşmelerde Doğu sorununun çözümünü önermişti: "Kraliçenin hükümetine aramızdaki konuşmaları anlatırsınız ve bu konuda bana ulaştırmayı uygun gördüğü tüm mesajları beklediğimi söylersiniz."[1]

20 Şubat 1853 tarihinde çar, Büyük Britanya büyükelçisiyle çariçenin davetinde karşılaştı. İngiliz hükümeti Rusya'nın önerilerini

1 C. Rousset, *Histoire de la guerre de Crimee*, Paris, 1878.

reddetmişti. Sir Seymour, çara, "Ama haşmetmeapları, hastanın ölüm döşeğinde bulunduğunu sanmamızı gerektirecek hiçbir nedenimiz olmadığını belirtmeme izin verin," cevabını verince, çar belirgin bir sertlikte şöyle demişti:

> Size şunu bildirmek isterim ki, hükümetiniz Osmanlı İmparatorluğu'nun hayat emareleri taşıdığını sanma eğilimindeyse, yanlış bilgiler almış olması gerekiyor. Sözlerimi tekrar ediyorum, hasta ölüyor ve böyle bir olayın bizi hazırlıksız yakalamasına hiçbir zaman müsaade edemeyiz. Bir anlaşmaya varmalıyız ve inanıyorum ki ben bakanlarınızla, örneğin beni çok iyi tanıyan, ayrıca benim ona olduğu kadar onun da bana güveni olan Lord Aberdeen'le on dakika konuşsaydım bir uzlaşmaya varırdık. Unutmayın, ne bir anlaşma ne de protokol yapılmasını talep ediyorum. İstediğim genel bir uzlaşmadan ibarettir. Belirli bir düzeyi olan insanlar arasında bunun yeterli olması gerekir.

Sir H. Seymour ikinci kez ve bu kadar ısrarla yapılan bu öneri karşısında durumun ciddiyetini çok iyi anladı. Çarla yaptığı görüşmenin raporunu verirken, İngiltere büyükelçisi şöyle diyordu:

> Bir komşu devletin çok yakın zamanda yıkılacağı hususunda bu kadar inatla ısrar eden bir hükümdarın, yok olmayı beklemeyi değil onu tetikleme zamanının geldiğine zihnen karar verdiği hususunda kuşku duyulamaz. Çarın amacı, kraliçenin hükümetini, Saint Petersburg ve Viyana hükümetleriyle bir taksim planı hususunda anlaşmaya çekmek, Fransa'yı bu düzenlemenin dışında bırakmaktır.

Çar, beklentilerini anlatarak düşüncelerine açıklık getirmiş, ancak bunlar İngiltere'nin işine gelmemişti:

> İstanbul'un ne İngilizler, ne Fransızlar, ne de bir başka büyük devlet tarafından hiçbir zaman işgal edilmesini istemiyorum. Ayrıca bir Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasına ve Yunanistan'ın kendisini büyük bir devlet haline getirecek biçimde topraklarını genişletmesine müsaade etmeyeceğim.[1] Bundan

1 71. bölümdeki Dom de Pradt'ın projesine bakınız. Şimdiki Cavalla olayı, görüldüğü gibi, çok eskilere dayanıyor.

> başka, Osmanlı İmparatorluğu'nun küçük cumhuriyetler halinde parçalanmasına, Kossuth'lara, Mazzini'lere ve Avrupa'nın diğer ihtilalcilerine sığınma yeri yaratılmasına da izin verecek değilim. Böyle düzenlemeleri kabul etmek yerine, omzumda silah tek erim kalıncaya kadar savaşa devam etmeye razıyım.

İstanbul için tüm olası düzenlemeler böylece önceden reddedilirse kent Rusya'nın olacak demekti. Nihayet, çar, sağlık durumu kendisini bu kadar ilgilendiren *hasta adam*'ın mirasının nasıl tasfiye edileceği hususundaki görüşlerini şöyle anlatıyordu:

> Prenslikler (Eflak ve Boğdan) gerçekte benim himayemde bağımsız bir devlettir. Bu durum devam edebilir. Sırbistan da benzer bir hükümete sahip olabilir. Bulgaristan da öyle; bu ülkenin bağımsız bir devlet olmasını engelleyecek bir gerekçe bulunduğunu sanmıyorum. Mısır'a gelince, bu toprakların İngiltere için önemini biliyorum. Şu kadarını söyleyebilirim ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra taksimi söz konusu olunca, Mısır'ı almanıza itirazım olmayacaktır. Aynı şeyi Girit için de söyleyebilirim; bu ada size uygun gelebilir, İngiliz hükümranlığına dahil olmaması için bir neden görmüyorum.

Böylece Rusya, İngiltere'ye kesin olarak Mısır'ı ve Girit'i sunuyor, kendisine ise Eflak, Boğdan, Sırbistan ve Bulgaristan'ın protektorasını alıyor, ayrıca İstanbul'u geçici olarak işgal ediyordu. Çar I. Nikola, Avusturya'ya düşecek pay konusunda tek kelime söylemiyordu, ancak, taksimin bu ülkenin onayıyla yapılacağını resmen belirtmişti.

İngiltere başından itibaren kesin bir tutum takındı. 9 Şubat'ta, Çar Nikola ile Sir Seymour'un birinci görüşmesinden sonra, Dışişleri Bakanı Lord John Russel, Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimini reddettikleri ve İngiltere'nin İstanbul'un işgaline karşı çıkacağı yolunda cevap verdi.[1] 7 Mart'ta Kont Nesselrode, Sir Seymour'a çok gizli bir muhtıra tevdi etti, bu belgenin tarihi 21 Şubat'tı ve çarla yapılan görüşmenin hemen ardından yazıldığı izlenimini veriyordu. Muhtıra, Rus önerisini reddeden İngiltere'ye güven vermeyi amaçlıyor ve, "Sadece bir görüş değiştokuşuydu, çar (teklifin)

---

1 *Annuaires de deux Mondes*, 1853-1854, s. 3.

zamanı gelmeden görüşülmesinin gerekli olmadığını düşünüyor," deniyordu. Ama İngiltere her ne pahasına olursa olsun bir yanlış anlamayı önlemek istiyordu. İngiliz dışişleri bakanlığı görevini devralan Lord Clarendon, 25 Mart'ta çok açık ve kesin bir mesaj göndererek Rus önerilerini reddetti:

> Kraliçenin hükümeti, imparator hazretlerinin Osmanlı ülkesinde bir felaketin önlenmesine İngiltere'den çok ilgi duyduğunu öğrenmekten samimi olarak memnuniyet duymuştur. Majestelerinin Babıâli konusunda uyguladığı politika, vukuu beklenen bir olayın hızlandırılmasına ya da tüm Avrupa devletlerinin çıkarlarına uygun olarak ebediyen ertelenmesine bağlıdır... İngiltere, topraklarını genişletmek istememektedir; sonunda bu şekilde avantajlar sağlayacağı bir ön düzenlemeye katılamaz, İngiltere diğer devletlerden gizlenecek bir düzenlemeye de iştirak edemez. Kraliçenin hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefiklerinin hoşgörüsüne, sultanın itibarına ve bağımsızlığına karşı aşağılayıcı taleplerde bulunmama konusundaki kararlılıklarına ve kişi olsun, devlet olsun zayıfların güçlülerden haklı olarak bekledikleri dostça desteğe ihtiyacı bulunduğuna inanmaktadır.[1]

Son cümle devletler arası ilişkilerde gittikçe terk edilen bir uluslararası hukuk felsefesi havasını içermektedir.

5 Nisan'da, Lord Clarendon yeni bir mesaj gönderdi ve bu konunun daha fazla müzakeresini gereksiz bulduklarını vurguladı. Bu çekinceye rağmen, Kont Nesselrode 15 Nisan tarihinde ikinci bir muhtıra sundu. Bu belge İngiliz hükümetinin görüşü doğrultusunda kaleme alınmıştı ve şu şekilde bağlanıyordu:

> Çar, Osmanlı İmparatorluğu'nun ortadan kaldırılması konusunda her türlü alarmı bir kenara bırakarak, İngiltere'yle istişare ederek Türk imparatorluğunun varlığını uzatma konusunda çalışmaya hazırdır.

Hiç kuşkusuz çok ilgi çekici olan bütün bu mesele, öngörülemeyen bir olay olmasaydı, Londra ve Saint Petersburg arşivlerine gömülecek ve gizli kalacaktı. Oysa, Lord John Russel'in Avam Ka-

1 C. Rousset, c. I.

marası'nda 17 Şubat 1854 tarihinde yaptığı bir konuşmaya cevaben, Rus hükümeti, *Le Journal de Saint Petersbourg*'a bir makale yazdırdı. Bu makalede bir yıl önceki gizli müzakerelere atıfta bulunuluyor ve çarın İngiltere'ye karşı hep açık ve dürüst davrandığı ileri sürülüyordu: "İngiltere hükümetinin bu kabil şüphelere herkesten daha az sahip olma hakkı vardır; elinde bu kabil iddiaların hiçbir dayanağı bulunmadığına dair yazılı kanıt vardır." Bu meydan okumaya cevap olarak İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Rusya'nın Doğu'yla ilgili projelerini açığa vuran tüm yazışmaları yayımladı. Bu büyük bir heyecan yarattı. Kırım Savaşı'nın tarihçisi C. Rousset, çarın davranışı hakkında şunu yazdı: "Hiçbir devlet başkanı, dünya ve tarih önünde Çar Nikola kadar bilinçli ve kararlı olarak kendini sorumlu kılmamıştır."

Daha sonraki olayları biliyoruz: Rusya'ya karşı ittifak kurulması, Kırım Savaşı, bunu izleyen 1856 Paris Anlaşması ve 1858 tarihli Paris Sözleşmesi; bunları, Romanya prensliklerinin önce özerkliği, daha sonra bağımsızlığı izlemiştir.

77
Dr. A.C. Dandolo'nun Projesi (1853)

Yunanistan Cumhurbaşkanı Kapodistrias'ın 1828'de doğuda beş krallık kurma tasarısını yukarıda inceledik. Bu abartılı Yunan taraflısı talepler, 25 yıl sonra Kapodistrias'ın önerisini alıp başlığının çevirisi "1853 yılında Doğu sorunu konusunda birkaç söz"[1] olan broşürde genişleterek yayımlayan Dr. A.C. Dandolo'da en önde gelen taraftarını bulmuştur. Biz bu taslağa acayipliği nedeniyle değiniyoruz. Pitzipios'un, Rattos'un, Stepanoviç'in projelerinden de daha sonra aynı nedenle söz edeceğiz. Büyük Yunanistan'ın kurulması Helen yanlısı siyaset yazarlarının hayallerini ve zincirsiz özençlerini, bugün artık bizleri tebessüm ettirecek bir biçimde ateşlemişti.

Yazar, büyük devletlerin Türkleri Avrupa'dan kovduktan sonra Doğu'da beş krallık kurmalarını öneriyor:

1) Kesendire Körfezi'ne kadar Tesalya'yı, Selanik'i ve Athos (Aynaroz) Dağı'nı içeren Yunanistan.

2) Epir ve Edirne'yi de içerecek şekilde Karadeniz'e ve Enez Dağı'na kadar Rumeli ve komşu adaları.

---

1 Dandolo, *Quelques mots sur la question d'Orient en 1853*, Korfu, 1853, 32 sayfa.

3) O sıradaki Avusturya ve Rus sınırına kadar Eflak ve Boğdan.

4) Sırbistan, Bosna, Hersek ve Karadağ.

5) Kıbrıs, Girit, Samos ve diğer adalar. İstanbul "serbest Yunan şehri" ilan edilecekti.

Bu taslakta Bulgarlardan söz edilmediği dikkat çekiyor. Kapodistrias hiç olmazsa birleşik Sırp ve Bulgar devleti kurmayı düşünüyordu; son olaylar [İkinci Balkan Savaşı-ç.n.] göz önüne alınırsa, Balkanlar'da birliğin sürdürülmesinin pek güç olacağı anlaşılır.

78
Alexandre Bonneau'nun[1] Projesi (1860)

Alexandre Bonneau Rusya'nın İstanbul Boğazı'na ve Akdeniz'e ulaşmasını her ne pahasına olursa olsun durdurmak istiyordu. Ama ona göre, Avrupa eski Bizans İmparatorluğu'nu ihya etmeye kalkışırsa çok hata ederdi; zira Türkleri İstanbul'a çağıranlar Bizanslılardır. Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Rumlar ile Slavlar arasında derin bir nefret bulunmaktadır. XIV. Louis'nin önerdiği gibi, yabancı bir hükümdara bağlı bir Doğu İmparatorluğu kurulması da artık istenmemektedir. Nihayet, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması, çözümü bulunmayacak uluslararası güçlükler yaratacaktır.

Bu nedenle, Mösyö Bonneau, doğudaki uluslara yeniden canlılık kazandırılmasını önermekte. Ona göre, İstanbul tarafsızlaştırılmalı ve kent Avrupalı büyük devletlerin kolektif yönetiminde,

---

1 Alexandre Bonneau 24 Nisan 1820'de Exoudon'da doğmuş bir Fransız edebiyatçıdır. Başlıca kitapları şunlardır: *Les Turcs et les nationalites* [Türkler ve milletler], Paris, 1860, 32 sayfa; *Les turcs et la civilisation* [Türkler ve medeniyet], 1860; *Rome et la Méditerranée* [Roma ve Akdeniz], 1861; *La crémation et ses bienfaits* [Öldükten sonra yakılma ve yararları], 1889.

her ülkenin bir komiser göndereceği bir federal Avrupa şehri ilan edilmelidir. Aynı şekilde, Boğazlar da tarafsızlaştırılmalıdır. [Sırp kralı-ç.n.] Duşan'ın döneminde olduğu gibi tek bir Slav Krallığı kurulmalıdır. Rusya Ermenistan'ı alacaktır; Tesalya, Makedonya, Arnavutluk ve Girit Yunanistan'a verilecektir; Kıbrıs adası Belçika'ya; Rodos adası Piemonte'ye bağlanacaktır.[1]

---

1 Emile de Borchgrave, "L'empereur Etienne Douchan de Serbie et la Péninsule balkanique au XVIe siècle [16. yüzyılda Sırp İmparatoru Etyen Duşan ve Balkan yarımadası]", *Bulleteine de l'Academie Royale de Belgique*, c. VIII, 1884.

79
Pitzipios'un[1] Projesi
(1860)

İakovos Pitzipios başlığının çevirisi "Doğu sorunu ya da Bizans İmparatorluğu'nun büyük krizi" olan bir kitap yazmıştır.[2] Pitzipios bizi tam bir rüya âlemine sokar; artık coğrafi, siyasal ya da etnik düşünceler kaybolmuştur. Çalışma odasına rahatça yerleşmiş bulunan yazar, devletleri, eyaletleri sağından solundan kırpmakta ve ne fazla ne de eksik, 15 yeni hayali devlet yaratmaktadır! Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazından çıkan bu devletler, kuşkusuz art niyeti açıkça Rum/Yunan taraftarı ya da Rum/Yunan kimliği taşıyan bir konfederasyon kuracaklardı.

Bu proje, benzeri iki ya da üç taslakla birlikte, pek de eğlenceli olmayan bir öykünün gülünç tarafını oluşturmaktadır.

Mösyö Pitzipios tarafından tasarlanan on beş devletin listesi şöyledir:

---

1 Pitzipios bir Yunan siyaset yazarıdır. Sakız adasında 19 Temmuz 1802'de doğmuş, 1876 yılında İstanbul'da ölmüştür.

2 *La question d'Orient en 1860 ou la grande crise de l'Empire Byzantin* [1860'ta Doğu sorunu ve Bizans İmparatorluğu'nun büyük krizi], Paris, 1860, 188 sayfa.

1) İstanbul, serbest şehir niteliğiyle Doğu Konfederasyonu'nun başkenti olacaktır. Burada tüm Avrupa, Afrika, Asya ve Amerika (!) devletlerinin temsilcilerinin katılacağı bir Ökümenik Kongre bulunacaktır. Kent konfedere devletlerin silahlı kuvvetleri tarafından korunacaktır.

2) Daçya devleti: Eflak ve Boğdan'dan kurulu olacaktır.

3) Slav devleti: Karadağ, Sırbistan, Bosna, Hersek ve Bulgaristan'dan kurulu olacaktır.

4) Rum/Yunan devleti: Trakya, Makedonya, Epir, Tesalya, Arnavutluk ve Yunanistan'dan kurulu olacaktır.

5) Takımadalar devleti: Girit, Kıbrıs, Rodos, Midilli, Samos, İyon adalarından kurulu olacaktır.

6) Mısır.

7) Tunus devleti: Tunus ve Trablus'tan kurulu olacaktır.

8) İyonya devleti: Asya Rumlarının oturdukları Anadolu topraklarından oluşacaktır.

9) Ermeni devleti: Kilikya ve Doğu Anadolu'daki eski Ermeni krallıklarının yerinde kurulacaktır.

10) Siriyak (Süryani) devleti: Kadim Selevkos Krallığı'na tabi milletlerden oluşacaktır.

11) Kürt-Karaman devleti: Eski Medya, Frigya, Galatya ve Kapadokya topraklarından oluşacaktır.

12) Mezopotamya devleti: Asya Araplarından, Farisilerden, Keldanilerden ve Süryanilerden oluşacaktır.

13) Türkmen devleti.

14) Yahudi devleti: Filistin, Kadim Yahuda ve İsrail krallıklarından oluşacaktır.

15) Laz devleti: Eski Kolhis ya da Lazika'dan oluşacaktır.

Avrupa yeterince karışık değilmiş gibi, Mösyö Pitzipios her tarafta yeni karışıklıklar yaratıyordu [Djuvara burada Fransızca bir kelime oyunu yapar ve Avrupa'nın kollarında bir Makedonya yokmuş gibi, Pitzipios'un her yerde karışık salata anlamında "makedonyalar" yarattığını yazar-ç.n.].

Mezopotamyalıların, Medlerin, Frigyalıların, Galatların, Kapadokyalıların, Farisilerin, Keldanilerin, Asurluların, Yahudilerin, Lazların, Amerika ve Afrika'nın resmi temsilcileriyle dirsek dirseğe bulunacakları bir konfederasyona bilmem ne demeli?

80
Rattos'un Projesi
(1860)

Bir önceki bölümde aceleyle terk ettiğimiz Pitzipios taslağını kıskanan Mösyö Dionis Rattos, aynı yıl, kendi projesini yayımlamış[1] ve Doğu Konfederasyonu ülkeleri sayısını artırarak durumu daha da güçleştirmiştir. Ama en azından Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan bir bölümün bağımsızlığını koruma âlicenaplığını gösteriyordu. Tabiatıyla bu yazar da konfederasyonda Yunan hegemonyasını sağlamak peşinde koşuyordu.

Paris'te 1860 yılında yayımlanan ve başlığının çevirisi "Konstantinopolis, serbest şehir, Doğu sorununa çözüm" olan 48 sayfalık risalede yazarın önerdiği çözüm şöyledir:

1) Serbest şehir olarak İstanbul ve çevresindeki topraklar ile İstanbul ve Çanakkale boğazları.

2) Toroslar'ın güneyindeki tüm ülkeleri içerecek olan Türk imparatorluğu; (başkent Şam olmak üzere) Suriye, Filistin, Arabistan, Mısır, Trablus, Tunus, Kahire ve İskenderiye.

---

1 *Constantinople, ville Libre, solution de la question d'Orient* [Konstantinopolis, serbest şehir, Doğu sorununa çözüm], Paris, 1860.

3) Türklerden alınan devlet ve ülkelerden oluşan Doğu Konfederasyonu, Anadolu ve Ermenistan dahil.

4) Rum/Yunan imparatorluğu, Arnavutluk, Tesalya ve Makedonya.

5) Başında bir prens ya da *gospodar* bulunacak Eflak-Boğdan devleti.

6) Başında bir prens bulunacak Sırbistan.

7) Bosna-Hersek'te başında bir ya da iki prens bulunacak bir ya da iki devlet.

8) Başında bir prens bulunacak Karadağ.

9) Bulgaristan ve Rumeli'de başında bir ya da iki prens bulunacak bir ya da iki devlet.

10) Başında bir kral bulunacak, başkenti Erzurum olacak Ermenistan.

11) Anadolu'da, başlarında birer kral bulunacak iki Rum devleti.

12) Konfederasyonun bir merkezi meclisi (diyet) bulunacak ve buradaki temsilcilerin sayısı, ülkelerin vatandaş sayısına ya da önemlerine göre ayarlanacaktı.

Görüldüğü gibi Mösyö Rattos Rumlara üç, Ermenilere bir kral tahsis etmekte, buna karşılık Rumenlere, Bulgarlara ve Sırplara sadece prens vermektedir. Çok şükür ki tarih bu becerikli yazarın düzenlemelerine hiç itibar etmemiştir.

81
D. Stepanoviç'in Projesi

Helenizmin hegemonyasını sağlamak amacıyla Doğu'yu sayısız krallık ya da prensliğe bölen bu mizahi ya da uyduruk taslaklar serisini bitirmek için D. Stepanoviç tarafından yazılmış olan "Avrupa karşısında Slavlar ve Rumlar" başlıklı tarihsiz broşüre de değineceğim.[1]

Yazarın önerileri şöyledir:

1) Bir Rum-Slav konfederasyonu kurulması ve bir diyet (meclis) oluşturulması. Bu diyetin sekiz milletvekili ve çarı temsil eden bir başkanı olacaktır.

2) Yunanistan, Tesalya, Trakya, Ege adaları, Girit, İyon Adaları, Bitinya, Misya, Lidya, Karya ve Likya'dan oluşan bir Rum/Yunan imparatorluğu kurulması. Rum imparatoru diyetin başkan yardımcısı olacak ve mecliste bir temsilci ile altı milletvekili bulunacaktır.

3) Bosna ve Yeni Pazar'ı da içeren Sırbistan krallığı kurulması, iki milletvekili.

4) Karadağ prensine tahsis olunacak Dalmaçya ve Hersek krallığı kurulması, iki milletvekili.

5) Bir Rus prensi altında Arnavutluk krallığı kurulması, iki milletvekili.

6) Romanya krallığı kurulması, iki milletvekili.

---

1 *Slaves et Grecs devant l'Europe*, Paris, [tarihsiz], 45 sayfa.

7) Bir Rus prensine tahsis edilecek olan Balkanlar ile Tuna arasında kurulacak Bulgaristan prensliği.

8) Frigya krallığı.

9) Pontus krallığı.

10) Ermenistan krallığı.

11) Sultan Bağdat'a gidip yerleşecektir, Suriye Abdülkadir'e verilecektir, Mısır Fransız eyaleti olacaktır, Kıbrıs konfederasyona dahil olacak bir krallık haline gelecektir, İzmir serbest şehir ilan edilecektir; bütün bu kuruluşların her birinin iki milletvekili bulunacaktır.

12) İstanbul serbest şehir ilan edilecek ve diyetin merkezi olacaktır, başkan ve başkan yardımcısı tarafından yönetilecektir.

Bu projenin tutarsızlıkları ve düşüncesizliği insanı sarsıyor; Romanya ve Sırbistan gibi krallıkların diyette İzmir kenti gibi iki temsilci bulundurmaları öngörülmüştür. Keyfi bir şekilde Karadağ krallık, Bulgaristan ise yontularak sadece prenslik yapılmak istenmektedir; nihayet Frigya ve Pontus krallıklarının kurulması tam bir fantezidir.

82
Kommandatore C. Nigra'nın[1] Projesi (1866)

Kırım Savaşı'ndan sonra Fransa'nın yıldızı her yıl artan bir biçimde parlıyordu; Lord Clarendon bu konuda şunu yazıyor: "Kırım Savaşı ve Paris Kongresi, III. Napolyon'u hakem, hatta istediğini yapmakta özgür bir lider yaparak Fransa'yı dünyada eşi bulunamayan bir duruma getirmiştir."[2]

Fransa imparatorluğu en güçlü durumuna Prusya ve Avusturya savaşı sırasında 1866 yılında geldi. III. Napolyon, birkaç kez, İtalya'nın taleplerini destekleyerek, Avusturya'yı Venedik ve civarını İtalya'ya iyilikle terk etmeye yöneltmek istedi. İleri sürülen seçenekler arasında bir değiştokuş yapılması akla gelmişti; Avusturya, Eflak ve Boğdan'ı, İtalya ise Venedik ve civarını alacaklardı. Bu fikrin ilk kez İmparator III. Napolyon tarafından ortaya atıldığı ileri sürülmüştü; Mösyö Louis Asseline'in[3] bu konuda yazdıklarını özetliyorum:

---

1 Nigra, Castellamonte'de 1827'de doğmuş, Rapallo'da 1906'da ölmüş olan bir İtalyan diplomatıdır. 1855 Paris Kongresi'nde Kavur'un sekreteri, 1869'dan 1876'ya kadar Paris'te İtalyan elçisi, Saint Petersburg'da büyükelçi olmuş, oradan da Viyana'ya atanmıştır.

2 James de Chambrier, *De Sebastopol a Solférino* [Sivastopol'dan Solferino'ya], Paris, 1906.

3 *Histoire de l'Autriche* [Avusturya Tarihi], Paris, 1877, s. 282-284.

14/15 Ocak 1863 gecesi Rus hükümeti genç Lehleri öyle güç koşullar altında askere aldı ki, halk Langievitz'in komutasında silaha sarıldı. Bu karar ortalığı epey karıştırdı ve büyük devletler itiraz ettiler. III. Napolyon Paris'te bir konferans toplanmasını önerdi ve İngiltere, İspanya, İtalya, İsveç ve papalık bu öneriye katıldılar. III. Napolyon Metternich aracılığıyla Avusturya'ya açılımlar yaptı, imparator Avusturya'nın Galiçya karşılığında Silezya'yı almasını önerdi. Silezya ise III. Napolyon'un yeniden yaşama kazandırmak istediği Lehistan'a katılacaktı. Avusturya'ya, yapacağı bu fedakârlığa karşı ve Fransa'nın yardımıyla Almanya üzerindeki hegemonyasını koruması için, Tuna prenslikleri Eflak ve Boğdan öneriliyordu. Ancak Avusturya Venedik ilini İtalya'ya bırakacaktı.

Bu öneri uygulamaya geçirilemedi.

Aşağıda özetleyeceğimiz belgelerden, bu proje konusundaki ilk fikrin o dönemde İtalya'nın Paris'teki temsilcisi olan Kommandatore Nigra'dan geldiği izlenimini edindik. Bu belgeler eski Başbakan La Marmora[1] tarafından, konuya ilişkin müzakereler sırasında yayımlanmış ve ortalığı epey karıştırmıştı. Paris'te elçi olan Nigra 26 Kasım 1864 tarihinde şunu yazmıştı:

Mösyö Drouyn de Lhuys'a göre (ve bana göre), Avusturya Venedik'in terki konusundaki tüm önerileri reddedecektir. Mösyö Drouyn de Lhuys'un bu konuda en ufak kuşkusu yoktur, ama belki, gelecekte, Avusturya'nın bu isteksizliğini, kendisine karşılık olarak para değil de toprak verilirse çözmek mümkün olabilir.

General Marmora şunu ilave ediyor:

Tabiatıyla Tuna prensliklerinden söz ediliyor; bu proje dışişleri bakanı tarafından (La Marmora tabii İtalyan bakandan söz ediyor) ve bilhassa Kommandatore Nigra tarafından pek okşanmıştı, ama benim bu projeye güvenim yoktu; Avusturya tarafından kabulü koşuluyla bir kenara koydum.

General La Marmora Venedik ilinin terkini Avusturya ile müzakere etmeye kalkıştı ve bir milyar franklık tazminat önermişse de başarı kazanamadı.[2] Nigra bu konuda şöyle yazıyor:

---

1 General la Marmora, *Un peu plus de lumiere sur les Evenementes militaires et politiques de l'année 1868* [1868 yılının askeri ve siyasal olaylarına biraz daha fazla ışık tutulması], Fransızca çevirisi, Paris, 1874.

2 La Marmora, *a.g.e.*, s. 66.

Prens Metternich[1] bana, en azından şimdilik, Avusturya hükümetinin bunu kabul etmeyeceğini söyledi, buna karşılık, Venedik iline bazı ödünler verebileceğini ve onları tatmin edebilecek bir hükümet tarzı önereceğini ve bu deneyin başarı kazanacağını ümit ettiğini söyledi. Ama Avrupa'da toprak değişiklikleri yapılmasını gerekli kılan olaylar olduğunu, bu nedenle şimdiden ve peşinen Avusturya'nın başka toprak ödünleri karşılığında Venedik ilinden vazgeçmesinin olanaksız sayılamayacağını ekledi.[2]

Nigra'nın bir başka mektubundan öğrendiğimize göre Fransa bu yakınlaşmayı teşvik ediyordu:

Hayır, bin kere hayır, imparator (ve imparator dediğim zaman hükümet de demek istiyorum) Floransa ve Viyana arasında ne çeşit olursa olsun vuku bulabilecek bir yakınlaşmadan kuşkulanmayacaktır ve istersek bize yardım edecektir.[3]

Kont Bismarck, General Moltke'yi Floransa'ya göndermiş ve Avusturya ile Prusya arasında savaş patlarsa bir ittifak sağlamasını istemişti. 9 Mart 1866 tarihinde, İtalya Berlin'e General Govone'yi, bir savunma ve saldırı ittifakı yapılmasını önermek üzere gönderdi. Prusya, İtalya'nın Avusturya'ya önce saldırması hususunda direniyordu. 27 Mart'ta Bismarck altı maddelik bir anlaşma önerdi. İtalyan sefiri Berlin'den 30 Mart'ta şu telgrafı gönderdi:

Rusya imparatoru, Prusya kralına yazarak barışın korunmasını tavsiye etti. Savaşın Fransa'nın müdahalesini celp etmesinden korkuyor. Ayrıca Rusya, zayıflaması Avusturya'nın Tuna prensliklerindeki etkisini artırma sonucu verecek olan Prusya'ya iyi dilekler sunuyor.

Aynı 1866 Mart ayında, elçi Nigra gene Romanya prensliklerinin Venedik'e karşı takasını önerdi:[4]

---

1 Ünlü şansölyenin oğlu, Avusturya'nın Paris'teki büyükelçisi.
2 La Marmora, *a.g.e.*, s. 83.
3 *A.g.e.*, s. 84.
4 *A.g.e.*, s. 124.

Özellikle Prusya'nın bize yaptığı ittifak teklifleri karşısında, Tuna vilayetlerinin Venedik iline karşı takası konusunu açmaya gayret etmek hakkındaki talimata uygun olarak, imparatora bu düzenlemeyi ikinci kez sunmayı uygun gördüm. İmparator beni dün saat altıda özel bir görüşme için kabul etti. İmparatorun dikkatini iki hususa çekti. Bunlar, Prusya'nın savaşçı yaklaşımları ve Tuna eyaletlerindeki isyanlardı. İmparatora, hükümetlerinin bu düzenlemeye özel bir önem verdiklerini anlattım.

Nigra bu düzenlemenin, Fransa ve İngiltere'nin de işine geleceğini, zira bu ülkelerin Kırım ve İtalya savaşlarıyla amaçladıkları hususların böylece kendiliğinden tam anlamıyla halledilmiş bulunacağını anlatmış ve III. Napolyon'un bu öneriden etkilenmiş gözüktüğünü ve meselenin daha sonra görüşülmek üzere konferanslara havale edilmesinin söz konusu olduğunu belirtmiştir.[1] Nigra görüşünü şöyle bitirmektedir:

Bu konudaki tutumumuz şöyle olmalıdır; İtalya hiçbir takas teklifi yapmamaktadır: Venedik ilini istemekte ve Prusya'yla ittifak aramaktadır. Büyük devletler Venedik ilinin savaş olmadan verilmesini sağlayacak bir düzenleme teklif edebiliyorlarsa yapsınlar, İtalya bunu kabul edecektir; ama biz de prenslikleri Avusturya'ya feda eder izlenimini yaratmamalıyız.

Yukarıda Kommandatore Nigra'nın, başbakanının Venedik ile Romanya prensliklerinin değiştokuşu önerisini telgraf üslubuyla nasıl kabul ettiğini görmüştük. Ama General Marmora Nigra'nın kurnazca oyunlarını aldatmaca olarak niteler ve bunları daha karışık hale dönüştürmek için şunları ekler:

Savaş önlenemiyorsa, bari 1866'da yaptığımız gibi dürüstçe yapılsın; bu nedenle, birkaç ay sonra, Tuna prensliklerinden geçmeden ve diğer Tuna halklarını rahatsız etmeden, Venedik'in San Marko Meydanı'na girebildik. Esasen, elçi Nigra, projesinin hiçbir başarı şansı bulunmadığını biliyordu, zira bana ayın 17'sinde şu mektubu yazmıştı:

---

1 *A.g.e.*, s. 131.

Paris 17 Mart 1866

Bana verdiği söze sadık olan imparator, İngiltere hükümeti nezdinde, Eflak ve Boğdan prensliklerinin Venedik iline karşı takas edilmesini kabul ettirmek için girişimde bulundu. Maalesef Lord Clarendon olumsuz yanıt verdi. Öte yandan, Avusturya'nın da bu düzenlemeyi kabul etmek istemediği anlaşılıyor.[1]

Böylece Fransa'nın ilke olarak kabul ettiği Nigra projesi İngiltere'nin ve Avusturya'nın itirazları nedeniyle sonuç vermedi. Avusturya ileride göreceğimiz gibi tutumunu değiştirdi.

8 Nisan 1866 tarihinde elçi de Barral, Bismarck'la bir savunma ve saldırı anlaşması imzaladı. 5 Mayıs 1866 günü Nigra şu telgrafı çekiyordu:

İmparator beni bugün çağırdı. Avusturya'nın kendisine resmen, Prusya üzerinden karşılığının sağlanmasına müsaade edilmesi koşuluyla, Venedik ilini verebileceğini bildirdi. Terk işlemi Fransa'ya yapılacak, o da İtalya'ya şartsız devredecektir.[2]

Prusya'yla yeni imzaladığı anlaşma şartlarına sadık kalmak isteyen İtalya, bu öneriyi reddetti. 21 Mart 1866'da Nigra şöyle yazıyordu:

İmparatorun fikirleri şöyle: Venedik ili İtalya'ya terk edilecek; Silezya Avusturya'ya; Prusya ise dükalıkları ve istediği bazı Alman prensliklerini alacaktır... Tahtlarını kaybeden Alman prensleri ise Tuna prensliklerine gideceklerdir.[3]

Artık Romanya prenslikleri hakkında Babıâli'nin egemenlik haklarından söz bile edilmediğini görüyoruz. Ama Floransa ile Paris arasında bu görüşmeler yapılırken, Birleşik Prenslikler [Eflak ve Boğdan-ç.n.] hayran olunacak vatansever bir atılımla Bükreş tahtına Hohenzollern prensi, günümüzde Romanya Kralı I. Karol adıyla tanınan Karl'ı getirdi. 22 Mayıs 1866 tarihinde İtalyan Generali Govone Berlin'den şöyle yazdı:

---

1 *A.g.e.*, s. 132-133.
2 *A.g.e.*, s. 215.
3 *A.g.e.*, s. 239.

Burada, başbakan bana Tuna prenslikleri konusundan, Fransa'nın çıkarlarını ilgilendiren yeni bir eleman olarak söz etti. Prens Bismarck'ın bu konudaki görüşlerini iyi anlamadım ve bu konuda kendisine durmadan soru sordum. Prensliklerin Osmanlı İmparatorluğu'nun müdahalesine direnebilecek güçte olduğu yolundaki ifadesini özellikle kaydettim.[1]

Böylece, İtalyan diplomatın Venedik ilini hiçbir fedakârlık yapmadan ilhak etme hayalleri, iskambil kartlarından yapılmış bir şato gibi yıkılmış oluyordu. Rusya ise Prens Karol'un seçilmesine tam anlamıyla karşıydı; gerçekten Saint Petersburg'daki İtalyan elçisi Launey, 23 Mayıs 1866 tarihinde şöyle yazıyordu: Hohenzollern prensine gelince, Rus hükümeti çok kızmıştır, ancak konferansın bu konudaki tutumunun ne olacağını bekler gözükmekte, diğer büyük devletlerin anlaşmaya ciddi biçimde aykırı olan ve ardında Fransa'nın bulunduğu şüphesini taşıdıkları bu durumu hoşgörüp görmeyeceklerini anlamak istemektedirler.[2]

Niagra'nın Venedik'i Romanya prensliklerine karşı vermesine ilişkin bu projesi General La Marmora tarafından şöyle özetlenmiştir:

Prens Couza'nın görevden ayrılması, Floransa kabinesinin zihninde oluşmadı: Ama Paris'teki İtalyan sefaretinde, Avusturya'nın işine gelebilecek bir değiştokuş, yani Venedik'e karşı Tuna Prensliklerinin verilmesi düşüncesini doğurdu. Hükümet bu düzenlemeye güvenmemekteydi. Napolyon kabul etti. İngiltere ve Rusya karşı çıktılar. On gün sonunda bu öneri suya düşmüştü; Floransa'daki hükümet de buna pek üzülmedi.[3]

---

1 *A.g.e.*, s. 256.

2 *A.g.e.*, s. 260. La Marmora, *a.g.e.*, s. 260. Prens Gorçakof 31 Ekim 1870 tarihinde Çarsko Selo'dan yazdığı bir mektupta aynı konuda şöyle söylüyordu:
Gelecekleri barış anlaşmasıyla ve büyük devletlerin güvencesi altında daha sonraki protokollerle saptanmış bulunan Boğdan ve Eflak prenslikleri bu düzenlemelerin metnine ve ruhuna aykırı biçimde bir seri ihtilal yapmışlar, önce aralarında birleşmişler, daha sonra bir yabancı prensi hükümdar yapmışlardır. Babıâli'nin de itiraf ettiği gibi bu hususlar büyük devletlerin kabul etmesiyle ya da en azından bu devletlerin aldıkları kararları uygulatma gereğini duymamaları sayesinde gerçekleşmiştir. Anlaşmaların açık hükümlerine aykırı bu duruma karşı itirazını diğer hükümetlere bildiren tek temsilci Rus temsilcisi olmuştur (Menthon Bake, *a.g.e.*).

3 General La Marmora, *Les secrets d'Etat dans le Gouv.* [Hükümet içinde devlet sırları], çev. Marcel et Savari, Paris, 1877, s. 329.

Prusya'nın Bohemya'daki parlak zaferlerinden sonra İmparator III. Napolyon, Venedik illerinin verilmesini yeniden önerdi; İtalya önce Prusya'ya ihanet etmemek, sonra da Venedik'i Fransızların elinden teslim almış olmamak için bunu reddetti. 5 Temmuz 1866 tarihinde General La Marmora, Nigra'ya şu telgrafı çekti:

> İmparator krala Avusturya'nın Venedik'i kendisine bırakmasını ve bizimle kolaylıkla uyuşacağını telgrafla bildirdi. Konu *Moniteur* gazetesinde yayımlandığı cihetle daha da ciddi. İmparatorun Prusya'yı durdurma isteğini anlıyorum, ama bunu İtalya'nın onuru pahasına yapması çok acı. Venedik'i Fransa'dan armağan olarak almak bizim için çok onur kırıcı ve herkes Prusya'ya ihanet ettiğimizi sanacak. Bu durumda İtalya'yı yönetmek mümkün olmaz. Tahammül edilemez bir utancı kabul etmek ya da Fransa'yla bozuşmak seçeneklerinden birini seçmekten bizi kurtarmaya gayret edin.[1]

Kommandatore Nigra'nın projesi ne kadar dâhiyane olduğu izlenimini verse de, tam bir fiyaskoyla sonuçlandı. Bununla birlikte İtalya Venedik'i aldı. Tuna prenslikleri de Romanya Krallığı'nı kurarak ideallerine kavuştular.

1 *A.g.e.*, s. 6-7.

83
Garibaldi'nin[1] Projesi
(1873)

Enrico Croce *Testamento politico del generale Garibaldi e lettere memoranda agli İtaliani*[2] [General Garibaldi'nin siyasal vasiyetnamesi ve İtalyanlara andıç mektubu] adlı risalesinde General Garibaldi'nin bir siyasal vasiyetname bıraktığını ve bu belgede Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi projesinin bulunduğunu ileri sürer.

Bu vesikadan esinlenen, adı geçen broşürün yazarı, tüm Neo Latinlerin ve Slavların, Almanlara ve Avusturyalılara karşı bir ittifak oluşturmasını önermektedir. Bunun sonucu olarak, Fransa Ren Nehri sınırlarını geri alacak; İtalya Trentino'yu, Trieste'yi, Kotor'u vb. elde edecek; Lehistan yeniden kurulacak; bir Çek-Slav konfederasyonu kurulacak, bunun başkenti Prag olacak; başkenti İstanbul olacak bir ikinci Slav Balkan Konfederasyonu kurulacak; Romanya Tisa ve Dinyester'e kadar büyüyecek; ülkenin başkenti

---

1 Ünlü İtalyan vatanseveri Garibaldi, Nice'te 4 Temmuz 1807'de doğmuş, Caprera'da 2 Haziran 1882'de ölmüştür.

2 *Testamento politico del generale Garibaldi e lettera memoranda agli Italiani*, Paris, 1891, s. 267.

Erdel Belgradı'na (Alba-Julia) taşınacak; güçlü bir Yunanistan kurulacak; Osmanlı Devleti şimdilik Bursa'ya kadar geri itilecek, ama zamanla Türkler tamamen yok olacaklar; İngiltere Akdeniz'de saf dışı bırakılacak; Danimarka Schleswig-Holstein'ı ve Lauenburg'u alacak; Almanya Ren ve Oder nehirleri arasında kalacak; Avusturya ise içinde barındırdığı uluslar kadar devlete bölünecektir.

Sinyor Croce, Garibaldi'nin siyasi vasiyetnamesini 1873 yılı ortalarında yazmaya başladığını belirtmiş (s. 203). Bu belgenin üç kopyası varmış, bunlardan biri İtalya kahramanının elyazısıyla yazılmış olup ailesinde bulunmaktaymış; Garibaldi'nin sekreteri olan Albay Basso tarafından elyazısıyla çıkarılmış bir kopyası varmış, ama Ancona ile Roma arasında çalınmış; bununla birlikte, adı geçen bir kopyasını daha saklamış (s. 216).

Garibaldi'nin ailesi siyasal vasiyetnameyi yayımlayıncaya kadar, bu belgenin doğruluğu tartışmalı sayılmalıdır.

84
Kont Greppi'nin Projesi
(1873)

Yazarı açıklanmamış olmakla birlikte başlığının çevirisi, "Doğu sorunu hakkında diplomatik incelemeler"[1] olan broşürün yazarının tarihçi ve diplomat Kont Giuseppe Greppi[2] olduğu bilinmektedir. Bu zat 1842 yılında Avusturya'nın Roma'daki büyükelçiliğinde ataşe olarak görev yaptıktan sonra, İtalyan hariciyesinde büyükelçilik rütbesine kadar yükselmiş ve Saint Petersburg'daki İtalya büyükelçiliği görevini yapmıştır. Bu da diplomasi tarihinde az görünen bir olaydır.[3] Kont Greppi hayattadır [1913].

Yazar, İstanbul ve İstanbul Boğazı'nın kimseye ait olmaması gerektiğini, tüm dünyaya ait olması icap ettiğini ileri sürmektedir. Greppi'ye göre bu başkent serbest şehir ilan edilmeli ve sadece İstanbul Boğazı çevresini kapsamalıdır. İstanbul aynı zamanda

---

1 *Etudes diplomatiques sur la question d'Orient*, 1. basım, Stuttgart 1870-71; 2. basım, Münih, 1873.

2 Greppi Milano'da 23 Mart 1819 tarihinde doğmuştur. İtalya'nın Saint Petersburg'daki eski sefiridir.

3 Kont Greppi'nin yazıları arasında *Revue d'Histoire Diplomatique*'de 1910 yılında yayımlanan, başlığının çevirisi "İstanbul'daki bir İtalyan diplomatın anıları" olan makalesi vardır (s. 372-383).

kurulacak bir Yunan-Slav konfederasyonunu oluşturan devletlerin temsilcilerinin toplanacakları tamamen bağımsız bir kent olacaktır. Böylece federal bir devlet kurulacaktır. Makedonya, Tesalya ve Epir Yunanistan'a dahil olacaklardır. Ege adaları özerkliklerini koruyacaklar, ancak Doğu Konfederasyonu'na dahil olacaklardır.

Büyük devletlerin garantörlük görevlerini yapabilmelerini ve doğudaki dengenin korunmasını sağlayabilmelerini teminen, her birine Ege adalarındaki bağımsız adalardan birinde deniz üssü kurma hakkı tanınacaktı.

85
Yazarı Belli Olmayan Proje
(1875)

Başlığının çevirisi "Barış ittifakı karşısında Doğu ya da Konstantinopolis'te Rusya" olan ve yazarı belli olmayan proje Rus-Rumen-Osmanlı savaşından hemen önce yayımlanmıştır[1] ve Rusya "başı serin tutup ayağı sıcak tutmanın bir sağlık kuralı olduğuna" inandığı için İstanbul Boğazı'nı almak istemektedir, şeklinde özgün bir yaklaşımı bulunmaktadır. Broşürde pek yakın zamanda Doğu Avrupa haritasının şöyle olacağı ileri sürülmektedir: Bosna ve Hersek Avusturya eyaleti olacaklardır, daha da iyisi bunlardan biri Sırp, öbürü Karadağ'ın egemenliğinde bulunacaktır; Boğdan, Eflak, Rumeli ve Trakya Rusya'ya bağlanacaklardır; Arnavutluk, Makedonya ve Tesalya Yunanistan'ın parçası olacaklardır; Sırbistan ve Karadağ tarafsız bir bağımsız devlet haline getirileceklerdir; Mısır krallık olacaktır.

Ama yazar şu farklı düzenlemeyi yeğlemektedir: Arnavutluk, Tesalya, Makedonya, Trakya ve Adalar Yunanistan'a ilhak olacaklardır; bu oluşumun başkenti İstanbul olacaktır ya da İstanbul

---

1 *L'Orient devant l'alliance de la paix ou la Russie à Constantinople,* Paris, 1875, 45 sayfa.

Doğu Konfederasyonu'nun merkezi olan bir serbest şehir haline gelecektir. Bosna Sırbistan'a katılacaktır; Hersek Karadağ'ın olacaktır; Bulgaristan ve Eflak ile Boğdan prenslikleri bağımsız devletler olacaklardır. Bu beş ülke Doğu Konfederasyonu'nu oluşturacaktır.

Yazarın tahminlerinden bir kısmı gerçekleşmiştir.

86
Yazarı Belli Olmayan Proje

Hinaus mit dem Turcken aus Europa! von Hugo Grotius[1] [Türkler Avrupa'dan Dışarı - Hugo Grotius] başlıklı, tarihsiz broşür de Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi hakkında bir proje içermektedir. Takma ad kullanan yazar, Sırbistan'ın, Romanya'nın, Mısır'ın, Tunus'un, Trablusgarp'ın Türklerin boyunduruğundan kurtarılmasını ve Türklerin Asya'ya sürülmelerini önermektedir.

> Rusya Bulgaristan'ı, Dobruca'yı ve Ermenistan'ı alsın; Avusturya ise Bosna, Hersek ve Arnavutluk'un bir bölümünü; Yunanistan, Arnavutluk'un öbür yarısını, Tesalya'yı, Makedonya'yı ve Adalar'ı alsın. Fransa ve İtalya kendilerine Afrika'da tazminat arasınlar; İngiltere Anadolu'ya baksın. Tuna, Çanakkale Boğazı, İstanbul Boğazı, Süveyş Kanalı tüm ulusların serbest seyrüseferine açık olsun.

Yazar, büyük devletler Avrupa'daki Türk varlığına son verme konusunda anlaştıkları takdirde projesine düzeltmeler getirilebileceğini de kabul ediyor.

---

1 Erfurt, Fr. Bartholomaus, 22 sayfa.

87
C.J. Rollin'in Projesi (1876)

Başlığının çevirisi "Doğu sorununa pratik çözümler" olan broşür, pek çok benzeri gibi, Sırbistan'ın tahrik ettiği ve ertesi yıl Rusya ile Romanya'nın katıldıkları "Doğu Savaşı" diye de adlandırılan Osmanlı-Rus savaşı sırasında yayımlanmıştır.[1]

Rollin'in önerileri şu şekilde özetlenebilir:

1) Türkler kesin olarak Asya'ya atılacaktır ve Avrupa'daki eyaletleri, İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya tarafından işgal edilecektir.

2) Aynı devletler İstanbul'u, Selanik'i, Edirne'yi, Rumeli'yi ve Girit'i işgal edeceklerdir.

3) Avrupa'daki tüm Osmanlı topraklarına özerklik veya bağımsızlık verilecek, bunlar kendi kendilerini yöneteceklerdir.

4) Bütün bu eyaletler için bir federal parlamento oluşturulacaktır.

5) Romanya'nın bu federasyona üye olması isteğine bağlı bulunacaktır.

6) Bu fiili durum tüm Avrupa tarafından tanınacaktır.

7) Bu önlemler acilen uygulanacaktır.

---

1 *Solution pratique de la question d'Orient*, Paris, 1876, 16 sayfa.

Dört büyük devletin İstanbul'u, Edirne'yi, Selanik'i sürekli biçimde nasıl işgal edecekleri ve bu eyaletlerin üç siyasal merkezi ellerinden alınırsa nasıl yönetileceğini anlamak güçtür. Ayrıca, yazarın dört garantör ülke arasına Almanya'yı dahil etmemesi ilgi çekicidir.

88
Baron A. de Testa ile Baron L. de Testa'nın Projesi (1876)

Başlığının çevirisi, "Doğu sorunu ve Fransa ne yapmalı?"[1] olan broşür Balkan yarımadasından fırtına sesleri geldiği bir sırada yazılmış olmasına rağmen bize suya sabuna dokunmayan çözümler sunmakta; oysa gerekli olan köklü reformlardı. Bu broşürü yazanlar, her bir yanından yıkılmakta bulunan Osmanlı Devleti'nin duyarlılıklarını göz önünde tutmak istemişlerdir. Testa adı, diplomat olarak ve "Babıâli'nin Anlaşmaları" [*Recueil des traités de la porte ottomane*] adlı ünlü koleksiyonun editörü olarak iyi bilinir; Testa

[1] *Question d'Orient, que doit faire la France*, Paris, 1876, 39 sayfa. Aynı yıl Tours kentinde *La situation en Turquie par un surnuméraire aux Affaires étrangères* [Kadro dışı bir hariciyeciden Osmanlı Devleti'nin durumu] risalesi basıldı. Adı belirtilmeyen yazar Rusya'dan başkasına yararı olmayacak Büyük Yunanistan kurulması görüşüne karşı çıkıyordu. Kont de M... ile Baron de C...'nin yazdığı, Nancy'de yaynı yıl basılan *Que faire de la Turquie d'Europe*? [Osmanlı Avrupası'nı ne yapmalı?] başlıklı broşür ise şu çözümleri öneriyordu: Romanya istiklaline kavuşmalı ve bu ülkeye Balkanlar'a kadar Bulgar toprakları katılmalı; Sırbistan müstakil olmalı, bu ülkeye Bosna ve Niş de verilmeli; Karadağ da Hersek'i alarak müstakil olmalı. Yunanistan'a ise, Epir, Arnavutluk, Tesalya, Makedonya ve Edirne'yle birlikte Trakya ve İstanbul ile Adalar verilmeli.

ailesinden bir baron, Almanya'nın İstanbul'daki büyükelçiliğinin baş tercümanı (dragomanı) olmuş, daha sonra tam yetkili elçi olarak görev yapmıştır.[1]

Broşürün yazarlarının önerdikleri pratik çözüm şuydu: Osmanlı İmparatorluğu ile savaşı kışkırtan Sırbistan'a Drina adaları ve Türk hükümranlığı altında kalacak olan Bosna'nın verilmesi. Hersek de aynı koşullarda Karadağ'a bağlanacaktı. Bunlar dışında, Bulgaristan'da, Arnavutluk'ta ve Rumeli'de, yasama yetkisi bulunan danışma meclislerine üye seçimleri yapılacak, ama bütün bu meclislerin Hıristiyan başkanlarını sultan seçecekti.

İşte, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hıristiyan milletleri ileri iten büyük hareketin böyle durdurulacağı umuluyordu! Otuz yedi yıldan bu yana epey yol katedilmiş!

---

1 Bunlar dışında Testa ailesinin Hollanda kanadı da vardır. Bu kanattan Baron Garpard Testa İstanbul'da 1843 yılında elçi olarak görev yapmıştır. M.W. Testa Kopenhag'da 1854 yılında elçi, Annibal Testa ise 1901 yılında Madrid'de elçi olmuşlardır.

89
Mathias de Ban'ın[1] Projesi (1885)

Yazar, Belgrad'da 1885'te yayımlanan "Doğu sorununu Avrupa mı, Babıâli mi çözecek?"[2] başlıklı broşüründe, büyük devletlerin Doğu sorununa çözüm bulmak için hiçbir zaman anlaşamayacaklarını, zira Balkan yarımadasında iki büyük güce yer bulunmadığını belirtmektedir. Çözüm milliyet esasına göre aranmalı ve bu amaçla kilisenin yetki alanı ölçeği kullanılmalıdır. Doğu'da ulusal kiliselerin eski organizasyonuna bakılmalıdır. Başlangıçta Balkanlar'da sadece Bizans'ın Rum Ortodoks patriği vardı. 6. yüzyılda ise Ohri özerk başpiskoposluğu kuruldu; bunun yetki alanına Makedonya Slovenleri ile Arnavutlar (Şkiptarlar) giriyordu. Bu halklar o bölgelere Sırplardan ve Bulgarlardan önce yerleşmişlerdi. Daha

1 Stoyan Novakoviç'in bana vermek lütfunda bulunduğu bilgilere göre, Mathias Ban Raguza'da [bugün Dubrovnik-ç.n.] doğmuş, öğrenimini orada yapmıştır. 1829 yılında İtalyanca öğretmeni olarak İstanbul'a gitmiş; ilk eserlerini İtalyanca yazmıştır. 1844'te Belgrad'a yerleşmiş, orada 1903'te ölmüştür. Sırpça tarihi dramlar yazmış, vatansever propaganda broşürleri yayımlamıştır. Bunlar arasında 1878 tarihli "Doğu'nun ırk dengesine göre yeniden siyasal düzenlenmesi" adlı olanı da vardır.

2 *Solution de la question d'Orient par l'Europe ou par la Porte?*, Belgrad, 1885, 58 sayfa.

sonra iki yeni patriklik kuruldu; 1196'da Bulgaristan'da Tırnovo ve 1347'de Sırbistan'da İpek patrikliği. Bu patriklik daha sonra Ohri'deki Arnavut-Makedon patrikliğini hâkimiyeti altına aldı. Bu bölünme, 1453 yılında Türkler İstanbul'u fethettikleri zaman mevcuttu. Daha sonra Bulgar patrikliği 1463 yılında, Sırp patrikliği ise 1765 yılında kapatıldı.[1]

Yazar, böylece eski kilise düzenine dönülmesini istiyor.[2] Ayrıca: A) Doğu Rumeli'nin, Babıâli'nin hükümranlığı altında kalmak şartıyla Bulgaristan'a bağlanmasını; B) Sırp yerleşim birimleri olan Vidin, Samakov, Bresnik ve Tırnovo'nun Bulgar Prensliği'nden koparılıp Sırbistan'a bağlanmasını; C) Karadağ ve Yunanistan'a Berlin Anlaşması'yla bırakılan toprakların verilmesini öneriyor. Bu düzenlemeler yapılırsa Doğu halkları birliği kurulabilecektir.

---

1 A. d'Avril'e göre sadece Bulgar Tırnovo patrikliği 1463 yılında kaldırılmıştır. Ohri'deki ikinci Bulgar patrikliği 1767 yılına kadar kalmıştır (*Revue d'Histoire Diplomatique*, 1887; Ash. 149).

2 A. Sidarovis, *Les Patriarcates de l'Empire Ottoman* [Osmanlı İmparatorluğu'nda patriklikler], Paris, 1906; A. d'Avril, *Documents relatifs aux Eglises de l'Orient et à leurs rapports avec Rome* [Doğu kiliselerine dair belgeler ve bunların Roma'yla ilişkileri], Paris 1856; A. Araud, *Thessalonique-Salonique: essai sur les églises chrétiennes en orient* [Thessaloniki-Selanik: Doğu kiliseleri hakkında bir deneme], Montauban, 1886.

90
Yazarı Belli Olmayan Proje
(1896)

1896 yılı başında, *Daily News* ve *Berliner Tageblatt* gazeteleri, Rusya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını tahrik etmek amacıyla Doğu Anadolu'ya girmeye hazırlandığı haberini verdiler. Saint Petersburg hükümeti daha sonra Avrupa devletlerine Osmanlı İmparatorluğu'nun aşağıdaki plan çerçevesinde paylaşılmasını önerecekti:

Rusya İstanbul dahil, İskenderun'a kadar olan Asya'daki Osmanlı eyaletlerini alacak; Fransa, Suriye, Filistin ve Kudüs'ü alacak; İngiltere'nin payına Mısır ve Basra Körfezi'nin kıyıları (Kuveyt) düşecek; Avusturya-Macaristan, Sırbistan ve Makedonya'yı ele geçirecek; İtalya Trablus'u alacak; nihayet Yunanistan'a Tesalya, Girit ve Adalar verilecek. Bu taksim tasarısı tüm Avrupa basınında yer almıştır.[1]

[1] Bkz. 21 Ocak 1896 tarihli *Universul* dergisi (Romanya).

91
Bresnitz von Sydakoff'un Projesi (1898)

Bresnitz von Sydakoff, Viyana'da yayımlanan *Parlamentarische Correzpondenz*'in [Parlamento Yazışmaları] yazarı olan Philipp Franz Bresnitz'in takma adıdır. *Soll die Türkei getheilt Werden?* [Türkiye taksim edilmeli mi?] başlıklı risale Osmanlı-Yunan savaşından hemen sonra yayımlanmıştır.[1] Bu broşür, Doğu Avrupa'da gittikçe tehdit edici bir hal alan rahatsızlığa işaret etmekteydi; tüm Balkan yarımadası yakın zamanda yangın yeri haline dönme tehlikesi altındaydı. Osmanlı İmparatorluğu, bazı iyimserlerin ümit ettiği gibi reform yapacak durumda değildi. Bu nedenle Avrupa gidişata yeni bir düzen getirmeliydi, ufak tedbirler alma dönemi geçmişti.

---

1 *Soll die Türkei getheilt werden? ein Mahnwort an Europa in zwölfter Stunde* [Türkiye taksim edilmeli mi? On ikinci saatte Avrupa'ya bir uyarı], Berlin-Leipzig, 1898. Aynı yazardan: *König Carl, Rumaenien und Türkei* [Kral Karol, Romanya ve Osmanlı Devleti], Berlin, 1896; *Bulgarien und der bulgarische Fürstenhof* [Bulgaristan ve Bulgar hanedanı], Berlin, 1896; *Geschichte Serbiens* [Sırbistan tarihi], Berlin, 1899; *Das Ende der Dynastie Obrenovic* [Obrenovic hanedanının sonu], Berlin, 1899; *Die Christenverfolgung in der Türkei* [Türk ülkesinde Hıristiyanların gördüğü mezalim], Berlin, 1896.

Yazar, Girit isyanını, 1875 yılında Bosna'daki hareketlenmeleri ve son Osmanlı-Yunan savaşını gözden geçirmektedir. Ama Rusya Yunanistan için kılıcını çekecek değildir, Rusya'nın sevgili evlatları, Bulgarlar ve Karadağlılardır. Rus temsilcilerinin, Müslüman hilaline karşı yeni bir Haçlı seferi açılmasını telkin edecekleri zaman yakındır. Arnavutluk sorunu da Osmanlı İmparatorluğu'nun kanayan yaralarından biridir. Bresnitz, Hıristiyan ve Müslüman Arnavut temsilcilerinin hazırladıkları ve İşkodra, Üsküp, Manastır ve Yanya'nın sultanın egemenliği altında bir özerk eyalet oluşturmasını, burada Arnavut memurların bulunmasını ve resmi dilin Arnavutça olmasını talep eden bir muhtırayı yayımlamıştır. Sultan buna kulak asmamıştır.

Osmanlı hükümeti Makedonya'da da hiçbir reform gerçekleştirmemiştir. Avrupalılar bu konuyla da meşgul olmalıdırlar; zira Makedonyalı Hıristiyanlar bağımsızlıklarını tek başlarına kazanamazlar. Yunanlıların, Sırpların ve Bulgarların Makedonya'da gözleri vardır. Makedonya'da bulunan Rumenler ise muhafazakâr elemanlardır, önemli bir kültürel rol oynayabilirler. Herhalde Osmanlı İmparatorluğu'nda hüküm süren *bahşiş hükümranlığı* rejimine bir son vermek lazımdır; bu durumun böyle devam etmesi mümkün değildir.

Türk imparatorluğunun taksimi ertelenirse, durum Avrupa için daha da tehlikeli olur. Tüm Balkan yarımadası ikiye bölünmelidir; bir doğu tarafı, bir de batı tarafı. Bunlar arasındaki sınır kısmen Struma, kısmen Vardar nehirleri olacaktır. Batı bölümünde Sırplar ve Yunanlılar bulunacak, Karadağ, halkın karışık olmadığı bölgeleri alacak, Arnavutluk'un geri kalan kısmı ile Makedonya, Berlin Anlaşması'ndan sonra Bosna ve Hersek için kendisine tanınan koşullara eşit şartlarla Avusturya-Macaristan tarafından yönetilecektir.

Girit Yunanistan'a bağlanacaktır. Yunanistan'ın, Sırbistan'ın ve Karadağ'ın yeniden canlanmasına yardımcı olmak üzere, bu ülkeler Avusturya-Macaristan'a bir antantla bağlanacaklardır. Bu Prusya ile diğer Alman devletleri arasındaki birliğe benzeyecektir; yazar burada Avusturya-Macaristan denetimi altında bir Balkan gümrük birliği yaratmak istemektedir.

Doğu tarafında Romanya, Avusturya-Macaristan'ın uygarlık getirici rolünü üstlenecektir. Bu amaçla, Bulgaristan Kral I. Karol'a bağlı olarak Romanya'yla birleşecektir.[1] Makedonya'nın geri kalan bölümü Bulgaristan ve Romanya arasında paylaşılacaktır.

İstanbul ile kuzeyde Mustafapaşa'ya, güneyde Rodop Dağı'na kadar mücavir topraklar Bulgaristan'a ve Romanya'ya yarı yarıya ait olacak ve Alman imparatorluğundaki Alsace-Lorraine'inkine benzer bir statüye sahip bulunacaktır.

Bresnitz, "İşte, Osmanlı İmparatorluğu'nun makul ve mümkün olan tek taksim seçeneği budur," diyor, zira bu şekilde hem Doğu Hıristiyanlarının hem de Avrupa'nın çıkarları korunmuş olmaktadır. Böylece Rusya, gelip Haliç'e bayrağını yükseltebilmek amacı ile barışı sürekli biçimde tehdit edemeyecektir. Ya Balkan yarımadası Avrupa'nın olacak ya da Avrupa Rusya'nın olacaktır; bir üçüncü çözüm şekli bulunmamaktadır.

* * *

Başlığının çevirisi "20. yüzyılda Doğu sorunu" olan bir broşür (Nice, 1899) bir sonraki yıl yayımlandı. Yazarı V. de Gorloff şöyle bir taksim öneriyordu; İstanbul, İstanbul Boğazı, Galiçya ve Avusturya Lehistanı Rusya'ya; Transilvanya Romanya'ya; Güney Arnavutluk Yunanistan'a; Karadağ, Bosna ve Hersek Sırbistan'a; Selanik'i içine alacak biçimde Makedonya ve Çatalca'ya kadar Edirne ile birlikte Trakya Bulgaristan'a; Macaristan ve Bohemya bağımsız; Viyana dahil Avusturya'nın gerisi Almanya'ya verilecekti.

---

1 Bu fikir eski Bulgar başbakanı Stambulof tarafından resmen ileri sürülmüştür.

92
Rumen Projesi[1]
(1904)

Bu projenin yazarı Romanyalı eski bir diplomattır; isteğine uyarak kimliğini saklı tutuyorum. Hazırlamış bulunduğu çalışma, adına saygınlık kazandıracak niteliktedir. Yazar, başkanlığını İtalya'nın yapacağı bir Doğu Konfederasyonu kurulmasını öneriyor; zira böyle bir konfederasyona katılacak olan Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ kendi aralarında bir diğerinin başkanlığını kabul etmeyeceklerdir; Fransa ve İngiltere çok uzaktadır. Avusturya fazla yakındır, Rusya ise çok büyük ve korkutucudur.

Bu konfederasyon eski Türk eyaletlerinden ya da Babıâli'nin hükümranlığı altına girmiş olan ülkelerden ve buna ilaveten Osmanlı Asya'sından oluşacaktır. Osmanlı toprakları üç bölgeye bölünecektir; birincisi, merkezi İşkodra olacak Arnavutluk'tur; ikincisi başkenti Selanik olacak Makedonya'dır; üçüncüsü İstanbul ve Edirne'den oluşacak Osmanlı Avrupası'dır. Makedonya ve Arnavutluk İtalyan valiler tarafından yönetilecektir; İsviçre usulü

---

1 Latin, *Une confederation orientale comme solution de la question d'Orient* [Doğu sorununa çözüm olarak bir Doğu konfederasyonu kurulması], Paris, 1904/1905.

kanton sistemi getirilecektir; resmi dil İtalyanca olacaktır; manastırların malları devlete verilecektir; ordunun yerine Hıristiyanlardan oluşan bir jandarma gücü getirilecektir. Görevlere seçimle gelinecektir; federal bir meclis (diyet) Roma'da ya da Selanik'te toplanacaktır; İtalya kralı bu konfederasyonun en üst koruyucusu olacaktır. Yazarın ilgi çekici önerilerinden bir bölümü gerçekleşmiştir.

93[1]
İstanbul'un[2] Taksimi Projesi
(1912)

Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi hakkında yaklaşık yüz kadar projeyi gözden geçirdik; bu paylaşmaya sadece komşu ülkeler değil, uzaktaki ülkeler de katılıyordu. Bu da yetmiyordu. İstanbul, uzlaşmaya varılmasını önleyen en önemli konu olduğu için, bu kentin taksimi de ayrıca ele alınmıştır.

Fikir *L'Indépendance Belge* gazetesi tarafından 7 Ocak 1912 tarihinde, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Dörtlü Balkan İttifakı'nın savaşı başlamadan birkaç ay önce yayımlanmıştır. Bu görüş Selanik'teki bir muhabir tarafından gönderilen 29 Aralık 1911 tarihli bir yazıda bulunuyordu. Yazar, Doğu sorununun aslında İs-

1 Paris'te 1914 yılında Felix Alcan yayınevi tarafından yayımlanan ve elimizde bulunan nüshada bu bölümün numarası 100 olarak gözükmektedir. Bu durumda 93-99 numaralı projeler kitapta yer almamıştır.

2 Bu kent eskiler tarafından *Byzantium*, Türkler tarafından *Istanbul* veya *Stambul* olarak adlandırılmaktadır. 15 Mayıs 1599 tarihini taşıyan, Viyana'da İmparatorluk Arşivi Kitaplığı'nda (s. 698) bulunan ve Nicolae Jorga tarafından yayımlanan (*Documente Hurmuzaki*, c. XII, 1903, s. 433) bir belge bize İstanbul'a Papa VIII. Clementius onuruna Clementiusine denilmesinin düşünüldüğünü açıklıyor: "*Et spero, non Constantinopoli, ma Clementina questa citta doversi chiamare*).

tanbul'un kime ait olacağında ve daha sonra Çanakkale Boğazı'nın anahtarını kimin eline geçireceğinde düğümlendiğini belirtir. Yazara göre Türklerin İstanbul için artık bir şey yapamayacakları ya da kentin emsalsiz konumundan yararlanamayacakları anlaşılmıştır, burası için 15 yılda en az on milyar frank harcamak gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu bu parayı sağlayamaz, sağlayabilse de bu para kendisine çok ağır koşullarla borç verilir.

Şu halde tek çözüm kente uluslararası hüviyet kazandırılmasıdır; yani bu kentin güzel ve gelişen Hong Kong gibi imtiyazlı bölge haline getirilmesidir: Almanya Haydarpaşa'yı ve Asya'da bir kısım araziyi; Fransa Pera [bugünkü Beyoğlu-ç.n.] ve sırtlarını; Rusya Boğaziçi tepelerini; Avusturya Galata'yı ve deniz kıyısındaki mahalleleri; İngiltere İstanbul yakasını ve buraya bağlı mahalleleri alacak; İtalya'ya ise Trablusgarp verilecektir. Böylelikle İtalya Türk başkentinin taksiminden pay alma hakkını kaybedecektir.

Bu makalenin yazarı, eyaletlerin taksimi konusunda yüzyıllar boyu birbirine rakip olan devletlerin, bu kez mahallelerin paylaşımı hususunda birbirlerine rakip olup olmayacaklarını sormuyor. Boğaz tepelerine yerleşecek olan Rusya'nın, Boğaz'ın ve Karadeniz girişinin anahtarını elinde tutacağı derhal fark ediliyor, değil mi? Öte yandan, taksimin dışında bırakılan İtalya'nın, diğer devletlerin de Osmanlı İmparatorluğu'ndan bazı başka topraklar kopardıklarını ve buna rağmen İstanbul'un paylaşımından yararlandıklarını söyleyerek itiraz etmesi olası.

Yazar Osmanlı İmparatorluğu'nun duyarlılığını önlemek için, her mahalledeki imtiyazlı bölgeyi yönetecek delegeler konseyine bir Osmanlı yüksek komiseri atanmasını önerir. Kent açık liman ilan edilecektir.

> Sultan ve ailesi tabiatıyla ikametgâhlarını muhafaza edecekler, buraları tarafsız bölge olacak ve efendileri istedikleri zaman ve diledikleri biçimde yaşamak için buralarda oturabilecektir. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek başkenti Bursa olacaktır ve Osmanlı yönetimi evini barkını oraya taşıyacaktır.

Yazar önerisinin gerçekleşmesinin güç olduğunun farkında ki, şu sonuca varmaktadır: "Ne kadar tuhaf gözükse de bu hayal ürü-

nü rüya gerçekleştiği takdirde dünya barışını sağlayabilecek güzel bir düştür." Çok olasıdır ki, bu rüya gerçekleşseydi bile, barış içinde yaşamaya hiç de istekli bulunmadığı izlenimini veren dünya, kolaylıkla başka uyuşmazlık konuları bulurdu.

* * *

Son zamanlarda yayımlanan bir broşürde[1] Mösyö Ralf de Neriet, İstanbul'un papaya verilmesini ve papa hazretlerinin kesin olarak oraya yerleşmesini öneriyor: "Yazar, bu kitapta sunulan fikir, milattan sonra 4. yüzyılda Büyük Konstantin'in beyninde yeşermişti, diyor."

---

1 *L'Europe de demain, seule solution possible de la question d'Orient* [Yarının Avrupa'sı, Doğu sorununun tek olası çözümü], Paris, 1913, 48 sayfa.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN TOPRAK KAYIPLARI

Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması

(1856) Paris Anlaşması ve (1878) Berlin Anlaşması

İnsanlık tarihinin en muazzam devletlerinden biri olan Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Hıristiyanların altı yüzyıl boyunca hazırladıkları ele geçirme taslakları bunlardı. Bu taslaklardan hiçbiri tam olarak uygulamaya döndürülemedi, ama tüm Avrupa'da mahir bir biçimde sürdürülen bu propaganda, yavaş yavaş Türk devletinin yapısına sızdı ve onun dağılması sonucunu verdi. Birkaç kelimeyle tüm dünyanın bildiği olayları gözden geçirelim.

1570'teki Lepanto (İnebahtı) Savaşı'ndan sonra Osmanlı gücü azalmaya başladı.[1] Cezayir, Tunus, Trablus ve Mısır sadece kâğıt üstünde sultanın hükümranlığına bağlıydılar artık. 18. yüzyılda Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na açtıkları savaşlar 1699'da Macaristan'ı ondan kopardı. 1718'de Temeşvar'ın Banat'ı, Küçük Eflak ve Sırbistan'ın bir bölümü ayrıldı, sonra yeniden 1739'da işgal olundu. Karadeniz kıyıları ve (önce 1774'te bağımsızlığı ilan edilen) Kırım; 1775'te Bukovina; 1784-1792'de

1 Bkz. Louis Renault'nun ve Baron Descamps'ın, Testa'nın, Martines'in, Noradungyan'ın, A. Sturdza'nın, Uruso'un A. Albin'in vd. anlaşmalar koleksiyonları.

Kırım ve Küçük Tataristan bunu izlediler. Babıâli 19. yüzyılın başında İyon Adaları'nı (1797), Gürcistan'ı (1799), Prut'a kadar Besarabya'yı (1812), Mora'yı (1829) ve Doğu Anadolu'yu kaybetti. 1830'da Cezayir, 1832'de Samos ve Dinyester'e kadar Besarabya gitti. Daha 1829'da Edirne Anlaşması'yla Eflak, Boğdan ve Sırbistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılma süreci başladı. 1841'de Mısır özerklik kazandı; 1861'de de Karadağ özerkliğine kavuştu. Kırım Savaşı'ndan sonra bir duraklama oldu; bununla birlikte, 30 Mart 1856 Paris Anlaşması'yla Romanya ve Sırbistan prensliklerine özerklik tanıdı; Eflak ve Boğdan için bu özerklik 1858 Paris Konvansiyonları'yla tamamlandı. Paris Anlaşması'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu büyük devletler safına yükselttiği doğrudur, ama aynı zamanda onu, toprak bütünlüğünü güvence altına alan Avrupa'nın vesayeti altına sokmuştur; Karadeniz tarafsızlaştırılmış, Tuna üzerinde seyrüsefer serbestisi sağlanmış ve Galati Avrupa Komisyonu'nun denetimi altına verilmiştir. 1867'de Vali İsmail Paşa ilk Mısır hidivi olarak tanınmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıpranması sürüyordu; artık bu süreci hiçbir şey durduramazdı. 1876 yılında Sırbistan'ın başlattığı savaşı, ertesi yıl Rusya izledi ve Plevne'de Romanya ordusu tarafından desteklendi. Ruslar İstanbul kapılarına dayandılar ve Babıâli'yle 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Anlaşması'nı imzaladılar. Ama Avrupa bu anlaşmayı reddetti; 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Anlaşması bunun yerini aldı;[1] Romanya'nın, Sırbistan'ın ve Karadağ'ın bağımsızlıkları tanınıyordu; Bulgaristan sultana bağlı özerk prenslik oluyordu; ayrıca, bir süre sonra (1885) Bulgaristan'la birleşecek olan Doğu Rumeli eyaleti kuruluyordu. Bosna-Hersek Avusturya tarafından işgal edilip yönetilecekti, bu da kaçınılmaz olarak daha sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na dahil olmaları sonucunu verecekti. Babıâli ayrıca Rusya'ya Asya'da Ardahan, Kars ve Batum'u veriyordu. Nihayet Kıbrıs adası İngiltere'ye terk olunuyordu.

---

1 Adolphe d'Avril, *Négociations relatives au traité de Berlin et aux arrangements qui ont suivi, 1875-1886* [Berlin Kongresi'ne ilişkin müzakereler ve bunu izleyen düzenlemeler, 1875-1886], Paris, 1886; Benoit Brunsvick, *Le traité de Berlin: annoté et commenté* [Şerhli ve izahlı Berlin Anlaşması], Paris, 1878.

Doğu'daki bu köklü değişikliklerin doğal sonucu olarak Romanya, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ krallığa terfi ettiler.

1881 yılında Tesalya ile Epir'in bir bölümü Yunanistan'a bağlandı. Karadağ da sınırını düzeltti. 1882 yılında İngiltere Mısır'a askeri müdahalede bulundu. Fransa, Tunus üzerinde himayesini (1881-1883) ilan etti. 1896 yılında Girit özerk oldu.

Yunanlıların 1897'de başlattıkları savaşın Osmanlı İmparatorluğu zararına bir etkisi olmadı. Ama, Murzsteg'teki Avusturya-Rus uzlaşmasına rağmen, Balkanlar'daki ateş küllerin altında yanmaya devam ediyordu. Hıristiyanların hazırladıklarını izleyenler fırtınanın geldiğini görüyorlardı. Sultan Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ve 24 Temmuz 1908[1] tarihinde Jön Türkler'in anayasal rejim kurmalarıyla yıkılma hızlandı. Avusturya-Macaristan idaresi kendisine Berlin Anlaşması'yla tevdi edilmiş bulunan Bosna ve Hersek'i kesin olarak ilhak etmek için zamanın gelmiş bulunduğunu düşündü.

---

1 1908 hareketi hakkında bkz. *La Réforme turque* [Türk reformu], M. Hanotaux'nun yapıtının VIII. bölümü; *Etudes diplomatiques*, "La politique de l'équilibre [Denge politikası]", Paris, 1912, s. 135-151.

Trablusgarp Savaşı (1911-1912)

Balkan federasyonu fikrinin pek çok siyaset yazarı tarafından ele alındığını gördük.[1] Bu amaçla hemen her yerde örgütler oluşturuldu. Paris'te 1894 yılında bir dernek kuruldu; bunun programı şöyleydi: Girit'in Yunanistan'a ilhakı, Birleşik Makedonya ve Arnavutluk devleti kurulması, Ermenistan, Anadolu ve kıyıya yakın adalardan oluşacak bir devlet ihdası, Trakya ile konfedere devletlerin temsilcilerinin toplanacağı ve serbest şehir ilan edilecek İstanbul'dan oluşacak yeni bir devlet kurulması.[2]

1896 tarihli ve yazarının kimliği belli olmayan projede, *Daily News* ve *Berliner Tageblatt* gazetelerinde yayımlanan, Osmanlı İmparatorluğu'nun kısa zaman içinde yıkılacağı hakkındaki habere işaret etmiştim. İki yıl sonra *Kölnische Zeitung* gazetesi, sekiz Arnavut ve Makedon lider tarafından imzalanmış bulunan ve Os-

---

1 E. Engelhardt, *Le systeme fédératif dans l'Empire Ottoman* [Osmanlı İmparatorluğu'nda federatif sistem], Paris, 1868.

2 P. Argyriades ve P. Lagarde, *Solution de la question d'Orient. La confédération balkanique* [Doğu sorununun çözümü, Balkan Konfederasyonu], Paris, 1896; "Quelques observations sur un projet d'entente internationale dans les affaires d'Orient [Doğu meselesi konusunda uluslararası anlaşma projesi hakkında birkaç görüş]", *Revue de droit International Public*, Paris, 1896.

manlı İmparatorluğu'nun batısının iki özerk eyalete bölünmesini öngören bir proje yayımladı. Buna göre, sultanın hükümranlığı altında, başkentleri Elbasan ve Selanik olmak üzere Arnavutluk ve Makedonya kurulacaktı. Makedonya'nın başına Prens Franz Joseph von Battenberg'in getirilmesi düşünülüyordu. Arnavutlar anılan taslağın varlığından haberdardılar ve bunu onaylıyorlardı. Ancak Babıâli bu projenin gerçekleşmesini önledi.

Aynı yıl, (son savaş sırasında Bulgaristan başbakanı olan) o sırada Paris'te diplomat olarak görev yapan Gueşof'un *Nord* gazetesine verdiği bir demeç yayımlandı: Bulgar diplomat, Sırbistan'ın eline geçmeden, Makedonya'yı paylaşma konusunda Yunanistan'a bir anlaşma önerdi.

Ama bu sadece gazete ve broşürlerde yapılan edebi bir tartışmadan öteye geçmiyordu. Balkanlar'da Yunan ve Bulgar çetelerinin eylemleri ve birbiri ardına gelen Arnavut ayaklanmaları sürüyordu. Irklar arasındaki bu uzlaşmazlıklar iştahları artırıyor, sıkıntıları şiddetlendiriyordu. Nihai felaketin gelmesini sağlayan tohumlar nihayet atılmıştı.

Bu uygun koşullardan yararlanan İtalya, 28 Eylül 1911 tarihinde verdiği ültimatomdan sonra, Trablus'u ve Bingazi'yi aldı.[1] Osmanlı İmparatorluğu ile İtalya arasındaki savaş bir yıl sürdü ve 18 Ekim 1912 tarihli Uşi (Lozan) Anlaşması, ayrıca sultanın Trablus ve Bingazililere hitaben yayımladığı fermanla son buldu.

Böylece Osmanlı Devleti, (Mısır artık kendisinin sayılmadığı için) Afrika'da elinde kalan iki çok büyük eyaletini kaybetti.

---

1 Trablusgarp Savaşı hakkında bkz. René Pinon, "La Tripolitaine: conférence [Trablusgarp konferansı]", Augustine Bernard, *Afrique du Nord* [Kuzey Afrika], Paris, 1913, s. 233-262.

Dörtlü Balkan İttifakı'nın Osmanlı Devleti'ne Karşı Savaşı (1912-1913)

İtalyan-Osmanlı savaşı kısa ömürlü Balkan İttifakı'nın dayanıksız çimentosu olmuştu. Önce Karadağ, sonra Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan ettiler, böylece Türkler kendini bir büyük ve dört küçük devletle savaşır durumda buldu. Babıâli, İtalya'yla derhal barış yapmak, bilfiil kaybedilmiş olan Girit'i Yunanistan'a terk edip, sadece üç Slav devletiyle karşı karşıya kalmak yerine, inat etti ve Balkan İttifakı'na ciddi şekilde organize olmak ve savaşı güçlü bir biçimde sürdürmek imkânını tanıdı. Daha sonra kalleşçe öldürülmesi bu acıklı olayları daha da karartan Yunan Kralı Yorgo şu manifestoyu yayımlamıştı:

> Halkıma, ülkeye, esir olan kardeşlerimize ve insanlığa karşı kutsal borcumuz, barışı koruma konusundaki çabalarımızın başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, devletimizi Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hıristiyanların asırlardır çektikleri sıkıntılara son vermek ve bunların insan haklarını serbestçe ve güvence altında kullanabilmelerini sağlamak için silaha sarılmaya zorlamıştır.
>
> Yunanistan bu kutsal mücadeleye, aynı duygulardan ilham alan ve ortak yükümlülükler taşıyan müttefikleriyle birlikte, Doğu'da baskı altında bulunan halkların hakları ve hürriyetleri için girmektedir.

Kara ve deniz kuvvetlerimiz ulusa ve Hıristiyanlığa olan ödevlerinin bilinci içindedir. Ulusal geleneklerini hatırlayarak ve moral üstünlüklerinden gurur duyarak, inançla mücadele ederek ve gerekirse kanlarıyla baskı altındaki insanların hürriyetlerini geri almak arzusundadır.

Yunanistan müttefik kardeşleriyle birlikte, uygarlık uğruna yaptığı bu savaşta her şeye kadir olan (Tanrı'nın) desteğini talep ederek, her ne pahasına olursa olsun kutsal amacını izleyecektir.

Yaşasın Yunanistan!

Yaşasın millet!

Bulgar Kralı Ferdinand da Bulgar ulusuna benzer bir mesaj yayımlamıştı:

Bulgarlar!

Yirmi beş yıllık hükümdarlığımda hep sessizce çalışarak Bulgaristan'ın gelişmesini, mutluluğunu ve zaferini sağlamaya çalıştım ve bu yolda devam etmek istiyordum. Ama Tanrı başka türlü istedi. Bulgar ırkının barışın iyiliklerinden vazgeçerek, büyük bir meselenin gerçekleşmesi için silaha sarılması zamanı gelmiştir. Rilo ve Rodop'un ötesindeki kan ve din kardeşlerimiz, bizim kurtuluşumuzdan otuz beş yıl sonra yaşanabilir bir hayata kavuşmak imkânına sahip olamadılar. Bu amaçla Düvel-i Muazzama ve çeşitli Bulgar hükümetleri tarafından harcanan çabalar Hıristiyanlara tüm insanların sahip oldukları hak ve hürriyetleri sağlamaya yetmedi.

Balkan esirlerinin gözyaşları, milyonlarca Hıristiyanın inlemeleri yüreklerimizi dağladı... Soydaşlarımız ve dindaşlarımızı kurtarmak için Hıristiyanlık adına kurtuluş savaşı yürütmeliyiz. Bulgar ulusu kurtarıcı çarının kehanet dolu sözlerini hatırlayacaktır. Kutsal görevin başarıyla bitirilmesi gerekmektedir.

Barışa olan sevgimiz tükenmiştir. Türk imparatorluğundaki Hıristiyan ahaliyi kurtarmak için silaha sarılmaktan başka çaremiz kalmamıştır. Bu yolun, onların hayatlarını ve mallarını korumak için tek yol olduğu inancındayız. Türk eyaletlerindeki anarşi bizim hayatımızı da tehdit etmiştir. Türk hükümeti, İştip ve Koçana katliamından sonra, talep ettiğimiz veçhile, adaleti yerine getirmek ve zarar görenlerin bu zararlarını tazmin etmek yerine seferberlik ilan etmiştir. Böylece sabrımız tükenmiştir. Hıristiyanların insancıl duyguları, yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan kardeşlerine yardım etmeyi öngörür. Görevimiz doğrudur, büyüktür ve kutsaldır.

Tanrı'nın yardımıyla Bulgar ulusuna Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hıristiyanların insani hakları için savaş ilan edildiğini açıklıyorum. Kahraman Bulgar ordusuna Türk topraklarına yürüme emrini veriyorum.

Ortak düşmanımıza karşı Bulgaristan'ın müttefikleri olan Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan yanımızda aynı amaçla savaşacaklardır. Haç'ın Hilal'e, özgürlüğün zorbalığa karşı savaşında, adaleti ve gelişmeyi seven herkesin sempatisi bizim yanımızda bulunacaktır. Babalarının ve atalarının kahramanlıklarını ve kurtarıcıları Rus efendilerinin muzaffer eylemlerini hatırlayan değerli Bulgar askeri zaferden zafere koşsun.

İleri! Tanrı sizinle birlikte olsun!

Kral I. Peter de Sırp ulusuna yayımladığı bildiride, kadim Sırbistan'ın tarihini şöyle hatırlatmıştı:

Krallığımızın ünlü ve talihsiz anası, Sırp devletinin çekirdeği, eski kral ve imparatorların beşiği, Nemanjići hanedanının ünlü başkentlerinin bulunduğu, amaç ve dileklerimizi paylaşan, kan, dil, gelenek kardeşlerimizin, ulusal bilincin çocuklarının yaşadığı Yeni Pazar, Priştine, Üsküp, Prizren. Oraları fetheden ayrımcı Osmanlı idaresi yüzyıllar boyu kardeşlerimizi yok etmiş ve son günlere kadar zorunlu yer değiştirmeler, kadın ve erkeklere zorla kabul ettirilen İslam dini, dinimizin, dilimizin ve Sırp adının tanınmaması, Türk hükümetinin (eylemlerinin) esasını teşkil eylemiştir...

Sırp kralı çağrısını şöyle bağlamaktadır:

Tanrı'nın yardımıyla değerli orduma, kardeşlerimizin özgürlüğü için, daha iyi bir hayat için ve Sırbistan Krallığı'nın refahı için kutsal savaşa gitme emrini verdim. Karadağlı kardeşlerimiz muzaffer sancaklarını başarıyla süslemektedirler. Bulgar ve Yunan müttefiklerimizin değerli orduları da bizimle birlikte yürümektedir.

Yüzyıllık sıkıntılarımız ortaktır, ortak çıkarlar bizleri bağlamaktadır; Balkan yarımadasının iyiliği ve özgürlüğü de ortak amacımız olsun. Ordum, kadim Sırbistan'da, Hıristiyan Sırpların yanında, bizim için pek değerli olan ulusumuzun 13 yüzyıldır birlikte yaşadığı ve hemen her zaman mutluluğu da acıyı da paylaştığı Müslüman Sırpları da onlarla birlikte Hıristiyan ve Müslüman Arnavutları da bulacaktır. Hepsine Sırplara götürdüğümüz özgürlüğün, kardeşliğin ve eşitliğin

aynını götürüyoruz. Sırbistan'ımız oraya, beklenen esenliği ve 1877-1878 yıllarında kurtarılmış yerlere götürdüğü gelişmeleri taşıyacaktır. Orada vatandaşlar özgür, bilinçli ve mutlu bir biçimde yaşamaktadırlar. Aynı yaşamı Lab, Sinitza, Hari Drina ve Vardar ırmakları kıyılarına da götürüp yerleştirmemiz gerekiyor.

Kardeşlerim, sizi değerli ordumu bütün kalbinizle desteklemeye ve ona tüm enerjinizle katkıda bulunmaya davet ediyorum.

Yaşasın benim sevgili Sırp milletim!

Son olarak sultan da ordularına bir bildiri yayımladı:

Asırlardır ülkemiz açısından bu derecede önemli bir an olmamıştır. Barış içinde birlikte yaşamak isteğimiz komşularımız, tüm adalet kurallarına aykırı olarak, tüm hakları çiğneyerek ve Avrupa'nın tavsiyelerini hiçe sayarak bizi kışkırtmışlar ve barışı korumak hususundaki çabalarımızı etkisiz kılmışlardır. Saldırgan ifadelerini tüm millet büyük bir öfkeyle karşılamış, cevap görevini size vermiştir.

Bu sözlerin intikamını almanız, hükümetin onurunu ve haklarını savunmanız, tüm dünyaya Osmanlı atalarınızın erdemlerinin eksiksiz biçimde var olduğunu kanıtlamanız gerekmektedir...

Haklı neden olmadan ve acımasızca kan dökmemek gerekir; yaşlılara, kadınlara ve suçsuz çocuklara iyi davranmalı, silahsız halkın hayatına ve mallarına ve dini binalara saygı gösterilmelidir.

Üstlerinin emirlerine uyarak sizinle savaşan ama kalplerinin içinden savaştan nefret eden ve size samimi olarak ellerini uzatmak isteyen zavallılara acımak lazımdır. Sizi az tanıyan medeni dünyaya Osmanlıların en uygar uluslardan biri olduğunu kanıtlamanız gereklidir.

İleri! Allah sizi muvaffak etsin!

Belleğimizde bulunan bu olayların tarihini kısaca da olsun anlatmak benim görevim değil; tarihçiler belgelere dayanarak bunu yapacaklardır. Olayların kronolojik sırasını aşağıya kaydetmem yeterli olacaktır:[1]

---

1 Ellis Ashmead-Barrlett, *With the Turks in Thrace* [Türkler ile Trakya'da], Londra, 1913; Sturdza, "Mein Urteil über den Balkankrieg [Balkan Savaşı hakkinda vardığım hüküm]", *Deutsche Revus,* Ekim-Aralık 1913; H. Barby, *Les victoires Serbes* [Sırp Zaferleri], Paris, 1913; A. de Pennenrun, *Feuilles de Routes bulgare* [Bulgarların yol haritası], Paris, 1913.

1912 YILI

8 Ekim : Karadağ Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti.
18 Ekim : Diğer Balkan devletleri Karadağ'ı izlediler. Bulgarlar Mustafapaşa'yı işgal ettiler.
20 Ekim : Sırplar Priştine'yi aldılar.
22 Ekim : Kumanova'da bir zafer kazandılar.
22 Ekim : Türkler, panik halinde Kırkkilise'yi terk ettiler.
26 Ekim : Sırplar Üsküp'ü aldılar.
28 Ekim : Bulgarlar Lüleburgaz'da zafer kazandılar.
5 Kasım : Yunanlılar Pentepigadia'da (Preveze) zafer kazandılar.
8 Kasım : Selanik teslim oldu.
13-16 Kasım: Manastır Muharebesi.
17 Kasım : Çatalca Muharebesi.
3 Aralık : Ateşkesin imzalanması.
16 Aralık : Balkan ve Türk temsilcilerin Londra'da ilk toplantısı.

1913 YILI

6 Ocak : Londra müzakereleri askıya alındı.
20 Ocak : Bozcaada deniz muharebesi.
23 Ocak : Enver Bey ve İttihatçılar Kâmil Paşa hükümetini devirdiler. Harbiye Nazırı Nazım Paşa öldürüldü.
24 Ocak : Mahmut Şevket Paşa hükümeti kuruldu.
26 Ocak : Londra müzakereleri kesildi.
30 Ocak : Osmanlı İmparatorluğu Edirne'yi müttefiklere terki reddetti.
3 Şubat : Savaş yeniden başladı. Edirne bombalandı.
19 Şubat : Büyük devletler Bulgaristan ve Romanya'ya arabuluculuk teklif ettiler.
1 Mart : Osmanlı Devleti Düvel-i Muazzama'nın aracılığını kabul etti.
6 Mart : Yunanlılar Yanya'yı aldılar.
17 Mart : Yunanlılar Ergiri'yi aldılar.
18 Mart : Çatalca önünde şiddetli muharebeler.
22 Mart : Büyük devletler Osmanlı İmparatorluğu'na bir nota verdiler.

25 Mart : Cavit Paşa, Şkumbin Nehri üzerinde Sırplara teslim oldu.
26 Mart : Edirne teslim oldu.
28 Mart : Londra'daki büyükelçiler Arnavutluk'un tahliyesini ve İşkodra önündeki kuşatmanın kaldırılmasını istediler.
31 Mart : Karadağ kıyıları önünde bir deniz kuvvetleri gösteri hareketi yapmaya karar verdiler.
1 Nisan : Osmanlı İmparatorluğu büyük devletlerin önerileri çerçevesinde müzakere etmeyi kabul etti.
10 Nisan : Karadağ kıyılarının abluka altına alınması.
11 Nisan : Saint Petersburg'daki büyükelçiler toplantısı Romanya ile Bulgaristan arasındaki hakemliğin koşullarını saptadı. Silistre Romanya'nın oldu.
22 Nisan : Karadağ, İşkodra'yı işgal etti.
25 Nisan : Londra'daki büyükelçiler, Kral Nikola'dan İşkodra'nın tahliyesini istemeye karar verdiler. Hükümdar "baskı altında" kabul etti.
30 Mayıs : Londra'da ön metinlerin imzalanması.

Büyük devletler mühadale ettiler. Osmanlı baş delegesi, iyi arkadaşım ve eski meslektaşım Reşit Paşa'nın yurtsever gayretlerine rağmen Osmanlı İmparatorluğu'na sert davranıldı.

Savaşan taraflar Londra'da 30 Mayıs 1913 tarihinde barış anlaşmasının ön metnini imzaladılar. Bu metin şöyleydi:

Madde 1 - Bu anlaşmanın onay belgelerinin teatisinden sonra sultan ve müttefik devletler hükümdarları ve bunların ardılları arasında ebedi barış ve dostluk olacaktır.

Madde 2 - Sultan Ege'de Enez, Karadeniz'de Midye hattının batısındaki, Arnavutluk dışında tüm topraklarını terk edecektir. Enez-Midye arasındaki kesin çizgiyi bir komisyon saptayacaktır.

Madde 3 - Arnavutluk sınırları ile Arnavutluk'la ilgili sorunların çözümünün, Avusturya-Macaristan imparatoruna, Fransız cumhurbaşkanına, Büyük Britanya-İrlanda ve Hindistan kralına, İtalyan kralına, Rus imparatoruna tevdii kabul edilmiştir.

Madde 4 - Sultan Girit adasını müttefik hükümdarlara vermekte ve buradaki tüm hükümranlık haklarından vazgeçmektedir.

Madde 5 - Sultan (üçüncü maddede yazılı hükümdarlara) Girit adası dışında, Ege'deki Osmanlı adalarının ve Aynaroz Dağı'nın kaderini tayin yetkisini vermektedir.

Madde 6 - Savaşan taraflar, savaş sonucu ortaya çıkan mali hususları ve savaşın sona ermesi sonucunda terk edilecek topraklarla ilgili hususların çözümünü, Paris'te toplantıya çağrılan, temsilcilerinin katılacağı uluslararası komisyona havale etmektedirler.

Madde 7 - Savaş esirleri, uygulanacak hukuk sorunları, vatandaşlık ve ticaret konuları özel sözleşmelerle çözüme kavuşturulacaktır.

Bu anlaşma hiçbir zaman onaylanmadı.

Rumen-Bulgar uzlaşmazlığının halli sorunu ortada kalmıştı. Berlin Anlaşması'nda, Besarabya'nın Rusya tarafından alınması ve Dobruca'nın Bulgarlara karşı savunması olanaksız bir sınırla Romanya'ya verilmesi nedenleriyle Romanya acımasızca kurban edilmişti. Bulgarlar, Dobruca'yı anavatana geri dönmesi mukadder bir Bulgar eyaleti sayıyorlardı; Bulgarlar okullarda bunu öğretiyorlar ve Bulgar genelkurmayı resmen haritalarda Dobruca'yı kendi sınırları içinde gösteren bir harita yayımlıyor ve Bulgar askerlerine dağıtılan *Askerin Yoldaşı* adlı kitapçıkta da aynı husus tekrarlanıyordu. Durum gelecek açısından daha da tehdit ediciydi. Gerçekte, Dobruca, Prens Mircea[1] zamanında Eflak'a dahildi ve daha sonra geçici olarak Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştı.

Romanya iki komşu ülke arasında sınır düzeltmesi talep etti; yeni sınır Tutrakan'dan başlayıp Balçık'ta sona ermeli, Silistre ve Dobriç kentlerini içine almalıydı. Ama Bulgarlar Rumen taleplerine direndiler; Londra'da Rumen İçişleri Bakanı Take Jonesco ile o dönemde Sobranya başkanı olan Davef arasında sürdürülen müzakereler sonuç vermedi. Büyük devletler müdahale etmek zorunda kaldılar ve Saint Petersburg'da yapılan büyükelçiler konferansı

---

1 20 Ocak 1390 tarihli bir belge Prens Mircea'ya şu unvanı veriyor: "Miricius Del Gratia Tranaalpinus Fogoras et Almas Dux, Severini Comeus Terrarum Dobrodiicil Despotus Doriostorun (Silistre) et tristal Dominus", Dogiel, *Codex Diplomaticus Regni Poloniae*, Vilnae, 1780. N. Jorga bu konuda şunu yazmış: "Onu sadece Romen Mircea tanımak istememekteydi; daha 1380 yılınca Dobruca Despotu (*Despoten der Laender Dobrititsch*) unvanını taşımaktaydı. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. I, s. 258.

Romanya'yı kısmen tatmin eden bir sonuca vardı. İmzalanan protokole göre, Silistre Romanya'ya veriliyordu... Kesin sınır Rumen ve Bulgar heyetlerince üç ay içinde saptanacaktı. Rumen hükümeti Silistre'de oturan, fakat oradan ayrılmak isteyeceklerini altı ay içinde beyan edecek olan Bulgar vatandaşlarına tazminat ödeyecekti. Bulgaristan, Tuna'dan Karadeniz'e kadar tahkimat yapmayacaktı. Bulgar hükümeti Bulgar topraklarında bulunan Ulah okullarına ve kiliselerine özerklik ile bu azınlık için bir piskoposluk kurulmasına izin verecekti; gerekirse Rumenlerin bu kültürel kurumlara, Bulgar hükümetinin denetimi altında yardım etmelerine müsaade edecekti.

Rumen hükümeti hakeme başvurma ilkesini resmen kabul etmemiş bulunmasına rağmen, büyük devletlerin buldukları çözüm Bulgaristan ve Romanya tarafından kabul edildiğinden, hakemlik kurumu zafer kazanmış oldu.

Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ve Romanya'nın Bulgaristan'a Karşı Savaşı (1913)

İşler yola girmişe benziyordu. Ama Doğu her zaman patlamaya hazır bir barut fıçısı gibidir. Bir yandan Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın katli ve yerine Prens Sait Halim Paşa'nın geçişi İstanbul'daki durumu değiştirdi. Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ortak bir harekâta girmeyi kabul eden dört Balkan ülkesi, ganimeti paylaşma konusunda uzlaşamadılar. Bu tehlikeli gelişme şimdiye kadar incelediğimiz taksim projelerinde öngörülen bir durumdu. Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan arasında bir kapışma patlamak üzereydi. Tam bu sırada Rusya küçük Slav devletleri üzerindeki tüm otoritesinden yararlanarak müdahale etti. Rus çarı, 8 Haziran 1913 tarihinde Bulgar ve Sırp krallarına bir telgraf gönderdi ve özetle şu hususları belirtti:

> Selanik'te toplanan dört dışişleri bakanının bundan sonraki toplantıyı Saint Petersburg'da yapacak olmalarını büyük memnuniyetle haber aldım. Bu niyet, şimdiye kadar pek parlak sonuçlar veren ittifakın devam ettirileceğinin belirtisi sayılmalıdır. Bununla birlikte, bu kararın uygulamaya konulmadığını ve Balkan devletlerinin ortaklaşa sağladıkları zaferi karartacak bir kardeş kavgasına tutuşmaya hazırlandıklarını üzüntüyle öğrendim.

> Hak ve görevlerimin gereği olarak majestelerine bir çağrı yapmaya karar verdim. Bulgarlar ve Sırplar anlaşmaların uygulanması konusunda aralarında çıkan uyuşmazlıkların çözümü görevini Rusya'ya vermişlerdir. Majestelerinden üstlendiği yükümlülüğe sadık olmasını ve Bulgaristan ile Sırbistan arasındaki şimdiki uzlaşmazlığın çözümünü Rusya'ya tevdi etmelerini talep ediyorum.
>
> Hakemliğin bir ayrıcalık değil, vazgeçemeyeceğim üzücü bir görev olduğunu düşünüyor ve müttefikler arasında çıkacak bir savaşın bizi hareketsiz bırakamayacağı hususunda majestelerini uyarıyorum. Bu savaşı başlatan devlet Slav davası önünde sorumlu olacaktır ve bu caniyane kavganın olası sonuçları konusunda Rusya'nın takınacağı tavırla ilgili karar verme özgürlüğümü koruyorum.

Rus çarının önerdiği hakemlik, Bulgaristan ve Sırbistan tarafından resmi çekincelerle de olsa kabul edildi. Bulgar Kralı Ferdinand, 11 Haziran 1913 tarihinde Rus çarına yazdığı mektupta Bulgaristan'ın ittifak anlaşmasında öngörülen Rusya hakemliğini kabul ettiğini, ancak Sırpların sözlerinde durmadıklarını, Sırbistan'ın kışkırtmalar yaparak kardeş kavgasını körüklediğini, Bulgaristan'ın kavga etmek istemediğini, ama Bulgaristan'ın Makedonya üzerinde sadece hakları değil ve fakat orada oturan ve her ne pahasına olursa olsun Bulgar kalmak isteyen halka karşı vecibeleri de bulunduğunu bildirdi.

Sırp kralının gönderdiği telgrafın da yayımlanmamakla birlikte, aynı çekinceleri içerdiği biliniyor.

Müttefikler arasında çıkan uzlaşmazlık ve dört devletin bu ihtilafı tahkime götürememelerinin ardında yatan nedenler, Yunanistan Başbakanı Venizelos'un, 24 Haziran 1913 tarihinde *Le Temps* gazetesine verdiği demeçte açıklanmakta ve hakemliğin Balkan İttifakı'nın yüksek çıkarlarını korumak için en iyi çözüm olduğu belirtilmekteydi. Venizelos, Balkan Savaşı'ndan sonra ilgili ülkelere dağıtılan topraklardan bir kısmı üzerinde birden fazla ülkenin talebi bulunduğunu, ırkçı ve köktenci taleplerin uzlaşmayı güçleştirdiğini, oysa uzlaşmazlığın düşmanlar arasında değil arkadaşlar ve müttefikler arasında ortaya çıktığını, bunlar, şimdi kendi aralarında savaşa tutuşurlarsa saygınlıklarını kaybedeceklerini ve uygar dünyanın tenkitlerine maruz kalacaklarını, savaşın kesin çözüm

getiremeyeceğini, hakemliği kabul etmenin taleplerden vazgeçmek anlamına gelmediğini, Bulgaristan'ın Sırbistan'la uyuşmazlığını aralarındaki anlaşmaya göre çözmek istediğini, Sırbistan'ın ise bu anlaşmayı kimi nedenlerle geçersiz saydığını, Yunanistan'ın taraf olmadığı, içeriğini bilmediği bir anlaşmadan etkilenmeyeceğini ve bu anlaşmanın taksimi değiştirmeyeceğini, hakeme başvurulursa hakemin kararının nihai olacağını bildirdi.

Bu arada, Bulgaristan'da Guçof'un yerine Danef başbakanlık koltuğuna oturdu ve kendisine yapılan tüm uyarılara rağmen, 29/30 Haziran gecesi Makedonya'nın Sırplar ve Yunanlılar tarafından işgal edilmiş bulunan bölgelerine bir saldırı başlattı. Saldırıya uğrayanların daha sonra kaybettikleri yerleri geri aldıkları da bir gerçektir. Savaş resmen ilan edilmemiş olmakla birlikte, bilfiil vardı. Avrupa kamuoyu Bulgarları ciddi biçimde kınadı.

Bu konuda, *Journal des Débats* gazetesi Bulgarların sonuca varmak için her yola başvurduklarını, komşularını, müttefiklerini ve patronlarını [kast edilen Ruslardır-ç.n.] aldatmaya kalkıştıklarını belirtti.

Kral Konstantin, Yunan parlamentosuna gönderdiği mesajda Bulgar saldırısını sert biçimde kınadı ve Yunanistan'ın Sofya'daki elçisini geri çağırarak Bulgaristan'a savaş ilan etti. Avrupa gazeteleri Bulgaristan'ı krizin sorumlusu olarak ilan ettiler.

Romanya Kralı Karol da 3 Haziran'da parlamentoyu açış konuşmasında Bulgaristan'ın müttefiklerine karşı önceden haber vermeden giriştiği saldırıyı kınadı ve Balkan yarımadasında oluşan bu yeni durum hakkında gereken önlemleri aldığını söyledi. Sırp hükümeti Sofya'daki sefirini çekti ve Bulgaristan'la diplomatik ilişkilerini kesti. Bu konuda verdiği notada, "100.000 kişiyi aşkın Bulgar ordusunun Sırp ordusuna baskın şeklinde bir saldırı düzenlediğini, yaralı Sırpların bile savaş meydanında ölüme terk edildiğini, bu saldırının orduda ve Sırp halkı arasında büyük infial uyandırdığını, Bulgaristan'ın Sırplarla olan anlaşmazlıklarını kuvvet kullanarak çözme niyetinde olduğunun anlaşıldığını, inanılmaz bir nefret ve düşmanlıkla yapılan bu saldırı karşısında siyasi ilişkilerin kesilmesine karar verildiğini ve Sofya'daki çıkarlarının korunmasının Rusya imparatoruna tevdi olunduğunu" bildiriyordu.

Sırbistan, müttefiki Yunanistan ile Bulgarlara karşı bir savunma savaşına girdiğini bildirdi. Tüm Balkan yarımadası yanıyordu. Romanya bu durumda elleri kolları bağlı kalamazdı. 3 Temmuz 1913 günü Romanya da ordusunu seferber etti. Romanya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Mayorescu büyük devletlere 5 Haziran'da "Balkan müttefikleri arasında savaş çıkarsa Romanya'nın ihtiyatı elden bırakacağını" belirtmişti. Daha 17 Ocak 1913 tarihinde zamanın Dışişleri Bakanı Brantiano büyük devletlere şunları bildirdi:

> Özellikle, Makedonya sorunları bizi sürekli biçimde tedirgin etmektedir; zira bu durum orada yaşayan çok sayıda Rumen asıllı insanın geleceğini ilgilendirmektedir, ayrıca yarımadanın siyasal dengesinin de düşünülmesi gereklidir. Bu dengenin bozulması durumunda Romanya'nın hareketsiz kalamayacağı üzerinde ısrar etmek isterim.

Romanya'daki siyasal partiler bu konuda mutabıktı ve bu konuda tarafsız olan herkes aynı görüşü paylaşıyordu. Belçika Kralı Albert'in annesi ve Romanya Kralı Karol'un kız kardeşi Flandre kontesi de bana 9 Kasım 1911 tarihli görüşmemizde şunları söylemişti: "Bulgarlar, İtalyan-Osmanlı savaşından yararlanarak, Balkanlar'da karışıklıklar yaratacaklardır. Bu da Romanya'yı ihtilafın içine sürükleyebilir; zira Doğu'da sizin dışınızda yapılan her şey size karşı yapılıyor demektir." Değerli ve öngörülü prenses bu kısa ve özlü sözleri ederken sanki geleceği gösteriyordu.

27 Haziran (10 Temmuz) 1913 tarihinde[1] Romanya Bulgaristan'a savaş ilan etti. Bu konuda verdiği notada özetle şu hususları belirtiyordu:

> Rumen hükümeti, Bulgar hükümetini zamanında, Balkanlı müttefikler kendi aralarında savaşa tutuştukları takdirde Romanya'nın ihtiyatı muhafaza edemeyeceği ve barışı sağlamak için harekete geçebileceği konusunda uyarmıştı. Bulgar hükümeti bu bildiriye yanıt verme gereğini görmedi. Maalesef aksine, Bulgarlar uluslararası anlaşmaların ve kabul edilmiş usullerin gereği olarak

---

1 Jülyen ve Gregoryen takvimleri arasında 13 gün fark vardır (ç.n.).

önceden haber vermek temel kuralına bile uymadan aniden Sırplara şiddetle saldırdılar. Bu durum karşısında Romanya hükümeti ordusuna Bulgaristan'a girme emrini vermiştir.

Romanya tahtının veliahtı Prens Ferdinand Romanya ordusu başkomutanlığına getirildi.

Romanya'nın savaş ilanına, Bulgar hükümeti, diğer güçlere yolladığı aşağıdaki nota ile cevap verdi:

Bulgar hükümeti Yunanistan ve Sırbistan ile çatışmaların durdurulması ve barışçı ilişkilerin yeniden kurulması için Rusya'nın arabuluculuğunu talep ettikten sonra; ve aynı gerekçeyle, Sırp topraklarına girmiş olan silahlı kuvvetlerimizi geri çektikten sonra, barışın Balkanlar'da yeniden kurulmasını ümit ettiğimiz bir sırada, Rumen hükümeti, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan arasındaki askeri olayları bahane ederek, ordularına Bulgar sınırını geçme emrini verdiğini bize duyurdu. Sadece savunmasız kadınların ve çocukların kaldığı bölgelere yapılacak bir müdahalenin Balkanlar'da yeni güçlükler doğurduğunu görevli olduğunuz ülkelerdeki hükümetlerin dikkatine getirin. Nihayet, Petersburg'daki konferansın Romanya'nın toprak taleplerini çözümlediğini de nazarı itibara alarak, Romanya'nın tüm yeni toprak taleplerinin meşru olmadığını vurgulayın, Bulgar ulusal toprağına giren silahlı Rumen ordusunun bu eyleminin haksızlığını belirtin ve en şiddetli biçimde protesto edin.

Sofya hükümetinin her iki taraftan binlerce askerin öldüğü savaş durumunu "askeri olaylar" olarak nitelemekte bulunması not edilmelidir. Bulgaristan, Rumen silahlı kuvvetlerine karşı hiçbir direnç gösterilmemesi talimatını vererek akıllık ettiğini sandı. Bu gecikmiş kurnazlık *L'Indépendance Belge* gazetesinde 13 Temmuz'da şöyle değerlendirildi:

Kral Ferdinand ülkesinin içinde bulunduğu güç koşullarda, bu tutumu takınmakta tereddüt etmedi; ama hatırlatılması gerekir ki direnmeme politikasını sadece Romanya'ya uygulamakta. Buna mukabil Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'a karşı başlattığı saldırı nedeniyle Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ ile savaş halinde. Bulgaristan'ın kararındaki tüm haklılığı ortadan kaldıran bir durumla karşı karşıyayız. Kolaylıkla yenebileceğini sandığı rakiplere karşı sava-

şı tahrik etmek ve sizi silahları ile yok edebilme konusunda ciddi şanslara sahip olan ve size savaşılan bir başka rakibe direnmeyi reddetmek kolaycılık sayılır.

Bulgarlar adeta akıllarını yitirdiler ve Nigrita'da, Serez'de ve Demirhisar'da Hıristiyan halka korkunç kıyım yaptılar.

Bu konuda Yunanistan kralı 12 Temmuz'da Atina'daki dışişleri bakanlığına şu telgrafı gönderdi:

Karargâh: 6. Tümen, Bulgar askerlerinin komutanlıklarının emrine uyarak Demirhisar Metropolit Okulu'na iki papazı ve yüzden fazla kent ileri gelenini kapatıp katlettiklerini bildiriyor. Tümen komutanı cesetlerin topraktan çıkarılmasını emretmiş ve cinayeti kanıtlamıştır. Aynı zamanda Bulgar askerler genç kızları iğfal etmişlerdir. Bunlardan biri karşı gelince öldürmüşler ve cesedini parçalamışlardır. Benim adıma uygar ülkeler temsilcileri nezdinde bu insan yüzlü canavarları protesto edin. Uygar dünya önünde protesto edin. Terör yaratmak ve bu canavarları böyle suçlar işlemeden önce düşünmeye sevk etmek için üzülerek intikam almak zorunda kalacağımı bildirin. Bulgarların cinayetleri, gelmiş geçmiş tüm barbar dönemlerin korkunçluğunu aşıyor ve bunların uygar uluslar arasında bulunmaya haklarının olmadığını kanıtlıyor.

Karadağ kralı da Yunan kralına şu telgrafı çekti:

Serez, Demirhisar ve Makedonya'nın diğer kentlerinde Bulgarların Yunan halkına yaptıkları canavarlıkları derin bir nefretle karşılıyorum. 20. yüzyılda, dünkü müttefiklerimizin şerefine gölge düşüren bu korkunç olayların yapıldığını görmek üzüntü verici. Uygar dünya inanılmaz vahşeti kınamaktan geri kalmayacaktır. Büyük fedakârlıklar uğruna birlikte bir kurtuluş savaşı verdiğimiz Hıristiyanlara karşı misilleme yapmayan majestelerine ve onun ordularına hayranlığımı bildiriyorum. Ancak Bulgarların vahşeti devam ederse, ortak düşmanımızın kanlı içgüdülerini bastırmak için majestelerinin misilleme yapmasını uygun bulmayacak kimse yoktur.

Bulgaristan katliam iddialarını reddedince Yunan Sefiri Romanos, 18 Temmuz günü M. Pichon'a bir nota verdi ve (özetle) şunları belirtti:

Kral Ferdinand'ın Makedonya'da Bulgar ordusu tarafından yapılan kıyım konusunda bir uluslararası araştırma istediği Yunan kralı tarafından öğrenilmiştir. Kral Ferdinand olayları gözüyle görmeden ve sadece temsilcilerinin ifadelerine dayanarak yalanlamaktadır. Oysa Yunan kralı, Bulgaristan'ı uygarlık yasalarının ve insanlığın dışına itmiş bulunan vahşeti, tarih ve yer bildirerek açıklamıştır. Yunanistan yüksek sesle uygar dünyanın temsilcilerinin buraya gönderilmesini talep etmektedir. Zira yakınlarında hiçbir çatışma olmadığı halde yıkılan Serez, Nigrita, Doksat ve diğer köylerin enkazı Kral Ferdinand'ın ordusunun oradan geçtiğini kanıtlamak için ortada duruyor. Ayrıca, boğazlanmış, parçalanmış, diri diri yakılmış Yunanlı ihtiyar, kadın ve çocukların perişan cesetleri mezarsız kalmamalıdır.

Yunan hükümeti, ilk tedbir olarak Selanik'te mukim başkonsolosların derhal o yerlere gitme talimatının ilgili hükümetler tarafından verilmesini ve herhangi bir Bulgar'ın, Yunan ordusunun geçtiği Kilkiç, Doyran, Ustrumça, Demirhisar, Melnik ve Nevrekop kentlerinde kötü muameleye tabi tutulup tutulmadığını saptamasını talep ediyor. Buralarda oturan Bulgarların hayatları ve malları Yunanlılarınki kadar iyi korunmuştur. Pek çok Bulgar köylüsü, Bulgar ordusunun yaptığı vahşetin aynının kendilerine yapılacağı korkusuyla Bulgar ordusuyla birlikte kaçmak istemişlerdir, ama ordu çok hızlı biçimde geri çekildiği için gidememişler ve bulundukları yerde durarak geri dönmeye çalışmışlardır. Bunlara yiyecek verilmiş ve yardım edilmiştir. Başkonsoloslar bunları müşahede edeceklerdir. Daha sonra Gevgili, Doyran, Nigrita, Serez, Demirhisar, Zihna ve Drama bölgelerine giderek bizim Bulgar ordusu hakkındaki şikâyetlerimizin gerçeğin çok altında kaldığını gözleriyle göreceklerdir. Gazeteciler oradadırlar ve her gün yenileri gelmektedir. Oralara giden Avusturya ve İtalya başkonsolosları durumu görmüşler ve katliama katılan Bulgar subaylarının isimlerini öğrenmişlerdir.

Aynı çerçevede Yunanistan Kralı Konstantin o sırada Bükreş'te bulunan Yunan Başbakanı Venizelos'a gönderdiği bir telgrafta şöyle diyordu:

Makedonya'da bulunan Ulah asıllılara iyi muamele edildiğini, bunların oradaki Yunanlılarla iyi geçindiklerini, süvarilerinin Serez yakınına gitmediğini ve hangi milletten olursa olsun hiçbir köyün bunlar tarafından yakılmadığını, sadece çok sınırlı sayıda köyün savaşlar sırasında isabet aldığını ve yandığını, Yunan askerlerinin tüm milletlere iyi davrandıklarını, Bulgarların geçtikleri her

yeri yakıp yıktıklarını ve sonra kamuoyunu yanıltmak için suçu bizim üstümüze attıklarını, daha dün geri çekilirken henüz işgal etmediğimiz Camaya köyünü yaktıklarını, Sofya'nın yalanlarının ortaya çıkması için ordumuzla birlikte bulunan tüm yabancı basını tanık gösterdiğimi belirtmek isterim.[1]

Rumen ordusu sırayla Tortukaya, Dobriç, Balçık, Plevne, Vratza'yı işgal etti ve Sofya'ya yaklaştı. Sivastopol'a kaçan bir Bulgar filotilası Rus askeri makamlarınca silahtan arındırıldı.

Rumen ordusunun Tortukaya-Balçık hattını işgal etmesinden sonra Başkomutan Prens Ferdinand halkı sükûnete davet eden bir açıklama yayımladı.

Rumen ordusunun düşmanlık gerekçesiyle değil, ama koşulların zoruyla Bulgaristan sınırlarını aştığını, Rumenlerin Bulgar halkına düşman olmadığını, ordunun el koyduğu her şeyin parasını ödeyeceğini, her türlü şikâyetin iyi niyetle dinlendiğini, yakınılan hususlar ispatlanmamış bile olsa, şikâyetçileri tatmin eden önlemler alındığını, teslim olan Bulgar askerlerin serbest bırakıldıklarını ve evlerine dönmelerine izin verildiğini, bununla birlikte Rumen ordusuna ateş açılmaya devam olunduğunu, benzer eylemlere artık müsamaha edilmeyeceğini, bunları yapanların cezalandırılacağını belirtti.

Romanya prensi ve Rumen orduları başkomutanı Ferdinand, daha sonra, Bulgarca ikinci bir bildiri yayımladı.

---

1 Gerçekten de Selanik'teki Avusturya-Macaristan başkonsolosu, hükümetine gönderdiği raporda şunları belirtiyordu:
1) Bulgarlar savunmasız Serez kentini 4 topla bombardıman etmişler, en iyi mahalleleri yağmalayıp baştan aşağı yakmışlar, 45 milyon franklık zarar ika etmişlerdir; 2) Eşraftan 50 kişi öldürülmüş ve pek çok kimse alevler içinde yanmıştır; 3) Beş tütün deposu yakılmış ve iki buçuk milyon frank zarar ika edilmiştir; 4) Doksat'ta yüzlerce kadın ve genç kız ölü bulunmuştur; 5) Demirhisar'da 140 kişi aynı şekilde katledilmiştir; 6) Serez'li 20 Yunan öldürülmüştür; 7) Serez'deki Yunan malları yakılmış, 3 milyon frank zarar husule gelmiştir. Atina'daki Fransa Elçiliği Müsteşarı Vikont Halguet hükümeti tarafından Bulgarların katliamı ve verdikleri zararlar konusunu incelemekle görevlendirilmişti. Adı geçen bu olayları doğrulamıştır. Selanik'teki İtalyan başkonsolosu da aynı sonuca varmıştır. Nihayet Edirne'deki İngiliz konsolosu verdiği resmi bir raporda Bulgarların Edirne'deki Rum eşrafına kötü davrandıklarını belirtmiştir. *Le Temps* gazetesine göre Müslüman kadınlar zorla Bulgarlarla evlenmeye zorlanmışlardır.

Plevne, 28 Temmuz,
Duyuru

Bulgar halkı, başından itibaren Rumen ordusunun, ülkeniz halkı için de çok üzücü olan bir duruma son vermek amacı ile Bulgaristan'a girdiği konusunda bilgilendirilmişti. Ordularımız, Bulgar topraklarına Bulgar halkına düşmanlık yapmak için girmediler ve askeri makamlarımız, imkânlar ölçüsünde savaş harekâtının kaçınılmaz biçimde içinde barındırdığı zararları ve yükümlülükleri hafifletmek için çaba harcadılar. Ordu için el konulan her şeyin parasının derhal ödenmesi ve yerel idarelerin aracılığı olmadan hiçbir sey alınmaması konusunda emir verildi; öte yandan tüm talepler ve yakınmalar dikkatle dinlendi ve ispatlanmasa bile bu talepler karşılandı. Teslim olan Bulgar askerleri serbest bırakıldı ve yuvalarına dönmelerine izin verildi. Bizim ordumuzun bu davranışı, Bulgar halkının askeri kuvvetlerimize karşı düşmanca davranmasını gerektirir.

Bütün beklentilerimize rağmen, sadece düşmanca davranışlar değil, fakat halk tarafından askerlerimize ve subaylarına karşı tuzaklar kurulduğu yolunda bilgiler alındı). Geceleri konvoylarımıza ateş açılmaktadır; şu son günlerde Lipnitza civarında bir subay üç kurşunla yaralanmış, başkalarına da Lukoviç yakınında ateş açılmıştır. Bu gibi olayla hiçbir şekilde hoş görülemez. Bu nedenle, halkı Rumen silahlı kuvvetlerine karşı düşmanca saldırılardan vazgeçmeye davet ediyorum. Bu hareketlere tevessül eden faillere ve onların yardakçılarına karşı en güçlü tedbirlerin alınacağını ve bunların engellemedikleri veya yaptıkları tüm saldırılardan sorumlu tutulacaklarını halkın bilgisine sunarım.

Ferdinand Romanya Prensi, Ordunun Başkomutanı

Romanya Dışişleri Bakanı Mayorescu da diğer devletlere yolladığı bir notada şunları açıkladı:

Romanya, ordularını Bulgar topraklarına sokarak, ne bir istila siyaseti gütmekte ne de Bulgar ordusunu ezmek istemektedir. Romanya'nın askeri harekâtı, her şeyden önce Tuna'nın ötesindeki topraklarına şimdi güvenli bir sınır sağlama zorunluluğundan doğmuştur. Balkan devletleri arasındaki şimdiki ihtilaf ve bu uyuşmazlığın sebebi, Bulgar hükümetinin uzlaşmazlığından ve eski müttefiklerine karşı giriştiği saldırıdan doğmuştur. Bu saldırı Rumen hükümetinin Bulgaristan ile Romanya arasında gelecekte barışçı ilişkiler kurulmasını olanaklı kılmak için Bulgaristan tarafında stratejik açıdan güvenli bir sınır oluşturul-

masının gerekli olduğu konusundaki görüşünü sağlamlaştırmıştır. Bu sınır, Tortukaya, Dobruca, Balçık çizgisinden ve arazinin durumuna göre, bunun birkaç kilometre batısından geçmektedir. Ayrıca, Balkan yarımadasında Romanya'nın çıkarları, Bulgaristan'ın, kurtuluş için harcanan ortak mücadelenin hemen ertesinde, diğer devletlerin aleyhine olacak şekilde sergilediği hegemonya eğilimleri karşısında seyirci olarak kalmamızı engellemekteydi. Romanya, Avrupa'da düzen ve barışın korunmasının süreklilik arz eden öğesidir ve uzun süredir genel barışı tehdit eden ve bozan bir sorunun nihai olarak çözümüne, kendi kayıpları pahasına katılmanın görevi olduğu inancındadır. Romanya, savaşan taraflar arasında nihai bir çözüme ulaşmak için bu koşullarda hareket ederek, sadece konuyla ilgili tarafların meşru haklarını sağlamaya katkıda bulunmamakta, ama büyük devletlerin barışçı çabalarını da desteklemektedir.

Öte yandan Türk ordusu, Enez-Midye hattını geçip Edirne'ye yaklaşmaktaydı. Bulgaristan böylece doğulu beş devleti kendisine karşı bir araya getirmeyi başarmış bulunuyordu. Oysa, Osmanlılara sadece bu devletlerden dördü saldırmıştı.

Bu durumun sorumlusu[1] olan Danef[2] hükümeti düştü. Bulgar hükümetinin başına Radoslavoff getirildi.

Babıâli, 20 Temmuz tarihinde ilgili devletlere bir nota verdi, bu nota Bulgaristan'a bir ültimatom niteliğini taşıyordu:

Bulgar hükümeti ön barışı imzalamakta acele etmiş, ama Osmanlı İmparatorluğu'na geri vermek zorunda bulunduğu yerleri boşaltmamıştır. Böyle davranarak, hiç kuşkusuz, Enez-Midye hattı konusundaki hatalı yorumuna uygun bir çerçeve sağlamak istemekteydi. Öte yandan, imparatorluk hükümeti, başkentini ve Çanakkale Boğazı'nı koruyabilmek amacıyla, Enez'den başlayan bir sınırın kuzeye doğru Meriç Nehri'ni izleyeceği konusunda her zaman ısrarcı olmuştur. Sınır çizgisinin barış anlaşmasında çizilmesi gerekirdi. Bu yapılmamıştır. Böyle davranılmasının nedeni, hiç kuşkusuz Bulgaristan tarafından çıkarılan güçlükle-

---

1 Danef daha sonra bu konudaki sorumluluğu General Savof'a atmıştır. Guşev'un gazetesi olan *Mir* bu suçlamayı doğrulamıştır.

2 Kader bazen acıdır. Rahova yakınında Romanya kuvvetleri bir değirmene öğütülmek için buğday göndermişlerdi. Bu değirmenin Danef'e ait olduğu hayretle öğrenildi. Ödün vermemekle tanınan Danef de kendi değirmeninin Bulgaristan'ı işgal eden Rumen ordusuna un sağladığını duyunca şok geçirdi.

ri kenara itmek ve en kısa zamanda delegelerin Londra'da toplanmalarını sağlamaktı. Bu nedenle ve güçlükleri önlemek amacıyla hükümetimiz doğrudan doğruya Bulgar hükümetine başvurmuş ve sınırın Meriç Nehri'ni Edirne'ye kadar izlemesi gerektiği hususundaki ısrarının gerekçelerini açıklamak istemiştir. Osmanlı hükümeti bu sorunu Bulgaristan'la diplomatik yollardan çözümleyebileceğini umuyordu. Ancak Bulgarların işgal ettikleri topraklarda yaptıkları ve eski müttefikleri tarafından da müşahede edilen korkunç zulüm ve barbarlıklar, Osmanlı hükümetini diplomatik çözümü bekleyememe noktasına itmiştir.

Öte yandan, bugüne kadarki tecrübe Bulgaristan'la girişilen tüm müzakerelerin sonsuza kadar sürmeye mahkûm olduğunu göstermiştir. Bu koşullarda, Osmanlı hükümeti, sözü edilen sınırı şimdiden işgal etmek zorunda kalmıştır ve Trakya'nın geleceğini ilgili devletlerle uyuşarak saptamaya söz verir. Ayrıca, bir yandan Düvel-i Muazzama kararlarına uymak, öte yandan Bulgaristan'la normal ve sürekli ilişkiler kurmak arzusunu yineler ve anılan sınır çizgisinin nihai olacağını ve herhangi bir bahaneyle bunu geçmemeyi üstlendiğini ilave eder. Osmanlı hükümeti, Balkan ülkeleri arasındaki savaşın ve Trakya konusunda ortaya atılan çözüm yollarının, kendi sınırını bir an önce güvence altına almaya ve başkentinin güvenliğini sağlamaya zorlamakta bulunduğunun büyük devletler tarafından anlaşılacağını ümit etmek ister. Ayrıca Düvel-i Muazzama'nın Trakya'nın özel durumunu göz önünde tutarak, yukarıda anlatılan sorunun bir an önce ivedilikle ve barışçı yöntemlerle çözümlenmesini sağlamak için kendi yönlerinden de Bulgaristan'a gerekli telkinleri yapacaklarını umduğunu ifade eder. Osmanlı hükümeti, çatışmaların yeniden başlamasının tüm sorumluluğunun şimdiden Bulgaristan'a ait olduğunu beyan eder.

Buralarda şaşırtıcı biçimde her şey tersine dönmüş durumdadır; Türkler Bulgarları *barbarlıkla* ve *vandallıkla* suçlayabiliyorlar.

Ertesi gün, 21 Temmuz tarihinde, Osmanlı İmparatorluğu Edirne'yi aldı.

Aynı gün Çar Ferdinand, Romanya Kralı Karol'a bir telgraf göndererek savaşa bir an önce son verilmesini, barış yapılmasını, hükümetin Yunanistan ve Sırbistan'la barış yapmaya hazır olduğunu, Niş'e iki delege gönderdiğini, Yunanlılar ve Sırplar da kabul ederlerse derhal ateşkes sağlanacağını ve ordunun terhis edilebileceğini, bu çerçevede Romanya ordusunun ilerlemesinin durdurulmasını talep etti ve ilişkilerin bir an bile bozulmasından derin

üzüntü duyduklarını bildirdi. Romanya Kralı Karol da bu mesaja telgrafla cevap verdi ve savaşın bir an önce durmasını kendisinin de istediğini, Yunanistan ve Sırbistan'la barış görüşmeleri için iki kişiyi görevlendirdiğini memnuniyetle öğrendiğini bildirdi.

Bulgar Çarı Ferdinand, umutsuzlukla Avusturya'dan da yardım istemiş, ancak Avusturya hükümeti Bulgaristan'ın yardımına gelemeyeceğini belirtmiş ve Romanya'yla anlaşmasını tavsiye etmiştir.

Bulgaristan köşeye sıkışmıştı. Çar Ferdinand 22 Temmuz günü Sofya'daki Düvel-i Muazzama temsilcilerini davet ederek, Türk ordusunun Londra Anlaşması'nı çiğnediğini, ülkesini işgal ettiğini, köyleri ateşe verdiğini, oralarda oturanları öldürdüğünü ve panik yarattığını, büyük devletlerin bu oldubittiye karşı hareketsiz kalmamaları gerektiğini, Bulgar milletinin içine düştüğü güç durumda, milleti adına uygar ülkelerin temsilcilerine çağrıda bulunduğunu ve eskiden kendilerine zulmetmiş bulunanlardan kaçan halkının çektiklerine son vermesini Avrupa'dan istediğini belirten bir bildiriyi okudu.

Yunanistan, Bulgaristan barış koşullarını kabul etmeden mütakere yapılmasını istemiyordu. Kral Karol'a düşen görev her geçen gün daha da artıyordu. Avrupa'da egemen olan hava barışın bir an önce geri gelmesiydi. Bu durumda Romanya kralı, Yunanistan Kralı Konstantin'e, Sırp Kralı Peter'e ve Karadağ Kralı Nikola'ya birer telgraf göndererek mütakere ilanını talep etti. Yunan kralı verdiği cevapta, Balkanlar'da dengenin bozulmasını ve Bulgaristan'ın daha fazla aşağılanmasını amaçlamadığını, ama Bulgaristan tarafından açılan bir savaş sonrasında barışın imzalanmasını güvence altına almadan ateşkes imzasını istemediğini, tam yetkili delegelerini göndermeye hazır olduğunu, Bulgaristan'ın koşulları kabul etmesi halinde mütarekenin imzalanabileceğini, Bulgarların kötü niyeti konusunda çok acı deneyimleri bulunduğunu, bu nedenle önceden ve oldukça ayrıntılı biçimde barış koşulları saptamadan zaferinin meyvelerini toplamaktan mahrum kalacağını, müttefiki Sırbistan kralının da aynı görüşleri paylaştığını sandığını belirtti.

Sırbistan ve Karadağ kralları Yunan kralının görüşüne katıldılar.

Bükreş Konferansı ve Bükreş Barış Anlaşması

İkinci Balkan Savaşı'nı sona erdiren Bükreş Barış Konferansı, aynı zamanda dışişleri bakanı olan Romanya başbakanının başkanlığında 30 Temmuz 1913 tarihinde başladı.

Romanya'yı Başbakan Mayorescu, Sırbistan'ı Başbakan Paçiç, Karadağ'ı Başbakan Vukoviç, Yunanistan'ı Başbakan Venizelos, Bulgaristan'ı ise Maliye Bakanı Tonçef temsil ediyordu.

Delegeler açış konuşmalarında barış arzularını dile getirdiler. Savaşan beş ülke temsilcileri, çalışmalara beş gün ara verilmesini kararlaştırdılar. Müzakerelerde karşılaşılan güçlüklerin başında Yunanlıların ve Bulgarların talep ettikleri Kavala kenti geliyordu. Kavala esas itibariyle Yunanlıların çoğunlukta bulundukları bir kent olduğundan, Yunanlılar taleplerini milliyet ilkesine dayandırıyorlardı. Bulgar tezi ise, Paris'teki Bulgar elçisi, değerli meslektaşım Stançiev tarafından *Le Temps* gazetesine yazılan bir yazıda anlatılmıştı. Bu yazıda Sırplar tarafından istenilen topraklar konusundaki Bulgar görüşlerine de yer veriliyordu; yazıda şöyle deniliyordu:

> Bulgaristan'ı son savaş göz önünde tutularak değerlendirmek yanlış olur. Bulgarlar sabır, dayanıklılık, kanaatkârlık gibi nitelikleri ve kültürleriyle Balkan-

lar'ın en önde gelen milletlerinden biridir... Avrupa bugün Balkanlar'da dengeyi sağlama amacını gütmelidir. Bu denge ise Bükreş Konferansı'ndan daha da büyüyerek çıkacak olan Yunanistan'a ve Sırbistan'a karşı, yeteri kadar güçlü bir Bulgaristan kurulmasıyla sağlanabilir. Bulgaristan ile Romanya'nın birbirlerine yaklaşmaları tek seçenek olarak gözükmektedir; zira bu iki ülke son savaş konusunda birbirlerine kin beslemeyeceklerdir. Türklere karşı kazandığı parlak zaferlerden haklı gurur duyan bir milleti ümitsizliğe itmemek lazımdır. Bulgarlar olmasaydı, Türkler bugün Makedonya'nın hâkimi olurlardı. Türkleri oradan atan milletin, kazandığı toprakların çok küçük bir parçasını elde edebilmiş bulunması adalete uygun değildir. Bulgarlar, Makedonya'nın kurtulması için Türklerle savaştılar ve bu amaçla Sırbistan'la bir anlaşma imzaladıkları zaman, Makedonya'nın Bulgar bölümünün kendilerine verileceğinden kuşku duymamaktaydılar... Soruna milliyetler açısından bakılırsa burada da bir çelişki vardır. Bükreş Konferansı'na Bulgaristan heyeti tarafından sunulan sınır hattı, mantıken de, toprak açısından da, denge yönünden de yadsınamayacak biçimde haklıydı. Herhalde İştip, Koçana, Radoviçe, Ustrumça gibi Bulgar ocaklarının Bulgaristan'a verilmesi gerekir. Makedonya'nın kurtuluş savaşının Türklerin Koçana'daki Bulgarları katletmeleri üzerine başladığı unutulmamalıdır. Boğazlar ve Ege Denizi'ndeki denge bakımından ise Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne geniş bir çıkışı bulunmalıdır ve bu nedenle Kavala'nın bize verilmesi gerekir; orası kıyıdaki tek limandır. Kavala ile Dedeağaç arasındaki kıyı sığ ve bataklıktır, ticari değeri yoktur.

Bu itirazlara rağmen Bükreş Konferansı, Romanya askeri delegesi General Coanda'nın önerdiği sınır çizgisine uyarak Kavala'yı Yunanistan'a verdi.

Ama 8 Ağustos sabahı konferans başkanı Mayorescu, Avusturya-Macaristan ile Rusya hükümetlerinin yapılan anlaşmayı değiştirme haklarını saklı tuttukları konusunda girişimlerde bulunduklarını haber verdi. Bu girişimleri destekleyen Bulgar delegasyonu adına Radef, hazırladıkları bir bildirimi konferansta okudu; bu bildirimde özetle şöyle deniliyordu:

Bulgar delegeleri, Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın Bükreş'teki elçileri tarafından konferans başkanına yapacakları bildirimlerden Bulgar hükümeti tarafından önceden haberdar edilmişlerdir. Anılan hükümetlerin bu girişimi üze-

rine Bulgar heyetinin barış anlaşmasını itirazsız ve tartışmadan imzalamaya hazır olduğu yolundaki kararlılığını sağlamıştır.

Bulgar heyeti Başkanı Tonçef ertesi günü ikinci bir çekince bildirimi yaptı. Bu bildirimde şöyle deniliyordu:

Bulgar heyeti, Balkanlar'da sürekli, dengeli ve hakça bir barışın milliyetler ilkesi esasına göre gerçekleştirilebileceği kanısındadır. Bununla birlikle, müttefiklerle Osmanlı İmparatorluğu'ndan alınan toprakların taksimi konusunda fiili durumu nazarı itibara alan bir anlaşma akdetmişlerdir. Bulgar temsilcileri böyle hareket ederken halihazır durumu nazarı itibara almışlar, uzlaşmacı olmuşlar ve büyük devletlere saygılı davranmışlardır. Bulgar delegeleri Bulgaristan tarafından yapılan fedakârlıklar ile ekonomik ve ulusal kalkınmanın icaplarına uygun destek bulacaklarını ve durumlarını düzelteceklerini ümit etmektedirler.

Müttefikler bu bildirime derhal cevap verdiler. Bu konuda Yunan delegasyonu adına Politis şu hususları bildirdi:

Yunan heyeti Bulgar heyeti adına yapılan bildirime cevaben şu hususları belirtmek ister: Müttefikler Bulgaristan'la yapılan anlaşmada en yaklaştırıcı tutumu takınmışlar, Balkan yarımadasındaki Hıristiyan devletler arasında haklı ve dayanıklı bir barış kurabilmek için en uzlaşıcı tutumu sergilemişlerdir. Yunan heyeti barışın sadece fiili durumu yansıtmadığını ve fakat ilgili devletlerin çıkarlarına uygun olduğunu düşünmektedir ve biraz önceki ifadelerin barış anlaşmasının hukuki gücünü sakatlayamayacağı kanısındadır.

Aynı konuda söz alan Rumen delegesi Mayorescu, yapılan bildirimlerin akdedilen anlaşmanın değerini azaltmadığını ya da sakatlamadığını ve nihai barışı kurduğunu ifade etmiştir.

Büyük devletler tarafından ileri sürülen çekinceler Yunanistan ve Sırbistan'ı doğal olarak heyecanlandırmıştı. Yunan hükümeti büyük devletlere bir nota vererek anlaşmanın tadiline karşı çıkma hususunda ısrarlı davranmalarını istedi. Paris'teki Sırp elçisi Vesnitch de Bükreş Anlaşması'nın tadilinin istenemeyeceği hususunda üç gerekçe ileri sürdü:

Anlaşmanın tadil edilme olasılığının mevcut olmadığına inanıyorum, zira önce Hıristiyan ülkeler arasında akdedilen bu çeşit anlaşmaların tadiline bugüne kadar rastlanmamıştır. Düvel-i Muazzama'nın inceleme ve tadil etme hakları sadece Hıristiyan ülkelerle Osmanlı İmparatorluğu arasında akdedilen anlaşmalar için söz konusu olmuştur. Buna karşı Hıristiyan ülkeler arasında akdedilen anlaşmalar, bu tadil usulünün hep dışında kalmışlardır. Size bu konuda iki örnek vereceğim.

Birincisi 1885 yılında akdedilen ve Avrupa'nın gözden geçirmesine sunulmamış bulunan Sırp-Bulgar Anlaşması'dır. İkincisi ise bu yıl yapılmış bulunan Londra Anlaşması'dır. Bu anlaşma Türkler ile Hıristiyanlar arasındaki ilişkileri ilgilendirdiği cihetle Düvel-i Muazzama'nın denetimine sunulmuştu. Ancak, anlaşma bizimle müttefiklerimiz arasında uygulamaya konulacak düzenlemeleri ilgilendirdiği için bu tadil prosedürü uygulamaya konulmamıştır. Osmanlı Devleti'yle aramızda yapılacak anlaşma için, her şey hazırlandıktan sonra bize "imzalayın ve gidin" denmiştir. Buna karşılık Hıristiyan devletler arasında yapılacak anlaşma konusunda bize çok açık bir biçimde "aranızda anlaşın, bu bizi ilgilendirmez" denmiştir.

Görüşümün ikinci gerekçesi hukuki niteliklidir. 1878 yılında Berlin Kongresi Balkan ülkelerinin taraf oldukları anlaşmaları tadil eylemişti. Neden? Zira kongre yapıldığı sırada bu devletler arasında, uluslararası kimliğe sahip olmayanlar vardı. Bir kısım diğer ülkeler ise kısıtlı bir uluslararası kimliğe sahiptiler. Bunların bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı, yarı bağımsız devletlerdi, bir diğer bölümü de Osmanlı eyaletleriydi. O tarihten bu yana 35 yıl geçmiştir; bugün Balkan ülkelerinin istisnasız hepsi bağımsız krallık olmuşlardır ve resmen Avrupa tarafından tanınmışlardır.

Rüştümüzü tanıdıklarına göre, bu rüşte bağlı olan hakları da tanımaları doğru olur. Bizler eşitiz; bize küçük muamelesi etmemeleri gerekir.

Öte yandan Edirne konusunda Osmanlı Devleti ile ihtilaf halinde bulunan Bulgaristan, Balkan devletlerine bir nota ile başvurdu ve barışın tesis edilmesinden duyduğu memnuniyeti belirttikten sonra onlara güçlerini birleştirme çağrısını yaptı.

Bükreş Barış Anlaşması'nın 28 Temmuz (10 Ağustos)[1] 1913 tarihinde akdi münasebetiyle Bükreş'te, Atina'da, Belgrad'da ve Çe-

[1] Tarihler arasında Jülyen/Rumi ve Gregoryen takvimlerin ayrımından kaynaklanan 13 günlük bir fark bulunmaktadır (ç.n.).

tine'de sevinç gösterileri yapıldı. Anlaşmayı imzalayan beş ülke de Ortodoks olduğundan Bükreş Katedrali'nde *Te Deum* duası yapıldı. Balkan ülkeleri kralları arasında tebrik mesajları teati olundu.

Bu sevinç gösterileri yapılırken Bulgar Kralı Ferdinand'ın ordusuna gönderdiği emir bir savaş çığlığı izlenimini yaratıyordu. Kral Ferdinand bu emirnamesinde şöyle diyordu:

> Askerler, evlerinize dönmeniz gereken şu sırada üstümüze yeni bir felaket çöktü. Aramızda belirli anlaşmalar bulunan müttefiklerimiz bize ihanet ettiler ve on binlerce kahramanımızın kanıyla sağladıklarımızı elimizden almak istediler. Başta hükümdarı olmak üzere son köylüsüne kadar Bulgar ulusu bu soygunu kabul edemezdi. Hiçbir Bulgar vatanseveri ırktaşlarımızın yaşadığı Manastır, Ohri, Pirlepe, Selanik, Serez ve diğer mekânlar gibi toprakları isteyerek ve savaşmadan terk edemezdi. Eski müttefiklerimiz tarafından kışkırtıldıktan sonra, istemeyerek güç bir mücadeleye katıldık. Öngörülemeyen kimi siyasal gelişmeler kuvvetlerimizi felçli hale getirmeseydi mücadelemiz başarıyla sonuçlanabilirdi. Her bir yandan baskı altına alındık ve Bükreş Anlaşması'nı imzalamak zorunda bırakıldık. Vatanımız her şeyini kaybetmek riskine girmeden beş komşusuyla mücadele edecek durumda değildi. Bittik, yorulduk ama yenilmedik; şimdi daha iyi günler gelinceye kadar sancaklarımızı toplayacağız.
>
> Muzaffer askerler, kahraman birliklerimizi terk ettiğim şu sırada Bulgaristan adına size bu muazzam mücadele sırasında çektiğiniz sıkıntılar ve fedakârlıklar için teşekkür etmek istiyorum. Tanrı yaptığınız her şey için sizi ödüllendirsin...
>
> Evlerinize sağ ve salimen dönün ve çocuklarınız ile torunlarınıza Bulgar askerlerinin kahramanlığını anlatın ve onları başladığınız bu parlak görevi günün birinde bitirmeye hazırlayın.

"Yargıçlarınızı lanetlemek için 24 saat vaktiniz var!" sözünün doğruluğu da böylece kanıtlanmış oldu.

Bu emirnameden sonra Romanya Ordusu Başkomutanı Prens Ferdinand da ordusuna daha sakin ve güven verici bir mesaj yayımladı. Bu gelişmeleri Yunan Başbakanı Venizelos'un, Bulgar delegasyonu adına Tonçef'in ve Romanya kralının ılımlı beyanatları izledi.

Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgaristan arasındaki anlaşma ise 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul'da imzalandı. Bu münasebetle

Bulgar Çarı Ferdinand, sultana bir iyi niyet mesajı gönderdi. Bu mesaj şöyleydi:

> Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgaristan arasında İstanbul'da 29 Eylül 1913 tarihinde imzalanan anlaşmayı onayladığımı majestelerine bildirmekle şeref duyarım. Bu anlaşma iki ülke arasındaki eski ve yeni uzlaşmazlıkları sona erdirmekte ve her iki ülke için verimli bir barış, güven ve dostluk dönemini başlatmaktadır. Ben ve hükümetim, ülkelerimiz arasında gelecekte iyi komşuluk ilişkileri ile samimi ve sürekli olacak nazik münasebetler kurmak konusunda elimizden gelen her şeyi yapma arzusuyla doluyuz. Majestelerinin ve Babıâli'nin de halklarımızın çektiği acılardan sonra, istikbalde refah ve gelişmenin temelini oluşturacak bu anlaşmayı destekleyeceğinden kuşku duymamaktayım.
>
> Ferdinand

Sultan da kendisine şu cevabı verdi:

> Majestelerinin Kostantiniye[1] Anlaşması'nı onayladığını bildiren telgrafını büyük bir memnunlukla aldım. Ben de anlaşmayı onayladım. Anlaşmanın her iki ülke için, mutluluk ve refah dolu bir geleceğin başlangıcı olacağından ve her iki ulus arasında dostluk ve arkadaşlık ilişkilerinin kurulmasında temel oluşturacağından kuşku duymuyorum. Ben ve hükümetimin bu amaca hizmet etmek için çalışacağımızdan majesteleri emin olmalıdır.
>
> Mehmet

Kral Ferdinand'ın komşuları olan diğer hükümdarlarla yakın zamanda benzer telgraflar teati etmesini ümit edelim.

---

1 Telgraf metinlerinde "Constantinople" deniyor (ç.n.).

Sonuç

Hıristiyan halklar altı yüz yıl boyunca Osmanlı Devleti'ne saldırdılar; buna paralel olarak kançılaryalarında sakin ve sessiz oturan diplomatlar ve politika yazarları, bir kısmını gözden geçirmiş bulunduğumuz "Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması projeleri" hazırladılar.[1] Ama dinsel inanç gücünü yitirmişti. Hıristiyan devletler artık imansızlara karşı mücadelelerinde ortak bir hareket içinde bulunmuyorlardı. Hıristiyan devletleri bölen iktisadi çıkarlar, kralların ve prenslerin birbirlerine egemen olma arzuları eski Haçlılar cephesinin dağılması sonucunu vermişti. Daha sonra, *Hasta Adam*'ın büyük devletlerin bakımına ivedilikle ihtiyaç duyduğu belirtilince, birbirleriyle rekabete girenler arasındaki çekişmenin, Osmanlı mirasını paylaşma sorununun hallini uzun süre erteleyeceği de anlaşıldı. "Kançılaryalar bu konuda uzlaşmaya boşuna gayret edeceklerdir; buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri yönden işgalinin bir genel savaşın başlangıcı olacağını düşünmek bile mümkündür."[2]

Bununla birlikte, Avrupa hükümetleri, sonu gelmeyecek bir çalışmaya yeniden başladılar, bunların sözcüleri ve siyaset yazarları

---

1 Bu projelerle ilgili olarak hazırladığım ya da derlediğim haritalar kitabın ekinde yer alıyor.

2 Claude Benedetti, "La question d'Orient [Doğu sorunu]", *Revue des Deux Mondes*, Ocak 1897.

Osmanlı kalıntılarını paylaşma konusunda büyük devletlerin uyuşmalarını sağlamaya yönelik formüller aramaya başladılar. Daha önce de gördüğümüz gibi, İstanbul'un fethinden hemen sonra bile, zaman zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun kısa zamanda yıkılacağı söylenir olmuştu. Büyük Napolyon bile tahmininde yanıldı, 1784'te Prusya'nın İstanbul'daki temsilcisi Dietz de Osmanlı İmparatorluğu'nun on yıl içinde Rusya'nın avucuna düşeceğini yazdı.[1]

Dönemin en güçlü ülkeleri, Doğu halklarının şu ya da bu imparatorluk tarafından ilhak olunmadan kendi kendilerini idare edebilecekleri görüşünü kabul edemiyorlardı. Bu da oralardaki ulusların sadece efendilerini değiştirmesi anlamına gelmekteydi. Zaman zaman bazı yazarlar bu bozguncu fikirleri ileri sürmeye cesaret etmişlerdir. Örneğin, Edmond About şöyle yazmıştı:

> Milletlerin, bir başkasına ait olmayan milletlerin, serkeşlik suçu işlemiş sayılacakları ve tevkif edilecekleri zamanlar geçmiştir. İnsanın kendi kendine ait olması milletlerarası hukuka aykırı bir hareket değildir artık. Fransız ulusu da İngiliz milleti de İtalya'nın en soylu yarısı ile küçük Moldav-Ulah halkı da böyle düşünüyor.[2]

Aynı şekilde, Saint Marc Girardin bundan dört yıl sonra şöyle yazmıştı:

> Günümüzde bile, Osmanlı ülkesindeki Hıristiyan halkın kime ait olacağının sorulduğuna birkaç kez tanık oldum. Rusya'ya mı, Fransa'ya mı, Avusturya'ya mı ait olacaklar? Ve kimi hayalciler, "Bu halklar kimseye değil, *kendi kendilerine* ait olacaklardır," yanıtını verdikleri zaman ne kadar alay konusu olmuşlardı! Böylesine bir ütopya pek acındırıcı oluyor![3]

---

1 C. von Sax, *Geschichte des Machtverfalles der Türkei* [Osmanlı İmparatorluğu'nun güç kaybetmesinin tarihi], Viyana, 1908, s. 118. Rus Çarı Büyük Petro 23 Mart 1711 tarihinde Doğu Hıristiyanlarına şöyle diyordu: "Sizleri orduma davet ediyorum... Gelin ve kılıcımın gücüyle barışa kavuşun ve Türklerden kurtulun." 1807 yılında şövalye Gentz, "istikbali mezardan daha da karanlık" görüyordu; Ruslar 200.000 kişi kaybedecekler, ama İstanbul'a yerleşeceklerdi.

2 *La nouvelle carte de l'Europe* [Avrupa'nın yeni haritası], Paris, 1860, s. 14.

3 *Revue des Deux Mondes*, Ekim 1864, s. 739.

Ama bu görüşler, düşünce adamlarının kaprisi sayılıp hoş görülüyordu. Siyaset adamları ise dairenin nasıl yapılıp edilip de dört köşe haline getirilebileceğini araştırmaya devam ediyorlardı: Osmanlı İmparatorluğu, büyük devletlerin çıkarına uygun olarak ve onları tatmin edecek biçimde paylaşılmalıydı.

Bununla birlikte Fransa'nın İstanbul'daki eski elçisi, daha sonra büyükelçisi olan müteveffa Mösyö Constans adında bir siyaset adamı vardı ve bundan 14 yıl önce bana şöyle demişti: "İnanın bana, Doğu'nun istikbali küçük ulusların olacaktır." Doğu Avrupa'daki küçük devletlerin büyük devletler tarafından yutulacağını öngören genel kanının tamamen karşıtı olan derin bir görüştü bu.[1] Şimdi, Mösyö Constans'ın kehaneti gerçekleşme yolunda, ama sonsuza dek bağımsız kalabilmek de o küçük devletlerin gayretine kalıyor.

Osmanlı devi birdenbire çökmemekle birlikte, yüzyıllar boyunca, yavaş yavaş, parça parça bölünerek harabe haline dönüştü. Bu yıkıntının temel sebepleri nedir? Önce, dünyanın bütün büyük imparatorluklarının sonunu getiren nedenler var; toprakların çok genişlemesi, kendilerine tabi ulusların çeşitliliği, bunları bir bütün haline getirebilmenin olanaksızlığı ve onlara tek bir milli şuur kazandırılamaması, nihayet toplumsal bir temele dayanmayan askeri güçlerin hareket olanağı bulunmayan bir yığın haline dönüşmesini kaçınılmaz biçimde izleyen disiplin ve otorite kaybı.

Genel nitelikli bu sebeplere Osmanlı İmparatorluğu bakımından bir başka önemli neden ekleniyor: Bu da, halk topluluklarını ayağa kaldırmada güçlü bir etken olan dindir. İslam sadece maneviyatı yönetmek ve ruhu teselli etmek için değil, adalet dağıtmak ve devletin idaresine karışmak iddiasında[2] olduğu için de İslamiyet ve Hıristiyanlık arasındaki düşmanlık daha da güçlü olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu, teokratik niteliği de bulunan bir askeri devletti. Bunununla birlikte, Kuran bilimin, edebiyatın ve sanatların

---

1 Mommsen, Avrupa'daki tüm küçük devletlerin yakın gelecekte yok olacakları tezini savunur.

2 Müslüman kurduğu düzeninin mükemmelliğine inanır ve bu nedenle değişiklik istemez. İslam'ın temeli değiştirilemezliğidir. Max Choublier, *La question d'Orient depuis le traite de Berlin* [Berlin Anlaşması'ndan bu yana Doğu sorunu], Paris, 1897.

gelişmesine karşı değildir. Karşı olsaydı, parlak Arap uygarlığını izah etmek mümkün olamazdı.

Büyük dinsel hoşgörü sahibi olan Türkler, egemenlikleri altındaki halklara dinsel özgürlük ve eğitim alanında özerklik vermemiş olsalardı, Müslümanlar ile Hıristiyanların birlikte yaşamaları mümkün olamazdı.[1] Kabul etmek gerekir ki bunun sonucu olarak Babıâli'ye bağlı Hıristiyan milletler normal bir şekilde gelişme olanağını bulmuş ve tam bağımsızlığa doğru emin biçimde yönelmişlerdir. Balkan ulusları arasındaki Hıristiyanlık inancı çözülemeyecek kadar sağlamdır. Memnuniyetsizlikler sistematik olarak örgütleniyordu. Avusturya ya da İsviçre gibi çeşitli milletlerden oluşan Hıristiyan ülkelerde kolayca affedilebilen hususlar, başka dinden olanlar tarafından yönetilen devletlerde affedilemez olabiliyordu. Bununla birlikte, Hıristiyanların kendi dinlerinden olanlara Türklerden daha katı davrandıkları örnekler çoktur. Mesela:

> 1687 yılında Atina'nın efendileri değişti, ama kaderi değişmedi. İstanbul'un el sürmediğini Venedikliler yağmaladılar. Venedik aslanı, Atina için İslam'ın hilalinden daha zararlı oldu. Türklerin zamanın yıprandırmasına terk etmiş bulundukları Partenon mabedini Morosini'nin topları havaya uçurdu.[2]

Ama doğrudur; aile içindeki kavgalar çabuk unutulduğu gibi, Hıristiyan devletler arasındaki geçici kırgınlıklar da Doğu'nun güneşi altında mum gibi erimekteydi. Buna karşı Müslüman düşmanlığı soyaçekimin de etkisiyle yıldan yıla artıyordu; Hıristiyan kardeşlerin hataları itiraf edilmeden, bilinçsizce ya da sessiz bir mutabakatla, çabucak unutuluyor, buna mukabil, Türklerin en ufak tersliği gerçekten abartılıyor, hemen intikam çığlıkları atılıyordu.

---

1 İstanbul'un fatihi II. Mehmet, Türk ya da Moğol hükümdarlar gibi dini baskı fikrine karşıydı. Türk hükümeti din alanında baskıcı değildi. Türkler Ortodoks Kilisesi'nin hiyerarşisini ve ayrıcalıklarını korumuşlardı (Lavisse ve Rambaud, c. II, s. 856; c. IV, s. 712). Kuran II/190: "Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez"; II/256: "Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır."

2 James de Chambrier, *Un peu partout, du Bosphore aux Alpes* [Boğaziçi'nden Alpler'e kadar, her yerden, biraz], Paris, 1874, s. 93.

Türkler ile belli başlı Doğu halkları arasındaki sürekli uyuşmazlık nedenlerinden biri de ırk farklılığıydı; bu husus kişiler arasındaki ilişkileri olduğu gibi halklar arasındaki ilişkileri de etkileyen büyük bir zıtlaşma sebebiydi. Bulgarlar gibi Türkler de Turan ırkındandı; buna mukabil asırlar boyu mücadele ettikleri Rumenler, Rumlar ve Sırplar Ari ırktandır.

Nihayet, dinsel denmese bile duygusal ya da felsefi sayılabilecek olan bir geçimsizlik sebebi daha vardı. Türk, çağdaş hayatın yoğun mücadelelerine az hazır olan, kaderci ve olaylara dışarıdan bakan bir varlıktır. Örf de Kuran da borç karşılığında faiz almayı yasaklar.[1] Bu nedenle, Türk spekülasyona ve sermaye iradına yönelik olarak organize olmuş bir topluluğa karşı direnemeyecekti.

Belki üzüntü verici bir durum ama devlet de kişiler gibi, aslında Türkler açısından son derece saygıya değer bu ilkelere uygun hareket ettiği için sermayesini çabuk tüketti. Ama çok ender rastlanabilen bu diğerkâmlık duygularına hayran olmamak mümkün değildir.

Öte yandan, Türklerin verdikleri söze uygun hareket etme gelenekleri Osmanlı tarihinde akdedilen anlaşmalara büyük bir sadakat göstermeleri sonucunu vermiştir. İşte, özellikle Türklerin ülkesinde uzun süre ikamet eden çok sayıda kimsenin Türklere duydukları sevginin nedeni olan olumlu nitelikler bunlardır.[2]

Türk milleti bugün yenilmiş olsa bile şerefini korumuştur. Babıâli'nin giriştiği son savaşın belirgin niteliği, büyük devletlerin müdahalesi olmadan, eskiden kendisine bağımlı olanlar tarafından yenilmiş bulunmasıdır.

Dörtlü Balkan İttifakı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında savaş patlayınca Avrupa büyük bir korkuya kapılmıştı; zira nükteli

---

1 Kuran II/276: "Allah, faiz malını mahveder, sadakaları ise artırır (bereketlendirir)"; II/280: "Eğer borçlu darlık içindeyse ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin"; VI/141: "Çünkü O, israf edenleri sevmez." [Yazarın burada ve daha önceki dipnotta verdiği hatalı ayet/sure referansları düzeltilmiştir-e.n.] Ve "Türk savurgandır... para biriktirdiği az görülür" (Halil Ganem, *Les Sultans ottomans* [Osmanlı Sultanları], Paris, 1901, c. 1, s. 4).

2 "Allah ve halife, dinine bağlı ve düşler içinde yüzen, sadık ve iyi, dünyanın en soylu uluslarından biri olan Türk'ü korusun ve kucaklasın" (Pierre Loti, *Les désenchantées*).

bir şekilde söylendiği gibi, "Doğu sorunu aslında bir Batı sorunudur."[1] Fransa Dışişleri Bakanı Stephen Pichon bu uluslararası kaygı verici durumu, 24 Ağustos 1913 tarihinde Lons-le-Saulnier'de yaptığı söyleşide veciz bir biçimde anlatmıştır:

> Bize okulda öğretildiği ve tüm tarihçiler ile diplomatların kendi kendilerine sordukları gibi, "Büyük devletlerin karşıt çıkarlarının onları silahlı bir çatışmaya sürükleyeceği bir durum olmasaydı, Doğu sorunu ortaya çıkar mıydı?" sorusu sorulmalıdır. İşte, tecrübe gerçekleşmiştir. Doğu sorunu patlamış ve bu sorun nedeniyle büyük devletler arasında ihtilaf çıkmamıştır.

Gerçekte, Avrupa'nın büyük devletleri, Balkan ülkelerinin silaha sarılmasından biraz rahatsız olmuşlardır. Makedonya sorununun köhneleşmiş klasik yöntemlerle çözüleceği ümidi besleniyordu. Bununla birlikte, Avusturya-Macaristan dışişleri bakanına vekalet eden sevimli eski meslektaşım de Buman'ın, ortak maliye bakanı sıfatıyla ve Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Acrenthal'in vekili olarak Aralık 1906'da Macar heyetine yaptığı konuşmada, herkesin amacının, mümkün olduğu kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması olduğunu, bununla birlikte, statüko korunamazsa çözümün özerklik verilmesi suretiyle bulunabileceğini söylediğini hatırlıyorum. Yedi yıl sonra bu husus Arnavutluk'a özerklik verilmesi ve Türklerin Avrupa'da kalan diğer topraklarının, komşusu olan Hıristiyan güçler tarafından ilhak edilmesi suretiyle gerçekleşti. Avrupa, böylece çok istediği statükodan vazgeçmek zorunda kalmıştı. Hıristiyanların bu mutlak zaferi Bulgaristan, Yunanistan, Karadağ ile Sırbistan'ın ittifakı sayesinde sağlanabilmiştir.

Belirttiğimiz gibi, Balkan Konfederasyonu fikri uzun zaman Michelet, Louis Bazin, Edgar Quinet, Lamartine, Gambetta gibi ünlü kişiler tarafından savunulmuştu.[2] İtalyan politikacısı Mazzini'nin

---

1 G. Charmes, *L'avenir de la Turquie. Le Panslavisme* [Osmanlı Devleti'nin geleceği. Panslavizm], Paris, 1882.

2 Charles Loiseau, *Le Balkan slave* [Slav Balkanlar], Paris, 1878, s. 272. Andres Bossago, *La guerra de Oriente* [Doğu savaşı], Madrid, 1855 kitabında özerkliğin sadece Eflak ve Boğdan'a değil Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm diğer Hıristiyan vilayetlerine de uygulanmasını istiyordu.

görüşünü tekrarlayan Baron Crispi, "İtalyan Ulusal Partisi'nin, İstanbul'un başkent olacağı bir Balkan Konfederasyonu kurulmasını istediğini... Müslümanların, efendi olarak değil de kardeş olarak yaşamayı kabul etmeleri halinde orada yerlerini bulabileceklerini, ama çarın bugünkü topraklarında kalması, sultanın ise Asya tarafına geçmesi gerekeceğini" söylemişti.[1] Uluslararası Barış Ligi, 1869 Lozan ve 1876, 1877, 1886 Cenevre kongrelerinde bu yönde görüş belirtmiştir; sonuncu kongrede, 12 Eylül 1886 tarihinde şu karar onaylanmıştı: "Sağlıksız beklentilerden kurtulmanın en emin yolu, Avrupa tarafından garanti edilmiş bir tarafsızlık statüsüne sahip olacak bir federal düzenleme yapılmasıdır." 1875 yılına doğru Paris'te bir Balkan Konfederasyonu Ligi kuruldu. Bu konfederasyona girmesi beklenen ülkeler şunlardı: 1) Girit'i de kapsayacak olan Yunanistan; 2) Bosna-Hersek ve Sırbistan; 3) Bulgaristan; 4) Romanya; 5) Karadağ; 6) Arnavutluk'la birlikte Makedonya; 7) Trakya'yı da içerecek ve konfederasyon delegelerinin merkezi olacak olan serbest şehir İstanbul; 8) Anadolu ve kıyı adalarını da kapsayacak şekilde Ermenistan.[2]

Yunan ayaklanmasından bu yana Yunanistan'ın en önemli kahramanlık destanları şairi olan Rigas Feraios tüm Doğu Hıristiyanlarının bir konfederasyon altında birleşmelerini öneriyordu. General Türr daha 1877 yılında şöyle yazıyordu:[3] "Türk tebaası Slavların, kendi aralarında bir bağımsız federasyon kurmalarına olanak sağlamak lazım." Ama Slavlar kendi aralarında anlaşamıyorlardı ve ayrıca Arnavutları da hesaba katmak gerekecekti. Sırplar Manastır ve Üsküp'ü ellerine geçirmek isterken, 1899 yılında Bulgarlar Sof-

---

1 Charles Loiseau, *a.g.e.*, s. 273.

2 P. Argyriades ve P. Lagarde, *Solution de la question d'Orient. La confédération balkanique* [Doğu sorununun çözümü, Balkan Konfederasyonu], Paris, 1896. 22 Kasım 1896'da Fransa Büyük Doğu Mason Locası'nda bir Balkan Konfederasyonu kurulması tavsiyesi oylanarak kabul edildi.

3 *Revue des Deux Mondes*: General Türr aynı fikri 9 Şubat 1867 tarihinde *Le Journal des Débats* dergisinde yayımlanan makalesinde savundu. 1877 yılında Neusatz'da *Die Orientfrage* adlı bir broşür yayımlandı. Burada Svetozar Miletitiç adlı bir Sırp, Sırpların, Bulgarların, Yunanlıların ve Romanyalıların Osmanlı Devleti'nin doğal vârisi olduklarını iddia ediyor, bunların kendi aralarında bir konfederasyon oluşturmalarını istiyor, bunun başkentinin serbest şehir ilan edilecek İstanbul olmasını öneriyordu.

ya'da toplandılar ve Makedonya'da bir özerk eyalet oluşturulmasını, bunun topraklarının 54.000 kilometrekareye yükseltilmesini, başkentinin Selanik olmasını, orada bir mahalli meclis kurulmasını vs. önerdiler. Bu öneriye cevaben Bükreş'te toplanan bir Arnavut kongresi 27 Eylül 1899'da Lahey Barış Konferansı'na sunulmak üzere aşağıdaki taleplerini karar altına aldı:

> 1) İşkodra, Kosova, Manastır ve Yanya vilayetleri bir özerk eyalet oluştursun ve Manastır'da oturan bir genel valinin idaresine verilsin; 2) Bu eyaletin okul ve kiliselerinde Arnavut dili zorunlu dil olsun; 3) Arnavutlar silahsızlandırılmasın; 4) Bu eyalet sultana sadece vergi ödesin.

Aynı döneme doğru 1897'de bir Fransız yazarı Charles Sancerme[1] Doğu sorununun çözümü olarak aşağıdaki koşullarda bir Balkan Konfederasyonu kurulmasını öneriyordu:

> Romanya, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ o tarihteki sınırlarını koruyacak; Bosna-Hersek ve başkenti Manastır olan Makedonya özerk birer prenslik olacak; Arnavutluk ve Trakya, başkenti İstanbul olacak bir devlet oluşturacaklar; burası aynı zamanda Balkan Konfederasyonu'nun başkenti olacak; Filistin özerkliğine kavuşacak; Mısır tarafsızlaştırılacak.

1907 yılında Ermeni, Makedon, Bulgar, Sırp, Yunan, Bosna-Hersek grupları yeniden Cenevre'de toplandılar ve Makedonya'nın, Ermenistan'ın, Arnavutluk'un, Bosna-Hersek'in özerkliğe kavuşmasını, Türkler dahil bunların tek bir anayasaları bulunmasını ve bir Balkan Konfederasyonu'nun oluşturmalarını önerdiler.[2] Ortada birçok fikir dolaşıyordu ve bunlar Doğu Hıristiyanlarının yüreğini heyecanlandırıyordu.

Nihayet, bazı toplantılarda alkışlanan kararlara bir örnek olarak şuna değineceğim:

---

1 *La question d'Orient populaire* [Meşhur Doğu sorunu], Paris, 1897.

2 *La Journal de Geneve*, 15 Şubat 1907. Prens Sabahattin 1905 yılı sonlarında ilgili devletler kançılaryalarına şu vatansever çağrıyla sona eren bir muhtıra yollamıştı: "Osmanlı İmparatorluğu Osmanlılarındır." Bu liberal Osmanlıların sloganıydı ve "evrensel barış"ı sağlamaya yönelikti. Doğrusu çok güzel bir fikir; bundan altı yıl sonra Balkan kargaşasını yaşadık.

22 Kasım 1894 tarihli uluslararası Fransa Büyük Doğu (Mason) Locası'nda toplanan yurttaşlar, Balkan ülkeleri ve diğer ülkeler basınına, hâlâ sultanların boyunduruğu altında bulunan halkların kurtulmaları için bir Balkan Konfederasyonu fikrini yayma hususunda çağrıda bulundular.

Şimdi o boyunduruk yok; bütün bu halklar konfederasyon kurmakta özgürler; onları engelleyen; "tüm kötülüklerin kaynağı olan o dazlak, o uyuz" artık yok. Peki, şimdi bir araya gelecekler mi?[1]

İşte geleceğin çözümü güç sorunu. Eski Balkan müttefikleri arasında olup bitenlerden sonra, bu konuda büyük ümitler beslememek lazım. Herhalde Romanya, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'ın kışkırtıcı Bulgaristan'a karşı yürüttükleri savaşın kabarttığı nefretin dinmesi için uzun bir süre geçmesi gerekecek. Belki, aynı rahatsızlıklara aynı devaların uygulanmasının yeni maceraları önlediğini herkesin görmesi yararlı olacak.

Romanya bakımından kendi varlığının devamı endişesi, Bulgarların açıkça talep ettikleri Dobruca'nın alınmasını gerektiriyordu. Romanya Krallığı'nın ekonomik geleceği bu vilayete bağlıdır.[2] Tuna ağzının önemi, bu topraklardaki mücadeleleri irdeleyen herkes tarafından kabul edilmektedir: Talleyrand, "Dünyanın göbeği ne Elbe'de ne de Adige'de (Kuzey İtalya) bulunmaktadır; Avrupa'nın sınırlarında Tuna üzerindedir," demişti.[3] Besarabya'nın kaybı nedeniyle çok pahalıya mal olan ve Sırbistan'ın ısrarla talep ettiği Dobruca, Romanya için Karadeniz'e açılan penceredir ve bu pencereyi tıkama olanağı Sırbistan'a tanınmış olacaktı!

---

1 Bu cömert fikir, Bükreş Barış Anlaşması'nın imzasından hemen sonra Mösyö Jean Pelissier tarafından yinelendi; kendisini Rumen gazeteleri desteklediler.

2 Stambulof bana, "Dobruca olmasaydı, yaratmak gerekirdi," demiştir. Bu Bulgar politikacısının Rumen yanlısı görüşleri Bulgar yönetici sınıfının çoğunluğu tarafından destekleniyordu. Gergin dönemde ülkemi Sofya'da temsil ettim (1888-1891); Stranski ve Grecof adlı iki dışişleri bakanıyla müzakerelerimi hep Rumence sürdürdüm... Bulgarlar, bağımsızlıkları uğruna Rumenler tarafından dökülen kanı unutmamalıdır.

3 Raguza Dükü Mareşal Marmont Eflak, Makedonya ve Bulgaristan'dan söz ederken şöyle demekteydi:
"Bu üç eyalet bana göre Doğu'nun anahtarıdır. Ruslar İstanbul'a, Avusturyalılar Tuna ağzına yerleşseler bile, İstanbul İngiliz ve Fransız kuvvetleri tarafından işgal edilse de bunlar Rusların üç eyalete yerleşmesinden daha az tehlikelidir." *Memoires* [Hatıralar], c. IX, s. 138.

Romanya kararlı biçimde ve fakat ılımlı olarak müdahale etti. Bu konuda taraf tutmakla suçlanmamak için sözü Gabriel Hanotaux'ya bırakacağım.

> İkinci derecede bir gücün ortada bulunması ve kavga edenlerin ortasına atılarak gelişmeleri durdurması bir şanstır. Romanya bir Balkan ülkesidir; olay alanına yakın olduğu ve sözünü geçirecek olanaklara sahip bulunduğu için eylemi etkili olmuştur. Kendi başkanlığı altında alınan karar tartışılabilir. Ama hiç olmazsa bu karar bir sonuçtur ve aylardır karşılaşılan tehlikenin büyüklüğü düşünülürse en az gayretle ve adeta kan akıtılmadan genel barışı sağladığı için Romanya Kralı Karol'a ve hükümetine teşekkür edilmelidir.

Bükreş Barış Anlaşması'nin akdedilmesinden hemen önce Fransız Akademisi üyesi ve sabık Fransa dışişleri bakanı Romanya'nın Balkan kardeş savaşı konusunda oynadığı rol hakkındaki düşüncelerini şöyle tamamlamıştı:

> Romanya Yunanistan'ın denizde sağladığı avantajları karada sağlamış olacaktır. Balkan ulusları arasında hakem olacaktır ve bu rolü şimdiden oynamaya başlamış, orada tartışılmaz bir hegemonya kurmuştur. Bu sonucu kendi kendini kontrol etmesine ve akılcı sabrına borçludur. Zamanının gelmesini beklemesini bilmiştir. Bunca başarılı olduğu rolü oynamaya devam etmek isteyeceği, Balkanlar'da gerçek bir denge kurulmasını arzuladığı anlaşılmaktadır...[1]

Mösyö Hanotaux'nun sözünü ettiği hegemonya, *primus inter pares* yani eşitler arasında öne çıkan ülke olarak anlaşılmalıdır. Romanya, adalet anlayışıyla, gösterdiği ılımlı yaklaşımla, sabırla, siyasal olgunlukla ve 1877'den bu yana barışı hiçbir zaman bozmamakla buna layık olduğunu kanıtlamıştır.[2] Özellikle Balkan komşularından gerçek anlamda toprak talebi yoktur. Bu nedenle son zamanlarda yaptığı gibi ileride de belki nankör sayılabilecek, fakat şerefli arabulucu ya da hakem rolünü oynayabilecektir.[3]

---

1 *Le Figaro*, 3 Ağustos 1913.

2 1885 Sırp-Bulgar savaşı sırasında, Sırbistan Romanya'ya, Bulgaristan'a birlikte saldırma teklifinde bulunmuş ama Romanya bu öneriyi reddetmiştir.

3 Romanya Take Jonesko tarafından temsil ediliyordu; Osmanlı-Yunan Barış Anlaşması'nda da Romanya'yı temsil etmiştir.

Ama söylendiğine göre Bulgarlar Bükreş'te imzalanan anlaşmadan memnun değiller. O kadar büyük güçlükle sağlanabilen bu barışı sürekli tehdit ediyorlar. Bulgar taleplerini tarafsız bir gözle inceleyelim ve Bükreş Anlaşması'nın Doğu'da genel barış için son derece önemli olan dengeyi sağlayıp sağlamadığına bakalım.

Avrupa'da Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf çerçevesinde oluşan gruplaşmalar, genelde sanıldığı gibi, Avrupa'da barışı tehdit etmemektedir ve anılan barışın korunması hususunda tartışılmaz bir rol oynamıştır.[1] Buna benzer bir denge Doğu'da da sağlanabilseydi, halkları memnun edecek olumlu bir iş yapılmış olurdu.

Paylaşılan topraklar ve nüfus açısından Bükreş Anlaşması'nın sonucu ne olmuştur?[2] Ben, *Gotha Almanak*'ının 1913 ve 1914'te verdiği sayıları vereceğim:

Nüfus

	Savaş öncesi	Fark	Savaş ertesi
Osmanlı Avrupası	6.130.200	4.239.000	1.891.000
Romanya	7.086.796[3]	514.864	7.601.660
Bulgaristan	4.337.513	429.393[4]	4.766.906
Sırbistan	2.957.087	1.202.913	4.160.000[5]
Yunanistan	2.631.952	1.624.048	4.256.000
Karadağ	285.000	150.000	443.000
Arnavutluk			800.000

Toprak (kilometrekare)

	Savaş öncesi	Fark	Savaş ertesi
Osmanlı Avrupası	169.300	-143.200	26.100
Romanya	131.353	8.337	139.690
Bulgaristan	96.345	17.760	114.105
Yunanistan	64.657	51.318	115.975
Sırbistan	48.303	38.997	87.300
Karadağ	9.080	5.100	14.180
Arnavutluk			28.000

1 Yazar/Diplomat Djuvara'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan bir yıl önce yaptığı bu yanlış değerlendirme için sonradan ne düşündüğü merak uyandırıcı bir konudur (ç.n.).

2 (1913) *Frankfurter Zeitung*'a göre: Bulgarlar 490.000 nüfus kazandılar; gazete Yunanistan'ın 1.900.000, Sırbistan'ın 1.200.000 nüfus artışı aldığını ileri sürüyor.

3 Rumen istatistikleri savaştan önce krallık nüfusunu 7.200.000 olarak gösteriyor.

4 Gazetelere göre yaklaşık sayı: *Gotha Almanak*'ı bu konuda sessiz kalmıştır.

5 *Le Temps* gazetesine göre, Bulgaristan 23.257 kilometrekare kazanmıştır.

Bu tarafsız istatistikler, haksızlığa uğradığını ileri süren Bulgaristan'ın Bükreş Anlaşması ile Yunanistan ve Sırbistan'dan daha fazla nüfusa sahip olduğunu, Yunanistan kadar toprağa sahip bulunduğunu ve topraklarının Sırbistan'dan daha fazla olduğunu kanıtlamaktadır. Daha ne istiyor? Yunanistan ve Sırbistan'a terk edilen Makedonya topraklarında Bulgarların bulunduğu yolunda itiraz ediyor. Doğrudur, ama Bulgaristan'da Rumlar ve Sırplar da var. Bütün Makedonya'da Rumen, Rum, Sırp ile Bulgar ahali ve Müslümanlar öylesine iç içe girmiştir ki bunları birbirinden ayırmak fiilen mümkün değildir. Bu halklardan biri, hiçbir kentte öbürlerinin toplamından fazla değildir. Ayrıca, gerçeği saklamak için ve propaganda amacıyla herkes sahte haritalar[1] ve istatistikler yapmaya koyulmuştur. Bu amaçla esasen karışık olan bir sorunu daha da karıştırmak için Bulgarofon, Grekofon, Ulahofon, Serbofon gibi örtmece sözcükler uydurulmuştur. Örneğin, Yunanlılar kendi aşırı görüşlerini yayma güdüsüyle Ulahların varlığını bile inkâr etmemişler miydi? Ama daha 1831 yılında tanınmış bir Fransız yazarı şöyle yazıyordu:

> Makedonya'da çok sayıda Ulah bulunmaktadır... Epir ve İlirya Dağları bunlara sığınak olmuştur. Dillerini fark etmemek olanaksızdır, Latince konuşmaya devam ediyorlar; hangi milletten oldukları sorulunca da gururla Rumen'iz diyorlar. Ulahlara sadece Eflak'ta, Boğdan'da ve Makedonya'da değil Argos (Yunanistan) civarında da rastlanır.[2]

Nihayet, ilhak edilen bölgelerde Kutzo-Ulahların durumu Bükreş Anlaşması'nın imzasından sonra, (Bakan) T. Mayorescu'nun 22 Temmuz (4 Ağustos) 1913 tarihinde Bulgar hükümetine ve er-

---

1 Vasil Kantchov'un hazırladığı harita Makedonya'nın tümünü Bulgaristan'a ait gösteriyor. Şurada burada kırıntı halinde Yunan unsurların varlığı da kabul olunuyor; ama hiçbir Sırp ve Rumen varlığı kabul olunmuyor (Paris'te 1905 yılında J.F. Voinov tarafından *Makedonya Sorunu* adlı kitapta yayımlanmıştır).

2 E.M. Cousinéry, *Voyage dans la Macédoine* [Makedonya'da Yolculuk], I, Paris, 1831, s. 16-18; Makedonya konusunda Al Rubin'in yazdığı ilgi çekici cilde bakınız: *Les Roumains de la Macedoine* [Makedonya Rumenleri], Bükreş, 1913. Bugün Romanya ile Yunanistan arasında dostluk ilişkileri bulunmaktadır. Take Jonesco'nun ziyareti, vesilesiyle Atina'da Romanya lehinde gösteriler yapılmıştır.

tesi günü Yunan ve Sırp hükümetlerine verdiği bir nota ile hallolmuştur; bu üç hükümetin her biri, "Kutzo-Ulahların yaşadığı yerlerde bunlara okul ve kiliselerinde özerklik tanımış, Ulahların piskoposluk kurmasına ve ilgili hükümetin gözetimi altında Rumen hükümetinin şimdi var olan ve ileride kurulacak olan kültür kurumlarına para yardımı yapmasını kabul etmişlerdir."

Doğu'da herkesin, artık kimseyi kandırmayan sahte istatistik yaratmaktan vazgeçmesi gerekir.

Rumenler de Bulgarlar da Yunanlılar ve Sırplar da ülkelerinde yaşayan karma halkların rahat etmeleri için aralarında yarışmalılar. Bulgarlar birkaç bin soydaşlarının yabancı ülkede yaşamasından memnun değillerse, Avusturya-Macaristan[1] İmparatorluğu topraklarında altı milyondan fazla, Rusya'da iki milyondan fazla, Sırbistan'da en az iki yüz bin, Makedonya'da en az yedi yüz bin soydaşı yaşayan Romanya ne desin?

Ayrıca, bazı Balkan ülkeleri Hıristiyan topluluklara kötü muamele etmeye devam ederlerse, fizik kurallarında olduğu gibi dıştan içe ve içten dışa bir hareket başlar; böylece farklı elemanlar kendilerine uygun merkezlere doğru göç ederler. Şimdiden Ege Denizi körfezindeki kent ya da köylerde ve bunların hinterlandlarında ikamet eden Yunanlıların göç etmeye başladıkları görülüyor. Balkan yarımadasında aynı etkenler aynı sonuçları doğurur.

İstatistikler Bulgaristan'ın Bükreş Anlaşması'yla feda edilmediğini kanıtlıyor. Bulgaristan Romanya'dan sonra ikinci sıradadır. Romanya son savaştan önce de ilk sıradaydı. Rumenler asırlardır topraklarına yerleşmişlerdir; sayıları Bulgarların yaklaşık üç mislidir. Doğudaki Rumların ve Sırpların sayısı da Bulgarlardan fazladır. Bu nedenle Bulgarların üstünlük savının dayanağı bulunmamaktadır.

Bir de tarih açısından soruna bakalım. Eskiden bir Bulgar İmparatorluğu –ya da daha doğrusu bir Rumen-Bulgar İmparatorlu-

---

[1] R. Pinon Avusturya-Macaristan'daki Rumen sayısını 7.580.000 olarak tahmin ediyor. Özgür olan veya yabancı ülkelerin vatandaşı olan Rumenlerin sayısı 298.659 metrekare arazi üzerinde toplam 15 milyondur. *L'Europe et la Jeune Turquie* [Avrupa ve Jön Türkler'in ülkesi], Paris, 1911.

ğu– olduysa,[1] Duşan'ın hükümdarlığı altında bir büyük Sırp İmparatorluğu da olmuştu; ayrıca Bizans İmparatorluğu da vardı. Esasen Bulgarların görüş açısının savunulacak tarafı yoktur; her ülke eskiden ulaştığı en büyük ve en yüksek noktaya gelmek isteseydi Avrupa haritası tamamen altüst olurdu.

Herkes beklentilerini hakiki gücüne orantılı olarak ayarlamak zorundadır ve gerçekte –başarılı olmak için– çok iştahlı olmak yeterli değildir; elinin altında yeterli erzak ve mühimmat bulunması da yetmez. İnsan büyük lokma yemeye kalkışmamalıdır, sonra midesi bozulur. Romanya böyle davranmıştır, Bulgaristan da onun örneğini izlemelidir. Bulgarların aldıkları ağır ders belki onları gerçekleşmesi olanaksız üstünlük[2] rüyalarından uyandırır. Kutsal kitabın dediği gibi tüm Doğu Hıristiyanlarını kendilerine karşı ayağa kaldırdılar "*Hi erit ferus homo, manus ejus contra omnes et manus omnium contra eum*" [Ve O, insanlar arasında yabani adam olacaktır; onun eli herkese karşı ve herkesin eli ona karşı olacaktır] (Tekvin Bab 16:12).

Bulgarlar yeni ve belki de kendileri için felaket doğuracak başka bir tecrübeye girmesinler. Kendi nüfuslarını propaganda amacıyla değil ve fakat bilinçli olarak saysınlar; sayılarına oranla isteyebilecekleri toprakların tümüne hiç kuşkusuz sahip olduklarını kabul edeceklerdir. Bundan daha fazlasını talep etmek komşularının haklarına tecavüz anlamına gelir. Bu araştırmada gördüğümüz gibi çok güç bir dönemden birlikte geçen ve komşu ülkelerin içinde kaybolma tehlikesi geçiren bu beş Balkan ülkesi aralarında samimi ve art niyetsiz bir işbirliği yapsalardı, ne kadar daha saygın ve daha güzel olurdu. Bu beş Hıristiyan ülke arasında önce bir gümrük birliği kurulsun, daha sonra da Osmanlı Devleti, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ arasında siyasal birlik oluşturulsun. Bu birlik Doğu'da hesaba katılması gereken gerçek bir güç olabilirdi. İşte, Doğu halklarının ideali böyle olmalıdır; bu

---

1 İki Bulgar-Rumen İmparatorluğu için bakınız: Isidor Jesan, *Secta Paterena in Bulcani*, Bükreş, 1912, s. 212-494; Haseu, *Strat si substrat*, Bükreş, 1894; Nic Norga, *Gesch. d. Rum. Volkes*, [Rumen halkının tarihi] 1, 72, 124; Xenopol, c. I, s. 72.

2 Son olarak Bulgar dışişleri bakanı şu demeci vermiştir: "Birkaç yıl zarfında Balkan uluslarının başına geçmeyi ümit ediyoruz." *Le Temps*, 28.10.1913.

hem doğru hem de ihtiyatlı bir davranış olurdu. Balkan ülkelerinin aralarındaki birlikteliğin bozulması, dış güçlerin müdahalelerini önlenemez biçimde celp edecektir. Geçmişteki olaylar inatçı gözlerin önündeki perdeyi kaldırmalıdır.

Maalesef Balkan ulusları ideali hayal olmaktadır. Doğu Avrupa'da ciddi sorunlarla karşılaşılmasından korkmak lazımdır. Şimdiye kadar Osmanlı gücünün gölgesinde kalan Doğu'nun Hıristiyan ulusları, kendilerini toparlamak ve organize olma imkânına kavuştular. Güçlükler bugünden başlamaktadır ve şimdi hepsi özgür olan uluslar, yarın komşularının topraklarına göz dikmektedirler. Bulgarların tutumu özellikle tehdit edicidir; Bükreş Anlaşması'nın hemen ertesinde intikam alma tasarılarını gizlemiyorlar. Bulgarlar da Türkler gibi Turan ırkından geldiklerinden bu durum daha da tehlikelidir; bu açıdan bakıldığında hepsi Ari ırka mensup komşularıyla anlaşmaları her zaman güç olacaktır. Genelde ırk farklılığına büyük önem atfedilmiyor; bununla birlikte bu unsur din unsuruna benzer bir biçimde gittikçe önem kazanmaktadır.[1] İki düşman ırk arasındaki organik doku farklılığı ve uyuşmazlığı, uzun bir zaman sürecinde, bunların birbirlerini kaçınılmaz biçimde itmeleri sonucunu vermiştir. Bu tedavisi olanaksız bir hastalıktır.[2]

Bugünkü belirsizlik karşısında, Mösyö Paul Deschane'in dediği gibi, "Olayların gelişmesini büyük dikkatle izlemek, dayanışma içinde bulunan ve saygı duyulan güçlü bir orduyla aktif diplomasi uygulamak ve ciddiyetle uyulan mali politikalara dayanmak gereklidir."[3] *Si parvet licet, componore magnis* [Barış içinde yaşamak istersen (askeri gücünü) hazır et]. Romanya bu ünlü devlet adamının tavsiyeleri üzerinde düşünmeli ve başlıca amacı güçlü bir askeri düzenleme yapmak olmalıdır.

Barış ve kardeşlik simgesi olan Bükreş Konferansı'nın sonuçlarının yakın zamanda bozulmayacağını, kendisine teşekkür bor-

---

1 Din bağı yeterli değildir; zira Yunanistan ve Sırbistan'a tabi olan Ortodoks Bulgarlar Katolik olma tehdidini ileri sürüyorlar.

2 Savaş Tuna'nın ötesindeki komşularımızda, asırlar boyunca uygarlığın Batılı halklardan adeta sildiği "atacılık" (ataizm) içgüdülerini harekete geçirdi. *La Roumanie, du 30 Aout 1913* [30 Ağustos 1913'ün Romanya'sı].

3 Parlamentoda 10 Ocak 1901 tarihinde yaptığı konuşma.

cu bulunan Romanya'nın ellinci yaş gününü yakında kutlayacağı akıllı ve cesur büyük Kral I. Karol'un himayesinde akdedilen ve nihai olan 1913 Barış Anlaşması'nın uzlaşma ve uygarlık döneminin başlangıcı olacağını umalım. İyi niyetin heyecanların üstesinden geleceğini, Balkan yarımadasında birincilik kürsüsünün en gürültülü silah şakırtısı çıkaran ulusa değil, adalete ve kardeşliğe en kararlı biçimde yürüyen ulusa ait olmasını umalım.

Türkiye'ye gelince, toplanması ve gücünü daha epey geniş olan memleketinin yönetimine ayırması için samimi dileklerimizi sunalım. Anadolu, Fransa kadar büyük bir ülkedir; çok zengindir ve istikbali açıktır. Konya'ya giderken, büyük bölümü ekilmemiş olan bu bölgelerin doğal güzelliklerine hayran oldum. Türklerin burada tam anlamıyla kendi evlerinde olduklarını düşünelim ve dış müdahaleler olmadan barış içinde yaşamalarını temenni edelim.[1] Bu açıdan bakıldığı zaman, Osmanlı Devleti çok daha sağlam bir eylem birliği içinde bulunabilecek, karma ve düşman bir ahalinin çıkardığı sürekli sorunlardan kurtulmuş olacak ve Müslüman toplumun ihtiyaçlarını incelemek ve beklentisi olan gelişmeyi onlara sağlamak imkânına kavuşacaktır.

Sultan,[2] ayrıca İstanbul'un, Edirne'nin ve Boğazlar'ın muhafızı olduğu için, Türkler gene önemli bir rol oynayabileceklerdir. Ger-

---

1 Kont Kamarovszki, *Revue générale de Droit International Public* dergisinde (1896) Osmanlı Devleti'nin –Anadolu (Küçük Asya) dahil– taksimini teklif etmişti. Aynı derginin Eylül/Ekim 1896 sayısında "Doğu sorunu konusunda uluslararası bir uzlaşma projesi hakkında düşünceler" başlığı altında anılan makaleye bir cevap yayımlandı. Bu yanıtta, Hıristiyanlar lehinde girişimde bulunmasına gerekçe teşkil eden görüşler doğrultusunda Türklerin kendi ülkelerinde rahat bırakılmaları isteniyordu. Sadece Ermeni sorununun halli çok güçtü, zira Makedonya'da olduğu gibi orada da pek çok ırka mensup insanlar iç içe geçmiş olarak yaşıyorlar.

2 1281 yılından bu yana Türkiye'yi yöneten sultanların tam listesi aşağıdadır: Osman (1281-1326); Orhan (1326-1360); Amurat I (I. Murat) (1360-1380); Dajazet I (I. Beyazıt) (1389-1402); I. Mehmet (1402-1419); Amurat II (II. Murat) (1420-1451); II. Mehmet (1451-1481); II. Beyazıt (1481-1512); I. Selim (1512-1520); I. Süleyman (1520-1566); II. Selim (1566-1574); III. Murat (1574-1597); III. Mehmet (1597-1603); I. Ahmet, I. Mustafa, II. Osman (1604-1623); IV. Murat (1623-1640); I. İbrahim (1640-1648); IV. Mehmet (1648-1687); II. Süleyman (1687-1691); II. Ahmet (1691-1695); II. Mustafa (1695-1703); III. Ahmet (1703-1730); I. Mahmut (1730-1754); III. Osman (1754-1757); III. Mustafa (1757-1774); I. Abdülhamit (1774-1787); III. Selim (1787-1808); II. Mahmut (1808-1839); Abdülmecit (1839-1861); Abdülaziz (1861-1876); II. Abdülhamit (1876-1909); Mehmet Reşat (1909-).

çekten, bir yandan küçük Balkan ülkeleri zayıflamış durumdadırlar ve daha uzun süreler için dağılmış durumda bulunacaklarından Babıâli için bir tehlike teşkil etmeyeceklerdir. Öte yandan, eskiden olduğu gibi, büyük devletler Avrupa'nın stratejik ve iktisadi açılardan bu kadar önemli olan bu köşesini paylaşmak konusunda kolay kolay uyuşamayacaklardır.

Ama Türklerin de prestijlerini ve onurlarını kaybetmeden ayakta kalabilmek için, kendi içlerindeki uyuşmazlıkları terk etmeleri ve akıllı biçimde ve ısrarla çalışmaya yönelmeleri gerekmektedir.

Bu kitabı bitirdiğim şu sırada,[1] Osmanlı İmparatorluğu ve Sırbistan bir barış anlaşması imzalama hazırlığındadırlar ve Romanya kralının yeğeni Prens Wilhelm von Wied Arnavutluk tahtına çıkmak üzere; hâlâ çözüm bekleyen sorunlar ise şunlardır:

1) İtalya tarafından zaptedilen On İki Ada sorunu.

2) Osmanlı İmparatorluğu ile Karadağ arasında barış anlaşması yapılması sorunu.

3) Arnavutluk sınırlarının nihai olarak saptanması sorunu;

4) Aynaroz Dağı'nın statüsünün saptanması sorunu.

Sorunlar artık silahlı çatışmalara yer vermesin ve bunca savaş ile birbirini izleyen kıyımdan zarar gören Doğu Avrupa'da barış hüküm sürsün!

Tanrı'nın kutsadığı, ama insanların kurban ettiği bu talihsiz toprakların acılarının azalması Avrupa'yı rahatlatacaktır.

---

1 Brüksel, 1 Ocak 1914.

EK 1

TRANDAFİR G. DJUVARA'NIN 1930 YILINDA YAYIMLANAN *DİPLOMATİK GÖREVLERİM* BAŞLIKLI KİTABININ TÜRKİYE'YE İLİŞKİN BÖLÜMLERİNİN ÖZETİ

İstanbul (1896-1900)[1]

İstanbul'a Atanma

Romanya Kralı Karol'un elçisi olarak İstanbul'a atanmadan önce 1883-1884 yıllarında bu kentte başkâtip olarak görev yapmıştım. O zamanki amirim tanınmış bir politikacı olan eski Maliye Bakanı Pierre Maurojeni idi.

Eskiden elçiliğimizin yazlığı Büyükdere'deydi. [...] Kendimi çok mutlu hissediyordum. Türkler konusunda birçok belge toplamaya başladım. Babam vefat etmemiş olsaydı daha uzun yıllar orada kalırdım. İşlerimizi düzene sokmak için Romanya Dışişleri Bakanlığı'ndan merkeze atanmayı istemek zorunda kaldım. Diplomat mesleğine girenler genelde kıskanılır. Madalyanın öbür yüzü, diplomatın kendi ülkesinden kopması ve maddi çıkarlarının zarar görmesidir.

Djuvara'nın Bükreş'e dönüşünden altı yıl sonra yeniden İstanbul'a, bu kez elçi olarak atanışını şöyle anlatır:

15 Mayıs 1896 tarihinde İstanbul'a elçi olarak tayin edildim ve büyük sevinçle oraya döndüm. Boğazın büyüleyici güzelliği beni de

---

1 Trandafir G. Djuvara, *Mes Missions Diplomatiques* [Diplomatik Görevlerim], s. 19 vd.

herkes gibi hayran bıraktı. Burası hiç kuşkusuz dünyanın en güzel yeri. Napoli'den, Rio de Janeiro'dan, Nice'in Melekler Körfezi'nden, Lizbon'dan ve Stockholm'den de güzel. İstanbul Theophile Gautier, Pierre Loti, Claude Farrere ve Gubernatis gibi tanınmış yazarlar tarafından da kutsanmış bir kenttir. Burada görev yapan diplomatlar İstanbul'u çok severler ve ayrılırken üzülürler. Doğasının güzelliği yanında, Türk halkının hoşgörülü ve kahraman karakteri insanları kendine bağlar. İnsan, savaştıktan sonra bile, dürüst bir düellodan sonra yapıldığı gibi Osmanlılara elini uzatır.

Sultana Güven Mektubunun Sunulması[1]

Sultana güven mektubumu sunmadan önce, gelişimi izleyen ilk cuma günü, Yıldız Camii'nin önünde inşa edilmiş olan ek binada, selamlıktaki törene katılmam protokol gereğiydi. O gün, sultana takdim edildim ve majesteleri hemen bana bir sigara uzattı. Müthiş korktum. Şunu hemen belirtmeliyim ki Braila [İbrail] lisesinde olduğum sırada, on beş yaşımda iken tek bir sigara içmiştim ve çok rahatsızlanmıştım. Ama sultanın ikram ettiği sigarayı reddetseydim, görevime çok kötü bir başlangıç yapmış olacaktım. Baş tercümanımdan halifeye şunları söylemesini istedim: "Bu sigarayı içersem, sigara kül ve duman olacak. Sigarayı bu ilk görüşmemizin bir hatırası olarak saklamama müsaade buyurmalarını talep etmekteyim." Çok ince bir insan olan Abdülhamit, talebimi kabul ettiğini belirten bir işaret yaptı. Bu tehlikeli nesneyi cebime koydum; daha sonra sultanla her görüşmemizde aynı operasyonu yineledim.

İtimatnamemi sultana çok parlak olan merasimle takdim ettim. İmparatorluğun saray görevlileri, beni Pera'dan [bugünkü Beyoğlu-ç.n.] alarak Yıldız Sarayı'na götürdüler. Orada, merdivenin altında, beni teşrifatçıbaşı beklemekteydi. Büyük bir salondan geçtim; burada on beş kadar general ve yüksek düzey şahsiyet sıralanmıştı. Her birinin göğsünden kordonlar ve madalyalar sarkıyordu. Maiyetim ikinci salonda durdu ve ben sultanın bulunduğu ufak bir salona alındım. Bu salonun giriş kapısı çok alçaktı ve baş tercümanım bana Abdülhamit'in yabancı temsilcilerin (kapıdan geçmek

1 Djuvara, *a.g.e.*, s. 23.

için) eğilmek zorunda kalmalarından pek hoşlandığını söylemişti. Bu durum, onun gücünü uyrukları nezdinde artırmaktaymış. Türk, kimi kez kocaman bir çocuk gibidir. Rutin nutuklardan sonra, Osmanlı imparatoruna maiyetimdeki resmi görevlileri takdim ettim.

Elçi Djuvara anılarında Sultan Abdülhamit konusunda bir değerlendirme yapar ve Bismarck'ın sultan hakkındaki sözlerine de yer verir:

Sultan Abdülhamit ülkeyi kızıl tedhişle yönetiyordu. Ama kabul etmek gerekir ki, bunu davranış incelikle ve ustalıkla yapıyordu. Bu da kendisine Avrupa politikasının en tehlikeli girdaplarının etrafından dolanma imkânını tanıyordu.

Bismarck Abdülhamit konusunda şunları söylemiştir: "Avrupa'da Abdülhamit bir hasta adam olarak algılanıyor. Ama ben, Haliç kıyısındaki sultanın başkalarından çok daha üstün bir diplomat olduğu kanısındayım. Kanımca ona haksızlık ediliyor."

Bu sözler demir yumruklu Alman şansölyesinin Müslüman hükümdarı etkilemek amacıyla uyguladığı bir *captatio benevolentiae* [iyi niyetle söylenen ama gerçek olmayan övgü sözü] sayılabilir. Ancak, Abdülhamit'in çok usta ve kavrayışlı bir siyaset adamı olduğu yadsınamaz.

Elçi Djuvara'ya Rumen Hükümeti Tarafından Verilen Görev Talimatı[1]

24 Haziran 1896 tarihinde Romanya başbakanı tarafından bana, Elçi Djuvara'ya verilen talimat, Romanya'nın o dönemdeki dış siyasetini özetleyen önemli bir belgedir:

1) Romanya'nın çıkarının Avrupa'da barışı korumak olan Merkez güçlerinin çıkarları yanında yer almak olduğu gözden ırak tutulmamalıdır; 2) O halde, Merkez güçlerinin Doğu'da barışın bozulmaması yolundaki çabalarını desteklemeliyiz [3 sayılı talimat anılarda yazılı değildir-ç.n.]; 4) Osmanlı İmparatorluğu'nun beka-

1 Djuvara, *a.g.e.*, s. 19.

sında büyük yararımız vardır; 5) Romanya'nın Makedonya'daki çıkarları Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına bağlıdır. Böylece Makedonya'daki Rumenlerin, Yunan, Bulgar ve Sırp unsurlar tarafından yok edilmemesi sağlanacaktır; 6) Rusya halen Rum olan Ökümenik Patrikliği, Slavon (yani Rus) ökümenik patriklik haline dönüştürmek ve daha sonra Doğu'nun egemenliğini ele geçirmek istemektedir. Krallığımızın çıkarı, Rusya'nın bu hareketinin yakından izlenmesini gerektirir.

İstanbul'daki Diğer Büyükelçiler Hakkında Notlar[1]

Hem ırken yakınlığım hem de eğitimim nedeniyle, Fransız dostu olduğumu hiç gizlemedim. Fransa büyükelçileri ve sefaret erkânıyla yakın ilişkilerim oldu. 1906 yılında Kral Karol'un hükümdarlığı döneminde, Bükreş'in iki önemli caddesine Edgar Quinet ve J. Michelet adlarının verilmesini ben sağladım. [...] Dilini biraz bildiğim Yunan temsilcileriyle de yakın temas içindeydim.

O dönemde İstanbul'daki Almanya Büyükelçisi Baron Saurma idi. Bu zat, Ermenilere yapılan zulüm meselesinde sultanla yaptığı konuşmaları açıkladığı için geri çekildi. Sultan, onun yerini alan Alman büyükelçisi ünlü Mareşal von Bieberstein'a "Grand Seigneur [Büyük Senyör]" derdi. [...] Dönemimde Rusya'nın iki büyükelçisiyle birlikte bulundum. Sultan bunlardan Zinoviyev hakkında, "Çar bize en güçlü ve en tehlikeli diplomatını gönderdi," demiştir. [...] Eskiden tanıdığım İtalya Büyükelçisi Pansa'yı İstanbul'a geldiğimde yeniden görme mutluluğuna eriştim. Bana, "Buralarda hiçbir şey değişmedi, Kabristan sokağında, eskiden beri bildiğimiz o sessiz çukuru yeniden göreceksiniz,"[2] dedi...

---

1 Djuvara, *a.g.e.*, s. 21.

2 Adı geçen yol günümüzde Tepebaşı'ndaki Meşrutiyet Caddesi'dir. O yıllardaki adı, güneybatı yamaçlarını kaplayan büyük bir mezarlıktan gelir. Belediye bu mezarlığı peyderpey kaldırmış, Karaköy-Galata Tüneli'nin inşaatından çıkartılan hafriyatla doldurulan dik yamaç ise uzun yıllar bakımsız kaldıktan sonra, verilen bir imtiyazla üzerine bir açık bir de kapalı tiyatro inşa edilmiş ve kalan kısmı Tepebaşı Bahçesi adıyla halka açılmıştı. Günümüzde konsolosluk olarak kullanılan İtalyan Büyükelçiği tam da buraya baktığından İtalyan büyükelçisinin yakınması anlamlıdır (e.n.).

Osmanlı Sadrazamı ve Hariciye Nazırıyla[1] Bir Ticaret Anlaşması Müzakeresi

Halil Rifat Paşa sadrazamdı. Seksen yaşını geçmişti. Beyaz sakallı bu ihtiyar pek ağırkanlıydı ve şahsında nezaketi, yumuşaklığı temsil ediyordu. Fransızca konuşmadığı için, yanına bir çevirmen refakatinde giriliyordu. Konuşma sırasında sürekli olarak iki sözcük kullanıyordu: "Peki" ve "yavaş." O sırada, hiçbir talebinizi reddetmiyor, ancak vaatlerinin gerçekleşmesini sonsuza dek erteleyebiliyordu. Türk edilgenliğinin [pasivitesinin] gücü buydu. Ayaklarının altında sürekli olarak küçük bir çanta dururdu. Bunun içinde önemli belgeler varmış. Bu gezici arşiv, görevlileri pek mutsuz edermiş.

Dışişleri Bakanı Tevfik Paşa, mükemmel bir diplomattı; çok nazik ve çok bilgiliydi, onunla çalışmak bir zevkti. Ben görevimden ayrıldıktan sonra uzun süre Londra'da büyükelçilik görevini yürüttü. 1897 yılında onunla bir ticaret anlaşması imzaladım. O müzakereleri anlatmaya sözcükler yetmez. Bana çok sayıda Rumen delege ve uzman refakat etmekteydi. Bunlardan biri de kardeşimdi. Türk tarafındaki delegeler şunlardı: Nazır yardımcısı Artin Dadyan Efendi, Fransız asıllı ve Pierre Loti'nin iki *Désenchantées*'sinin babası olan Hariciye Nezareti Umumi Kâtibi Nuri Bey. Kendisi komşumdu ve henüz çarşafa girmemiş olan kızları bizlerle dans etmişti. Hariciye'nin ünlü hukuk müşaviri olan ve büyük savaşta Ermeni milletini temsil eden Noradungyan Efendi ile Nikolay Sgourides Efendi de heyete dahildi. Hararetli müzakereler uzun sürüyordu, bittiğini sandığınız anda yeniden sorun çıkıyordu. Sonunda, nihai protokolün imzası için bir gün saptandı. Ancak, Türk delegelerinin, son anda, gayet yumuşak bir şekilde, fındığa konan gümrük vergisinde indirim istemeleri beni şaşırttı. Bu varılan uzlaşmayı ertelemek için ileri sürülen bir bahaneydi. Birden kızdım; ayağa kalktım ve onları şaşırtan bir şekilde, hükümetimden ek talimat istemeden, talep ettikleri indirimi kabul etmeye hazır oldu-

1 Djuvara, *a.g.e.*, s. 24.

ğumu söyledim. Böylece bu komediye son verdim. O dönemdeki Türklerle müzakere etmek kolay değildi; zira kendilerine refakat eden Rum ve Ermeni unsurlar mevcut güçlükleri daha da artırıyorlardı. Bakanlar kurulunun sözleşme taslağını yeniden inceleme talebi karşısında, 13 Mayıs 1897 tarihinde, İzzet Bey'e sultan nezdinde girişimde bulunmasını talep eden bir mektup yazdım; sultan anlaşmanın imzalanması emrini verdi.

Bir Rumen Şarkıcının İstanbul'a Gelişi ve İstanbul, Konya Gezileri[1]

O dönemde evli olmadığım için elçiliğe sadece arkadaşlarımı veya kente konuk olan yurttaşlarımı çağırırdım. Resmi akşam yemeklerimi, İbrahim Paşa konağında bulunan ve imparatorluk sarayından gelmiş olan ünlü bir aşçının görev yaptığı Cercle d'Orient'da verirdim. [...] Ünlü şarkıcımız Darclée'yi İstanbul'a çağırdım, Yıldız Sarayı'ndaki küçük tiyatroda sultanın önünde söylemek şerefine erişti. Bütün diplomatlar ve görünmelerini engelleyen kafeslerin ardında duran hareme mensup hanımlar geldiler. [...] Sultan Belçika Kralı II. Leopold kadar müzik meraklısı değildi. "Beynimi yoran müzik değil, beni eğlendirecek bir şeyler istiyorum," demişti.

Yazları Boğaz'daki Summer Palace[2] otelinde geçirirdim. Romanya deniz hatları gemileri otelin önünde dururlar ve resmi yazışmalar ile diğer mektuplarımızı alıp verirlerdi. Bu otelin girişinde sultanın başı fesli bir casusu dururdu. Hiçbir diplomatı tanımadığı için orada ne yaptığını kendimize sorardık.

Tüm camileri, Eyüp Sultan'ı, Mevlevi dervişlerini, çok hoş bir manzarası bulunan Üsküdar sırtlarındaki Bulgurlu semtini, Eski Saray'daki [Topkapı] hazineleri, Kâğıthane'yi, Göksu'yu, Bursa'yı ve Yeşil Cami'yi gezdim. Bir yaz, Prinkipo'da [Büyükada'da] iki oğlumla üç ay kaldım. Bir keresinde gemideki bir arıza nedeniyle yarım saat geç kaldığımız halde trenin bekletildiğini gördüm. Te-

---

1 Djuvara, *a.g.e.*, s. 29.

2 Tarabya'da günümüze ulaşmamış bir otel (e.n.).

şekkür etmek için gittiğim, iyi Fransızca konuşan gar şefi, "Önemi yok. Oğullarınız için daha da beklerdik!" dedi. Bu belki abartılı bir davranıştı. Ama aşırı da olsa bu nezaket göstergesi beni hâlâ duygulandırır.

Özel bir trenle Konya'ya da gittim.[1] Bir gün ziyaretime gelen Anadolu Demiryolları Genel Müdürü M. Zander beni ve konuklarımı, Ankara'ya ya da Konya'ya götürmek için emrime bir tren tahsis etme talimatını aldığını bildirdi. Şaşırdım, "Bir vagon demek istediniz herhalde," dedim. "Hayır bir tren," yanıtını aldım. Trende konuk ettiğim diplomatlar yanında Morgenthau'un sonradan "Osmanlı İmparatorluğu hakkında en bilgili kişi" dediği gazeteci Paul Weitz da vardı. Trende her türlü konfor bulunuyordu. Yemekler mükemmeldi. Sürekli şampanya servisi yapıldı. Ülkeyi iyi görebilmek için sadece geceleri yolculuk ediyorduk. Eskişehir'den Konya'ya yöneldik. Adını unuttuğum bir istasyonda genç bir Yahudi bana bir kavanoz uzattı ve Rumence, "Adınız Trandafir [gül] olduğu için, size gül reçeli armağan etmeme izin verin," dedi. Tebessümle teşekkür ettim ve ona, "Buraya kadar sadece bunun için zahmet etmediniz herhalde," dedim. Demiryollarında bir işi için aracı olmamı istedi. Ben de ona kartımı verdim.

Konya'da bizi Vali Ferit Paşa ağırladı. Paşa daha sonra sadrazam oldu. Burada birinci sınıf bir siyaset adamı olan Ferit Paşa'yı övmeme gerek yok. Paşa bize sancak hakkında gereken tüm bilgi ve belgeleri verdi. Mevlevi dervişlerin reisi olan ünlü Çelebi'yi ziyaret etmek istedim. Bu zat tahta çıkan her yeni sultana Eyüp'te Peygamber Muhammed'in kılıcını kuşatma ayrıcalığına sahipti. Tabanı beyaz çamla kaplı büyük ama mütevazı şekilde tefriş edilmiş bir evde oturmaktaydı. Abdülhamit kendisinden korktuğu için Konya'yı terk etmesini yasaklamıştı. [...] Demiryolu sayesinde bizi tanımaktan memnun olduğunu söyledi ve ne gibi bir bağlantı kurduğunu anlamadım bu buluş sayesinde şampanyayı tattığını ve çok beğendiğini söyledi. Bilindiği gibi Müslümanlar Kuran'ın kesin emirlerini sadece üzüm suyunun, yani şarabın yasak olduğu

1 Djuvara, *a.g.e.*, s. 30.

biçiminde yorumlarlar ve konyak, likör veya şampanya içmekten kendilerini mahrum etmezler.

Alman İmparatoru Şerefine Verilen Bir Ziyafet[1]

Ülkeyi ziyaret eden Alman İmparatoru II. Wilhelm ve Almanya imparatoriçesi şerefine verilen akşam yemeği çok parlaktı. Her yabancı diplomatın iki Türk'ün arasına oturtulmasına dikkat edilmişti. Sağımda ve solumda oturan iki paşa da Fransızca bilmiyordu. Bu, konuşmamıza engel oldu. Sultanın ve diğer Müslüman davetlilerin önüne şarap bardağı konulmamıştı. Çok sayıda hizmetkâr vardı ama servis epey aksadı. Bu nedenle bir diplomat ayrılırken şunları söyledi: "Her şey gerçekten mükemmeldi. Her şey soğutulmuştu, şampanya hariç."

İki Protokol Olayı[2]

Djuvara anılarında İstanbul'da bulunduğu sırada iki protokol sorunuyla karşılaştığını yazmış: Bunlar Rumen diplomatın diplomatik öndegelime ve bazı protokol kurallarına ne kadar önem verdiğini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Djuvara, bunlardan birincisinde, İstanbul'a elçi olarak atandığı tarihte orada bulunduğu için kendisine oranla öndegelimi bulunan Yunan Elçisi Prens Mavrokordato'nun Osmanlı-Yunan savaşı nedeniyle Atina'ya geri döndüğünü, ama savaştan sonra yeniden İstanbul'a atandığını ve sultana yeni bir itimatname sunduğunu, bu nedenle eski öndegelimini kaybettiğini, ancak bu ikinci görev döneminde Avusturya-Macaristan elçiliğinde verilen bir davette Yunan sefirinin, Rumen Sefiri Djuvara'nın önünde yer almasını nazik bir şekilde ev sahibi nezdinde protesto ettiğini ve kendisinden özür dilendiğini anlatıyor. İkinci olay da gene protokolle ilgili. Elçi Djuvara, Rus sefiri tarafından verilen bir davete gidiyor ve Rus büyükelçisinin elini sıkıyor; ancak onun yanında bulunan büyükelçilik müsteşarına bakmıyor. Biraz sonra yanına gelen Rus Sefiri Nelidov, müsteşarı Jadowski'yi tanıyıp tanımadığını Djuvara'ya soruyor. Djuvara da müsteşarı tanımadığını, ama kendisinden daha yaşlı olduğunu beyaz sakalından anladı-

---

1 Djuvara, *a.g.e.*, s. 31.
2 Djuvara, *a.g.e.*, s. 33.

ğını, ne var ki kendisinin misyon şefi olduğunu belirtiyor. Rumen büyükelçisinin beklentisi Rus sefareti müsteşarının kendisine usulüne uygun biçimde takdim edilmesi. Rus sefiri de müsteşarını Djuvara'ya getirerek takdim ediyor. Bu konuda Djuvara şu satırları da eklemiş:

Daha sonra 1898 yılında *Les Turcs d'aujourd'hui* [Günümüzde Türkler] adlı bir kitap yazan Edmont Fazy, bana kitabında iki sahife ayırmış. Herhalde yukarıda anlattığım olay vesilesiyle, daha kırk yaşımda olduğum için sakalımın ağarmadığını, bu nedenle sakalımı boyamamda yarar olacağını belirtmiş.

Djuvara insanın özel hayatında istediği gibi hareket edebileceğini, ancak devletini temsil etmek şerefini taşıdığı durumlarda öndegelim konusunun önem kazandığını, zira bunun kişinin şahsını değil, ülkesini ilgiledirdiğini yazmış.

Osmanlı Memurlarının Maaşları ve Bahşiş[1]

Kimi Osmanlı görevlilerinin aldıkları bahşiş ya da hediyeler, o dönemi anlatan tarihçi, gazeteci ya da diplomatların altını çizdikleri bir olgu. Aşağıdaki iki bölüm Elçi Djuvara'nın da bu meseleyi nasıl ele aldığını belirtmesi bakımından ilgi çekici:

Bir gün gazetede memurlara maaş ödenmesi[2] konusunda bir sultan iradesinden söz edildiğini görünce şaşırdım. Zira basının her ay mutat ödenen aylıklarla ilgilenmesi şaşırtıcıydı. Memurların senede iki ya da üç kez veya daha fazla aylık alabildiklerini öğrendim. Yılın geri kalan bölümü için ise çok pratik bir yöntem bulunmuştu. Dilekçelerin üstüne bir ufak kova konuluyordu. Bu kovalar yapılacak işin önemine göre muhtelif kategorilere ayrılıyordu. Vurulacak mühürün sayısına göre değişen bir ödenti yapılması âdet olmuştu. Bu para, daha sonra, vergi memurları arasında belirlenmiş oranlara göre paylaştırılıyordu. [...] Aslında bu sistem

---

1 Djuvara, *a.g.e.*, s. 32.

2 Abdülhamit, 1916 yılında İsviçre'de Neuchatel'de yayımlanan *Pensées et souvenirs de l'ex-sultan Abdul-Hamid* [Sabık Sultan Abdülhamit'in düşünceleri ve anıları] adlı kitabında devlet memurlarının üçte birinin Ermeni olduğunu yazmıştır.

sözde uygar bazı ülkelerde geçerli olan rüşvetten daha az rahatsız ediciydi. Abdülhamit bu konuda şöyle demiş: "Bahşiş aldıkları için memurlarımda ahlak ve saygınlık eksikliği olduğundan şikâyet ediliyor. Ancak fakir devletin ödediği düşük ücretler onları yaşatmaya yetmiyor."[1]

Nazıra 100.000 Altın Frank "Hediye"

Elçi, anılarda Osmanlı nazırlarından Celalettin Paşa'ya 100.000 altın hediye verme olayından da söz ediyor. Rumenlerin bu hediyeyi yapmaktan amacı Rumen kilisesinin özerk bir kilise olarak tanınması ve başına Rumen bir metropolitin geçmesini kolaylaştırmaktır. Bunu sağlamak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamışlardır. Bu konu daha ileride ayrıntılı şekilde işlenmiştir.

Görevime başladığımda, eskiden İstanbul'da elçi olan Nalacenau'nun dışişleri bakanımız Carp'a 17 Kasım 1878 tarihinde yazdığı bir raporun içeriğini biliyordum. Bu raporda, Abdülhamit tahta çıktığından bu yana ülkeyi sarayın yönettiği ve Babıâli'nin tüm otoritesini kaybettiği yazılıydı. Bugün de Osmanlı ülkesinin tek hâkimi saray. Bu nedenle, Rıfat Paşa ve Tevfik Paşa'yla müzakere etmekle birlikte, sultanın özel kâtibi ve sırdaşı olan ünlü İzzet Bey'le [Arap İzzet Paşa-e.n.] ve halifenin gizli polis şefi olan, (büyük kumarbaz) Celalettin Paşa'yla[2] da görüştüm.

Celalettin Paşa'nın şerefime verdiği bir iftar davetine 100.000 nakit altın frank götürdüm; bu ağır yükü kardeşim Lahalle ile elçilik ataşesi Eugene Staesco taşıdılar. Staesco'nun babası ünlü devlet adamı Eugene Statesco o sırada Büyükada'da bulunuyordu ve para ödenecek ise bunun daha fazla olması, ayrıca bu ödemenin ruhani önderimizin tanınmasından sonra yapılması gerektiği görüşünü ileri sürdü. Ancak Romanya dışişleri bakanı bu konudaki inadını sürdürdü: Ayrıca sadrazama ve diğer bazı yetkililere üze-

---

1 *A.g.e.*, s. 22.

2 Celalettin Paşa sultanın damadı, Naime Sultan'ın eşiydi. Bkz. Ayşe Osmanoğlu, *Avec mon père le sultan Abdulhamid: de son palais à sa prison* [Babam Sultan Hamit'le: sarayından mahpusluğa kadar], Paris, 1991, s. 245. (ç.n.)

ri pırlanta işlemeli nişanlar verdi. Yolladığı 24 Nisan 1897 tarihli elyazısı mektupta şöyle yazmıştı: "Majesteleri kralın emriyle [...] ekselansları Celalettin Paşa'ya verilmek üzere 100.000 frank yollamaktayım. Bu para yargıda görülen davada paşanın akrabalarının kayıplarını tazmine yöneliktir."

1896 İstanbul Ermeni Olayları[1]

Trandafir Djuvara Osmanlı Bankası baskınını izleyen Ermeni olaylarına da anılarında yer vermiştir:

1896 yazında, İstanbul'da Osmanlı Bankası'na bomba atılmasının tetiklediği korkunç Ermeni kıtaliyle karşılaştık. Geceleri dolaşırken kaldırımlara vurdukları kocaman değneklerle silahlanmış olan gece bekçileri sokakta gördükleri tüm Ermenilere vuruyorlardı. Bu kıtal, polislerin duyarsız, hatta koruyucu bakışları altında üç gün sürdü. Zaptiyelerin saldırganlarla işbirliği içinde oldukları her tarafsız kişinin gözüne çarpıyordu. İlgi çekici bir ayrıntı vardı; kurbanların çoğunun cebinde, kullanmadıkları bir tabanca bulunmaktaydı. Misilleme korkusu, ölüm korkusundan daha güçlüydü! Bu korkunç gelişme karşısında büyükelçiler harekete geçtiler, o zamana kadar örneği görülmemiş şekilde, sultana ortak bir telgraf çektiler ve bu durum sürdüğü takdirde, kendisinin kişisel sorumlu olacağını belirttiler. Kıtal, bir saat sonra birdenbire durdu. Fransa Sefiri Mösyö de Bouliniere bu konuda hükümetine şöyle yazmıştı: "Bu kıtali yapanları bizzat sultan silahlandırıyor ve Ermeni olan her şeye saldırılmasını buyuruyor."[2]

---

1 Djuvara, *a.g.e.*, s. 25. (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi edinmek isteyen okurlar, 1896 yılında Zaptiye Nazırı olan Hüseyin Nazım Paşa'nın *Hatıralarım, Ermeni Olaylarının İçyüzü* [İstanbul, Selis Yayınları, 2003] adlı kitaba başvurabilirler. Bu kitap özellikle, 1896 Osmanlı Bankası baskını ve onu izleyen olaylardan sonra –sağlık nedeniyle– görevinden ayrılan Hüseyin Nazım Paşa'nın sarayla ilişkilerini açıklaması bakımından kanımca ilgi çekicidir. Ayrıca, François Georgeon'un *II. Abdülhamid* [İstanbul, İletişim Yayınları, 2012] kitabında Osmanlı Bankası baskını ve bunu izleyen olaylar hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir (ç.n.).

2 A. Mandelstam, *La Conférence*, Paris, 1918.

Büyükelçi Djuvara'nın Babiâli'ye Verdiği Osmanlı Tebaası Ulahlara Dair Muhtıra[1]

Elçi Djuvara, Osmanlı topraklarında yaşayan Ulah asıllı Osmanlı tebaasının koruyuculuğunu da görevleri arasında sayarak girişimde bulunmuş. O dönemde her devlet, başka devlette de yaşamış olsa, etnik ya da dinsel açıdan kendisinden saydığı azınlıkları korumak için girişimde bulunuyordu. Djuvara Osmanlı hükümetine sunduğu muhtırada özetle şu hususları belirtmiş:

1) Osmanlı Devleti çok dilli bir devlettir. Devletin başarısı kendisini oluşturan ayrışık unsurların uyum içinde birlikte yaşamasına bağlıdır.

2) Romanya, Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan gibi eski büyük eyaletler Osmanlı Devleti'nden kopmuş ve bağımsız devlet olmuşlardır. Bunlardan son üçünün Osmanlı ülkesinde kalmış olan unsurları, dikkatlerini doğal olarak ayrı bir ülke kurmuş olan soydaşlarının bulunduğu ülkeye tevcih etmektedirler. Bunlar arasında bulunanlardan, Rumenler, Bulgaristan'ın üzerinden atlayarak Romanya'yla birleşmeyi düşleyemezler.

3) Osmanlı İmparatorluğu'nun gittikçe istikrar kazanmasında çıkarı bulunan devlet Romanya'dır. I. Nikola'nın (hasta adam) dediği Osmanlı Devleti iyi durumdadır ve daha da güçlenmesi için çalışmamız lazımdır. İmparatorluğun parçalanması konusundaki çeşitli planlar, akademik projeler olmaktan ileriye gitmemiştir.

4) Biz Dobruca'daki Müslümanlara dostane davrandık; aynı hoşgörünün Makedonya'daki Rumenlere gösterilmesini talep ediyoruz.

5) Osmanlı ülkesindeki Rumenler, Rum, Bulgar veya Sırp etkisinde kalırlarsa kaçınılmaz olarak Türk düşmanı haline gelirler.

6) Biz Babıâli'nin yönetimi altında bir Rumen metropolitliği kurulmasını istiyoruz. Böylece okullarımız yabancı etkisinde kalma korkusu altında bulunmayacaklardır. İmparatorluğun kurulu düzenine göre, Osmanlı tebaası olacak bir metropolitin yönetimi altında yer alacaklardır.

---

1 Djuvara, *a.g.e.*, s. 22.

Rumen Hükümetinin Rusya'nın Dini Kullanarak Egemenlik Kurma Politikasına Bakışı[1]

1896 yılında, Romanya Dışişleri Bakanı Sturdza, Avusturya-Macaristan'ın Bükreş'teki uzun yıllar Elçisi olan Kont Golşovski'ye bende de bir örneği bulunan bir muhtıra sunmuş ve Rus tehlikesine işaret etmişti. Belgede çok özetle şunlar yazılıydı:

Koca Petro'nun Prut seferinden bu yana Rusya sürekli Balkan yarımadasını fethetme çabalarında bulundu [...]: "Şu çalışmayı yapmak gerekli: Osmanlı Avrupası'nda Türklerin yanında yaşayan, çok geniş, enerjik, zeki ve Slav değil, Hıristiyan olan, ama Ruslar tarafından yönetilen unsurlara karşı çıkmak lazımdır. Rusların birleştirme çabalarına karşı, Ortodoks Kilisesi'nden ayrılmalarını teşvik etmek ve bunları desteklemek gerekir. Böylece Slav ülküsünün ve Ortodoksluğun, Haç ardında da olsa Doğu'yu yönetemeyeceğini Ruslara göstermek yararlı olur.

Elçi Djuvara bir Ortodoks bakanın bunu istemesini garipsediğini anılarına yazmış.

Osmanlı-Yunan Savaşı[2]

Elçi Djuvara'nın Türk-Yunan ilişkileri ve savaşı konusunda anılarına yansıttığı görüşleri çok ilgi çekici, Daha ileride İstiklal Savaşı'yla sonuçlanan Yunanistan'ın Anadolu işgali münasebetiyle de benzer görüşleri savunduğunu göreceğiz.

[...] İlkbaharda başlayan Girit isyanı Doğu'daki barışı yeniden tehlikeye attı. Ancak, Balkan yarımadasındaki barut fıçısının patlamaya hazır olduğu artık anlaşılmıştı. Osmanlı-Yunan savaşı gecikmedi. Yunanistan, büyük bir tedbirsizlik yaparak Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Bunun ardında basit bir mantık vardı. Yunanistan kazanırsa Girit'in kendisine nihai olarak bağlanması-

---

1 Djuvara, *a.g.e.*, s. 22.
2 Djuvara, *a.g.e.*, s. 25.

nı sağlayacaktı. Kaybederse, Düvel-i Muazzama Yunanistan lehine müdahale edecekti. Bu ikinci varsayım gerçekleşti. Yunan ordusu arka arkaya yenildi. Atina tehlike altındaydı. O sırada, Pera'daki kalabalık ve güçlü Rum/Yunan kolonisinin davranışı çok ilgi çekiciydi. Rum vatanseverler, Yunan ordularının sürekli olarak geri çekilmesini izah etmek için, bunun büyük Yunan genelkurmayının stratejik bir planı olduğunu, böylece Osmanlı kuvvetlerinin tuzağa düşürüleceğini ve tümünün yok edileceğini ileri sürüyorlardı. Bu güzel rüya kısa zamanda sona erdi. Düvel-i Muazzama araya girdi ve Yunanistan bu maceradan çok ucuz kurtuldu, ancak hayalleri de söndü.

Sultan'ın Romanya Kralına İttifak Teklifi[1]

Osmanlı sultanı Balkanlar'da Bulgar ve Yunan tehlikesine karşı denge sağlamak için Romanya'yla ittifak kurmak istemiş. Bu talepler Rumen kralı tarafından pek sıcak karşılanmamış. Osmanlı hükümeti önerdiği ittifak karşılığında Rumen metropolitliğinin kurulmasına izin vereceği izlenimini yaratan bazı özendirmeler yapmış ise de, aşağıda göreceğimiz gibi bunun sonu getirilememiş.

... Tatile çıkacağım gün atlı bir haberci sultanın beni Yıldız Sarayı'nda görmek istediği haberini getirdi. Saraydan ayrılmamdan hemen sonra, bir Rumen vapurunun beni beklediği Tophane'ye doğrudan doğruya gidebilmem için gerekli önlemler alınmıştı. Mutat nezaket konuşmalarından sonra, Abdülhamit bana Kral I. Karol'a, Balkan yarımadasında bir genel savaş çıkmasını engellemek için, iki devlet arasında, bir ittifak yapılmasından söz etmemi istedi ve bana Osmanlı Devleti ile Romanya arasında bir savunma ittifakı anlaşması taslağı tevdi etti. Şimdiye kadar yayımlanmamış bu taslağın belli başlı maddeleri şöyledir:

Madde 1: Osmanlı İmparatorluğu hükümeti ile Romanya Krallığı hükümeti, toprak bütünlükleri ile ve özel hak ve menfaatlerini korumak için içlerinden birinin komşusu olan Balkan devletlerin-

1 Djuvara, *a.g.e.*, s. 26.

den birinden gelecek her türlü saldırıya karşı birbirlerine etkin yardım ve destek vermeyi üstlenirler.

Madde 2: Bu üstlenim karşılıklılık ilkesine dayanmaktadır. Ancak Romanya tarafından yapılacak yardım, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarıyla sınırlıdır.

Madde 3: İki tarafın birbirine yapacağı yardım, topraklarının savunması için en uygun şekilde uygulanacaktır.

Madde 4: Osmanlı İmparatorluğu hükümeti tarafından Romanya'nın savunması için olduğu gibi, Romanya'nın Osmanlı Devleti'nin yukarıda belirtilen Avrupa topraklarının savunması için tahsis edeceği orduların mevcudu 100.000 kişiyi geçmeyecektir. Bu ordu birliklerinin, yardımı yapan ordunun genelkurmayı tarafından saptanacak olan yüksek dereceli komutanı, yardım edilen ülkenin genelkurmayına iltihak edecektir. Yardım edecek ordunun komutanı, gideceği ülkenin savaş bakanlığıyla savunma harekâtının şekli konusunda ortaklaşa bir karar alınmasını teminen eşgüdüm sağlayacaktır.

Elçi Djuvara konuyu Rumen kralına arzı konusunda şunları yazmış:

Bu belgeyi Sinaia'da bulunan Kral I. Karol'a M. Sturdza'nın da bulunduğu bir ortamda arz ettim. Kralımız alışılmış ihtiyatıyla bu konuda sultana ya da Babıâli'ye yazılı olarak hiçbir şey vermememizi, İstanbul'a dönüşümde, sözlü olarak Abdülhamit'e resmi bir ittifak akdinin tehlikesini ve gereksizliğini anlatmamı söyledi. Kral, sultanın kendisine armağan ettiği iki Arap atına karşılık, kayınbiraderi Take Jonesco'yu Abdülhamit'e iki saf kan Rumen çoban köpeği sunmakla görevlendirdi.

Sultanla Makedonya Olayları Konusunda Görüşme[1]

Sultan kendisine epey pahalıya mal olan casusluk örgütü vasıtasıyla Bulgarların ve Makedonyalıların çıkardıkları karışıklıkları

1 Djuvara, *a.g.e.*, s. 27.

çok yakından izlemekteydi ve bundan endişe duymaktaydı. Her ilkbaharda, karlar eridikten sonra beni Yıldız Sarayı'na çağırır ve değerlendirmelerinden bana bilgi verirdi. Ben de değişmez bir şekilde kendisine şunları söylerdim: "Balkanlar'daki karşıklıklar, uzun yıllar Osmanlı boyunduruğunda kalmış olan ve ezeli düşmanlarını Asya'ya sürmek isteyen halkların varlığı nedeniyle kaçınılmazdır. Ama kanımca acil bir tehdit yoktur. İki şeyden biri olacaktır: Ya Bulgarlar Rusya tarafından harekete geçirilecekler, bu durumda Rusya'nın fiili desteğine sahip olacaklar ve bunu Avrupa'da büyük bir savaş izleyecektir; ya da Bulgarlar kendi başlarına harekete geçmeye karar verecekler, o takdirde sorumluluk kendilerine ait olacak ve yanlız bırakılacakları için Türk kuvvetleri onları kolayca yenecektir. Bu sonuncu seçeneğin gerçekleşmesi küçük bir olasılıktır. Sadece bütün Hıristiyan Balkan ülkelerinin oluşturacakları bir koalisyondan korkulmalıdır. Bu gerçekleşebilir mi? Ya da ne zaman gerçekleşir? Bu nedenle sessizce silahlanmak ve gereksiz yere heyecanlanmadan sabırla gelişmeleri beklemekte yarar vardır." Bu çok samimi sözlerle çoğu kez sultanı teskin ettiğimi sanıyorum.

Rumen Metropolitliğinin Tanınması Dosyası[1]

Osmanlı tebaası Rumenlerin Rum ya da Rus kilisesine değil, bir ulusal Rumen kilisesine bağlı olmaları ve bu kilisenin başına Rumen asıllı bir metropolitin getirilmesi isteği, Trandafir Djuvara'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki görevinin en önemli konularından biri olmuş. Djuvara, anılarının Osmanlı Devleti'yle ilgili bölümünde Rumen ulusal kilisesinin tanınması konusuna çok geniş yer vermiş. Djuvara'nın anılarının bu en uzun bölümü çok ayrıntılı ve o dönemde Osmanlı Devleti'ne uygulanan baskılar ile diplomatik manevraları anlatması bakımından ibret verici. Fener Rum Kilisesi'nin, Ortodoks mezhebine mensup Hıristiyanların tümüne egemen olmak amacıyla uyguladığı baskıları ve ökümenizm konusunun gelişmesini anlamak bakımından bugün bile ilgi çekici.

1 Djuvara, *a.g.e.*, s. 33-52.

Romanya Dışişleri Bakanı Sturdza ile Elçi Djuvara Arasında Gerginlik

Anılardan, Romanya Dışişleri Bakanı Sturdza ile Trandafir Djuvara arasında gerginlik bulunduğunu anlıyoruz. Dışişleri Bakanı Sturdza Babıâli'ye baskı yapılması yanlısı. Elçi o görüşte değil. Bir diğer ilgi çekici ayrıntı, Dışişleri Bakanı Sturdza'nın emekli olduktan sonra Rumenlerin Katolik mezhebine geçmesini savunması.

Elçi Djuvara ayrıca Makedonya'nın Manastır kentinde bulunan Rumen Papaz Apostol Margarit[1] hakkında da çok olumsuz değerlendirmeler yapmış. O dönemde yaşanan "kiliseler arası savaşta" İstanbul'daki yabancı büyükelçilerin ve Osmanlı hükümetinin tutumu konusu kayda değer. Djuvara'nın anılarının Rumen metropolitinin tanınmasına ilişkin bölümü satır başları halinde aşağıdadır:

Osmanlı Devleti'ndeki görevimin en önemli amacı Rumen metropolitinin, ulusal Rumen kilisesinin başı olarak sultan tarafından bir berat ile tanınmasını sağlamaktı. [...]

O dönemde Makedonya'daki Rumlar ile Rumenler arasındaki gerginlik kronik bir duruma gelmişti. Rum din adamları Ulahların (Çinçariler olarak da anılırlardı) taleplerini reddediyor, kilisede ve okullarda Rumence konuşulmasını engelliyordu. Başlangıçta Rumen krallık hükümetinin tutumu çok ihtiyatlıydı. 29 Şubat 1880 tarihinde dışişleri bakanımız Boeresco Atina'daki sefirimize, "Kimseye karşı saldırgan bir politika izlememeliyiz; elimizde bulunanı korumayı, geliştirmeyi ve savunmayı bilelim. Daha fazlasını istemek çılgınlık olur," diye yazmıştı. Bu ünlü dışişleri bakanı 11 Haziran 1880 tarihinde Dem. Olleneco'ya çektiği telgrafta, "Makedonya'daki karışıklıklarla ilgili tüm konularda en büyük ihtiyatı muhafaza edin," demiştir. 8 Haziran 1881 tarihinde, Makedonya'daki, Epir'deki ve Tesalya'daki Ulah halkı, imparatorluğun Bulgar ve Rum uyruklarıyla aynı haklara ve avantajlara sahip olmak

1 Al. Padeano, 25 Şubat 1897 tarihli 25 sayılı raporunda, "Vali Abdülkerim Paşa'nın Margarit'in bazen İtalya politikasına [yani Katolik politikasına] bazen Rus, bazen Osmanlı ve Rumen politikasına temayül ettiğini bana söyledi," diye yazmıştır; Djuvara, *a.g.e.*, s. 35, dipnot 1.

istediklerini İstanbul'daki büyükelçilere bildirerek başlarına bir Ulah din adamı atanmasına müsaade buyurulmasını istemişlerdi. [...]

Büyükelçi Djuvara, Kâmil Paşa'nın Ulahların ökümenik Rum patriğin önderliğini tanımasını istediğini, Sait Paşa'nın ise, bir Rumen metropolitin Romanya'dan gelmesini ve Rumen kilisesinin bağımsız olmasını yeğlediğini yazıyor. Rıza Paşa, Fener Rum patriğinin, kiliselerde Rumen dilinin yasaklanması talebini reddetmiş. Sonuçta, sultanın olumlu görüşüyle, biri Manastır'da öbürü Yanya'da iki papazlık kurulmuş. Manastır papazı daha sonra bu ikisi arasında öndegelim sahibi olmuş. Ama Rusya Rumenlere karşı çıkmış. Sultan Rumen metropolitlerin Rum patriği tarafından kutsanması gerektiğini ileri sürmüş. Rumlar tüm Rumen kiliselerini kapatma tehdidini savurmuşlar. Bu arada Rum kilisesine yakın Ulah papazların da varlığı söz konusudur. Sadrazam Rumenlere Rum patriğiyle anlaşmalarını tavsiye etmiş.

Elçi Djuvara, bu konudaki en önemli engelin Rus politikası olduğunu belirtiyor. Ayrıca Manastır'daki Rumen Papaz Apostol Margarit'in ikinci engeli oluşturduğunu daha sonra anladığını ilave ediyor.

27 Ağustos 1896 tarihininde Rumen sefirini ziyaret eden İngiliz Sefiri Sir Ph. Carrie, "Osmanlı Devleti'ndeki anarşiye bir son verilmesi için iktidar değişikliğinin kaçınılmaz olduğunu" söylemiş. Bu bilgi Dışişleri Bakanı Sturdza'yı telaşlandırmış ve bakan bu bilginin çok gizli tutulmasını istemiş.

13 Kasım 1896'da sultanı cuma selamlığından sonra gören Elçi Djuvara çok samimi karşılandığını, konuşmalardan bu son derecede hassas dönemde Osmanlı imparatorunun Romanya'nın dostluğuna büyük önem verdiğinin ortaya çıktığını belirtiyor; şöyle yazıyor: "Sultan Makedonya'daki Rumenlerin varlığını tanıyor... Kendisine yaptıkları hizmetleri biliyor; bunların kaderlerini iyileştirmek istiyor."

Rum patriği, imparatorluğun başka bir yerinde, Rumenlerin de bir metropolitliği bulunmasını kabul etmiş. Sırplar için de aynı durum geçerli. Ancak, Fener patriği İstanbul'da ikamet eden bir Rumen metropolite razı değilmiş.

Djuvara 4 Aralık 1896 tarihinde 1035 sayılı raporunda merkezine şunu yazmış: "Bugün hayatımın en mutlu günü. Bu sabah Rahip Antim iki papazın eşliğinde Rumen kilisesinde ayini yönetti."

Rahip Antim'in iki Rumen papaz eşliğinde dinsel bir ayini yönetmiş bulunmasına Rumenler büyük önem vermişler. Bu gelişme Bükreş'te, Romanya Se-

natosu'nda büyük bir olay gibi alkışlanmış, senatörler, "Yaşasın sultan!" diye bağırmışlar. Elçi Djuvara bu olayın büyütülmesine karşı çıkmış, sultanın bu konudan haberdar olmadığını belirtmiş; istenilen tanımanın ancak uzun müzakereler sonunda sağlanabileceğini vurgulamış; bu konuda Rusya'yla mücadele edileceğini belirtmiş.

Djuvara 3 Aralık 1896 tarihli raporunda, Bulgarların başına geldiğine benzer şekilde, Osmanlı polisinin Rumenlere de müdahale etmesinden çekinilmesini, metropolitliğin bir saltanat iradesiyle kurulması kararının dönemin resmi gazetesi *Ceride-i Havadis*'te yayımlanmasından önce bu sorunun bitmiş sayılmaması gerektiğini ve heyecan gösterilmemesini istemiş.

Rumen kilisesinde ayin konusunda Rum patrikliğinin tepkisi gecikmemiş ve patrik, polisten Beyoğlu'nda Yazıcı Sokak 52 numaradaki "gayrimeşru" Rumen kilisesinin faaliyetinin engellenmesini istemiş. Diyanet müdürü Ziver Bey ise bu talebe, orasının yeni bir kilise olmadığı, bir dua mahali olduğu yolunda yanıt vermiş. Bunun üzerine Rum yanlısı kışkırtmalar başlamış, Galata Rumları Rumen dua mahali önünde bir gösteri düzenlemişler. Elçi Djuvara polisin burasını kapatmak istediği yolunda duyumlar üzerine sadrazamı ziyaret etmiş. Sadrazam, imparatorluk yasalarına göre saltanat fermanıyla kurulmayan hiçbir kilise bulunamayacağını belirtmiş.

Rum patriği, Rumen metropolitinin tutuklanmasını da istediği cihetle, Elçi Djuvara, Rum patriğini de ziyaret etmiş, Osmanlı ülkesindeki diğer milletlerin, örneğin Ermeniler ve Yahudilerin sahip oldukları gibi Rumenlerin de kendi ırklarından gelen din adamı veya metropolit istediklerini söylemiş. Patrik Filibe'de bir Ulah metropolit bulunduğunu belirtmiş, Elçi ise Rumenlerin örneğin İzmir'de veya Kudüs'te kendilerinden olan papaz değil, ruhani reis istediklerini belirtmiştir. İnadı kırılmayan patrik, elçiye Rumenler Bulgarlarla ve Rumlarla birlikte hareket etme seçeneğiyle karşılaşırlarsa Rumları tercih edeceklerini söylemiş, Djuvara da kendisine, "Ne Bulgarlarla ne de Yunanlılarla birlikte hareket ederiz. Biz sadece sultanın sadık Rumen tebaası olarak kalmak istiyoruz," cevabını vermiş. (5 Aralık 1896 tarihli 1063 sayılı rapor) Romanya hükümeti elçisini bu konuda tebrik etmiş.

Sonunda Yunan hükümeti bu konuya karışmak zorunda kalmış. Tevfik Paşa, patrikliğin bu konudaki yetkileri Babıâli tarafından tanınmadığı takdirde Rumların skandal çıkarmak istediklerini Yunan Büyükelçisi Mavrokordato'dan duyduğunu; sadrazam, buradaki Rum cemaatinin ayaklanmasından korkmasaydı sorunu Rumenler lehine halletme eğiliminde olduğunu söylemiş.

Şeriye Nazırı Abdurrahman, Elçi Djuvara'ya Rumenlerin Ökümenik Patriklik'ten tamamen kopma niyetleri bulunup bulunmadığını sormuş, elçi de 26 Ocak 1897'de buna olumlu cevap vermiş. Ancak Avusturya-Macaristan, Romanya'nın müttefiki olmasına rağmen, Rumen taleplerine karşı tavır almış. Sadece Sırplar Rumenleri desteklemişler, Ökümenik Patriklik'in Rum taraflısı olmasının kabul edilemeyeceğini bildirmişler.

Sırp Elçisi Kristiç 1896 Mayısı'nda Babıâli'ye bir nota vermiş ve şunları belirtmiş: "Türk yönetimi Müslüman olmayan tebaaya verilen nüfus tezkerelerinde bağlı olunan milleti değil, dinsel mensubiyeti belirtmektedir. Sırplar, Rumenler, Rumlar ve Bulgarlar Ortodoks olduklarından bunlar Rum milleti olarak yazılmışlardır. Bulgar patrikliğinin kurulmasından sonra sadece onlar Bulgar milleti olarak kaydediliyor. Bunu sonucunda Sırplar ve Rumenler, Rum milleti olarak yazıldıklarından, bunlar Rum milleti sayılıyorlar." Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılacak reformlarda Sırpların ve Rumenlerin çıkarlarının aynı olduğu ortaya çıkmış.

28 Ocak 1897 tarihinde Osmanlı tebaası dört Rumen temsilcisi sadrazama, vezirlere ve saraydaki yüksek dereceli kişilere Osmanlı tebaası Ulah halkı adına başvurmuşlar ve gecikmeden gerekli bürokratik formalitelerin yerine getirilmesini, Antim Efendi'nin birinci metropolit olarak tanınmasını istemişler. O sırada konu Avrupa ülkeleri diplomatları arasında da ele alınmış ve Babıâli'nin önünde Rumen metropolitinin tanınmasından daha acil sorunlar –örneğin Girit isyanı ve Yunanistan'la savaş– bulunduğu sonucuna varılmış. Rum Patrikliği de Rumen elçisine baskı yapılmasını sağlamaya çalışmış, ancak Djuvara kendisiyle görüşenlere soylu mücadelesinden vazgeçmeyeceğini belirtmiş.

Sultan, Rumen metropolitinin ulusal kilisenin başı olarak tanınmasını Balkan Birliği kurulmasına bağlamak istemiş. Djuvara padişahla 20 Mart 1897 tarihinde yaptığı görüşme konusunda şunları yazmış:

Sultan bana, "Günümüzdeki siyasal durumu ve Yunanistan'la aramızdaki güçlükleri en ince ayrıntısına kadar biliyorsunuz. Politikamın temelini Balkan ülkelerini bir araya getirme ve yabancı ülkelerin istilasına direnebilecek bir federasyon kurma düşüncesi oluşturmuştur. Romanya da bir Balkan ülkesidir," dedi.

Bu düşünce, 1885 yılında Bükreş'te dışişleri bakanlığında siyasi işler müdürü olduğum sırada, Sırbistan ile Bulgaristan arasında barış anlaşmasının imzası münasebetiyle Osmanlı Devleti'nin tam

yetkilisi Mecit Paşa'nın önerdiği Doğu Konfederasyonu kurulması teklifine benzemekteydi. Sultan devamla, "Sırbistan ve Bulgaristan büyük devletlerin baskısı sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tavır alabileceklerdir. Bu nedenle Kral Karol'un ve hükümetinin bu konudaki samimi düşüncelerini öğrenmek istiyorum," dedi. Kendisine bir ay içinde Romanya'ya gideceğimi ve kral ile krallık hükümetine sultanın görüşlerini sunmaktan geri durmayacağımı belirttim.[1] Bir süre sonra, bu fikir ittifak kurulması teklifine dönüştü. Sultanın daveti üzerine Yıldız Sarayı'na gittim. Başkâtip Tahsin Bey, iki devlet arasındaki bu derecede dostane ilişkilerin bir ittifak kurularak kesinleştirilmesi gerektiğini söyledi. Majesteleri, Osmanlı Devleti ile Romanya arasında gizli bir askeri sözleşme imzalanmasını teklif etmekteydi. Bu sözleşmenin hem saldırıya hem de savunmaya mı, yoksa sadece savunmaya mı yönelik olduğunu sordum. Tahsin Bey sultanın bu konuya açıklık getirmediğini söyledi.

Bu arada yeniden göreve gelen Dışişleri Bakanı Sturdza sabırsızlanmaktaymış. Temmuz 1897 tarihinde Büyükelçi Djuvara'ya şu mesajı yollamış:

"Makedonya sorunu, sultanın Osmanlı İmparatorluğu'nda Rumen metropolitini tanımasını da içerir. Savaş sırasında, (büyük) güçlerden farklı olarak Yunanistan'ın galibiyetini uman Bulgaristan ve Sırbistan Osmanlı tebaası Bulgarlar ve Sırplar için benzer talepler ileri sürmüşlerdir. Bu taleplerden bir kısmı karşılanmıştır. Biz benzer olaylarla barış müzakerelerini bulandırmak istemedik. [...] Artık taleplerimizin kabul edilme zamanı gelmiştir: 1) Majesteleri Romanya kralının İstanbul'daki temsilcisi ile (yani Djuvara'yla) Manastır'da papaz Apostol Margarit arasında tam uyum sağlanmasını istiyorum; 2) 11 Temmuz'dan itibaren Beyoğlu'ndaki Rumen kilisesinde ayin icra olunacaktır; 3) Sultana muhtıranızı sunacaksınız; 4) Rumenlerin sultana yeni dilekçeler vermelerini sağlayın; 5) Makedonya'da ve Epir'deki Rumenlerle ilgili istatistikler yapılsın."

---

1 Başbakana yollanan 22 Mart 1897 tarihli 415 sayılı raporum.

Amirim (dışişleri bakanı) bana 16 Temmuz 1897 tarihinde şunu da yazdı: "Bükreş'ten geçen Münir Paşa'ya, Yunanlılar ezilmiştir ve Türk düşmanlarının sayısı bir süre için eksilmiştir. Şimdi bütün dikkat, askeri açıdan daha iyi örgütlenmiş olan ve siyasal açıdan desteklenen devlet izlenimini veren Bulgaristan'a odaklanmalıdır. [...] Sultan Bulgarların hareketini engellemek için Makedonya'yı ve Epir'i askeri açıdan olduğu gibi sivil yönden de organize etmelidir. Orada bulunan Rumen unsurlar kalkındırılmalıdır. Rumlar ve Bulgarlar Osmanlı Devleti'ne karşı kiliselerinden yararlanıyorlar. Rumenlerin ise kiliseden Osmanlı Devleti yararına faydalanmaları siyaseten doğru olur."

Elçi Djuvara bu talimat konusunda olumsuz görüşünü şöyle ifade eder:

Ama Babıâli'nin meşguliyetleri nedeniyle, bizim işimizde bir gelişme sağlanması mümkün olamazdı. Dün sultanla bir buçuk saat süren bir görüşme yaptım. Abdülhamit bana barış görüşmelerinin ortasında bizim talebimize bir çözüm getiremeyeceğini söyledi. Papazların atanması çok siyasal bir sorun haline gelmiş. Rus büyükelçisi sultana Ortodoks inancına bağlı iki papazın aynı kentte ve aynı anda egemen olamayacağını belirtmiş. Ben bunun tam karşıtını savundum. Yunanlılar, kendileri için bir felaketle sonuçlanan savaş nedeniyle cesaretlerini kaybettikleri cihetle zaman çok müsait hale gelmiştir. Rum Patrikliği artık tehdit edici bir tavır takınamaz. [...] Sultan bu konuyu barış anlaşmasının yapılmasından sonra çözümlemeyi tekeffül etti. Ekselansları (dışişleri bakanı) Rumen metropolitinin tanınması konusunda hiçbir zaman büyük hayaller kurmadığımı bilir... Belki, artık Babıâli'ye hiçbir zaman gerçekleştirilmeyen güzel vaatlerle tatmin olamayacağımızı ciddi şekilde hatırlatmanın zamanı gelmiştir.[1]

Kısa bir süre sonra Romanya'yla ittifak yapılması konusundaki Osmanlı teklifi yeniden Elçi Djuvara'ya ulaştırılmıştır. 7 Eylül 1987 tarihinde Djuvara Dışişleri Bakanı Sturdza'ya aşağıdaki mesajı yollamıştır:

---

1 12 Temmuz 1897 tarihli 998 sayılı raporum.

İzne çıkmadan önce 31 Ağustos'ta sultanla yaptığım ve Sinaia'dan geçerken size şifahen özetlediğim görüşmenin anahatları şöyle: Majesteleri, benim Romanya'ya yaptığım seyahat vesilesiyle sadece savunmaya yönelik olan ittifak önerisini tekrarladı. Bununla birlikte sultan, ülkemiz sınırlarının genişletilmesi olasılığını da göz ardı etmiyor. Dönüşümde görevi askeri ayrıntıları incelemek olacak bir yüksek dereceli genelkurmay subayının bana refakat etmesini arzuladığını söyledi. Metropolitimizin tanınması konusunun halli kolay olacakmış. [...] "Ama bir ittifak anlaşması imzalanmasının güçlü bir gereksinme haline geldiğini merkezinize anlatın," dedi. Sultanın bize bir ittifak anlaşması yapılması hususundaki ısrarının ardında ne saklı olabilir? Osmanlı İmparatorluğu'nda bir Rumen kilisesi kurulması sorunun çözümü konusunda bir bahaneyle mi karşı karşıyayız; yoksa sultan kendisini Bulgaristan tarafından tehdit altında görüyor da bizim yardımımızı sağlamaya mı çalışıyor? [...]

İzinli olduğum dönemde Babıâli aynı oyuna devam etti. 4 Ağustos tarihinde geçici olarak görevimi yürüten Nic. Misu 1225 sayılı telgrafında, "Sadrazam, barış anlaşması imzalanınca Rumen metropolitinin beratının verileceği konusunda bana güvence verdi," diye yazmış. 18 Eylül tarihli 1287 sayılı telgrafında, "Sadrazam beni beratın yakında verileceğini size bildirmekle görevlendirdi. Parlamentonun açılmasından önce Metropolit Antim'in tanınması bir emrivaki olacaktır" yazılı. Ama ittifak konusu da yeniden gündeme gelmiş. Maslahatgüzar Misu 25 Eylül 1897 tarihinde 1312 sayılı telgrafında şunu yazmış: "Sultan bana Rumen metropolit konusunu sonuçlandırmak için, Elçi Djuvara vasıtasıyla majesteleri Romanya kralına yolladığı mesajın yanıtını beklemekte olduğunu söyledi."

Bu ifadeden de sultanın Rumen metropolitliğinin resmen tanınması için Romanya'yla ittifak akdini şart koştuğu anlaşılıyor. Oysa Romanya ittifak yapılması konusunda hazır değildir:

Bükreş'te de görüşmeler ilerlemiyordu. Kral Karol, Bükreş'teki Osmanlı Sefiri Kazım Bey'e, 8 Ekim'de şunu söylemiştir: "Bir ittifak anlaşması yapılmasının ilk koşulu bunun gizliliğini sağla-

maktır. Oysa bu ilk koşula uyulmamıştır. Gazetelere haber sızdırılmıştır. Teklif edilen anlaşmanın metninde ise, ne tarafların bu anlaşmayı gizli tutacaklarına ne de bu gizliliğe riayet edileceğine ilişkin güvencelerden söz ediliyor. Bu konuya ileride dönülebilmesi için, ortaya atılmış bulunan rivayetlerin susturulması gereklidir... Benzer mesajlar Bulgaristan'a da yollanmıştır. Bunlar pratik bir fikir olmayan Balkan Konfederasyonu oluşturulmasına ilişkindir. Sultanın tekliflerinin gerçeğe dönüştürülebilmesi için ülkede zemini iyi hazırlamak gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ıslahatlara esas itibariyle Rumen kilisesiyle başlanmalıdır. Rumen metropolitinin tanınması Osmanlı İmparatorluğu'nun yararınadır. Zira imparatorluktaki Rumenlerin ulusal kimliklerinin Bulgarlar, Rumlar ve Sırplar tarafından yok edilmesi engellenmiş olacaktır."

Osmanlı Hariciye Nezareti Genel Sekreteri Nuri Bey, Metropolit Antim'in tanınması konusunun bir ittifak anlaşması akdine bağlı olduğunu belirtmiş (17 Ocak 1898 tarihli 22 sayılı telgraf). Bu gelişmeler Romanya dışişleri bakanını sinirlendirir ve sabrını taşırır; İstanbul'daki Rumen işgüderine 6 Kasım tarihinde şu telgrafı yollar:

Romanya hükümeti, Babıâli'nin Bulgar tehditlerine boyun eğen uygulamalarından derin üzüntü duymaktadır ve Romanya'nın dostane ve duyarlı tutumuna hiç değer verilmediği izlenimini taşımaktadır. [...] Barış anlaşması imzalanır imzalanmaz Antim'in ve Dıraç metropolitinin Rumen metropolitleri olarak berat verilerek tanınacağı ve Antim'in öndegelimi bulunacağı konusunda yazılı vaatte bulunulması için ısrar ediniz.

İzninden İstanbul'a dönen Elçi Djuvara bu konuda 27 Kasım 1897 tarihinde merkezine şu mesajı yollamış:

Ekselanslarının da bildiği gibi, Metropolit Antim'in tanınması konusunda ilerleme kaydedilememiştir. [...] Bugün sultan tarafından kabul edildim. Majestelerine Bulgar tehditlerinin Romanya'yla dostluktan daha fazla ağır bastığını müşahede etmekten üzüntü duyduğumuzu bildirdim. [...] Son savaşta Rumenler, imparatorluğa olan sadakatlerini ispatlamışlardır.

Bu görüşme sonucunda, sultanın imparatorluk içinde yeni bir kilise kurmaktan korktuğuna her zamandan daha fazla emin oldum. Görüşmemiz sırasında Münir Paşa'dan iskemlesini kendisine yaklaştırmasını ve söylediklerimi kısık sesle tercüme etmesini istedi. Etrafına korkuyla bakıyor, duyulmaktan korkuyordu. Ve filhakika, bekleme odasında Rusya İşgüderi Jadowski beklemekteydi. Abdülhamit'in küçük ve paltosunun içine büzülmüş halde, adeta Moskova devinin gölgesinden oldukça ezilmiş bir tevazu içinde bulunduğu söylenebilir.

Elçi Djuvara, ittifak anlaşması ve Rumen metropolitinin tanınması konusunda 4 Aralık 1897 tarihinde yolladığı 1623 sayılı raporda şöyle yazmıştır:

Sadrazam bana Romanya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında sultanın teklif ettiği ittifak anlaşması kabul edilirse, Metropolit Antim'in tanınacağını bildirdi. Kendisine üçlü ve ikili ittifak anlaşmaları ile oldukça köşeli olan siyasal durumun törpülemeye çalışıldığı şu sıralarda imzalanacak bir ittifak anlaşmasının bomba etkisi yaratacağını söyledim.

Elçi Djuvara, 27 Aralık 1897 tarihinde 1780 sayılı raporda ise Rumen metropolitliği kurulmasının mali sonuçlarına değinir:

Fener Rum patriğinin yeni bir Ortodoks (Rumen) metropoliti tayin edilmesine karşı çıkmasının nedenlerinden biri, bunun ciddi bir gelir kaybına neden olacağıdır. Patrik Romanya'da el konan manastırlar karşılığında Romanya'nın zamanında teklif ettiği 35 milyon frankı reddettiği için çok pişmandır. [...] Tevfik Paşa da Alman büyükelçisine Rumen kilisesi sorununun patriklik için bir para meselesi olduğunu söylemiştir.

Avusturya Sefiri Baron Testa, Elçi Djuvara'ya, sultanın kendisine, "Bir yangını söndürürken, yeni bir yangın başlatmak ihtiyatsızlık olmaz mı?" dediğini nakleder (26 Şubat 1898 tarihli 169 sayılı rapor). 2 Nisan 1898 tarihinde sultan, Elçi Djuvara'ya, Rumen metropolitliği sorununu çözmek için uygun zamanı beklediğini belirtmiş (331 sayılı rapor). Avusturya-Macaristan büyükelçisi Elçi

Djuvara'ya hükümetinin kiliseler konusunda Babıâli nezdinde girişim yapmak istemediğini söylemiştir; zira Avusturya'nın işgalinde bulunan Bosna-Hersek'te de Ortodoks kiliseleri vardır. Bunlar da Fener Rum Patrikliği'ne bağlıdır. Bu nedenle Avusturya-Macaristan Romanya'yı bu konuda destekleyememektedir. Ayrıca Balkan yarımadasında Katoliklik propagandası da yapılıyor. Katolik Kilisesi Makedonya'da bulunan Ulahları Katolik kilisesine çekmeye çalışıyormuş (25 Nisan 1898 tarihli 444 sayılı rapor).

Elçi Djuvara, sorunun çözüme kavuşturulmaması nedeniyle elde kalan tek imkânın elçilikte bir ufak kilise oluşturulması olduğunu yazmış. Bulgarlar da aynı şeyi yapmışlar. Örneğin Yunan sefareti içinde de kilise varmış (23 Mayıs 1898 tarihinde bakana yazılan rapor).

Elçi Djuvara 23 Mayıs 1898 tarihinde Bükreş'e Ahmet Celadettin Paşa'nın vaatlerinin yalan olduğunun anlaşıldığını, sultanın iradesinin pazar günü de yayımlanmadığını, metropolite nişan takılmasının söz konusu olmadığını yazmıştır:

Sadrazamı fiziki olarak çökmüş ve her zamankinden fazla günahından bile korkar durumda buldum. Osmanlı İmparatorluğu'nun imgesini tam olarak yansıtıyordu. Çok yaşlanmıştı. Yüzü solgundu. Bakışları donuktu. Her zamandan daha az konuşuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı koalisyon kurmuş olan Avrupa güçlerinin baskılarına direnebilme olanağını sağlayan o olağanüstü pasif kudrete sahip değildi artık... Bana işimizin olgunlaşmasını daha beklememiz gerektiğini söyledi. Ben de bir meyvenin olduğu yerde durmayacağını, ya olgunlaşacağını ya da çürüyeceğini söyleyerek şunu sordum: "Ekselansları Metropolit Antim'in beratı denilen meyvenin ne zaman olgunlaşacağını söyleyebilirler mi?" (12 Ağustos 1898 tarihli telgraftan).

Elçi Djuvara 20 Şubat 1899 tarihinde 165 sayılı raporunda şöyle yazmıştır:

Sultanın kâtibi Tahsin Bey beni bir mektupla Yıldız Sarayı'na acilen çağırdı. Bulgaristan'ın şimdilik eyleme geçmesini temenni etmekle birlikte, aksinin gerçekleşmesi halinde, sultan Romanya'nın olası tutumunun ne olacağını önceden bilmek istemekteymiş. Konuşmamızın ilke olarak akademik bir nitelik taşıdığını peşinen söyledim ve üç ayrı durumla karşılaşılabileceğini ilave ettim:

1) Makedonya'da ihtilalci komiteler tarafından, Bulgar prenslik hükümetinin desteğiyle kışkırtılacak yerel karışıklıklar çıkması halinde, imparatorluk otoriteleri bunları kolayca bastırabilecektir; 2) Bulgar hükümeti Bulgar kışkırtıcılarla birlikte hareket eder ve fiilen olaylara karışırsa sultanın endişe ettiği savaş patlar; bu durumda Bulgaristan yalnız kalacağından, ne Sırbistan'ın ne de Romanya'nın fiili katkısından yararlanamayacağından, Osmanlı Devleti Yunanistan'la başa çıktığı gibi kendi vesayeti altındaki Bulgar Prensliği'yle de başa çıkacaktır; 3) Avrupa'nın ihtilafa katılımı olasılığına gelince, Saint Petersburg ve Viyana hükümetlerinin benzer tutumu nedeniyle böyle bir varsayımın, şu sırada hiçbir şekilde gerçekleşme şansının bulunmadığını sanıyorum. [...]

Bizim Doğu'daki hareket tarzımız, Bulgaristan'ın tutumunun tamamen karşıtıdır. Biz güçlü ve çağdaş gelişmeye açık bir Osmanlı İmparatorluğu istiyoruz. Buna mukabil Bulgarların tüm çabaları Osmanlı İmparatorluğu'nu zayıflatmaya ve parçalamaya yönelik. [...] Romanya Bulgaristan gibi, Makedonya'da toprak kazanımları peşinde koşmamaktadır. [...]

Bir hafta sonra yeniden Yıldız Sarayı'na çıktım ve sultan benimle selamlık merasiminden sonra özel olarak görüştü. Sultan da başta Viyana ve Saint Petersburg olmak üzere Avrupa hükümetlerinin ortak çabaları sayesinde barışın bozulmayacağını düşünüyor. [...] İmparatorlukta bir Rumen kilisesi kurulması konusunda, majesteleri, ilk kez temel güçlüğün para meselesi olduğunu söyledi, sultan Bulgar kilisesinin kurulmasını sağlamak için Ökümenik Patrikliğe yılda 1.000 Osmanlı lirası rant sağlamış ve bu kendisi için büyük bir fedakârlık olmuş. Sultana açıkça, sorunu nihai olarak çözmek için ne gibi bir parasal fedakârlık gerekeceğini sordum. Sultan bu sorudan belirgin şekilde rahatsız oldu, bu konuda patriklikle bir uyuşma sağlanabileceğini ilave ederek konuyu kısmen kapatmış oldu (27 Şubat 1899 tarihli 262 sayılı rapor).

Romanya Dışişleri Bakanı Sturdza bu gelişme konusunda rahatsızlığını bildirmiş ve ikinci kez bakanlıktan ayrılmıştır. Rumen kilisesi konusu da gündemin ilk sırasından düşmüştür. Djuvara anılarında, eski dışişleri bakanı Strudza'nın hükümetten ayrıldıktan sonra kendisini ve kardeşini yemeğe davet ettiğini ve

o yemekte Rumen halkın Katolik Kilisesi'nin kucağına oturtmakta yarar bulunduğunu söylediğini, onları da bu ifadeleri hayretle ve çok soğuk karşıladıklarını belirtmiş ve Paris'e ayak basmayacak kadar Alman yanlısı olduğunu söyleyen Sturdza'nın daha sonra, akıl hastalığına tutulduğunu ve Paris yakınında Sevres'de bir kliniğe kaldırılmasının kaderin cilvesi sayılması gerektiğini ilave etmiş.

Djuvara anılarında özerk Rumen kilisesi kurulması konusunda şu değerlendirmeyi yapar:[1]

Filhakika, dinsel yönden ben İstanbul'dan ayrıldıktan sonra da hiçbir şey sağlanamadı. Ne Antim ne de bir başka dinsel görevli, İstanbul'da veya Osmanlı İmparatorluğu'nun bir başka kentinde Rumen cemaatinin dinsel lideri olarak tanınmadı. Daha sonra Balkan fırtınası geldi, onu Dünya Savaşı izledi. Günümüzde Makedonya Rumenleri, her üçü de Ortodoks olan Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'a dağılmış durumdalar. İmkânlar ölçüsünde bu üç devletin değişik rejimlerine uyum sağlamak mecburiyetindeler. Milletler Cemiyeti'nin azınlıkların korunmasıyla ilgili yüce ilkeleri onların lehinde. Ayrıca Romanya'mızda da çok sayıda Yunan, Sırp ve Bulgar bulunduğundan, karşılıklı olarak çözüm bulma zorunluluğu var. Her durumda Makedonya'daki Katolik propagandası söndü.

Elçi Djuvara anılarında, yakınma ve sızlanmayla sonuç alınamayacağını belirttikten sonra, bu konuda Almanya Büyükelçiliği Müsteşarı Schlözer'in kendisine söylediği şu sözleri aktarır:

"Türklerle ilişkilerde sonuç getirici tek yöntem gözdağı vermek, tehditkâr olmaktır; Rusların yaptıkları girişimlerde her zaman başarılı olmaları bununla izah olunabilir."[2]

Elçi Trandafir Djuvara'nın İstanbul'dan Ayrılması[3]

Sturdza hükümeti düştükten kısa zaman sonra Rumen hükümeti İstanbul'a yeni bir elçi yollamak için agreman ister. Elçi Djuvara, bu gelişmeyi Sturdza'nın görevinden ayrılmadan önce tezgâhladığı görüşündedir. Sultanın yeni Rumen

1 Djuvara, *a.g.e.*, s. 60.
2 Djuvara, *a.g.e.*, s. 51.
3 Djuvara, *a.g.e.*, s. 59.

sefirine agreman vermeyi altı ay bekletmiş olmasını ve bunun bir geciktirme rekoru teşkil etmesini, padişahın kendisine teveccühünü simgeleyen bir jest olarak yorumlar. Elçi sultana veda ziyaretini 17 Kasım 1899 tarihinde yapmış ve bu konuda şunları yazmıştır:

Sultan bana son derecede nazik davrandı. Daha önce Mecidiye büyük kordonu ile Osmanlı nişanları bana tevcih edilmiş olduğu cihetle, bu kez imtiyaz nişanını verdi. Bu nişan o güne kadar sadece büyükelçi unvanını taşıyanlara verilirdi. Sultan nişan tevcihini istediğim akraba ve arkadaşlarımın bir listesini vermem hususunda ısrar etti.

Djuvara çalışmalarının kendi hükümeti tarafından takdir edildiğini şu sözlerle açıklar:

Kendi hükümdarım yönünden ise, çalışmalarımın Kral Karol tarafından beğenildiğinin en iyi kanıtı ben Brüksel'de bulunduğum dönemde kralın o sırada dışişleri bakanı olan kardeşim vasıtasıyla İstanbul'daki görevime dönmek isteyip istemediğimi sordurmuş bulunmasıdır.

Yeni Türkiye[1]

Trandafir Djuvara'nın kendisi görevden ayrıldıktan sonraki gelişmeleri kısaca anlatmış ve Cumhuriyet Türkiyesi konusundaki olumlu görüşlerine anılarında yer vermiştir:

---

1 Yazar bu bölümde çok sayıda maddi hata yapmıştır. Hataların neredeyse tamamı lise düzeyinde Cumhuriyet Tarihi dersi gören Türk okuyucuları tarafından fark edilebilecek düzeyde olduğu için çeviri sırasında müdahalede bulunulmamıştır. Ayrıca Djuvara Türkiye hakkında şu kitapları referans olarak vermiştir. (ç.n.):
Pierre Loti, *Les alliées qu'il nosu faudrait* [Bize gereken müttefikler], Paris, 1919; H. Seignobos, *Turcs et Turquie* [Türkler ve Türkiye], Paris, 1920; Kont Ostrorog, *Le probleme turc* [Türk sorunu], Bérard'ın önsözüyle, Paris, 1917; F. Schicklin, *Angora* [Ankara], Paris, 1922; A. Hakkı, *Les évenements de Turquie* [Türkiye'deki olaylar], Lausanne, 1919; A. Mandelstam, *Le sort de l'empire ottoman* [Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderi], Paris, 1917; M. Pernot, *La question turque* [Türk sorunu], Paris, 1923; Ömer Kazım, *L'aventure kémaliste* [Kemalist serüven], Paris, 1921; Berthe G. Gaulis, *La nation turque* [Türk milleti], Paris, 1921.

Bu anıları, Yeni Türkiye hakkında birkaç söz söylemeden bitiremem. Türkiye konusunda savaştan önce olduğu gibi hep tarafsız davrandım. Eski hocam Louis Renault *Türk İmparatorluğu'nun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* kitabımın önsözünde bunu şu sözleriyle doğrulamıştır: "Yazar, Türkler hakkında bile doğru davranmıştır. Onların önemli niteliklerini ortaya çıkarmaktadır."

Burada Osmanlı İmparatorluğu'nda benim ayrılmamdan sonra neler olduğunu ayrıntılı olarak anlatmayacağım. 1876 yılında Osmanlı Meclisi'ndeki milletvekillerini oradan kovan Abdülhamit'in 11 Temmuz 1908 tarihinde meclisi yeniden toplantıya çağırdığı ve parlamentonun 17 Aralık tarihinde toplandığı biliniyor. 13 Nisan 1909 tarihinde bir ayaklanma oldu. 26 Nisan'da Mahmut Şevket Paşa İstanbul'u aldı ve Ayastefanos'ta [günümüzdeki Yeşilköy-ç.n.] toplanan meclis, Abdülhamit'i tahttan indirdi. Tahta V. Mehmet Reşat çıktı. Ancak Jön Türkler duruma egemen olmaya devam ettiler. Enver Bey Trablus'tan koşup geldi. 4 Ocak 1913 tarihinde altı büyük devletin büyükelçileri Osmanlı İmparatorluğu'ndan Edirne'yi Bulgarlara terk etmesini istediler. 20 Ocak'ta Enver Bey ve 200 Jön Türk Babıâli'ye baskın yaptı ve Nazım Paşa öldürüldü. 10 Ocak 1913 tarihinden 29 Haziran 1914'e kadar Jön Türk terörü ülkeye tam bir anarşi yaşattı. 1914 Ağustos ayının ilk günlerinde Alman savaş gemileri *Göben* ve *Breslau* Boğaz'da boy gösterdiler.

İstanbul'daki Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi Morgenthau anılarında (1919) Almanya tarafından kışkırtılan büyük savaşın nasıl başladığını şöyle anlatır: "Wangenheim, Avusturya arşidükünün katlinden sonra Berlin'e gitti. Bana, 'Kayzerin başkanlığında Potsdam'da 5 Temmuz 1914 günü yapılan bir imparatorluk konseyi toplantısına katılmaya davet edildim... Kayzer orada, "Savaşa hazır mısınız?" diye sordu. Ellerindeki yabancı menkul değerleri satmak ve borç almak için iki haftalık bir süre talep eden finans sektörü dışında herkes evet dedi.' Sırbistan'a 22 Temmuz'da ültimatom verildi, bu finans sektörünün operasyonlarını sonuçlandırmak istedikleri iki haftalık süreye aşağı yukarı uymaktaydı. Bu iki haftalık tarihsel dönemde New York Borsası'nın değerleri incelenirse, özellikle uluslararası değerlerde çok önemli değişiklikler olduğu görülür."

7 Eylül tarihinde Bulgaristan'la yapılan anlaşma Büyükelçilik Müsteşarı Neurath tarafından imzalandı. 29 Ekim tarihinde (aslında Pomak, yani Bulgar dönmesi olan) Talat, Morgenthau'ya Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanların yanında yer almaya karar verdiğini söylemiştir. Üç Türk torpido botu Odesa limanında *Donetz* zırhlısını batırdı. Fransa Büyükelçisi Bompart ve İngiliz Büyükelçisi Sir L. Mallet (İstanbul'dan ayrılmak üzere) pasaportlarını istediklerinde Sadrazam Sait Halim gözyaşlarına boğuldu. Enver ve Talat duruma egemendiler. Morgenthau onlar için, "Bunlar iktidara cinayet ve entrikalarla gelmiş maceracılardır," demiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nu Merkez güçleri tarafına iten bunlardır. Hakça davranmak gerekirse, Türk halkı bunun sorumluluğunu taşımamalıdır.

Türk askeri, her zaman olduğu gibi kahramanca çarpıştı.[1] Sultan Abdülhamit şu sözleri söylemekte haklıydı: "Biz Fuat'ın iddia ettiğinin aksine ölüm döşeğinde bulunan bir halk değil, canlı ve güçlü bir halkız."[2]

10 Ocak 1917 tarihinde, Müttefikler Wilson'a bir nota vererek Batı yaşamına açık biçimde yabancı olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa dışına atılmasını istediler. Osmanlı ordusu inatla Çanakkale Boğazı'nı savundu. Türkler Anadolu'ya atılınca Lloyd George ve Clemenceau Yunanlıları İzmir'i ve hinterlandını ilhak konusunda yüreklendirdiler. Ayrıca Venizelos hiçbir şekilde eşit olmayan bu mücadeleye girişme ihtiyatsızlığını gösterdi. Yunanlılar Amiral Caltrophe'un koruması altında 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal ettiler. Ama, küçük Yunan donanması, Fransa'dan büyük bir toprak üzerinde yaşayan savaşçı bir halkın varlığını sürdürdüğü ülkenin kıyı bölümündeki işgali nasıl sürdürebilirdi? Bu stratejik ve siyasal bir hataydı; büyük sıkıntılar yaşanmasına neden oldu ve savaşı uzattı. İşgal ettikleri eyaletin nüfusu 1.538.996, bunun içindeki Rumların sayısı 233.914 idi. Rumlar Anadolu'da bir

---

1 "Türk askeri yiğittir, karakterinin temelinde gözüpeklik vardır. Kendinden geçer, yüce gönüllüdür" (Kont Ostrorog, *a.g.e.*, s. 37). "Türk doğuştan askerdir, uyuşuk dış görünüşüne rağmen yeniçeri ruhunu korumuştur; soyaçekimin gizli yasaları onu kolayca disiplinli olmaya yönlendirir" (H. Seignobos, *a.g.e.*, s. 130).

2 *A.g.e.*, s. 39.

ekonomik üstünlüğe sahiptiler; ticaretleri çok gelişmişti. Türkler bu duruma alışmışlardı. Bugün İzmir haraptır, bundan Türkler de acı çekiyorlar.

O sırada Enver'in ölümcül düşmanı olan (Mustafa) Kemal'in destanı başladı. Milliyetçi hareketin başına geçti ve düşmanları bile onun hakkını verirler. Zira ülkeyi dış tehlikeden kurtardı. 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Milli Meclis toplanarak, vekiller heyetini seçti. Heyet de İngiltere'ye savaş ilan etti. Yunan ordusu ezildi ve Kemal sadece İstanbul'u geri almakla kalmadı, Edirne'yi de aldı. Ankara'yı Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti ilan etti. Şimdi o cumhuriyetin cumhurbaşkanı. Kabul etmeli ki, bu gelişme stratejik bakımdan daha iyi bir çözüm olmuştur; zira İstanbul hep yabancı filolar tarafından tehdit edilmektedir.[1] Türkler Anadolu'da kendi evlerindeler ve düşman saldırılarına daha iyi karşı koyabilirler. Abdülhamit şöyle demişti: "Biz içimizdeki milletlerin çokluğundan çekiyoruz. Ne kadar kendi içimize çekilirsek, o kadar yoğunlaşmış oluruz."

İstanbul'da iken kocasını çok iyi tanıdığım Madame Berthe G. Gaulis, (Mustafa) Kemal'in eylemlerini şu sözlerle olumlu olarak değerlendirmiştir: "Türk milli hareketi galip gelecektir. Zira bir ideale dayanmaktadır, yöneticileri kişisel çıkarlarını öne çıkarmıyorlar, yüce bir ruha sahipler ve tam anlamıyla çıkar gütmeyen insanlar."[2] Savaş alanında kazandığı başarılardan sonra Kemal büyük bir reformcu olduğunu da gösterdi. Belki yaşmağı (kadınların örtüsünü) yasaklamakta biraz aceleci davrandı; ayrıca erkeklerin fes giymesini de yasakladı. Bu durum belki turistleri şaşırttı, zira o görüntüler onlar açısından tartışılamayacak derecede çekiciydi. Daha da önemlisi, Latin alfabesi kabul edildi. Eski Türkçe sağdan sola hiyeroglif karakterlerle yazılmaktaydı ve bu hem öğrenime hem de dilin yaygınlaşmasına engel oluyordu. Bu reform hiç kuşkusuz olumlu sonuçlar verecektir. [...] Abdülhamit'in[3] de öngördü-

---

1 Abdülhamit'in *Düşünceler ve Anılar* kitabında şunu okudum: "Vezirim Küçük Said'in bana yaptığı teklif garip. İkametgâhımız Bursa olacakmış... Halen bulunduğumuz İstanbul'da bir barut fıçısı üzerinde oturduğumuz da doğru. Said'in teklifi ciddi şekilde düşünülmeli" (s. 20).

2 *A.g.e.*, s. 141

3 *A.g.e.*, s. 203.

ğü tek eşli evlilik kurumu yerleştirilmek isteniyor. Ama Kemal hem sultanlığı hem de halifeliği kaldırmakla büyük bir hata işledi.[1] M. Pernot'ya göre, "Olayların tek tek tartışılmasına girmeden, esas itibariyle birkaç yüzyıldır süren Müslüman ırkının birliği ve tutarlılığı yönünden olumlu sonuçlar vermiş olan bu kadar önemli bir kurumun devamında yarar vardı. Derin bir kültürel birikim sahibi olan, sanatsever son halife Abdülmecit'in, hem ülke içinde hem de ülke dışında büyük bir prestijden yararlanma imkânının bulunduğu düşünülürse, bu hatanın daha da üzücü olduğu görülür. Halifenin, Fransız, İngiliz, İtalyan, Felemenk ve Rus egemenliği altında yaşayan milyonlarca Müslüman üzerindeki manevi otoritesinin bu Müslümanları korumakta olan tüm güçlerden büyük ödünler koparmaya olanak tanıyabileceğini Kemal Paşa nasıl kavrayamadı? Bu, uluslararası ilişkilerde önemli bir koz olabilirdi. Çok çabuk vazgeçildi."

Moskova Anlaşması ve Kars Anlaşması

(Mustafa) Kemal'in 16 Mart 1921 tarihinde Sovyet Rusya Cumhuriyeti'yle bir dostluk anlaşması ile 13 Ekim 1921 tarihinde Kars Anlaşması'nı imzalamış bulunması eleştirilmiştir. Ama Türkiye'nin tamamen tecrit edilmiş durumda bulunduğu ve komşusu Bolşevik Rusya tarafını güvence altına almak istediği gözden kaçıyor. Kemal Paşa bizzat, "Türk komünist fikirlere ve sosyal ihtilale karşıdır,"[2] demiştir. Bunun dışında, Kemalistler ile Fransızlar[3] arasında iki anlaşma yapılmıştır. Bunlardan birincisi 20 Ekim 1921'de Franklin de Bouillon tarafından, ikincisi de Romanya kökenli bir Bolşevik olan Frunze tarafından 2 Ocak 1922 tarihinde imzalanmıştır. (Mustafa) Kemal'in ölümünden sonra Türkiye'de yeniden bir anayasal monarşi kurulması olasılık dışı değildir.

---

1 Anılarının pek çok bölümü, Trandafir Djuvara'nın katılsız bir krallık yanlısı olduğunu gizlememektedir (ç.n).

2 Pernot, *a.g.e.*, s. 99.

3 Daha önce de belirttiğimiz gibi yanlışlar ve özensizlikler yazara aittir. Frunze Romanyalı değildir (ç.n.).

Türk Halkına Övgü - Avrupa'ya Eleştiri

Kendi isteği dışında büyük savaşa sürüklenmiş olan ve eski düşmanlara oranla daha dostane bir davranış gösterilmesi gereken Türk halkı büyük saygınlık duyulmasını hak ediyor. Avrupa Türkiye'ye hiç iyi muamele etmemiştir: Yunanlılar tarafından tetiklenen 1897 savaşından sonra Türklere haksızlık edilmiş ve Türklerin zaferin meyvelerini toplamaları engellenmiştir.

Daha sonra da aynı şey olmuştur: 17 Haziran 1919 tarihinde Damat Ferit Paşa, Onlar Konseyi'ne sunduğu uzun bir muhtırada Türkleri savunmuştu. Konferans Türk ülkesinin toprak bütünlüğünün korunması talebini reddetmiştir.[1]

Öte yandan, Türkiye'yi iyi tanıyan bir Katolik şunu söylemiştir: İslamiyet fanatik bir din değildir. Siyasal açıdan çok fanatik olan Türkler, dinsel açıdan hiç de öyle değiller.[2] Nitekim Türkler, egemenlikleri altında bulunan pek çok milletin dinine saygı göstermişlerdir; bu da onlara daha ileride kendi hayatlarını (tercihlerine göre) yaşama olanağını sağlamıştır. Geçmişte Avrupa'nın savaş alanlarından Viyana'nın, Asya'nın ve Afrika'nın surlarına kadar zaferler kazanmış olan ve Fransa Kralı I. François ile yaptığı ittifaka sarsılmaz şekilde sadık kalmış olan bu halk gösterişe kaçmadan yaşar. [...] Su içen ve sebze yiyen fakir Türk köylüsü, kanaatkâr insanın mükemmel bir örneğidir. Büyük fiziki gücünün ve manevi dinginliğinin gizi muhtemelen buradadır. Nitekim, hep "Türk gibi güçlü" denmiştir.[3]

Türkiye'nin Yeniden Teşkilatlanması

Osmanlı Devleti'nin yeniden teşkilatlanması için gereken özel koşullar göz önünde tutulmalıydı. Mandelstam, "Türk imparatorluğu, aristokrasi mevcut olmadığı için her zaman demokratik bir

---

1 Seignobos, *a.g.e.*, s. 234.

2 Kont Ostrorog, *a.g.e.*, s. 26 ve 187. Pierre Loti: "Franchet d'Esperey Alman General Liman von Sanders'i, Ermeni katliamı emrini verdiği için divanıharp önüne götürmüştür." *A.g.e.*, s. 9.

3 *A.g.e.*, s. 39.

ülkeydi," demiştir. Evet, ama bu hiçbir zaman Batılı anlamda bir demokrasi olmamıştır: Türklerin büyük bölümü köylüdür, bunları birbirine dinsel inanç bağlar. Emin olunmalıdır ki, hükümet şekli ne olursa olsun, yıkıcı görüşler Türk devletinin temellerine zarar veremeyecektir.

Nihayet bu portreyi tamamlamak için büyük bir Rumen devlet adamının (muhtemelen Take Jonesco'nun) Barthou'ya söylediklerini nakleden Pierre Loti'ye atıfta bulunacağım:

"Romanya pek çok halkın istilasına uğramıştır; bunlardan en korkuncu Almanlardı; Almanlardan sonra Bulgarlar gelir, daha sonra da Avusturyalılar ve onları takiben Macarlar. Bunların içinde en insancıl olanları, tartışmasız Türklerdi."

Sadece Yakındoğu'nun değil, bütün Avrupa'nın selameti için, diğer halklar gibi Türklerin de modern sisteme uygun bir düzen kurmalarına izin vermek gerekir. Kısa sürede burjuvalar gibi giyinmeye başlamaları veya kent yollarının dümdüz ve Amerikan usulü dik açılı olarak kesişmesi pahasına da olsa. "Sıkıntı, günün birinde tekdüzelik (tuzağına) düşmekle başlar." Toplumsal hayatta tekdüzelik tüm yerküreye egemen olduğu gün, insanlık estetik karşıtı felaketini yaşayacaktır. Ama anlaşılan buna gelişme diyorlar. Bırakalım, Türkiye kendi kaderini, yavaş, ama güvenli bir gelişmeyle kendi eline alsın. Ülke halkının nitelikleriyle başarılı olacağı kuşku götürmez. Osmanlılar konusunda hiç de yumuşak sözler söylemeyen Mandelstam bile, "Türk ulusu kendi kendini yenileyebilecektir. Bu yenileme tüm insanlık tarafından selamlanacaktır. Ama diğer ırkların da vasisi olan Osmanlı İmparatorluğu kaybolmalıdır," demişti. O sonuncu isteği gerçekleştiğine göre, Türklerin, barış içinde, ulusal istekleri doğrultusunda kendi kendilerini geliştirmelerine yardım edelim.

Atina (1920-1925)

Trandafir Djuvara Birinci Dünya Savaşı yıllarını Brüksel'de ve Anvers'te geçirdikten sonra Atina'ya diplomatik misyon şefi olarak atanmıştır. Bu dönemde Yunanistan'ın Anadolu'ya saldırması ve mağlup olarak geri çekilmesi olayları yaşanmıştır. Djuvara'nın Ege'nin öbür kıyısından olaylara bakışı ve yorumları ilgi çekicidir. Anılarında Atina döneminde, Türkiye'yi ilgilendiren bölümler aşağıda sunulmuştur.

Yakından tanık olduğum gelişmelerin esasına girmeden önce 18 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalandığını belirtmeliyim. Yunanistan dayatılan çözümden son derecede gayri memnundu. 25 Ekim 1920 tarihinde Kral Aleksandr öldü. Kardeşi Paul tahta geçmeyi reddetti. [...] Fransa maliye bakanı, Kral Konstantin tahta çıktığı takdirde Yunanistan'ın müttefiklerden parasal yardım alamayacağını resmen yazdı. Ben 31 Ocak 1921 tarihinde hükümetime, Yunanistan'da siyasal partiler arasındaki nefretin durmadığını, Venizelos hakkında, en üst düzeyde şahsiyetlerin, "O büyük bir adam değil, bir canavardır, hatta katildir, taraftarlarınca düzenlenen kıtale göz yummuştur," dediklerini duydum.

21 Şubat 1921 tarihinde Londra'da Saint James Sarayı'nda müttefikler Yüksek Konsey'i toplandı. Yunanistan'ı Kallogeropu-

los temsil ediyordu. Orada Yunan ordularının Anadolu'da, Napolyon ordularının (Rusya'da) yaşadığı felaketi yaşamaları tehlikesinin bulunmadığını savundu. 4 Mart 1921 tarihinde İngiliz başbakanı Kallogeropulos'a, "İngiliz kamuoyunun Kral Konstantin'e karşı olumsuz duygular beslediğini, zira Konstantin'in Rupel kalesini, içinde Yunan birlikleri olduğu halde Bulgarlara ve Almanlara teslim ettiğini ve bunun savaşın en kritik dönemecinde bir ihanet olduğunu" söylemiş. Konferans savaşa devam kararını aldı.

Ama Anadolu'daki Yunan saldırısı başarısız oldu. Gunnaris ve Teodokis, Kral Konstantin'in yanına Kütahya'ya gittiler. 26 Temmuz'da, Mareşal Foch ve General Gouraud'nun uyarılarına rağmen[1] Ankara üzerine yürüme kararı alındı. Yeni saldırı 13 Ağustos'ta başladı. Kemal'in karşı taarruzu 10 Eylül'de [doğrusu 30 Ağustos-e.n.]. 22 Mart 1922 tarihinde Paris'te İngiliz, Fransız, İtalyan dışişleri bakanları toplantılar. Çatışmaların durmasını, ateşkes yapılmasını ve Anadolu'nun barışçı biçimde tahliyesini istediler. Lord Curzon, "Yunanlılar 1919'da İzmir'e girmeye davet edildiler; bu onların inisiyatifinden çok, bir davetti, bir öneriydi," dedi. Yunan hükümeti, "barışın yapılmasını ancak, imparatorluğun başkenti olan Konstantinopolis'in Yunan ordusu tarafından işgali sağlayabilir düşüncesindeydi."[2] Fransa ve İngiltere karşı çıktı ve Yunan kuvvetleri Rodosto [Tekirdağ]-Midye sınırının gerisine çekildiler.

Yunan ordusunda Pangalos ve Kondilis gibi yüksek dereceli subaylar arasında itaatsizlik patlak verdi. Kondilis, Yunanlı askerlere, "Döktüğünüz kan ve yaptığınız fedakârlıklar boşuna, silahlarınızı atın ve yuvalarınıza geri dönün," dedi. 22 Ağustos

---

1 Montagna Yunanistan'ın Cavour başkanlığındaki İtalya'yı örnek alması gerektiğini düşünüyordu. Prens Cavour Avusturyalıları 1849'da Novaro'da yendikten sonra, bugün gerçekleşmiş olan ulusal idealinden vazgeçmeden, bazı beklentilerini gerçekleştirmekten imtina etmişti.
Montagna Yunanistan'ın 1) Anadolu'dan geri çekilmesini ve Hıristiyanların korunmasını büyük devletlere bırakmasını; 2) Türkiye ile Bulgaristan ve kendisi arasında nihai sınırı kabul etmeden Trakya'nın bir bölümünden vazgeçmesini önermiştir (24 Ağustos 1922 tarihli 1374 sayılı raporum).

2 Napolyon Saint Helene adasında yazdığı anılarda şöyle demiştir: "Kostantiniye en büyük sorundu; çok değerliydi; tek başına bir imparatorluğa değer; oraya sahip olan dünyaya hükmeder; zira Avrupa'nın üç tacir devleti işlerini çok iyi bilirler ve derhal orasını korurlar (30 Temmuz 1922 tarihli 1204 sayılı raporum).

1922 tarihinde Kemal Afyonkarahisar'da saldırıyı başlattı. Albay Plastiras ve Gonatas cepheyi bıraktılar. (Mustafa) Kemal'in baskısı 28 Ağustos'tan 4 Eylül'e kadar sürdü. General Trikopis ordusuyla birlikte esir oldu. Tam o sırada Atina onu Küçük Asya orduları başkomutanlığına tayin etmişti. 9 Eylül'de Türkler İzmir'e girdiler.

Bu gelişmeler 22 Mart 1922 tarihli raporumdaki yorumları anımsatıyor. Şunları yazmıştım:

Kralın en sevdiği kişi olan Savaş Bakanı Theodoki bana ülkelerimizin ittifakla birbirine bağlanmasının yararını uzun uzun anlattı. Romanya, bir buçuk anlaşmanın uygulanmasını garanti edecekti. Bunların bir tanesi Neully Anlaşması'ydı. "Yarım Anlaşma" dediği Sevres'di. Sevres Anlaşması'nın Anadolu'yla ilgili bölümü değil, Trakya'yla ilgili kısmı uygulanacaktı. Yunanistan da Neully ve Trianon anlaşmalarının uygulanmasına güvence verecekti. Yunanistan'ın içinde bulunduğu durumda, önerdiği garantinin ne derecede ağırlığı bulunduğu sorgulanmalıdır. İstanbul'da sefaret kâtibi iken tanıdığım, eşi Rumen olan Yunan Dışişleri Bakanı Baltazzi bana bu ittifak teklifini teyit etti (3 Mayıs tarihli 538 sayılı raporum). Daha sonra ihtilalin dışişleri bakanı olan Aleksandri bu öneriyi yineledi. [...]

1 Haziran'da daha da ısrarcı oldu: "Dışişleri bakanı, Yunanistan Türkiye'yle savaş halinde bulunduğu sürece, Romanya'yla kendi aralarında resmi bir ittifak anlaşması imzalanamayacağını anlamıştır. Ancak Yunanistan hükümeti, esasta bizimle aynı görüşte olduğunu kabul ettiğine göre ve Sırbistan'la bir ittifak anlaşması akdettiği cihetle, ülkelerimiz arasında görüş teatisinde bulunulmaya başlanması yararlı olacaktır (793 sayılı raporum).

Yunan İhtilali

Küçük Asya yenilgisi Yunanistan'daki siyasal ortamı trajik hale getirmişti. Yunan Dışişleri Bakanlığı'nda bana, "Bu bir felaket. Tüm ülke korku içinde. Anadolu'yu terk ediyoruz. Yurtsever rüyamız yok oldu. Ordularımız içinde disiplinsizlik egemen olduğu için bunlar Adalar'da konuşlanacak. Bir yıldır ordu kaçaklarına ceza

verilmemekteydi. Büyük devletlerin önerileri moralimizi bozdu. Geçen Şubat ayında İngiltere'ye Anadolu'dan çekilmeyi önerdik, ama bizden ısrarla, Hıristiyanları Türklerin hıncıyla baş başa bırakmamız istendi," dediler.

Önce Sakız adasına çekilmiş bulunan ordu içinde ayaklanma patladı, oradan Midilli'ye sıçradı. Albay Gonatas [...] 24 Eylül 1922 tarihli bir bildiriyle Kral Konstantin'i, veliaht prens lehine tahttan çekilmeye davet etti; parlamentonun feshini ve dışişleri bakanının istifasını istedi. Aynı sabah dışişleri bakanlığına gittim ve orada Gonatas'ın bildirisinin ciddiye alınmadığını gördüm (1615 sayılı raporum). 27 Eylül'de 1587 ve 1589 sayılı telgraflarımda şunu yazdım: "Selanik ordusu Adalar'dan gelen taleplere uydu... Bu askeri eylemin temelinde yurtsever duygulardan kaynaklanan bir öfke var... 20.000 kadar isyancı Atina'ya 15 kilometre mesafeye geldiler ve sabahın dördünde krala tahttan derhal feragat etmesini talep eden bir ültimatom verdiler.

Kral Konstantin 27 Eylül sabahı 5'te tahttan feragat etti. Hemen sonra Kral II. Yorgo yemin etti. Ama kralın yetkileri sanaldı, zira bir ihtilal komitesi ülkeyi yasa gücünde kararnamelerle yönetiyordu. İhtilalcilerin başında Albay Plastiras vardı; hatta bu pek alışılmamış unvanın yazılı olduğu kartlar bastırmıştı. Albay Gonatas bakanlar konseyi başkanı ve dışişleri bakanı görevlerine getirildi. Rumen asıllı olan Kraliçe Elisavet'in korunması konusunda kendisiyle pek çok görüşmem oldu. Kendisine Romanya'nın Yunanistan'ın içişlerine hiçbir şekilde karışma niyetinin bulunmadığını açıkça belirttim.

Hükümet bu konuda Djuvara'ya güvence vermiş ve kraliçe isterse Yunanistan'ı terk edebileceğini belirtmiş.

Yunanistan'ın Anadolu Yenilgisi

Küçük Asya felaketi konusunda 25 Eylül'de 1574 sayı ile hükümetime şunları yazdım: Yunanistan gibi küçük bir ülkenin, Rum asıllı halkın sadece kıyılarında oturduğu, kendisinden uzakta bulunan bir müstemlekeyi sonsuza kadar elinde tutamayacağını

her zaman düşündüm ve bunu sözümü esirgemeden açıkladım. Fransa'dan daha büyük toprakları elinde tutan düşman bir halk hiç kuşkusuz İzmir'i ve daha küçük limanları tehdit edecekti. Bu durumda Yunanlılar için gelecek güvencesi bulunmayacak, ne iç ticaret ne de Yunan ulusal kabotajı gelişebilecekti. Bu konudaki hata, Clemenceau ve Lloyd George tarafından cesaretlendirilen Venizelos'a aittir. O da bu arı kovanına burnunu sokmayı kabul etmiştir. İkinci hata, Anadolu'dan Trakya ve On İki Ada'yı alma karşılığında ayrılmayı önerme medeni cesaretini göstermek yerine uzaklardaki ölümcül steplere gitmek macerasına atılan Gunaris hükümeti tarafından yapılmıştır. Yunanistan 10 Ağustos 1920 Barış Anlaşması'yla tespit olunan topraklara sağlam bir şeklide tutunsaydı, elinden alınamayacak kadar güçlü bir konuma sahip olabilirdi; zira Fransa nasıl Versailles Anlaşması'nın uygulanmasını istiyorsa, Yunanistan da Sevres Anlaşması'nın uygulanmasını istemiş olacaktı. Bunun aksine, kendini bilerek ve isteyerek Küçük Asya çölünde tehlikeye atmıştır (1483 sayılı raporum).

Bundan iki gün önce hükümetime 1564 sayılı şu telgrafı yollamıştım:

İngiliz elçisi bana şunu söyledi: "İzole edilmiş bulunan İngiltere Fransa, İtalya ve Türkiye'nin isteklerine boyun eğmek ya da Türkiye'yle savaşmak alternatifleriyle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, ülkemin Doğu'da karşılaştığı en büyük yenilgidir. Bundan böyle, Bolşeviklikle güçlenmiş olan İslam gücü Balkanlar'a yerleşirse, orada korkulacak her şey vuku bulabilir. Herkes tarafından terk edilmiş ve parasız kalan Yunanistan Trakya'yı koruyamayacaktır. Kemal ayrıca savaş tazminatı da isteyebilir. Felaketlerin üst üste binmesi nedeniyle Yunanistan'da içsavaş kopmasından endişe ediyorum."

Büyükelçi Trandafir Djuvara, İngiliz büyükelçisinin "Bolşevikleşmeye" ilişkin abartılı öngörüsü dışında, Yunanistan'da içsavaş çıkacağı tahmininin doğru çıktığını, Kral Konstantin'in 27 Eylül günü Yunan ulusuna yolladığı veda mesajında Anadolu'da yaşanan yenilgi ve Trakya'yı kaybetme tehlikesi nedeniyle kendisini feda etmeye karar verdiğini açıkladığını, onun yerine geçen Kral II. Yorgo'nun

Büyükelçi Djuvara'yı iki kez, "güvenilir bir dostun tavsiyesini almak için" yanına çağırdığını ve yaşlı gözlerle konuştuğunu, Fransa büyükelçisinin Trakya sorunu nedeniyle Yunanistan'daki karışıklıkların artmasından korktuğunu söylediğini, Fransız ajanların Yunanistan'da cumhuriyet kurulması için çalıştıklarını, İtalyan büyükelçisinin, Yunanistan'da cumhuriyet ilan edilirse, On İki Ada'nın Yunanistan'a verilmeyeceğini ve Yunanistan'ın savaş öncesi sınırlara geri çekileceğini kendisine söylediğini belirtiyor. İhtilalcilerin kurduğu divanıharp tarafından idama mahkûm edilen asker ve sivilleri kurtarmak için Avrupa hükümetlerinin gösterdikleri çabaların başarısızlığa uğraması ve bunların idamının hukuksal bir cinayet sayılması gerektiği de Djuvara'nın anılarında yer alır.[1]

Lozan Müzakereleri

Büyükelçi Djuvara 3 Şubat 1924 tarihinde 194 sayılı telgrafında Lozan Anlaşması müzakereleri konusunda şunları yazmış:

Türkler Lozan Konferansı'nda teklif olunan koşulları kabul etmeyince, General Plastiras (Mart ayı başında) yakın arkadaşı General Pangalos'la anlaşmak amacıyla Selanik'e gitti. Ama aralarında ihtilaf baş gösterdi... Öte yandan, başlarında Anadolu'dan gelen göçmenler sorunu vardı. Nihayet, on bir yıldır süren savaştan bitkin düşen Yunan halkının çoğunluğu sürekli barış istiyordu.

Kralın Yunanistan'ı Terki ve Büyükelçi Djuvara'nın Geri Çağrılması

17 Aralık'ta ihtilal hükümeti Kral Yorgo'yu ülkede seçimlerin yapılacağı ve Yunanistan'ın müstakbel rejiminin saptanacağı gerekçesiyle izinli olarak ülkeyi terke davet etmiştir. Hükümet kral ve kraliçeyi Köstence'ye götürmek üzere ufak bir gemi verince Büyükelçi Djuvara ABD işgüderine giderek yardımını istemiş ve ABD krala bir Amerikan gemisi tahsis etmişti. 19 Aralık sabahı saat 5'te

---

1 General Hacianesti, kurşuna dizilmeden önce rütbelerini sökmek için kendisine yaklaşan subaya, "Geri dur. Düşmandan alçakça kaçan kişi benim apoletlerimi sökemez," diyerek, bunları kendisi söküp o kişinin yüzüne atmıştır.

kral, kraliçe ve maiyeti Pire'den ayrılmışlar, Romanya büyükelçisi kendilerini uğurlamaya gitmişti.

Bundan iki gün sonra da Romanya hükümeti, Yunan kralının ülkeyi terk etmeye davet edilmesinden duyduğu memnuniyetsizliği belirtmek için Büyükelçi Djuvara'yı Bükreş'e çağırmış. Romanya altı ay süreyle Atina'ya büyükelçi yollamamıştır.

25-26 Aralık tarihlerinde deniz yoluyla Romanya'ya dönen Büyükelçi Djuvara *Imperial Trajan* gemisinde şunları yazmış:[1]

Kendini büyük görme hastalığı Venizelos'u İzmir'e çıkıp oraya yerleşme konusunda Lloyd George ve Clemenceau'yu ikna etmeye yöneltti. Bu ilk hata, daha sonra ortaya çıkacak bütün güçlüklerin gerçek nedeni oldu... Kral Konstantin Anadolu'dan döndüğünde hatada ısrar edildi. Dahası da var, Yunanlılar Türk ordusunu yok etmek için Ankara'ya kadar gitmek istediler. Kimse gerçeği ve Anadolu'dan vazgeçmeleri gerektiğini onların yüzüne söylemek medeni cesaretini gösteremedi. Aksine Yunanlılar, müttefik kuvvetler tarafından işgal edilmiş bulunan İstanbul'un fethi rüyasını gördüler. Ben bu aldatıcı serap konusunda dışişleri bakanını uyardığımda, rahmetli Baltazzi'den şu cevabı almıştım: "Konstantinopolis yolunda tek bir Fransız askerine rastlarsak, duracağız. Biz sert şekilde Doğu ihtilafının varlığına dikkat çekmek istiyoruz." Sanki bu sorun uzun zamandan beri tartışılmıyor da hiç kimseyi korkutmayacak tehdit yolu deneniyordu. Anadolu'daki askeri felaket ölümcüldü. Yunan ordusunun özellikle disiplinsizlik nedeniyle ne ölçüde düzensizlik içinde bulunduğunu çok acı şekilde ortaya koydu, [...] bazı birlikler hiç savaşmadan düşmana teslim oldular. Kargaşanın temelinde Venizelosçular ve kralcılar arasındaki düşmanlık yatıyordu.

Büyükelçi Trandafir Djuvara Yunan kralının ülkeyi terke davet edilmesinden hemen sonra ayrıldığı Atina'ya altı ay sonra eşyalarını toplamak üzere dönmüş ve Ağustos 1924'te oradan nihai olarak ayrılmıştır. Büyükelçi Djuvara'nın anı kitabının son bölümünde Yunanistan'a ve Yunan halkına övgü dolu sözler vardır:

---

1 Djuvara, *a.g.e.*, s. 166-167.

Yunanistan çok ilgi çekici ve sempatik bir ülke. Orasını çekici kılan sadece her adımda tarihi hatırlatan anıtlar değil, ama halkının birinci sınıf nitelikleri. Bunlar ülkeye parlak bir gelecek vaat ediyor. Bu ince ve gelişmiş ırk Doğu'daki uygarlığın öncüsü olarak hizmet etmeye layıktır. Kuşkusuz çok uzun süren Osmanlı egemenliği o ülkedeki edebi ve artistik açılımları önemli ölçüde kısıtlamıştır. Buna mukabil, ticari yetenekleri en üst derecede gelişmiştir. İstanbul'da şu özdeyişi duymuştum: "Bir Rum iki Yahudi'ye bedeldir ve bir Ermeni, iki Rum eder." Bu bağlamda, İskenderiye'ye, Marsilya'ya, Paris'e, Londra'ya, Bükreş'e yerleşmiş olan Yunan kolonilerine bakılırsa, bu insanların uluslararası alışverişte sahip oldukları ticari beceri daha iyi anlaşılır. [...]

Günümüzde yaşanan karışıklıklar durulunca, askerlerin siyasete karışmaması koşuluyla, genç cumhuriyet hiç kuşkusuz gelişecek ve zenginleşecektir. Herhalde, şimdiki Yunanistan'ın kaderine egemen olan dâhi usta Venizelos hayatta olduğu sürece işler yolunda gidecektir. Ya sonra?.. Bireylerin olduğu gibi halkların da kaderi Tanrı'nın elindedir. Hiç kuşkusuz. Bununla birlikte şurası da bir gerçektir ki, bazı bireyler ve halklar körü körüne kendi yıkımlarına çalışırlar. Yunanlılar bu kadar karanlık bir yolda yürümekte ısrar etmeyecek kadar akıllıdırlar.

EK 2

İNEBAHTI SAVAŞI HAKKINDA BİR TANIKLIK

İnebahtı (Lepanto) Deniz Savaşı Konusunda Gerçek Anlatım[1]

1571 yılında Hıristiyanlar Türklerin Hıristiyan eyaletlerle savaş yaptıklarını ve Kıbrıs adasına çıktıklarını görmüşlerdi. Erkenden önlem alınmazsa bu fırtınanın Avrupa'mızın en son köşesine kadar geleceği konusunda görüş birliğine vardılar. Papa V. Pius, Hazreti İsa'nın sürüsünün esenliğinden sorumluydu. İspanya'nın çok güçlü Katolik kralı ile çok ünlü Venedik senyörleri de Türklere karşı saflarını birleştirdiler. Ama Hıristiyanlar kendi işlerini düşünürken, Türkler daha fazla hareketleniyorlardı. Zira Kıbrıs Krallığı'nı ellerine geçirmiş sayılmaktaydılar ve yardıma koşan Hıristiyanların yolunu kesmek ve böylece yeni yerleri egemenlikleri altına almak istediler. İtalya'da Venedik devletine ait bazı yerleri işgal ettiler. Büyük bir ordu kurdular ve Türklerin emrindeki en ünlü kaptanların emrine verdiler. Bunlar arasında kara kuvvetlerinin başında "Jerrauf" ve deniz güçlerinin başında Ali vardı. Ayrıca Cezayir Kral Yardımcısı Uluç Ali (Oulgialy) bulunuyordu. Böylece, iki yüz kırk kadırga ve sayısız başka gemi Kostantiniye'den 15 Nisan'da

---

1 Brüksel'de Belçika Kraliyet Kitaplığı'nda, elyazmaları bölümünde 3602-7 yaprak 42-42. 16. yüzyıl sonu elyazması belge 16. yıl Fransızcasından aktarılmış ve ilk kez burada yayımlanmıştır.

yelken açtı. Takımada denilen Ege Denizi'nin ortasından geçtiler, daha sonra Venediklilerin egemenliğinde olan Hanya'ya gidip büyük zararlar verdiler. Daha sonra Serigo dedikleri Citheria adasına uğradılar ve Zante dedikleri Zakintos adasına da girdiler. Buradan, Kefalonya adasına, oradan da Korfu adasına uğradılar ve her gittikleri yerde büyük tahribat yaptılar. Özetle yollarına Venedik Körfezi'nde devam ettiler, körfezin yaklaşık ortasında bulunan Katar kentine gelince durdular. Bu gelişme karşısında Venedik'te ve tüm Hıristiyanlık dünyasında duyulan korku anlaşılır. Oysa, anlattığımız gibi denizde yola devam ettikleri sırada, Hıristiyanların Kıbrıslıların yardımına koşması mümkün değildi. Bu nedenle uzun süre Türkler tarafından kuşatılan Magosa kenti ve tüm ada teslim olmak zorunda kaldı. Kral Philippe'in baba bir kardeşi olan Avusturyalı Don Juan Hıristiyanların oluşturdukları ittifakın başındaydı. İtalya ile Sicilya arasındaki Messina limanında, İtalyanların ve İspanyolların katılımı ile bir araya getirilebilecek en fazla gücü toplamak için büyük çaba harcadı. Avrupa'nın geri kalanına gelince, bu kutsal seferin katılmacısı değil, seyircisi durumundaydılar. Oysa, insanın komşusunun evi yanarsa, kendi evinin de yanacağından büyük korku duymalıdır. Böylece Türk kuvvetlerinden daha az olan Hıristiyan ordusu 16 Eylül'de Messina'dan Türkleri cezalandırmak isteği ile yola çıktı. Türkler de bunu duyunca Katar kuşatmasını kaldırdılar ve kendi limanlarına yani İnebahtı'ya (Lepanto'ya) çekildiler. Eskiler burasına Neupactus ve körfeze de *Sinus Corinthiasus* derler. Sultan Selim Hıristiyanları şoke etmek istiyordu. Hıristiyanlar da Türklere saldırmak istediler. Başlangıçta tarafların arzusu böyleydi. Savaşma imkânı 7 Ekim tarihinde ortaya çıktı. Bu bir Pazar günüydü. Türkler İnebahtı Körfezi'nden çıktılar ve açık denize geldiler. Hıristiyanlar İnebahtı'ya gelirken Kefalonya kentini almışlardı. Sabah saatlerinde düşmanla karşılaştılar. Don Juan D'Austria ordusunu düşmana saldırttı. Vuruşma çok güçlü oldu ve ordular birbirleriyle kıyasıya çarpıştılar. Çünkü, doğrusunu isterseniz, (*bu savaş kaybedilseydi*) artık Avrupa'nın geri kalan kısmını korumaktan söz edilemezdi. Ama Tanrı'nın inayetiyle Hıristiyanlar Türklere karşı denizde kazanılmış zaferlerin

en büyüğünü kazandılar. Savaş gece saatlerine kadar sürdü. Türklerin yenilgisi çok kanlı oldu. Hıristiyanlar Türklerin 29 kalyonunu ve daha pek çok gemisini aldılar. En güçlüleri Uluç Ali kırk kalyonla açık denize kaçtı. Ama kalan iki paşa hayatlarını kaybettiler. Birçok sancak beyi veya valiler ve Türklerin en kabiliyetli kaptanları yok oldular. Ele geçirilen kadırgalar ve ölen kaptanlar en iyileriydi. Kurtarılan çok sayıda Hıristiyan esirini de bu zafere katmak lazım. Bu günü, Türkiye'nin en büyük imparatoru olan Osmanlı sultanının kurulduğundan bu yana Hıristiyanlığın yaşadığı en iyi gün sayanlar vardır. Tanrı nezdinde onun hizmetkârı o kahraman Don Juan D'Austia'dan ve Roma'da Muret tarafından övgüye layık bulunan yardımcısı Marc Antoine Colonna'dan ve ayrıca istediği zaferin kazanılmasında herkesten fazla görev yapan kahraman Venedikli kaptan Barbarico'dan fazla övgüye layık kimse yoktur. Kahraman kaptan Barbarico bu mutlu savaşta görevini yaptıktan sonra ölmüştü.

KAYNAKÇA

Arşivler ve kütüphaneler

Archives du Nord, Chambre des Comptes de Lille, carton 1457, carton 1455, no. 15908.

Basel Kütüphnesi A, I, 28.

Fonds français, no: 6049, s. 183-190.

Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Roma Kataloğu, 17331736, ek 17; Avusturya serisi, c. 346, s. 305; France et divers Etats de Europe, 286, Memoires et Doc., Russie, 32; Rusya, c. 144

Fransa Ulusal Arşivleri (Archive National de France), A.F. IV. 1697; K. 164.

Mazarine Kitaplığı, 1206 sayılı belge s. 1275.

Milano'da Ambrosiana Kitaplığı, R.121, DSup. 249 yaprak.

Paris Bibliotheque National, 4425 numaralı elyazması, y. 202-207

Vatikan Arşivi, Nonslara talimatlar, n. (239) 36.

Viyana İmparatorluk Arşivi.

Anonim kaynaklar

"La politique prussienne en Orient à la fin du siècle dernier", *Revue des Deux Mondes*, LX (1883).

"Les heroines de l'histoire: Catherine II [Tarihteki kahraman kadınlar, II. Katerina]", *Le Journal* (19 Ekim 1893).

"Projet d'expedition contre les Turcs préparé par les conseillers du duc de Bourgogne Philippe-le-Bon [Bourgogne Dükü Philippe-le-Bon'un danışmanları tarafından hazırlanan Türklere karşı harekât projesi]", *Memoire de la Sociètè des Sciences de Lille*, VIII (1890).

"Quelques observations sur un projet d'entente internationale dans les affaires d'Orient [Doğu meselesi konusunda uluslararası anlaşma projesi hakkında birkaç görüş]", *Revue de droit International Public*, Paris, 1896.

"Relatione de P. Don Alessandro Cumuleo, archiprete di S. Hieronymo di Roma sopra le cose del Turco", *Starine na soiet Izdoje Yugoslawenska Akademija Znanosti i um jetnosti* (1882).

Correspondence secret de Mercy-d'Argentau avec Maria Theresa [Mercy-d'Argentau'nun Maria Theresa ile gizli yazışmaları], Paris, 1875.

Hinaus mit dem Turcken aus Europa! von Hugo Grotius, Erfurt, [tarihsiz].

L'Orient devant l'alliance de la paix ou la Russie à Constantinople, Paris, 1875.

La situation en Turquie par un surnuméraire aux Affaires étrangères, Tours, 1876.

Latin, *Une confederation orientale comme solution de la question d'Orient* [Doğu sorununa çözüm olarak bir Doğu konfederasyonu kurulması], Paris, 1905.

Partage de la Turquie par J. B. M., 3. baskı, Paris, 1828.

Recueil des lettres missives de Henri IV [IV. Henri'nin kaybolmuş mektupları], Paris, 1843-76.

Rêve politique sur le partage d'une partie de l'Empire ottoman, Paris, 1788.

Summaria brevis et compendiosa doctrina felicis expeditionis et abreviationis guerrarum ac litium regni Francorum, Fransa Milli Kütüphanesi, Latince Belgeler, no. 6222.

Basılı ve yazılı kaynaklar

About, Edmond, *La nouvelle carte de l'Europe* [Avrupa'nın yeni haritası], Paris, 1860.

Alberi, *Relazioni degli Ambasciatori veneti* [Venedik Büyükelçilerinin raporları], Firenze, 1840-1863.

Alberoni, *Das Welteberühmten Cardinals Alberoni Vorschlag das Türkische Reich unter der Christlichen Potentaten Botmässigkeit zu bringen; samt der Art und Weise wie dasselbe nach der überwindung unter Sie zu vertheilen, etc. Aus dem Italiänischen nach dem Original Welches in eines vor nehmen Ministers Hände ist, übersetzt. Gedrukt im Jahre 1736. — Cardinal Alberonis scheme for reducing the Turkich Empire to the obédience of Christian Princes and for a partition of the conquets. Together with a scheme of a perpétual act for esiablishing the public tranquility. Translated from an authentick copy of the Italian manuscript in the hands of the Prince de la Torella, the Sicilian Ambassador at the Court of France*, Londra, 1736.

Alberoni, *Testament politique du Cardinal Alberoni. recueilli de divers mémoires, lettres et entretiens de Son Eminence, par Monseigneur A. M., traduit de l'italien par le Comte R. R. M.*, Lausanne, 1753.

Angeville, Comte d', *La vérité sur la Question d'Orient et sur M. Thiers, par le Comte d'Angeville* [Kont d'Angeville tarafından, Doğu sorunu ve Mösyö Thiers konusundaki gerçek], Paris.

Annuaires de deux Mondes (1854).

Araud, A., *Thessalonique-Salonique: essai sur les églises chrétiennes en orient* [Thessaloniki-Selanik: Doğu kiliseleri hakkında bir deneme], Montauban, 1886.

Argenson, Marquis d', *Journal et Mémoires du Marquis d'Argenson, publié pour la premiere fois d'apres les manuscrits autographes de la Bibliotheque du Louvre pour la Société de l'Histoire de France* [Argenson Markisi'nin Günlüğü ve Anıları. Louvre Kitaplığı'nda mevcut elyazmasından yararlanılarak Fransa Tarihi Cemiyeti tarafından yayımlanmıştır], Paris, 1859.

Argyriades P. ve P. Lagarde, *Solution de la question d'Orient. La confédération balkanique* [Doğu sorununun çözümü, Balkan Konfederasyonu], Paris, 1896

Armand Lefebvre, *Histoire des cabinets de l'Europe pendant le Consulat et l'Empire: 1800-1815 - Depuis la fin de la campagne de Prusse (1806) jusqu'aux événements de Bayonne* [İmparatorluk ve konsüllük devrinde Avrupa hükümetlerinin tarihi: 1800-1815 -1806 Prusya seferinden Bayonne vakalarına kadar], Brüksel, 1846-47.

Arneth, Alfred Ritter von (yay. haz.), *Maria Theresa und Joseph II: ihre Correspondenz sammt Briefen Joseph's an seinen Bruder Leopold*, Viyana, 1867-68.

Ashmead-Barrlett, Ellis, *With the Turks in Thrace* [Türkler ile Trakya'da], Londra, 1913

Asseline, Louis, *Histoire de l'Autriche* [Avusturya Tarihi], Paris, 1877.

Aubigné, d', "Appendix ou Corrolaires des Histoires", *Histoire Universelle*, c. I, Amsterdam, 1626.

Avril, Adolphe d', *Documents relatifs aux Eglises de l'Orient et à leurs rapports avec Rome* [Doğu kiliselerine dair belgeler ve bunların Roma'yla ilişkileri], Paris 1856.

Avril, Adolphe d', *La Bataille de Kosovo* [Kosova muharebesi], Paris, 1868.

Avril, Adolphe d', *Négociations relatives au traité de Berlin et aux arrangements qui ont suivi, 1875-1886* [Berlin Kongresi'ne ilişkin müzakereler ve bunu izleyen düzenlemeler, 1875-1886], Paris, 1886.

Backer, L. de, *L'Extrême-Orient au moyen âge: d'après les manuscrits d'un Flamand de Belgique, moine de Saint-Bertin à Saint-Omer, et d'un prince d'Arménie, moine de Prémontré à Poitiers*, Paris, 1877.

Baillen, *Preussen und Frankreich von 1795 bis 1807* [1795'ten 1807'e kadar Prusya ve Fransa], 2 cilt, Leipzig, 1881-1887.

Bake, R. W. J. C., *De la question d'Orient et sa portée coloniale* [Doğu sorunu ve bunun sömürgeci yanı hakkında], La Haye, 1874.

Ban, Matija (Mathias), *Solution de la question d'Orient par l'Europe ou par la Porte?*, Belgrad, 1885.

Ban, Matija [risalede ismi belirtilmemiştir], *La réorganisation politique de l'orient sur la base de l'équilibre des races par un Indigène de Péninsule* [Bir Balkan yerlisine göre Doğu'nun ırk dengesine göre yeniden siyasal düzenlenmesi], Paris, 1878.

Barby, H., *Les victoires Serbes* [Sırp Zaferleri], Paris, 1913.

Baschet, A., *La diplomaite vénitienne*, Paris, 1862.

Beauffort, de, "Quelques projets d'arbitrage intern. et de paix aux XVII et XVIII siecles" [XVII. ve XVIII. yüzyıllardan birkaç uluslararası hakemlik ve barış projesi], *Revue d'Histoire Diplomatique* (1902)

Beer, A., *Die Erste Theilung Polens* [Lehistan'ın ilk taksimi], Viyana, 1873

Benedetti, Claude, "*La question d'Orient* [Doğu sorunu]", *Revue des Deux Mondes* (Ocak 1897).

Berkholz, G., *Napoléon I. auteur du Testament de Pierre le Grand* [Büyük Petro'nun vasiyetnamesinin yazarı I. Napolyon], Brüksel, 1863 ve Paris, 1870.

Bertrand, P., "Lettres inédites de Talleyrand à Napoléon", *Revue historique* (Ocak-Mart 1889).

Bianchi, Vendramino, *Istorica relazione della pace di Pasarovich* [Pasarofça barışı hakkında tarihsel anlatı], Padova, 1719.

Bois, Pierre du, *De recuperatione Terrae Sanctae* [Kutsal toprakların geri alınması], Paris, 1891.

Bonneau, Alexandre, *Les Turcs et la civilisation* [Türkler ve medeniyet], Paris, 1860.

Bonneau, Alexandre, *Les Turcs et les nationalites* [Türkler ve milletler], Paris, 1860.

Bonneau, Alexandre, *Rome et la Méditerranée* [Roma ve Akdeniz], 1861.

Bonnet, *La Turquie et les Cabinets de l'Europe depuis le XV. Siecle* [15. yüzyıldan bu yana Osmanlı Devleti ve Avrupa hükümetleri]

Boppe, A., *Journal et Correspondance de Gedoyen 'le Turc' Consul de France a Alep* [Halep'te Fransa konsolosu 'Türk' lakaplı Gedoyen'in hatıra defteri ve mektupları], Paris, 1909.

Borchgrave, Emile de, "L'empereur Etienne Douchan de Serbie et la Péninsule balkanique au XVIe siècle [14. yüzyılda İmparator Duşan ve Balkan yarımadası]", *Bulleteine de l'Academie Royale de Belgique*, VIII (1884).

Bossago, Andres, "*La guerra de Oriente*", Madrid, 1855.

Bouillé, Louis-Joseph-Amour de (yay. haz.), *Vie privée, politique et militaire du Prince Henri de Prusse, frere de Fredéric II* [II. Frederick'in kardeşi Prusya Prensi Henri'nin özel siyasal ve askeri yaşantısı], Paris, 1899.

Boullaye-le-Gouz, Rahip de la, *Voyages et observations des Estats et Royaumes d'Italie, Grece, Napolie, Syrie, Palestine, Karamenie, Arabie, Egypte* [İtalya, Yunanistan, Anadolu, Suriye, Filistin, Karaman, Arabistan, Mısır diyarlarında seyahatler ve gözlemler], Paris, 1653.

Boutaric, E., "Notices et extraits de documents inédits relatifs à l'Histoire de France sous Philippe-le-Bel [Özetleri ve şerhleriyle Adil Philip devri Fransa'sına dair yayımlanmamış belgeler]", *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque nationale et autres bibliothèques*, XX, 2 (1862).

Brantôme, *Mémoires* [Anılar], c. IV, Leyden, 1816.

Bresnitz, Philipp Franz, *Bulgarien und der bulgarische Fürstenhof* [Bulgaristan ve Bulgar hanedanı], Berlin, 1896.
Bresnitz, Philipp Franz, *Das Ende der Dynastie Obrenovic* [Obrenovic hanedanının sonu], Berlin, 1899.
Bresnitz, Philipp Franz, *Die Christenverfolgung in der Türkei* [Türk ülkesinde Hıristiyanların gördüğü mezalim], Berlin, 1896.
Bresnitz, Philipp Franz, *Geschichte Serbiens* [Sırbistan tarihi], Berlin, 1899.
Bresnitz, Philipp Franz, *König Carl, Rumaenien und Türkei* [Kral Karol, Romanya ve Osmanlı Devleti], Berlin, 1896.
Bresnitz, Philipp Franz, *Soll die Türkei getheilt werden? ein Mahnwort an Europa in zwölfter Stunde* [Türkiye taksim edilmeli mi? On ikinci saatte Avrupa'ya bir uyarı], Berlin-Leipzig, 1898.
Brocard, *Collection de monuments pour servir à l'histoire des provinces de Namur, Hainaut et Luxembourg*, çev. J. Mielot, Brüksel, 1844-74.
Bronikowski, Ksawery, *Projet de démembrement de la Turquie européenne et du rétablissement de l'indépendance de la Pologne* [Osmanlı Avrupa'sının parçalanması ve Lehistan'ın bağımsızlığının ihdası projesi], Paris, 1833.
Broquiere, Bertrandon de la, "Le Voyage...", *Mémoires de l'Institut National des Sciences et Arts, Sciences Morales et Politiques*, c. V, an XII [1801], Paris.
Brunner, Sebastian, *Correspondances intimes de l'Empereur Joseph II. avec le comte de Cobenzl et ... le Prince de Kaunitz. Puisées dans les sources des archives impériales jusqu'à présent inédites*, Viyana, 1871.
Brunsvick, Benoit, *Le traité de Berlin: annoté et commenté* [Şerhli ve izahlı Berlin Anlaşması], Paris, 1878.
Brusoni, G., *Della historia d'Italia,* Venedik, 1660.
Burchgrave, Baron Emile de, *Croquis d'Orient* [Doğu krokileri], Brüksel, 1908.
Castera, J., *Vie de Catherine II, impératrice de Russie*, Paris, 1797.
Chambrier, James de ,*Un peu partout, du Bosphore aux Alpes* [Boğaziçi'nden Alpler'e kadar, her yerden, biraz], Paris, 1874.
Chambrier, James de, *De Sebastopol a Solférino* [Sivastopol'dan Solferino'ya], Paris, 1906.
Champollion-Figueac, "*La captivité de François Ier*" [Birinci François'nın esareti], Paris, 1847.
Charmes, G. *L'avenir de la Turquie. Le Panslavisme* [Osmanlı Devleti'nin geleceği. Panslavizm], Paris, 1882.
Charrière, Ernest, *Négociations de la France dans le Levant, ou Correspondances, mémoires et actes diplomatiques des ambassadeurs de France à Constantinople,* 4 cilt, Paris, 1848-60.
Chateubriand, *Mémoires d'Outre-Tombe*, 2 cilt, Paris, 1849-50
Chavigny, Jean Aimé de, *Discours parcenétique sur les choses turques, divisé en trois livres* [Türkiye'deki gelişmeler hakkında üç kitapta toplanmış söylem], Lyon, 1606.
Chesne, A. Du, *Histoire des Papes* (Papaların Tarihi), Paris, 1645.
Choublier, Max, *La question d'Orient depuis le traite de Berlin* [Berlin Anlaşması'ndan bu yana Doğu sorunu], Paris, 1897.
Clément-Simon, F., "La pol. de la Prusse en Or., 1763-1871", *Revue d'histoire diplomatique,* 22 (1908).
Compte rendu des séances de la comission royale d'Histoire, c. III, Brüksel, 1852.
Conzard, Abbé R., *Une Ambassade a Rome sous Henri IV (1601-1605)* [IV. Henri döneminde Roma'da büyükelçilik 1601-1605], Nevers, 1900.
Coppin, Rahip, *Le Bouclier de l'Europe* [Avrupa'nın kalkanı], Puy, 1686.

Corréard, *Carte des agrandissement de la Russie depuis Pierre le Grand jusqu'a ce jour, avec le testament de ce Monarque et une légende explicative* [Rusya'nın Büyük Petro'dan bugüne kadarki genişlemesinin haritası; çarın vasiyetnamesi; bir izahnameyle birlikte], Paris, 1854.

Cousinéry, E. M., *Voyage dans la Macédoine*, Paris, 1831.

Creux, J. H., *Pitt et Frédéric-Guillaume II : L'Angleterre et la Prusse devant la question d'Orient en 1790-1791*, Paris, 1886.

Croce, Enrico, *Testamento politico del generale Garibaldi e lettera memoranda agli Italiani. Colla carta politico-etnografica della nuova Europa*, Paris, 1891.

Damseaux, Baron de, *La guerre des Russes contre les Turcs* [Rusların Türklerle savaşı], Londra, 1774.

Dandolo, A. C., *Quelques mots sur la question d'Orient en 1853*, Korfu, 1853.

Dapontes, *Histoire au jour le jour de la guerre de quatre ans entre les Turcs et les Russes* [Türkler ile Ruslar arasındaki dört yıl süren savaşın günü gününe tarihi], Paris, 1880-1881.

Dedouvres, Abbé, *De P. Josephi Turciados libri quinque; Le Pere Joseph polémiste*, Paris, 1895.

Delaborde, H.F., "Lettre des chretiens de Terre Sainte a Charles d'Anjou [Kutsal topraklarda yaşayan Hıristiyanların Charles d'Anjou'ya mektubu]", *Revue de l'Orient Latin* (1894).

Dictionnaire de la Noblesse française [Fransız soyluları sicili], 15 cilt, Paris, 1770-1787.

Discorso del Clar-mo Antonio Thiepolo riytornato di Constantinopoli, L'anno 1576, Baiolo a Baiazet elpoi Amb.re residente a Gregorio XIII Papa sopra le forze del Turco, Belçika Kraliyet Kitaplığı Elyazması II 5193.

Dogiel, *Codex Diplomaticus Regni Poloniae*, Vilnae, 1780.

Drapeyron, L., "Un projet de conquete de l'Empire ottoman aux XVI et XVII siecles [16 ve 17. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun fethi hakkında bir proje], *Revue des Deux Mondes* (Kasım 1876).

Dufau, Pierre-Armand, *Du partage de la Turquie entre la Russie, l'Autriche, l'Angleterre et les Grecs, sous la médiation de la France* [Avrupa Türkiyesi'nin, Fransa'nın arabulucuğunda Rusya, Avusturya, İngiltere ve Yunanlar arasında paylaşılması], Paris, 1822.

Dulaurier, M. E., *Bibliothèque historique arménienne, ou choix des principaux historiens arméniens*, Paris, 1859.

Dupuy, *Histoire du différend* [İhtilaflar tarihi], 1655.

Durrieu, Comte de, "La délivrance de la Grece projetée en France a la fin du XVe siecle", *Revue d'Histoire Diplomatique* (1911).

Engelhardt, E., *Le systeme fédératif dans l'Empire Ottoman* [Osmanlı İmparatorluğu'nda federatif sistem], Paris, 1868.

Erasmus, D., *Utilissima Consultatio de bello Turcis inferendo et obiter enarratus Psalmus XXVIII*, Antverpia apud Michaelem Hillenium, 1530.

Esprinchard, J., *Histoire des Ottomans Empereurs des Turcs jusqu'a Mahomet III, par Jasques Esprinchard, Escuyer sieur du Plom* [Osmanlı imparatorlarının III. Mehmet'e kadar tarihi], Paris, 1609, 340 sayfa.

Etat du Turc [Türklerin durumu], 17. yüzyılda yazılmış, yayımlanmamış bir elyazması belge, Brüksel Krallık Kitaplığı, no. 2563.

Fagniez, G., *L'opinion publique et la polémique au temps de Richelieu, à propos d'une publication récente*, Paris, [1894].

Fagniez, G., *Le pere Joseph et Richelieu (1577-1638), ouvrage contenant deux portraits, une vue et trois fac-simile*, 2 cilt, Paris, 1894.

Febvre, Michele, *Specchio overo descrittione della Turchia... parte prima delle nationi infedeli, cioè de' Turchi, Arabi, Curdi, Turchemanni, Jezidi, Drusi et Hebrei*, Roma, 1674.
Febvre, Michele, *Theatre de la Turquie, où sont représentées les choses les plus remarquables qui s'y passent aujourd'huy touchant les moeurs, le gouvernement, les coûtumes & la religion des Turcs, & de treize autres fortes de Nations qui habitent dans l'Empire Ottoman... Traduit d'Italien en François par son auteur le sieur Michel Febvre*, Paris, 1682.
Flament, P., "Extrait et Recueil des ordonnances, conclusions et Reces du Saint Empire touchant la contribution et collecte du commun dernier pour la defence de la Roy et resistence contre les Turcqs [Kutsal imparatorluğun kralın savunması ve Türklere karşı direnmek için toplanan parasal katkılar hakkında kararnameler, kararlar]", *Traict sur Meuse*, Liége, 1552.
Foubert, Mm. ve Mornand, F., *Tableau historique, politique et pittoresque de la Turquie et de la Russie* [Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya'nın tarihi, siyasal ve pitoresk manzarası], Paris, 1854.
Frederick, Prusya Kralı, *Œuvres de Frédéric le Grand* [Büyük Frederick'in eserleri], 30 cilt, Berlin 1846-57.
Fribourg, A., "Un partage de la Turquie au XVIIe siecle [17. yüzyılda Türk imparatorluğunun paylaşılması hakkında bir proje]", *Opinion* (23 Kasım 1912).
Galuzzi, *Historia del Granducato di Toscana sotto il governo della casa Medici*, c. III, Floransa, 1871.
Ganem, Halil, *Les Sultans ottomans* [Osmanlı Sultanları], Paris, 1901.
Geffroy, A., "Lettres de Marino Sanudo le Vieux", *Bibliotheque de l'Ecole des Chartes,* LIX (1893).
Georgevits, B., *Chronicorum turcicorum,* Francfurti ad Moenum, 1627.
Georgevits, B., *De afflictione captivorumsub Turco tributa viventium,* Worms, 1545.
Georgevits, B., *De Turcarum moribus Epitome*, Lugduni,1553; sonraki baskılar, Lugduni, 1555, 1558, 1567, 1578, 1598; Paris 1566, 1567, 1568; Cenevre, 1629; Hannover 1686.
Georgevits, B., *Disputatio de fide christiana,* Viyana, 1547.
Georgevits, B., *Epitomen de Turcarum Ritu, moribus et ceremoniis*, Paris, 1545.
Georgevits, B., *Le Discours d'un voyage a Constantinople envoyé du it lieu a une demoiselle Françoise* [Konstantiniye'ye yapılan ve oradan Matmazel Françoise'a yollanan bir seyahatin anlatısı], Lyon, 1542.
Georgevits, B., *Prognuma sive Praesagium Mehemetanorum*, Antverpiae, 1545.
Gion, G. I., *Din istoria Fanariotilor*, Bükreş, 1891.
Glay, Le, *Negociations diplomatiques entre la France et l'Autriche durant les trente premières années du XVIe siècle* [16. yüzyılın ilk otuz yılında Fransa ve Avusturya arasındaki diplomatik müzakereler], Paris, 1845.
Graziani, *Histoire de la guerre de Chypre* [Kıbrıs savaşının tarihi], Lyon, 1686.
Greppi, "Souvenirs d'un diplomate italien à Constantinople", *Revue d'histoire Diplomatique* (1910).
Greppi, Kont Giuseppe Maria, *Etudes diplomatiques sur la question d'Orient*, 1. basım, Stuttgart 1870-71; 2. basım, Münih, 1873.
Guay, G. le, *Alliance du Roy avec le Turc et autres* [Kralın Türkler ve başkalarıyla ittifakı], Paris, 1626.
Guizot, R., "La France et la Maison de Bourbon avant 1789", *Revue contenporaine,* VII (1853).

Gyllius, Petrus, *P. Gyllii de Constantinopoleos Topographia libri IV*, Lugduni Batavorum, 1632.

Habesci, Elias, *Etat actuel de l'Empire Ottoman: Contenant des détails plus exacts que tous ceux qui ont parus jusqu'à présent sur la religion, le gouvernement, la milice*, çev. Joseph Gaspard Dubois-Fontanelle, Paris, Lavillette, 1792.

Hammer, Joseph von, *Histoire de l'Empire Ottoman: depuis son origine jusqu'a nos jours*, çev. J. J. Hellert, Paris, 1822-39. (Aslı: *Geschichte des osmanischen Reiches*, 10 cilt, Pest, 1827-33.)

Hanotaux, G., *Etudes diplomatiques. La crise orientale* [Diplomatik incelemeler. Doğu krizi], Paris, 1912.

Hanotaux, G., *Etudes historiques sur le XVI et XVII siecles en France* [Fransa'da XVI. ve XVII. yüzyıllar hakkında tarih incelemeleri], Paris, 1886.

Hanotaux, G., *Histoire du Cardinal de Richlieu* [Kardinal Richelieu'nün öyküsü], Paris, 1893-1947.

Haseu, *Strat si substrat*, Bükreş, 1894.

Heeren, A., *Essai sur l'influence des croisades* [Haçlıların etkisi konusunda deneme], Paris, 1898.

Hernach volget, der Bluthunds, dech sich nennet eyn Turkischen Kayser Gethaltten, etc [Kendine Türk imparatoru diyen ve Hıristiyan kanına doymayan köpeğin eylemleri hakkında], 1516 tarihli elyazması, Augsburg Kütüphanesi.

Histoire des Papes [Papaların tarihi], çev. Haiber, Paris, 1837.

Hurmuzaki, Baron Eudoxiu D., *Documente privitóre la istoria românilor culese*, 19 cilt, Bükreş, 1876-1938.

Jesan, Isidor, *Secta Paterena in Bulcani*, Bükreş 1912.

Jonesco-Glon, *Incercare de colonisare in tara romaneasca in secolul*, XVI, Bükreş, 1896.

Jorga, N., *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen* [Romanya halkının tarihi ...], Gotha, 1905.

Jorga, N., "Un projet relatif a la conquete de Jérusalem, 1609" [Kudüs'ün ele geçirilmesine ilişkin bir proje], *Revue de l'Orient Latin* (1894).

Jorga, N., *Geschichte des Osmanisches Reiches* [Osmanlı İmparatorluğu Tarihi], 5 cilt, Gotha, 1908-13.

Jorga, N., *Philippe de Mézières et la croisade du XIVeme siecle* [Ph. de Mezieres ve 14. yüzyıl Haçlı seferi], Paris, 1896.

Kallay, Benjamin von, *Geschichte der Serben* [Sırpların tarihi], 2 cilt, Budapeşte-Viyana-Leipzig, 1878.

Kant, E., *De la Paix perpetuelle. Essai philosophique* [Ebedi barış hakkında. Felsefi deneme], Könügsberg, 1795.

Kapodistrias, İoannis, *Correspondance du comte J. Capodistrias, président de la Grèce* [Yunanistan Cumhubaşkanı Kapodistrias'ın yazışmaları], 4 cilt, Geneve-Paris, 1839.

Kapodistrias, İoannis, *Le Comte J. Capodistrias, président de la Grèce, jugé par lui-même* [Yunanistan Cumhurbaşkanı Kont Kapodistrias kendini anlatıyor], Paris, 1842.

Katerina II, Rusya Çariçesi, *Correspondence de Catherine II* [II. Katerina'nın yazışmaları]. Yazarın adını Fransızca olarak verdiği kaynağın aslı Rus Çarlığı Tarih Cemiyeti tarafından ve Rusça olarak çok ciltli olarak yayımlanmıştır. Первые политические письма Екатерины II / В. А. Бильбасов. - С.-Петербург : Тип. В. С. Балашева, 1887. Сборник Императорского Русского исторического общества. - С.-Петербург, 1867-1916. -Издание возобновлено в 1999 г. Заглавие: 1867-1873 Сборник Русского исторического общества. Место издания:

т. 111, 114, 117, 120, 124, 126, 130, 138 Юрьев; т. 137, 142 Москва. Содержание вышедших томов Сборника Императорского Русского исторического общества. Т. 1-148 (1916. Т. 148. С. I-X, послед. паг.).

Keralio, Cf. de, *Histoire de la guerre des Russes et les Impériaux contre les Turcs en 1736, 1737, 1738 et 1739 et de la paix de Belgrade qui la termina* [Rusların ve imparatorlukların Türklere karşı, 1736, 1737, 1738 ve 1739 yıllarındaki savaşları ile bu savaşı sona erdiren Belgrad Barış Anlaşması'nın tarihi], Paris, 1780

Klaczko, J., "L'Evolution du probleme oriental [Doğu sorunun gelişmesi]", *Revue des Deux Mondes*, 1878.

Köhler, G., *Die Schlachten von Nicopolis und Warna* [Niğbolu ve Varna muharebeleri], Breslau, 1882.

Kunstmann, F., *Studien über Marino Sanudo der Alteren*, Münih, 1855.

Kurth, Godefroid, "*Le croix et le Croisant* (Haç ve hilal)", *Magasin litterraire et scientifique*, Gent ve Paris, 1839.

Latin, *Une confederation orientale comme solution de la question d'Orient* [Doğu sorununa çözüm olarak bir Doğu konfederasyonu kurulması], Paris, 1905.

Lavallée, Thedore, "Relations de la France avec l'Orient [Fransa'nın Doğu ile ilişkileri]", *La Revue Indépendant*, 10 (1843).

Le voyage d'outre-mer et retour de Jérusalem en France par la voie de tere, pendant les cours des anées 1432 et 1433 par Bertrandon de la Broqière, Conseiller et premier Ecuyer tranchant de Philippe-le-Bon, duc de Bourgogne; ouvrage extrait d'un manuscrit de la Bibliothèque Nationale, remis en français moderne et publié par le citoyen Legrand d'Aussy an VIII [Bourgogne Dükü Philippe-le-Bon'un Birinci Müşaviri Bertrandon de la Broquiere'ın 1432 ve 1433 yıllarında deniz yoluyla Kudüs'e gidip, kara yoluyla Fransa'ya döndüğü yolculuk...], Paris, 1797.

Lecca, O. G., "Un curieux projet politique au XVIII siecle [18. yüzyılda bir garip siyasal proje]", *La Roumanie*, 11 Ekim 1901.

Leibniz, *Mémoire de Leibniz a Louis XIV, sur la conquete de l'Egypte, publié avec une préface et des notes par M. de Hoffmans, suivi d'un Projet d'expedition dans l'Inde par terre concerté entre le Premier Consul et l'Empereur Paul Ier au commencement de ce siecle* [Mösyö de Hoffman'ın önsözü ve notları ile Mısır'ın fethi hakkında XIV. Louis'ye sunulan muhtıra. Devamında, Birinci Konsül ile İmparator I. Paul'ün bu yüzyılın başında, kara yolu ile Hindistan'a birlikte yapacakları sefer projesi], Paris, 1840. Bir başka çevirisi, çev. Vallet de Viriville, *Mémoire sur la conquete d'Egypte Consilium Aegypticum de Leibnitz* [Mısır'ın fethi hakkında Leibniz'in Muhtırası], Paris, 1842.

Leti, G., *Vita di Duca Ossuna* [Ossuna Dükünün yaşamı], c. II, Amsterdam, 1700.

Lettenhove, Kervyne de, "Un memoir inédit de Marg. de Valois" (Margeurite de Valois'nın yayımlanmamış bir hatırası), *Revue d'histoire Diplomatique* (1891).

Linguet, *Lettre de M. Linguet M.C. de Vergennes, Ministre des Affaires Etrangers de France* [Linguet'nin Fransa Dışişleri Bakanı de Vergennes'e mektubu], Londra, 1777.

Loiseau, Charles, *Le Balkan slave* [Slav Balkanlar], Paris, 1878.

Lorimer, *On the denationalisation of Constantinople* [İstanbul'un ulusalsızlaştırılması], Edinburgh, 1876.

Luigi Marsigli, *L'état militaire de l'Empire ottoman*, Lahey-Amsterdam, 1732

Lulle, Raymond, *Les oeuvres completes* [Bütün eserleri], Strasbourg, 1598, 1617, 1651 ve Mayence, 1721, 10 cilt.

Lusigné, René de, *Histoire de l'origine, progrés et déclin de l'Empire des Turcs* [Türklerin imparatorluğunun kökeni, ilerlemesi ve çöküşü] Paris, 1614.
M. C. A., *Constantinople*, Paris, 1777.
M., Kont de ve Baron de C., *Que faire de la Turquie d'Europe?*, Nancy, 1876
Maguerite de Valois (Marguerite de France), *Memoires*, De Guessard (yay. haz.), Paris, 1842.
Mailland, P., *Le Prince Zizim*, Chambery, 1894.
Marmont, Raguza Dükü Mareşal, *Mémoires* [Hatıralar], c. IX, Paris, 1857.
Marmora, Alfonso Ferrero della, *Les secrets d'état dans le gouvernement constitutionnel* [Meşruti hükümet içinde devlet sırları], çev. Marcel ve Savari, Paris, 1877.
Marmora, Alfonso Ferrero della, *Un peu plus de lumière sur les événements politiques et militaires de l'année 1868* [1868 yılının askeri ve siyasal olaylarına biraz daha fazla ışık tutulması], çev. mm Nioux ve Descoubés, Paris, 1874.
Martens, F., *Etude historique sur la politique russe dans la question d'Orient* [Doğu sorunu konusunda Rusya politikası hakkında tarihi inceleme], Gand, 1837.
Martens, Karl von, Ferdinand de Cussy, ve F. Heinrich Geffcken, *Recueil manuel et pratique de traités, conventions et autres actes diplomatiques, sur lesquels sont établis les relations et les rapports existant aujourd'hui entre les divers états souverains du globe, depuis l'année 1760 jusqu'à l'époque actuelle,* Leipzig, 1846-1888.
Mas Latrie, *Histoire de l'Ile de Chypre* [Kıbrıs adası tarihi], Paris, 1852-1861.
Metternich, *Mémoires, documents et écrits divers laissés par le Prince de Metternich, Chancelier de Cour et d'État*, Paris, 1880-1884
Micdzielski, Laurentius, "Descriptio potentie Turcie; ordinatio belli contra illam; Sigismundus primus Rex Polonie Dux belli in Turcos a Papa nominatur [Türklerin güçlerinin anlatımı...]", *Acta Tomacina*, c. III.
Michaud, *Biograhpie Universelle* [Umumi biyografi], Paris, 1842-65.
Mignet, M., *Histoire contemporaire: notices historiques*, Brüksel, 1853.
Miguel, "*Rivalité e François Ier et de Charles-Quint*" [I. François ile V. Karl arasındaki rekabet], Paris, 1875.
Miletitiç, Svetozar, *Die Orientfrage*, Neusatz, 1877.
Milley, J., *Histoire des Etats du Pape* [Papa devletlerinin tarihi], çev. Ouin-Lacroix, Paris 1851.
Mongez, *Histoire de Marguerite de Valois* [Marguerite de Valois'nın Öyküsü], Paris, 1877.
Nanni, G. B., *Histoire de la Republique de Venise* [Venedik Cumhuriyeti Tarihi], Köln, 1682.
Nanni, G. B., *Istoria della republica veneta* [Venedik Cumhuriyeti tarihi], Venedik, 1678.
Napoléon, *Mémorial de Sainte Hélène* [Sainte Helene Anıları], Londra, 1823.
Neriel, Ralph de (Alfred Crétin), *L'Europe de demain, seule solution possible de la question d'Orient* [Yarının Avrupa'sı, Doğu sorununun tek olası çözümü], Paris, 1913.
Nettement, Alfred, *Histoire de la Restauration*, c. VIII, Paris, 1860.
Nicolay, Nicolas de, *Discours et histoire véritable de navigations et voyages fait en la Turquie* [Türk imparatorluğuna yapılmış deniz ve kara yolculukları hakkında söylev ve gerçek öyküler], Anvers, 1586.
Odobescu, Alexandru, *Doamna Chiajna*, Bükreş, 1860.
Omont, H., "Projets de prise de Constantinople et de fondation d'un Empire d'Orient sous Louis XIV [Louis XIV egemenliğinde bir Doğu imparatorluğu kurulması ve Konstantinopolis'in ele geçirilmesi projesi]", *Revue d'histoire Diplomatique*, 2 (1893).
Ostrowski, Krystyn, *La Pologne retablie dans son intégrité comme solution positive de la question d'Orient* [Doğu meselesine pozitif bir çözüm; Polonya'nın bütünü korunarak ihdası], Paris, 1855.

Paganel, C., *Histoire de Joseph II, empereur d'Allemagne*, Brüksel, 1843.
Pallain, G., *Correspondance inédite du Prince De Talleyrand et du roi Louis XVIII pendant le congrès de Vienne: publiée sur les manuscrits conservés au dépôt des Affaires étrangères*, Paris, 1881.
Pan, Mallet du, *Du péril de la balance politique en Europe* [Avrupa'da siyasal dengenin tehlikesi hakkında], Londra, 1789.
Pastor, L., *Geschichte der Paepste - Histoire de Léon 10*, Paris, 1844.
Pennenrun, A. de, *Feuilles de Routes bulgare* [Bulgarların yol haritası], Paris, 1913.
Perry, J., *The State of Russia* [Rus Devleti], Londra, 1716.
Peruta, P., *Historia vinetiana* [Venedik tarihi], Venedik, 1615.
Petrarca, *Le Rime del Petrarca*, Napoli, 1839-40.
Peysonnel, C. de, *Examen du livre intitulé Considérations sur la guerre actuelle des Turcs* ["Türklerin yapmakta oldukları savaş konusunda düşünceler" başlıklı kitabın incelenmesi], Amsterdam, 1788.
Philippson, M., *Geschichte des preussischen Staatswesens von Tode Friedrich des Grossen bis zu den Freiheitskriegen*, Leipzig, 1880-1882.
Pierling, *Papes et Tzars* [Papalar ve çarlar], Paris, 1896.
Pingaud, A., "Le Projet de Polignac", *Revue d'Histoire diplomatique*, 3 (1900).
Pinon, René, "La Tripolitaine: conférence", Augustine Bernard, *Afrique du Nord* [Kuzey Afrika], Paris, 1913.
Pinon, René, *L'Europe et la Jeune Turquie* [Avrupa ve Jön Türklerin ülkesi], Paris, 1911.
Pitzipios, İakovos, *La question d'Orient en 1860 ou la grande crise de l'Empire Byzantin* [1860'ta Doğu sorunu ve Bizans İmparatorluğu'nun büyük krizi], Paris, 1860.
Poirson, A., *Histoire du regne de Henri IV*, Paris, 1862-67.
Pontasque, A., *De libro secretorum fidelium crucis*, Montpeiller, 1854.
Postel, Guillaume, *De la Republique des Turcs* [Türklerin devleti hakkında], Poitiers, 1560.
Pradt, Dominique Georges Frédéric de Riom de Prolhiac de Fourt de, *Du système permanent de l'Europe à l'égard de la Russie et des affaires de l'Orient* [Rusya ve Doğu meselelesi hakkında Avrupa'nın daimi sistemi hakkında], Paris, 1828.
Pradt, *Question de l'Orient sous ses rapports generaux et particuliers* [Umumi ve hususi raporlar ışığı altında doğu sorunu], Paris, 1836.
Pychesse, Baguenault de, "L'alliance de François Ier avec les Turcs [I. François'nın Türklerle ittifakı]", *Journal des Debats* (Nisan 1909).
Rambaud, *Histoire de la Russie*, Paris, 1884
Ramner, F., *Pieces relatives a l'histoire moderne* [Modern tarihe dair belgeler], Leipzig, 1839.
Ramsay, *L'histoire de Vicomte de Turenne* [Vikont Turenne'in tarihi], 2 cilt, Paris, 1711-1735.
Ranke, L. von, *Über die Beschwörung gegen Venedig im Jahre 1618* [1618 yılında Venedik'e karşı komplolar], Berlin, 1831.
Ratisbonne, A., *Lettre de Monsieur S. L... Seigneur Polonais a Monsieur le Marquis C. L... ou l'on voit manifestement les pratiques et menées secretes des Français avec les Turcs et les Hongrois rebelles* [Fransızların Türklerle ve asi Macarlarla gizli görüşme ve eylemleri hakkında Lehistanlı Senyör S.L.'den, Marki D.L.'ye mektup] Paris, 1683.
Rattos, Dionis, *Constantinople, ville Libre, solution de la question d'Orient* [Serbest şehir İstanbul, Doğu sorununun çözümü], Paris, 1860.
Renan, E., *Histoire litteraire de France* [Fransa'nın edebi tarihi], 1873.
Richemont, Baron de, *De la situation politique de l'Europe et des intérêts de la France,* Paris, 1829.

Rigault, Abel, "*Savary de Lancosme. Un épisode de la Ligue a Constantinople* (1589-1593) [Savary de Lancsome, 1589-1593 arasında Konstantinopolis'te Liga'nın bir öyküsü]", *Revue d'histoire diplomatique,* 16 (1902), s. 522-578.
Rinieri, P. Ilaro, *Clementi VIII e Sinan Pascha Cicala*, Roma, 1898.
Rollin, C. J., *Solution pratique de la question d'Orient*, Paris, 1876.
Rottiere, Bernard-Eugène-Antoine, *Itinéraire de Tiflis à Constantinople* [Tiflis'ten İstanbul'a seyahat], Brüksel, 1829.
Roulx, J. Delaville le, *La France en Orient au XIVᵉ siecle* [14. yüzyılda Doğu'da Fransa], Paris, 1886.
Rousseau, J.J., *Oeuvres choisies de M. Rousseau* [Rousseau'nun seçme eserleri], Paris, 1744.
Rousseau, L., *Les relations diplomatiques de la France et de la Turquie au XVIII siecle* [Fransa'nın Osmanlı Devleti'yle 18. yüzyıldaki diplomatik ilişkileri], Paris, 1908.
Rousset, C., *Histoire de la guerre de Crimee*, Paris, 1878.
Rubin, Al, *Les Roumains de la Macedoine* [Makedonya Rumenleri], Bükreş, 1913.
Saint Hilaire, Barthelemy, *Mahomet et le Coran* [Muhammed ve Kuran], Paris, 1865.
Saint-Pierre, Charles Irénée Castel de, *Projets de paix perpetuel par l'Abbé de Saint Pierre* [Keşiş Saint-Pierre'in ebedi barış projesi], Utrecht, 1713.
Saint-Pierre, Charles Irénée Castel de, *Projet de traité pour rendre la paix perpetuelle entre les souverains chretiens : pour maintenir toujours le commerce libre entre les nations : proposé autre fois par Henry, le grand roy de France, agrée par la reine Elisabeth, par Jaques I*, Utrecht, 1713.
Saint-Pierre, Charles Irénée Castel de, *Ouvrajes Politiques De Mr. L'Abbé De St. Pierre, Charles Irenee Castel, De L'Academie Françeze. 9, Observations Politiques sur le Gouvernement des Rois de France. Réflexions Morales & Politiques sur la Vie de Charles XII. Roi de Suède. Réflexions Morales & Politiques sur la Vie de Pierre I. Empereur de Moscovie. Observations sur la Forme des Conseils de Louïs XIV,* Rotterdam, 1729.
Saint-Poncy, Kont Leo de, *Histoire de Marguerite de Valois* [Marguerite de Valois'nın öyküsü], Paris 1887.
Saissel, Claude de, *Histoire singuliere du roy Loys XII* [Kral XII. Louis'nin benzersiz öyküsü], Paris, 1558.
Sancerme, Charles, *La question d'Orient populaire* [Meşhur Doğu sorunu], Paris, 1897.
Sax, C. Von, *Geschichte des Machtverfalles der Türkei* [Osmanlı İmparatorluğu'nun güç kaybetmesinin tarihi], Viyana, 1908.
Schefer, *Le voyage d'outre-mer* de *Bertrandon de la Broqière*, Paris, 1892.
Ségur, Philippe-Paul Comte de, *Histoire de Napoléon et de la grande-armée pendant l'année 1812,* [1812 yılında Napolyon'un ve büyük ordunun tarihi], Brüksel, 1825.
Serge Tatistcheff, *Alexandre Iᵉʳ et Napoléon, d'après leur correspondance inédite (1801-1812)*, Paris, 1891.
Sidarovis, A., *Les Patriarcates de l'Empire Ottoman* [Osmanlı İmparatorluğu'nda patriklikler], Paris, 1906.
Siri, Mercure de Vittorio, *Conseiller d'etat et historiographe de sa majesté très Chrétienne, contenant l'histoire générale de l'Europe* [Tarihçi ve pek Hıristiyan majestelerinin devlet sekreteri, Avrupa'nın genel tarihi], c. IV, s. 445-501.
Smitt, F. von, *Geschichte des polnischen Aufstandes und Krieges*, Berlin, 1839.
Sokolnicki, M., "Le Testimonie de Pierre le Grand", *Revue des Sciences Politiques,* XXVII (Ocak Şubat 1912).

Sorel, A., *Essai d'histoire et de critique* [Tarih ve eleştiri hakkında bir deneme], 1883.
Sorel, A., *L'Europe et la Révolution Française* [Avrupa ve Fransız İhtilali], 8 cilt, Paris, 1885-1912.
Sorel, A., *La question d'Orient au XVIIIe siecle* [18. yüzyılda Doğu sorunu], Paris, 1878.
Stepanoviç, D., "*Slaves et Grecs devant l'Europe*", Paris, tarihsiz.
Sturdza, "Mein Urteil über den Balkankrieg [Balkan Savaşı hakkında vardığım hüküm]", *Deutsche Revus* (Ekim-Aralık 1913).
Sully (yay. haz.) *Mémoires des Sages et Royales économies d'Estat de Henry-le-Grand*, Paris, 1820-1829.
Sybel, H. De, *l'Histoire de l'Europe pendant la Révolutione française*, Paris, 1869.
Testa, Ignace de, *Recueil des traités de la porte ottomane avec les puissances étrangères: depuis le premier traité conclu en 1536, entre Suleyman I et François Ier, jusqu'à nos jours*, Paris, 1864-1911.
Testa, *Question d'Orient, que doit faire la France*, Paris, 1876.
Thiers, *Histoire du Consulat et de l'Empire, faisant suite à l'Histoire de la Révolution française*, Paris, 1884.
Thuasne, L., *Djem Sultan*, Paris, 1892.
Toifel, K., *Die Türker vor Wien im Jahre 1683* [1683'te Türkler Viyana Önünde], Prag, 1883.
Tommasseo, *Relations des Ambassadeurs sur les affaires de France au XV siecle* [15. yüzyılda Fransa'nın ilişkileri konusunda büyükelçilerin raporları].
Uran, *La politique orientale des Français* [Fransızların doğu politikası], c. I, Paris, 1908.
Urechia, A.V., *Relatiunile Franciei cu România*, Bükreş, 1883-84.
Valcean, J., "Un proect de desmembrare a Turciei in secolul XVIII", *Vointza Nationala*, (11-12 Temmuz 1903).
Valier, *Storia della Guerra di Candia* [Hanya muharebesi tarihi], 4 cilt, Trieste, 1859.
Vandal, Albert, *Napoleon et Alexendre Ier; l'alliance russe sous le premier empire*, Paris, 1897.
Vandal, Albert, *Une ambassade Française en Orient sous Louis XV* [XV. Louis döneminde Doğu'da bir Fransız sefareti], Paris, 1887.
Varrick, M. de, *La Révolution et la Question d'Orient* [İhtilal ve doğu meselesi], La Haye, 1911.
Vertot, *L'Histoire des Chevaliers de Malte* [Malta şövalyeleri tarihi], 1788.
Vesnitch, M. B., "Cardinal Alberoni, an Italian procursor of Pacifism and International Arbitration [Kardinal Alberoni, savaş karşıtı ve uluslararası tahkim alanında bir İtalyan öncü]", *The American Journal of International Law* (Ocak 1913).
Vesnitch, M. B., "Le Cardinal Alberoni pacifiste [Savaş karşıtı Kardinal Alberoni]", *Revue d'histoire diplomatique* (1912).
Viel-Castel, Louis, *Histoire de la Restauration*, c. XX, Paris, 1878.
Vignau, du, *L'état présent de la puissance ottomane* [Osmanlı devletinin şimdiki durumu], Paris, 1680.
Villemain, *Souveraine contemporain d'histoire et de litterature* [Tarihte ve edebiyatta çağdaş hükümdarlar], Paris, 1858.
Vioménil, Charles Joseph Hyacinthe du Houx de, *Lettres Particuliéres sur les Affaires de Pologne, en 1771 et 1772: précédés d'une notice historique ... et des souvenirs* [Lehistan meselesi hakkında mektuplar...], Paris, 1808.
Volney, F. de Chasseboeuf de, *Considérations sur la guerre actuelle des Turcs*, Londra, 1788.
Voltaire, *Essai sur l'Histoire Universelle* [Umumi tarih hakkında bir deneme], Paris, 1883.
Voltaire, *Histoire de l'Empire de Russie sous Pierre le Grand* [Büyük Petro döneminde Rusya İmparatorluğu tarihi], Geneve, 1719.

Wailly, W. De, *Mémoires de l'Académie des Inscriptions*, c. XVIII.
Waliszewski, K., *Pierre le Grand*, Paris, 1905.
Wite, Baron Jehan de, *L'évolution de la question de l'Orient dans les Balkans*, Brüksel, 1900.
Xenopol, A., "Les démembrements de la Moldavie [Boğdan'ın taksim edilişleri], *Revue Historique*, (1881).
Xenopol, A., *Histoire des Roumains* [Rumenlerin tarihi], Paris, 1896.
Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reichs*, 7 cilt, Hamburg, 1840-63.

Ek **bölümün** kaynakçası

A. Hakkı, *Les évenements de Turquie* [Türkiye'deki olaylar], Lozan, 1919.
Abdülhamit II, *Pensées et souvenirs de l'ex-sultan Abdul-Hamid* [Sabık Sultan Abdülhamit'in düşünceleri ve anıları], Neuchâtel,1916.
Djuvara, Trandafir G., *Mes Missions Diplomatiques*, Paris, 1930.
Gaulis, Berthe G., *La nation turque* [Türk milleti], Paris, 1921.
Georgeon, François, *II. Abdülhamid*, çev. Ali Berktay, İstanbul, 2012
Hüseyin Nazım Paşa, *Hatıralarım, Ermeni Olaylarının İçyüzü*, İstanbul, 2003.
Loti, Pierre, *Les alliées qu'il nosu faudrait* [Bize gereken müttefikler], Paris, 1919.
Mandelstam, A., *La Conférence*, Paris, 1918.
Mandelstam, A., *Le sort de l'empire ottoman* [Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderi], Paris, 1917.
Osmanoğlu, Ayşe, *Avec mon père le sultan Abdulhamid: de son palais à sa prison* [Babam Sultan Hamit'le: sarayından mahpusluğa kadar], Paris, 1991.
Ostrorog, Kont, *Le probleme turc* [Türk sorunu], Paris, 1917.
Ömer Kazım, *L'aventure kémaliste* [Kemalist serüven], Paris, 1921.
Pernot, M., *La question turque* [Türk sorunu], Paris, 1923.
Schicklin, F., *Angora* [Ankara], Paris, 1922
Seignobos, H., *Turcs et Turquie* [Türkler ve Türkiye], Paris, 1920.

DİZİN

HARİTALAR

(III numarada ve V numaralı haritadan itibaren, haritaların ilgili oldukları projenin numarası belirtilmiştir.)

XIV. 73: De Polignac'ın Projesi, 1829

XV. 77: Dr. A. C. Dandolo'nun Projesi, 1853

XVI. 89: Mathias de Ban'ın Balkanlar'ın Eski Patriklikler Esasına Göre Yapılandırılması Projesi, 1885

XVII. 91: Bresnitz von Sydakoff'un Projesi, 1898

XVIII. 92: Emekli Bir Rumen Diplomatın Doğu Konfederasyonu Projesi, 1904

T.G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* (1281-1913), Harita I.

T.G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* (1281-1913), Harita II.

T.G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* (1281-1913), Harita III.

T.G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* (1281-1913), Harita IV.

ESTATS DE L'EMPIRE DU GRAND SEIGNEUR DES TURCS,
EN EUROPE, EN ASIE, et EN AFRIQUE,
divisé en touts ses
BEGLERBEGLICZ, ou GOUVERNEMENTS;
ou sont aussi remarqués les Estats qui luy sont Tributaires.
Dressé sur les plus nouvelles Relations.
Par le S. SANSON, Geographe Ordinaire du Roy.
DEDIÉ AU ROY
Par son tres humble tres obeissant tres fidele Sujet et Serviteur
HUBERT JAILLOT Geographe de sa Majesté

Eschelle
Mille Pas Geometriques, ou Mille d'Italie.
Lieues Communes de France.
Lieues Communes d'Allemagne, ou Grandes L. de Pologne
Lieues de Hongrie
Lieues d'une heure de Chemin ou Farsanges de Perses
Dietes ou Journées Communes de 40 M.P.G. Chacune
A PARIS, Chez H. JAILLOT,
joignant les grands Augustins, aux deux Globes
Avec Privilege du Roy, pour Vingt Ans,
1700.

MER NOIRE
CARA DENISI aux Turcs, CZORNO MORE aux Moscovites
MAURO THALASSA aux Grecs autrefois PONT EUXIN
MER MEDITERRANEE.
MER DE LEVANT
MER CASPIENNE
FRONTIERES DES ESTATS DE POLOGNE
EMPIRE D'ALLEMAGNE
CONFINS DES ESTATS DU CZAR GRAND DUC DE MOSCOVIE
CONFINS DE LA GRANDE TARTARIE
FRONTIERES DE L'EMPIRE DES PERSES.
BEGLERBEGLIC D'ANATOLIE
DESERTS DE BARCA et DE LIBYE
LE SAARA ou DESERT
BILEDULGERID
EGYPTE
MER ROUGE ou MER DE LA MECQUE ou MER DE CALZEM
BERIARA, ou ARABIE DESERTE
IEMEN
OCEAN ORIENTAL ou INDIEN
MER D'ARABIE
FRONTIERES DE L'EMPIRE DES ABISSINS
MER MEDITERRANEE
ROYAUME D'ALGER

46
XIV. Louis'nin Projesi (1685)
I Fransa
II Lehistan
III Venedik
IV Avusturya

T.G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* (1281-1913), Harita V.

T.G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* (1281-1913), Harita VI.

T.G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* (1281-1913), Harita VII.

T.G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* (1281-1913), Harita VIII.

58

Carra'nın Projesi (1777)

T.G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* (1281-1913), Harita IX.

T.G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* (1281-1913), Harita X.

65

Çar I. Aleksandr'ın Projesi (1808)

I Rusya Çarlığı
II Avusturya-Macaristan
III Fransa

T.G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* (1281-1913), Harita XI.

T.G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* (1281-1913), Harita XII.

T.G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* (1281-1913), Harita XIII.

T.G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* (1281-1913), Harita XIV.

T.G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* (1281-1913), Harita XV.

89

Mathias de Ban'ın Balkanlar'ın Eski Patriklikler Esasına Göre Yapılandırılması Projesi (1885)

- I Rum Patrikhanesi
- II İpek Sırp Patrikhanesi
- III Bulgar Patrikhanesi
- IV Ohri Başpiskoposluğu

T.G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* (1281-1913), Harita XVI.

91

Bresnitz von Sydakoff'un Projesi (1898)

I Rumen-Bulgar Krallığı
II Avusturya-Macaristan'a

T.G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* (1281-1913), Harita XVII.

T.G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje* (1281-1913), Harita XVIII.

Avrupalıların Doğu'ya yönelik ilgisi 13. yüzyılda Haçlı seferleriyle başladı. Ancak bu ilginin yönü zamanla değişti ve 1204'te Haçlıların Bizans İmparatorluğu'nun başkentini ele geçirmesiyle salt dinsel bir nitelik taşımadığı ortaya çıktı. Bu planlar yüz yıl kadar Memluklar, Anadolu Selçukluları ve Bizans'a yönelikti.

Avrupalıların Türklerle ilk kitlesel teması da bu seferlerle oldu. 14. yüzyıldan itibaren de Avrupa'da fetihlere başlayan Osmanlı Devleti bu planların son ve değişmez hedefi oldu. Yüzyıllarca üretilen onlarca projenin çoğu tarihin tozlu raflarında kaldı.

Varlığı bilinen bu projelerin ilk sistemli derlemesini, 20. yüzyıla girerken Romanya Krallığı'nın İstanbul elçisi olarak görev yapan diplomat ve araştırmacı Trandafir G. Djuvara yaptı. Farklı ülkelerin arşivlerinde yaptığı çalışmalarla o zamana dek bilinmeyen, unutulmuş projeler de keşfetti.

Balkan Savaşları sırasında hazırlanan bu kaynak eser yeni baskısında, yazarın 1930'da yayımladığı anılarından seçilen, 1896'dan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına uzanan döneme ilişkin çarpıcı bölümlerle birlikte okuyucuyla buluşuyor.

Trandafir G. Djuvara (1856-1935) Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Boğdan Prensliği'nin İbrail (günümüzde Braila) kentinde doğdu. Romanya Krallığı'nın kuruluşuna tanık oldu. Paris ve Brüksel'de edebiyat ve siyaset bilimi eğitimi alarak diplomat oldu. Belgrad (1887-88), Sofya (1888-91), İstanbul (1896-1900), Brüksel (1909-20) ve Atina'da diplomatik misyon şefi olarak görev yaptı. Diplomatik başarıları ve yazdığı kitaplarla pek çok ödül aldı, Rumen kültür hayatında derin izler bıraktı.

KDV dahil fiyatı
37 TL